

VELİLER VE ŞÂHİDLER	5
* KÜFÜVLÜK (DENKLİK)	8
Hükmî Ve Hakiki Akrabalık	10
Hakiki Anne:	10
Hakiki Baba:	11
Hakiki Evlad:	11
Kan Bağı Ve İman Bağı:	11
NİKÂHIN MANİLERİ	13
MÜEBBED HARAMLIK	13
Süt Devresiyle İlgili İki Mesele	21
MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR	23
NİKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER	28
NİKÂHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER	28
KADINLAR ARASINDA ADALET	33
AZL VE GAYLE HAKKINDA	36
Çocuk Öldürme Yasağı	37
Hızır'ın Öldürdüğü Oğlan	38
NÜŞÛZ (DİKBAŞLILIK)	39
NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER	39
NEZR (ADAK) BÖLÜMÜ	43
UMUMİ AÇIKLAMA	43
NEZİRDEN NEHİY	43
TAATE YÖNELİK NEZİR	45
* NAMAZLA İLGİLİ NEZİR	46
* ORUÇLA İLGİLİ NEZİR	47
* HACCLA İLGİLİ NEZİR	49
* MALLA İLGİLİ NEZİR	50
MASİYETLE İLGİLİ NEZİR	53
NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ	56
UMUMİ AÇIKLAMA	56
NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ	60
UMUMİ AÇIKLAMA	60
İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ	62
İstişare Emri:	62
Telakki:	63
Teşvik:	64
Hz. Peygamber İstişareye Muhtaç Mı?	64
En Büyük Dahi De İstişareye Muhtaçtır:	65
Ashab Ve İstişare:	65
Hz. Peygamber'in Müşavirleri:	66
İstişare Mevzuları:	66
İstişare Dışı Mevzular:	67
İstişarenin Mekanizması	67
1- Müşavirin Durumu:	67
a. Liyakat:	67
b. Mûtemed Olmak:	67
c. Müslüman Ve Dindar Olmak:	68
d. İlgili Olmak:	68
2. İstişarenin Şekli:	69
a. Doğrudan Re'ye Müracat:	69

b. Liyakatlinin Müdahalesi:.....	69
c. Yersiz Teklif:.....	69
3- Kararın Alınması:.....	70
a- Ekseriyetin Re'yi:	70
b- Görüşlerden birinin ihtiyarı:	71
c- Kararı Tehir Etmek:	71
d- İcbarî Karar:	71
4- Şahsî Kanaatında Direnmemek:.....	71
5- Müşavirleri Gücendirmemek:	72
6- Tatbikat Sırasında Azim:	72
Batı Demokrasisi:.....	72
1) Demokrasinin Tenkidi:	72
Teknokrasi	73
Demokrasinin Sonu Anarşidir:.....	74
2) İslam'da Kanun Koyma Mekanizması:	74
3) Hürriyet Telakkisi:	75
Peygamberler De Hür Değil:	76
Hürriyet Sahası:	76
Tahdidden Gaye:	77
İslam'da Kadınlarla İstişare	80
I- Kur'an'a Göre:	80
II. Sünnete Göre:	80
Bu Meselede Temel Prensip:.....	82
UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ	83
DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASİTA, YER VE ZAMANLARI:	87
Dinlenme Vasıtası Uyku:	87
Gece ve Gündüz Uykuları:	87
Sükunet Ve İstirahat Zamanı Gece:	88
Dinlenme ve İstirahatın Mahalli Ev:	88
NİFAK BÖLÜMÜ	88
YILDIZLAR BÖLÜMÜ	91
RUH ÇAĞIRMA MESELESİ	94
HİCRETLER BÖLÜMÜ.....	95
UMUMİ AÇIKLAMA	95
Din Ve Zaman	101
Kur'an'ın Zamanı İfade Şekli.....	101
Mutlak ve Mübhem Zaman:	101
Muayyen Belli Zaman:	101
Zamanın Sıkça Hatırlatılması:	102
Kur'an'da Zamanın Taksimi: Takvim	102
Bir Ayın Taksimatı:	102
Günlük Zaman Ve Taksimi:	103
TEBLİĞ, TERBİYE VE SİYASÎ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET	104
Giriş:.....	104
I. Tabye Ve Taktik Olarak Hicret.....	104
a- Sabır:	105
b- Hicret.....	106
c- Cihad:	108
II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret	108
III. İrşad Ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.....	110

Netice Olarak:	114
HEDİYE BÖLÜMÜ	115
UMUMİ AÇIKLAMA	115
Hediye, Sadaka Değildir:	116
1) Hz. Peygamber'in Teşvikleri:	116
Hediye Kabul Edilmeli:	116
Hediye Mukabele Etmeli:	116
İhsanları Bende Kılmak:	117
Hediyeden Dönülmez:	117
Yasak Hediye	117
Hangi Hediye Temizdir:	118
Gelen Hediyeler	118
Müşriklerden Hediye	118
Resulullah'ın Hediyeleri	119
HİBE BÖLÜMÜ	124
VASİYET BÖLÜMÜ	126
UMUMİ AÇIKLAMA	126
* VASİYETE TEŞVİK	126
* VASİYETİN ZAMANI	127
* SADAKANIN MİKTARI	128
* VARİSE VASİYET	129
* YETİMİN VASİSİ	130
VAAD BÖLÜMÜ	132
UMUMİ AÇIKLAMA	132
VAAD	132
VEKÂLET BÖLÜMÜ	134
VAKIF BÖLÜMÜ	134
İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ:	135
Sadaka-i Cariye:	135
Lamba Kimin?	136
YEMİN BÖLÜMÜ	138
UMUMİ AÇIKLAMA	139
YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER	140
KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR	141
YALAN YEMİN	143
YEMİNİN YERİ	144
YEMİNDE İSTİSNA	145
YEMİNİ BOZMAK	147
MÜTEFERRİK HADİSLER	148
* NİYYET	148
* LAĞV	148
* TEVRİYE	149
* İHLAS	149
* LİCÂC	150
KEFARET	150
İLAVELER BÖLÜMÜ	151
NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER	152
NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER	166
DİLİN AFETLERİ	181
Hadislere Göre Reklam	185

Söz Sanatı Kıyamet Alâmeti Mi?	186
İslam Aldatmayı Yasaklar	187
Tali Meselelerde Araştırma Sebebi	188
MUHTELİF NEVLER	194
Mesh Maddî Mi Manevî Mi?	212
Son Söz.....	226
Mütercimin Son Sözü.....	227
Not:.....	227

İKİNCİ FASIL

VELİLER VE ŞÂHİDLER

5652-1- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله #]: أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَلِيِّهَا فَإِنَّ نِكَاحَهَا بَاطِلٌ، نَتَّ مَرَّاتٍ. وَإِنْ دَخَلَ بِهَا فَأَلْمَهُزْ لَهَا بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا. فَإِنْ اسْتَجَزُوا فَالْسُلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ وَلِيَ لَهُ. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (5652)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hangi kadın velisinin izni olmaksızın nikahlanırsa onun nikahı batıldır!" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Devamla: "Eğer kocası zıfâf yaptıysa, kadının fercinden helal addetmiş olması sebebiyle mehir kadınındır. Eğer (veliler) ihtilafa düşerlerse, sultan, velisi olmayanların velisidir." [Ebu Davud, Nikah 20, (2083); Tirmizî, Nikah 14, (1102).]¹

5653-2- وفي رواية لهما، عن أبي موسى رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ نِكَاحٌ إِذْنُ بَوْلِي]. والمراد «بِاشْتِجَارٍ» هنا المنع من العقد دون المشاحة في السَّقِّ إِلَيْهِ .

2. (5653)- Yine Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Musa (radiyallahu anh)' dan gelen bir rivayette: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Velisiz nikah yoktur!" demiştir. [Tirmizî, Nikah 14, (1101); Ebu Davud, Nikah 20, (2085).]²

AÇIKLAMA:

1- Veli, Hanefilere göre, hür ve mükellef olmak şartıyla, tertibe göre asabedir, sonra anne, sonra zevil-erham - yakınlık tertibiyle- sonra mevla'lmüvalat, en son da kadı gelir.

Bunların herbiri teferruatı gerektiren ayrı bir mevzu teşkil eder. Sadece baba tarafından akrabayı ifade eden ve birinci derecede velayet hakkına sahip olan asabeyi açıklayacağız.³

Asabe veraset ve hacb tertibi üzere şu dört mertebeye ayrılır:

1) Fürû, yani oğullar ve ilanihaye oğulların oğulları ve bunların erkek torunları.

2) Usul, yani babalar, babaların ilanihaye babaları, dedeleri.

3) Cüz'i eb yani anababa bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların bu tertib üzere ilanihaye oğulları.

4) Cüz'i ced yani anababa bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların bu tertip üzere ilanihaye oğulları.

2- Hadis, nikahta kadın için velinin iznini şart koşarken, "hangi kadın olursa..." diyerek bütün kadınları buna dahil etmiş, hiçbirini müstesna kılmamıştır.

3- Hadiste, velilerin nikaha izin verip vermeme hususundaki ihtilaf durumlarına temas edilmektedir. Yani buradaki ihtilaf eşit seviyedeki velilerden birinin daha önce akde izin vermesinden gelen ihtilaf değildir. Çünkü bu durumda önceki akid esas alınır. Ayrıca, dereceleri farklı olan velilerin ihtilafı da mevzubahis olamaz. Çünkü kim akdemse söz onundur, yetki onundur.

4- Sultan, velisi olmayanın velisidir ibaresi hukuken veliye muhtaç olanların himayesinde mühim bir prensiptir. Hadiste, velilerin ihtilafı sebebiyle kadının evlenmeme durumunda veya kadının evlenmesini önleyecek bir ihtilaf durumunda o velilerin kadın üzerindeki velayetleri yok sayılır ve velayet hakkı sultana -ve onun temsilcisi kadıya- geçer demektir. Alimler: "Veli, kadını evlendirmekten imtina ederse, kadının velisi yok hükmündedir. Böylece sultan onun velisi olur" derler. Bu açıklama, normal şartlarda velisi olan kadına devletin müdahale edemeyeceğini, kişilerin velayet hakkını elinden alamayacağını ifade eder.

5- Nikahın sıhhati için veli şart mıdır, değil midir mevzuunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur, şart olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Münzir'in: "Bu meselede sahabeden tek kişinin farklı düşündüğünü bilmiyorum" dediği nakledilmiştir. Ancak Hanefiler, veliyi şart koşmamıştır. Onlar İbnu Abbas'tan gelen "Dul kendi nefesine velisinden ehaktır" hadisi ile "Kız kendi nefesine velisinden ehaktır" gibi rivayetlere dayanmışlardır.

Bazı alimler, hadisin kadına hak tanıyıp kendi meselesinde ehak kıldığını, kadının izin ve rızası olmadan velinin onu evlendirme hakkı olmadığını söylemiştir .

En doğrusu, evlenme hadisesini sadece kadını ilgilendiren bir hadise olarak görmeyip, kadının yakınlarını da ilgilendiren bir hadise olduğunu kabul etmektir. Nitekim -mevzuun başında belirttiğimiz üzere- velinin izni

¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5.

² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5.

³ Bu mevzuda teferruat için Ömer Nasuhi Bilmen merhumun İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu'na müracaat edilmelidir. (2. cilt, 45-50).

meşalesi sadece hadislerde gelmemiş, bizzat ayet-i kerimede de yerini almıştır. Cumhur da bunun gereğinde ısrar etmiştir. Velinin rızası, ilerde çıkacak problemlerde kadının himaye bulmasında avantajlar sağlar.⁴

5654-3- وعن سَمْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَيُّمَا امْرَأَةٍ رَزَّجَهَا وَلَيَّانَ فِيهِ لَوْ مِنْهُمَا. وَأَيُّمَا رَجُلٍ بَاعَ بَيْعًا مِنْ رَجُلَيْنِ فَهُوَ لِلَّهِ وَلَوْ مِنْهُمَا]. أخرجه أصحاب السنن .

3. (5654)- Hz. Semüre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hangi kadını, (seviyesi eşit) iki veli (iki ayrı şahsa) nikahlamışsa, kadın o iki veliden önce davranana aittir. Kim iki kişiye bir şey satmışsa, o satılan şey birinci kimseye aittir." [Ebu Davud, Nikah 22, (2088); Tirmizî, Nikah 19, (1110); Nesâî, Büvü 96, (7, 314).]⁵

ACIKLAMA:

Bir kadını, seviyece eşit olan iki veli ayrı ayrı şahıslara nikahla vermiş olması halinde, bunlardan hangisi daha önce nikahladığını delillendirebilirse veya onun evvelliği hususunda her ikisi de tasdikte bulunursa, öncekinin akdi sahih olur. İkisi de aynı anda vukua gelmişse veya hangisinin önce davrandığı bilinemezse, her iki akid de batıl olur.

Keza satış için de hüküm aynıdır: Hak, sabıkın (önce davrananın)dır. Aynı anda akid yapmışlar veya hangisinin önce yaptığı bilinmezse o zaman akid batıl olur.⁶

5655-4- وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلِيهِ عَاهِرٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (5655)- Hz. Cabir (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hangi köle, efendilerinin izni olmadan evlenirse zanidir." [Ebu Davud, Nikah 17, (2078); Tirmizî, Nikah 20, (1111, 1112).]⁷

5656-5- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: أَيُّمَا أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا. وَالْبُكَرُ تُسْتَأْذَنُ فِي نَفْسِهَا، وَإِذْنُهَا صَوْمُهَا]. أخرجه الستة البخاري .

5. (5656)- Hz. İbnu Abbas (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dul nefsine velisinden ehaktır. Bakireden nefsi hususunda izin alınır, onun izni sükutudur." [Müslim, Nikah 66, (1421); Muvatta, Nikah 4, (2, 524); Tirmizî, Nikah 12, (1108); Ebu Davud, Nikah 26, (2098); Nesâî, Nikah 31, 32, (6, 84).]⁸

ACIKLAMA:

1- Hadiste geçen eyyim kelimesinin buradaki manasında ulema ihtilaf etmiştir. Hicaz uleması ve büyük çoğunluğu ile fukaha bundan murad "dul"dur demiştir. Delil olarak bir başka rivayette eyyim kelimesinin seyyib (dul) kelimesi ile açıklanmış olarak geldiğini ve ayrıca bakire kelimesinin mukabili olarak kullanıldığını, lügat olarak da çoğunlukla seyyib manasında kullanıldığını göstermişlerdir. Diğer taraftan Küfeliler ve Züfer rahimehullah: "Burada eyyim, bekâr veya dul, kocası olmayan her kadındır, esasen onun lügat açısından gereği de budur" demişlerdir. Kelimeye verilen bu manadan çıkan şu tabii sonuca hükmetmişlerdir: "Büluğa eren her kadın kendi nefsine velisinden ehaktır, kendisi için yaptığı akid sahih nikahtır." Şa'bî ve Zühri de böyle hükmetmişlerdir. Onlara göre, "Veli nikahın sıhhati için gerekli olan rükünlerden biri değil, nikahı tamamlayıcı unsurlardan biridir."

Evzâî, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed "Nikahın sıhhati velinin iznine bağlıdır" demişlerdir.

el-Kadi der ki: "Velisinden ehaktır" tabiri üzerinde de ihtilaf ettiler: "Yalnız izne mi ehaktır, yoksa izne ve nefsi üzerine akde mi ehaktır? Cumhur nazarında sadece izne ehaktır, sonuncular nazarında her ikisine de ehaktır." Resulullah'ın "kendi nefsine ehaktır" sözü lafz yönüyle Ebu Hanife ve Davud-u Zahiri'nin dediği üzere, akid vs. her şeyde velisinden ehaktır manasında olması muhtemeldir. Keza dulun, razı olmaya ehak olması da muhtemeldir. Yani, bakirenin hilafına iznini konuşarak söylemedikçe evlenmemeye de ehaktır. Lakin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, nikahın sıhhati için velinin şart olduğuna delalet eden diğer hadislerle birlikte "Velisiz

⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/5-7.

⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/7.

⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/7.

⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8.

⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8.

nikah yoktur" sözünün sıhhati sebebiyle ikinci ihtimal taayyün eder. Öyleyse buradaki ehakk kelimesi müşareke ifade etmektedir. Manası şudur: "Nikahta onun nefsi için bir hakkı var, velisinin de bir hakkı var. Ancak kadının hakkı velinin hakkından tekidlidir. Zira velisi onu bir dengiyle evlendirmek istese, o da imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir. Kadın bir dengi ile evlenmek istese, veli buna imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir, veli direnirse, kadını kadı evlendirir. Bu durum kadının hakkının tekidli olduğuna ve üstünlüğüne delildir." (Nevevî)

2- Hadiste, "Bakirenin sükutu onun iznidir" denmiştir. Yani bakire sarıh bir izin vermeye muhtaç değildir, aksine sadece sükutu izin yerine geçer, ondaki haya bu meselede konuşmasına manidir.

Nevevî: "Hadisin zahiri âmmdır, hükmü bütün kızlara ve bütün velilere şamildir, sükutu da mutlak olarak kâfidir, sahih olan da budur. Ancak ashabımız olan (Şafiîlerden) bazıları: "Eğer velisi babası veya dedesi ise, kızın iznini sormaları müstehabtır. İşte bu sormaya kızın sükutu, yeterli bir izindir. Velisi babadan ve dededen başkası ise kızın konuşması şarttır. Zira kız baba ve dededen, başkalarına nazaran daha çok utanır. Cumhurun benimsediği sahih görüşe göre, hadisin âmî olması kızda hayanın bulunması sebebiyle sükut bütün veliler için yeterlidir. "Dul"a gelince, onun konuşması gerektiği hususunda ihtilaf yoktur. Velisi baba olmuş başkası olmuş farketmez. Çünkü erkeklerle mümaresesi sebebiyle, ondaki haya, kemalini kaybetmiştir. Dulun bekareti sahih veya fasid nikahla veya şüpheli vaty veya zina ile izale olmuş farketmez. Bekareti hoplama sebebiyle veya parmakla veya uzun müddet kalmakla izale olmuş bulunsu veya dübüründen vaty olunsu, esah kavle göre o da "dul" hükmündedir, ancak "bakire hükmündedir" diyen de olmuştur."⁹

5657-6- وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَنْكِحُ أَيَّمْ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَالْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تُسْكِنَتْ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

6. (5657)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden nikahlanamaz, bakire de izni sorulmadan nikahlanamaz" buyurmuşlardı. Ashabı sordu:

"Ey Allah'ın Resülü! Onun izni nasıl olur?"

"Sükut etmesiyle!" buyurdular." [Buharî, Nikah 41, Hiyel 3; Müslim, Nikah 64, (1419); Tirmizî, Nikah 17, 18, (1107, 1109); Ebu Davud, Nikah 24, (2092, 2093); Nesâî, Nikah 33, (6, 85).]¹⁰

AÇIKLAMA önceki hadiste yapıldı.¹¹

5658-7- وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [أَنَّ جَارِيَةً بَكَرًا ذَكَرَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ فَخَيَّرَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

7. (5658)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bakire bir kız, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek, kendisi istemediği halde, babasının evlendirdiğini söyledi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (bu nikahı) kabul edip etmemede kızı muhayyer bıraktı." [Ebu Davud, Nikah 25, (2096).]¹²

AÇIKLAMA:

Hadiste, babanın, bakire kızını, kızın istemediği kimseye zorla nikahlamasının haram olduğuna delalet var. Bu babaya haram olunca, diğer velilere evleviyetle haramdır.

* Hanefiler, bu hadise dayanarak, babanın kızı evlenmeye icbar etmesinin caiz olmadığına hükmetmiştir.

* İmam Şafii, Ahmed ve İshak ise babanın bülüğa ermiş bakire kızını evlenmeye icbar edebileceğine hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken "Dul, kendi nefsine veliden ehaktır" hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. Zira derler, hadis şu manaya delalet eder: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır." Hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. "Zira derler, hadiste şu manaya delalet var: "Bakire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır."

Bu istidlali zayıf bulanlar, zaafını belirten açıklamalar kaydederler. Mevzuyu uzatmaya gerek görmüyoruz.¹³

5659-8- وعن عائشة رضي الله عنها: [أَنَّ فَتَاةً قَالَتْ، يَغْنَى لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنَّ أَبِي زَوَّجَنِي مِنْ ابْنِ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتَهُ، وَأَنَا كَارِهَةٌ. فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَى أَبِيهَا، فَجَاءَ، فَجَعَلَ أُمْرًا إِلَيْهَا. فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنِّي قَدْ أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِي، وَلَكِنْ أَرَدْتُ أَنْ

⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/8-9.

¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/10.

أَعْلِمَ النِّسَاءَ أَنَّ لَيْسَ لِبَاءِ مَنْ أَمْرُ شَيْءٍ. [أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ]. لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتُهُ» الخساسة: الدناءة، والخسيسة: الحالة التي يكون عليها الخسيس، وهو الدني: أى ليرفعه بى .

8. (5659)- Hz. Aişe (radıyallahu anhá) anlatıyor: "Bir genç kız Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Babam beni kendisinin oğluna nikahladı, ta ki benimle onun alçaklığını gidersin. Ama ben istemiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, babasına adam göndererek getirtti ve evlenme işini kızı bıraktı. Bunun üzerine kız: "Ey Allah'ın Resulü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen ben kadınlara bu meselede babalara (icbar) yetkisi olmadığını göstermek istedim!" dedi." [Nesaî, Nikah 36, (6, 87); İbnu Mace, Nikah 12, (1874).]¹⁴

5660-9- وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَمَرُوا النِّسَاءَ فِي بَنَاتِهِنَّ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَرْزُوقٍ بِذَلِكَ لِسْتَنْجَابٍ .

9. (5660)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kızları hakkında kadınlarla istişare edin!" [Ebu Davud, Nikah 24, (2095).]¹⁵

ACIKLAMA:

Hadis, kızların evlendirilmelerinde anneleriyle istişare etmeyi emretmektedir. Alimler bu emri vücuta değil, istihbaba hamletmişlerdir. Alimler, bu davranışın kadınların gönüllerini almaya yönelik olduğunu, kadınlarla ülfet ve samimiyetin artmasını sağlayacağını, annenin rızası olmadığı takdirde karıkoca arasına soğukluk gireceğini, zira kızların, annelerine babalarından çok meylettiklerini, annelerinin sözünü dinlemeye daha çok arzulu olduklarını, ayrıca kızda, annenin bilip babanın bilemeyeceği nikahın gerektirdiği hakkı yerine getirmeye mani bir sebep veya nikahı münasip kılmayacak bir illet olabileceğini, dolayısıyla bütün bu sayılan maslahatlar için babanın anneyle konuşmasının faydalı olacağını belirtirler. Aksi takdirde, kızın evlendirilmesinde meşru veli babadır, anne değil.¹⁶

* KÜFÜVLÜK (DENKLİK)

5661-1- عن أبى هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخَلْقَهُ فَرَوْجُوهُ، إِنْ تَفَعَّلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي أَرْضٍ وَفَسَادَ عَرِيضٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

1. (5661)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi kız talep ederse onu evlendirin. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve geniş bir fesad çıkar." [Tirmizî, Nikah 3, (1084).]¹⁷

ACIKLAMA:

Hadis: "Sizden birisi kızını veya bir yakınınızı evlenmek üzere isterse..." demektir. Hadis diyanet ve ahlak yönüyle takdir edilip beğenileni tercih etmeyi tavsiye etmektedir. Nitekim hadisın sonunda "Böyle yapmazsanız..." ifadesiyle "kızı diyanet ve ahlak yönüyle beğendiğinize vermeyip para, mal ve mevki yönüyle hoşunuza giden birini beklerseniz..." demek istemiştir. Bu bekleyişten hasıl olacak fitne fesad çeşitlidir. Gayrimeşru ilişkiler ve zina yaygınlaşır, bekâr kızların sayısı artar, evlenme yaşı gecikir, yaşlı evlenmelerin bir kısmı mahzurları vardır; geçimsizlik, daha az sayıda çocuk yapma vs. gibi. Tîbî der ki: "Hadiste, İmam Maik'e delil var. Zira o; "Küfüvlükte sadece din aranmalıdır" diye hükmetmiştir." Cumhur şöyle der: "Küfüvlükte dört şeye müracaat edilir: Diyanet, hürriyet, neseb ve sanat. Dolayısıyla Müslüman kız kâfir erkeklerle evlenemez. Saliha da fasıkla evlenemez; hür kadın da köle ile evlenemez; nesebi meşhur olan kadın, tanınmamış bir erkeklerle evlenemez; tacirin kızı veya güzel bir mesleği olan kimsenin kızı kötü veya mekruh bir meslek sahibi ile evlenemez. Her halukârda, kadın veya velisi küfüvlük olmadığı halde rıza gösterip nikah yaparlarsa nikah akdi sahih olur" (Mirkat'tan).¹⁸

5662-2- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [حَجَّمَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَسُولَ اللَّهِ # فِي يَأْفُوجِهِ فَمَسِغَتْهُ يَقُولُ: يَا بَنِي بَيَاضَةَ انْكُحُوا أَبَا هُرَيْرَةَ وَانْكُحُوا إِلَيْهِ. وَقَالَ: إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ مِمَّا تَدَاوَرُونَ بِهِ خَيْرٌ فَالْحَجَامَةُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11.

¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11.

¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/11-12.

¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/12.

¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/12-13.

2. (5662)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Hind, Resulullah'ı bingıldak kısmından hacamat etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm:"

Ey Benî Beyâza, Ebu Hind'i evlendirin, onunla evlenin!" buyurdu ve şunu ilave etti: "Eğer tedavi için başvurduğunuz şeylerin birinde hayır varsa bu hacamattır." [Ebu Davud, Nikah 27, (2102).]¹⁹

AÇIKLAMA:

Ebu Hind, Benî Beyâza'nın azadlısıdır, neseb itibariyle onlardan değildir. Azadlısı bir yabancı olmasına rağmen Aleyhissalâtu vesselâm'ın Beyazoğullarına: "Bunu evlendirin, onunla evlenin!" emretmesi evlilikte denklik (veya küfüvlük) için sadece "diyanet"i şart koşan Malikilere bir delil olmaktadır. İbnu Ömer, İbnu Mes'ud ve tabiinden Muhammed İbnu Sîrin'in de bu meselede diyaneti esas aldıkları nakledilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ulema, çoğunluk itibariyle, evlenmede aranan karı koca arasındaki "denklik" için dört şart ileri sürmüştür: Din, hürriyet, neseb, sanat. Bazıları, bunlara ilaveten ayıplardan, kusurlardan selamet ile zenginliği de zikrederek altıya çıkarmışlardır.

Cumhur, denklikte nesebe itibar etmiştir. Ebu Hanife: "Kureyş birbirine küfüvdür, Araplar da birbirlerine küfüvdürler. Hiçbir Arap Kureyş'e küfüv değildir. Nasıl ki Arap olmayanın hiçbiri Arab'a küfüv değilse" demiştir.

Süfyan Sevrî: "Bir azadlı, Arap kızıyla evlenirse nikahı feshedilir" demiştir. Bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle söylemiştir.

Şafii hazretleri mutavassıt bir görüşle, "Küfüv olmayanların nikahı haram değildir" der. Buna dayanarak Şafiiler, denk biriyle evlenmenin ve evlendirmenin kızın ve velisinin hakkı olduğunu, onlar kendi rızalarıyla bu haklarından vazgeçerlerse kimsenin itiraza hakkı olmayacağını belirtirler (Muğni'l-Muhtaç).

Alimlerin ittifak ettiği husus, diyanet denkliğinin aranmasıdır. Çünkü Kur'an'da mü'minlerin müşriklerle evlenmemesi emredilmiştir Öyle ise dini denklikten hiç kimse vazgeçemez, bu takdirde nikah sahih olmaz.

* Burada şunu da belirtelim ki, denklik meselesinde neseb şartı ile ilgili sahih hadis yoktur. Bezzar'da Hz. Muaz'dan merfu olarak rivayet edilmiş olan "Arap Araplara, mevaliler mevalilere denktir" hadisi hem zayıftır, hem de sahih senedle sünnete aykırıdır. Çünkü Hz. Peygamber Kureyşi olan Fatıma Bintu Kays'ı azadlısının oğlu Üsame'ye teklif etmiştir (Sahiheyn). Abdurrahman İbnu Avf'ın kızkardeşi Hale, Hz. Ebu Bekir'in azadlısı Bilal'in nikahı altında idi. Resulullah'ın halasının kızı Zeyneb Bintu Cahş'ı, Aleyhissalâtu vesselâm azadlısı Zeyd'e nikahlamıştı. Ebu Huzeyfe (radiyallahu anh), azadlısı Salim'i kardeşi Velid İbnu Utbe'nin kızıyla evlendirmişti. Sahiheyn'de el-Mikdad İbnu Amr'ın, Kureyşi olan Zıbaba Bintu Zübeyr İbni Abdilmuttalib ile evlendiği belirtilir. Halbuki Mikdad Kureyşi değildir, haliftir, Mekke'ye hariçten gelmiş birisidir. Örnekler daha da çoğaltılabilir.

Şu halde neseb şartı, içtimâî çevrenin insanlar üzerinde tesis edeceği bazı müessir alışkanlıklar, örfler, âdetler sebebiyle karıkoca arasındaki uyuşma, dirlik ve ahenk nokta-i nazarından medar-ı bahs edilmiş bir şart olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda sünnette rastlanan örnekler hep Mekke-Medine muhitinde uzun müddet yaşayıp mahallî örfü temessül ederek ayniyet kazanmış kimselerle ilgili. Bu sebeple alimlerin neseb meselesine yer vermiş olmaları bu çerçevede değerlendirilmelidir.²⁰

5663-3- وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ أَحْسَابَ أَهْلِ الدُّنْيَا الَّذِي يَذْهَبُونَ إِلَيْهِ الْمَالُ]. أخرجه النسائي .

3. (5663)- Büreyde (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dünya ehlinin değer verdiği, peşinden koştuğu şey maldır." [Nesâî, Nikah 9, (6, 64).]²¹

AÇIKLAMA:

Haseb, baba yoluyla veya insanların mefahirden saydıkları şeyler sebebiyle elde edilen şeref, itibar manasına gelir. en-Nihaye'de bazılarının "sadece baba yoluyla sahip olduğu şerefe haseb" dediğini, bazılarının ise "kişi babası olmasa da haseb ve kerem sahibi olabilir" dediğini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadiste dünya ehli için itibar edilen, kendisiyle şeref kazanılan, bu sebeple peşinden gidilen şeyin mal olduğu belirtilmekte, malı olana, kötü hallere sahip biri bile olsa kendisine itibar edileceği, değer verileceği belirtilmektedir. İslam, kişinin hasebini, diyanet ve takva gibi Allah nezdinde muteber olan hasletlerin teşkil etmesi gereğini tedris etmiştir. Ayet-i kerimde, Allah nezdinde, en muttakinin en değerli olduğu beyan edilmiştir.²²

¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/13.

²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/13-14.

²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/14.

²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/14-15.

5664-4. وعن عائشة رضي الله عنها: [أَنَّ أَبَا حُدَيْفَةَ بْنَ عُثْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ ابْنَ عَبْدِ شَمْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَانَ مِمَّا شَهِدَ بِدُرِّائِ بْنِ سَالِمٍ وَأَنْكَحَهُ ابْنَةُ أَخِيهِ هُنْدًا بِنْتُ الْوَلِيدِ ابْنِ عُثْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ، وَهُوَ مَوْلَى مُرَاةٍ مِنْ أَنْصَارِ كَمَا تَبَيَّنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَيْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَانَ مَنْ تَبَيَّنَ رَجُلٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ، فَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى نَزَلَ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: أَدْعُوهُمْ بِأَيْهِمْ]. أخرجه البخاري والنسائي .

4. (5664)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu Huzeyfe İbnu Utbe İbni Rebia İbni Abdi Şems (radiyallahu anh) -ki bu zat Bedir Gazvesi'ne katılmıştı- Salim'i evlat edinmiş ve kardeşinin kızı Hind Bintu'l-Velid İbni Utbe İbni Rebia ile evlendirmişti. Salim ise, ensardan bir kadının azadlısı idi. Nitekim, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da Zeyd (radiyallahu anh)'i evlat edinmişti. Cahiliye devrinde kim bir adam evlat edinirse, halk bu adamı evlat edinen kimseye nisbet ederek çağırırdı. O, ayrıca yeni babasına varis de olurdu. Bu tatbikat Rab Teala'nın şu kavli-i şerifleri nazil oluncaya kadar devam etti. (Mealen); "Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..." (Ahzab 5). [Buhârî, Nikah 15, Megazi 11; Nesai, Nikah 8, (6, 63-64); Ebu Davud, Nikah 10, (2061).]²³

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslam'ın evlilik ve akrabalık anlayışlarına giren kıymetli düsturlar ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

* Bu hadiste, yukarıda 5662 numaralı hadisin izahında da yer verdiğimiz üzere evlenecek kız ve erkek arasında aranan denklik meselesinde, köle asıllı biri ile asaletli birinin evlenebileceği esasına güzel bir örnek var: Azad edilmiş bir köle olan Salim ile asaletli bir kadın olan Ebu Huzeyfe'nin yeğeni Hind Bintu'l-Velid evlenmiştir.

* Hadiste geçen ikinci mühim bir mesele evlatlık meselesi. Cahiliye devrinde, evlat edinme ile bir nevi hakiki evlatlık tesis edilmekte, bu yolda kazanılan evlatlar, her hususta üvey babanın oğlu muamelesini göstermektedir. İslam bunu tadil etmiş, hakiki evlatla sonradan edinilen evladın bir olmayacağı prensibini getirmiştir.²⁴

Hükmi Ve Hakiki Akrabalık²⁵

İslam dini, insanlar arasında içtimâî bağları artırıp kuvvetlendirmek maksadıyla vazedilmiş olan birkısım sun'î ve hükmi akrabalık müesseselerine temelde karşı çıkmaz, bilakis taraftar olur. Bu sebeple İslam beldelerinde, halen, kan bağına dayanmayan çok farklı akrabalık bağlarına, yakınlık telakkilerine rastlanır, kirvelik, sağdıçlık, hısımlık, ahiret kardeşliği gibi.

Kan bağına dayanmayan akrabalık müesseselerine cahiliye devri A-raplarında da rastlanmaktadır. Evlat edinme, ataka, müvâlat, civâr²⁶ gibi müesseseler bunlardandır. Bu müesseseleri bidayette aynen benimseyen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslam'ın kuvvetlenmesinde bunlardan istifade cihetine de gitmiştir. Nitekim, hicreti müteakip vazedilen muâhat (kardeşleme) müessesesi bunun en güzel örneğidir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bilhassa Mekke'den hicret eden muhacirler ile, Medineli ensar arasında kardeşleşme tesis ederek her Mekkeliye bir Medineliyi kardeş ilan etmişti. Bu kardeşlik bağına o kadar fazla ehemmiyet ve ciddiyet kazandırmıştı ki, ölüm halinde birbirlerine varis olabiliyorlardı.

Kur'an-ı Kerim'deki "إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ" "İnananlar kardeşler" hükmü ise inananlar arasında tesis edilmiş bulunan bir hükmi akrabalıktan başka bir şey değildir.

İşte gerek cahiliye devrinden intikal eden, gerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tesis ettiği ve gerekse vahiy yoluyla tesis edilmiş olan "hükmi akrabalık"ların Kur'an-ı Kerim'de tanzim edilerek bazı esaslara bağlandığına, miras, evlenme gibi mühim mevzularda "kan"a ve "akide"ye dayanan bağların tesis ettiği "hakiki" yakınlıklarla, insanların telakki ve kararlarına dayanan bağların tesis ettiği "hükmi" yakınlıkların tefrik edildiğine şahit olmaktayız:

"(Kan sebebiyle) akraba olanlar miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar" (Ahzab 6) mealindeki ayet, bu mevzudaki vahiylerden biridir.

Kur'an-ı Kerim'de ehemmiyetlerine binaen "usul"e giren yakınların "hakiki" olanlarının bizzat tavsif edilerek "hükmi" olanlardan tefrik edildiğini görürüz.²⁷

Hakiki Anne:

²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/15.

²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/15-16.

²⁵ Bu meselelere Ahzâb sûresi ile ilgili tefsirde kısa kısa temas etmiş olmamıza rağmen (Bak. 4. cilt, 178. sayfa), ehemmiyetine binaen burada biraz daha genişçe temes etmeyi faydalı buluyoruz.3) Velâ-i Müvâlat: Nesebi meçhul birisi ile tes'is edilen yardımlaşma rabitası (akrabalığı).Velâ-i Ataka : Azad edilen köle ile efendi arasında teessüs eden bir râbıta (akrabalık bağı). Ölüm halinde tevârüsü gerektirir.Civâr : Bir yabancıya tanınan himâye, eman.

²⁶

²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/16-17.

Bir çocuk için en mühim unsur ve yakın "anne" olduğuna göre, bununla alâkalı açıklama ile mevzuya girebiliriz: Sosyolojik açıdan bakınca, cemiyetten cemiyete farklı sebep ve şartlara müstenid, değişik "anne"lere rastlamak mümkündür. Kur'an-ı Kerim'in bir kısım mühim emirlere ve teşriata menşe kıldığı "hakiki anne" ile örfen "anne" tesmiye edilen kadının belirtilmesi kaçınılmaz bir zarurettir. Kur'an'da her ikisi de ziharla ilgili olan iki ayette ele alınmıştır. "İçinizde kadınlarını zihar yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri, ancak, onları doğuranlardır" (Mücadele 2, Ahzab 4).²⁸

Hakiki Baba:

Aynen anne gibi, baba da pek çok ciddi ve mühim Kur'anî hükümlerin sebebidir. Keza muhtelif cemiyetlerde mevcut olan hükmî "baba"larla "hakiki baba"ların tefrik edilmesi bu hükümler açısından ehemmiyet kazanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, bu mevzuyu bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le alâkalı olarak ele almış ve vuzuha kavuşturmuştur: Hadis, tefsir, siyer gibi her çeşit İslamî kaynaklarda görüldüğü üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kölesi Zeyd İbnu Harise'yi: "Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur, bana varis olacak, ben de ona varis olacağım" diyerek azad etmiş ve evladlık edinmişti. Bu vak'adan sonra Zeyd hep "Zeyd İbnu Muhammed" yani Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağrılır olmuştur. Teferruatı, bizim mevzumuz açısından fazla ehemmiyet taşımayan bazı hadiseler ve bunları takip eden yanlış anlamalar üzerine, Cenab-ı Hak inzal buyurduğu bir ayetle durumu tavzih edip, yanlışlıkları önlemiştir: "Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir" (Ahzab 40).

Bu ayet, daha vazih bir şekilde, Zeyd'le Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arasında mevcut hükmî karabet sebebiyle Zeyd'in ve halkın Hz. Peygambere "baba" tabirini izafe etmelerinin, kan bağından gelen hakiki "baba-evlad" bağına tesis etmediğini açıklamış oldu. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine "baba" diye hitap edecek yaşta erkek çocuğu olmamıştır. Erkek olarak sadece Zeyd "baba" diye hitap etmiş, bu ayetle onun da "hükmî" babalıktan öte geçmediği belirtilmiştir. Bu kanunun başka vahiylerle daha da açıklığa kavuşturulacağını göreceğiz.²⁹

Hakiki Evlad:

Yukardaki bahsi tamamlayan bir husus da "hakiki evlad"la "hükmî evlad" arasının tefrik edilmesiyle alâkalı vahiydir. Kur'an bu meseleye Ahzab suresinde temas ederek: (Allah) evladlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söylemiştir, doğru yola O erdştirir. Evladlıkları babalarına nisbet ederek çağırın, bu Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o takdirde onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevaliniz) kabul edin" (Ahzab 4-5) buyurmuştur.

Rivayetler, bu ayet gelinceye kadar Zeyd İbnu Harise'ye Ashab'ın (radıyallahu anhüm) "Zeyd İbnu Muhammed" diye hitap ettiğini, bundan sonra, o tesmiyeden vazgeçildiğini belirtir. Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak da bu tesmiye kaydedilir. Ebu Huzeyfe'nin mevlası Salim de aynen Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in durumunda idi. Salim İbnu Ebi Huzeyfe diye çağırılıyor ve hakiki evlad muamelesi görüyordu. Yukardaki ayet inince, aile içerisine ihtilati problem olmuş ve Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e başvurmuştur.

Görüldüğü üzere, vahiy evlatlıkların öz evlat tutulmalarını yasaklamakla kalmaz, onların nasıl isimlendirileceklerini de tesbit eder ki vahiyde yeralan bu ve diğer teferruat mevzunun taşıdığı ehemmiyeti ifade eder.

Aile ve akrabaların tarif ve tayini meselesinde anne, baba ve evladın kimler olduğu açıklık kazandıktan sonra bunlara bağlı olan diğerleri kendiliğinden anlaşılır.³⁰

Kan Bağı Ve İman Bağı:

Akrabalık meselesinde Kur'an'ın nazar-ı dikkate arzettiği bir hususu daha belirtmede fayda var. Kur'an-ı Kerim'e göre, akrabalık bağına kamil manada gerçekleşmesi iman birliğine bağlıdır. Bu olmadığı takdirde arada gerçek akrabalık ve dostluk bağı teessüs etmez, mü'min kimse mü'min olmayan hakkında -oğlu veya babası bile olsa- Allah'tan mağfaret bile dileyemez.

Bu mevzuda Kur'an'da yer alan pek çok ayetten Hz. Nuh ve oğlu, Hz. İbrahim ve babası ile alâkalı olarak gelen birkaç ayeti hatırlatmak yeterlidir.

Hz. Nuh, oğlunun gemiye binmeyerek boğulanlar arasında kalması üzerine, karaya indikten sonra

²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/17.

²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/17-18.

³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/18.

"Ey Rabbim! Oğlum da benim ailemdendir. Senin va'din haktır..." diyerek mağfiretini talep eder. Ancak Cenab-ı Hak:

Meâlen "O senin ehlinden sayılmaz, çünkü kötü bir iş işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme" cevabını verir (Hud 45-46)

Keza babası için istiğfarda bulunan Hz. İbrahim de babasının "Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan yüz çevirir".

Şu ayet, mü'minlere mutlak bir şekilde kâfirlerden dost edinmemeyi emreder:

"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kafirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?" (Nisa 144).

Şu gelecek ayet, kan yönüyle en yakın olanın bile "dost edinmeyin" yasağına girdiğini sarıh olarak ifade eder:

"Ey iman edenler! Babalarınızı, kardeşlerinizi, -küfrü imana tercih ediyorlarsa- dost edinmeyin. Sizden kim dost edinirse onlar zalimlerin ta kendileridir" (Tevbe 23).

Demek oluyor ki, inançlar ve dinî yaşayışlar birbirlerine zıd olunca kan yakınlığı fazla bir mana taşımıyor. Hz. Nuh'un inanmayan öz oğlunun O'nun ehlinden olmadığını ilan eden ayet-i kerimeye, hiçbir kan bağı olmayan Selman-ı Farisi'yi Ehl-i Beyt-i Nebevî'den sayan hadis-i şerifi ilave edebiliriz. Gerçek akrabalığın teşekkülü için kan bağının yetersizliği sebebiyle, İslam dini, -hısım ve akrabalık derecesi ne olursa olsun- farklı dine mensub olanların birbirlerine varis olmalarını yasaklamıştır. İslam'-da akrabalık telakkisinin, sosyolojik yönden kavranabilmesi için, yukarda kaydettiğimiz durumların ve mirasla ilgili bu kaydın bilinmesi gerekir.

Mümin olmayanlara "mağfiret dileğinde" bulunmanın bile yasaklanması ile alâkalı örneği bizzat Hz. Peygamber'le ilgili olarak gelen ayetlerden kaydedeceğiz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meşhur münafık Abdullah İbnu Übey ölünce, çok samimi bir Müslüman olan oğlunun ricası üzerine, Hz. Ömer'in itirazına rağmen, gömleğini kefen olarak verip namazını kıldırması ve Münafıkun suresinin altıncı ayetine atıfta bulunarak "Allah onlar hakkında istiğfar edip etmemekte beni serbest bıraktı" diyerek istiğfar etmeye devam edeceğini ifade etmişti. Arkadan gelen vahiy: "Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarının başında da durma" (Tebve 84) diyerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i şiddetle bundan menetti.

Yeri gelmişken kaydedelim ki, fukaha, ehl-i zimmenin (gayr-i müslim vatandaş) meskenlerinin Müslümanların meskenlerinde, ilk bakışta tefrik edici bir alâmet taşıması şartını koşarken gerekçe olarak: "Dilencilere gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar" demişlerdir.³¹

5665-5- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَنْكُحُ الزَّانِي الْمَجْلُودُ إِمْتَلًا]. أخرجه أبو داود .

5. (5665)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Celde ile cezalandırılmış zani kimse ancak kendisi gibi biriyle evlenebilir." [Ebu Davud, Nikah 5, (2052).]³²

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, alimlerimizin bir kısmı zahiri üzere anlayarak: "Kadının, zani olduğu ortaya çıkan bir erkekle evlenmesi haramdır" diye hükmetmiştir. Hadiste geçen meclud yani dövülmüşlük vasfı, çoğunluğa göre yapılan bir tavsiftir. Çünkü, kişi hakkında zina suçunun sübutu celde tatbikine yani dövülmesine bağlıdır. Zani muhsan olduğu takdirde recm cezası esas ise de, muhsan olmayana celde tatbik edilir. Hadiste muhsan olmayan zani kastedilmiş olmalıdır.

Alimler, yasağın erkek hakkında da cari olduğunu, ona da aynı şekilde zaniye bir kadınla evlenmenin haram kılınmış olduğunu belirtirler.

Hadis bu zahiri hükmü ile şu ayete muvafık düşmektedir. (Meal): "Zina eden erkek, zina eden veya müşrik bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadını da, zina eden veya müşrik bir erkekten başkası nikah altına alamaz. Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır" (Nur 3).

Ne var ki, alimlerimizin ekseriyeti, ayet ve hadisi zahiri ile anlamamış, başkaca te'villere tabi tutmuşlardır. Hadiste geçen "evlenmez" tabirini rağbet göstermez şeklinde anlamıştır. Bu durumda hadisin manası: "Celde tatbik edilen zani, kendisi gibi olan kadına rağbet duyar, ilgi gösterir, keza zaniye de kendisi gibi zani olan erkeğe rağbet gösterir, onunla evlenmek ister" olur. Yani ayet ve hadis, zani ve zaniyenin kendileri gibi olanlarla evlenmeyi arzu edeceklerini haber vermiş olmaktadır. Halbuki gerek ayet ve gerek hadis, zahiriyle, zani ve zaniyelerle evlenmeyi yasaklamaktadır, onların arzularını mücerred bir ihbar da kılmamaktadır.

2- Münzirî mealini kaydettiğimiz ayetin anlaşılmasında ulemanın beş farklı görüş ileri sürdüğünü belirtir:

1) Bir kısmı: "Ayet mensuhtur!" demiştir. Said İbnu'l-Müseyyeb bu görüştedir. Şafiî hazretleri de bu görüşü iltizam etmiştir. Bu ayeti, "Dullarınızı evlendirin" (Nur 32) ayetinin neshettiğini söylemişlerdir. "Çünkü derler, zaniye de eyâma'l-müslimîne (Müslümanların dullarına) dahildirler." Alimler, çoğunluk itibarıyla bu manadan

³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/18-20.

³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/20.

hareket ederek, "Kim bir kadınla zina yaparsa, o kimse bu kadınla evlenebilir, bir başkası da o kadınla evlenebilir" demiştir.

2) Bir kısım alimler: "Burada nikahın manası vaty (temas)dır. Öyleyse ayetten murad: "Zaninin fi'line ancak kendisi gibi bir zaniye veya bir müşrike rıza gösterir ve zinayı haram bilmeyerek onun istediği şeye iştirak eder" demiştir. Ayette geçen "Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır" ibaresi "Allah'ın emirlerine uyup nehiylerinden kaçan kamil manadaki mü'minler"i ifade eder" diye değerlendirilmiştir.

3) Bir kısım alimler: "Celde uygulanan zani, celde uygulanan bir zaniye veya müşrike ile evlenir, keza zaniye de böyle bir zani ile evlenir" demiştir.

4) Bir kısım alimler: "Bu ayet, erkeğin zinadan kazandığından kendisine infak etmesi şartıyla evlendiği kadınla ilgilidir" demiştir. Bunlar ayetin böyle bir hadise ile ilgili olarak nazil olmasını kendilerine delil yaparlar. Nitekim Mersed İbnu Ebi'l-Mersed el-Ganevî, zina ile şöhret yapmış Anâk ile evlenmek için Resulullah'tan izin istediği vakit mezkur ayet nazil olmuş, Resulullah da bunun üzerine izin vermemiştir.

5) Bazılarına göre, ayet, zaniyenin iffetliye iffetlinin de zaniyeye nikahlanmasını haram kılmada âmmdır.³³

ÜÇÜNCÜ BAB

NIKÂHIN MANİLERİ

(İki fasıldır.)

*

BİRİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK

5666-1- عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصَّهْرِ سَبْعٌ؛ ثُمَّ قَرَأَ: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ ع] أخرجه البخاري .

1. (5666)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ)'dan nakledildiğine göre: "Nesebten yedi, sıhriyetten de yedi kişi haram edilmiştir" demiş ve şu ayeti okumuştur. (Mealen): "Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızdan zıfâf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zıfâf geçmemişse onların kızlarını nikahlamakta size günah yoktur. Öz oğullarınızın hanımlarını nikahlamanız ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı.." (Nisa 23). [Buharî, Nikah 24].³⁴

5667-2- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا فَتَاجِلُ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا فَلْيُنْكَحْ ابْنَتُهَا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَتَاجِلُ لَهُ أَنْ يُنْكَحَ أُمَّهَا دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ]. أخرجه الترمذي .

2. (5667)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an cediti anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir erkek bir kadınla nikah yapar ve temasta bulunursa, artık o kadının kızını nikahlaması ona helal olmaz. Eğer kadına temas etmemişse kızını nikahlayabilir. Bir erkek bir kadını nikahlarsa, kadına temas etmiş olsa da olmasa da kadının annesiyle artık nikahlanamaz." [Tirmizî, Nikah 25, (1117)].³⁵

5668-3- وعن علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [تَحْرُمُ أُمَّهَاتُ النِّسَاءِ إِنْ بَانَصِمَامِ الْوَطْءِ إِلَى الْعُقْدِ فِي ابْنَةٍ وَتَحْرُمُ ابْنَةُ إِبْنِ الدُّخُولِ عَلَى أُمِّهِ]. أخرجه الترمذي .

3. (5668)- Hz. Ali (radiyallahu anh) şöyle dediler: "Kadınların anneleri, kızla olan nikah akdine vaty (temas) inzıam etmedikçe haram olmaz. Anneye duhul (temas) olmadıkça da kız haram olmaz." (Hadisin kaynağı Teyisir'de sehven Tirmizî olarak zikredilmiştir. Camiu'l-Usul'de Rezin'in ilavesi olduğu belirtilmiştir.)³⁶

AÇIKLAMA:

³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/20-22.

³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/23.

³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/23-24.

³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/24.

Bu üç hadis, evlenilmesi ebedî şekilde haram kılınan kadınları beyan etmektedir. Birinci hadiste İbnu Abbas'ın neseben haram dedikleri "...kızkardeşin kızları"na kadar sayılanlardır. Sıhrdan haram diye saydıklarına da "sizi emzirmiş olan süt anneleriniz..." diye başlayıp "iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı..." ya kadar olan kısım girmektedir. Ancak, hadisin Taberani'de gelen bir veçhinde İbnu Abbas, bir önceki ayetin başında yer alan "Babalarınızın nikahlamış olduğu kadınlarla da evlenmeyin" ibaresini de okuyarak: "Bu da sıhrdır" der. Böylece iki rivayet birleştirilince haramların hepsi on beşe ulaşır.

İbnu Abbas'ın bu rivayetinde süt emme yoluyla hasıl olan akrabalık da sıhriyetle ifade edilmektedir ki, bu caiz bir tesmiyedir.

Keza başkasının nikahlı hanımı da aynı şekilde, kişiye haramdır. Başkasının hanımı ve iki kızkardeşin bir nikahta birleşmesi hariç, bu sayılanların haramlığı ebedîdir.

Bu zikredilen haramlara şunlar da ilave edilmelidir:

* Dedenin mevtüesi (temas ettiği) ve bundan teselsülen yükselenler.

* Annenin annesi ve bundan yükselenler.

* Babanın annesi de böyle.

* Oğulun kızı ve ondan inenler.

* Kızın kızı ve kızkardeşin kızının kızı.

* Oğlan kardeşin kızının kızı ve oğlan ve kızkardeşin oğlunun kızı.

* Babanın halası, yükselse de.

* Annenin halası ve teyzesi, yükselse de.

* Babanın teyzesi de böyle.

* Zevcenin büyükannesi, yükselse de,

* Üvey kızların kızları, inse de,

* Üvey oğlanın kızı da böyle.

* Oğulun oğlunun hanımı da böyle.

* Kızın oğlunun hanımı da böyle.

* Kadını, halası ve teyzesiyle bir nikahta birleştirmek.

* Nesebten haram olan, sütten de haramdır. Bu meselede istisnalar müteakiben açıklanacak.³⁷

.RADA' (SÜT EMME)

5669-1- عن علي رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنَ الرِّضَاعِ مَا حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ]. أخرجه الترمذي .

1. (5669)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Aziz ve Celil olan Allah, nesebten haram ettiğini sütten de haram etti." [Tirmizî, Rada 1, (1146).]³⁸

AÇIKLAMA:

1- Radâ' (reza' diye de okunduğu vardır): Süt çocuğunun (radî'in) mahsus bir vakitte bir insanın memesinden süt emmesi ve bunun mideye inmesidir. Cumhura göre, süt emme devresi içerisinde emmişse, eline az da olsa çok da olsa bazı haramlar getirir. İmam Şafii "Haramların tahakkuku için en az beş emme gerekir" demiştir. Emme müddeti Ebu Hanife'ye göre otuz aydır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed emme müddeti için "iki yıldır" demiştir. Şafii ve Ahmed İbnu Hanbel ve diğerlerinin görüşü de böyledir. "Emmenin, haramı sağlayan emme olması için, Hanefilere göre sütü, çocuğun memeden ağzıyla alması şart değildir.

Kadının sütü bir kaba sağıldıktan sonra biberona katılarak veya bardağa konularak içirilse veya memeden sıkılarak damlatılsa, ağız veya burun yoluyla mideye ulaşırsa, hepsi sayılır. Suya, ilaca veya hayvan sütüne katılmış olan kadın sütü hakkında galibiyete itibar olunur, galib veya müsavi olursa onunla "emme" sabit olur. Taam ile karıştırılmış olan kadın sütü galib ve pişirilmemiş dahi olsa bununla "emme" tahakkuk etmez." Kadının sütü peynir, yoğurt, ayran yapılarak çocuğa verilse, yine emme hasıl olmaz. Şafîlilere göre, emmenin tahakkuku için kadın hayatta olmalı, süt en az beş ayrı seferde olmalı -her seferde az veya çok farketmez- Şafîliler, "Beş ayrı seferde olunca, kadının sütü peynir, kaymak, mahlut her ne surette olursa olsun çocuğun midesine geçince "emme" tahakkuk eder" derler.

2- Kurtubî, hadisin, "Süt emme ile doğan haramın, süt emen (radî) süt emziren (murdia) ve kocası arasında intişar ettiğine" delil olduğunu söyler. Buna göre: "Süt emene, süt emziren kadın haram olur. Çünkü annesi olmuştur. Sütannenin annesi de haram olur; çünkü o da büyükannedir ve böyle gider... Sütannenin kızkardeşi haramdır; çünkü teyze olmuştur, kızı da haramdır; çünkü kızkardeşi olmuştur. Kızın kızı da haramdır; çünkü

³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25.

³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25.

kızkardeşinin kızı olmuştur. Kadının kocasının (başka hanımdan) kızı da haramdır; çünkü bu da kızkardeşi sayılır; kızının kızı -ve böyle inenler- haramdır; çünkü kızkardeşinin kızıdır. Kocanın annesi -ve böyle çıkanlar- da haramdır; çünkü babaannesidirler; kocanın kızkardeşi de haramdır; çünkü halasıdır. Tahrim (haramlık), süt akrabadan başkasına geçmez. Dolayısıyla süt emmekten hasıl olan kızkardeşi, emenin kardeşine kızkardeş olmaz, babasına da kız olmaz, çünkü aralarında emme yoktur.

Emmeden haramlık doğmasının hikmeti şudur: "Tahrimin sebebi kadın ve erkekten ayrılmış olan şeyi -ki bu süttür- çocuk gıda olarak alınca, bu onun vücudunda, diğer ikisinin cüzlerinden alınma bir cüz olur. Böylece, tahrim üçünün arasında intişar eder, çocuğun yakınlarına sirayet etmez. Çünkü onlarla sütanne ve sütbaba arasında ne bir neseb ne de bir sebep vardır."

3- Alimler: "Nesebten haram olan süttten de haram olur" şeklinde âmm olan hükümden, nesebte mutlak olarak haram olan dört kadını, süt emmede bazı hallerde istisna ederler.

1) Oğlan kardeşin annesi nesebte haramdır; çünkü ya annedir, ya da babanın hanımıdır. Süt emmede ise bazı durumlarda yabancı olur, kadını kardeş emer de, onun kardeşine haram olmaz.

2) Torunun annesi nesebte haramdır; çünkü o, ya kızdır ya da oğulun hanımıdır; süt emmede ise, bazan yabancı olabilir. Böylece torun emer fakat kadın dedeye haram olmayabilir.

3) Çocuğun büyükannesi nesebte haramdır. Çünkü o, ya annedir, yahut da zevcenin annesidir. Süt emmede ise, bazan yabancı olabilir, çocuğu emzirmiştir, çocuğun babasına onunla evlenmek caiz olur.

4) Çocuğun kızkardeşi nesebte haramdır, çünkü o ya kızdır, yahut üvey kızdır, süt emmede ise, bu bazan yabancı olabilir. Böylece çocuk emer, fakat babaya haram olmaz.

Bir grup ulema bu dört istisnadan başka bir şey zikretmemiştir.

Nevevî der ki: "Ümmet, emen çocukla emziren kadın arasında "emme haramlığı" hasıl olduğunda icma etmiştir. Çocuk artık nikahı ebediyen haram olan oğlu olmuştur. Süt emenin kadına nazarı (bakması), kadınlı halveti (başbaşa yalnız kalmaları), beraber yolculuk yapmaları helal olmuştur. Ancak, aralarında her yönden annelik ahkâmı terettüp etmez: Birbirlerine varis olamazlar, bunlardan hiçbirine diğerinin nafakası vacib olmaz, kadın lehine yapacağı şahadet reddedilmez, kadına bedel diyet alınmaz, çocuğu öldürdüğü takdirde kadın üzerinden kısas düşmez. Bu hükümlerde her ikisi de birbirine karşı yabancı gibidirler.³⁹

5670-2- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [استأذن عليّ أفلح أخو أبي القعيس بعد ما أنزل الحجاب. قلت: والله أنن له حتى استأذن رسول الله # فإن أخاه أبا القعيس ليس هو أضعني، ولكن أضعني امرأة أبي القعيس. فدخل عليّ رسول الله #، فقلت: يا رسول الله، إن أفلح أخا أبي القعيس استأذن فأبيت أن أذن حتى استأذنتك. فقال النبي #: وما منعك أن تأذنين عمك؟ قلت: يا رسول الله! إن الرجل ليس هو أضعني، ولكن أضعني امرأته. فقال: اندني له فإنه عمك، تربت يمينك. فلذلك كانت عائشة تقول حرّموا من الرضاغة ما تحرّمون من النسب]. أخرجه الستة.

2. (5670)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor "Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah, örtünmeyi emreden ayet indikten sonra yanıma girmek için izin istedi. Ben:

"Allah'a yemin olsun, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan izin istemedikçe ben ona izni vermeyeceğim! Çünkü onun kardeşi Ebu'l-Kuays beni emziren kimse değildir, beni Ebu'l-Kuays'ın hanımı emzirdi! " dedim. Derken yanıma Aleyhissalâtu vesselâm girdiler.

"Ey Allah'ın Resülü dedim, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah yanıma girmek için izin istedi. Ben sizden sormadıkça izin vermekten imtina ettim!" dedim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Amcana izin vermekten seni alıkoyan sebep ne?" buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın Resülü! dedim. Beni emziren erkek değil. Beni onun hanımı emzirdi" dedim. Resulullah yine:

"Sen onun girmesine izin ver. Zira o senin amcandır, Allah iyiliğini versin" buyurdular.

(Urve devamla der ki): "İşe bu sebeple Hz. Aişe (radiyallahu anhâ):

"Neseb sebebiyle haram kıldıklarınızı emme sebebiyle de haram kılın!" derdi." [Buharî, Humus 4, Şehadet 7, Nikah 20, Müslim, Rada 2, (1444); Muvatta, Rada 2, (2, 601, 602); Tirmizî, Rada 1, (1147); Ebu Davud, Nikah 7, (2055); Nesâî, Nikah 49, (6, 99).]⁴⁰

ACIKLAMA:

1- Hadis, süt kardeşliği yoluyla teessüs eden akrabalık bağlarının neseb yoluyla mevcut olan akrabalık bağlarının hasıl ettiği evlenme haramlarını aynen hasıl ettiğini belirtmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, emme yoluyla hasıl olan süt amcanın, normal amca gibi evlenme yasağı çerçevesine girdiğini zikretmektedir.

2- Hadiste zikri geçen Eflah hakkında ihtilaf edilmiştir: İbnu Ebi'l-Kuays mı, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi mi? Umumiyetle Ebu'l-Kuays'ın kardeşi olduğu kabul edilmiştir.

³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/25-27.

⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/28.

Bazı alimler, Hz. Aişe'nin iki tane süt amcası olduğunu söylemiştir; biri, babası Hz. Ebu Bekr'in süt kardeşi Ebu'l-Kuays'tır, bu zat Hz. Aişe'nin süt babasıdır da, Eflah da süt amcasıdır.

3- Hadiste geçen **تَرَبَّتْ يَدَاكَ أَوْ يَمِينُكَ** tabiri lügat olarak "Ellerin, yahut sağ elin toprağa bulansın" demektir. Ancak kullanma durumu, zahir manasına göre değildir. Bizim "Allah iyiliğini versin" tabirimize denk bir kullanışa sahiptir.⁴¹

5671-3- وعن علي رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَكَ تَتَوَقَّ فِي فُرَيْشٍ وَتَدْعُنَا؟ فَقَالَ: وَعِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. بِنْتُ حَمْزَةَ. قَالَ: إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ]. أخرجه مسلم والنسائي. «التَّوَقُّ» الميل إلى الشيء والرغبة فيه.

3. (5671)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Siz niye bizi bırakıp da Kureyş'e rağbet gösteriyorsunuz?" demiştim. Bana:

"Yanınızda rağbet göstereceğim bir (kadın) var mı?" dedi. Ben:

"Elbette Hamza'nın kızı var!" dedim. Bunun üzerine:

"O bana helal olmaz. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" buyurdular." [Müslim, Rada 11, (1446); Nesâî, Nikah 50, (6, 99).]⁴²

5672-4- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَعِنْدِي رَجُلٌ قَاعِدٌ. فَاسْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُ الْعَضْبَ فِي وَجْهِهِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ. فَقَالَ: أَنْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانُكَ مِنَ الرِّضَاعَةِ فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ]. أخرجه الخمسة إ الترمذي.

4. (5672)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Yanımda oturan bir erkek olduğu halde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) odama girdi. Bu hal, ona bir hayli ağır geldi [ve rengi değişti], öfkesini yüzünden okudum. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resulü! Bu benim süt kardeşimdir!" dedim.

"Siz kadınlar süt kardeşlerinizi iyi düşünün! Çünkü süt kardeşliği, açlıktan dolayı hasıl olur!" buyurdular." [Buhârî, Nikah 21, Şehadet 1; Müslim, Rada 32, (1455); Ebu Davud, Nikah 9, (2058); Nesâî, Nikah 51, (6, 102).]⁴³

AÇIKLAMA:

İslam açısından süt kardeşliği mühim bir husustur. Bir kısım haramları helal kıldığı gibi, diğer bir kısım helalleri de haram kılmaktadır. Bu sebeple Resulullah kadınların süt kardeşlerini iyi tanımalarını emretmektedir. Emme, süt kardeşliğini sağlayacak bir emme midir, hangi yaşta bu emme vukua gelmiştir vs. Çünkü yaş haddini aşınca araya giren emmeden süt kardeşliği hasıl olmaz. Bu hadisi Hattâbî şöyle açıklar: "Manası: Haramlık hasıl olan süt emme, küçüklükte olan emmedir. Radî (süt emen), gücünü süttten alan ve açlığını onunla gideren çocuktur. Açlığını sütle gidermeyip, ekmek ve etle veya bunlar manasında bir şeyle doyan bir çocuğun emmesinden haramlık hasıl olmaz. Alimler, emme müddetini tesbitte ihtilaf etmiştir. Bir kısmı iki yıl demiştir, Süfyan-ı Sevrî, Evzai, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye bunlardandır. Delil olarak

"Anneler çocuklarını iki tam yıl boyunca emzirirler, bu hüküm emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (Bakara 233) ayetine dayanırlar. Ve "Ayet delalet eder ki, iki yıl müddeti dolunca hükmü de sona erer, müddet dolduktan sonar gelen zamana itibar edilmez" derler.

Farklı görüş sahibi olan Ebu Hanife: "İki yıl ve altı aydır" demiştir. Ancak iki talebesi İmam Muhammed ve Ebu Yusuf kendisine muhalefet eder. Züfer İbnu'l-Hüzeyl ise: "Üç yıldır" der. İmam Malik'ten rivayete göre, iki yılı taştan müddet azsa onu da iki yıla dahil etmiştir."⁴⁴

5673-5- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَحَرَّمَ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ]. أخرجه الخمسة إ البخاري.

5. (5673)- Yine Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir veya iki emme ile (süt kardeşliği) haramlığı hasıl olmaz." [Müslim, Rada 17, (1450); Tirmizî, Rada 3, (1150); Ebu Davud, Nikah 19, (2063); Nesâî, Nikah 51, (6, 201).]⁴⁵

AÇIKLAMA:

⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/28.

⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29.

⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29.

⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/29-30.

⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/30.

⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/31.

Ebu Hanife, İmam Malik, Sevrî, Evzai, Leys gibi bir kısım ulema da: "Tahrim için az ve çok birdir" diye hükmetmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'den meşhur olan kavl de budur. Bu sonuncular, وَأَمَّا أَنْتُمْ الَّتِي أَرْضَعْتُمْ ayetinin âmm olan hükmünü ve hadislerde gelen âmm rivayetleri esas almışlardır. Cumhuriyet temsil eden bu görüş, rivayetlerin ihtilaf etmesi sebebiyle, "emme" denebilen asgarî miktarın esas alınmasının ihtiyata muvafık olacağını söylerler. Bu sebeple, haram tesbit edilen asgarî emme miktarını, mideye inen az miktardaki süt olarak tarif etmişlerdir.⁴⁹

5676-8- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ وَإِنْ كَانَ مَصَّةً وَاحِدَةً فَهُوَ يُحَرِّمُ]. أخرجه مالك .

8. (5676)- Hz. İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) demiştir ki: "İki yıl içerisindeki emme tek bir emmeden ibaret olsa bu, (evlenmeyi) haram kılar." [Muvatta, Radâ 4, (2, 602).]⁵⁰

ACIKLAMA:

Bu hadis, 5673 numaralı hadiste kaydedilen Hz. Aişe rivayetine muhalif de olsa, cumhur-u ulemanın amelde bunu esas aldığını belirttik. Hz. Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Malik, Ebu Hanife, Evzai Sevrî, -meşhur kavlinde- Ahmed hep bu hadisi esas almışlardır. Ayetten delillerini de daha önce kaydettik.

Bu hadisin, daha önce zikri geçen ve evlenmeyi haram kılan emmenin on -ve beş emme- olduğunu beyan eden hükümlerin neshinden sonra vürud etmiş olabileceği belirtilmiştir. Dinimizin bu meselede de tedricî bir yol takip ettiği anlaşılmaktadır.⁵¹

5677-9- وعن عبدالله بن دينار قال: [سَأَلَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ. فَقَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: كَأَنَّهُ لِي وَلِيدَةٌ أَطَوُّهَا أَمْرَاتِي فَأَرْضَعْتُهَا. ثُمَّ قَالَتْ لِي: ذُوْنَكَ، فَقَدْ وَاللَّهِ أَرْضَعْتُهَا. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَوْجَعُهَا وَأَنْتِ جَارِيَتُكَ، فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ فِي الصِّغَرِ]. أخرجه مالك .

9. (5677)- Abdullah İbnu Dinar anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer(radiyallahu anhumâ)'e büyüğün emmesinden sormuştu. Şu cevabı verdi:

"Bir adam Ömer (radiyallahu anh)'e gelip: "Benim, kendisine temasta bulunduğum bir cariyem vardı. Hanımım bunu önlemeye azmetti ve cariyeyi emzirdi ve bana da: "Sakin ha! Vallahi ben cariyeni emzirdim!" dedi. (Şimdi ne yapmalıyım?" diye) sordu. Babam Ömer ona şöyle cevap verdi:

"Hanımını çatlat: Git cariyene temasta bulun. Çünkü (harama sebep olan) emme küçüklükte olan emmedir." [Muvatta, Rada 13, (2, 606).]⁵²

ACIKLAMA:

1- Daha önce de açıklandığı üzere, evlenme yasağı getiren emme iki yaş içerisinde olan emmedir. Bu müddet hususunda sınırı en geniş tutan İmam Âzam Ebu Hanife rahimehullah bunu "otuz ay" olarak belirlemiştir. Öyleyse bu hududu taştan bir kimsenin emmesi, harama sebep olan emme değildir. Hz. Ömer "Git cariyene temasta bulun, hanımını çatlat!..." diye latifemsi bir cevapta bulunmuştur. "Çatlat!" diye tercüme ettiğimiz kelime "canını sık", "eleme boğ" diye tercümeyle daha uygunsa da, siyak itibariyle çatlat tercümesini daha muvafık bulduk.

2- Yaşlının emmesi meselesinde, hadislerde gelen bazı teferruatı müteakip rivayette kaydedeceğiz.⁵³

5678-10- وعن يحيى بن سعيد قال: [سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنِّي مَصَصْتُ مِنْ ثَدْيِ امْرَأَتِي لَبْنًا فَذَهَبَ فِي بَطْنِي. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: أَرَاهَا إِنْ قَدْ حَرَمَتْ عَلَيْكَ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَنْظِرْ مَا تُفْعِلُ بِهِ الرَّجُلُ؟ فَقَالَ: مَا تَقُولُ أَنْتَ؟ فَقَالَ: رَضَاعَةٌ إِنْ مَا كَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ مَا دَامَ هَذَا الْحَبْرُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ]. أخرجه مالك وأبو داود .

10. (5678)- Yahya İbnu Said anlatıyor: "Bir adam gelerek Ebu Musa (radiyallahu anh) hazretlerine şöyle bir soru sordu:

"Ben hanımımın memesinden bir miktar süt emdim ve bu mideme kadar ulaştı. (Hanım bana haram mı oldu?)" Ebu Musa:

"Ben hanımının sana haram olmasından başka bir şey görmüyorum!" dedi. Orada İbnu Mes'ud da vardır. Araya girip: "Adama verdiğin fetvaya bak!" dedi. O da:

⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/32-33.

⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33.

⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33.

⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/33-34.

⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/34.

"Peki, sen ne diyorsun?" dedi. İbnu Mes'ud:

"İki yaş içerisinde olan emme için haram vardır!" buyurdu. Bunun üzerine Ebu Musa (radiyallahu anh):

"Şu alim, aranızda olduğu müddetçe bana bir şey sormayın!" dedi." [Muvatta, Rada 14, (2, 607); Ebu Davud, Nikah 213, (2059, 2060).]⁵⁴

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Hz. Ebu Musa el-Eş'ari şu ayetin zahirini esas alarak, soruyu soran adamın, sütünü emmiş olduğu hanımının kendisine haram olduğunu zannetmiştir: "Size şu kadınları nikahlamak haram kılındı: Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz.." (Nisa 23). Ancak alim olan İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) mevzuya giren bir başka ayeti hatırlayarak Ebu Musa'ya bu hükmü teemmül etmesini söyler. Bunun dayandığı ayet "Anneler çocuklarını tam iki yıl boyunca emzirirler. Bu hüküm, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (Bakara 233). Ayette, emme müddetinin iki yıl ile sınırlandırılmış olması, iki yılın hükmünü, bu ikiden sonrasının hükmünden farklı kılmaktadır. Böylece büyüğün emmesi küçüğün emmesinden ayrı tutulmuştur.

2- Büyüğün emmesi ile nikah haramı hasıl olmayacağı hususunda ulema icma etmiş ise de, bunun da harama sebep olacağını ifade eden rivayet de mevcuttur: Muvatta'nın bir rivayetine göre, daha önce kaydettiğimiz oğullukların hakiki oğul gibi sayılmayacağını belirten ayet (Ahzab 5) nazil olduğu zaman, bundan önce edindikleri evlada öz evlad muamelesi yapanlar sıkıntıya düşer. Bunlardan Ebu Huzeyfe'nin oğulluğu Salim var. Bunun Muvatta'da gelen kıssasını aynen takip edelim:

"...Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle Bintu Süheyl, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resülü! Biz Salim'i oğlumuz biliyorduk. Başım ve göğsüm açıkken o benim yanıma rahat girip çıkıyordu. Zaten bizim tek evimiz var, başka bir evimiz de yok. Onun hakkında ne dersiniz?" diye sorar. Resulullah:

"Onu beş kere emzir. Süt sebebiyle o size haram olur!" diye cevap verir. Böylece kadın onu süt evladı bilirdi.

Bu fetvayı Nebevîyi Hz. Aişe de, yanına girmesini arzu ettiği erkekler hakkında uyguladı. O, kızkardeşi Ümmü Gülsüm Bintu Ebi Bekr'e ve oğlan kardeşinin kızlarına da, erkeklerden yanına girmesini arzu ettiklerine sütlerinden emzirmelerini emrederdi. Ancak, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer zevceleri, bir emzirme yoluyla herhangi bir kimsenin yanlarına girmesine mümanaat gösterdiler ve:

"Hayır! Vallahi biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Sehle Bintu Süheyl'e verdiği ruhsatın, sırf Salim'in emzirilmesi için Resulullah'ın hususi bir ruhsatı olduğu kanaatindeyiz! (Aynı usulü Salim'den başkasının tatbik etmesi helal değildir.) Vallahi, bu emzirme suretiyle yanımıza hiç kimse giremez!" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, büyüklerin emzirilmesi meselesinde bu kanaatte idiler.

Görüldüğü üzere Resulullah'ın, Salim için verdiği emzirme cevazı var. Ümmühatu'l-Mü'minin'den Hz. Aişe dışındakiler bu cevazın, sırf Salim'e mahsus bir ruhsat olduğu inancındadır. Bu sebeple hiç biri bununla amel etmemiştir. Hz. Aişe ise onu kendisi ve başkaları için de bir ruhsat bilmiş ve uygulamıştır.

Bu meselede ulema da Hz. Aişe gibi düşünmemiş, diğer Ümmühatu'l-Mü'minin gibi hareket etmiştir. Büyüklerin emzirilmesi süt kardeşliği te'sis etmez, nikahlanma haramlığı getirmez.

3- Büyüğün kadını emmesi veya kadının büyük bir kimseyi emzirmesinin nasıl olacağına gelince, İbnu Abdilber bunu: "Sütün sağıldıktan sonra içirilmesi" diye açıklar. "Ulemadan hiçbir kadının memesini erkeğe vermesini caiz görmemiştir" der. Kadı İyaz: "Sehle, sütünü sağmış, Salim de bunu, Sehle'nin memesine dokunmadan içmiş olmalıdır... Çünkü memeye bakması da, herhangi bir uzvuna değmesi de caiz değildir" der. İbnu Sa'd'ın Vakidi'den kaydettiği bir rivayete göre, "Sehle, sütünden bir kaba bir emişlik sağardı. Salim de onu her gün içerdi. Bu beş gün devam etti. Bundan sonra Salim, Sehle'nin yanına başı açık olduğu halde girerdi. Bu, Sehle için Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ruhsatı idi.

Zürkânî'nin bazı ulemadan kaydına göre, bu ruhsatla Hz. Aişe'den başka hiçkimse amel edilebileceğini söylememiş, bilakis, selef ve halef uleması, büyüğün emzirilmesiyle nikah haramının hasıl olmayacağı hususunda icma etmiştir. İhtilaf, görüldüğü üzere, bidayete aittir, sonradan hilaf kalkmış, tam bir icma husule gelmiştir.⁵⁵

5679-11- وعن أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يُحَرِّمُ مِنَ الرِّضَاعِ إِمَّا فَتَقَى أَوْ مُعَاءَ فِي النَّدْيِ، وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ]. أخرجه الترمذي.

11. (5679)- Ümmü Seleme, (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, barsağı yoracak kadar olan emmedir. Bu da, süten kesmenin şer'i müddetinden önce olmalıdır." [Tirmizî, Rada 5, (1152).]⁵⁶

⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/34-35.

⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/35-36.

⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37.

AÇIKLAMA:

Bu hadiste harama sebep olacak emmenin şartları belirtilmektedir:

* Çocuk memede olmalıdır. Yani, Kur'an'ın belirlediği süt emme müddeti içerisinde, Bu da doğumdan itibaren iki yıldır. Ebu Hanife'nin altı aylık da ihtiyat payı koyarak bu müddeti otuz ay olarak tesbit ettiğini daha önce zikretmiştik.

* Miktar olarak, yemeğin yerini tutabilecek, karındaki gıda mahallini yorabilecek miktarda olmalıdır. Bazı alimlerimizce tek bir emmenin dahi bu manayı tahakkuk ettireceğine hükmedildiğini daha önce belirtmiştik. Hanefilere göre mideye inen az miktardaki süt dahi haram getiren bir emme olur.⁵⁷

5680-12- وعن عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ تَزَوَّجَ بِنْتًا، بِي إِهَابِ ابْنِ عَزِيزٍ؛ فَاتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: إِنِّي أَرْضَعُكَ عُقْبَةَ وَالَّتِي تَزَوَّجَ بِهَا. فَقَالَ لَهَا عُقْبَةُ: مَا أَعْلَمُ أَنَّكَ أَرْضَعْتَنِي وَ أَحْبَرْتَنِي، فَرَكِبَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ #: كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ؟ فَقَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ]. أخرجہ الخمسة إمسلماً .

12. (5680)- Ukbe İbnu'l-Haris (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "Ukbe, Ebu İhab İbnu Aziz'in kızı [Ümmü Yahya] ile evlenmişti. Kendisine [siyah] bir kadın gelerek:

"Ben Ukbe'yi ve onun evlendiği kızı emzirmiştım!" dedi. Ukbe kadına:

"Ben senin onu (gerçekten) emzirdiğini bilmiyorum. Bana (daha önce) söylemedin de!" dedi. [Ebu İhab ailesine gidip sordu. Onlar bilmediklerini söylediler. Ukbe bunun üzerine] bineğine atlayarak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmek üzere Medine'ye gitti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"(Süt kardeşi olduğunuz) söylendikten sonra nasıl beraberliğiniz devam eder? [Onu derhal bırak!]" buyurdular. Ukbe hemen hanımından ayrıldı. Kadın da başka koca ile nikah yaptı." [Buhârî, Şehadet 4, 13, 14, İlm 26, Büyü 3, Nikah 23; Tirmizî, Rada 4, (1151); Ebu Davud, Akdiye 18, (3603, 3604); Nesâî, Nikah 57, (6, 109).]⁵⁸

AÇIKLAMA:

Hadis burada, süt emme meselesinin sübutunda tek bir kadının şahadetinin kâfi geldiğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir. Halbuki, normal hallerde hadiseler iki erkek veya dört kadının şahadetiyle sübut bulur.

Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri siyahî köle bile olsa, emme meselesinde, tek kadının şahadetinin yeterli olacağını gösterse de, mesele ulema arasında ihtilaflıdır.

* Bazıları bu hadis ile amel ederek, tek kadının şahadetiyle emmenin sübut bulacağına hükmetmiş ve böyle amel etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Evzai bu görüştedir. Hz. Osman, İbnu Abbas, Zührî, Hasan Basrî İshak ve İbnu Cüreyç'in de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Hz. Osman'ın siyahî bir kadının "emzirdim!" sözü üzerine birçok kimseyi hanımlarından ayırdığı rivayet edilir. İbnu Şihab: "Günümüzde bu meseleye Hz. Osman'ın kavli olarak sahip çıkılmaktadır" demiştir.

* İmam Şafi'i, bu meselede tek kadının şahadetinin caiz olmayacağını söylemiştir.

* İbnu Hacer, Cumhur'un: "Bu meselede süt emziren kadının şahadeti yeterli değildir. çünkü bu, kendi fiiline yaptığı bir şahadettir" diye hükmettiğini belirtir.

* Hz. Ömer, Mugire İbnu Şu'be, Ali İbnu Ebi Talib ve İbnu Abbas'ın, böyle bir şahadetle karı-kocayı ayormanın caiz olmayacağını söylediklerini Ebu Ubeyd rivayet etmiştir. bazı selef büyükleri: Bu iddianın delille kabul edilip icra edileceğini, aksi halde delilsiz iddia ile karı-kocayı ayırma kapısı açıldığı takdirde, herhangi bir kadının dilediği taktirde, dilediği karı-kocayı birbirinden ayırabileceğini söylemiş, tek kadının iddiasıyla süt emme vak'asının sübut bulma prensibinin suistimal edilebileceğine dikkat çekmiştir.

* Şa'bi: "İç kadınla olursa bu iddia kabul edilir. Ancak kadınlardan birinin ücret talebinde bulunmaması şartıyla" demiştir. mutlak olarak "kabul edilmez" de denmiştir.

* "Böyle bir iddia mahremiyetin sübutunda kabul edilir, kadına ücret sübutunda kabul edilmez" de denmiştir.

* İmam Malik: "Başka biriyle birlikte olursa kabul edilir" demiştir.

* Ebu Hanife: "emme meselesinde, doğumu yakın hamilelerin şahadeti kabul edilmez" demiştir.

* Vekî: "Emmeye hükmetmede tek kadının şahadeti yeterli değildir. Böyle bir durumda erkek, (vacib olarak değil) ihtiyaten hanımından ayrılır" demiştir.

Bu sonuncu yoruma karşı çıkan Şevkânî, hadisin zahirinin ihtiyata yönelik bir emir olmadığını, bunu ihtiyata hamletmek için karine gerektiğini, halbuki hadisin bazı vecihlerinde, bu hususta soran zatın (Ukbe' nin) sorusunu dört sefer tekrar ettiği, her seferinde Resulullah'tan aynı cevabı aldığı, hadisin bazı vecihinde ise, "bırak onu" dediğinin tasrih edildiğini, dolayısıyla tek kadının şahadetiyle emmenin sübut bulması gerektiğini söyler.⁵⁹

⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37.

⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/37-38.

⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/38-39.

5681-13- وعن ابن عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ لَهُ امْرَأَتَانِ أَرْضَعَتْ إِحْدَاهُمَا جَارِيَةً، وَآخَرَى غُـمَامًا، أَيْحِلُّ لِلْغُـمَامِ أَنْ يُنَجِّحَ الْجَارِيَةَ؟ قَالَ: . نَّ الْقَاحَ وَاحِدٌ]. أخرجـه مالك والترمـذي. «الْقَاحُ» ماء الفحل .

13. (5681)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre: "Kendisine, iki hanımı olan bir adamdan sorulmuş, "Bu adamın hanımlarından biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirmiştir. Acaba, bu kızla oğlan birbirlerine helal olur mu?" denmiştir. İbnu Abbas:

"Hayır, çünkü erkeğin suyu birdir!" demiştir." [Muvatta, Rada 5, (2, 602, 603); Tirmizî, Rada 2, (1149).]⁶⁰

ACIKLAMA:

Emme meselesinde mevzubahis olan sadece kadının sütü değildir, kocanın menisi de mevzubahistir. Hadiste bir olduğu belirtilen şey (likah) erkeğin suyudur. Dolayısıyla aynı kocaya sahip iki kadından birinin bir kızı, diğlerinin bir oğlanı emzirmesi, bunlar arasındaki süt kardeşliğini önleyemiyor. Kadınları hamile bırakan su bir olduğu müddetçe, kadınların emzirdikleri farklı çocuklar süt kardeşi sayılmaktadırlar. İslam alimleri, kadınların emzirdiği sütün asıl itibariyle erkeğin suyundan olduğunu belirtirler. Hadiste erkeğin suyu olarak geçen likahın ilkah manasında olma ihtimaline dikkat çekilmiştir. İlkah "dölleme" demektir.⁶¹

5682-14- وعن حَجَّاجِ بْنِ حَجَّاجٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يُذْهَبُ عَنِّي مَذْمَةُ الرَّضَاعِ؟ قَالَ: غُرَّةُ عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ]. أخرجـه أصحاب السنن، وصححه الترمـذي. «وَمَذْمَةُ الرَّضَاعِ» حقه وحرمة التي يذم مضيعها .

14. (5682)- Haccac İbnu Haccac, babası (radiyallahu anh)'tan anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, benden emmenin üzerimde kalan hakkını giderecek olan şey (kefare) nedir?"

"Erkek veya kadın bir köle (azadı)dır!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 12, (2064); Tirmizî, Rada 6, (1153); Nesâî, Nikah 56, (6, 108).]⁶²

ACIKLAMA:

1- Mezemme, uyulmadığı takdirde zemmi, ayıplamayı gerektiren şeyi ifade eder. Süt emmenin mezemmesi deyince süt emme halinde emene terettüp eden borç kastedilmiş olmalıdır. Sanki, Haccac: "Tam olarak ödemiş olmam için, üzerimdeki sütanne hakkını nasıl, ne ile düşürebilirim?" diye sormuştur. Bu, bidayette pazarlıkla tesbit edilen emzirme ücreti değildir. Bu ücretten ayrı olarak verilen bir bahşıdır. Nitekim, süttanneye ziyade bir şeyler vermek âdet idi. Hadiste sanki, sütü emmiş olan kimsenin, sütanmesine minnettarlığının ifadesi olarak vereceği hediyeden sorulmaktadır. Resulullah köle bağışından bahsederek, bunun yüksek tutulması gereğine dikkat çekmiştir.

2- Gurre, beyaz "köle" manasına geldiği gibi "her şeyin en iyisi" manasına da gelmektedir.

Gurre, asıl itibariyle dilimizde, hayvanın alnındaki sakar dediğimiz beyazlıktır. Buradan alınarak, herşeyin en değerlisi manasında kullanılmıştır. Mesela "Bir kavmin en kıymetli ferdi efendisidir" denmiştir. Kişinin en kıymetli malı, Araplar nezdinde, köle olduğu için köleye gurre denmiştir.⁶³

İSTİDRAD:

Dinimizin süt kardeşliği meselesine verdiği ehemmiyetin ve buna bağlı olarak vazettiği evlenme yasağı bahsinin birazcık anlaşılabilmesi için, çocuğun ilk yıllarda aldığı gıdanın ehemmiyetiyle ilgili bir bahsi, şu şekilde özetlemek mümkündür:⁶⁴

Süt Devresiyle İlgili İki Mesele

1) Gıda meselesi: Bu devrenin bilassa uzvî gelişme safhası olduğunu söyleyenleri sünnette te'yid eden bir durum, bu devrede çocuğun alacağı gıda ile ilgili olarak gösterilmesi gereken hassasiyetle ilgili talimattır. Sünnet, bariz bir şekilde süt devresi içerisinde verilen gıdanın çocuğun karakterine tesir ettiğini ifade etmektedir. Bu devre içerisinde aynı anneden emme sonucu vukua gelen süt kardeşliğinin hurmette (haram kılmada) veladet ve neseb yoluyla hasıl olan hakiki kan kardeşliğine eşit tutulması bu inancın bir sonucudur. Bu hususta ifade kesindir: "Süt kardeşliği doğum kardeşliğine mebnî bütün haramları haram kılar." Bu kardeşliği kılan emme miktarında ihtilaf edilmişse de, cumhur çocuğun midesine inecek kadar emmeyi kâfi görmüştür. Buhârî'den

⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/39.

⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/39-40.

⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.

⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.

⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/40.

gelen bir rivayette "açlığı örtecek miktar"dır. Bundan da maksad alınan sütün çocuğun bünyesine dahil olmasıdır: "Çocuğun kemiğini kuvvetlendirip etini bitirmedikçe "rada" yoktur." İslam alimleri bu hadise dayanarak 2 yaşına kadar alınan gıdanın et ve kemiğin yapısına girip, çocuktan bir cüz teşkil ettiğini, büyüğün aldığı gıdanın ise şariin koyduğu tahrimet illet olan ba'ziyyete (çocuğun bir kısmı, parçası olma) sebep olmadığını söylemiştir."⁶⁵

Süt devresi içerisinde verilecek gıdanın çocukta husule getireceği tesire inancın bir başka tezahürü, ihtiyaç anında aranacak süt annesi hususundaki tavsiyede kendini göstermektedir. Rivayetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, süt annesi olarak ahlak kadınların seçilmesini yasakladığını ve "alınan sütle benzeme hasıl olur" dediğini, "ehl-i emanet olmaları sebebiyle süt annesini Müzeyne kabilesinden seçmelerini tavsiye ettiğini" kaydetmektedir. Sünnetin bu husustaki umumi kaidesi şudur: "Süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakteri değiştirir."

İslam ulemasının bu umumi prensibi kendisine rehber edinip, hükmüyle amel etmede titizlik göstererek süt annesinde tahir bünyeli, temiz asıllı, akıllı, dindar ve güzel ahlaklı olmak, helalden beslenmek gibi vasıflar aradıklarına şahit olmaktadır. İttifakla hepsi de haramdan hasıl olacak sütte bereket ve hayrın olmadığını, bu çeşit sütle beslenen çocuğun habisin sütteye sahip olacağını ifade ederler. Yukardaki hadisin şerhinde Münavi ve Sehâvi'nin kaydettiklerine göre, eş-Şeyh Ebu Muhammed el-Cüveynî merhum, bir gün evine girince, küçük çocuğun -ki istikbalin İmamı Ebi'l-Meali'sidir- annesinden başka bir kadını emer bulur. Cüveynî hemen çocuğu kapar, baş aşağı ederek karnını sıkarak ve parmağını ağzına sokarak emdiği sütü tamamen kusturur ve: "Çocuğun mevdi teshil edilse bile annesinden başkasının sütünü emdirmek suretiyle karakteri ifsad edilmemelidir" der. İmam büyüyünce, herhangi bir münazarada diline bir tutukluk gelse, bunu, o süttan midesinde baki kalan buluşğun tesirinden bilirdi.

İmam Malik'ten, nasrani sütannesini tutulup tutulamayacağı sorulunca menfi olan cevabını şu gerekçeye dayar: "Çünkü onlar şarap içerler, domuz eti yerler. Ben, çocuğu bu yedikleri şeylerle besleyeceklerinden korkarım..." Türkçe edeb ve terbiye kitaplarına da bu prensip aynen girmiştir. Mesela İznîkî şöyle der: "Ve dahi sütanaya çocuğu verirse, bir salih ve akile ve aslı pak ve ırkı tahire ve huyu güzel ve mütia avretten emzire. Zira çocuğa huyu tesir eder. Hadiste varid oldu ki "evlad süte göredir." Harpûfî Ömer Nâimî ise: "Humkanın (ahmak kadının) sütü zarar verir. Gafletle emzirdi isen kustur" der. Gazâlî de haramla beslenen kadından hasıl olan sütle beslenen çocuğun, ileride habisin şeylere meyledeceğini söyler."⁶⁶

2- Gıyle: Henüz süt devresinde olan çocuğun fizikî gelişmesiyle ilgili olarak sünnette gelen ve bir kısım adab kitaplarına dahi girmiş olan bir husus da gıyel (veya gayle) meselesidir. Gıyle, zevcin, çocuk emziren zevcesi ile cima yapmasına dendiği gibi, hamile kadının çocuğunu emzirmesine de gıyle denmektedir. Bu durumda annesini emen çocuğa mugil, çocuğun emdiği süte de gayl denir. Bu süt, hastalık iras ettiği için Araplar gıyleyi kerih addederlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir kısım hadislerde gıyleden nehyeder. "Gıyle yapmak suretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zira, nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar." Şarihler bu yasağın, kadının hamile kalma ihtimaline binaen konduğunu belirtirler. "Zira derler, çocuk emziren kadın, hamile kaldığı takdirde, sütün kimyevî yapısı bozulup, çocuk için zararlı bir hal alacağından, bu, onun zayıflamasına sebep olacaktır. Çocuk büyüüp ata binince onu koşturduğu zaman, bu zehirli sütün tevliid ettiği zayıflık, birden tesirini göstererek, attan düşürüp ölmesine sebep olur. Bu ise bir nevi görülüp hissedilmeyen katle benzemektedir."

Ancak şunu hemen belirtelim ki bu yasak mutlak olmadığı gibi, tahrim de ifade etmemektedir. Zira diğer bir kısım hadisler gıyleye ruhsat vermektedir: "Gıyleden nehyetmek istemiştin, sonra hatırladım ki İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır." Münavi, az önce zikrettiğimiz gıyleden men eden hadisle bu hadis arasında bir münafaat olmadığını İbnu'l-Kayyim'den naklen kaydeder. "Çünkü der, o hadiste çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda irşad ve meşveret mevcuttur, tahrim yoktur. Bundan nehyetmiyor da, Çünkü bu durum her çocuk için vaki olan müstemir ve muttarid bir hal değildir, bazı çocuklar için sözkonusudur."

Hülasa gıyle kesin olarak yasaklanmamış, hatta Arapların bu husustaki aşırı kerahetlerini tahrif için ruhsat bile verilmiş olsa da, yine de ortada bir kerahet gözükmemektedir. Nitekim Ebu Davud'un İbnu Mes'ud'dan bir tahririnde de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (hadd-i tahrimet ulaşmaksızın) kerih addettiği on şeyin onuncusu olarak **فساد الصبي** zikredilmektedir ki, bundan da maksadın çocuk emziren kadınla cima olduğu belirtilmektedir. Bu keraheti te'yid eden diğer bir delil de Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile olan tezevvücü sırasındaki tutumudur. Eski kocasından yeni doğum yapan Ümmü Seleme ile evlenen Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'yi çocuğuna (Zeyneb) süt verir gördükçe gerdeğe girmez. Durumu anlayan Ammar İbnu Yasir (ki Ümmü

⁶⁵ Bu hususta ileri sürülen farklı ve teferruatlı görüşlerden birine göre -ki Evzâ'î de benimser- radâ'süte bağlıdır, zamana değil, daha iki yıl dolamadan, meselâ birinci yıl içerisinde çocuk süttan kesilip yemeğe tam alınsak olsa, bundan sonra emilen sütle kardeşlik ve hurmet hâsıl olmaz. Diğer bir görüşe göre sütle yaşlılar için bile - en azından örtünmeyen gerektirmeyen- kardeşlik hâsıl olmaktadır. (Çeşitli münâkaşalar için bak. Fethu'l-Bârî, 11, 49-53; A. Ma'bûd 6, 53-62).

⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sittet Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/41-42.

Seleme'nin süt kardeşidir), Zeyneb'i alır götürür. Ancak bundan sonra Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile gerdek yapar.

Dehlevî de söz konusu hadise dayanarak, gıylenin hadd-i tahrimine ulaşmaksızın kerahetine hükmeder. İzniki de "veledi meme emer iken cima etmek velede zarardır" der.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Hadiste kesin bir yasaktan çok, kerahet ifade eden bir nehiy mevcuttur. Şarihler de nehye illet olan fesadın muttarıd olmayıp, kısmî olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca gıyle hem cimayı hem de hamile kadının çocuğunu emzirmeyi ifade etmektedir. Şu halde çocuğunu emziren kadın, bu durumda hamile kalacak olursa çocuğunu süttan kesmek veya bir süt annesine vermek suretiyle nehy ve kerahete illet olan sebebi ortadan kaldırmış olur. Günümüz tıbbı, "gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişimler" sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin zarar göreceğini kabul eder.⁶⁷

İKİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

5683-1- عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كُتِبَ رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ الْعَمَّةِ وَالْخَالَةِ وَبَيْنَ الْخَالَتَيْنِ وَالْعَمَّتَيْنِ]. أخرج أبو داود والترمذي. ولفظه «نهى أن تزوج المرأة على عمِّتها أو خالِّتها».

1. (5683)- İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hala ile teyzenin veya hala ile halanın aynı adamın nikahında birleştirilmesini mekruh addetti." [Ebu Davud, Nikah 13, (2067); Tirmizî, Nikah 30, (1125).]

Bir rivayette: "(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)) kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" denmiştir.⁶⁸

5684-2- وعن الشعبي قال: [سَمِعْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا]. أخرج البخاري والنسائي.

2. (5684)- Şa'bi anlatıyor: "Hz. Cabir (radıyallahu anh)'i dinledim, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının halası veya teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı" demişti." [Buharî, Nikah 27; Nesaî, Nikah 48, (6, 98).]⁶⁹

5685-3- وَلِلَّيْتَةِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا، وَالْمَرْأَةُ عَلَى خَالَتِهَا. فَتَرَى خَالَهَ أَبِهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ].

3. (5685)- Altı kitapta da Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den şu hadis kaydedilmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının halası üzerine, kadının teyzesi üzerine nikahlanmasını yasakladı."

Ravi devamla dedi ki: "Biz, kadının babasının teyzesini de aynı makamda görürüz." [Buharî, Nikah 27; Müslim, Nikah 37, (1408); Muvatta, Nikah 20, (2, 532); Ebu Davud, Nikah 13, (2065, 2066); Tirmizî, Nikah 30, (1126); Nesâî, Nikah 47-48. (6, 96-98).]⁷⁰

5686-4- وعن الضَّحَّاكِ بْنِ فَيْرُوزٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَسْلَمْتُ وَتَحْتِي أُخْتَانِ؟ قَالَ: طَلَّقْ أَيْتَهُمَا شَيْئًا]. أخرج أبو داود والترمذي.

4. (5686)- Dahhak İbnu Fîruz babasından naklen diyor ki: "Ey Allah'ın Resülü, dedim. Ben Müslüman olduğum zaman nikahımda iki kızkardeş vardı (ne yapalım?)"

"Onlardan dilediğin birini boşal!" emrettiler." [Ebu Davud, Talak 25, (2245); Tirmizî, Nikah 34, (1129).]⁷¹

5687-5- وعن قَبِيصَةَ بِنْتُ دُؤَيْبٍ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ أُخْتَيْنِ مَمْلُوكَتَيْنِ؛ هَلْ يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَحَلَّتُهُمَا آيَةٌ، وَحَرَّمَتْهُمَا آيَةٌ؛ وَأَمَّا أَنَا فَاتَّجِبُ أَنْ أَصْنَعَ ذَلِكَ. فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقِيَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ # فَسَأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: أَمَّا أَنَا فَلَوْ كَانَ لِي مِنْ أَمْرِ شَيْءٍ لَمْ أَجِدْ أَحَدًا فَعَلَّ ذَلِكَ إِجْعَلْتُهُ نِكَاحًا. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَرَاهُ عَلَى بَنِّ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَّغَنِي عَنِ الرَّبِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلَ ذَلِكَ]. أخرج مالك. (E) آية التي أحلتها هي: وما ملكت أيمانكم؛ وآية التي حرمتها: وأن تجمعوا بين أختين. «النِّكَال» العقوبة والشهرة والهوان؛ والجمع بين أختين بالملك حرام.

⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/42-43.

⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44.

⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44.

⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/44-45.

⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/45.

5. (5687)- Kabîsa İbnu Züeyb anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a bir adam: "Köle olan iki kızkardeş, bir kişinin nikahı altında birleştirilebilir mi?" diye sordu. Hz. Osman:

"Onların bu şekilde nikahlanmasını bir ayet helal, bir ayet de haram kıldı. Ben ise, böyle bir şeyi yapmayı sevmem!" dedi. Adam Hz. Osman'ın yanından çıktı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir kimseye rastladı. Bu meseleyi ona da sordu. O da:

"Bana gelince, yetki benim elimde olsa, bunu yapan birini bulduğum takdirde ona mutlaka ibaretimiz bir ceza veririm!" dedi.

İbnu Şihab rahimehullah: "Bu cevabı veren zatın Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) olduğunu zannediyorum" dedi. İmam Malik: "Böyle bir sözü Zübeyr (radıyallahu anh)'in söylediği bana ulaştı" demiştir." [Muvatta, Nikah 34, (6, 538-539).]⁷²

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen beş hadisin beşi de esas itibariyle aynı meseleye temas etmektedir: Bir erkeğin, aralarında yakın akrabalık bulunan iki kadını aynı anda nikahlamasının yasaklanmış olması; iki kız kardeş, teyzeyeğin, halayeğin gibi... Şu halde bir kadının halası veya teyzesi ile nikahlı olan bir erkek, bu kadın(lar) sağ olduğu müddetçe, onların kardeş çocuklarıyla yani yeğenleriyle evlenemez. Böyle bir nikah haramdır, kesinlikle yasaklanmıştır. Bu yasak hususunda ulema icma etmiştir. Sadece bir grup harici buna karşı çıkmış ise de ulemanın icması karşısında itibar edilmez. Keza, nikahı altında bulunan kadın sağ olduğu müddetçe onun halası veya teyzesi ile de nikah yapamaz. Bu yasaklık ebedî bir haramı ifade etmez. Kadın ölür veya boşanırsa erkek önceki hanımının kızkardeşi veya halası veya teyzesi veya yeğeni olan bir başka kadınla evlenebilir.

2- Kişi Müslüman olmazdan önce bu yasağa giren iki kadınla evlenmiş ise, Müslüman olunca bu kadınlardan birini boşamak zorundadır, dilediğini boşamakta serbesttir. Şafii, Malik ve Ahmed İbnu Hanbel, "Bunlardan dilediğini seçer" derken, Ebu Hanife "hangisiyle önce evlendiyse onu seçer" demiştir.

3- 5685 numaralı rivayette ilave edildiği üzere, alimler kıyas yoluyla kadının babasının halası ile teyzesinin dahi kendi halası ve teyzesi hükmünde olması sebebiyle onların da aynı nikah altında birleştirilemeyeceğine hükmetmişlerdir.

Bu zikredilen yasak, akraba kadınların birarada olmaları halinde birbirlerine karşı korumaları gereken sıla-i rahm kopacağı içindir. Zira kumalar arasında sılanın kopmasını önlemek mümkün değildir. Hatta İbnu Hibban'ın kaydettiği bir hadiste, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadının halası veya teyzesi üzerine kocaya varmasını yasakladıktan sonra "Siz bunu yaparsanız aradaki sıla-i rahmi koparırınız" buyurarak, yasağın sebebini de açıklamıştır.

4- Normalde iki kızkardeş, bir nikah altında birleştirilemez. Ancak 5687 numaralı hadiste bunların hür değil de cariye olmaları halinde birleştirilip birleştirilemeyeceği mevzubahis edilmektedir. Hz. Osman, bunu bir ayetin helal kıldığını söylemektedir. Bazı şarihler, bu ayetin Nisa suresinin 24. ayeti olduğunu belirtirler. (Mealen): "Harp esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınları nikah etmek de size haram kılındı..." Ayet âmm olduğu için, kardeş de olsalar cariyeler bu ifadeye dahil edilirler denmiştir. Bunu haram kılan ayetle de yine Nisa suresinin 23. ayetinin kastedildiği belirtilmiştir. (Mealen): "... ve iki kızkardeşi birden nikahınız altına almanız da size haram kılındı."

Hz. Osman bu ihtilafı belirttikten sonra tercihini açıklar: "Ben bunu yapmayı sevmem." Yani "iki kardeş olan cariyeleri aynı nikah altında toplama işini yapmam" demek ister. Buna, delillerdeki ihtilaf sebebiyle ihtiyat için hükmetmiş olabileceği gibi, yasağı mübaha bir vecibe olarak takdim etmiş de olabilir. Ancak soru sahibi, tatminkâr, kesin bir cevap alamayınca, Ashab'tan bir başkasına daha aynı şeyi sorma ihtiyacı duymuş, bu sefer daha net cevap almıştır: "Yetki benim elimde olsa, sonra bunu yapanı görsem, başkalarına ibret olacak bir ceza verirdim." Bu ceza had cezası değildir. Çünkü müteevvil, zani sayılmaz, bu hususta icma edilmiştir.

Burada ismi açıklanmayan sahabe zatın Hz. Ali olduğu tahmin edilmiştir. İbnu Abdilberr'e göre ravi Kabîsa, Hz. Ali'yi ismen zikretmekten kaçınmıştır. Çünkü halife Abdülmelik İbnu Mervan'la sohbeti mevcuttur. O sıralarda Emevî hanedanı Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin isminin zikrini istiskal etmekte, hele Hz. Osman'a muhalefet eden hususlarda hiç tahammül gösterememekte idi.⁷³

5688-6- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ ثَنَاءً، فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ الْمَسْبِيسِ. فَسُئِلَ النَّبِيُّ # مَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: . حَتَّى يَدُوقَ عُسَيْلَتُهَا مَا ذَاقَ أَوَّلُ]. أخرجہ السنة . «العُسَيْلَةُ» كناية عن الجماع، وأنته، من العرب من يؤنث العسل .

⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/46.

⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/46-47.

6. (5688)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam hanımını üç talakla boşadı. Kadınla bir başka adam evlendi, ancak bu adam da kadını temasdan önce boşadı. (Kadın tekrar önceki kocasına dönmek istemişti.) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu hususta soruldu.

"Hayır! İkincisi kadının balcığından tatmadıkça önceki tadamaz!" buyurdular." [Buhârî, Libas 6, Şehadat 3, Talak 4, 7, 37, Edeb 68; Müslim, Nikah 115, (1433); Muvatta, Nikah 18, (2, 531); Ebu Davud, Talak 49, (2309); Tirmizî, Nikah 26, (1118); Nesâî, Talak 9, 10, (6, 146, 147).]⁷⁴

AÇIKLAMA:

Farklı vecihleriyle gelmiş bulunan bu rivayet diğer bazı tariklerinde teferruatlıdır. Buna göre, Rifâa el-Kurazî hanımını boşar. Hanımı bir başka erkekle (Abdurrahman İbnü'z-Zübeyr ile) evlenir. Ancak bu ikinci kocanın cinsî yönden bir kısım eksiklikleri vardır. Öyle ki, koca kadınla bir kerecik dahi olsa cinsî temasta bulunamaz. Bu durum karşısında kadın eski kocasına dönmek arzusuyla Resulullah'a gelip durumu bütün açıklığı ile izah eder. Başkalarının huzurunda yapılan bu müracaatta, meselenin açık tabirlerle anlatılması dinleyenlerden bazıları bir hayasızlık telakki ederler. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm kadının konuşmalarını tebessümle karşılar ve sonuna kadar dinler. Kadın neticeyi: "Önceki kocam helal olur mu?" diye noktalayınca, Efendimiz: "Sen önceki kocana, diğeri balcığından tatmadıkça, sen de onun balcığından tutmadıkça helal olmazsın!" buyurarak, mühim bir meselenin hükmünü beyan eder.

Yani boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri İslam'da mümkündür. Ancak kadının bir başka erkekle evlenmiş olması ve bu evliliğin akit safhasında kalmayıp, fiilen duhul ve temasın vaki olması gerekmektedir. Sadedinde olduğumuz hâdisede ikinci koca hanımıyla temasta bulunamadığı için, evliliği akid safhasında kalmış olmakta, bu sebeple hanım eski kocasına dönememektedir.

Hemen belirtelim ki, böyle bir durumda, kadının eski kocasına dönmesini sağlamak maksadıyla kısa bir müddet için kadın nikahlamaya hulle denmektedir. Dinimiz bunu haram kılmıştır. Çünkü nikah müebbeten yapılır. Kısa vadeli mut'a nikahı bi'l icma haramdır. Resulullah hulle yapana da yaptırana da Allah'ın lanetini dilemiştir. Hulle, müessesenin suistimal edilmesi, yıpratılmasıdır. Bu sebeple, hulle yapanlar lanete müstehaklardır. Buna caiz diyen de olmuştur.

2- Üseyle, "asıl" kelimesinin ism-i tasgiridir, balcık demektir. Cinsî temasın lezzeti bununla kinaye edilmiştir. Hz. Aişe'den gelen bazı rivayetlerde bundan cima kastedildiği açıklanmıştır.⁷⁵

5689-7- وعن الزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الزُّبَيْرِ الْقُرَظِيِّ: [أَنَّ رِفَاعَةَ بِنَ سَمَوَالٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَنَّا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # فَكَحَتْ بَعْدَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَأَعْتَرَضَ عَنْهَا فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَمَسَّهَا، فَفَارَقَهَا. فَأَرَادَ رِفَاعَةُ أَنْ يَنْكِحَهَا، وَهُوَ زَوْجُهَا أَوَّلُ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ #، فَهَاهُ عَنْ تَزْوِيجِهَا، وَقَالَ: تَحِلُّ لَكَ حَتَّى تَذُوقَ الْعُسَيْلَةَ]. أخرجه مالك .

7. (5689)- Zübeyr İbnu Abdurrahman İbnü'z-Zübeyr el-Kurazî anlatıyor: "Rifâa İbnu Simval, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, hanımını üç talakla boşadı. Ondan sonra kadın Abdurrahman İbnü'z-Zübeyr'le evlendi. Abdurrahman, kadına temasa muktedir olmadığı için, ondan yüz çevirdi ve ayrıldılar. Kadını boşamış olan eski kocası Rifâa kadınla yeniden nikahlanmak istedi. Arzusunu Resulullah'a açtı. Aleyhissalâtu vesselâm Rifâa'ya onunla evlenmesini yasakladı. "Kadın balcığı tadıncaya kadar, sana helal olmaz!" buyurdu." [Muvatta, Nikah 17, (2, 531).]⁷⁶

5690-8- وعن زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يُطَلِّقُ امْرَأَةً ثَنَّا ثُمَّ يَشْتَرِيهَا، إِنَّهَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ]. أخرجه مالك .

8. (5690)- Zeyd İbnu Sabit (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "kendisi bir cariyeyi üç kere boşayıp sonra satın alan bir adam hakkında "Bu cariye, bir başka kocaya varmadıkça ona helal olmaz" diyordu." [Muvatta, Nikah 30, (2, 537).]⁷⁷

5691-9- وعن ابنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِيَّاسٍ: [أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ وَابْنَ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ سَمِعُوا عَنِ الْبُكَرِ يُطَلِّقُهَا زَوْجَهَا ثَنَّا قَبْلَ الدُّخُولِ. فَكُلُّهُمْ قَالَ: تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ]. أخرجه مالك .

⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/48.

⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/48-49.

⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/49.

⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/49.

9. (5691)- İbnu Muhammed İbni İlyas anlatıyor: "İbnu Abbas, Ebu Hureyre ve İbnu'l-As (radiyallahu anhümâ)'dan kocası tarafından duhûlden (temastan) önce üç talakla boşanan bakire kız (bu ilk kocası ile yeniden nikah yapmak istese nasıl olur? diye) soruldu. Hepsî de: "Bir başka zevce ile evlenmedikçe eskisine helal olmaz!" dediler." [Muvatta, Talak 37, (2, 570).]⁷⁸

5692-10- وعن عليٍّ وجابرٍ وابنِ مسعودٍ رضي الله عنهم قالوا: [لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمُحْلِلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي عن ابن مسعود .

10. (5692)- Hz. Ali, Hz. Cabir ve Hz. İbnu Mes'ud (radiyallahu anhüm), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "hulle yapana da hulle yaptırana da lanet ettiğini" anlattılar. [Tirmizî, Nikah 27, (1119, 1120); Ebu Davud, Nikah 16, (2076, 2077); Nesâî, Talak 13, (6, 149).]⁷⁹

AÇIKLAMA:

1- Geçen hadislerin hemen hepsi, boşanan eşlerin, tekrar evlenmek istedikleri takdirde bunun İslamî adabını beyan etmektedir. Boşananlar tekrar evlenebilirler, ancak bu evlilikten önce, kadın bir başka kocaya gitmiş ve ondan da boşanmış olmalıdır. Bu evlenip boşanma olmadığı takdirde kadın eski kocasına helal değildir. Böyle bir müeyyide olmadığı takdirde boşanma hadisesinin ciddiyet ve manası ortadan kalkar, aklına esen hanımını boşar, tekrar döner. Fakat dinimizin koyduğu bu müeyyide, boşanma işini oyuncak ve eğlence olmaktan kurtarır. Kişiyi, ağızından çıkacak sözü tartmaya; hisle, öfkeyle değil, akılla, muhakeme ile, önünü arkasını düşünerek boşanma kararı vermeye zorlar.

2- Muhallil, tahlil (helal kılma)dan ism-i faildir. "Boşanan kadını kocasına helal kılan" manasına gelir. Bu manada muhill kelimesi de kullanılır. Muhallil aynı kökten ismi meful olup "boşanan karısı kendisine helal kılınan" demektir. Şu halde muhallil, boşanmış olan bir kadınla evlenen kimsedir. Ancak bir kadınla ikinci sefer evlilik yapan herkese muhallil denmez. Eğer bu evliliği, kadını hemen boşayarak eski kocasıyla evlenmesini meşru hale getirmek kasdıyla yapmışsa ona muhallil denir. Muhallil leh de kadının eski kocasına denir, el-Kâdi der ki: ...Resulullah ikisini de lanetlemektedir. Çünkü bu muamelede mürüvvet ayaklar altına atılmış olmakta, hamiyet azlığı, izzet-i nefsin yokluğu veya düşüklüğü ilan edilmiş olmaktadır. Bu davranışın muhallel leh hakkında ne kadar adice ve haysiyet kırıcı olduğu açıktır. Muhallil hakkında da, bir başkasının menfaati için cimaya tevessül etmekle nefesine yükleyeceği ayıp, öbürünün tezellülünden geri olmasa gerektir. Çünkü, kadına, onu başkasının vatyine arzetmek maksadıyla vatyde bulunmuş olmaktadır. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm böylelerini emanet alınan tekeye benzetmiştir."

Alimler, bu hadisi esas alarak, "evlenince boş olmak" kaydıyla veya "boşamak şartıyla" yapılan nikahların batıl olacağına hükmetmiştir. Hatta, İbnu Ömer'den gelen bir rivayette "Biz Resulullah zamanında bu çeşit muameleleri zina sayardık" buyrulmuştur.

* Sübülü's-Selam'da: "Bu hadis, tahlilin (hulle yapmanın) haram olduğuna delildir. Çünkü lanet ancak haram edileni işleyen hakkında kullanılır. Her haram edilen şey, yasaklanmıştır. Yasaklama akdın fasid olmasını ve laneti iktiza eder. Bu fail için de olsa, hükme illet teşkil etmesi sahih olan bir vafsa bağlı kılınmıştır. Tahlilde yer verilen bazı suretler zikredilmiştir.

* Akidde muhallil: "Ben kadını helal kılınca artık (benimle) nikah yoktur" der. Bu şekil, mut'a nikahı gibidir, çünkü nikah müddetini sınırlamıştır.

* Muhallil akid de: "Kadını helal kıldım mı boşadım demektir" der.

* Bunları söylemez ama, akid yaparken kadını helal kılmak niyetiyle temasta bulunacağına, asıl kasdının daimî bir nikah yapmak olmadığına niyet eder.

Lanetin zahiri bütün bu akid çeşitlerine şamildir. Akdın bütün bu çeşitleri de fasiddir."

3- Bu mesele ile ilgili olarak şunu da kaydedelim: Hanefiler, tahlile fetva vermiştir. Bunun haram bir akid olmadığı söylenmiştir. Bu meselede Hanefilere yapılan ta'riz, fetvalarını sahih bir rivayete dayandırılmamalarında düğümlenir. Meselenin teferruatına girmeyeceğiz.⁸⁰

5693-11- وعن المسور بن مخرمة رضي الله عنهما قال: [خَطَبَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ وَعِنْدَهُ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا.

فَسَمِعْتُ بِذَلِكَ فَاتَتِ النَّبِيَّ ﷺ. فَقَالَتْ: يَرْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّكَ تَعْضِبُ لِبَنَاتِكَ، وَهَذَا عَلِيٌّ نَاجِحٌ ابْنَةُ أَبِي جَهْلٍ. فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ فَتَشَهَّدَ وَقَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَنْكَحْتُ أَبَا الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ فَحَدَّثَنِي وَصَدَّقَنِي، وَإِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي، يَرِيبُنِي مَا يَرِيبُهَا، وَاللَّهِ يَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللَّهِ أَبَدًا قَالَ: فَتَرَكَ عَلِيٌّ الْخُطْبَةَ].

⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50.

⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50.

⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/50-51.

11. (5693)- Misver İbnu Mahreme (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali (radiyallahu anh) nikahı altında Fatıma (radiyallahu anhâ) olduğu halde Ebu Cehl'in kızına talib oldu. Bunu işiten Hz. Fatıma, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Kavmin, kızları için senin hiç gadablanmayacağını zannediyor. İşte Ali, Ebu Cehl'in kızıyla evlenecek!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kalktı [minbere çıktı] şهادet getirdi ve şu hitabede bulundu:

"Emma ba'd! Ben Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e (kızımı) nikahladım. Bana konuştu ve doğruyu söyledi [vadetti ve vaadini tuttu. Şurası muhakkak ki ben helal olanı haram kılmıyorum, haramı da helal kılmıyorum]. Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer. Allah'a yemin olsun Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Allah düşmanının kızıyla ebediyen biraraya gelmeyecektir!

"Ravi der ki: "Ali istemekten vazgeçti."⁸¹

5694-12- وفي أخرى قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمَنْبَرِ: أَنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُونِي فِي أَنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلَى ابْنِ أَبِي طَالِبٍ فَادْنُ، ثُمَّ ادْنُ ثُمَّ ادْنُ أَوْ أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيُنْكِحَ ابْنَتَهُمْ، فَإِنَّمَا هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي، يَرِيبُنِي مَا يُرِيبُهَا وَيُؤْذِنِي مَا آذَاهَا]. أخرجه الخمسة إِنْ النِّسَائِيَّ «البَضْعَةُ» القطعة من اللحم. و«يُرِيبُنِي» يفتح أوله: أي يسوؤني ماساءها .

12. (5694)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberde şöyle söylediğini işittim:

"Benî Hişam İbnu'l-Mugire ailesi, kızlarını Ali İbnu Ebi Talib'le evlendirmek için benden izin istiyor. Ben izin vermedim, vermiyorum ve vermeyeceğim! Ancak, Ebu Talib'in oğlu kızımı boşayıp, kızlarını almak isterse o başka! Şunu iyi bilin, Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer, ona eziyet olan bana da eziyet olur." [Buhârî, Fezailul-Ashab 16, 12, 29, Cum'a 29, Humus 5, Nikah 109, Talak 13; Müslim, Fezailul-Sahabe 96, (2449); Ebu Davud, Nikah 13, (2071); Tirmizî, Menakıb, (3866).]⁸²

AÇIKLAMA:

1- Hakim'in rivayetine göre Hz. Ali (radiyallahu anh), Ebu Cehl'in kızı [Cüveyre -veya Avra veya Cemileyi] kızın amcası el-Haris İbnu Hişam'dan ister. Bu sırada Resulullah'la da bu hususta istişare eder. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bana kızın hasebinden mi soruyorsun?" der. Hz. Ali: "Hayır! Ancak onu tavsiye ediyor musun, (öğrenmek istiyorum)" der. Resulullah:

"Hayır! Fatıma benden bir parçadır. Bu işin onu hüzne boğup üzeceğine inanıyorum!" buyurur. Hz. Ali (radiyallahu anh):

"Ben sizin hoşlanmayacağınız bir şey yapmam!" der ve o meseleyi kapar.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Fatıma'ya karşı duyduğu şefkat sebebiyle ona eziyet verecek bir evlenmeye müsaade etmemiş, "Onu üzen şey beni de üzecektir" demiştir.

2- Resulullah'ın takdirle bahsettiği Ebu'l-As İbnu Rebi (radiyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir diğer damadı, büyük kızı Zeyneb'in kocasıdır. Mekke'de iken evlendirmişti. Ahlakı mükemmel, sözünde duran, dürst ve mert bir kimse idi. Kureys, Zeyneb (radiyallahu anhâ) ile evlenmesine karşı çıkmış ise de, bu onları dinlememişti. Bedir'de Müslümanlara esir düştü. Hz. Zeyneb kocasını esaretten kurtarmak üzere, annesi Hz. Hatice (radiyallahu anhâ)'nin düğün hediyesi olarak verdiği gerdanlığı göndermişti. Resulullah bunu görünce tanıdı ve Hz. Hatice'yi hatırlayarak duygulandı. Resulullah'ın talebi üzerine gerdanlık iade edildi. Ebu'l-As'ı da serbest bıraktılar. Ebu'l-As serbest bırakıldıktan bir müddet sonra Müslüman olmuştur.⁸³

5695-13- وعن ابن شِهَابٍ: [أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَامِرٍ أَهْدَى لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَارِيَةً اسْتَرَاهَا بِالْبَصْرَةِ وَلَهَا زَوْجٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: أَقْرَبُهَا وَلَهَا زَوْجٌ. فَأَرْضَى ابْنُ عَامِرٍ زَوْجَهَا فَقَارَقَهَا]. أخرجه مالك.

13. (5695)- İbnu Şihab anlatıyor: "Abdullah İbnu Amir, Hz. Osman (radiyallahu anh)'a bir cariye hediye etti. Bu cariyeyi Basra'da satın almıştı ve onun kocası da vardı. Osman: "Ben ona yaklaşmam, onun kocası var!" dedi. Bunun üzerine İbnu Amir, kocasını razı etti ve cariyeden ayırdı." [Muvatta, Buyu 7, (2, 617).]⁸⁴

AÇIKLAMA:

⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/52.

⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/52-53.

⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/53.

⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

Hız. Osman, kendisine hediye edilen cariyeye kocası sebebiyle temasta bulunmuyor. Çünkü haramdır. Ancak, cariyeyi satın almış olan Abdullah İbnu Amır, boşanması hususunda kocayı razı ediyor. Bu durumda iddeti tamamlandı mı cariyeye efendisine helal olur.⁸⁵

5696-14- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سَأَلَ عَنْ رَجُلٍ كَانَ تَخْتَهُ حُرَّةً فَأَرَادَ أَنْ يَنْكِحَ عَلَيْهَا أُمَةً، فَكَرِهَ أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَهُمَا].

14. (5696)- İmam Malik'e ulaştığına göre, "İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radiyallahu anhüm)'e, nikahı altında hür bir kadın olduğu halde bunun üzerine bir cariyeye nikahlamak isteyen bir adam hakkında soruldu. Bunlar, adamın ikisini cemetmesini mekruh addettiler." [Muvatta, Nikah 31, (2, 536).]⁸⁶

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, hür kadının üzerine köle bir kadının (cariye) nikahla alınması mekruhtur. İmam Malik'ten bu meselede farklı fetvalar rivayet edilmiştir. "Bunda bir beis yok" dediği gibi, "Hür kadın kendi nefsinde muhayyer bırakılır" da demiştir.

Bunda ihtilaf, cariyenin nikahlı olarak alınmasından ileri gelmektedir. Nikahlı olmadığı takdirde, hür zevcenin, kocasının cariyeye edinmesine itiraz etmeye hakkı yoktur.

Said İbnu'l-Müseyyeb: "Hür kadın müsaade etmedikçe, erkek hür üzerine cariyeyi nikahlayamaz!" demiştir. Ona göre, "Hür karısı rıza gösterdiği takdirde nikahlayacak olursa, günlerin taksiminde hürün hakkı üçte ikidir, cariyenin hakkı ise üçte birdir."

İmam Malik: "Hür erkek, mehir ödeyecek güçte olduğu takdirde, cariyeye ile evlenemez. Zinaya düşmekten korkmuyorsa, hür kadına ödeyecek mehir bulamadığı takdirde de cariyeye ile evlenemez" demiştir. Bu hükmüne delil olarak Nisa suresinin 25. ayetini göstermiştir.⁸⁷

DÖRDÜNCÜ BAB

NIKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

(Bu babta beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NIKÂHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER

5697-1- عن ابنِ المُسَيَّبِ: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَبِهَا جُنُونٌ أَوْ جُدَامٌ أَوْ بَرَصٌ فَمَسَّهَا فَلَهَا صَدَاقُهَا كَامٌ، وَذَلِكَ لِزَوْجِهَا غُرْمٌ عَلَى وَلِيِّهَا]. أخرجه مالك .

1. (5697)- İbnu'l-Müseyyeb rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radiyallahu anh) dedi ki: "Kim, kendisinde delilik veya cüzzam veya baras (alaten) bulunan biriyle evlenir ve temasta da bulunursa, mehir tamamiyle kadının olur. Ancak bu, kadının velisi üzerinde erkeğe bir borç olur." [Muvatta, Nikah 9, (2, 526).]⁸⁸

AÇIKLAMA:

Evlilik sırasında kadında sayılan haller (delilik, cüzzam, baras (alaten) gibi hastalıklar) var ise, bu söylenmelidir. Zaten bu hallere rağmen kadını hiçbir erkek nikahı altına almaz. Bunlar söylenmez ve evlilikten sonra ortaya çıkarsa erkek kadını bırakabilir. Ancak kadına mehrini ödeyecektir. Kadın mehrini eksiksiz olarak alır, fakat bu halden erkeğin mağduriyeti de giderilir, kızın velisi erkeğe borçlanacaktır. Borçlanmaya mahkum edilecek veli, kızın babası veya oğlan kardeşi, kızın halini bilme durumunda olan bir başka yakındır. Eğer kızı evlendiren veli, amca oğlu veya bir azadlısı veya aşiretten -kızda bu halin varlığını bilmediğine hükmedilecek- biri ise bu takdirde veli borçlandırılmaz.⁸⁹⁹⁰

⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/54.

⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

5698-2- وعنه أن عمر رضي الله عنه قال: [أَيُّمَا امْرَأَةٍ فَقَدْتُ زَوْجَهَا فَلَمْ تَدْرِ أَيَّنَ هُوَ، فَإِنَّهَا تَنْتَظِرُ أَرْبَعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَقْعُدُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، ثُمَّ تَحِلُّ]. [أخرجه مالك .

2. (5698) Yine İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Hz. Ömer (radiyallahu anhu) buyurdular ki: "Bir kadın kocasını kaybeder, nerede olduğunu da bilemezse dört yıl bekler, sonra dört ay on gün oturur, sonra nikahı (başkasına) helal olur." [Muvatta, Talak 52, (2, 575).]⁹¹

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Muvatta'da, Kocasını kaybeden kadının iddeti başlığını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hz. Ömer (radiyallahu anhu)'den kaydedilen bu fetvaya göre, kocası gurbete çıkıp da ondan dört yıl boyu haber alamayan kadın, iddet bekleme adabı çerçevesinde dört ay on gün daha bekler. Ondan sonra artık yeni bir evlilik yapabilir. Zürcânî, Hz. Osman ve Hz. Ali (radiyallahu anhumâ)'den benzer görüşlerin rivayet edildiğini, hatta bu meselede Ashab'ın icmasından bile bahsedildiğini, asırlarında buna muhalif bir görüş işitilmediğinin söylendiğini de not eder.⁹²

5699-3- وعنه عن رجل من أنصار يقال له نصره بن أنس أن أصحاب رسول الله # قال: [تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى أَنَّهَا بِكَرٍّ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا فَإِذَا هِيَ حُبْلَى. فَقَالَ # لَهَا الصَّدَاقُ بِمَا اسْتَحْلَلْتُ مِنْ فَرْجِهَا، وَالْوَلَدُ عَبْدٌ لَكَ، وَفَرَّقَ بَيْنَنَا، وَقَالَ إِذَا وَضَعَتْ فَخْذُوهَا]. [أخرجه أبو داود. قال الخطابي: هذا حديث مرسل أعلم أحداً من الفقهاء قال به أن ولد الزنى من الحرة حر، ويشبه أن يكون معناه إن ثبت الخبر: أنه أوصاه به خيراً، وأمره بتربيته واقتنائه لينتفع بخدمته إذا بلغ فيكون له كالعبد في الطاعة مكافأة له على إحسانه، ويحتمل إن صح الحديث أن يكون منسوخاً .

3. (5699)- Yine İbnu'l-Müseyyeb, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından, Nadre İbnu'l-Ektem denen ensardan bir zattan naklen kaydettiğine göre, demiştir ki:

"Ben bakire bildiğim bir kadınla evlendim, gerdeğe girince hamile olduğunu gördüm. (Durumu Resulullah'a arzettiğim vakit) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Fercinden istifaden sebebiyle mehir onundur, çocuk da sana köledir" buyurdu ve aramızı ayırdı. İlaveten: "Çocuğu doğurunca had uygulayın!" emretti." [Ebu Davud, Nikah 38, (2131, 2132).]⁹³

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadisin hükmüyle fetva veren tek fakih bilmiyorum. Zaten hadis mürseldir. Hamile kadın hür olduğu takdirde, ondan doğacak zina mahsulü bir çocuğun hür olacağı hususunda ihtilaf eden tek alim de bilmiyorum. [Öyleyse bu nasıl köleleştirilir?]"

Hattâbî devamla der ki: "Eğer hadis sabit ise, manası şu olabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm çocuk için hayır tavsiye etmiştir ve çocuğa sahip çıkıp yetiştirmesini, terbiyesini vermesini ve büyüyünce de hizmetinden faydalanmasını emretmiştir. Böylece çocuk, yapılan iyiliğe karşılık olarak göstereceği taatle köle olmuş gibi olur. Hadis şayet sabit ise mensuh da olabilir."⁹⁴

5700-4- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [إِذَا أَسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمَّةِ قَبْلَ زَوْجِهَا بِسَاعَةٍ حُرِّمَتْ عَلَيْهِ]. [أخرجه البخاري .

4. (5700)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Bir Hristiyan kadın, bir zımmînin nikahı altında iken, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa, artık kocasına haram olur." [Buhârî, Talak 20.]⁹⁵

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, karıkocadan biri Müslüman olduğu takdirde, nikah durumlarının ne olacağı meselesine açıklık getirmekte, farklı görüşlerden birini tesbit etmektedir. Bu meseleye temas eden ayet mealen şöyledir: "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret etmiş olarak size geldiğinde, onları imtihan edin. Onların imanını Allah hakkıyla bilir. Eğer mü'min olduklarına kanaat getirirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz. Müşrik kocalarının onlara verdiği mehri iade edin.. kâfir kadınları da nikahınız altında tutmayın, onlara verdiğiniz mehri geri isteyin..." (Mümtehine 20).

⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/55.

⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/56.

⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/56.

⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57.

⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57.

2- Buhârî, aynı babta, sadedinde olduğumuz rivayetin devamı olarak İbrahim es-Saiğ'den şu rivayeti kaydeder: "Zimmîlerden evli bir kadın kocasından önce Müslüman olsa, sonra da kocası kadının iddeti içerisinde Müslüman olsa kadın yine kocasının hanımı mıdır?" diye Atâ merhumdan sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak kadın dilerse yeni bir nikah ve yeni bir mehirle (evlilik yapabilir)" Mücahid de şunu söylemiştir: "Adam, iddet içerisinde Müslüman olmuşsa, eski hanımıyla evlenir!"

Hasan Basri ve Katâde, Müslüman olan iki Mecusi hakkında: "Bunlar eski nikahları üzeredirler. Ancak bunlardan biri daha önce Müslüman olmuş, diğeri de eski nikahın devamına itiraz etmiş ise, ayrılırlar, artık erkeğin kadın üzerinde bir hakkı kalmamıştır" der.

3- İbnu Hacer, Kûfe fukahası (Hanefiler) başta olmak üzere Tavus, Sevrî, Ebu Sevr gibi birçok ulemanın sadedinde olduğumuz rivayette beyan edilen İbnu Abbas'ın görüşünü esas aldığını, ehl-i Kûfe ve onlara tabi olanların "Erkek hanımına İslam'ı teklif etmelidir" şartını koştuklarını belirtir. İbnu Hacer açıklamasına devam ederek, "Şafii, Malik, Ahmed, Katâde, İshak, Ebu Ubeyd gibi birkısım ulemanın da Mücahid'in fetvasını esas aldıklarını" belirtir. "İddeti içerisinde Müslüman olan erkek, eski hanımıyla evliliğini devam ettirir" şeklinde ifade edilen bu görüşe İmam şafii, Ebu Süfyan'la ilgili kıssadan delil getirmiştir: "Ebu Süfyan Mekke'nin fethi sırasında Merrî Zahrân mevkisinde, Müslümanların Mekke'ye fetihle girdiği gecede Müslüman olmuştu. Ebu Süfyan Mekke'ye Müslüman olarak girince, hanımı Hind Bintu Ukbe, sakalından tutup Müslüman olduğu için çıkmış, nefretini izhar etmiş, bir müddet sonra Hind de Müslüman olmuştu. Bu esnada aralarında bir ayrılık olmadığı gibi, nikahlarının yenilenmesi de mevzubahis olmamıştır. Bu şekilde kocalarından önce Müslüman olan nice sahabiyye vardır: Hakim İbnu Hizam, İkrime İbnu Ebi Cehl vs. gibi. Bunların nikah akidlerinin yenilediğine dair bir rivayet mevcut değildir. Megazi yazarları bu meselede ihtilaf da etmezler. Ancak bu durum, çoğunluğun nezdinde, "erkeğin İslam'a girişi, kendisinden önce Müslüman olan hanımının iddetinin sona ermesinden önce vaki olduğuna" hamledilmiştir."⁹⁶

5701-5- وعنه رضي الله عنه: [أَنَّ رَجُلًا جَاءَ مُسْلِمًا ثُمَّ جَاءَتْ امْرَأَتُهُ بَعْدَهُ مُسْلِمَةً. فَقَالَ زَوْجُهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا قَدْ كَانَتْ أَسْلَمَتْ مَعِيَ؛ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (5701)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam önce kendisi Müslüman olup geldi, sonra da hanımı Müslüman olup geldi. Kocas:

"Ey Allah'ın Resulü! Hanımım da benimle birlikte Müslüman olmuştu!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, hanımını kendisine iade etti." [Ebu Davud, Talak 23, (2238); Tirmizî, Nikah 43, (1144).]⁹⁷

5702-6- وعنه رضي الله عنه قال: [أَسْلَمَتِ امْرَأَةٌ فَتَزَوَّجْتُ، فَجَاءَ زَوْجُهَا إِلَى النَّبِيِّ # فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ قَدْ أَسْلَمْتُ وَعَلِمْتُ بِإِسْمِي. فَأَنْتَزَعَهَا مِنْ زَوْجِهَا عَنِّي، وَرَدَّهَا إِلَى زَوْجِهَا، وَلِلَّهِ]. أخرجه أبو داود .

6. (5702)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın, Müslüman oldu ve (yeni bir erkekle) evlendi. Bunun üzerine (eski) kocası Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben de Müslüman olmuşum. Hanımım Müslüman olduğumu da biliyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, kadını ikinci kocasından ayırıp eski kocasına iade etti." [Ebu Davud, Talak 23, (2239); İbnu Mace, Nikah 60, (2008).]⁹⁸

5703-7- وعنه رضي الله عنه قال: [رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ # ابْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِي الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِالنِّكَاحِ، وَلِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ، وَلَمْ يُحْدِثْ شَيْئًا]. أخرجه أبو داود والترمذي .

7. (5703)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kızı Zeyneb'i Ebu'l-As İbnu'r-Rebî'e, altı yıl sonra eski nikahı ile geri verdi (ne nikah, ne mehir) hiçbir şeyi yenilemedi." [Ebu Davud, Talak 24, (2240); Tirmizî, Nikah 43, (1143).]⁹⁹

5704-8- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # إِنَّمَا رَدَّ زَيْنَبَ عَلَى زَوْجِهَا بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَمَهْرٍ جَدِيدٍ]. أخرجه الترمذي .

8. (5704)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an cediti (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (kızı) Zeyneb (radiyallahu anhâ)'i kocası (Ebu'l-As'a) yeni bir mehirle iade etti." [Tirmizî, Nikah 43, (1142); İbnu Mace, Nikah 60, (2010).]¹⁰⁰

⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/57-58.

⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/58.

⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

¹⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59.

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son dört rivayet de daha önce 5700 numarada kaydedilen ve açıklaması yapılan İbnu Abbas rivayetinde olduğu gibi, Müslüman olan karıkocanın nikah durumları üzerinedir. Hemen hepsinde işlenen ana fikir; karıkoca her ikisi de Müslüman oldukları takdirde eski nikahları üzere devam edebilirler. Kadın, erkekten önce Müslüman olmuş ise, kadının iddeti içerisinde -ki bir iddet dört ay on gündür- erkek de Müslüman olduğu takdirde eski nikah üzere beraberlikleri devam eder, yeni bir nikah akdine, mehir tesbitine hacet yoktur. İmam Muhammed: "Kadın dar-ı İslam'da Müslüman olur, kocası kâfir kalırsa, erkeğe İslam teklif edilmeden araları ayrılmaz, kocası da Müslüman olursa, kadın onun hanımıdır; eğer Müslüman olmazsa araları ayrılır, bu ayırma bâin olan bir boşamadır" der. Bu İbrahim Nehai ve Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

2- Son iki rivayette, bu meseleye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi kızı Zeyneb ile onun kocası Ebu'l-As örneği zikredilmektedir. Fakat, aralarında cereyan eden ayrılık müddetinde pek zahir farklılık ve dolayısıyla ihtilaf gözükmemektedir. Ancak İbnu Hacer, "altı yıl"la Hz. Zeyneb'in hicreti ile Müslüman oluşu arasındaki zaman kastedilmiştir. "İki yıl" veya "üç yıl"la da "...Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal değildir..." (Mümtehiine 10) ayetinin nüzülü ile Ebu'l-As'ın Müslüman olarak gelişi arasında geçen müddet kastedilmiştir. Çünkü bu iki hâdis arasında iki yıl birkaç aylık müddet var" diyerek telif eder.

Ne var ki, iki hadis arasındaki ihtilaf rakamdan ibaret değildir. Amr İbnu Şuayb hadisinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Zeyneb ile damadı Ebu'l-As arasındaki nikahı yeni bir akid yeni bir mehirle tecdid ettiğini ifade ederken, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) rivayetinde, bilakis ne nikahın ne de mehrin yenilenmediği ifade edilmektedir. Halbuki ulema, hanım Müslüman olduğu takdirde, kocasını ancak bir iddet müddeti bekleyebileceğini, bu müddet dolunca boşanma hasıl olacağını, bir iddet müddetinin dört ay on gün olduğu, halbuki Hz. Zeyneb ile Ebu'l-As'ın tekrar eski nikahla birleşmelerinin arasından iki yıl birkaç ay geçtiğini belirterek aradaki müşkilata dikkat çekerler. Bu müşkilatı gidermek için yapılan izahlardan bizce en mâkul olan bir tanesini burada kaydedeceğiz: "Zeyneb'in Müslüman olmasına ve kocasının küfürde devam etmesine rağmen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) aralarını ayırmamıştır. Çünkü henüz "Bunlar onlara helal değildir, onlar da bunlara helal olmaz" (Mümtehiine 10) ayet-i nazil olmamış idi. Ayet nazil olunca Aleyhissalâtu vesselâm kızına iddete başlamasını emretmiştir. Böylece başlayan iddetin müddeti dolmadan Ebu'l-As Müslüman olarak gelmiş, Aleyhissalâtu vesselâm'da eski nikahın devamına hükmetmiştir." Bu açıklama, aradaki işkâli kaldırır.

Bu iki hadis arasındaki ihtilaf ulema arasında uzun tahlillere bâis olmuştur. Burada hepsine yer vermeyi gerekli görmüyoruz. Buhârî şerhlerinde görülebilir. İbnu Hacer şöyle bağlar: "Bu hadisle ilgili açıklamada benimsenecek en iyi görüş İbnu Abbas'ın hadisini tercih etmektir. Nitekim imamlar da onu tercih etmiş, (aradaki işkâlin çözümünü de) Müslüman olan kadını kocasına haram kılan ayetin nüzülü ile Ebu'l-As'ın müslüman oluşu arasındaki müddetin uzamasına hamlederek yapmıştır. Bu çeşit bir te'lîfe mani de yoktur."¹⁰¹

5705-9- وعن ابن شهاب قال: [بَلَغَنِي أَنَّ نِسَاءَكُمْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # يُسَلِّمْنَ بِأَرْضِيهِنَّ وَهُنَّ غَيْرُ مُهَاجِرَاتٍ وَأَزْوَاجُهُنَّ حِينَ أَسْلَمْنَ كُفَّارًا. مَثْنُ بَيْتِ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَكَانَتْ تَحْتَ صَفْوَانَ ابْنِ أُمَيَّةَ. فَأَسْلَمَتْ يَوْمَ الْفَتْحِ وَهَرَبَ صَفْوَانُ مِنْ أَسْمَ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ # ابْنَ عَمِّهِ وَهَبَ بْنَ عُمَيْرٍ بِرَدَائِهِ أَمَانًا لَصَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ # إِلَى إِيْسَ مَ وَأَن يَقْدَمَ عَلَيْهِ فَإِن رَضِيَ أَمْرًا قَبِلَهُ وَإِ سَيَّرَهُ شَهْرَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صَفْوَانُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ # بِرَدَائِهِ نَادَاهُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا مُحَمَّدُ، هَذَا وَهَبُ ابْنِ عُمَيْرٍ جَاءَنِي بِرَدَائِكَ وَزَعَمَ أَنَّكَ دَعَوْتَنِي إِلَى الْفُتُومِ عَلَيْكَ، فَإِن رَضَيْتُ أَمْرًا قَبِلْتُهُ وَإِ سَيَّرْتَنِي شَهْرَيْنِ. فَقَامَ #: إِنزِلْ أَبَا وَهَبٍ. فَقَالَ: وَاللَّهِ أَنزِلْ حَتَّى تُبَيِّنَ لِي. فَقَالَ لَهُ #: بَلْ لَكَ تَسْبِيرُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ. فَخَرَجَ # قَبْلَ هَوَازِنَ بَحْنَيْنِ، وَأَرْسَلَ إِلَى صَفْوَانَ يَسْتَعِيرُ أَدَاةَ وَسَحًا. فَقَالَ: أَطُوعًا أَمْ كَرْهًا؟ فَقَالَ: بَلْ طُوعًا. فَأَعَارَهُ أَدَاةَ وَالسَّحَ، ثُمَّ رَجَعَ مَعَ النَّبِيِّ #، وَهُوَ كَافِرٌ، فَشَهِدَ جُنَيْنًا وَالطَّائِفَ وَهُوَ كَافِرٌ وَأَمْرَأَتُهُ مُسْلِمَةٌ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُمَا حَتَّى أَسْلَمَ صَفْوَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاسْتَفْقَرَتْ عِنْدَهُ أَمْرَأَتُهُ بِذَلِكَ الْكَاحِ، وَكَانَ بَيْنَ إِيْسَ مَ وَإِسْمَ مَ أَمْرَأَتِهِ نَحْوًا مِنْ شَهْرَيْنِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكُ.

9. (5705)- İbnu Şihab anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, bir kısım kadınlar, kendi yurtlarında Müslüman oldular. Bunlar hicret de etmediler. Bunlar İslam'a girdikleri zaman kocaları kâfir idiler. Bunlardan biri Velid İbnu'l-Mugire'nin kızıydı. Bu kadın Safvan İbnu Ümeyye'nin nikahı altında idi. Bu hanım Fetih günü Müslüman olmuş, kocası Safvan da İslam'dan kaçmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm peşinden amcasının oğlu Vehb İbnu Umeyr'i, kendisine bir eman alâmeti olarak şahsî ridasıyla birlikte gönderdi. [Resulullah onu İslam'a çağırıyor ve] yanına gelmeye davet ediyordu: (Gelince bakacak), İslam hoşuna giderse kabul edecekti, gitmezse kendisine iki ay müsaade edecekti.

Safvan, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına ridasıyla birlikte gelince, yüksek sesle [halkın arasında] bağırarak:

¹⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/59-61.

"Ey Muhammed! İşte Vehb İbnu Umeyr! Senin ridanı bana getirdi ve senin beni yanına davet ettiğini, İslam hoşuma giderse kabul edeceğimi, gitmezse bana iki ay mühlet tanıyacağımı söyledi" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp: "Ey Ebu Vehb (devenden) in!" buyurdu. Fakat o:

"Hayır, vallahi, meseleyi benim için açıklığa kavuşturmadıkça inmem!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Sana, daha fazla, dört ay mühlet tanıyorum" buyurdular.

Sonra Resulullah Havazin tarafına Huneyn Seferi'ne çıktı. (Sefer hazırlığı sırasında) Safvan'a adam göndererek çağırıp, emaneten silah ve başka harp malzemesi vermesini talep etti. Safvan:

"Zorla mı, gönül rızasıyla mı istiyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Gönül rızasıyla!" buyurdu. Safvan [yanında bulunan] silah vs.yi iâne olarak verdi. Sonra Safvan kâfir olduğu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte döndü. Huneyn Gazvesi'ne, Taif'in fethine katıldı. Bu esnada henüz kâfirdi. Ama hanımı Müslüman olmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm aralarını ayırmadı. Bu hal Safvan (radiyallahu anh)'ın Müslüman oluşuna kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hanımı eski nikahıyla onun yanında kaldı. Safvan ile hanımının Müslüman oluşu arasında iki ay kadar bir zaman mevcuttur." [Muvatta, Nikah 44, (2, 543, 544).]¹⁰²

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce belirtilen ahkâma canlı bir örnek teşkil etmektedir: Müslüman kadın, müşrik kocasından hemen ayrılmaz. Bir iddet müddeti beklenir. O sırada kocanın da Müslüman olması için gerekli teşebbüslerde bulunulur.

2- Hadis, İslam'ı benimsetme ve yaymada, Resulullah'ın takip ettiği siyaseti anlamada da mühim bir örnektir. İnsanlara İslam'ı gösterme imkanı tanımak, bilmeyenleri, anlayamayanları ürkütmeden, kalplerini kazanıp, yakınlıklarını, temaslarını sağlayarak anlamalarına imkan hazırlamak... Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safvan'a önce iki ay, daha sonra dört ay tanıma, anlama müddeti tanır. Bu esnada hep iyi davranır. İtimad telkin edecek davranışlarda bulunur ve Safvan İslam'a teslim olur.

3- Hadiste dikkatimizi çeken diğer bir husus Aleyhissalâtu vesselâm'ın Safvan'a verdiği ehemmiyettir. Bu onun daha önce ortaya koyduğu şahsiyete, Mekke cemiyeti içerisinde iktisab ettiği itibar ve şerefe denk bir alâka ve değer vermedir. Safvan, cahiliye devrinde fesahatıyla, insanlara yedirmesiyle ün yapmıştı. Kureyş'in en ilerideki eşrafından biriydi. Huneyn ganimetinden Aleyhissalâtu vesselâm ona bol bol verdi. O bu cömertlik karşısında hayran kalmış: "Vallahi böylesi bol vermeye ancak bir peygamberin gönlü razı olur!" demiş, Müslüman olmuştur. Şu söz de onundur: "Huneyn günü Resulullah bana o kadar çok verdi ki, kendisi o güne kadar nazarımda en çok buğzettiğim kimse iken, verdikçe nazarımda insanların en sevimlisi oldu." Safvan, mal tesiriyle Müslüman olmuştu ama Müslümanlığında pek samimi idi. Ömrünün sonuna kadar, samimiyetinden hiç eksilme olmadı. Kendisine bir ara "Hicret etmeyen helak olmuştur" denmişti. Hemen Medine'ye gelip Resulullah'tan hicret biatı almak istedi. Hatta bunu alabilmek için Resulullah'ın en çok sevdiği kimselerden biri olan amcası Abbas İbnu Abdulmuttalib'i araya koydu. Ancak Resulullah هَجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ diyerek Mekke'nin fethinden sonra hicret üzere biat¹⁰³ olmayacağını söyledi. Resulullah'ın irşadı üzerine Mekke'ye döndü ve orada vefat etti, (radiyallahu anh).¹⁰⁴

5706-10- وعن ابنِ عمرَ رضيَ اللهُ عنهُما: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي أَمَةٍ تَكُونُ تَحْتَ الْعَبْدِ فَتَعْتَقُ: إِنَّ لَهَا الْخِيَارَ مَا لَمْ يَمْسَسَهَا]. أخرجَه مالك.

10. (5706)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ), bir kölenin nikahı altında bulunan bir cariye, hürriyetine kavuşacak olursa, (bu azadlıktan sonra) kendisine kocası temas etmedikçe (bu evliliğe devam edip etmemede) muhayyer olduğunu söylerdi." [Muvatta, Talak 26, (2, 562).]¹⁰⁵

AÇIKLAMA:

Cariye şu veya bu şekilde hürriyetine kavuşunca köle olan kocasından boşanma hakkına sahiptir. Yani, hür statüsüne geçer geçmez bu hakkını hemen kullanmalıdır. Eğer kadın ayrılma tercihini ilan etmezden önce kocası temasta bulunursa hakkı düşer. Kadın sonradan "böyle bir hakkı olduğunu bilmediğini" söylese de mazereti kabul edilmez.¹⁰⁶

¹⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/62.

¹⁰³ Hicret üzere biatın mâna ve ehemmiyetini Hicretle ilgili bahsin sonunda tahlil edeceğiz (5797. Hadis).

¹⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/62-63.

¹⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

¹⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

5707-11- وعن مَالِكٍ: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ أَوْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَضَى فِي أُمَةٍ غَرَّتْ رَجُلٌ بِنَفْسِهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ فَتَزَوَّجَهَا فَوَلَدَتْ لَهُ أَوْدًا، أَنْ يَفْدِيَ أَوْدَهُ بِمِثْلِهِمْ مِنَ الْعَبِيدِ. قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَتِلْكَ الْقِيَمَةُ أَعْدَلُ عِنْدِي]. أخرجه رزين .

11. (5707)- İmam Malik rahimehullah'a ulaştığına göre, "Hz. Ömer -veya Hz. Osman- (radiyallahu anhümâ), bir erkeği "hürüm" diye nefsiyle aldatıp evlenen ve birçok çocuk doğuran cariye hakkında "adam, çocukların, köle emsalleriyle fidyelerini öder" diye hükmetmiştir." İmam Malik, "Bu kıymet, nazarımda en adildir" demiştir. Rezin tahric etmiştir. [Muvatta, Akdiye 23, (2, 741).]¹⁰⁷

AÇIKLAMA:

İbnu Abdilberr, bu hükmün, Hz. Ömer ve Hz. Osman her ikisine de ait olduğunu söylemiştir. Hükme göre, aldatılan hür erkeğin cariyeden doğan çocukları köle mesabesinde ve cariyenin efendisinin mülkündedir, hür babaya fidye ödeyerek çocuklarını kurtarmak düşmektedir. Ancak İbnu Abdilberr cumhurun "aldatılan kimsenin çocuğu hürdür" diye hükmettiğini belirtir.¹⁰⁸

İKİNCİ FASIL

KADINLAR ARASINDA ADALET

5708-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقْقُهُ سَاقِطٌ؛ وَفِي أُخْرَى: مَاثِلٌ]. أخرجه أصحاب السنن .

1. (5708)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimin iki hanımı olur ve aralarında adaletli davranmazsa kıyamet günü (vücudunun) yarısı düşük olarak gelir." Diğer bir rivayette "Bir tarafı eğri (mefluç) olarak" denmiştir." [Ebu Davud, Nikah 39, (2133); Tirmizî, Nikah 42, (1141); Nesâî, İşterü'n-Nisa 2, (7, 63).]¹⁰⁹

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birden fazla hanımla evlenen kimsenin hanımlar arasında eşitliğe ve adalete riayet etmesinin vacib olduğunu ifade eder. Böyle olunca kişinin birine meyletmesi haramdır, kul hakkına girer, sorumluluğu büyük olur. Meselenin ehemmiyetine binaen Rab Teala "...bütün ilginizi birine verip de diğerini ortada bırakmayın" (Nisa 129) buyurmuştur.

2- Burada istenen eşitlik zahire akseden, maddî hususlardadır; gecelerin taksiminde, nafaka tahsisinde, vazife tevziinde vs. Şarihler, ayet-i kerimenin sevgide eşitlik talep etmediğini, bunun kulun elinde olmayan bir husus olduğunu belirtirler.

Müteakip hadis bu meseleye biraz daha açıklık, Nebevî örnek getirecektir.¹¹⁰

5709-2- وعن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ # يَقْسِمُ وَيَعْدِلُ وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ هَذَا قَسَمِي فِيمَا أَمْلِكُ، فَتَلْغِزْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَ أَمْلِكُ، يَغْنَى الْقَلْبَ]. أخرجه أصحاب السنن .

2. (5709)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece taksiminde adalete riayet eder ve derdi ki:

"Ey Allahım! Bu taksim benim iktidarında olanla yaptığım bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olmadığım şeyden dolayı beni levmetme!" Benim muktedir olmadığım dediği şeyle kalbi kastederdi." [Ebu Davud, Nikah 39, (2134); Tirmizî, Nikah 42, (1140); Nesâî, İşrettü'n-Nisa 2, (7, 64).]¹¹¹

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise dayanan birkısım alimler, hanımları arasında adaletli davranmasının Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da vacib olduğunu söylemiştir. Bazı alimler de "Hanımlarından dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alabilirsin..." (Ahzab 51) ayetine dayanarak kadınları hususunda tesviyesinin (eşitlik) Resulullah'a bir vecibe olmadığını, bu durumun Resulullah'ın (hasaisinden biri) olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

¹⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/64.

¹⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/65.

¹¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/65.

¹¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

2- Hadis, muhabbet ve kalbî meylin, kişinin iradesine tabi olmayan bir emr, bir hal olduğuna, bunun bir Allah vergisi bulunduğuna delil olmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de: "Sen yeryüzünde bulunan herşeyi harcasan da mü'minleri kalplerini birleştirip kaynaştıramazdın" dedikten sonra "Fakat onların kalplerini Allah birleştirmiştir" (Enfal 63) buyurarak bu meseleye yer vermiştir.¹¹²

5710-3- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ رَمْعَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَكَانَ # يَفْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ]. أخرجه الشيخان .

3. (5710)- Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Sevde Bintu Zem'a (radiyallahu anhâ), gününü Aişe'ye hibe etti. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü, bir de Sevde'nin günü." [Buharî, Nikah 98, Müslim, Rada 47, (1463).]¹¹³

ACIKLAMA:

İslam dini, erkeklere dörde kadar evlenme imkanı tanımıştır. Bu sebeple çok evliliğin getireceği meselelere de çözüm yolları vazetmiştir. Önceki hadiste günlerin hanımlara eşit şekilde taksim edilmesi prensibi vazedilmiştir. Burada hanımların kendi günlerini, diğerlerinden birine hibe edebileceği ifade edilmektedir. Bunun örneği Hz. Sevde'nin kendi nöbetini Hz. Aişe'ye hibesidir. Bazı rivayetlerde geldiği üzere Hz. Sevde yaşlanınca, Resulullah'ın kendisini boşayacağı endişesiyle gecesini Hz. Aişe'ye hibe eder. Resulullah da bu hibeyi kabul eder. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe'nin yanında daha fazla kalma imkanı elde etmiş olmaktadır.

Alimler, kendi sırasını hibe eden bir kadının bu hibeden her zaman için rücu edebileceğini, ancak rücunun geçmişe raci olamayacağını, geleceğe raci olacağını belirtirler.

Hz. Sevde (radiyallahu anhâ) ile, Resulullah Mekke'de iken, Hz. Hatice'nin vefatından sonra evlenmişti. Resulullah Sevde validemize Mekke'de iken duhulde bulunmuş, onunla birlikte hicret etmişti. Rivayetler, Hz. Aişe'nin nikahının Sevde'nin nikahından önce kıyıldığını, ancak duhülün, Sevde'ye duhülden sonra olduğunu ifade eder.

Sevde Bintu Zem'a (radiyallahu anhâ) Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarında vefat etmiştir, (radiyallahu anhümâ).¹¹⁴

5711-4- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [بَعَثَ رَسُولُ اللهِ # فِي مَرَضِهِ إِلَى نِسَائِهِ فَاجْتَمَعْنَ. فَقَالَ: إِنِّي أَسْتَطِيعُ أَنْ أُتَوَّرَ بَيْنَكُنَّ فَإِنْ رَأَيْتُنَّ أَنْ تَأْذَنَ لِي أَنْ أَكُونَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَعَلْتُ؟ فَذِنَ لَهُ]. أخرجه أبو داود .

4. (5711)- Yine Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalandığı zaman kadınlarını çağırdı, yanında toplandık.

"Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz Aişe'nin yanında kalmama müsaade edin, orada kalayım" buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler." [Ebu Davud, Nikah 39, (2137).]¹¹⁵

5712-5- وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # تِسْعُ نِسْوَةٍ، وَكَانَ إِذَا قَسَمَ بَيْنَهُنَّ يَنْتَهِي إِلَى الْمَرْأَةِ الْوَلَى إِي فِي تِسْعٍ فَكُنَّ يَجْتَمِعْنَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي بَيْتِ الْتِي يَأْتِيهَا، فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَجَاءَتْ رَيْنَبٌ قَمَدٌ يَدَهُ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ: هَذِهِ رَيْنَبٌ؟ فَكَفَتْ # يَدَهُ فَقَالُوا لَنَا حَتَّى اسْتَحْتْنَا وَأَقِيمَتِ الصَّوَّةُ فَمَرَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَسَمِعَ أَصْوَاتَهُمَا. فَقَالَ: أَخْرُجْ يَا رَسُولَ اللهِ وَاخْطُ فِي أَفْوَاهِهِمَا التَّرَابُ فَخَرَجَ #]. أخرجه مسلم. «استحْتْنَا» أى رمت كل واحدة منهما في وجه صاحبتها التراب .

5. (5712)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında dokuz hanım vardı. Kadınlara uğrama işini sıraya koyunca, birinci kadına ikinci bir uğrayışı dokuz gün sonra oluyordu. Kadınlar, her akşam, Resulullah'ın o gün geleceği odada toplanıyorlardı. (Bir gün) toplanma akşam, yeri Hz. Aişe'nin odasıydı. Zeyneb gelmişti. Resulullah ona elini uzattı. Hz. Aişe: "Bu Zeyneb'tir, (bilmiyor musun)? dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da elini geri çekti. Derken Hz. Aişe ile Hz. Zeyneb birbirlerine çıkıştılar. Karşılıklı çekişme birbirlerinin yüzüne toprak atmaya kadar gitti. (Bu esnada mescidde) ikamet getirildi. Bu sırada Hz. Ebu Bekir geçiyordu, onların seslerini işitti.

"Ey Allah'ın Resulü! Çık ve şunların ağızlarına toprak saç!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm çıktı." [Müslim, Rada 46, (1462).]¹¹⁶

¹¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

¹¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66.

¹¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/66-67.

¹¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/67.

¹¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/68.

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinin yanında geceleme işini belli bir sıraya koyup sırasıyla uğramakla beraber, diğer hanımlarını, nöbetlerine kadar tamamen ihmal etmiş değildi. Bu rivayet, her akşam bütün hanımlarla birlikte geceleyeceği hanımının yanında toplanıp sohbet ettiklerini göstermektedir. Zaman zaman bu toplanmalarda, hanımlar arasında tartışmalar da olmaktadır. Sadedinde olduğumuz rivayet bu tartışmalardan şiddetli birisine şahitlik eder.

Diğer bazı rivayetler her gün ikindi namazından sonra Resulullah'ın hanımlarını sırayla kısa fasılalarla ziyaret edip bir müddet sohbet ettiğini gösterir. Bu hiç aksamayan bir ziyarettir.

Alimler, bu rivayetlerden, kocanın hanımlarını kendi odasında kabul etmesinin değil, onların odalarına teker teker uğramasının müstehab olacağını istidlal etmişlerdir.¹¹⁷

5713-6- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ # يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ.

قِيلَ نَسِ: وَكَانَ يُطِيقُهُ؟ قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ أُعْطِيَ قُوَّةَ ثَيْنٍ]. أخرج البخاري والنسائي .

6. (5713)- Yine Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hanımlarına gece ve gündüzleyin aynı saatlerde ziyarette bulunurdu. Onlar on bir tane idiler. Enes'e: "Buna takat getirebiliyor muydu?" denmişti. O: "Biz ona otuz kişinin gücü verildiğini konuşurduk" diye cevap verdi." [Buhârî, Gusl 12; Nesâî, Nikah 1, (6, 53, 54).]¹¹⁸

5714-7- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [مِنَ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا، ثُمَّ قَسَمَ: وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَنَاءً، ثُمَّ قَسَمَ]. أخرج السَّيِّدُ النَّسَائِيُّ .

7. (5714)- Yine Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bakire, dul üzerine nikahlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması, dul nikahlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapıp sıraya konması sünnettir." [Buhârî, Nikah 100, 101; Müslim, Rada 44, (1461); Muvatta, Rada 15, (2, 530); Ebu Davud, Nikah 35, (2124); Tirmizî, Nikah 41, (1139).]¹¹⁹

5715-8- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ # صَفِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَقَامَ عِنْدَهَا ثَنَاءً، وَكَانَتْ ثَيِّبًا]. أخرج أبو داود .

8. (5715)- Yine Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safiyye (radiyallahu anhâ)'yi aldığı zaman yanında üç gece ikamet etti. Safiyye dul idi." [Ebu Davud, Nikah 35, (2123).]¹²⁰

5716-9- وعن أبي بكر بن عبد الرحمن عن أم سلمة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [لَمَّا تَزَوَّجَنِي رَسُولُ اللَّهِ # أَقَامَ عِنْدِي ثَنَاءً. وَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ بِكَ هَوَانٌ عَلَى أَهْلِكَ، إِنَّ شَيْئًا سَبَّعْتُ لَكَ، وَإِنْ سَبَّعْتُ لَكَ سَبَّعْتُ لِنِسَائِي]. أخرج مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

9. (5716)- Ebu Bekr İbnu Abdîrrahman, Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ)'den anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) benimle evlendiği zaman, yanımda üç gün ikamet etti ve dedi ki:

"Sana ehlinden bir tahkir sözkonusu değil. Dilersen senin yanında yedi gün ikamet ederim. Ancak seninle yedi gün kalırsam diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalırım." [Müslim, Rada 41, (1460); Muvatta, Nikah 14, (2, 529); Ebu Davud, Nikah 35, (2122).]¹²¹

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sevde'ye, yanında üç gün kalmasının ona bir takdirden ileri gelmediğini açıklıyor. Alimler o cümleyi bazı farklı şekillerde yorumlamışlardır. "Benim üç günle yetinmem sana bir hakareten ileri gelmez" veya "Senin sebebinle kavmine bir hakaret ulaşmaz", "Üç günle yetinmem sana olan ilgimin azlığından değil, kaide ve hüküm icabıdır..." gibi.

¹¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/68.

¹¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.

¹¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.

¹²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/69.

¹²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/70.

Bu hadis, ikamette bakire için yediyi, dul için üçü aşıldığı takdirde, diğer zevcelere de aynı ölçüde zaman ayırarak eksiklikleri telafi etmenin vacib olduğuna delildir. Ancak bu, diğerlerinin izniyle olursa, fazlanın telafisi gerekmez. ¹²²

ÜÇÜNCÜ FASIL

AZL VE GAYLE HAKKINDA

5717-1- عن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ # فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصْبَحْنَا سَبِيًّا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ، فَاسْتَهْنَيْنَا النَّسَاءَ وَاسْتَدْتَّ عَلَيْنَا الْعُرْبُ، وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ. فَقُلْنَا نَعَزُّ وَرَسُولُ اللَّهِ # بَيْنَ أَظْهَرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ؟ فَسَأَلَنَا. فَقَالَ: عَلَيْكُمْ أَنْ تَفْعَلُوا، مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَانَتْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِوْهَى كَانَتْ]. أخرجہ السنۃ .

1. (5717)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Beni'l-Müstalik Gazvesi'ne çıktık. Arap esirlerinden çokça esir ele geçirdik. Kadınlara karşı arzu duyduk. Çünkü üzerimizde bekârlık şiddet kesbetmişti. Hep azil yapmak istiyorduk ve: "Aramızda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) varken, ona sormadan azil yapmak olur mu?" dedik ve sorduk.

"Hayır! buyurdular. Bunu yapmamanız gerekir. Kıyamete kadar geleceği takdir edilen her canlı mutlaka yaratılacaktır (siz tedbirinizle önüne geçemezsiniz)." [Buharî, Nikah 96, Büyû 109, İtk 13, Megazî 32, Kader 4, Tevhid 18; Müslim, Nikah 125, (1438); Muvatta, Talak 95, Ebu Davud, Nikah 49, (2171); Tirmizî, Nikah 40, (1138); Nesâî, Nikah 55, (6, 107).] ¹²³

AÇIKLAMA:

1- Azl, münasebet-i cinsiyede, meninin rahme ulaşmasını önlemek maksadıyla inzalin fercin haricine yapılmasıdır. Bu babta gelen hadisler, azl yoluyla hamileliğin başlıca iki maksatla önlenmesinin düşünüldüğünü ifade etmekteir:

1) Cariyelerin ümmüveled olmasını önlemek. Çünkü cariye efendisinden hamile kalıp çocuk doğurunca ümm-ü veled olur, artık efendisi onu satamaz, efendisi ölünce hürriyetine kavuşur.

2) Zevcenin emzirmekte olduğu çocuğu vardır, hamile kaldığı takdirde, sütün yapısı bozulacağı için çocuğa zararlı olacaktır, bu zararı önlemek gayesiyle kadının hamile kalmaması gerekmektedir, bu sebeple azle başvurulmaktadır.

3) Üçüncü bir gaye, geçim yükünü ağırlaştırmamak için, çocuk sayısını az tutmaktır.

2- Azl meselesi İslam alimlerinçe çeşitli açılardan tahlil edilmiştir, dinen caiz mi değil mi, fayda ve zararı nelerdir? gibi. Bu babta Resulullah'tan muhtelif rivayetler gelmiştir.

İbnu Abdilberr: "Alimler arasında, hür hanımdan izin olmadıkça azl yapılamayacağı hususunda ihtilaf yok" der. Sebep olarak kadının da cimaya hakkı olduğunu, bunu kocasından talep edebileceğini belirtir, ayrıca bunun kemaliyle vukuunun azle yer vermemekle mümkün olacağına dikkat çeker. İbnu Hübeyre de benzer bir icmadan bahsetmiştir. Ancak Şafiilerde farklı bir nokta-i nazar bulunması sebebiyle tam bir icmadan bahsedilemeyeceği de söylenmiştir. Bu sebeple Şafiiler arasında hür kadına da izni olmadan azl yapılabileceği münakaşa edilmiştir.

3- Azlin yasaklanma sebebinde de ihtilaf edilmiştir:

* Bazıları: "Kadının cima hakkı kaybolduğu için" demiştir.

* Bazıları: "Kadere karşı gelme manası bulunduğu için" demiştir. Bu mevzuda gelen rivayetlerin çoğu bunu te'yid eder.

Hülasa alimler, azl mevzuunda gelen hadislerin farklı ifadelerini gözönüne alarak buna haram dememiş, fakat terkinin evla olduğuna hadiste irşad bulunduğu hükmetmiştir. Cariyenin izni alınmadan, hürrenin izni ile azlin yapılması haram değildir. ¹²⁴

5718-2- وعن أسماء بنت يزيد بن السكن رضي الله عنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَقُولُ: تَقْتُلُوا أَوْ دَكُّمُ سِرًّا فَإِنَّ الْغَيْلَ يَذْرُكُ الْفَارِسَ فَيَدْعُوهُ عَنْ فَرَسِهِ]. أخرجہ أبو داود. يقال «دَعَتِ الْخَوْضَ» إِذَا هَدَمَهُو. «الْغَيْلُ» أَنْ يَجَامِعَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ وَهِيَ تَرْضَعُ فَتَضَعُ لَذَلِكَ قُوَى الرَضِيعِ فَإِذَا بَلَغَ مَبْلَغَ الرِّجَالِ ضَعْفٌ عَنْ مَقَاوِمَةِ نَظِيرِهِ فِي الْحَرْبِ وَانْكَسَرَ بِسَبَبِ ذَلِكَ.

2. (5718)- Ema Bintu Yezid İbnu's-Seken (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Çünkü gayl, biniciye [atının üzerinde] ulaşır ve atından aşağı atar" dediğini işittim." [Ebu Davud, Tıbb 16, (3881); İbnu Mace, Nikah 61, (2012).] ¹²⁵

¹²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/70.

¹²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/71.

¹²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/71-72.

AÇIKLAMA:

Azl bahsini tamamlayan bir mevzunun gayle olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, her ikisi hakkında gelen yasak hükmü bir noktada birleşir: Çocuğun korunması, neslin sağlıklı olarak devamı endişesi...

Gayle bahsine az yukarıda (5682- İstidrad) genişçe temas ettiğimiz için burada teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: Gayle öncelikle emzikli kadınla cıma yapmaya denir. Gayl ise, hamile kalan emzikli kadının emzirdiği süte denmektedir. Bu mesele Arap dilinde ayrı bir masterla ele alınmıştır. Çünkü emzikli kadın hamile kaldığı takdirde kadının sütü yapı itibariyle bozulmakta ve çocuğun sağlığını bozmaktadır.

Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste, emzikli kadınla cinsî teması "Çocuğu gizlice öldürmek" olarak tavsif etmekte, sebebini şu manada açıklamaktadır: "Çünkü, hamilelikte kimyevî yapısı bozulan ve zehir tesiri hasıl eden süt (gayl) çocukta uzun vadede zarar meydana getirmekte, atı üzerinde seferde iken bile bu zehirin tesiri aniden kendini göstermekte, evladının ölüp atından düşmesine sebep olmaktadır."

Bu meselede daha geniş bilgi için 5682 numaralı hadise ve ilgili açıklamalara, istidrad'a bakılmalıdır.¹²⁶

İSTİDRAD:

Dinimiz evliliğin en başta gelen gayelerinden birini tenasül, yani neslin devamı, yani sağlıklı evlad elde etmek olarak tesbit etmiş, bu maksatla evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Bu meyanda getirdiği birçok teşriat bu gayenin gerçekleşmesini hedefler. Sadedinde olduğumuz azl ve gayle bahisleri de neslin korunması ile ilgilidir. Gerek azlin ve gerekse gaylenin haram manasında olmasa bile yasaklanmış olması, bilhassa günümüzde haricî baskılarla doğum kontrolü, kürtaj serbestisi gibi neslin çoğalmasını ve sağlıklı olmasını önleyici müdahaleler Müslümanların, meselelerine sahip çıkması, bu meselenin ayet ve hadislerde gelen temel esprisini yasaklamaya ve ona göre fikir ve kanaat geliştirmeye ve bunları uygulamaya, aksettirmeye çalışmaları gerekmektedir. Meselenin, uzun vadede memleketimiz ve İslam ümmeti için arzettiği ehemmiyete binaen çocuk konusuna bu vesile ile bir kere daha temas etmeyi gerekli görüyoruz.¹²⁷

Çocuk Öldürme Yasağı

Çocukların korunması hususundaki Kur'anî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır. Eski çağlardan beri bütün dünyada¹²⁸, çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, cahiliyye devri Araplarında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'an-ı Kerim bu müessif tatbikata birçok kereler temas eder.

Bir kısım ayetler, bu âdetin tarihten çekildiğine dikkat çekerek ta Hz. Musa zamanında Firavun tarafından Yahudilere uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu (Bakara 49; A'raf 127, 141) [İbrahim 6, Kasas 4; Mü'min 25).]

Kur'an-ı Kerim, cahiliye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de ayetlerinde yer verir:

"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helake sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini, onlara iyi göstermişlerdir" (En'am, 137).

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları "fakirlik" korkusuyla öldürtüp, kızları da "ar" düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslam'ın bidayetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan biri İslam'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan Kays İbnu Asım'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bu günden kurtulma çaresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum Sa'sa'a İbnu Naciye'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek, Müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin manevî mükafaatının ne olacağını sormuştur.

Kur'an-ı Kerim, çeşitli bahane ve şekiller altında kıyamete kadar devam edecek olan bu tatbikatla ciddi şekilde mücadele eder. Bunu bir-iki örnekle görelim:

1- Şu ayet-i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir:

"De ki: Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anayababaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, -sizin ve onların rızkını veren biziz- "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır." (Enam 151)

¹²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.

¹²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.

¹²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/73.

¹²⁸ Bir peygamberin rü'yada bile olsa gördüğünün vahya dayandığı ve binâenaleyh hak olduğu (bak. Râzî, a.g.e. 26, 153) kaziyyesi ve usulcülerin bir hüküm geldikte icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (Râzî, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı âyetlere (Saffât 37, 101-102) dayanarak Hz. İbrahim zamanına kadar - belki de birkısım kayıtlara tâbi olarak- çocuk kurban etmenin câri olduğu, ondan sonra bu tatbikatın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.

İsra suresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir (İsra 31).

2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler" (En'am 140).

3- Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur.

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabul et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır" (Mümtehone 12).

4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse "Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman" mealindeki ayeti (Tekvir 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve "Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz" (İsra 31; En'am 151) mealindeki ayetleri Kur'an-ı Kerim'in her tarafına serpiştirilmiş olarak, bu yasağı sıkça hatırlatmaktadır.

Zamanımızda, birkısmı dahili, birkısmı harici sebeplerden hasıl olan iktisadî sıkıntıları ve -tamamen muhayyel olan- müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek suretiyle Malthuscu iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyasî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbikatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus planlaması, aile planlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla munis gösterilmeye ve meşru kılınmaya çalışılan "modern çocuk öldürme metodları" Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Ayetlerde Firavunlarca "mü'minleri zayıf kılmak" için işlendiği bildirilen bu cinayetlerin "fakirlik korkusu" kılıfına büründürülmüş şekliyle mü'minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için "fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin" emri tekrar edilmiş olmaktadır.¹²⁹

Hızır'ın Öldürdüğü Oğlan

Mevzumuz icabı temas etmemiz gereken bir ayet, Hz. Hızır'ın öldürdüğü bir oğlanla ilgili. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Hz. Hızır' la Hz. Musa aleyhisselam beraberce seyahat ederlerken bir oğlana rastlarlar ve Hz. Hızır hiçbir zahiri sebep yokken oğlanı öldürür.

"...Yine gittiler; sonunda bir erkek çocuğa rastladılar. O hemen onu öldürdü. Musa: "Bir cana karşılık (kisas) olmaksızın masum bir cana mı kıydın? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın" dedi. O: "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?" dedi" (Kehf 74-75).

Zahiren bizce de "kötü bir şey" olan bu öldürme vak'asının sebebini Hızır aleyhisselam, arkadaşlığının sonunda Hz. Musa'ya şöyle açıklar:

"Oğlana gelince, onun anababası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdirmasından ve inkara sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik" (Kehf 80-81).

Ayette geçen gulam kelimesi, Arapça'da, bülüğa ermemiş çocuk yani sabiy manasında kullanıldığı gibi, bülüğa ermiş delikanlı manasına da kullanılır. Türkçemizde "oğlan" kelimesi de aşağı yukarı bu manadadır. "Oğlan çocuğu" demedikçe, bülüğa ermiş kimse de oğlan kelimesi ile kastedilir.

Ayette geçen gulam'ı her iki manada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak "cumhur" denen çoğunluk, ayetteki gulam'la "bülüğa ermemiş çocuk"un kastedildiği görüşüne zahir olmuştur.

Buradaki gulam, bülüğa ermiş bir kimse olduğu takdirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzerine, gulamdan murad, bülüğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinayet sebebiyle öldürülmüş olması şer'i ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü çocuk, âmmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ileride işleyeceği, muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.

Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikatı Allah'ın emridir. Hızır da, Hz. Musa'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zahire tabi insanların temsilcisi durumunda olan Hz. Musa ikna olduğu için sükut etmiş, itiraz etmemiştir.

Hz. Hızır aleyhisselam ise, "ilm-i ledün", "ilm-i batın", "ilmü'lgayb" gibi değişik isimlerle ifade edilen geçmiş ve geleceğe şamil bir ilme sahiptir. Bu ilim, Hz. Musa gibi ilm-i zahir ehline meçhuldür. Bu ilim, kesble elde edilemez, mevhibe-i İlahîdir. Hızır aleyhisselam bu ilme sahiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da Hz. Hızır'ın hususiyetini göstermiştir.

Öyle ise, ilm-i zahire sahip şeriat tebliğcisi Hz. Musa nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i batına sahip Hızır nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürme vak'asını anlatan Hızır "ben" zamirini kullanmıyor, "biz" diyor. Yani şahsî bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın Hz. Musa'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhalif olmadığını ifade eder.¹³⁰

¹²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/74-76.

¹³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/76-77.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NÜŞÛZ (DİKBAŞLILIK)

-5719-1- عن عائشة رضي الله عنها في قوله تعالى: [وإن امرأة خافت من بعلها نشوزاً أو إعراضاً. قالت: نزلت في المرأة تكون عند الرجل، فيريد طلقها فيتزوج غيرها فتقول: أمسكني تطلقني ثم تزوج غيري وأنت في حل من التفقة علي والقسم لي، فذلك قوله تعالى: فتجنح عليهما أن يصلحا بينهما صلحاً والصلح خير]. أخرجه الشيخان. «نشوز المرأة» بغضها زوجها واستعصاؤها عليه. «نشوز الزوج» ضربها وجفاؤها.

1. (5719)- Hz. Aişe (radiyallahu anha): "Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır..." (Nisa 128) ayeti hakkında dedi ki: "Bu ayet, şöyle bir kadın hakkında inmiştir: "Bir erkeğin nikahı altındadır, ancak erkek onunla beraberliği fazla istememektedir, onu boşayıp bir başkasıyla evlenmeyi arzulamaktadır. Ona kadın: "Beni boşama, yanında tut, ama dilersen bir başkasıyla da evlen. Sen bana infak ve gece ayırma hususunda serbestsin" der. İşte ayette geçen şu meal bu manayadır: "Bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır." [Buharî, Sulh 4, Mezalim 11; Tefsir, Nisa 23, Nikah 95; Müslim, Tefsir 14, (3021).]¹³¹

AÇIKLAMA:

Nüşuz, kelime olarak sivirmek, yükselmek, kabarmak gibi manalara gelen bir kökten gelir. Karıkoca arasındaki nüşuz geçimsizliktir, birbirlerinden hoşlanmamaktır. Kadının kocaya karşı nüşuzu itaat etmemesi, asi olması, dikbaşlılık etmesi, karşılık vermesi demektir. Kocanın karısına nüşuzu ise, kötü muamele etmesi, ona zarar vermesi ve dövmesidir (en-Nihaye).

Şarihlerin açıkladığı üzere, ayet-i kerime, kadına, kendisini kocasının boşamasından korktuğu takdirde, boşamaması ve nikahında tutması karşılığında mehrinden ve hatta gece beraberliğinden tavizler vermeyi tavsiye etmektedir. Hakim'in bir rivayetine göre "Rafi' İbnu Hadic'in nikahı altında bir kadın vardır. Buna rağmen genç bir kadınla daha evlenir. Bu genci, eski hanımına tercih eder. Bunun üzerine kadınla aralarında niza çıkar. Rafi hanımını bir talakla boşar, sonra kadına: "Dilersen talaktan rücu edeyim, ancak sen de sabredip tahammül edeceksin" der. Kadın "rücu et" der. Tekrar birleşirler. Fakat kadın bilahare verdiği sözde duramaz, sabırsızlık izhar eder. Bunun üzerine o da hanımını boşar. " Şu halde sadedinde olduğumuz ayetin tavsiye ettiği sulh böylesi bir anlaşmadır. Tirmizî'de İbnu Abbas'tan kaydedilen bir rivayete göre, "Hz. Sevede (radiyallahu anha), kendisini Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın boşayacağından korkarak: "Ey Allah'ın Resülü! Beni boşama fakat benim sıramı Aişe'ye ver!" diyerek müracaatta bulunur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kabul buyurur." İşte, sadedinde olduğumuz ayet bu vesile ile nazil olur.¹³²

BEŞİNCİ FASIL

NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER

-5720-1- عن عمر رضي الله عنه قال: [إذا تزوج الرجل المرأة وشرط لها أن يخرجها من مصرها فليس له أن يخرجها بغير رضاها]. أخرجه الترمذي.

1. (5720)- Hz. Ömer (radiyallahu anha) demiştir ki: "Bir adam bir kadınla evlenir, nikah sırasında kadını kendi memleketinden dışarı çıkarmama şartını kabul ederse, bilahare kadın razı olmadıkça, onu dışarı çıkaramaz." [Tirmizî, Nikah 31, (1127).]¹³³

-5721-2- وعن علي رضي الله عنه: [أنه سئل عن ذلك فقال: شرط الله تعالى قبل شرطها والشرط لها]. أخرجه الترمذي.

2. (5721)- Hz. Ali (radiyallahu anha)'den anlatıldığına göre: "Bu meseleden (nikahta koşulan şarta uyma meselesinden) sorulmuştur da, o şu cevabı vermiştir: "Allah Teala hazretlerinin şartı kadının koştuğu şarttan da, onun şartını kabul edenden de önce gelir!" [Tirmizî, Nikah 31, (1127).]¹³⁴

¹³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/78.

¹³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/78-79.

¹³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80.

¹³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80.

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen iki hadis, nikah akdi yapılırken ileri sürülecek şartlarla ilgilidir. Tirmizî bu hadisleri "Nikah akdi sırasında koşulacak şartla ilgili olarak gelen (rivayetler) babı" adını taşıyan bir babta kaydetmiştir. Tirmizî, bu babın ilk rivayeti olarak Ukbe İbnu Amir tarafından rivayet edilen Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu hadisini kaydeder: "Yerine getirilmeye en ziyade hakkı olan şartlar kendisiyle ferclerin helal kılındığı şartlardır."

Şarihler burada "şart(lar)"la kastedilen şeyin öncelikle mehir olduğunu, ancak zevciyetin yüklediği bütün vecibelerin anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar dinimizin nikah müessesesinin meşruiyetine tabi kıldığı vecibelerdir. Mehir, nafaka, iyi geçim... Nikah akdi bunları erkeğe yüklemiş, sanki kadın bunları şart koşmuş gibidir.

Ancak, bir kısım alimler, bu hadiste zikredilen "şart"la, erkeğin, kadını evlenmeye razı edebilmek üzere, -dinen mahzurlu olmamak kaydıyla- önceden kabul ettiği bütün şartların kastedildiğini de söylemiştir. Nitekim İmam Şafîi hazretlerinin: "Ulemanın çoğu, burada kastedilenin, nikahın muktezasına münafî olmayan şartlara hamledilmesi kanaatindedir" demiştir. Böylece, iyi muamele, nafaka, giyecek, mesken gibi temel hususlar da hadisün maksatları arasında yer alır.

Bunu sadece erkek tarafının vecibesi olarak düşünmek de yanlış olur. Çünkü nikah kadına da bir kısım meşru sorumluluklar getirmektedir. Öyleyse kadın da onlara uyacaktır: Kocanın izni olmadan evden çıkmaması, kocasının malında onun izni dairesinde tasarrufta bulunması, eve kocasının istemediği kimseyi almaması, davetine itiraz etmemesi gibi..

Nikahın muktezasına muhalif olan şarta gelince, kocanın kadına gece ayırmama, yeterince harcamama, infak etmeme, kadını sefere çıkarmama... gibi şartlar. Bunlara uymak gerekmez, bunların zikri akid sayılmaz, lağv (boş söz) kabul edilir. Nikah, mehr-i misil üzere sahih olur. Yalnız Ahmed İbnu Hanbel, "Her şarta uymak gerekir" demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz iki hadisten birincisi Hz. Ömer'in, nikahta memleketinden dışarı çıkarmama hususunda kadının şartını kabul eden erkeğin bu şarta uyması gereği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Bu kanaatini te'yid eden bakışa rivayetler de var. Ancak, yine Hz. Ömer'e atfedilen bazı rivayetlerde aksi görüşte olduğu, böyle bir şartla ihtilafa düşen bir karıkocanın davasına bakıp şartı kaldırdığı ve "Kadın kocasıyla birliktedir" dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'in bu husustaki görüşü ihtilafı olsa da, önceki görüşte yalnız değildir: Ashab'tan Amr İbnu'l-As, tabiin ve etbauttabinden Tavus, Ebu Şa'sâ, Evzâi, Şafîi, Ahmed ve İshak da aynı görüştedirler.

Hz. Ali'nin görüşünü çoğunluk (cumhur) benimsemiştir. Onlar: "Hatta derler, kadının mehr-i misli, mesela yüz dinar olsa o kendi diyarından çıkarılmamak şartıyla elli dinara razı olsa, kocası onu dilediği yere götürebilir, üstelik mehri de müsemma olan yani nikah sırasında mutabakata varılan miktardır -verilen misalde yüze bedel elli dinardır.-" Hanefiler bu meselede: "Kadın, mehr-i misilden eksiltiltiği kısmı isteyebilir" demiştir. Şafîi hazretlerinden şu görüş de rivayet edilmiştir: "Nikah sahihtir, şart lağvıdır, erkek mehr-i misile mecbur edilir."

Burada kaydı gereken değişik bir görüş Ebu Ubeyd'e aittir: "Kadını almak üzere kabul ettiğimiz şartlara uyulmasını emrederim. Ancak erkeğin bu şartlara mahkum edilmesini emretmem" demiştir. İbnu Hacer, açıklamamızın bidayetinde kaydettiğimiz hadis hakkında şöyle der: "Ukbe'nin rivayet ettiği hadisi nedb'e hamletmek gerektiğini takviye eden bir husus, Hz. Aişe'nin Berire kıssasından naklettiği ibaredir: "Allah'ın kitabında bulunmadığı halde koşulan şartların hepsi batıldır." İbnu Hacer devamla: "Vatı, iskan, vs. erkeğin haklarındandır, bunlardan birini iskat edecek bir şartın kabulü, kitabullahta olmayan bir şartın kabulü olur. Taberânî, el-Mu'cemu's-Sagir'inde, Hz. Cabir'den hasen bir senetle şu hadisi kaydeder: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ümmü Mübeşşir Bintu'l-Bera İbni'l-Ma'rur'a talip olmuştu. Kadın: "Ben zevceme, kendisinden sonra evlenmeyeceğim diye söz vermiştim" cevabını verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu uygun bir şart değildir" buyurdular."¹³⁵

5722-3- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [جاء رجل إلى رسول الله # فقال: يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّ امْرَأَتِي تَرُدُّ يَدَ مِسْ. فَقَالَ: أَعْرِبُهَا. فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ أَنْ تَتَّبِعَهَا نَفْسِي. قَالَ: فَاسْتَمْتِعْ بِهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي. قوله: « تَرُدُّ يَدَ مِسْ » يعنى أنها مطاوعة لمن طلب منها الريبة والفاحشة. وقوله: « أَعْرِبُهَا » أي طَلَّفَهَا. وقوله: « اسْتَمْتِعْ بِهَا » كناية عن إمساكها بقدر ما يقضى منها متعة النفس ووطرها .

3. (5722)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Hanımım değen eli reddetmiyor!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu uzaklaştır!" emretti. Adam: "Nefsimin ona takılmasından korkuyorum" deyince: "Öyleyse ondan faidelen!" buyurdular." [Ebu Davud, Nikah 4, (2049); Nesâî, Nikah 12, (6, 67).]¹³⁶

¹³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/80-82.

¹³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/82.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "değen eli reddetmemesi" iki manada anlaşılmıştır:

* Nefsini, fuhuş talep edenlere karşı korumuyor, isteklere cevap veriyor, namusunu korumuyor.

* Kocasının malından isteyenlere, her ne isterlerse veriyor, malı korumuyor.

2- "Uzaklaştır"dan murad da "boşa!"dır.

3- Resulullah "Ondan istifade et!" emrini vermiştir. Zira, boşadığı takdirde adamın ondan tamamen kopamayarak, harama düşebileceğinden korkmuştur. Ancak, hadisin Nesai'de gelen veçhinde "Ondan faydalen" yerine "Onu alıkoy" denmiş olmasını esas alan alimler: "Onu zinadan veya israftan alıkoy" şeklinde yorumlamışlardır ki bunun da ya çok cima ile ya da malın muhafazası için ziyade tedbirlerle mümkün olacağına dikkat çekmişlerdir.

Bazı şarihler de: "Değen eli reddetmiyor" ifadesinin zahir manası: "Değerek lezzet almak için uzatılan eli reddetmiyor" demektir demişlerdir. Eğer Resulullah bundan cimayı kinaye ettiğini anlasaydı, adama kazf ahkâmı uygulardı veya "kocasını, hanımının halinden, onun kendisinden fuhşiyat talep edildiği takdirde kaçınmayacağını anlamış, endişesini dile getirmiştir, kendisinden böyle bir hadise henüz vaki olmuş değildir" yorumu da yapılmıştır.

Allame Muhammed İbnu İsmail el-Emir, Sübülü's-Selam'da "değen el"le ilgili bu te'villeri kaydettikten sonra birinci te'vilin ihtimalden çok uzak olduğunu, zira Aleyhissalâtu vesselâm'ın kişiye deyyus olmayı emretmeyeceğini söyler. İkinci te'vilin de ihtimalden uzak olduğunu, zira kadın kendi malından israf etse bunun önlenebileceğini, kocasının malından israf etse bunun da önüne geçebileceğini ve bu sebeplerle Aleyhissalâtu vesselâm'ın boşamayı emretmeyeceğini, zaten değen elle cömertliğin kinaye edilmesinin örfde görülmediğini söyler ve netice olarak "En kuvvetli ihtimal hiçbir düşük ve art niyet olmaksızın yabancıya karşı kaçgöçe yer vermeyen bir ahlak gevşekliğinin kastedilmiş olmasıdır, nitekim fuhuştan uzak olmasına rağmen birçok erkek ve kadının ahlakı böyledir. Eğer şikayet sahibi koca, kadının fuhşa düşmesini kastedmiş olsaydı, kadına karşı kazıfta bulunmuş olurdu" der.

Bu kaydettiklerimiz, hadisleri anlamada, te'vilde isti'cal etmeyip etraflıca araştırma ve imân-ı nazar etme gereğine bir kere daha delil olmaktadır.¹³⁷

5723-4- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنْعَتَهَا لِرَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا].
أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

4. (5723)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kadın kadına [bir örtünün altında] mübâşeret etmemelidir, onu tutup kocasına vasfeder de adam görmüş gibi olur." [Ebu Davud, Nikah 44, (2150); Tirmizî, Edeb 38, (2793); Buharî, Nikah 118).]¹³⁸

AÇIKLAMA:

1- Bu yasak, sedd-i zerâi denen kötülüklerin sebeplerini yasaklamada mühim bir asıldır. Kadının kocasına, bir diğer kadını vasfetmesi, kocasını o kadınla fitneye düşmeye veya vasfeden hanımını boşamaya müncer olabilir. Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kadın kadınla, erkek erkeklerle mübâşeretle bulunmasın" buyrulmuştur. Bir diğer vecihde hadis daha şümüllüdür: "Erkek erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine bakmasın, erkek erkeklerle bir tek örtünün altına girmesin, kadın da kadınla bir tek örtünün altına girmesin" buyrulmuştur. Nevevî der ki: "Hadisten, erkeğin erkeğin avretine bakmasının, kadının da kadının avretine bakmasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilaf edilmeyen bir husustur. Keza erkeğin kadının avretine, kadının da erkeğin avretine bakması bi'l-icma haramdır. Karıkoca bundan istisnadır. Bunlardan herbiri arkadaşının avretine bakabilir. Sadece ut yerlerine bakma hususunda ihtilaf edilmiştir, asıl olan cevazdır, fakat sebep yokken bakmak mekruhtur. Mahremler birbirlerine dizkapağı göbek arası hariç diğer yerlerine bakabilirler. Bahsedilen bu haramların hepsi hacet olmama durumuyla ilgilidir, cevaz da şehvetsiz olan nazaradır."

2- Hadis, arada perde olmaksızın iki erkeğin bedenlerinin birbirine değmesinin haram olduğunu ifade etmektedir. Musafaha bundan istisna tutulmuştur. Keza başkasının avretine hangi yerde olursa olsun elle değmek bilittifak haramdır. Nevevî, bu meselede hamamların umumi bir belva olduğunu, oralarda çok kimsenin titizliğe riayet etmeyip gevşeklik gösterdiğini, herşeye rağmen oralara girenlerin başkalarının avretine karşı elini, gözünü vs.'sini koruması gerektiğini kendi avretini de başkasının nazarından koruması gerektiğini belirtir. Bu titizliği göstermeyenlere de gücü yettikçe müdahale icab ettiğini, karşı tarafın kabul etmeyeceğini zannetmenin bu vazifeyi üzerinden düşürmeyeceğini, şayet nefsi veya başkası hakkında fitneden korkarsa müdahale vazifesinin sakıt olacağını söyler.¹³⁹

¹³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/83.

¹³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/84.

¹³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/84-85.

5724-5- وعن عطاء بن يسار قال: [جَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ # فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا بِخَمِيلٍ وَفِرْزَةٍ وَوَسَادَةٍ حَشَوْهَا إِذْخِرًا].
أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ «الْخَمِيلُ» كَسَاءَ لَهُ خَمَلٌ .

5. (5724)- Atâ İbnu Yesar rahimehullah anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Fatıma (radiyallahu anhâ)'ya çehiz olarak kadife bir örtü, bir su kabı ve içerisi izhirle doldurulmuş bir minder verdi." [Nesâî, Nikah 81, (6, 135).]¹⁴⁰

5725-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَخَافُ الْعَنَتَ وَ أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ، أَلَا أُخْتَصِي؟ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ قِي فَاخْتَصِ عَلَى ذَلِكَ أَوْ ذَرِّ .
أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَالنَّسَائِيُّ .

6. (5725)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resülü dedim, ben genç bir insanım, gūnahtan korkuyorum, evlenecek maddî imkan da bulamıyorum, hadımlaşmayayım mı?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana cevap vermedi. Ben bir müddet sonra aynı şeyi tekrar söyledim. Yine cevap vermedi. Sonra: "Ey Ebu Hureyre! buyurdu. Senin karşılaştığın şey hususunda artık kalem kurumuştur. Bu durumda ister hadımlaş ister bırak." [Buharî, Nikah 8; Nesâî, Nikah 4, (6, 59).]¹⁴¹

AÇIKLAMA:

1- Hadisten geçen الْعَنَتٌ asıl olan şiddet demek ise de, günah, fücür, zina, kötü ve meşakkatli iş gibi manalara gelen bir kelimedir.

2- Hadis, ilk nazarda hadımlaşmayı yapıp yapmamada muhayyer bırakıyor intibainı vermekte ise de, aslında muhayyerlik mevzubahis değil, bilakis tevbih var. Başka rivayetlerde ihtisa talebi açıklıkla reddedildiği halde burada meselenin kaderle irtibatına atıf yapılmıştır. Ama dinimizde kadere inanma emri var, kaderde olanla amel emri yok. Kader bizim meçhulümüzdür, ne var bilemeyiz. Kaderde yazılan yazılmıştır diye hareket edecek olsak müsaade edilen, meşru olanları tercihen yapmamız gerekir. Öyleyse nice defalar ihtisa gibi tabiatı, yaratılışı bozan şeylerden yasaklama bilinip dururken, bekârlığın getireceği bazı sıkıntıları ihtisa yoluyla önlemek tecviz edilmez.

Hülâsa hadiste o hususta muhayyerlik mevzubahis değildir. Bilakis ihtisanın zemmi mevcuttur. Ayrıca kaderin hükmettiğini beşerî çare ve tedbirlerle bozamayacağımız da ifade edilmiş olmaktadır.

* Hadis, kişinin başına gelen bir hususu müstehcen de olsa, çirkince de olsa büyüğüne açabileceğini ifade etmektedir. Resulullah Ebu Hureyre'nin şikayetini dinlemiş, onu azarlamamıştır.

* Hadiste mehir ve diğer evlenme masraflarını temin etmeyenin evlenmeye girişmemesi de ders verilmiş olmaktadır.

* Şikayet üç kere tekrar edilebilir, caizdir.

* İkna olmayacak kimseye sükutla cevap gerekir.

* Mücerred sükuttan muradı anlayacağı zannedilen kimseye cevap yerine sükut etmenin cevazı vardır.

* İhtiyacını talep eden kimsenin, sualde özrünü önce beyan etmesi müstehabtır.

* Bazı hadislerde Resulullah bekâr gençlere şehveti kırmak için oruç tavsiye etmiştir. Ebu Hureyre'ye oruç tavsiye edilmeyişini şarihler, Ebu Hureyre ehl-i suffeden olması hasebiyle zaten ömrünün çoğunu oruçlu geçirdiğini Aleyhissalâtu vesselâm bilmektedir. Bu sebeple oruç tavsiye etmemiş olabilir veya bu talep seferde vaki olmuştur diye açıklarlar.¹⁴²

5726-7- وعن مَعْمَرٍ قَالَ: قَالَ لِي سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ: [هَلْ سَمِعْتَ فِي الرَّجُلِ يَجْمَعُ هَلِهِ قُوَّتَ سَنَتِهِمْ أَوْ بَعْضَ السَّنَةِ؟ فَلَمْ يَحْضُرْنِي مَا أَقُولُ. ثُمَّ ذَكَرْتُ حَدِيثًا حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ شِهَابٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # كَانَ يَبِيعُ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَيُخَيِّسُ هَلِهِ قُوَّتَ سَنَتِهِمْ]. أَخْرَجَهُ رَزِينُ .

7. (5726)- Ma'mer anlatıyor: "Süfyan-ı Sevrî merhum (bir gün) bana:

"Ailesinin bir yıllık -veya yarı yıllık- yiyeceğini cemedin kimse hakkında bir şey işittin mi?" diye sormuştu. O anda ne söyleyeceğim aklıma gelmedi. Ama sonradan İbnu Şihab'ın bize tahdis ettiği bir hadisi hatırladım. Hadis İbnu Şihab'a Malik İbnu Evs'ten, ona Hz. Ömer (radiyallahu anh)'den gelmişti. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın, Beni'n-Nadir hurmalığını satıp ailesi için bir yıllık yiyeceklerini ayırdığı belirtilmekte idi." [Rezin tahrir etti. Buharî, Nafakat 3; Müslim, Cihad 49, (1757).]¹⁴³

¹⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85.

¹⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85.

¹⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/85-86.

¹⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/87.

AÇIKLAMA:

Ma'mer'in hatırladığı hadis, Buhârî ve Müslim'de bütün teferruatıyla kaydedilmiştir. Hadiste, Hz. Peygamber'in mirası meselesinde İbnu Abbas'la Hz. Ali arasında çıkan ve halife olması haysiyetiyle Hz. Ömer (radiyallahu anhüm ecmain)'e intikal eden ihtilaf anlatılır. Bu vesile ile Hz. Ömer, Resulullah'a Benî Nadir Yahudilerinin mallarından düşen ve şahsî malı durumunda olan hurmalığı Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl tasarruf ettiğini açıklar. Hz. Ömer bu mesele ile ilgili olarak: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bundan ailesinin senelik nafakasını alır, geri kalanı Allah'ın malı kılıp beytulmale (hazineye) koyardı" der. Alimler, bu hadisi esas alarak, kişinin ailesi için bir yıllık ihtiyacını depolayabileceğine hükmetmişlerdir.¹⁴⁴

NEZR (ADAK) BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizde çoğunlukla adak kelimesiyle karşıladığımız nezr Arapça'da daha şümüllü bir mana taşır. Nezrin cem'i nüzurdur; korkutma demek olan inzardan gelir. Râgıb el-İsfahanî, nezrin ıstılahî manasını "vacib olmayan bir şeyi bir emrin vukuu sebebiyle, vacib kılmak" diye tarif eder. Daha açık bir ifadeyle nezri "Allah Teala hazretlerine ta'zim için mübah olan bir fiilin yapılmasını üzerimize almak, ifasını kendi kendimize vacib kılmaktır" diye tarif edebiliriz. Kul, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla ibadet sayılacak bazı şeyleri kendi kendine vacib kılabilir, bu dinen makbul bir davranıştır. Sözelimi "yarın oruç tutacağım" veya "yarın şu kadar namaz kılacağım" diye nezirde bulunabilir. Kurtubî: "Nezr îfa edilmesi emredilmiş olan akidlerdendir. Yerine getirene sena edilmiştir" der.

Nezr kişinin bir şeyi yapmayı adaması olduğuna göre nezrin makbul olması, nezredilen şeyin, dinen makbul ve ibadet nevinden olması gerekir. Allah'a isyanı gerektiren haramı ve mekruhu işlemeyi gerektiren nezirler makbul değildir.

Nezr Allah rızası için olmalıdır. Dünyevî maksada yönelik nezirler, ibadette esas olan ihlâsa münafî olduğu için değeri düşüktür. "Şu işim olursa şu kadar namaz kılalım" veya "...şu kadar malı tasadduk edeyim" şeklindeki nezirler gibi. Ancak İslam alimleri bu çeşitten nezir yapıldığı takdirde yine uyulması gerektiğini belirtmişlerdir. İbnu Hacer en muteber, en kıymetli nezrin herhangi bir şarta bağlamadan yapılan nezir olduğunu belirtir ve "hastalıktan afiyet bulanın "Allah için şu kadar oruç üzerime borç olsun" demesi gibi" der. İbnu Hacer devamla: "Allah şifa verirse..." gibi bir şartla ibadete nezretmenin ikinci sırada yer alan bir nezir olduğunu belirttikten sonra, Allah rızası gözetilmeyen nezirlerin değersiz olduğunu söyler. "İstiskal ettiği bir kölesinin sohbetinden kurtulmak için azab etmeye nezretmesi gibi" der. Kişiyi yapmada meşakkate düşeceği nezirde bulunmanın mekruh ve hatta haram olacağı yine alimlerce belirtilmiştir.

Nezirlere uyulması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de temas edilmiş olan bir husustur. Şöyle buyrulur: "Allah sizi yanlışlıkla veya yanlış olarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mesul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahattan mesul tutar. Allah gafurdur, günahları çok bağışlar, halimdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat verir" (Bakara 225).¹⁴⁵

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHİY

5727-1- عن سعيد بن الحارث قال سمعت ابن عمر رضي الله عنهما يقول: [أولم تنهوا عن النذر؟ قال رسول الله #: إن النذر يقدم شيئا و يؤخره، وإنما يستخرج به من البخيل]. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (5727)- Said İbnu'l-Haris anlatıyor: "İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'i şöyle söyler işittim: "Siz nezr etmekten yasaklanmadınız mı? Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) demişti ki: "Nezir, olacak bir şeyi ne öne alır

¹⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/87.

¹⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/89.

ne de geriye bıraktırır. Ancak onunla cimriden mal çıkarılmış olur." [Buhârî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Nezir 3, (1639); Ebu Davud, Eyman 26, (3287); Nesâî, Eyman 24, (7, 15, 16).]¹⁴⁶

5728-2- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ النَّذْرَ يُقَرَّبُ مِنْ ابْنِ آدَمَ شَيْئًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ قَدَرَهُ لَهُ، وَلَكِنَّ النَّذْرَ يُؤَافِقُ الْقَدَرَ فَيُخْرِجُ بِذَلِكَ مِنَ الْبَخِيلِ مَالَهُ يَكُنِ الْبَخِيلُ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ]. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم .

2. (5728)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Nezir, ademoğluna, Allah'ın kendisine takdir etmediği hiçbir şeyi yakınlaştırmaz. Ancak nezir, kadere muvafık olur. Nezir sayesinde, cimrinin kendi arzusu ile çıkarmak istemediği, cimriden çıkarılır." [Buhârî, Kader 6, Eyman 26; Müslim, Eyman 7, (1640); Ebu Davud, Eyman 26, (3288); Tirmizî, Nüzûr 10, (1538); Nesâî, Eyman 25, (7, 16).]¹⁴⁷

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz birinci hadis, bir soruya verilen cevap kısmı aksettirmekte, soru kısmını göstermemektedir. Hakim'in Müstedrek'inde ve başka bazı kaynaklarda geldiğine göre, İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ'e) Mes'ud İbnu Amr adında bir zat gelerek sorar: "Ey Ebu Abdirrahman! Oğlum, Ömer İbnu Ubeydullah İbni Ma'mer ile birlikte Fars diyarında idi. Oraya şiddetli bir veba ve taun salgını geldi. "Oğlumu Allah bu musibetten salim kılarlsa Beytullah'a yaya gidip tavafta bulunacağım" diye nezirde bulundum. Oğlum da yanıma hasta olarak geldi, sonra da öldü. Bu hususta ne dersiniz (bana tavaf vacib oldu mu)?" diye sordu. İşte bu soru üzerine yukarıdaki cevabı verir: "Siz nezretmekten yasaklanmadınız mı?" Sonunda "...Nezrini îfa et!" der.

2- Alimler, bu hadiste ifade edilen yasaklama hususunda ihtilaf etmiştir.

* Bir kısmı, hadisin zahirini esas almış, nezrin mekruh olduğunu söylemiştir.

* Bir kısmı da hadisi te'vil etmiştir.

** İbnu'l-Esir en-Nihaye'de der ki: "Hadislerde, nezirden nehiy tekrarla gelmiştir. Burada hadis, nezri îfaya bir te'kid ve nezir yoluyla bir şeyi kendine vacib kıldıktan sonra bu vecibeyi küçümsemekten yasaklamadır (tahzir). Eğer hadisin manası, nezir yapmaktan zecr (yasaklama) olsaydı, hadiste nezrin hükmünü iptal ve nezri îfa etmenin lüzumunu iskat manası olurdu. Çünkü, nezir nehiyle masiyet olur ve uyulması gerekmez. (Halbuki nezre uymak ayetle sabit bir hâdisedir. Öyleyse) sadedinde olduğumuz hadisi şöyle anlamamız gerekmektedir: "Nezrin onlara peşin bir fayda getirmeyeceğini, onlardan bir zararı da bertaraf etmeyeceğini, keza Allah'ın kaderdeki takdirini de değiştirmeyeceğini onlara bildirmektedir. Diyor ki: "Sizler, Allah'ın size takdir etmediği bir şeye nezirle ulaşacağınız veya Allah'ın hakkıyla hükmettiği bir şeyi nezirle kendinizden bertaraf edeceğiniz inancıyla nezirde bulunmayınız. Böyle bir inanca düşmeden nezirde bulunursanız, nezrinize vefa gösterin, borcu üzerinizden atın. Zira nezrettiğiniz şeye uymanız gerekir."

İbnu Hacer, en-Nihaye'de kaydedilen bu görüşün, İbnu'l-Esir'den önce başka alimler tarafından da paylaşıldığına dair serdedilen görüşleri de kaydeder. Mesela Ebu Ubeyd şöyle demiştir: "Hadisin nezirden nehyedip şiddet göstermesindeki gaye nezrin günah bir fiil olduğunu söylemek değildir. Nezir, bu şekilde yasak ve günah olsaydı Allah Teala hazretleri nezri yerine getirmeyi emretmez, nezrin tutanları da övmedi. Bilakis, bana göre hadisin manası nezrin şanını yüceltmek, onun ciddiyetini tesbit etmektir; ta ki o hafife alınmasın, onun yerine getirilmesinde laubaliliğe kaçıp vaadedilen şeyin yapılmasını terke, söz verilen şeyi ifadan kaçmaya yer verilmesin."

** İmam Malik, bir şeyi müebbeden yapmayı nezretmenin mekruh olacağına hükmetmiştir. Bu durumda o iş, gönül hoşluğu ile yapılmaz.

** İbnu'l-Mübarek: "Taate müteallik nezir hayırdır, masiyete götürecek nezir mekruhtur, haramdır" demiştir.

** Bazı alimler: "Allah için şunu yapmak üzerime borç olsun" şeklinde şarta bağlanmadan yapılan nezirlerde mahzur görmemiş, bunun sevap olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk nezirde keraheti şarta bağlamada görür: "Allah şifa verirse şu kadar namaz kılacağım" ifadesi gibi. Böyle bir nezirde bulunan kimsenin cehaletle: "Bu nezir, arzu ettiği şeyin olmasını sağlayacağı" veya bu vaadi ve nezir sebebiyle

¹⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90.

¹⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90.

Allah'ın, onun dilediğini yerine getireceği inancına düşerse bunun büyük hata olacağı, hatta küfre yaklaşan bir hata olacağı ifade edilmiştir. Kurtubî bu endişededir.

**** Hadisteki nehyin, nezrettiği şeyi yerine getirmeyeceği halinden belli olan kimselerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.**

**** Bazıları: "Hayra vesile olan şeyin de hayır, şerre vesile olan şeyin de şer olduğu" prensibinden hareket ederek hadisi yorumlamıştır.**

3- İbnu'l-Arabî, hadiste, nezreden kimsenin nezrini yerine getirmesinin vacib olduğuna hüccet bulunduğunu söyler. Ona göre hadiste "Nezirle cimriden mal çıkarılmış olur" ifadesi, nezri yerine getirmenin vacip olduğunu ifade etmektedir. "Çünkü der, eğer cimri, bunda muhayyer olsaydı, cimriliği sebebiyle, malı çıkarmama hali üzere devam ederdi."

4- Bu hadisle "Sadaka kötü ölümü defeder" hadisi arasında zahirî bir tenakuz gözükmemektedir. Bunu alimler şöyle açıklamıştır: "Sadaka kötü ölümün def'ine bir sebep olmaktadır. Sebepler de müsebbibat gibi mukadderdir (önceden belirlenmiştir, takdir edilmiştir). Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine: "Rukye Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi?" diye soran kimseye: "O da Allah'ın kaderindendir" diye cevap vermiştir. Nitekim Hz. Ömer'in vebalı yere girmeme kararı üzerine "Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?" itirazına verdiği "Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçırıyoruz" cevabı da Resulullah'ın cevabının bir benzeri olmaktadır."

5- İbnu'l-Arabî, nezri "dua"ya benzetir: "Dua da kaderi değiştirmez, ama dua kaderdendir" der. Bununla beraber, dua mendub kılınmış, nezir nehyedilmiştir. Bunun sebebi, dua peşin, acil bir ibadettir, duada Allah'a teveccüh, tazarru, hudu açıkça görülür. Nezirde böyle değildir, bunda ibadet, dileğin husulüne te'hir edilmektedir, amel zaruret anına terkedilmektedir.

6- Hadis, iyilik niyetiyle yapılan amellerin nezir suretiyle yapılanlardan efdal olduğunu göstermektedir. Bu sebeple hadiste hayır amelde ihlasa, sırf Allah rızası için yapmaya teşvik var.

7- Hadis cimriliği de kötülemektedir. Ayrıca emredilenleri yapıp, nehyedilenlerden kaçınan kimseye bahil (cimri) denemeyeceği anlaşılmaktadır.¹⁴⁸

İKİNCİ FASIL

TAATE YÖNELİK NEZİR

5729-1- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعهُ، وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ فَتَعْصِهِ]. أخرجه السنة إماماً.

1. (5729)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kim Allah'a itaat etmeye nezrederse hemen itaat etsin. Kim de Allah'a isyan etmeye nezrederse, sakın isyan etmesin." [Buhârî, Eyman 28; Muvatta, Nüzur 8, (2, 476); Ebu Davud, Eyman 22, (3289); Tirmizî, Nüzûr 2, (1526); Nesaî, Eyman 28, (7, 17); İbnu Mace, Kefârat 16, (2126).]¹⁴⁹

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah'a itaatle ilgili nezirlerin yerine getirilmesini emretmektedir. Bu itaat hangileridir belli değil. Yani farz, vacib, mendub gibi farklı taatlerimiz var. Şu halde, nezredilmişse, taate giren bütün fiiller farz, vacib, mendub ayırımı yapılmaksızın yerine getirilecektir. Sözelimi farzlarla ilgili bir vakit tayini yapılsa "ilk vaktinde kılacağım" gibi, buna da uyması vacib olur. Alimler, malî veya bedenî müstehab amellerle ilgili bir nezrin, o amelleri vacibe çevireceğini söylerler. Çünkü, hadis taate giren amellerde nezre uyulması hususunda pek açıktır, te'vile gitmeye gerek yok.

¹⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/90-92.

¹⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/93.

Keza masiyete giren ameller nezredilmişse bunun yerine getirilmemesi emri de hadiste açıktır. Alimler, bu ikinci durumda, bir noktayı münakaşa etmişlerdir. Masiyete nezreden kimse, bu nezrini yerine getirmeyecek, ama bu durumda kendisine yemin kefareti gerekecek mi gerekmeyecek mi? Bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür:

* Cumhura göre kefarete gerekmez.

* Bazı alimlere göre kefarete gerekir. Ahmed, Sevrî, İshak, Şafililerden bazıları ve Hanefiler böyle hükmetmiştir. Tirmizî, Ashab'ın da bu iki görüşte ihtilaf ettiğini kaydeder.

Ulema, masiyete nezretmenin haram olduğunda ittifak eder. İhtilaf edilen husus, böyle bir yemin durumunda kefarete vacib mi değil mi noktasındadır. Hz. Aişe'nin bir rivayetine göre "Masiyette nezir yoktur; bunun kefareti yemin kefaretidir" buyrulmuştur. "Kefarete gerekir" diyenler bunu esas almıştır, ancak hadisin illetli olduğu söylenmiştir.

2- Hadiste, yapılması mübah olan bir şeyle ilgili nezir hakkında bir şey söylenmemiştir. Bunu cevaplarken, alimlerden bazılarının, ibadetleri farz-ı ayn, farz-ı kifaye olarak ikiye ayırdıklarını bilmede fayda var. Farz-ı ayn olan bu ibadetin yapılması üzerine nezir, nezir sayılmaz, zaten yapmakla mükellef. Ama onunla ilgili bir sıfat üzerine nezir mümkün: İlk vaktinde kılmak gibi. Bu takdirde ifa etmesi gerekir. Farz-ı kifaye üzerine yapılan nezir yerine getirilir. Cihad gibi mendub ibadet için yapılan nezir de yerine getirilmelidir. İbadet sayılmayan mendublar için yapılan nezirler de böyledir. Cumhura göre yerine getirilmelidir; hasta ziyareti gibi.¹⁵⁰

* NAMAZLA İLGİLİ NEZİR

5730-1- عن ابن عباس رضي الله عنهما: [أَنَّ امْرَأَةً اشْتَكَتْ شَكْوَى، فَقَالَتْ: إِنَّ شَفَانِي اللَّهُ تَعَالَى، خُرَجَنَّ وَصَلِّيَنَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَبَرَأَتْ فَتَجَهَّزَتْ لِلْخُرُوجِ، فَجَاءَتْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تُسَلِّمُ عَلَيْهَا، فَأَخْبَرَتْهَا بِذَلِكَ، فَقَالَتْ لَهَا: إِيْلَسِي فُكْلِي مِمَّا صَنَعْتَ وَصَلِّيَ فِي مَسْجِدِ الرَّسُولِ # فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَدَّةٌ فِيهِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَدَّةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِ مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ]. أخرجه مسلم .

1. (5730)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın hastalanmıştı. Şöyle bir nezirde bulundu: "Allah Teala hazretleri bana şifa verirse, buradan gidip Mescid-i Aksa'da namaz kılacağım." Sonra kadın iyileşmişti. Hemen yol hazırlığı yaptı. Hz. meymune (radiyallahu anhâ)'ye geldi, selam verip kararını anlattı. Meymune, kadına:

"Hele otur, hazırladığını (burada) ye, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidinde namaz kıl. Zira ben Onun şöyle söylediğini işittim:

"Şu mescidimde kılınan bir namaz, Ka'be Mescidi hariç bütün mescidlerde kılınan bir namazdan daha hayırlıdır." [Müslim, Hacc 510, (1396).]¹⁵¹

5731-2- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَامَ رَجُلٌ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَذَرْتُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ فَتَحَ عَلَيْكَ مَكَّةَ أَنْ أَصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: صَلِّ هَهُنَا. ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: صَلِّ هَهُنَا. ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فَقَالَ: فَسَأَلَتْهُ إِذَا]. أخرجه أبو داود .

2. (5731)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Fetih günü bir adam kalkıp: "Ey Allah'ın Resülü dedi. Ben aziz ve celil olan Allah'a nezirde bulundum ve dedim ki: "Eğer Mekke'nin fethini sana müyesser ederse, Beytu'l-Makdis'te iki rekat namaz kılacağım." Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama:

"Sen şurada kıl!" cevabında bulundu. Adam talebini tekrar etti.

"Sen şurada kıl!" buyurdu. Adam bir kere daha tekrar edince:

"Öyleyse sen bilirsin" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 24, (3305).]¹⁵²

¹⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/93-94.

¹⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/94.

¹⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/95.

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, yer tayin edilerek yapılan nezirlerde, nezrin yerine getirilmesi için o yerin aranmasının şart olmadığını göstermektedir. Namaz, sadaka veya benzeri bir başka şeyi şu veya bu yerde yerine getirmek için nezirde bulunan kimse, bu nezrini bulunduğu yerde veya bir başka yerde de îfa etse nezri yerine gelmiş olur.

Ancak, nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerden daha faziletli ise, oraya gitmek gerekir. Nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerle kıymet itibarıyla eşitse veya dînunda ise o zaman bulunduğu yerde nezrini yerine getirebilir. Önceki hadis bu meselede daha sarihdir. Hadislerde sadece üç mescidin faziletinden bahsedilmiştir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksa. Bunun dışındaki mescidler kıymet itibarıyla eşit sayılırlar.¹⁵³

* ORUÇLA İLGİLİ NEZİR

5732-1- عن حكيم بن أبي حرة السلمي: [أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: أَفِي رَجُلٍ نَذَرَ أَنْ يَأْتِيَ عَلَيْهِ يَوْمَ سَمَاءُ إِصَامَهُ. فَوَافَقَ يَوْمَ أَضْحَى أَوْ فِطْرٍ فَقَالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. لَمْ يَكُنْ يَصُومُ يَوْمَ أَضْحَى وَفِطْرٍ وَ يَرَى صِيَامَهُمَا، فَأَعَادَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: أَمَرَ

النَّبِيُّ # بِوَفَاءِ النَّذْرِ وَنَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمِ الْعِيدَيْنِ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزِدْ عَلَى هَذَا]. أخرجه الشيخان .

1. (5732)- Hakim İbnu Ebi Hürre el-Eslemî'nin anlattığına göre "İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'in -önceden belirttiği bir günde oruç tutmaya nezreden bir kimsenin, nezrettiği o günü, Kurban veya Ramazan bayramlarına rastladığı takdirde, nezrini yerine getirip getirmeyeceği hususunda- şöyle dediğini işitmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'da sizin için güzel örnek vardır. O, ne Kurban ne de Ramazan bayramlarında oruç tutmamıştır. Üstelik o günlerde oruç tutmayı uygun da görmemiştir." Soru sahibi sorusunu tekrar edince İbnu Ömer: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezre uymayı emretmiştir, iki bayram gününde oruç tutmayı da nehyetmiştir" demiştir. Soru sahibi sorusunu yine tekrar edince eski cevabına ilavede bulunmamıştır." [Buhârî, Eyman 32, Savm 67 ; Müslim, Siyam 142, (1139).]¹⁵⁴

AÇIKLAMA:

Hadis, Buhârî'nin bir rivayetinde daha vazîh gelmiştir: "Ziyad İbnu Cübeyr der ki: "Ben İbnu Ömer'in yanında idim. Bir adam gelip sordu: "Ben, yaşadığım müddetçe her salı -veya çarşamba günü oruç tutmaya nezretmişim. Bu günüm Kurban Bayramı'na rastladı ne yapayım?" İbnu Ömer: "Allah Teala hazretleri nezirlerimize sadık olmamızı emretmiştir, diğer taraftan Kurban Bayramı'nda oruç tutmaktan nehyedildik" diye cevap verdi. Adam (cevabı vazîh bulmayarak) sorusunu tekrar etti. İbnu Ömer ilave yapmaksızın cevabını tekrar etti."

Anlaşılabacağı üzere soru sahibi oruç tutmak üzere nezrettiği gün oruç tutmanın yasaklanmış olduğu bayramlara rastlarsa ne yapacağını sormaktadır. Oruç tutmak caiz mi? Değilse bilahare bedelini tutacak mı, yoksa kefareti mi ödeyecek?

Ulema böyle bir kimsenin o günlerde oruç tutmayacağı hususunda icma etmiştir. Kurban veya Ramazan bayramlarında ne nafil, ne kaza ne de nezir orucu tutulamaz. Cumhura göre, o günlerde oruç tutmaya nezretse, bu nezri muteber bir nezir olmaz. Hanbelîlerin bir görüşüne göre kazası vacib olur. Ebu Hanife: "O gün oruç tutacak olsa nezrinden düşer" der.

İbnu Ömer'in cevabı farklı yorumlara bâis olmuştur, teferruata girmeyeceğiz. Böyle bir durumda, o gün oruç tutmayıp bir başka gün kaza edilmesi esastır.¹⁵⁵

¹⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/95.

¹⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/96.

¹⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/96.

5733-2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فِي الشَّمْسِ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فَقَالُوا: هَذَا أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ فِي الشَّمْسِ وَيَصُومَ وَيُفْطِرَ وَيَسْتَظِلَّ وَيَتَكَلَّمَ. فَقَالَ: مَرُوءَهُ فَلَيْسَ يَسْتَظِلُّ وَلَيْتَكُلَّمُ وَلَيْتَمَّ صَوْمُهُ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود .

2. (5733)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verirken, güneşte ayakta duran bir adam gördü. Bunun niye orada durduğunu sordu.

"Bu Ebu İsrail'dir, güneşte durarak oruç tutmaya, yiyip içmemeye, gölgede oturmamaya ve konuşmamaya nezretmiştir!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona söyleyin! gölgelensin ve konuşsun, ancak orucunu tamamlasın" buyurdular." [Buharî, Eyman 31, Muvatta, Eyman 6, 2, 475); Ebu Davud, Eyman 23, (3300).]¹⁵⁶

AÇIKLAMA:

Hadiste, şeriatın ibadet olarak talep etmediği meşakkatleri kendi nefsine çekirtmeyi şart koşarak nezirde bulunmanın meşru olmadığı ifade edilmektedir. Şarihler: "Bu hadiste, insana eziyet veren yalın ayak yürümek, güneşte oturmak gibi Kur'an ve sünnette meşruluğuna dair beyan gelmemiş olan davranışların ibadet sayılmayacağına, bunlarla yapılan nezrin makbul addedilmeyeceğine delil vardır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ebu İsrail'e nezrinin meşru olan kısmını yani orucunu tamamlamayı söylerken, diğer manasız eziyetlere son vermesini emretmiştir" der.

Kurtubî'ye göre, "Bu Ebu İsrail kıssasında, "masiyet veya takatinin yetmeyeceği bir şey nezreden kimseye kefarete gerekmez" diyen cumhura en büyük delil mevcuttur."

Hattâbî de şunu söyler: "Ebu İsrail'in nezrinde iki unsur var: "Biri taat, diğeri masiyet, Resulullah bundan taat olanın -ki bu oruçtur- yerine getirilmesini, güneşte durmak, konuşmamak, gölgelenmemek gibi taat olmayan hususların terkinin emretti. Vücuda eziyet veren bu davranışlarda Allah'a yakınlık yoktur. Dinimiz, bu ümmetten, daha önceki ümmetlere teklif edilen bu çeşit meşakkatleri (ağlal) kaldırmıştır. Böylece, onlarda yapılan nezir masiyete dönüşür. Öyle ise, buna uymak gerekmediği gibi, terki sebebiyle kefarete de gerekmez."

Aynî, "hadiste, mübah veya zikrullahı sükut etmenin taat olmadığına delil var" der.

Bazı şarihler, bu hadiste cahil mutasavvıfların nefsin tezkiye vasıtası diye ihdas ettikleri Kur'an ve hadiste rastlanmayan meşakkatli meşguliyetlerin batıl olduğuna delil çıkarmışlardır.¹⁵⁷

5734-3- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أُعْتَكِفَ يَوْمًا. وَفِي رَوَايَةٍ: لَيْلَةً فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قَالَ: أَوْفَ بِنَذْرِكَ]. أخرجه الخمسة .

3. (5734)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki:

"Ey Allah'ın Resülü! Ben cahiliye devrinde bir gün itikaf yapmayı nezretmiştim. -Bir rivayette Mescid-i Haram'da bir gece denmiştir.- [Bunu ifa etmem gerekir mi?]" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Nezrinini yerine getir!" buyurdular." [Buharî, İ'tikaf 5, 15, 16, Humus 19, Megazî 54, Eyman 29; Müslim, Eyman 27, (1656); Ebu Davud, Eyman 32, (3325); Tirmizî, Eyman 11, (1539); Nesâî, Eyman 36, (7, 21 22).]¹⁵⁸

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâfirken nezirde bulunan bir kimse Müslüman olduğu takdirde o nezrin gereğini yerine getirmesinin şart olduğunu ifade eder. Bazı Şafîî alimleri bu görüştedir. Ancak Hanefî, Malikî alimler ve Şafililerin cumhuru "Kâfirin nezri mün'akid değildir. Dolayısıyla kâfirken yapılan nezre uymak vacib

¹⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/97.

¹⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/97-98.

¹⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/98.

değildir" demiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz hadisi: "Resulullah Hz. Ömer'e bir vecibe olarak değil, istihbab olarak "nezrini îfa et" demiştir" diye te'vil etmişlerdir.¹⁵⁹

* HACCLA İLGİLİ NEZİR

5735-1- عن عقبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَذَرْتُ أُخْتِي أَنْ تَمْشِيَ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ حَافِيَةً، فَأَمَرْتَنِي أَنْ أَسْتَفْتِيَ لَهَا رَسُولَ اللَّهِ # فَقَالَ: لَتَمْشِيَ وَلَتَرْكَبُ]. أخرجہ الخمسة.

1. (5735)- Ukbe İbnu Amir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kızkardeşim, Beytullah'a yalın ayak yürüyerek gitmeye nezretmişti. Bu hususta Resulullah'a sormamı talep etti. Ben de sordum. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yürüsün ve binsin!" buyurdular." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 27; Müslim, Nezr 11, (1644); Ebu Davud, Eyman 23, (3293, 3294, 3299); Nesâî, Eyman 32, (7, 19).]¹⁶⁰

5736-2- وزاد في رواية للترمذي: [حَافِيَةً غَيْرَ مُحْتَمِرَةٍ. فَقَالَ: مُرُوهَا فَلَتُحْتَمِرَ وَلَتَرْكَبُ وَلَتَصُومَنَّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ].

2. (5736)- Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "...ayağı çıplak ve başı da örtüsüz olarak Resulullah: "[Allah, kızkardeşinin meşakkati sebebiyle bir şey yapacak değildir.] Ona emredin, başını örtün, hayvanına binsin, (kefâret olarak) üç gün oruç tutsun" buyurdu." [Tirmizî, Nüzûr 16, (1544).]¹⁶¹

5737-3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ أُخْتَهُ عَقْبَةَ نَذَرَتْ الْحَجَّ مَاشِيَةً، وَذَكَرَ عُقْبَةُ لِرَسُولِ اللَّهِ # أَنَّهَا تُطِيقُ ذَلِكَ. فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِي أَخِيكَ، فَلَتَرْكَبُ، وَلَتَهْدُ بَدَنَهُ]. وفي رواية: «إِنَّ اللَّهَ يَصْنَعُ بِمَشْيِي أَخِيكَ إِلَى الْبَيْتِ شَيْئًا». أخرجہ أبو داود .

3. (5737)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ukbe'nin kızkardeşi, yürüyerek hacc yapmaya nezretmişti. Ukbe onun bu işi yaya olarak yapamayacağını Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm'a) söyledi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kızkardeşinin yayan yürümesinden müstağnidir. Binsin ve bir deve kurban etsin!" buyurdular."

Bir rivayette: "Allah, kızkardeşinin Beytullah'a yayan yürümesi sebebiyle bir şey yapacak değildir" buyrulmuştur. [Ebu Davud, Eyman 23, (3295, 3296, 3297).]¹⁶²

5738-4- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [رَأَى رَسُولُ اللَّهِ # شَيْخًا يُهَادِي بَيْنَ ابْنَيْهِ. فَقَالَ: مَا بَالُ هَذَا؟ قَالُوا: نَذَرُ أَنْ يَمْشِيَ. فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَنْ تَعْذِيبِ هَذَا نَفْسُهُ لَغَنِيٌّ، وَأَمْرُهُ أَنْ يَرْكَبَ]. أخرجہ الخمسة. «يُهَادِي بَيْنَ ابْنَيْهِ» أي يمشي بينهما متكئا عليهما من ضعفه .

4. (5738)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki oğlunun omuzlarına ardılmış olarak yürümekte olan bir ihtiyar görmüştü.

"Bunun derdi ne de böyle yürüyor" diye sordu.

"Yürümeye nezretmiş!" dediler.

¹⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/98.

¹⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.

¹⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.

¹⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/99.

"Şurası muhakkak ki, Allah bu biçarenin kendine eziyet etmesinden müstağnidir" buyurdular ve hayvanına binmesini emrettiler." [Buhârî, Eyman 31, Sayd 27; Müslim, Nüzur 9, (1642); Ebu Davud, Eyman 23, (3301); Tirmizî, Nüzûr 9, (1537); Nesâî, Eyman 42, (7, 30).]¹⁶³

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler de, ayet ve hadiste zikri geçmeyip nefse meşakkat veren davranışların ibadet sayılmayacağını, dolayısıyla nezirde bunlara yer verilmemesi gerektiğini te'yid etmektedir.

2- Birinci rivayette görüldüğü üzere, Ukbe'nin kızkardeşi, Mescid-i Haram'a yapacağı ziyarette yayan yürümesi veya binekli olması hususunda serbest bırakılmıştır. Yaya gidebilenin yayan gitmesi efdal addedilmiş olmaktadır. Ama Enes'ten gelen dördüncü rivayette soru sahibinin yaşlı olduğu tasrih edilir. Aleyhissalâtu vesselâm bu zatın binerek ziyaret yapmasını cezmen söylemiş, yaya gitme muhayyerliği tanımamıştır. Çünkü, yaşlılığı sebebiyle yayan yolculuk yapmaya tahammülü yoktur.

3- Üç gün oruç emredilmesi, nezri, söylediği şekil üzere yapamamış olmanın kefaretidir. Dolayısıyla nezri bir nevi yemin kabul edilmiş, yerine getirilemeyen yemin için yapıldığı üzere, üç gün oruçla kefaret ödenmiş olmaktadır. Aliyyü'l-Kârî, "yemin kefaretinin öncelikle yapılması gereken diğer şartlarını yapmaktan âciz olduğu takdirde son şart olarak üç gün oruç tutar" der. Çünkü, yemin kefareti şöyledir:

1) Gücü yeten, bir köle azad eder.

2) Bunu yapamayan, on fakiri sabah ve akşam olmak üzere doyurur.

3) Veya on fakire orta halde birer parça elbise giydirebilir.

4) Bu zikredilen üç şeyden birini yapamayan kimse üç gün muttasıl oruç tutar. Yemin kefareti ayet-i kerime ile sabittir (Maide 89).

4- Üçüncü hadiste, haccı yayan yapmaya nezrettiği halde yaya yapamayacak durumda olan Ukbe İbnu Amir'in kızkardeşi için verilen "binerek yapma ve bir deve kesme" hükmü hususunda ulema ihtilaf etmiştir. el-Kâdî şu açıklamayı sunar: "Haccda yürümek, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olduğu için bu husustaki nezre uyması vacib olmuş; bu, aciz olmadıkça terki caiz olmayan diğer amellere dahil olmuştur. Bunun terki fidyeyi gerektirir. Fidyeye için asgarî koyun kesilir. Devenin kesilmesi vacib değil, mendubtur. Dolayısıyla hadiste devenin zikri nedbe hamledilmiştir. Mamafih Hz. Ali başta olmak üzere bazı alimler deve kesmenin vacib olduğunu söylemiştir. Resulullah'ın bu emrini istihbaba hamledip "bir şey gerekmez" diyenin olduğunu da kaydedelim."¹⁶⁴

* MALLA İLGİLİ NEZİR

5739-1- عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: [مَنْ قَالَ مَالِي فِي رَتَاجِ الْكَعْبَةِ فَإِنَّهَا كَفَّارَةٌ يَمِينٍ، وَمَنْ عَيَّنَ مَالَهُ صَدَقَةً لَزِمَهُ إِخْرَاجُهُ وَلَوْ كَانَ أَكْثَرَ مِنَ الثَّلَاثِ]. إخرجه مالك الى قوله: كفارة يمين، وأخرجه بطوله رزين. «الرتاج» الباب، وأراد به الكعبة.

1. (5739)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) demiştir ki: "Kim "malım Ka'be yolunda feda olsun!" diye nezrederse, ona yemin kefareti gerekir. Kim de bağışlayacağı malı tayin edip belirlerse, o malı çıkarması gerekir, hatta bu mal üçte bir den fazla bile olsa."

Bu hadisin "...yemin kefareti gerektirir" ibaresine kadar olan kısmını, Muvatta'da İmam Malik tahrir etmiştir. Geri kalan kısmını ise Rezin tahrir etmiştir. [Muvatta, Nüzûr 17, (2, 481).]¹⁶⁵

AÇIKLAMA:

¹⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/100.

¹⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/100-101.

¹⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/101.

Rivayetin Muvatta'daki aslından da anlaşılacağı üzere, Hz. Aişe'ye bir adam hakkında sual edilir. Bu adam herhangi bir miktar tayin etmeden "malım Ka'beye sadaka olsun" demiştir. Bu ifade bütün malının bağış olmasını gerektiren bir nezirdir. Hz. Aişe "Bu, hakiki manada bir nezir sayılmamalı" kanaatindedir. Çünkü, bu durumda malsız kalacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kişi, takatını aşan nezirde bulunduğu takdirde, onun sözüne kefareti-yemin uygulanmıştır.

Rivayeti kaydeden İmam Malik, bu meselede başka görüştedir: "O kimse malının üçte birini tasadduk eder." Zührî ve İbnu'l-Müseyyeb de bu görüştedir. Bunlar, müteakiben kaydedilecek olan malını tasadduk etmeyi Resulullah'a teklif etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üçte birini kabul etti.

* İmam Şafii ve Ahmed: "Adama yemin kefareti gerekir" demişlerdir.

* Ebu Hanife: "Adam malının tamamını çıkarır, kendisine, avret yerini örtecek ve ayakta kalmasını sağlayacak miktar bırakılır" demiştir.¹⁶⁶

5740-2- وعن مالك: [أَنَّه سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ قَالَ: كُلُّ مَالِي صَدَقَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى، فَقَالَ: يَجْعَلُ ثَلَاثُهُ، نَ رَسُولَ اللَّهِ # أَمَرَ أَبَا لُبَابَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جِئَ قَالَ: أَهْجُرُ دَارَ قَوْمِي الَّتِي أَصَبْتُ فِيهَا الذَّنْبَ وَأَجَاوِرُكَ وَأَنْخَلِعُ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَالْإِنْسَانِ. رَسُولُهُ؟ فَقَالَ: يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الثَّلَاثُ.]

2. (5740)- İmam Malik'ten rivayete göre, kendisine, "malım Allah yolunda sadakadır" diyen kimse hakkında sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Üçte birini sadaka yapar. Zira, Aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Lübabe (radiyallahu anh): "Günah işlemiş bulunduğum kavminin yurdunu terkedip, sana mücavir olacağım. Malımı da Allah ve Resulü'ne tasadduk edeceğim" dediği vakit: "Bu maldan üçte birinin bağışı sana kifayet eder" demişti." [Muvatta, Nüzûr 16, (2, 481).]¹⁶⁷

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere, malının tamamını Allah yolunda bağışladığını söyleyen kimseye tatbik edilecek hüküm alimler arasında ihtilaflı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayette, İmam Malik'in, Ebu Lübabe (radiyallahu anh) ile ilgili Nebvî tatbikatı esas aldığını görmekteyiz. Ebu Lübabe'nin affı hususunda, kaynaklarımız iki sebep kaydeder. Bu, ya onun, Tebuk Seferi'ne katılmayışından üzülererek hakkında af gelinceye kadar mescidin direğine zincirlerle bağlaması sonucu idi, ya da Hendek Gazvesi sırasındaki ihanetleri sebebiyle Resulullah'ın cezalandırmaya hazırlandığı Benî Kureyza'ya maruz kalacakları cezanın mahiyetini işaret etmek suretiyle işlediği ciddi bir hata sonucu kendisini mescidin direğine bağlaması idi. Orada on sekiz gün kadar bağlı kalmıştı. Sadece zaruri ihtiyaç ve namaz zamanlarında zincirini kızı çözüyor, sonra tekrar bağlıyordu. Bu esnada ne yemiş ne de içmişti. Üzerine baygınlık çökmüş, kulakları duymaz olmuştu; gözlerini de kaybetmek üzere idi ki, affını ilan eden ayet nazil oldu (Tevbe 102).¹⁶⁸

5741-3- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي نَذَرْتُ أَنْ أَضْرِبَ عَلَى رَأْسِكَ بِالذُّفِّ. قَالَ: أَوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5741)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceditihi (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın (gelerek): "Ey Allah'ın Resulü! Ben senin yanbaşımda def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm.

"Nezrini yerine getir!" buyurdular." [Ebu Davud, Eyman 27, (3315).]¹⁶⁹

¹⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/101-102.

¹⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/102.

¹⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/102-103.

¹⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103.

5742-4- وزاد رزين: [قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي نَذَرْتُ إِذَا انْصَرَفْتُ مِنْ غَزْوَتِكَ سَالِمًا غَانِمًا أَنْ أَضْرِبَ عَلَيْكَ بِالْذُّفْرِ. قَالَ: إِنْ كُنْتُ نَذَرْتُ فَأَوْفِي بِنَذْرِكَ وَإِلَّا فَ].

4. (5742)- Rezin şu ziyadeyi kaydetti: "Kadın dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Çıktığın gazveden sağsalım ganimetle dönersen sana (zafer alâmeti olarak) def çalıvereceğim diye nezrettim!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talep üzerine: "Eğer nezretti isen haydi nezrini yerine getir, yoksa böyle bir şey yapma!" buyurdular." [Rezin'in ziyadesi İbnu Hibban'ın Sahih'inde geçmektedir (6, 286-287).]¹⁷⁰

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son iki hadisin birincisi Ebu Davud'da mevcuttur. Rezin'in ilavesini ihtiva eden ikinci rivayet İbnu Hibban'ın Sahih'inde mevcuttur. Hatta, oradaki aslında bazı açıklayıcı ziyadeler de mevcuttur: "Abdullah İbnu Büreyde babasından naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazvelerinden birinden dönmüşü. Siyahî bir cariye gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! Allah seni salimen geri getirirse yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer nezretmişsen haydi yap, değilse yapma!" buyurdu. Kadın:

"Evet ben nezirde bulunmuştum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm oturdu, o da def çaldı."

2- Bu hadislerde def çalmanın cevazı da mevzubahistir. Mesele üzerine, Hattâbî şu açıklamayı kaydeder: "Def çalınması, nezri ilgilendiren taatlardan addedilmemiştir. Bu hususta söylenecek en muvafık söz, onun mübahlardan olduğunu söylemektir. Şurası da unutulmamalı ki, bu def çalma hadisesi Resulullah'ın gazvelerinden birinden salimen dönüşü fırsatında duyulan sevincin izharına muttasıl olması ve bu sevinç izharında küffarın yıldırılmasının ve münafıkların da sindirilmesinin bulunması sebebiyle def çalınması, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olmuştur. İşte aynı sebeptendir ki, nikah sırasında da def çalınması müstehab addolunmuştur. Çünkü bunda da hem nikahın izharı ve hem de gizli yapılan zina manasından uzaklaşma var."¹⁷¹

5743-5- وعن ثابت بن الضحاك رضي الله عنه قال: [قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ #: إِنِّي نَذَرْتُ أَنْ أَدْبَحَ بِمَكَانٍ كَذَا وَكَذَا، مَكَانٌ يَدْبَحُ فِيهِ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ: هَلْ كَانَ بِذَلِكَ الْمَكَانِ وَثْنٌ مِنْ أَوْثَانِ الْجَاهِلِيَّةِ يُعْبَدُ؟ قَالَ: قَالَتْ: فَهَلْ كَانَ فِيهِ عِيْدٌ مِنْ أَعْيَادِهِمْ؟ قَالَ: قَالَتْ: أَوْفٍ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود .

5. (5743)- Sabit İbnu'd-Dahhak (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Ben şu şu yerde bir kurban kesmeye nezrettim!" dedi. Zikrettiği yer cahiliye insanların kurban kestikleri bir yerdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Orada, kendisine ibadet edilen cahiliye putlarından biri var mı?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

"Peki ya orada, onların bayramlarından bir bayram kutlanıyor mu?" diye sordu. Adam yine "hayır!" deyince:

"Öyleyse nezrini yerine getir!" emrettiler." [Ebu Davud, Eyman 27, (3313).]¹⁷²

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin aslında, nezrin Resulullah'ın sağlığında yapıldığı, kurban kesmek üzere kasdettiği yerin Büvâne (adında, Mekke'nin altlarında Yelemlem'e yakın bir yer) olduğu belirtilir. Keza rivayetin devamında Resulullah

¹⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103.

¹⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/103-104.

¹⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/104.

Allah'a isyan olan şeylerle, insanoğlunun mülkünde olmayan şeylerde yaptığı nezirlere uymak yoktur" buyurmuştur.

2- Hadiste geçen vesen, kendisine ibadet etmek maksadıyla yapılan cüsseli putlardır. Bunlar madenlerden olabileceği gibi, ağaç, taş gibi başka maddelerden de olur. Bu manada olmak üzere sanem kelimesi de vardır. Bazı alimler "sanem"le cüssesi olmayan, resim şeklindeki tasvirlerin kastedildiğini söylemiştir. Ancak gerek vesen ve gerekse sanemin her iki çeşit put için kullanıldığını, aralarında teradüf bulunduğunu söyleyen alimler de mevcuttur. Adıyy İbnu Hatim'in bir rivayetine göre, Resulullah'ın yanına geldiğinde boynunda altından mamul bir haç vardı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Şu putu boynundan çıkar at!" demiştir. Şu halde vesen, takdis edilen maddî eşya manasında daha umumi bir mana taşımaktadır.

3- Hadisin sonundaki ziyadeyi değerlendiren alimler, mübah şeylerde nezirde bulunmanın caiz olacağını söylemişlerdir. Çünkü, kaydettiğimiz üzere, Aleyhissalâtu vesselâm iki çeşit nezri yasaklamaktadır:

1) Allah'a isyan olan, günah olan şeyler: Şarap içmeye, domuz eti yemeğe, yaksız yere cana kıymaya yapılan nezirler gibi. Hadiste masiyete müteallık nezrin yasaklığı zikredilince mübahlarda yapılacak nezrin sahih olacağı anlaşılır.

2) İnsanın mülkü ve gücü dışında olan şeylere nezretmesi: "Amerika mülkünü tasadduk etmek", "ölüyü diriltmek" gibi.

Bununla birlikte, Resulullah'ın "Kendisiyle Allah'ın rızası talep edilmeyen şeyde nezir yoktur" hadisini göstererek mübahda da nezir olmaz diyeceklerine Beyhakî hazretleri, bazı mübah şeylerin Allah'ın rızası kastıyla yapılabileceğine örnek verir: "Kişi der, öğle uykusunu yani kayluleyi, geceleyin kalkıp ibadet yapmak maksadıyla yapabilir, sahur yemeğini, gündüzleyin tutacağı oruca güç kazanmak kasdıyla yiyebilir."¹⁷³

ÜÇÜNCÜ FASIL

MASİYETLE İLGİLİ NEZİR

5744-1- عن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: نَذَرُ فِي مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه أصحاب السنن .

1. (5744)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ma'siyette (günah şeylerde) nezir yoktur. Bunun kefareti de yemin kefaretidir." [Ebu Dâvud, Eymân 23, (3292); Tirmizî, Nüzûr 1, (1524); Nesâî, Eymân 41, (7, 26).]¹⁷⁴

5745-2- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: نَذَرُ إِفِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى، وَ يَمِينٍ فِي قَطِيعَةٍ رَجِمَ]. أخرجه أبو داود .

2. (5745)- İbnu Amr İbnu'l-As (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ancak, kendisiyle Allah Teâla hazretlerinin rızası talep edilen şeylerde nezir vardır. Sıla-ı rahmı koparma üzerine de yemin yoktur." [Ebu Dâvud, Eymân 15, (3273, 3274).]¹⁷⁵

5746-3- وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: نَذَرُ فِي مَعْصِيَةٍ وَ يَمِينٍ فِي قَطِيعَةٍ رَجِمَ]. أخرجه النسائي .

¹⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/105.

¹⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.

¹⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.

3. (5746)- İmrân İbnu Husayn (radiyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ne bir masiyette ne de insanoğlunun malik olmadığı bir şeyde nezir yoktur." [Nesâî, Eymân 14, (7, 28); Müslim, Nezir 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).]¹⁷⁶

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste geçen hususlar önceki fasıllarda da geçtiği için burada teferruatlı açıklamaya girmeyeceğiz. Özetlemek gerekirse, bu rivayetlerde şu üç nokta belirtilmektedir:

1) Allah'a isyana götüren, dinen günah addedilen bir işi yapmak için nezreden kimse bunu yerine getirmeyecektir: "Şu işim olursa şarap içeceğim!" demek buna bir örnektir.

2) Kişinin elinde olmayan, mâlikî bulunmadığı bir şey üzerine nezirde bulunması halinde o nezrin icrası yoktur. Mesela "Hastalığımдан şifa bulunca falancanın kölesini azad edeceğim" demesi gibi. Köle azadı ibadet ise de, azad edeceği köle kendinin olmadığı için böyle bir nezir muteber bir nezir değildir, uygulanmaz. Ama adam "...bir köle azad edeceğim" deseydi, o an için kendisi bir köleye malik olmasa da, bu onun üzerine borç olurdu, nezrini icra ederdi.

3) Bu söylenen iki gruba giren nezirler, bir nevi yemin sayılmıştır. Bu sebeple, böylesi bir nezirde bulunan kimseye yeminini yerine getirmeyerek hanis olan kimselere terettüp eden keffâret gerekmektedir. Bu hususu 5738 numaralı hadisin açıklamasında kaydettik.

4) Yukarda kaydedilen İbnu Amr İbni'l-Âs rivayetinde, nezirlerin, kendisiyle Allah rızası talep edilebilecek şeyler üzerine olabileceği ifade edilmiştir. Bununla ilgili açıklamayı da az yukarıda (5743 numaralı hadisin açıklamasında) kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.¹⁷⁷

5747-4- وعن يحيى بن سعيد قال: [سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: أَتَيْتُ امْرَأَةً إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقَالَتْ: إِنِّي نَذَرْتُ أَنْ أَنْحَرَ ابْنِي؟ قَالَ: تَنْحَرِي ابْنَكَ، وَكَفَّرِي عَنْ يَمِينِكَ. فَقَالَ شَيْخٌ: كَيْفَ يَكُونُ فِي هَذَا كَفَّارَةٌ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ جَعَلَ فِيهِ مِنَ الْكُفَّارَةِ مَا رَأَيْتُ]. أخرج ماله.

4. (5747)- Yahya İbnu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kasım İbnu Muhammed'in şöyle söylediğini işittim: "İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)'a bir kadın gelip:

"Ben oğlumu kurban etmeye nezrettim! (Ne dersin?)" dedi. İbnu Abbâs ona:

"Oğlunu kesme, yeminine karşı keffârette bulun!" diye cevap verdi. Bu cevap karşısında orada bulunan yaşlı bir zat:

"Bu nezirde nasıl keffâret olur?" dedi. İbnu Abbâs açıkladı:

"Allah Teâla hazretleri Kur'an-ı Kerim'de: "Hanımlarına zihâr yapanlarınız bilsin ki, bu sözleriyle hanımları onların anneleri olmuş olmaz. Gerçekten onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar..." (Mücâdele 2) buyurmuş, sonra da gördüğün gibi, bu zihârdaki bulunanlara keffâret takdir etmiştir." [Muvatta, Nüzûr 7, (2, 476).]¹⁷⁸

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) çocuğunu boğazlamaya nezreden kadına yemin keffâretinde bulunma fetvasını verince, yanında bulunan bir zat bu fetvayı muvafık bulmayarak itiraz eder ve "Böyle bir nezre nasıl yemin keffâreti gerekir?" demek ister. İtiraz, bunun masiyet için yapılan bir nezir olmasından ileri gelmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde masiyet için yapılan nezrin muteber olmayacağı belirtilmiştir.

İbnu Abbas ise, Kur'an-ı Kerim'den örnek veriyor: "Ayet, "zihar"ı (yani kişinin hanımını annesine, bacasına benzeterek, kendine haram kılması) önce "çirkin ve asılsız bir söz" olarak tavsif ettiği halde devamında:

¹⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/106.

¹⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/107.

¹⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/107-108.

"Hanımlara zihar yaptıktan sonra söylediklerinden vazgeçenler, onlarla temasta bulunmadan önce bir köle veya cariye azad etsinler" buyurarak, ceza tesbit etmiştir." İbnu Abbâs: "Öyleyse hadiste masiyet üzere yapılan nezir bâtil ilan edilse de, buna yemin keffâreti gerekmektedir" demiş olmaktadır.

İbnu Abdilberr, "Ziharın bir yemin olmayışından hareketle bu meselede, zihar keffâretine itibar edilmesinin bir manası yoktur" diyerek yaşlı adamın tirazına izah sadedinde İbnu Abbas'ın başvurduğu mukayeseyi zayıf bulduğunu söylemiştir. Nitekim masiyet üzerine yapılan nezirle ilgili merfu rivayetler gelmiştir. Bazıları geçti:¹⁷⁹

5748-5- وعن محمد بن المنتشر: [أَنَّ رَجُلًا نَذَرَ أَنْ يُنَحَرَ نَفْسَهُ إِنْ أَنْجَاهُ اللَّهُ مِنْ عَدُوِّهِ. فَسَأَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ: سَلْ مَسْرُوقًا خَادِمَهُ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ: تَنْحُرُ نَفْسَكَ، فَإِنَّكَ إِنْ كُنْتَ مُؤْمِنًا قَتَلْتَ نَفْسًا مُؤْمِنَةً، وَإِنْ كُنْتَ كَافِرًا تَعَجَّلْتَ إِلَى النَّارِ، وَاشْتَرَى كَيْشًا

فَأَذْبَحَهُ لِلْمُسْلِمِينَ، فَإِنَّ إِسْحَاقَ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَيْرٌ مِنْكَ، وَفَدِيَ بِكَيْشٍ. فَأَخْبَرَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. فَقَالَ: هَكَذَا أَرَدْتُ أَنْ أَفْتِيكَ]. أخرجه رزين .

5. (5748)- Muhammed İbnu Münteşir anlatıyor: "Bir adam, Allah, düşmanından kurtardığı takdirde kendisini kurban etmeye nezretmişti. Durumu gelip İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'a sordu. O da, hizmetçisi Mesruk'a sormasını söyledi. Adam ona sorunca, Mesruk:

"Sen kendini kurban etme. Çünkü, eğer mü'min biriysen, mü'min bir canı öldürmüş olacaksın; yok eğer kâfirsen, cehenneme gitmede acelecilik etmiş olacaksın. En iyisi, bir koç satın al, bunu Müslümanlar için kes. Çünkü İshak aleyhisselâm senden daha hayırlıdır. O bir koç ile fidyelandı" diye cevap verdi. Adam bu cevabı İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'a haber verdi. Bunun üzerine:

"Sana, ben de böyle fetva vermeyi düşünmüştüm!" dedi" [Rezin tahric etmiştir.]¹⁸⁰

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz kişinin intihar etmesini yasaklamış, haram ilan etmiştir. Bu haramı hiçbir şey meşrulaştıramaz. Ancak Allah yolunda cihad makbuldür. Allah'ın meşru kıldığı maksadların tahakkuku için ölmenin muhakkak olduğu durumları göze almak intihar sayılmaz. Ama, kişinin kendisini Allah yolunda kurban etmek istemesi, meşru değildir. Böyle bir nezirde bulunmuş ise, bunu kurban keserek telafi edebilecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Abbas bunu Hz. İbrahim'in oğlu İshak ile delillendirir. Bilindiği gibi, Hz. İbrahim oğlunu Allah için kurban etmeyi nezrettiği zaman tam boğazlama anında Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'in oğluna fide olarak bir koç göndermiş, oğlan yerine koç kurban edilmiştir.

2- Hz. İbrahim aleyhisselâm'la ilgili bu kıssada Hz. İbrahim'in kurban etmeye kalktığı oğlu Hz. İsmail bilindiği halde, burada Hz. İshak'ın zikri geçmektedir. Bu mesele esas itibarıyla Yahudilerle Müslümanlar arasında bir ihtilaf konusudur. Onlar, kendilerini Hz. İshak'tan gelme bildikleri için, Allah için kurban edilmek üzere yatırılmış olduktan sonra, Allah tarafından koçla fidyelenme şerefine kendi cedlerine ait olduğunu söylemek gayesiyle, onun Hz. İshak olduğunu iddia ederler. İslam alimleri, daha mevsuk rivayetlere ve -daha önce açıklandığı üzere- başka delillere de dayanarak, kurban namzedinin Hz. İsmail olduğuna hükmeder. Bu bahis daha önce işlendi.¹⁸¹

5749-6- وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كَفَّارَةُ النَّذْرِ إِذَا لَمْ يُسَمَّ شَيْئًا كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه الخمسة إ البخاري .

6. (5749)- Ukbe İbnu Amir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhisselâtu vesselâm) buyurmuştur ki:

¹⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/108.

¹⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/109.

¹⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/109-110.

"Nezir keffâreti, başka bir şey zikredilmemişse yemin keffâretidir." [Müslim, Nüzûr 13, (1645); Ebu Dâvud, Eymân 31, (3323); Tirmizî, Nüzûr 4, (1528).]¹⁸²

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen nezir şöyle olur: "...Allah için üzerime nezir olsun." dikkat edince, böyle bir nezirde kişi, neyi yapmaya azmettiğini zikretmemiştir. Şu halde, hadis, böylesi bir nezir için ödenmesi gereken keffâretin "yemin keffâreti" olmasına hükmetmektedir.

Nevevî der ki: "Ulemâ burada kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiştir. Şâfiîlerin cumhuru bunu nezr-i lecâc'a hamletmiştir. Nezr-i lecâc, inad ve ısrar nezri demektir. Kişi, mesela "Zeyd" kelimesini kullanmak istemez de: "Eğer ağzımdan "Zeyd" çıkarsa Allah için hacetmek üzerime borç olsun" der. İşte bu çeşit nezre nezr-i lecâc denmiştir. Bu kimse, bilahare "Zeyd" kelimesini sarfedecek olursa yemin keffâreti ödemekle, söylediğini yapma arasında muhayyerdir. Şâfiî mezhebinde esas olan hüküm budur. İmam Malik ve birçokları bu nezr-i lecâcı mutlak üzere hamletmiş ve sanki "Üzerime nezir olsun" şeklinde yapılan mutlak nezre benzetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve birkısım Şâfiî'ler de bunu, "içki içmeye" nezretmiş olan kimsenin yaptığı nezr-i masiyete hamletmiştir. Ashab-ı Hadis fakihlerinden bir cemaat de, bu nezr-i lecâcı nezir çeşitlerinin hepsine hamledip, "Bu nezri yapan kimse, nezrin bütün çeşitlerinde, kendine yüklediği şeyi yapmakla yemin keffâreti ifa etme arasında muhayyerdir" demişlerdir."

İmam-ı Azam'ın bu meseledeki son görüşüne göre, bir kimse nezrini, olmasını istemediği bir şarta bağlamışsa, ona bir yemin keffâreti kâfidir. Ancak nezrettiği şeyi yapmakla dahi borcunu ödemiş olur. Sözelimi "Falan kimse ile konuşursam bir yıl oruç tutmak borcum olsun" diye nezreden kimse o şahısla konuşacak olsa, dilerse bir yemin keffâreti verir, dilerse bir yıl oruç tutar. Fakat olmasını dilediği bir şarta bağladı ve meselâ: "Hastam iyileşirse bir yıl oruç tutmak bana borç olsun" dedi ise, mutlaka nezrini tutması gerekir. İmam Muhammed de böyle hükmetmiştir. Umumî belva sebebiyle bazı Hanefî fakihleri bu şekilde fetva vermişlerdir.¹⁸³

5750-7- وعن عمران بن حصين رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: النَّذْرُ نَذْرَانِ، فَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ فَذَلِكَ لِلَّهِ، وَفِيهِ الْوَفَاءُ، وَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِي مَعْصِيَةِ اللَّهِ فَذَلِكَ لِلشَّيْطَانِ وَوَفَاءٌ فِيهِ، وَيُكَفَّرُ بِمَا يُكَفِّرُ الْيَمِينَ]. أخرجه النسائي .

7. (5750)- İmrân İbnu Husayn (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Nezir iki çeşittir: Kimin nezri Allah'a taatla ilgiliyse bu nezir Allah içindir. Bunda vefa gerekir. Kimin nezri de Allah'a masiyetle ilgili ise işte bu nezir şeytan içindir, bunda vefa yoktur. Böyle bir nezirde bulunan kimse, nezri için, yeminde olduğu gibi keffârette bulunur." [Nesâî, Eymân 41, (7, 28, 29).]¹⁸⁴

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen Allah'a taatle ilgili olan nezirle, Allah'a isyanla ilgili olan nezirler hakkında daha önce yeterli açıklama yapılmıştır, burada tekrar etmeyeceğiz (meselâ 5729, 5743. hadislerin açıklamaları görülmelidir.)¹⁸⁵

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an'da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir:

¹⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/110.

¹⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/110-111.

¹⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/111.

¹⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/111.

"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasınız da, saklasınız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da amelini ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter" (Bakara 284). Kur'anda niyet kelimesi sarîh olarak zikredilmiyor ise de, alimler bazı ayetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu ayettir: "Halbuki onlar, ihlâs ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı" (Beyyine 5). Keza, "Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..." (Şûra 13). Alimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin ibadette ihlâs olduğunu belirtirler. İhlâs ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.

Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste Resulullah "Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini" haber veriyor. Bazı alimler bu niyet hadisinin İslam'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. "Resulullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha camî, manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir" değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, Abdurrahman İbnu Mehdi otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, Şafii hazretleri ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.

Beyhaki hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledikten sonra şu açıklamayı yapar: "Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) ile. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebeptendir ki, Resûlullah "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."

Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, -onun nazarında- icra edildiği üç ana temelden biri olmasını kasdetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri "Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur" hadisi, diğeri de "Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..." diye başlayan hadistir.

Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ... Kelimelerden maksad mana-i harfî, mana-i ismî, niyyet, nazardır.. Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabıyla olursa mârifet-i İlahiyedir."

Birçok hadislerinde, Resûlullah, cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. "Kim Allah yolunda cihat etmektedir?" mahiyetindeki bir soruya "Kim Allah'ın kelâmı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır" diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste "Karşılıklı savaşılan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki, gerçek niyetlerini ancak Allah bilir" buyrulmuştur. Bir diğerinde de: "Sırf ganimet niyetiyle savaşılan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."

Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere Kuzmân hadisidir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşılan, pek çok müşriği öldüren Kuzmân, bu yiğitlikleri Allah'ın kelâmını yüceltmek için yapmadığı için Resûlullah'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahadesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akîbeti üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıklamıştır:

"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."¹⁸⁶

5751-1- عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا الْعَمَلُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَّا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَّخِذُهَا فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

1. (5751)- Hz. Ömer radiyallahu anı anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).]¹⁸⁷

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın İmam Muhammed eş-Şeybânî nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

¹⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/112-114.

¹⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ulemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, Umumî Açıklama kısmında kaydettiğimiz üzere, Ahmed İbnu Hanbel gibi İslâm' ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiştir.

3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: Resulullah'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine Müslümanlar Mekke'yi terkederler. Resûlullah'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de Ümmü Kays adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: "Hicret etmezsen seninle evlenmem" demesi üzerine, onunla evlenmek için hicret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf Ümmü Kays'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama Ümmü Kays'ın muhâciri manasında "Muhâciru Ümmü Kays" lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak "Resûlullah bu hâdise üzerine niyet hadisini irad buyurmuştur" denmez ise de, geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.

4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklik var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mana ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, Resulullah'ın "çoğalın" emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. Ebu Talha, Ümmü Süleym'le evlenmek ister. Ancak daha önce Müslüman olan Ümmü Süleym, Müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince Ebu Talha Müslüman olur. Burada Ebu Talha'nın Müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, Müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyete gâlip çalarsa Gazâlî'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir, dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. İbnu Cerir et-Taberî, dünyevî maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.

5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı takdirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü kasd, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya Umumî Açıklama kısmında yer verdik, oraya bakılsın.¹⁸⁸

5752-2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِقَوْمٍ عَذَابًا أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَىٰ نِيَّتِهِمْ]. أخرجه الشيخان .

2. (5752)- İbnu Ömer radiyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltirilir." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).]¹⁸⁹

ACIKLAMA:

Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm), bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme İlâhî ceza geldiği takdirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde "niyetleri üzere" denilirken, bazılarında "amelleri üzere" denmiştir. Keza "amelleri ve niyetleri üzere" şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur.

İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.

Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: "Yeryüzünde kötülük zuhûr etti mi Allah içlerine belasını indirir." "Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de, "Evet! Ancak bilahere Allah'ın rahmetine göre diriltirilir" buyurdu."

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlanması durumunda İlâhî cezanın geleceği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?" diye sorunca: "Evet! Kötülükler çoğalınca!" cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet

¹⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114-115.

¹⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116.

Sıddık radiyallahu anh'tan gelmiştir: Anlattığına göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: "İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."

Müslim'de gelen bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: "Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden bir kısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır." Hz. Aişe der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"

"Evet buyurdular, onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göre diriltir."

Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış milletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.

İbnu Ebî Cemre, iyilere de musibetin gelişini, "onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza" olarak yorumlar. Ve devamla: "Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder" der. İbnu Ebî Cemre'nin bu görüşünü "Ahalisi zulme sapmadıkça hiçbir memleketi biz helâk etmeyiz" (Kasas 59) ve keza: "Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir" (Enfâl 33) gibi âyetler te'yid eder.

Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yid eden âyetler de mevcuttur: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın" (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülöklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsi mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötölere müdâhanede bulunanların, kötölöklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun!¹⁹⁰

5753-3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ]. أخرجه رزين .

3. (5753)- İbnu Abbâs radiyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahrir etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da Ebu Eyyûb el-Ensârî'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5, 189); keza hadisi Câmiu's-Sagîr'de de bulmaktayız(Feyzu'l-Kadir 6, 43).]¹⁹¹

ACIKLAMA:

1- Hadisin, Câmiu's-Sagîr'deki veçhinde: "Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa" şeklinde gelmiştir. Münâvî: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlâsla yaparsa..." diye açıklar ve ihlâslı olmayı "bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, akli mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafık malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtil mezheplerden, düşük tahayyülâtan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..." diye açıklar. Münâvî, kişinin manevî temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, "kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını" izah sadedinde: "Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri "Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sana mahsus fazladan bir ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övölmüş bir makam olan en büyük şefaât makamına kavuşturur" (İsra 79) buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rûku ve sücüd ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler "Gayret et müşâhede et!" demişlerdir" der.

2- Hadiste "kırk gün"le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği takdirde o şey insanda fitrî, tabî bir huy haline gelir." Süfilerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.

3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. Münâvî'nin kaydına göre Abdül-Hakk' ın Şerhu'l-

¹⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116-117.

¹⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118.

Ahkâm'ında şöyle denmiştir: "Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm"i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânî'dir."¹⁹²

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Nush, öğüt, nasihat manasına gelir. Arapça'da kelimenin aslî manası, en-Nihaye'ye göre, kendisine nasihat edilenin hayrını istemek demektir, hayırhahlık en yakın kelimedir. Bu manayı tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Arapça'da kullanılan manaca en zengin, en cami kelimelerden biri kabul edilmiştir. Kelimeyi dilimizdeki öğüt vermek manasında almak, manayı daraltır. Bu sebeple hayırhahlık manasını da zihnimizde canlı tutmamız gerekir.

İslam alimleri, nasihatın dinde mühim bir yer tuttuğunu belirtirler ve dinin mihr ve direğini nasihatın teşkil ettiğini söylerler. Görüleceği üzere, Resulullah "din"i nasihat olarak tarif etmiştir. Müslüman da Allah, peygamber, Kur'an, büyükler ve din kardeşleri için hayır dileyen kimsedir.¹⁹³

5754-1- عن تميم الداري رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! لِمَنْ؟ قَالَ: لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ، وَلِرَسُولِهِ، وَنِيَمَةُ الْمُسْلِمِينَ، وَغَايَتِهِمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي .

1. (5754)- Temimu'd-Dâri (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm): "Din nasihatten (hayırhahlıktan) ibarettir!" demişti. Biz sorduk: "Ey Allah'ın Resülü! Kimin için hayırhah olmaktır?" "Allah için, Allah'ın kitabı için, Resülü için ve Müslümanların imamaları ve hepsi için!" buyurdular." [Müslim, İman 95, (55); Ebu Davud, Edeb 67, (4944); Nesai, Bey'at 31, (7, 156).]¹⁹⁴

AÇIKLAMA:

Hadiste, din nasihat olarak tarif edilmektedir. Hatta, ibarede nasihat kelimesinin marife gelmesini gözönüne alan şarihler, hadisin din nasihatten başka bir şey değildir şeklinde ifade edebileceğimiz kuvvetli, te'kidli bir mana taşıdığına dikkat çekerler. Bu ifade tarzı da dinden nasihatın ehemmiyetini tesbit etmeye yöneliktir.

Nasihât, nush nedir? en-Nihaye, lügat olarak nushun hulus, yani saf olmak manasına geldiğini belirtir. Nitekim نَصَحَ الرَّجُلُ "Bal süzdüm, mumundan ayırdım, halis kıldım" demektir. Bazıları bu kelimenin نَصَحْتُ النَّجْلَ "kişi elbisesini dikti" kullanımındaki asıldan geldiğini söylemiştir.

Lügavî tahlille fazla oyalanmadan , hadislerde yer verilen dinî bir tabir olarak nasihatın hayırhahlık yani hayrını ve iyiliğini istemek, bu sebeple hayrı ve iyiyi duyurup, hatırlatmak olduğunu anlayabiliriz ki, bu manayı dilimizde ifade eden en yakın kelimemiz öğüttür. Ancak öğüt kelimesinin her yerde her zaman nasihat kelimesiyle ifade edilmek istenen mana zenginliğini ifade etmekten çok geri kaldığını da bilmemiz fayda var. Nasihatın ne manaya geldiğini anlamamızda yardımcı olacak bir kelime nusus tabiridir. Kur'an'da geçen tevbe-i nasuhun ne olduğu Resulullah'a sorulunca "Bu halis olan, ihlasla yapılan tevbedir ki, ondan sonra günaha bir daha dönülmez" diye açıklamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, "Din nasihattir" yani din hayırhahlıktır dendikten sonra bu hayır isteme işinin kimler için olacağı sorulmuş, Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) da "Allah, Resulullah, Kitabullah, Müslümanların imamı ve Müslümanlar için hayırhahlık" diye açıklamıştır. İbnu'l-Esir kısa kısa şu açıklamaları yapar:

* Allah için nasihat (hayırhahlık): Allah'ın birliği hususunda sıhhatli bir itikaddır. O'na yapılan ibadette niyeti halis tutmaktır.

* Kitabullah için nasihat (hayırhahlık): Onu tasdik ve onda olanlarla amel etmektir.

* Resulullah için nasihat (hayırhahlık): Peygamberliğini tasdik, emir ve yasaklarına inkıyad etmektir.

* İmamlar için nasihat (hayırhahlık): Hakta onlara itaat etmek, zulmettikleri zaman da onlara isyan etmemektir.

* Bütün Müslümanlar için nasihat (hayırhahlık): Onları maslahatları doğrultusunda irşad etmek."

Alimlerimiz, dinin "nasihat" olarak tarif edilmesinin, dinde nasihatın ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu belirtmeye raci olduğunu söylerler. Nitekim hadiste "Hacc, Arafat'tır" denilerek hacc farızası Arafat vakfesi olarak tarif edilmiştir. Halbuki haccda vakfeden başka menasik de mevcut. Öyleyse Arafat Vakfesi ile tarif edilmesi, diğer menasik içinde vakfenin tuttuğu yerin ehemmiyetini ibrazdır. Aynen bunun gibi, "Din nasihattir" ifadesi de dinde nasihatın diğer meseleler arasında ne kadar mühim bir yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim, hadisin devamında nasihatın çerçevesine, dinin ana meseleleri dahil edilmiştir. Bazı alimler, bu hadisi

¹⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118-119.

¹⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120.

¹⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120.

"İslam'ın dörtte biri" olarak değerlendirmiştir. Yani İslam'ı özetleyen dört hadisten biri. Nevevî, buna itiraz edip: "Bilakis, bu hadis tek başına İslam'ın medarı (yani üzerine oturduğu zemin, temel)dir" demiştir. Münâvî der ki: "Selef büyükleri buna bakınca, tavsiyelerinin en büyüğünü nasihat yaptılar. Ariflerden biri dedi ki: "Ben sana nasihatı, köpeğin sahibine olan nasihatini tavsiye ederim. Çünkü sahipleri onu acıktırsalar, kapı dışarı atsalar da, onların etrafında dönmekten, onları korumaktan vazgeçmez."

Hadisin zahiri, nasihat edilen kimseye nasihatın fayda etmeyeceğini bilse bile, nasihatın vacib olduğunu ifade eder.

Ariflerden biri demiştir ki: "Nisah, iplik demektir; minsaha da iğne demektir. Nasih ise, diken (terzi) yani kumaş parçalarını birleştirip elbise yapan, böylece yaptığı birleştirmeler sonucu ortaya çıkan şeyden istifade edilen kimse demektir. Dinde nasih de buna benzer: Allah'ın kulları ile o kulların ahirette saadetlerine vesile olacak şeylerin arasını birleştirir. Allah'ın kullarının arasını birleştirir." el-Kâdî demiştir ki: "Din, asıl itibarıyla taat ve ceza demektir, ama dinle şeriat kastedilir, çünkü şeri-atte de taat ve inkiyad vardır."¹⁹⁵

5755-2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ أَفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى الَّذِي أَفْتَاهُ، وَمَنْ أَسَارَ عَلَى أَخِيهِ بِأَمْرِ يُعْلَمُ أَنَّ الرَّشِدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ]. أخرجه أبو داود .

2. (5755)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kime ilme müstenid olmayan bir fetva verilmişse, bunun günahı ona fetva verene aittir. Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bile, farklı bir irşadda bulunursa ona ihanet etmiş olur." [Ebu Davud, İlm 8, (3657).]¹⁹⁶

AÇIKLAMA:

Hadiste iki temel meseleye temas edilmektedir:

1- Birinci meseleye göre, fetva ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur. Hatta fetva hatalı bile olsa bundan mukallid sorumlu değildir. Bu hatalı fetvanın sorumluluğu fetvayı verene aittir. Ancak fetva vereni sorumlu kılan husus, verdiği fetvayı cahilâne vermesidir, ilme dayandırmamış olmasıdır. Aliyyu'l-Kâri, hadisi şöyle açıklar: "Dendi ki: "Malum olduğu üzere, her cahil, bir mesele çıkınca alime sorar. Alim de ona fetva verir. Eğer alim batıl bir cevap verir, soran da onun batıl olduğunu bilmeden onunla amel ederse, işte bunun günahı müftü yani o fetvayı veren kimse üzerinedir, şayet içtihadında kusur etti ise."

Alimler fetva veren kimsenin, fetvaya ehliyetsiz olmak, fetva için gereken itinaı göstermemek sebebiyle hata yapmış olmak gibi sebeplerle sorumlu düşeceğini belirtirler. Aksi takdirde, içtihad ve fetvaya ehil bir kimsenin, ehliyet sahasında, hakkı bulma hususunda elinden gelen gayret ve titizliği göstererek verdiği fetvada hakkı bulamayıp, hataya düşse bile sorumluluğunun olmayacağını, günaha girmeyeceğini belirtirler. Bu husus, yani içtihadındaki hatasından dolayı müçtehidin sorumlu ve günahkâr olmayacağı hususu bizzat Resulullah tarafından ifade buyrulmuştur. "Hakim içtihad edip hüküm verince isabet ederse iki ücret alır. (Biri içtihad, biri de isabet ücreti). Hükümünde hata ederse tek ücret alır (hüküm verme ücreti)." Şayet hakim verdiği hükümdeki hata sebebiyle sorumlu olsaydı hakimlik, müftülük, müçtehidlik gibi meslekler olmazdı. Çünkü, beşerî hüküm, binde bir gibi pek zayıf da olsa, daima hata ihtimali taşır. Gelişen içtimâî hayat insanları daima içtihad yapmaya, yeni hükümler vermeye mecbur etmektedir. Dinimizin yüceliklerinden biri de şüphesiz müçtehidi hatasından dolayı mes'ul etmemiş olmasıdır. Ama unutmayalım, bu ruhsat ehliyet sahiplerinedir. İctihad ve hükme liyakatı olmayanlar verdikleri hükümdeki hatadan sorumludurlar. Hatta dinimiz, böylelerini sadece hatadan değil, hüküm vermekten sorumlu tutmuştur, hükümünde isabet etmiş olsa bile. Çünkü isabeti tesadüfen olmuştur.

Burada şunu da belirtmekte fayda var: Hatalı fetvadan onunla amel edene sorumluluk yoktur, sorumluluk fetvayı verene aittir derken, fetvayı verenin ehliyetli olmasına bağlıdır. Kişi meselesini ehil olmayan, sorumluluk duygusu bulunmayan kimseden sorarsa, sorumluluktan kurtulamayacağı aşîkârdır. Dinimiz doktorun tababetle ilgili tavsiyesine uymayı esas almıştır, ama nasihatine uyulacak doktorun hem Müslüman, hem de hazık yani mesleğinde ehliyetli olmasını şart koşturmuştur. Hal böyle iken günümüzde, faiz, sigorta gibi bir kısım meşhuk meselelerde, Müslümanlar her sakallıyı dedesi sanan çocuklar gibi her ilahiyatçıyı fetvacı sanarak fetva istemektedirler. Böylesi ciddi bir ihtisas ve takva isteyen meselelerde rastgele kimsenin vereceği fetva ile amel, mukallidi mes'uliyetten kurtarmaz. Şüpheli şeylerde tevakkuf, ihtiyata uygun olan, dinin tavsiye ettiği temel prensiplerden biridir. Resulullah şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmuştur.

2- Hadiste ifade edilen ikinci ana fikre göre kişinin kardeşini bile bile yanlış sevketmesi ona ihanettir. Bir Müslüman, din kardeşi, herhangi bir hususu danıştığı, sorduğu takdirde, gerçek kanaatini söylemelidir. Bu, istişarenin gereğidir. Doğru, faydalı bildiğinin dışında birşey söylemesi ihanettir. Müteakip hadiste görüleceği

¹⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/120-122.

¹⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/122.

üzere, müsteşarın mü'temen olması gerekir. Hadiste "Bizi aldatan bizden değildir" buyrulduğuna göre, bu tehlide masadak olmamak isteyen, istişarenin hakkını vermesi gerekir.¹⁹⁷

5756-3- وعن أم سلمة وأبي هريرة رضي الله عنهما قَا: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: # أَلَمْ يُسْتَشَارْ مُؤْتَمَنٌ]. أخرجه أبو داود عن أبي هريرة والترمذي عنهما .

3. (5756)- Ümmü Seleme ve Ebu Hureyre (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Müsteşar mü'temendir." [Tirmizî, Edeb 57, (2823, 2824), Zühd 39, (2370); Ebu Davud, Edeb 123, (5128); İbnu Mace, Edeb 37, (3745)].¹⁹⁸

AÇIKLAMA:

İstişare, kelime olarak işaret kökünden gelir, İstifal babındandır, işaret istemek manasına gelir. Müsteşir, işaret isteyen demektir, müsteşar da kendisinden işaret istenen kimse demektir. İşareti burada fikir, nasihat olarak anlarsak, istişarenin bir fikir danışma, nasihat isteme ameliyesi olduğunu anlarız.

Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, medenî hayatın vazgeçilmesi imkansız bir ihtiyacı olan fikir alışverişinin adabını belirtmektedir: Fikrine başvurulacak kimse (müsteşar), itimad edilen kimse olmalıdır. Bir başka ifade ile müsteşar ihanet etmemeli, sorulan hususta, kendine göre, gerçek ve doğru ve maslahat ne ise onu söylemelidir. Soru sahibinin maslahatı nede ise onu gizleyerek ihanette bulunmamalıdır. Hadis bir bakıma istişare yapacak kimseye de şöyle hitap etmektedir: "Meseleni, güven vermeyen, gerçeği olduğu gibi söyleyeceğinden emin olmadığın kimseye açıp onunla istişare etme, müsteşarın mü'temen yani itimada şayan olmalıdır."¹⁹⁹

İSTİDRAD

İstişare, İslam'ın üzerinde durduğu ehemmiyetli prensiplerinden biridir. Müslümanların sadece hususi hayatlarında karşılaşacakları meselelerin çözümünde değil, siyâsî hayatın yürütmesinde, idarî sistemin şekillenmesinde de başvurmaları gereken mühim bir esastır. İşlerin şûra ile yürütülmesi Allah'ın emridir.

İslamî şûra, günümüz fikrî ve siyâsî hayatında toz kondurulmayan beynelmilel bir değer olarak ısrarla medar-ı bahs edilen ve en ideal rejim diye müdafaası yapılan demokrasi ile karıştırılır. Bazı kimseler "İslam'da da demokrasi var, çünkü İlahî emir olan şûra, demokrasi demektir" manasına gelen beyanlarda bulunurlar. Her ne kadar mevcut sistemler içinde İslamî şûraya en ziyade benzerlik ve yakınlık arzedeni demokrasi olsa da, bu meselede, arada ayniyet görecektir kadar sözü ileri götürmenin hatalı olduğu açıktır. Sadece memleketimizde değil, bütün dünyada cereyan eden hâdiseler, bilhassa 1991 yılının sonları ile 1992 yıllarının başında Cezayir'de demokratik seçimler suretiyle Müslümanlara iktidar şansı açan gelişmeler karşısında demokrasiperestlerin, askerî darbeyi davet eden çılgılık ve fetvaları, demokratik prensiplerin ve demokratik rejimin İslam aleyhine kullanılabildiği ölçüde takdis edildiğini, İslam'ın lehine netice verecek bir uygulama halinde zerre kadar demokrasiye yanaşmadığını göstermiştir. Bu sebeple, Müslümanların İslamî şûra ile Batı demokrasisini birbirine karıştırmamaları gerekir. Elbette şûranın, adaletin, kanun önünde müsavâtın talibi olacağız, ama iki yüzlü, sömürge aleti demokrasinin müdafaası bize düşmez. Esasen, her iki sistem bazı benzerliklere rağmen birçok temel noktalarda birbirinden farklıdır. İkisini aynı görenler, bu sistemleri yeterince bilmeyenlerdir. Bize, öncelikle, kendi sistemimiz hakkında sağlıklı, tutarlı bir bilgi sahibi olmak düşer.

Bu maksadla, aşağıda İslamî istişare üzerine yaptığımız iki tahlili kaydediyoruz.

Bu meselede temas edilecek ana başlıkları öncelikle şöyle belirtebiliriz: İstişarenin ehemmiyeti ve istişareyi teşvik, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in kendi hayatında istişareye verdiği ehemmiyet, İslamî istişarenin işleyiş şekli (mekanizması).I.²⁰⁰

İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ

İstişare Emri:

Kur'an-ı Kerim, beşeriyet kadar eskiliğini göstermek sadedinde Hz. Süleyman'ın mektubu üzerine, takip edilecek siyasetin tesbiti maksadıyla yakınlarını toplayan Belkıs'ın yaptığı istişare (1) başta olmak üzere Firavun'un Hz. Musa'ya karşı alınması gerekli tedbirleri tesbit için etrafındakilerle yaptığı istişareden (1, a), Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'le ilgili olarak, onun kurban edilmesi hususunda gördüğü rüya üzerine, çocuk İsmail'le yaptığı istişareye

¹⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/122-124.

¹⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/124.

¹⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/124.

²⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/125.

(1, b) varıncaya kadar kaydettiği misallerden başka, iki ayrı ayette Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e ve Müslümanlara istişareyi emreder. Birinci ayet, Müslümanların içtimâî meselelerini aralarında yapacakları istişare ile yürütmelerini emreder: "...Aralarında işleri şûra iledir." Bu ayetle alâkalı olarak belirtilmesi gereken bir husus şudur: Burada kaydedilen parçayı Kur'an-ı Kerim'deki ilgili metnin bütünü içerisinde göreceğimiz olursak "istişare emri"nin başta Allah'a iman olmak üzere, tevekkül, büyük günahlardan içtinab, namaz... gibi İslam'ın temel prensipleri meyanında zikredildiğini görürüz. Bu durum istişarenin ehemmiyetine parmak basmayı gaye edinir: "Size verilen şey hep dünya hayatının geçici (birer) faidesidir. Allah indinde olan(sevap) ise daha hayırlıdır, daha sürekli. (Bu sevaplar) iman edip de ancak Rablerine güvenip dayanmakta, büyük günahlardan ve fahiş kötülüklerden kaçınmakta, öfkelenedikleri zaman bizzat (kusurları) örtmekte (bağışlamakta) olanlara, Rablerinin (tevhid ve ibadete aid davetine) icabet edenlere, namaz(larını) dosdoğru kılanlara -ki bunların işleri daima aralarında müşavere iledir-, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden (Allah'a taat uğrunda) harcamakta bulunanlara, kendilerine tagallüb ve zulüm vaki olduğu zaman elbirlik (mazluma) yardım eyleyenlere mahsustur."(2)

Diğer ayet ise, doğrudan doğruya Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e müteveccih: "Onlarla iş hususunda istişare et" (3). Yani her hususta "en güzel örnek vermekle mükellef olan" Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den içtimâî meselelerin cereyanında ve amme işlerinin tedvirinde de örnek olması, bu işlerde istişareyi müstekar bir esas yapması istenmektedir. Bizzat Resulullah: "Allah bana farzların ikamesini emrettiği gibi müdâretu'n-nası da emretmiştir" (4) buyurur. Müdâretu'n-nas ise, insanlara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek, onlara mültefit olmak, onları kazanmak, gönül alıcı olmak gibi içtimâî kaynaşmayı sağlayacak davranışların hepsine birden şamil olmuştur(5). Az sonra bu içtimâî kaynaşmada kesafeti artıracak en müessir vasıtanın müşavere olduğu ve müşaverenin bu maksadla Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e emredildiği hususunda alimlerin ittifak ettiğini göreceğiz.

Gerçekten bu mevzuyla alâkalı olarak gelen rivayetler, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ve ashabının (radiyallahu anhüm) hayatlarında istişare keyfiyetinin mühim bir düstur olarak yer etmiş bulunduğunu gösterir. Öyle ki, bu mevzuda gelen hadislerle dayanarak Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in etrafındakilerle istişare etmeden bir karara varmadığı, bir icraatta bulunmadığı bile söylenebilir. Bir rivayette şöyle der: "Müslümanların fikrini almadan "emîr" tayin etseydim, İbnu Ümmi Abd'i tayin ederdim" (6). Hz. Enes: "Arkadaşları ile istişarede Hz. Peygamber kadar ileri giden bir başkasını görmedim" der(7). Hz. Ömer, Peygamberimiz aleyhisselam'ın Müslümanlarla alâkalı bir meselenin istişaresi için Hz. Ebu Bekir ile birçok geceler boyu başbaşa kaldıklarını bazan kendisinin de katıldığını belirtir(8).

Suyûti, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in diğer insanlardan farklı olan hususiyetlerini belirtirken bu hasaisden biri olarak "istişare yapma mecburiyeti"ni de zikreder. Bu mecburiyeti delillendirme sadedinde Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den: "Allah bana farzları yapmamı emrettiği gibi, (istişare yoluyla) insanları iyi idare etmemi (müdâretu'n-nas) dahi emretti" hadisini kaydeder.(9)²⁰¹

Telakki:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i meşverete bu kadar ehemmiyet vermeye sevkeden şey meşveretin tesiri hakkında taşıdığı inanç idi. İstişare edenin "asla pişman olmayacağını" belirten (10) Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e göre: "Bir millet istişare ettiği müddetçe zillete düşmez"(11). Bu inancı takviye eden diğer bir görüşüne göre, bir meselede ferdî görüşler yanılabilirse de cemaatin görüşü asla yanılmaz: "Allah, ümmetimi dalalet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaat üzerinedir."(12) Öyle ise gerek ferdî ve gerekse içtimâî meselelerde mümkün mertebe çok kimsenin görüşleri müdahale edip kaynaşmalı, müşterek nokta bulunmalı ve buna da uyulmalıdır. "Gelip geçen bütün peygamberlerin ikisi sema ehlinden, ikisi de arz ehlinden olmak üzere istişare edeceği dört veziri olageldiğini ve kendisinin de aynı şekilde dört vezirle takviye edildiğini"(13) belirten Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) salih (liyakatli) bir müşavirin ehemmiyetini belirtme sadedinde bir başka hadislerinde şöyle buyururlar: "Sizden, üzerine mesuliyet yüklenen bir kimse için Allah hayır murad ederse, ona "salih" bir vezir nasib eder de unuttuğu şeyleri hatırlatır, hatırladığı şeylerde de yardımcı olur." (14) Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde: "Allah, bir lider (emîr) hakkında hayır murad ederse kendisine dürüst bir vezir nasib eder.. Allah onun için hayır murad etmezse kendisine kötü bir veziri musallat eder de unuttuğu şeylerde hatırlatmada, hatırladığı şeylerde de yardımda bulunmaz" (15) der.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), istişarenin içtimâî hayata getireceği huzur ve saadeti ifade için de: "Umeranız hayırlıklarınızdan, zenginleriniz de cömertlerinizden olur ve işleriniz de aranızda istişare ile yürürse yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır" (16) der.²⁰²

Allah'ın İstişaresi: Müşaverenin ehemmiyetini te'yiden kaydedeceğimiz bir başka rivayet, her çeşit istişareden müstağni olduğu hususunda hiç kimsenin tereddüd etmeyeceği Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'le istişaresidir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned' inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Rabbim (tebareke ve teala) ümmetimin hakkında: "Onlara ne yapayım?" diye

²⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/125-127.

²⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/127.

benimle istişarede bulundu. Ben: "Ey Rabbim, ne dilerse onu yap, onlar senin mahlukun ve kullarıdır" dedim. Rabbim ikinci defa benimle istişare yaptı, ben yine aynı şeyleri söyledim. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey Muhammed, ben seni ümmetin hakkında mahzun edip üzmeceğim."

Devamı mevzumuzu alâkadar etmeyen bu hadisten Cenab-ı Hakk'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'le istişare etmek suretiyle ona verdiği makamın yüceliğini anlar, bundan da bir meselede idare edenlerin ve her çeşit büyüklere, istişare suretiyle mâdunlarında (aslarında) hasıl edeceği teşerrüf hissinin ehemmiyetini takdir edebiliriz.²⁰³

Teşvik:

İstışarenin içtimâî hayat için faydası hususunda böylesine bir telakkiden sonra âlemlere rahmet olmak" sıfatıyla mevsuf bir peygamberin (aleyhisselam) ümmetinin hayrı için, onu ısrarla istişareye teşvikten tabi ne olabilir?

Müşkili olan herkesin meselesini bir bilenden sorması bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından: "Bilmiyorsanız bile bilenden (ehl-i zikr) sorun" (18) diye emredilmekten başka Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) de "Akıllara sorun, doğru yolu bulursunuz, (bu emrime) asi gelmeyin pişman olursunuz" (19) der. Bir tebliğinde: "Kardeşiniz birinizden bir şey soracak olursa ona mutlaka yol göstereyin" (20) diye emrederken sorana verilecek bu cevabın bir vazife olduğunu da ayrıca belirtir: "Bir Müslümanın diğer bir Müslüman üzerindeki haklarından biri, ondan tavsiye (nasihat) talep ettiği zaman kendisine tavsiyede (nasihatta) bulunmasıdır"(21)²⁰⁴

Hz. Peygamber İstışareye Muhtaç Mı?

Bu soru, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) hakkında kabul edilen umumi telakkiler muvacehesinde hatıra gelebilecek mühim bir sorudur. Zira, Resulullah'ın Kur'an'da ifadesini bulan vahiy dışındaki sözlerinde bile vahy-i gayr-i metluv denen bir nevi vahye, irşad-ı İlahîye mazhar olduğu, onun kendi hevasından bir şey söylemediği gerek Kur'an'da(22) ve gerek hadislerde (23) gelmiş bulunan naslarla ifade edilmiştir. Abdullah İbnu Amr'dan gelen rivayet "öfkeli halinde bile ağzından sadece hak kelam çıktığını" ifade ederken (24), Ebu Hureyre'den gelen bir rivayet "şakalaşmalarında da haktan başka bir şey çıkmadığını" ifade eder. Bu sonuncu rivayet aynen şöyle: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), bir defasında: "Ben haktan bakışa bir şey söylemem" buyurdu. Orada bulunan Aşhab'tan bazıları: "Ama siz, ey Allah'ın Resulü, bizimle şakalaşıyorsunuz" dediler. Cevaben: "(Şaka sırasında da olsa) haktan başka bir şey söylemem" dedi." (25)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in her an İlahî murakabe altında bulunduğunu, kendisinden hususi ihtihadına mebnî meselelerde hata varid olacak olsa bile -az sonra açıklayacağız- bu hata üzerinde ilanihaye ibka edilmeyip İlahî tashih ve uyarıya mazhar olacağına en güzel, en ikna edici misal, Bedir esirlerine yapılacak muamele ile alâkalı istışareden sonra gelen vahiydir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in aldığı karar İlahî iradeye uygun gelmemesi sebebiyle müteakiben gelen vahy Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i hüngür hüngür ağlatacak kadar şiddetli bir ifade ile tenbih ve tashih etmiştir. İstışarede Hz. Ebu Bekir fideye mukabili serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer hepsinin öldürülmelerini, Abdullah İbnu Ravaha ateşte yakılmalarını teklif etmişti. Hz. Peygamber ise, Hz. Ebu Bekir'in görüşünü muvafık bularak, fideye mukabili serbest bırakılmalarını karar altına almıştı (26). Bu kararı şiddetle kınayan ayette şu ibare de mevcuttur: "...Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi" (27).

Burada şunu belirtmemiz gerekmektedir: Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) her hususta en güzelin, en faydalının, en doğrunun örneğini vermek vazifesiyle muvazzaftır. İstışare hususunda da bu vazifeyle muvazzaftır. Öyle ise her seferinde, her işinde mucizeye, sarîh vahye dayansaydı bu "örnek olma" vazifesi yerine gelmemiş olurdu. Öyle ise, peygamber ve elçi olmak haysiyetiyle Allah'la olan irtibatı açısından zuhur eden meselelerin hallinde insanlarla istışareye ihtiyacı olmamakla beraber, insanlara istışarenin lüzumu, ehemmiyeti ve nasıl yapılması lazım geldiğini öğretme vazifesiyle de muvazzaf olması sebebiyle istışareye yer vermek zorundadır. Nitekim, söylediğimiz bu hususu, te'yid eden bir rivayet İbnu Abbas'tan gelmektedir: "Onlarla iş hususunda istişare et..." ayeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) şunu söyledi: "(Şunu bilin ki) Allah ve Resulü istışareye muhtaç değildir. Fakat, Cenab-ı Hakk, ümmetime bir rahmet olarak bunu emretmiştir"(28). Bunu te'yid eden bir başka rivayette: "Cebrail'in Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indirdiği" belirtilir(29)

Şu halde Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) taşıdığı peygamberlik vasfının bir yönü icabı istışareye muhtaç değilse de, diğer bir yönü, yani örnek olmak, öğretmek yönüyle de istışare yapmakla muvazzaftır. Alimler meselenin bu yönünü tavzihte mütefiktirler. Hasan-ı Basri şöyle der: "Cenab-ı Hak: "İş hususunda onlarla istişare et" diyerek mahlukatın en kâmiline meşvereti emretti. Bu emir, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in aşhabına olan ihtiyacı sebebiyle değildir. Bu emirle Cenab-ı Hak, bize meşveretin fazilet ve ehemmiyetini öğretmek ve Müslümanların meşvereti hayatlarında tatbik etmelerini sağlamak; kişinin, alim bile olsa insanlarla meşverette bulunması gerektiğini öğretmek istemiştir."(30)

²⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/127-128.

²⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/128.

Katâde de aynı ayeti açıklarken emrin Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabının fikirlerine olan ihtiyacından ziyade terbiyevî yönünü dile getirir: "Allah, müşavereyi Ashab'ın Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e ülfet ve yakınlığını artırmak ve onların (içlerinden geçebilecek her çeşit mülhazaları bertaraf ederek) nefislerini hoş kılmak için emretti" (31)

Müşavere emrinin "kalplerin hoş kılınması" gayesine raci olduğu farklı alimlerce te'yid edilen bir husustur(32). İlk nazarda mübhem gibi gelen bu tabirin aydınlanması maksadıyla İbnu Kesir'in: "Böylece insanlar, yaptıkları işlerde daha şevkli (enşat) olurlar" izahını (33) kaydedebiliriz.

İstişareye ehemmiyet vermeyen diktatörlerin halet-i ruhiyesini inceleyen araştırmacılar onların son derece kuşkulu ve ürkek olduklarını, zaman zaman delilik derecesine varan ruhî bunalımlar geçirdiklerini ifade ederler.²⁰⁵

Siyasî tarihçiler, diktatör idarelerin, bizzat diktatörlerin ölümü ile sona erdiğini ifade ederken (34), sosyolog ve içtimaiyatçılar da temeli istişareye dayanan "demokratik" idare ve terbiyenin halktaki mesuliyet ve teşebbüs ruhunu artırdığını belirtirler.

Şu halde, istişarenin ehemmiyetinden bahsederken onun bu yönüne de hususen parmak basmak gerekmektedir: İstişare idare edenle idare edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı, itimad ve güvenin en mühim sebeplerinden biridir. Fikri alınan kimse, onlara karşı içinden geçebilecek kuşku, endişe, suizan, korku gibi hislerden kalbini temizleyerek kendisine değer verilmiş olma düşüncesinin de iştirakiyle samimi bir hürmet ve itaat duygusuyla bağlanacak, idare eden de bilmukabele ona karşı daha ziyade merhamet ve şefkatini ziyadeleştirecektir. Esnaf alimlerimiz bu durumu "ülfetin ziyadeleşmesi", "kalplerin hoş kılınması" gibi tabirlerle ifade etmişlerdir.²⁰⁶

En Büyük Dahi De İstişareye Muhtaçtır:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), "İşleri, aralarında şûra iledir" ayetinin alimcahil, idare eden-idare edilen herkese şamil olan umumi emrine rağmen hiç kimsenin şu veya bu mülhaza ile, kendisini istişareden müstağni addetmemesi, mutlaka istişareye yer vermesi gereğini ifade zımında: "Ben vahiy gelmeyen hususlarda sizden biriniz gibiyim" der (36) ve "Allahu Te-ala ikisi sema ehlinde: Cibril ve Mikail ve ikisi de arz ehlinde: Ebu Bekir ve Ömer olmak üzere dört vezirle beni takviye etti" diye ilave eder.(37)

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Müslümanları kendisiyle istişareye teşvik etmek, bilhassa dünyevî işlerin tedviriyle alakalı hususlarda, herkesin şahsî fikrini söylemede, kendi nübüvvet otoritesi karşısında içlerinden geçebilecek tereddüd ve çekingenlikleri kırabilmek için daha da ileri giderek: "...(Şunu bilin ki) ben de bir insanım, söylediklerimde isabet de ederim, hata da ederim"(38), "...Siz dünyanın işini benden daha iyi bilirsiniz" (39) gibi beyanlarda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gerek ilmî ve gerek içtimâî vaziyeti ne olursa olsun herkesin mutlaka istişare ile hareket etmesi gereğini ifade eden bir beyanı Hz. Ali'nin bir sorusu üzerine varid olmuştur. Aslı uzun olan mezkur rivayette Hz. Ali, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e sorar: "Ey Allah'ın Resulü, hakkında Kur'an'da ayet gelmemiş, sizin sünnetinizde de bir benzeri hükme bağlanmamış (hakkında emir veya yasak beyan edilmemiş) (40) bir hâdise ortaya çıkarsa ne yapmamızı irşad buyurursunuz?" Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur: "Onu (fukaha) (41) ve mü'minlerden abid olanlar arasında istişare edin. Fakat asla hususi bir kimsenin re'yi ile hükme bağlamayın..." (42).

İbnu Teymiyye, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e Kur'an'da gelen istişare emrine dayanarak, "Hiçbir veliyülemin (otoritenin) kendini, istişare etmekten müstağni addedemeyeceğini belirttikten sonra, Kur'an'da gelen mezkur emrin gayeleri hususunda alimlerin şu tadadı yaptıklarını kaydeder:

1- Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabının radiyalahu anhüm kalplerini kazanma (te'lif).

2- Hz. Peygamber'den sonra bu prensibe uyulması.

3- Hakkında vahiy gelmeyen harp, cizye, vesair her çeşit umurda onların reylerini elde etmesi(43).²⁰⁷

Ashab Ve İstişare:

Ashab, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den aldığı derse uyarak istişareye gerekli ehemmiyeti vermiştir. Hz. Ebu Bekr Kur'an-ı Kerim'in kitap haline konmasından (44), zekat vermemek için isyan eden bedevilerle savaşa (45) kadar bütün devlet işlerinde istişareye yer verdiği gibi, sağa sola tayin ettiği komutanlara bile istişare ile hareket etmeleri hususunda ta'mimler yollamıştır.(46)

Bu hususta Hz. Ömer'in işgal ettiği mevki daha calib-i dikkattir. Hz. Peygamber'in kabir-i şerifleri ile minber arasında "meclisulmuahacirîn"ın yer aldığını; Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman

²⁰⁵ Sözelimi, meşhûr diktatör Stalin için bizzat Kuruşçef tarafından yapılan bir tasvir bu husûsa canlı bir misâl olur. Kuruşçef, Stalin'in hastalık derecesine varan şüpheciliğini ifadeden sonra, şunu ilâve eder. "Stalin insana bakar ve şöyle derdi: "Gözleriniz bugün neden böyle aldattı?" veya "Bugün neden böyle etrafınıza bakıyorsunuz da gözlerimin içine bakmıyorsunuz?" Stalin kuruntulu, hastalık derecesinde şüpheci bir insandı." (Lin Yutang, Gizli İsim, Çeviren: Suzan Akpınar, Işık Kitapları, İstanbul, 1962, s. 73.)

²⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/128-130.

²⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/131.

İbnu Avf radiyallahu anhüm ecmain'in burada devamlı üye oldukları, zuhur eden her meseleyi onlara vaz ederek onlarla istişare ettiği (47), sorulan suallere sünnete uygun cevabı bulmak için istişarelere başvurduğu (48) rivayetlerde belirtilir. Hicri takvimin konmasıyla sonuçlanan tarih vazıyla ilgili istişare bunların mühimlerinden biridir (49). Onun, istişare meclisine gençleri de alıp, fikirlerini rahatça söylemeleri hususunda teşviklerde bulunduğu da rivayetlerde gelmiştir(50). Hatta onun, askerî komutanların yanına müşavirler tayin ettiği de bilinmektedir.(51)²⁰⁸

H. Peygamber'in Müşavirleri:

H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) istişareye son derece ehemmiyet verdiğini belirttikten sonra, şahsî hayatındaki tatbikatı göstermek bakımından, fiilen istişarede bulunduğu bazı şahsiyetleri belirtmede fayda var. Hemen kaydedelim ki, bu hususta ilk akla gelen kimseler H. Ebu Bekr ve H. Ömer'dir. İbnu Abbas onları H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in "iki havarisi ve iki veziri" olarak tavsif eder (52). Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'in devlet işlerinin yürütülmesinde bu iki zata ne kadar ehemmiyet verdiğini: "Ebu Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesabesindedir" hadisinden anlayabiliriz.(53) H. Peygamber bu kulak ve göz gibi kıymetli tuttuğu müşavirlerin görüşlerini ne kadar üstün tuttuğunu, "Ebu Bekr ve Ömer istişare sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem" sözüyle ifade eder (54) H. Peygamber'in "İkinizle beni takviye eden Allah'a hamd olsun" dediği de rivayetler arasında gelmiştir.(54/2)

Gerçekten de bu iki müsteşar son derece nâfiz görüşlü kimselerdir. Onların bu husustaki liyakatlarını ifade eden rivayetler çoktur. H. Ömer için oğlu Abdullah: "Ömer'in birşey için: "Zannederim bu şöyle olmalıdır" deyip de onun zannettiği şekilde hasıl olmadığı vaki değildir" der.(55) Yine Abdullah İbnu Ömer'in ifadesiyle ortaya çıkan bir meselede herkes bir görüş beyan ederken H. Ömer bir başka görüş beyan edecek olsa meseleyle alâkalı olarak gelen ayet her seferinde H. Ömer'i te'yid etmiştir(56). Nitekim bu durumlarda on beş kadarında H. Ömer'den "şöyle olsaydı" diye vaki olan temenniye takiben, temennisine muvafık ayetler gelmiştir. Tesettür, münafıklara kılınan cenaze namazı, Bedir esirlerine uygulanacak muamele ile alâkalı vahiyler bunlardır. H. Ömer'e vahy-i İlahî'nin muvafakatı olarak bilinen bu hadisler(57) onun ne kadar nâfiz ve basiret ve ne kadar berrak bir fitrat-ı selime sahibi olduğunun ve H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in: "Benden sonra bir peygamber gelseydi bu Ömer olurdu" (58) veya "Allah hakkı Ömer'in lisanına ve kalbine konmuştur"(59) iltifatlarının ne kadar doğru olduğunun en güzel delilleridir.

H. Ebu Bekir (radiyallahu anh)'in bu husustaki kapasitesini dile getiren rivayetler de çoktur. Onların burada zikrinden sarf-ı nazar ederek, onun görüşlerindeki isabetlilik derecesini ifade eden H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in şu hadisini kayıtlı yetiniyoruz: "Allah, Ebu Bekir'in (kararlarında) hata yapmasından, semasının fevkinde rahatsız olur"(60).

H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu iki zat dışında başka müşavirleri de olmuştur. Az sonra belirtileceği üzere, istişare edilecek mesele kimi veya kimleri alâkadar ediyorsa, kadın-erkek, yaşlı-geç, hatta mü'min-münafık ve müşrik ayırımı yapmadan fikirlerine başvurmuş, lüzumuna inandığı ve fayda mülhaza ettiği herkesle istişarede bulunmuştur.

Bununla beraber, umumiyetle gerek Ensar ve gerekse Muhacirun'un temsilcileri durumunda olan büyükler, onun sıkça müracaat edip istişare yaptığı kimseleri teşkil etmekte idi. Bu meyanda H. Ebu Bekir ve Ömer (radiyallahu anhümâ)'den sonra bilhassa H. Osman, H. Ali, Talha, Zübeyr, Üseyd İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muaz ve Sa'd İbnu Ubade, Muaz İbnu Cebel vs. sıkça istişare ettiği kimseler arasında zikredilebilir(61).²⁰⁹

Münafık ve Müşriklerle İstişare: Burada hususen zikre şayan iki isim Abdullah İbnu Ubey İbni Selül ve Abbas İbnu Abdilmuttalib'tir. Bunlardan birincisi Medine'deki münafıkların başı olarak birçok ızdıraplara sebep olduğu halde H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) zaman zaman kendisiyle istişare etmiştir. Bu meyanda Uhud Savaşı'nın nerede yapılacağı hususunda icra edilen istişaredeki tutumu ve neticeleri mühimdir(62).

İbnu Abbas'a gelince, H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Mekke' de iken, onunla henüz müşrik bulunmasına rağmen, "isabetli rey ve kuvvetli zeka sahibi" olması sebebiyle, hicret gibi en gizli, en kritik bir meselede bile istişare ederek fikrini almıştır.(63)²¹⁰

İstişare Mevzuları:

H. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ashabıyla yaptığı istişareler gözönüne alınınca bunların çok çeşitli sahalara girdikleri görülür. Çoğunlukla harp ve askerlikle alâkalı iseler de sadece bunlara münhasır değildir. Nitekim namaz vakitlerini duyurma şekli ile alâkalı olan istişare, dinî olduğu gibi, ifk (H. Aişe'ye iftira) meselesinde yapılan istişare de tamamen dünyevî ve hatta hususi bir meselenin müşaveresi gibi gözükmemektedir. Misallerden gelen bu tenevvü (çeşitli sahalarla ilgili olma) sebebiyle İslam alimleri, istişareye arzedilmesi gereken meseleler hususunda farklı iddialarda bulunurlar. "Bir kısmı harp ve düşmanla alâkalı meselelerde

²⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/131-132.

²⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/132-133.

²¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/133.

gerekli derken, diğer bir kısmı dünya ve din işlerinde lüzumlu, bir başka grup da, insanları ahkâmın sebepleri ve içtihadın yapılış tarzı hususlarında uyarmak için dinî meselelerde yapılmalıdır" demişlerdir(64).²¹¹

İstişare Dışı Mevzular:

Dinî mevzuların bile istişare şumulüne girdiği söylenirken, vahyin gelmediği hususlara giren dinî meselelerin kastedildiğini belirtmek gerek. Nitekim Ashab, Hz. Peygamber'in teklifleri geldikçe: "Bu vahiyse diyeceğimiz yok, ama şahsî re'yunuz ise kanaatimiz budur... Şöyle yapılırsa daha iyi olur... Biz bunu kabul edemeyiz.." şeklinde konuşmuşlardır. Şu halde vahiyle tavih ve tesbit edilen meselelerde vahye ters düşen kanaatler ileri sürmek, münakaşa yapmaya kalkmak mü'minlik edebine aykırıdır, bu hususlarda tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Allah'a, ahirete, kadere iman gibi imana müteallik meselelerde münakaşa ve hatta mübahaseyi yasaklamıştır(65). Kısmen mevzumuzun dışına çıkan bu bahse bir örnek kaydedip geçeceğiz: Hz. Ali'nin rivayetine göre, bir gece kendilerine uğrayan Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm): "Namaz kılmıyor musunuz?" diye sorunca Hz. Ali: "Ey Allah'ın Resulü, bizim nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. O, bizim (namaza) kalkmamızı dilerse bizi kaldırır (biz de namaz kılarız)" cevabını verir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kaderle alâkalı bu meselede münakaşaya girmektense cevap bile vermeden geri döner, gider. Ancak, giderken kendi kendine şu ayeti telaffuz ettiğini Hz. Ali işitir: "İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır" (66-67).II.²¹²

İstişarenin Mekanizması

İslam'ın istişareye verdiği ehemmiyeti belirttikten sonra, İslamî istişarenin safhalarıyla alâkalı birkaç mühim noktayı açıklayabiliriz:²¹³

1- Müşavirin Durumu:

İstişarede en mühim hususlardan biri budur.

Sünnette kimlerle istişare edilebileceği hususunda gerek kavli ve gerekse fiili hadisler, örnekler bolca varid olmuştur. Buna göre:²¹⁴

a. Liyakat:

Müştaşar, fikri alınacak hususta akıl, tecrübe ve bilgi yönleriyle liyakatlı olmalıdır. Hadiste: "Akil olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız.." (68), "İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır" (69) denir. Alimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir almamayı tavsiye ederler(70).

Liyakatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu takdirde müşrik bile olsa fikrine başvurulabileceği hususunda yukarıda zikri geçen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in amcası Abbas ile henüz Müslüman olmazdan önce yapmış bulunduğu istişare delil olarak gösterilebilir.

Ahlak kitaplarında kaydedilen: "Müştaşarın fikren gam ve kederden salim olması" şartını da liyakatla alâkalı bir husus olarak değerlendirebiliriz(71).²¹⁵

b. Mûtemed Olmak:

Fikrine başvurulacak kimsenin liyakattan başka mûtemed olması aranmalıdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) mükerrer olarak: "Müştaşar güvenilir olmalıdır" der (72). Bir başka hadiste: "Müştaşar dürüst olmalıdır, bir kimseye bir şey danışılırsa kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyi tavsiye etmelidir" (73) der, böyle hareket etmeyenin davranışını da "...kardeşine ihanet etmiştir" diyerek ihanet gibi ağır bir suçla suçlayarak takbih eder(74). Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) istişarede dürüstlükten ayrılanları kınayan hadislerden birinde de şöyle buyurur: "Kişi kendisinden fikir danışanlar hakkında hayırhah olduğu müddetçe görüşlerinde isabetli olmaya devam eder. Ancak, danışanı ne zaman aldatmaya kalkarsa Allah da onun fikirlerindeki sıhhati (isabetliliği) kaldırır" (75)

Dürüstlük Başta Gelir: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) yukarıda kaydettiğimiz bazı hadislerde fikir danışana cevap vermenin bir vecibe olduğunu beyan etmekle beraber, kanaat beyan ederken dürüstlüğün şart olduğunu bilhassa tebarüz ettirir. Müracaat edenle müştaşar arasında mevcut hasmane düşünceler, menfi hisler

²¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.

²¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.

²¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134.

²¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/134-135.

²¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/135.

sebebiyle dürüst olmayacaksa sükut etmesi, konuşmaması gereklidir: "Müştaşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükut eder (cevap vermez)(76). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılyormuşçasına (doğru) cevap versin" (77). Şu halde mesela Maverdi gibi bazı alimlerimizin: "Bir kimseye dost veya düşman kim müracaat ederse etsin fikrini gizlemede hiçbir özür yoktur" sözünü (78) bu hadisin ruhsatıyla ihtiyatla karşılamak gerekir.

Sorulara doğru cevap vermek hususunda delil olarak, normal durumda kişi hakkında medar-ı bahs edilmesi gıybet sayılabilecek bir açıklamayı, müracat ve sual üzerine yapılmış bulduğumuz şu hadisi gösterebiliriz. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), evlenmek niyetiyle Ebu Cehm ve Muaviye hakkında kendisine fikir danışan Fatıma Bintu Kays'a şu enteresan cevabı verir: "Ebu Cehm sopasını omuzunda taşır (yani dayak atıcısıdır). Muaviye'ye gelince, o da fakir ve malsızdır, sen Üsame İbnu Zeyd ile evlen" (79).²¹⁶

c. Müslüman Ve Dindar Olmak:

Bazı hadisler, istişare edilecek kimsenin Müslüman ve mütedeyyin olmasını şart koşar: "Kim bir işe girişmek ister de o hususta Müslüman biri ile müşavere ederse Allah onu işlerin en doğrusunda muvaffak kılar" (80).

Ahlak kitaplarına "müttaki, mütedeyyin olmak" şeklinde girmiş olan bu şartın, keza "nasih ve muhib olmak", "sorulan hususta müştaşarın menfaati olmamak" gibi kaydedilen diğer şartlarda da olduğu üzere, esas gayesi yukarıda kaydettiğimiz "güvenilir olmak" şartını gerçekleştirmeye racidir.(81)²¹⁷

d. İlgili Olmak:

Bu vasıf liyakat maddesinde mütalaa edilebilirse de ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Aslında ilgi, liyakattan oldukça farklı bir husustur. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bir kısım sünnetini, hatıra gelebilecek bazı sualleri böylece daha rahat açıklığa kavuşturabileceğiz. Nitekim Uhud Seferi sırasında, savaş şehrin içinde mi, yoksa dışında mı olmalı? diye müzakere yapılırken münafık Abdullah İbnu Übey İbni Selül'ün fikrinin alınması bu mesele ile olan alâkası sebebiyledir. Zira, üç yüz civarında bir grubun lideri durumunda idi.

Bu cümleden olarak, kadınla istişare meselesi de mevzubahs edilebilir. Zaman zaman, bir kısım kitaplarda mutlak bir ifade ile "kadınla istişare etmeyin" (82) şeklindeki tavsiyenin sünnete uymadığını söyleyebiliriz. Zira en azından kadını ilgilendiren meselelerde onunla istişare edilmesi hususunda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'den çok net "emirler" varid olmuştur: "Kendilerini ilgilendiren hususta kadınlarla istişare edin" (82, a) "Kızları hususunda kadınlarla istişare edin." (83) "Bakire kızla, (evlendirmeden önce) babası müşavere etmelidir" (84) "Dul kadın, kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı..." (84, a) gibi.

Evlenme gibi şahsını alâkadar eden bir mevzuda fikrinin alınması ve ona uyulması kesinlikle ifade edilir ve hatta "kızın arzusunun hilafına yapılan nikahın bizzat Resulullah tarafından iptal edilmesi" (85) vak'asına dayanan "cumhur" bu çeşit nikahın batıl olduğuna hükmeder(86).

Şüphesiz bir erkek, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmekle" kayıtlı değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette: "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir.(87) Bunun aksini ifade eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder" cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal edilmesidir. Nitekim aynı hadiste "...babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" denmektedir.(88)

Kadınla istişare meselesindeki tereddüdü izale edecek iki örneği Hz. Ömer'den kaydedebiliriz. Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mihir için bir tahdid getirerek mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman cemaatte bulunan bir kadının, bizzat Kur'an'dan okuduğu ayetle bu kararın yanlışlığını hatırlatması üzerine Hz. Ömer: "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti. Bir emir (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(89).

İkinci misalimiz mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde Hz. Ömer, kocası cihad için askere gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan yakındığını" işitince, kızı Hafsa'ya (ve kadınlardan tecrübeli olanlara) (90) müracaat ederek: "Kızım, (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve onun verdiği cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder.(91)

Şu halde, kadını ilgilendiren şahsî, ailevî meselelerde fikri alınacağı gibi, ihtisasına giren meselelerde de fikri alınabilecektir. Zaten liyakat ve ilgisi olmayan hususlarda erkek de olsa kendisiyle istişare tavsiye edilmemiştir. Öyle ise, "kadınla istişare etmeyin" mealindeki mutlak tavsiyeler menşei sünnetten almazlar, bazı ciddi kitaplarda (92) tasrih edildiği üzere "hükema" sözüdür. Ne var ki, dinî kitaplarımıza girmiş bulunan -darb-ı

²¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/135-136.

²¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/136.

mesel, israiliyat, etibba ve hükema sözü nevinden- her şey, halk tarafından zamanla dinin kendisi zannedilerek, hadisle, Kur'an'la iltibas edilmiştir.²¹⁸

2. İstişarenin Şekli:

İslamî istişarede müşavirlerin durumunu belirttikten sonra istişarenin cereyan tarzına da temas etmek isteriz. Burada karşımıza farklı şekiller çıkmaktadır:²¹⁹

a. Doğrudan Re'ye Müracat:

Karara bağlanacak bir mesele zuhur edince salahiyyetli veya ilgili kimselere başvurarak fikirlerinin alınması demektir. Bunun misali Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında çoktur. Bedir'de harbe karar vermek (93), Bedir Harbi'nden sonra da elde edilen esir ve ganimetler mevzuunda takip edilecek tutum için (94), Hendek Harbi'nin hazırlık şekli için (95) yapılan istişareler umumiyyetle bilinen örneklerdir.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu durumda beyan edilen görüşlerden en uygununu ihtiyar ederdi.²²⁰

b. Liyakatlinin Müdahalesi:

Bazı durumlarda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in şahsî müracaatı varid olmadan, ortaya çıkmış mesele ile alâkalı olarak hariçten müdahale vakaları olmuştur. Bu müdahaleler "liyakatli ağız"dan geldiği veya "makul" bulunduğu takdirde daima hüsn-ü kabul görmüştür. Bununla alâkalı örnekler de çoktur. Bu ikna edici örnekler Hubab İbnu'l-Münzir ile alâkalı olanlarıdır. Bedir Savaşı'na karar verildikten sonra Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ordunun savaş vaziyeti alacağı yeri tayin ederek yerleşme emrini vermişti ki, Hubab huzura çıkarak harp mevziini seçme işini vahyin irşadı ile değil de kendi re'yi ile yaptı ise buranın uygun olmadığını Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e söyledi. Hz. Peygamber de: "Hayır, vahiy değil kendi reyimle seçmiş idim" der. Hubab'ın fikrine uygun olarak yeniden yerleşim yapılır. (96) Aynı Hubab'ın gerek Hayber (97), gerek Taif (98) seferleri sırasında, gerekse Benu Nadr ve Benu Kureyza gazvelerinde (99) Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) tarafından, her seferinde kabul edilen benzer tekliflerine rastlıyoruz.

Fetih günü Mekke'nin haramiyetini ilan eden Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in bu meyanda "otlarını yolmanın da harama dahil olduğunu" söylemesi üzerine amcası Abbas tarafından izhir denen ve günlük hayatta muhtaç olunan bir otun bu yasaktan hariç tutulması için yapılan talebin kabul edilmesi (100) şarap yapılan (101), eşek eti pişirilen kapların kırılması için verdiği emre "kırmayıp yıkandıktan sonra kullanılması" (102) için yapılan teklifin kabul edilmesi gibi örnekler Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in çok farklı mevzularda muhataplarını dinleyip, görüşlerini değerlendirdiğini gösterir.²²¹

c. Yersiz Teklif:

Şunu da belirtelim ki, münhasıran dini alâkadar eden meselelerde vaki olan telkin ve tavsiyeleri Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ciddiye almamıştır. Nitekim O'nun kadın-erkek, yaşlıgenç herkese, her hususta düşünce ve kanaatlarını serbestçe söyleme hususundaki cesaret verdiren müsamahakâr davranışı sebebiyle, bazı kimselerin, zaman zaman "yersiz" ve "densiz" diyebileceğimiz davranışları ve teklifleri de olmuştur. Bunlardan biri, bir yolculuk sırasında vaki olur: Akşam vakti girince Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) orucunu açmak için su ister. Bunun üzerine muhatapı emri hemen yerine getireceği yerde: "Biraz daha bekleyin, ortalık kararsın" karşılığında bulunur. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm), her seferinde aynı şekilde mukabelede bulunan muhatabının -ki Bilal-i Habeşî'dir- (103) mütalaasını nazar-ı dikkate almaksızın emrini üç defa tekrar ederek orucunu açtıktan sonra, iftar vaktiyle alâkalı açıklamada bulunur (104).

İkinci bir misal, hacc menasikinin talimi sırasında meydana gelir. Peygamberimiz (aleyhisselam) hacc esnasında Zilhicce'nin dördüncü (veya beşinci) günü beraberinde kurbanlıklarını getirmeyenlere, ihramdan çıkmalarını emretmişti. Sahabeler, "ihramdan çıkmak için vaktin henüz gelmediğine" hükmederek bu emri tatbik etmek istemiyorlardı (105). Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) bu tutum karşısında o kadar öfkelenmişti ki, Hz. Aişe'nin yanına döndüğü zaman öfkesi hala yüzünden okunuyordu"(106)

Gerek iftar vakti, gerek ihramdan çıkma günü gibi, tamamen dinî hususlarda, dünyada Hz. Peygamber'den başka kim daha liyakatlı ve salahiyyetli olabilirdi ki, bu çeşitten itiraz ve teklifleri ciddiye alsın?²²²

d. Saygısız Müdahale: Her ne kadar normal istişare çerçevesinde mütalaa edilmesi zor da olsa, istişare mevzuu ele alındığı zaman temas edilmesinde fayda mülâhaza edilecek bir husus da Hz. Peygamber (aleyissalâtu

²¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/136-137.

²¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/137.

²²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138.

²²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138.

²²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/138-139.

vesselâm)'in "saygısızca" diye tavsif edeceğimiz bazı itiraz ve müdahaleler karşısındaki tutumudur. Zira insanlar arasında bir kısım ölçüsüz ve saygısız davranışlara sapan kimseler her zaman mevcuttur. Bunlar karşısında Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in davranışını ibret almamız için bilmekte fayda vardır. Kısaca "sabır" ve "müsamaha" olarak tavsif edeceğimiz bu sünneti sergileyen bir iki misal kaydedeceğiz:

Birinci misalimiz, Abdullah İbnu Zî'l-Huvaysira denen bir Temimlinin davranışdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Huneyn'de elde edilen ganimeti (veya Hz. Ali'nin Yemen'den (107) göndermiş bulunduğu sadaka malını) (108) dağıtırken ortaya atılarak: "Ey Muhammed Allah' tan kork, adil ol, bu taksim Allah'ın rızası aranmayan bir taksim oldu" der. Bu söze fena halde öfkelenen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ona şu cevabı verir: "Eğer ben de asi isem, kim O'na muti olabilir? Yer, gök ve insanlar içerisinden Allah, beni seçip itimad eder de siz etmez misiniz?" Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in son derece üzüldüğünü gören Aşhab'tan bazıları bu saygısız şiddetli bir şekilde cezalandırmak, hatta öldürmek için izin isterlerse de Resulullah (aleyissalâtu vesselâm): "Ben müşriklerin "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" demelerini istemem" diyerek hiçbirisine müsaade etmez(109).

Bir başka vak'a, Hz. Zübeyr ile Medineli arasında çıkan su ihtilafının halli sırasında meydana gelir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) ihtilafı: "Ey Zübeyr (madem su, komşuna senin tarlandan geçiyor) tarlanı önce sen sula, sonra da suyu komşuna sal" diye hükme bağlamıştı. Karardan memnun olmayan Medineli: "Ya Resulallah sen kararı Zübeyr lehine verdin, çünkü o senin halaoğlundur" diye itiraz eder(110). Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'i yüzü renklenecek kadar öfkelenen bu ölçüsüz itiraz üzerine gelen bir vahiy bu çeşitten zuhur edecek durumları şiddetle kınar: "Onlar senin hükümlerini içlerinden gelen hoşlukla karşılamadıkları müddetçe mü'min değillerdir" (111)

Keza, zina suçunu işleyen kadınların cezalandırılabilmesi için dört şahit getirilmesini emreden ayetin (112) nüzulü vesilesiyle vaki bir sual üzerine Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in, karısı ile yabancı bir erkek yakalayan kimsenin zanileri öldüremeyeceğini, dört şahitle mahkemeye müracat edebileceğini beyan etmesi üzerine, Sa'd İbnu Ubade' nin: "Ey Allah'ın Resulü, hüküm böyle mi? (113) Yani ben karımla bir yabancıyı yakalayıp da dört şahid bulup gelinceye kadar dokunmayacağım ha?" sorusuna Hz. Peygamber: "Evet hüküm böyledir" demesi üzerine Sa'd itiraz ederek: "Hayır, seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun böyle birini görürsem hemen kılıcımla kellesini uçururum" der. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) İlahî hükme karşı gelmeyi ifade eden bu ani feverana karşı: "Ey Ensar, ey Medineliler, efendiniz Sa'd'ın ne dediğini işitiyorsunuz. Evet Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır" (114) cevabını verir. Cemaatten Sa'd'ın kıskançlığını te'yid eden bazı konuşmalardan sonra olacak, biraz yatışan Sa'd özür dileyerek şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teala'nın indinden gelmiştir. Fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der(115).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in büyük bir sabır ve müsamaha ile karşıladığı feveranlar zaman zaman Hz. Ömer'den gelmiştir. Bunlar meyânında, bilhassa Hudeybiye Sulhü üzerine vaki olan itiraz kayda değdiği için az sonra etrafıca temas edeceğiz.

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert, haşin ve bazan rencide edici çıkışlara sabır, sükut, mülayemet ve mümkün mertebe güler yüzle mukabele edişi, etrafındaki insanların dağılmalarını önlemeye raci idi. Bu davranışın O'nun başarısındaki büyük rolünü bizzat Kur'an-ı Kerim te'yid etmektedir. Nitekim yukarıda kısmi olarak kaydetmiş olduğumuz Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e müşavere etmeyi emreden ayet şöyle der: "O vakit sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da) günahlarının affını iste, iş hususunda onlarla müşavere et" (116).

Dilimizdeki "insanın yere bakını ile suyun duru akanından kork" sözü de, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sert ve hatta saygısızca itirazlara cesaret veren müsamahalı davranışındaki hikmet ve maslahatı anlamaya yardımcı olabilir. İnsanlar muhalefetlerini ifade edemezlerse bir kısım gizli telakkilerin gelişmesinden ve beklenmedik zamanlarda tehlikeli patlamalar halinde ortaya çıkmasından korkulmalıdır.²²³

3- Kararın Alınması:

İstişarenin mühim bir safhası, müzakere edilen mevzu üzerine değişik görüşler serdedildikten sonra kararın alınması safhasıdır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sünnetinde bunun çeşitli şekillerde yapıldığı görülür:²²⁴

a- Ekseriyetin Re'yi:

Uhud Harbi için yapılan istişarede karar böyle alınmıştır. Başta Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) olmak üzere yaşlılar düşmanın şehir içinde karşılanması fikrinde idiler. Ancak, çoğunluğu teşkil eden gençler bunu

²²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/139-141.

²²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.

tezil edici bularak erkekçe meydanda savaşmayı istiyorlar ve bunda ısrar ediyorlardı. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm): "Öyleyse siz bilirsiniz" diyerek kabul etti(117).²²⁵

b- Görüşlerden birinin ihtiyarı:

"Bazı durumlarda Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) beyan edilen görüşlerden birini oylamaya başvurmadan, şahsen tercih etmiştir: Bedir esirlerine yapılacak muamelede öyle olmuştur."²²⁶

c- Kararı Tehir Etmek:

Ortaya atılan görüşlerden hiçbirini kabul etmeksizin, durumun tavzihini zamana bırakma şekli de olmuştur. Namaz vaktini duyurmak için benimsenecek vasıta mevzuunda bu tarz uygulanmıştır. Sahabelerden bazıları çan çalmayı, bazıları ateş yakmayı, bazıları da boru öttürmeyi teklif ediyordu. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) hiçbirini uygun bulmayarak kararı tehir etti. Ertesi gün Abdullah İbnu Zeyd'in rüyada ezberlemiş olduğu bugünkü ezan şekli benimsendi(118).²²⁷

d- İcbarî Karar:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında, az da olsa müşavirlerin rağmına re'sen alınmış olan karara da rastlanır. Bunun en iyi misali Hudeybiye Anlaşması'dır. İstikbale matuf stratejik hedef ve gayelerini, zahiri ve peşin görüntüsü sebebiyle anlamayarak "tezil edici" bulan "Ashab-ı Resul"ün hemen hemen tamamı (119) sulhtan memnun değildir. Öyle bir anlaşma yapmaktansa erkekçe savaşmak istiyorlardı, bu sulh ise zilleti kabullenmek gibi bir şeydi. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) anlaşmanın mündemiç bulunduğu maslahat ve mes'ut neticeleri o anda açıklamayı mahzurlu telakki ettiğinden olacak, bu sulhla alakalı ikna edici konuşma yapmaktansa, bu hususta sükutu ihtiyar edip, daha önce gerçekleşen vaadleri hatırlatarak bunda da hayır olduğu hususunda etrafındakileri iknaya çalışıyordu(120).

Hülasa, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de peygamberlik otoritesine dayanarak itirazları susturdu ve bu anlaşmayı kabul ettirdi. Hz. Ömer'le, Hz. Peygamber arasında geçen konuşma hem Ashab'taki memnuniyetsizliğin, hem de Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in ısrarındaki kararlılığın derecesini kavramak için kayda değer:

"Ey Allah'ın Resulü biz hak üzere onlar da batıl üzere değiller mi?

"Şüphesiz öyle."

"Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"

"Şüphesiz öyle."

"Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabulleniyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla belirlenecek) hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz? (Olmaz böyle şey)!"

"Ey Hattab'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim (ve O'nun emrine muhalif de değilim) (121) ve Allah da ebediyyen bizi terketmeyecektir."

Hz. Ömer bundan sonra Hz. Ebu Bekr'in yanına giderek Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e söylediklerini ona da tekrar eder. Hz. Ebu Bekr de: "(Onun emrine uy, zira şehadet ederim ki)(122) O, Allah'ın Resulüdür ve Allah O'nu ebediyyen terketmeyecektir" cevabını verir. Arkadan Fetih suresi iner, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) sureyi baştan sona Hz. Ömer'e okur. Hz. Ömer, "Yani bu bir fetih mi?" diyerek hâlâ devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir(123).

İsrardaki hatasını bilahare anlayarak keffareti için yıl orucu tutup, köleler azad edecek olan Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz. Ebu Bekir ve diğer pekçok sahabe ittifakla Hudeybiye Sulhü'nün "İslam'ın en büyük zaferi olduğunu" ifade edeceklerdir(124).

Hülasa istişare sonunda kararın alınmasında yegâne prensip, bugünkü Batı parlamenter sisteminde cari olan parmak usulü değildir. Son söz nazar-ı âmm, bilgi ve vukufiyeti başkalarına nazaran daha geniş olan esas mes'ul kişisindir, yani Hz. Peygamber'indir.²²⁸

4- Şahsî Kanaatında Direnmemek:

Sünnette gelen mühim müşavere örnekleri tetkik edilirse Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in müzakereye sunduğu meselelerde şahsî kanaatlerinin benimsenmesi için, Hudeybiye Sulhü hariç, çok ısrar etmediği görülür. Bedir'de seçmiş olduğu ilk savaş mevziini, Hubab'dan gelen teklif üzerine terkettiği gibi, Uhud Savaşı'nın

²²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.

²²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.

²²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141.

²²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/141-143.

Medine'nin içinde yapılması istikametindeki kanaatine rağmen gençlerin çoğunlukla "şehrin dışında" olmasını istemeleri üzerine de dışarı çıkmayı kabul etmiştir.

Bir başka ikna edici misal Hendek Savaşı sırasında, imza safhasında bozulan bir anlaşmadır. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) savaşın uzaması ve şehirde sıkıntının artması üzerine düşman cepheyi dağıtmak düşüncesiyle, bazı bedevi gruplarla cepheyi terketmeleri mukabilinde Medine hurma mahsulünden belli bir yüzdenin kendilerine verilmesi esasına dayanan bir anlaşma yapmak üzereydi. Mutabakat hasıl olan anlaşmaya Medineli liderlerin: "Ey Allah'ın Resulü, bu, itaat etmemiz gereken bir vahiy değil de şahsî re'yin ise hayır...Onlar şimdiye kadar bizim hurmalarımızdan da parayla satın alarak veya ikramımız olarak yediler, bu ise bir zillettir. Allah seninle bize hidayet verdi, şerefimizi artırdı bunu kabul etmeyiz..." derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) "Bu İlahî bir emir değildir, şahsî fikrimdir, size arzettim" diyerek fikrinden vazgeçer ve mutabakat imza safhasında bozulur. Raviler, Hz. Peygamber'in bu itiraz karşısında üzüntü değil "memnuniyet" izhar ettiğini kaydederler (125).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) fitne alâmetleri meyanında "Rey sahibinin kendi reyini beğenmesi"ni de zikretmek suretiyle (126) istişare meselesinde mühim bir prensibe dikkat çekmiş oluyor.²²⁹

5- Müşavirleri Gücendirmemek:

İstişare mevzuunda mühim bir husus da farklı ve bazan da birbirine zıd fikirlerin ortaya atılması sırasında liderin alacağı tavidir. Zira fikirlerden birinin kabulü, diğerlerinin reddi demek olacağından buradaki farklı bir kabul veya red şekli, reddedilen fikir mensuplarını gücendirip yersiz bir muhalefete sevkedebilir.

Bu endişeyi Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamele hususunda cereyan eden istişare sırasında müşavirlerden gelen farklı görüşleri teker teker dinlendikten sonra, bunlardan sadece Ebu Bekir'in görüşünü muvafık bulsa da diğerlerine de iltifat eder: "Ey Ebu Bekr senin misalin Hz. İbrahim'e benziyor. O, Allah'a kavmi hakkında şöyle demişti: "Rabbim bana uyanlar bendendir, uymayanlara gelince, sen af ve mağfîret edicisin" (127). "Ey Ömer senin de misalin Hz. Nuh gibidir. O, kavmi için şöyle demişti: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek canlı bırakma" (128).

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) Hz. Ebu Bekir'i Hz. İsa'ya (129), Hz. Ömer'i Hz. Musa'ya (130) benzetmeye devam ederek onların fikirlerine muvafık gelen ayetleri okur ve her ikisini de fikirleri sebebiyle doğrular, takdir eder (131).

Burada kaydı gereken bir durum Hz. Ömer'le alâkalı olarak rivayet edilmektedir. O da, istişare sırasında herkesin re'yini serbestçe söylemesi, rahatça münakaşa edilmesi, ileri sürülen fikirlerdeki farklılıklar sebebiyle müşavirlerin birbirine güvenmemesi gereğidir. Said İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Ömer İbnu'l-Hattab ve Osman İbni Affan aralarındaki bir mesele için öyle bir nizaya girerlerdi ki, onları seyreden birisi: "Artık bunlar bir daha biraraya gelmezler derdi. Ancak, en güzel ve en tatlı bir şekilde ayrılırlardı" (132).²³⁰

6- Tatbikat Sırasında Azim:

İstişarede karar alındıktan sonra tatbikat sırasında tereddüde yer vermemek İslamî istişarenin mühim bir vasfıdır. Bunun üzerine hassasiyetle ve ısrarla durulur. Karar safhasından sonra tereddüd ve çekingenlik kesin bir dille reddedilir. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de istişarenin emredildiği ayette istişarenin bu vasfı da belirtilir. Ayet şöyle: "...iş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever" (133)

Uhud Harbi için gençlerin reyine uyularak şehir dışına çıkmaya karar verilip hazırlığa başlandıktan sonra bazı yaşlıların uyarısı sonucu gençler fikirlerinden caymışlardı, düşmanla şehir içinde karşılaşmayı kabullenmişlerdi. Zırhını giymiş bulunan Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e yeni gelişme intikal ettirilince, bu tereddüdü: "Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz. Emrettiğim hususlara iyi bakın ve onlara uyun... Sabrettiğiniz takdirde zafer sizindir" diyerek reddeder.(134)

Burada şu noktanın da belirtilmesinde fayda var: İstişare edilerek bir fikir benimsendikten sonra onun başarı veya başarısızlığına terettüp edecek mesuliyet sadece bu fikri teklif edene düşmez. Sorumluluk ortaktır. Nitekim Uhud Savaşı başarısızlıkla sona erince, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in "harbi şehrin dışında yapalım" diyen gençlere herhangi bir ayıplamada bulunduğunu görmüyoruz.²³¹

Batı Demokrasi:

1) Demokrasinin Tenkidi:

²²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/143.

²³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/143-144.

²³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/144-145.

İslam'daki şûra ile Batı demokrasisini birbirine iltibas edenlere, içine düştükleri yanlışlığı göstermek için, demokrasiye bizzat Batılılar tarafından yöneltilen bazı tenkidleri hatırlatmada fayda umuyoruz.²³²

René Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı (La Crise du Monde Moderne) adlı eserinin altıncı bölümünde insanların Batı'da, birkısım telkin ve sahte fikirlerle teshir edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade laf kalabalığına getirilerek kitleleri aldatma vesilesi yapılan "demokrasi"ye sözü getirerek hülasaten şunları söyler:

"Eğer "demokrasi", halkın kendi kendini idaresi şeklinde tarif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabul edilmiş olmaktadır. Bu şey sadece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vaki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenakız bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve halinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dair boş hayalin kafalarda yer etmesi içindir ki "halk oyu" mefhumu icad edilmiştir. Bu icada göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkarı oduğu farzedilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, efkâr-ı umumiyenin çok basit ve kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikamete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkar-ı umumiye tekvin etmek (kamuoyu oluşturmak) tabirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifade ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkar-ı umumiye için tekvin etmek için lüzumlu olan vasıtalarla her zaman sahip değiller."

Herhangi bir meselede fikrini beyan etmeye çağrılan halk içerisinde ezici çoğunluğu meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binaenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını böylece kanunların meseleye vakıf olmayan kimselerce çıkarıldığını belirten Guénon: "Kanunu, ekseriyetin yapması gerektiği" fikrinin eşyanın tabiatı icabı fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbiki duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "Bu fikrin en zahir kusuru az yukarda belirttiğimiz husustur, yani "ekseriyetin re'yi liyakatsizliğin ifadesidir ve bu da haddizatında zeka noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için "kitle psikolojisi" ile alâkalı bazı tesbitlerden istimdad edebiliriz: umumiyetle bilinen bir duruma göre, "bir kalabalık içerisinde nihai efkar, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir."

Guénon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşruiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu "en büyük çoğunluğun kanunu" prensibinin mahiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: "Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki "demokratik" telakki ile "materyalist" telakki arasındaki telâki (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkiyi hal-i hazır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabii nizamın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilan etmektir, işte böylesi bir üstünlük sadece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevî âlemden, daha umumi olarak cihanşümül nizamda ise hiyerarşinin zirvesini birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı aslı prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildi veya nazardan kaçtı mı artık geriye, kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır" (135).

Aslı vasfı azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemmiyete ve binnetice havassı avama (yani seçkin zümreyi halk tabakasına) kurban etmek(136) olarak vasıflandırılan demokrasinin eşyanın tabiatına zıd olan ve "hiçbir devirde fiilî hayatta tatbikat bulamamış bir vehim ve hayal" ithamını yenmesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün, her şeye rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzubahs olmuştur:²³³

Teknokrasi

Zahirde demokrasi olsa bile fiiliyatta meselelere ve icraata yön veren, hakim olan o meselelerden anlayan -ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan- mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: "(İcraatta bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık kestiği kestik, mesuliyetsiz bir mütebittir, milleti temsil eden bir meb'ustan hatta bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyasî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir maharete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrum bulundukları siyasî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda Teknokrasi girdabında batma tehlikesiyle başbaşadır"(137)

Diğer bazı alimler, devrimizde teknolojinin, "ani karar verme"ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, acemi temsilcilerden ziyade, "mütehassıs teknisyenler"in maharet ve selahiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyade demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamentelerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hale getirildiklerini ifade ederler.(138)

²³² Bu mevzunun etraflı olarak tahlilini görmek isteyenlere İslâm Işığında Anarşi kitabımızın beşinci bölümünü (Batıda Anarşinin Doğuşu Sebepleri, Neticeleri) tavsiye ederiz (2. baskı, Cihan yayınevi, İstanbul, 1984).

²³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/145-146.

Halk iradesinin gerçek manada hakimiyetine mani olan başka "baskı grupları" da vardır. Bunlardan bir kısmı gizlidir, bir kısmı açık. Açık olanlara ticarî, iktisadî teşekküller, meslekî cemiyetler (barolar, sendikalar, işverenler, emekliler vs. vs. cemiyetleri gibi) hususi menfaat gurupları misal olarak zikredilebilir. Bunlar "çoğu kere hükümete baskın çıkarlar" ve "kanun yapıcının iradesini kırarlar" (139).

Hemen belirtelim ki, burada gayemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak, Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücadelelerle elde ettiği ve zamanımızın en müstebit idarelerini bile "demokratik" vasfına hararetle sahip çıkmaya sevkedecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshir gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.

Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetinin avamdan havassa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhafaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi talep eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hal-i hazır Batılı sistemlerin en iyisi olarak benimsediğimiz ve elimizden gittiği takdirde hasıl olan boşluğu hangi felaketin dolduracağını kestiremeyeceğimiz demokrasimizin müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.²³⁴

Demokrasinin Sonu Anarşidir:

Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyasî tarih araştırmacıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadim Yunanistan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hadiseleri değerlendirdince -her seferinde muttarıd ve kesin olmamakla beraber- umumiyet itibariyle demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahade etmişlerdir.

Bazan da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir. (141) Mesela Hitler, kendisine has kaba üslubuyla şöyle der: "...Günümüz Avrupasında tatbik edilen şekliyle demokrasi, Marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel Marksizm ve basın mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlamentarizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necaset ve alevden bir piç hasıl etmiştir"(142)

Evet, umumi görüş bu noktada düğümlenmektedir: "Anarşi (demokrasinin icabı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezadların bir ürünüdür, birbirine benzese de aralarında ayrılıklar bulunan birçok doktrinlerden doğmuştur" (143). Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimâî hayatın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimâî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanaatindeyiz.²³⁵

2) İslam'da Kanun Koyma Mekanizması:

Demokrasi ile şurayı ayıran temel noktalardan biri bunlara tanınan yetkinin çerçevesinde kendini gösterir: Demokrasi. Guénon'un da açıkladığı üzere, çoğunluk adına iddiasıyla, hakim (teknokrat) zümrenin -bu zümre üzerinde hakimiyet kurmuş görünür-görünmez baskı güçlerinin tesiriyle- her çeşit kanunu yapma oyunudur. Şu veya bu kanunu yapamaz diye bir sınır yoktur. İslam'da ise kanun koyma işi iktidarda olanlara tanınan bir hak değildir. Bu, farklı bir mekanizmadır. Şöyle ki:

1- Temel hakların korunmasına yönelik bir kısım kanunlar var ki, bunlar Kur'an ve Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) tarafından tesbit edilmiştir; hiçbir devirde, hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz. Zina, hırsızlık, katl, şarap içme, irtidad gibi ağır cürümlerin cezası böyledir. Bunlara hudud denir. Devlet bunları tatbikatla vazifelidir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittiham edemez. Şeriatın kestiği parmak acımasız sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi bir kısım zor şartları nefsinde cemedden kimselere aittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zarurî sıfatlar arasında "iktidarda olmak", "resmî vazifeli olmak" gibi sıfatlar yoktur.

3- Otoriteye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden amire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabii hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icraat var ise, bu meşru olamaz, keyfidir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabii haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zalimane icraatlar karşısında -ammeyi zarardide edecek fitnelere sebep olmamak için- sabretmeyi tavsiye ederse de icraatçıyı zalim ilan eder. İktidarda olana hiçbir surette kanunsuz icraatta bulunma selahiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir hususi haktan istifade edemez. Mesela bugün mebuslara tanınan teşriî ma'suniyet (dokunulmazlık) İslamî sistemde yoktur.

7- İslam, teşriat (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer bir kısım teşriatıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

²³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/146-147.

²³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/147-148.

a) Zekatı farz etmek, faizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i cariyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, bülüğ yaşına kadar:

1) Nafakasını temin etmek.

2) Terbiye ve bir meslek öğrenimi dahil olan talimini vermek gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete - kaçınılması mümkün olmayan- bir vazife, bir vecibe yapmak.

3) Keza bülüğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezaî ehliyet tanımak.

4) Te'dib için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriyatıyla çocukları korumuştur. (Daha fazla bilgi için "İslam'da Çocuk Hakları" adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'an-ı Kerim'in "anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa ererse onlara "öf" bile demeyin" ayetinde ifadesini bulan çeşitli teşriyatıyla, "ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir" gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdid ve "biri tavsiye" etmek, kadınlara -bir iki hususi durum dışında- erkeklerle tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, miras, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezasını erkeklere karşı işlenen suçların cezasıyla bir tutmak ve hatta "cennet anaların ayağı altındadır", "sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır" gibi teşriyatıyla kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'an-ı Kerim kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" der. Hz. Peygamber alimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki, peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir. "İlim talep edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer", "Bir saatlik tefekkür bin senelik nafil ibadetten daha hayırlıdır" der. Keza "Alim verdiği hükümde isabet ederse iki sevab kazanır, yanılrsa bir sevab kazanır. Zira hüküm vermek bir ibadettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (iradî olmadığı için) günaha sebep olmaz" diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin "İslam dini bizi ezmiştir" demeye hakkı vardır? Dinî kanunlar tarafından Batılı manada ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler ezilenler olmuştur. Fakat bu durumu din tahsin edip hoş karşılamaz, bilakis takbih eder, reddeder. Zalimane iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrulaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiçbir zümreye hususi imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse sultan bile olsa dinin bir hükmünü terketmiş olmaksızın yani günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.

Şu halde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nisbette, kendi sorumlulukları dairesinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslam tarihinde hakiki manada dindar fakat zalim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfüruş, mağrur, benlik sahibi, raiyyetine karşı zalim bir tek örnek bulmak mümkün değildir.

Bu söz, "İslam tarihinde kötü idareciler gelmemiştir" manasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, Müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta dindarların dindar olmayanlara karşı sayıca azınlıkta olduklarını söyleyebiliriz.

Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din namına her zümre ezilmiştir. Çocuklar hususi himaye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muamele görmüşler ve ezilmişlerdir. Söz gelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idam gerektiriyorsa idam edilmiştir. Kadınlar yakın zamana kadar mülkiyet hakkına sahip olmadıkları gibi, asırlarca onlarda ruh var mı yok mu münakaşası yapılmıştır. Kilise "Allah namına icraatta bulunmak" selahiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususi imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devletvatandaş, kilisesivil, patron-işçi vs. ikiliklerini varedegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bazı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, akli kullanmamaya zorlandığı için, en ziyade ezilenler düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücadeleler başlamış, kilisedevlet ayırımı (laiklik), insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi bir kısım haklar elde edilmiştir.

Bütün bu mücadelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lazım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücadeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.²³⁶

3) Hürriyet Telakkisi:

Batı demokrasisi ile İslamî şûrayı ayıran temel noktalardan biri hürriyet telakkisinde yatar. Demokraside, fert her çeşit içtimâî değerlerin kaynağıdır. İslam'da ise, "hakk"ın ve değerlerin, hayırşer hükümlerinin kaynağı vahy-i İlahîdir. Kur'an ve peygamber diye de ifade edilir. Ancak, peygamberin de vahiyle konuştuğu kabul edilir. Dolayısıyla bu meselede esas, şu ayardır: "Allah ve Peygamberi bir meselede hüküm beyan ettikleri vakit, gerek

²³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/147-151.

mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resulü'ne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır" (Ahzab 36). Öyle ise demokrasideki hürriyet anlayışı İslam'da abdiyyete yerini bırakır. Bir başka deyişle, biri insanî, ferdi dışında her çeşit değerleri reddederek, ferdi bütün değerlendirmelerin yegâne selahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslamiyet bu selahiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, yani Allah'ın koyduğu nizamı uyma derecesinde arar. Esasen mü'min, İlahî nizamı samimiyetle inanan, Müslüman da, o nizamı "teslim olan, uyan" demektir. Ferdieteci, hümanist bir espi ile kişinin kendi düşüncelerini tebci etmesi, kendi kanaatlerine göre iyikötü, hayırşer hükümleri getirmesi Kur'an-ı Kerim ifadesiyle kişinin hevasını ilahlaştırmasıdır: "(Ey Muhammed) heva ve hevesini tanrı edinen, bilgisi olduğu halde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir?" (Casiye 23). Ayette geçen "bilgisi olduğu halde" tabiri hususiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: Hevasını tanrılaştıranlar, sıradan kimseler değil, "bilgisi olan" (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o canibten gelecektir. Yine ayette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmektedir. Bir diğer ayette, hevaya uymak, yani dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevada bir ferdietçilik, sapıklıkların en büyüğü ilan edilir: "(Ey Muhammed)... Allah'tan bir yol gösterici olmadan hevasına uyanlardan daha sapık kim vardır?.." (Kasas 50). Burada geçen "Allah'tan bir yol gösterici" ifadesini kabaca "dinî metod" olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç halinde, -izahı burada uzun kaçacak olan- belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o taktirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği "metodoloji"ye uymadan konan hükümler "heva"dır, sapıklıktır.²³⁷

Peygamberler De Hür Değil:

İslam'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de aslî vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bile herşeyden önce "kul"dur. Bizzat kelime-i şehadete dahil edilmiş olan O'nun "kul olmak" vasfı "elçi olmak" vasfından önde gelir (abduhu ve resulühü). Hatta Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtediye müdahale ederek: "Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum" der ve bu sıranın tesadüfi olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder(144). Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, İlahî irşada istinad eder, İlahî iradeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz (Maide 67; Necm 3). Nitekim Hz. Peygamber müşriklerden ve Yahudilerden gelen birkısım sualleri anında cevaplamamış, vahiy beklemiştir. İslam dininin Peygamberi (aleyhisselam) İlahî tasvib olmaksızın, kendi hevasına göre dinî hüküm koyma selahiyetine sahip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir selahiyete sahip olmayacağı açıktır. Binaenaleyh hiçbir kimse, mesela ibadetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözelimi ayet-i kerimede "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelere diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın" (Zuhruf 32) denmiş iken, çıkıp içtimâî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi talepten öte, tanrılığını ilan etmek olur.²³⁸

Hürriyet Sahası:

Hakkullah denen, münhasıran ibadetlere taalluk eden meselelerde, kul haklarına taalluk eden, ammeyi ve içtimâî münasebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayatı ilgilendiren ve dinin tahdid getirmedeği meselelerde kul elbette ki serbesttir. Hz. Peygamber bunu: "Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz" diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'an'daki "aklınız yok mu?" "hiç düşünmez misiniz?" "tefekür edin" gibi pek çok ayetlerle mü'minler ilmi keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler. Şu halde dinin koyduğu tahdidler ibadat, değer hükümleri ve beşerî haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmi keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icadlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırmalara fazlaca teşvikler yapılmıştır(146). Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde Müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiller, keşiflerde, icadlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslam medeniyeti, bu medenileştirici ruhun tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırmacıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslam medeniyetinin bir eseri olarak vücuda gelmiştir.²³⁹

²³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/151-152.

²³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/152-153.

²³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/153.

Tahdidden Gaye:

Dinî sınırlamaların bir gayesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde bir kısım tahdidler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gaye edinmektir. Nitekim beşerî münasebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıt değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr u zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşerî olanları konuyor. Sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.

İslam'ın ahkâm koyma işinde insanlara selahiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gayeye matuftur. Bu gaye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimâî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu "sömürülme kompleksi"ni önlemektir.

Batıdaki ihtilallerin, isyanların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevgiyle idare edenlere karşı isyanlar etmiştir.

Sömürüden kurtulma yolunda kilise hakimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyan etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.

Bu Batılı tecrübe, Batı insanını "idarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var" müşahedesine götürmüş ve "her çeşit otoriteyi reddetme" noktasına, devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.

"Tabiat boşluğu sevmez" kanununca, nizamsız bir medenî hayat olamayacağına göre, Batının bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslam'a gelmesine sebep olacaktır. Zira "gerçek İslam insanın insan tarafından sömürülmesi" değil, "insanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm" manasını taşımaktadır.²⁴⁰

DİPNOTLAR:

- (1) Neml 29-33.(1/a) A'raf, 7, 109-112.(1/b) Saffat 37, 101, 102.
- (2) Şûra 36 -38.
- (3) Al-i İmran, 159.
- (4) Münavi, Abdurrauf: Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağır, Beyrut, 1972, 2, 159; İbnu Kesir, Tefsir, Tefsir, Beyrut, 1966, 2, 142.
- (5) Münavi, a.g.e., 2, 215; 3, 205.
- (6) İbnu Sa'd, Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 3, 154; Tirmizî, Humus, 1966, menakıb 380 H.
- (7) Tirmizi, Cihad 34.
- (8) Hakim en-Neysaburi, el-Müstedrek, Haydarabad, Deken 1335 baskısından ofset, 2, 227.
- (9) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra, Kahire, 1967, s. 125 .
- (10) Heysemi, Nuruddin Mecmau'z-Zevaid, Beyrut, 1967 , 2, 280.
- (11) Zemahşeri, Keşşaf 1, 332.
- (12) Tirmizî, Fiten 7, 2168, H. bak, el-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 1, 64-65.
- (13) Tirmizî, Menakıb 44, 3680. H. Hakim a.g.e., 2, 264.
- (14) Nesai, Sünen, Kahire 1930, Bey'a 33.
- (15) Ebu Davud, Sünen, Humus, 1969, Harac ve'l-İmare 4, 2932. H.
- (16) İbnu Kesir, en-Nihaye Fi'l-Fiten, Kahire 1969, 1, 24.
- (17) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, 5, 393.
- (18) Nahl 43; Enbiya 7.
- (19) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye, Kuveyt, 1973, 3, 17.
- (20) Ebu Davud, Edeb 114; Tirmizî, Zühhd 39.
- (21) İbnu'l-Hac el-Maliki, el-Medhal, yer meçhul, 1293, 4, 45; Maverdi, Edebü'd Dünya ve'd-Din, İstanbul, 1299, s. 239-40.
- (22) Necm 3.
- (23) Bak. Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, Mısır, 1314, 6, 122.
- (24) Ebu Davud, İlim 3, 3646. H.
- (25) Müsned-i Ahmed, 2, 340; Tirmizî, Birr 57.
- (26) İbnu Kesir, Tefsir 3, 346.
- (27) Enfâl 67-68.
- (28) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 1, 257.
- (29) Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur 6, 122.

²⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/153-154.

- (30) İbnu Ma'n ed-Dürri, Temyiz, Yazma, Damat İbrahim Paşa, Nu. 945, 60/a.
- (31) Maverdi, a.g.e., s. 235.
- (32) Bak. İbnu Kesir, Tefsir 2, 142, 143; Muhammed İbnu Allan, Delilu'l-Falihin, Mısır 1971, 3, 209.
- (33) İbnu Kesir, Tefsir, 2, 142.
- (34) Parkinson, C. Northcote; L'Evolution de la Pensée Politique, Gallimard, Paris, 1965, 2, 211.
- (35) Méndras, Henri: Eléments de Sociologie, Collection U, Paris 1968, p. 56-57.
- (36) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid 1, 178; 9, 46.
- (37) Münavi, Feyzu'l-Kadir 2, 217.
- (38) Heysemi, a.g.e., 1, 178.
- (39) a.e., 1, 179.
- (40) a.e., 1, 178; Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki el-Hindi, Kenzu'l-Ümmâl, Haleb 1978, 3, 411.
- (41) Heysemi, a.g.e., 1, 178; Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki a.g.e., 3, 411.
- (42) Heysemi, a.g.e., 1, 180.
- (43) İbnu Teymiyye, es-Siyasetu's-Şer'iyye s. 161.
- (44) Tirmizî, Tefsir (Tevbe suresi), 3102. H.
- (45) Buhari, Zekat 1.
- (46) Heysemi, a.g.e., 5, 319.
- (47) Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 13, 624.
- (48) Bak. Şafi, Risale, Mısır, 1940, s. 427; Müslim, es-Sahih, Kahire 1958, Selam 98.
- (49) Taberi, Tarih, Beyrut, tarihsiz (ofset baskı), 4, 188.
- (50) Bak. Canan İbrahim: İslam'da Çocuk Hakları, Yeni Asya yayını, İstanbul, 1980, s. 53-55.
- (51) Heysemi, a.g.e., 5, 319.
- (52) İbnu Kesir, Tefsir, 3, 143.
- (53) Münavi, Feyzu'l-Kadir 1, 189.
- (54) Heysemi, a.g.e., 9, 53.(54/a) Usdü'l-Gabe, 6, 10.
- (55) Buhari, Menakıb 35.
- (56) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Kahire, 1959, 2, 51.
- (57) Bak, İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 2, 51; Heysemi a.g.e., 9, 67-69.
- (58) Tirmizî, Menakıb ,48.
- (59) Tirmizî, Menakıb 45; Heysemi a.g.e., 9, 66.
- (60) Heysemi, a.g.e., 9, 46.
- (61) Bak, Heysemi, a.g.e., 1, 178.
- (62) İbnu Hişam, Siret, Mısır, 1955, 3-4, 63.
- (63) Bak, İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Gabe, Kahire 1970, 3, 165; İbnu Hacer, Tehzibu't-Tehzib, Haydarabad-Deken 1378 baskısından ofset, 5, 123; Taberi a.g.e, 2, 239.
- (64) Bak. Suyuti, Rasaisu'l-Kübra 3, 258.
- (65) Buhari, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, İman 212-217.
- (66) Kehf, 54.
- (67) Buhari, İ'tisam 18.
- (68) İbnu Hacer, el-Metalibu'l-Aliye 3, 17; Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.
- (69) Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, Kenzu'l-Ummal, 3, 110.
- (70) İbnu'l-Hac, a.g.e., 4, 46.
- (71) A.e., 4, 46.
- (72) İbnu Mace, Sünen, Kahire 1952, Edeb 37, 3745-3746. H.; Tirmizî, Zühd 39, Edeb 57.
- (73) Alaaddin Aliyyu'l-Muttkaki, a.g.e., 3, 409; Heysemi, a.g.e., 8, 96.
- (74) Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 411.
- (75) A.e., 3, 409.
- (76) Heysemi, a.g.e., 8, 97.
- (77) Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 410.
- (78) Maverdi, a.g.e., s. 240.
- (79) Müslim, Talak, 36; Tirmizî, Nikah 38; Nesai, Nikah 22.
- (80) Alaaddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 3, 409.
- (81) Bak. Abdullah Şevket İbnu Muhammed Hamdi, Ahlak-ı Dinî, İstanbul, 1328, s. 282; İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.
- (82) Bak. İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46.
- (82/a) Ü.G. 4, 15.
- (83) Ebu Davud, Nikah 24.
- (84) Ebu Davud, Nikah 24, 26.
- (84/a) Buhari, İkraḥ 3, Müslim, Nikah 64.
- (85) Buhari, İkraḥ 4.

- (86) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 6, 119 ve devamı.
- (87) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, Mısır, 1963 (ofset) 1, 27.
- (88) Tirmizî, Fiten 38.
- (89) Bak. Bakillani, et-Tehmid, Beyrut 1957, s. 199.
- (90) A.e.g., s. 198.
- (91) Said İbnu Mansur, Sünen, Malegaon, 1967, 2, 186; Bakillani, a.g.e., s. 198, Bak, Canan İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 326-27.
- (92) İbnu'l-Hacc, a.g.e., 4, 46; Maverdi, a.g.e., s. 236.
- (93) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 14.
- (94) Tirmizî, Cihad 34, Heysemi a.g.e., s. 6, 86.
- (95) İbnu Sa'd a.g.e., 2, 66.
- (96) İbnu Sa'd 2, 15; Hakim, a.g.e., 3, 427; Vakidi, Megazi Oxford, 1966, 1, 53.
- (97) Vakidi, a.g.e., 2, 645.
- (98) Vakidî, a.g.e., 2, 325-26.
- (99) Suyuti, Hasaisu'l-Kübra 3, 257-58.
- (100) Buhari, Cenaiz 76; Müslim, Hacc 445-448.
- (101) Buhari, Eşribe 8.
- (102) Buhari, Megazi 38.
- (103) Ebu Davud, Savm 19, 2352. H.
- (104) Buhari, Savm 44.
- (105) Müslim, Hacc 111-144.
- (106) Müslim, Hacc 130; Heysemi, a.g.e., 3, 233.
- (107) Nesai, Zekat 78.
- (108) İbnu Hacer bu farklılıktan hareketle aynı itirazcının iki ayrı yerde hadise çıkardığına hükmeder (Fethu'l-Bari 15, 321-22) Hatta Hakim'in bir tahricini de nazar-ı dikkate alacak olursak, aynı şahıs üçüncü kere de Hayber'de hurma taksimi sırasında aynı şekilde hadise çıkarmıştır (el-Müstedrek 2, 145).
- (109) Buhari, Enbiya 6, 26; İstitabe 7; Müsned-i Ahmed 3, 353, 354, 355; Müslim, Zekat 142.
- (110) Buhari, Tefsir 86.
- (111) Nisa 65.
- (112) Nisa 15.
- (113) Müsned-i Ahmed 1, 238.
- (114) Heysemi, a.g.e., 4, 328.
- (115) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 11, 232 (şerhte).
- (116) Al-i İmran 159.
- (117) Heysemi, a.g.e., 6, 107.
- (118) Müslim, Salat 1; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kebir, Haydarabad 1344, 1, 421; İbni Mace, Ezan 1.
- (119) Vakidi, a.g.e., 2, 607.
- (120) A.e., 2, 609.
- (121) A.e., 2, 609.
- (122) A.e., aynı sayfa.
- (123) Buhari, Fardu'l-Humus 36; Vakidi, a.g.e., 2, 608.
- (124) Vakidi a.g.e., 2, 607, 609, 610.
- (125) Heysemi, a.g.e., 6, 132, Üsdü'l-Gabe 2, 357.
- (126) İbnu Mace, Fiten 21,
- (127) İbrahim 36.
- (128) Nuh 26.
- (129) Maide 115.
- (130) Yunus 88.
- (131) Taberi, a.g.e., 2, 295; İbni Kesir, Tefsir 3, 346.
- (132) Alaüddin Aliyyu'l-Muttaki, a.g.e., 10, 186-187.
- (133) Al-i İmran, 3, 159.
- (134) Vakidi, a.g.e., 1, 214.
- (135) Guénon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.
- (136) A.e., p. 123.
- (137) Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.
- (138) Parkinson, L'Evolution de la pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Evrard, Gallimard, Paris 1964, 2, 305.
- (139) Cuvillier, a.g.e., 2, 645.
- (140) Parkinson, L'Evolution de la Pensée Politique, 1, 22; 2, 60, 211.
- (141) A.e., 2, 60.

(142) A.e., 2, 240.

(143) Arvon, Henri: l'Anarchisme, P.U.F., Paris 7. edt, Paris 1977, p. 65.

(144) Babanzade Ahmed Naim, Tecrid, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1957, 2, 880, (Dipnotta) (145) Müslim, Fedail 141; Bak. Babanzade, Tecrid 2, 342.

(146) Peygamberimiz'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımızda (Cihan Yayınevi İst. 1984) bu bahsi genişçe tahlil ettik s. 154-165.

İslam'da Kadınlarla İstişare

"İslam'da istişare" mevzuu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri "kadınla istişare" meselesidir, bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür halini almış bazı mevcut malumata ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: "Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın" diye sahih bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?"

Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Hemen kaydedelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek hem Kur'an ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım.²⁴¹

I- Kur'an'a Göre:

Kur'an-ı Kerim'de, kadınla istişareyi ne sarahaten ne de zımnen men eden bir ayet vardır. Aksine bazı meselelerde kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.

1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'an-ı Kerim tarafından iki yıl olarak tesbit edildikten sonra, aynı ayetin devamında, anne ile baba, aralarında istişare ederek, daha önce de süttan kesebilecekleri belirtilir: "Anababa aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) süttan kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur" (Bakara 233).

2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir ayette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde bu işi bizzat annenin varılacak mutabakatla, ücretle yapabileceği belirtilir: "Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun ber şekilde anlaşın, eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir" (Talak 6).

3- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden alimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'anî delil Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için Hz. Şuayb Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e (1) , kızı tarafından yapılan teklifi muhtevî ayettir: "İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi" (Kasas 26).

Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.

4- Kur'an-ı Kerim'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri Sebe Melikesi (Belkis) ile alâkalı, Belkis, Hz. Süleyman'dan tehdidkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sunar: "Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillahirrahmanirrahim diye başlıyor ve "Sakın bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin" diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim"

İstişare adabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevabı verirler:

"Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!" Hanım lider kararını verir: "Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrib edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım" (Neml 27).²⁴²

II. Sünnete Göre:

Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in sünnetinde de durum Kur'andakine yakındır. Zira Resulullah da bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadislerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Aşhab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan birkısım zayıf rivayetler de varid olmuştur.

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir. "Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin." (2).

²⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/158.

²⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/159-160.

Münavi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayeti (3) genişçe tahlile tabi tutan Sehavi, el-Makasidu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askeri, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: "Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbnu Lâl, içinde çok zayıf raviden başka inkitanın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle -ki aynı senedle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir- şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."(4)

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen diğer bir rivayet de Hz. Aişe ve Zeyd İbnu Sabit'ten gelmektedir: "Kadınlara itaat pişmanlıktır." Ne var ki, alimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazıları da mevzu) olduğunu belirtirler(5).

Ancak, aynı manayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir.(6).

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadis ilminin umumi prensiplerinden birine göre, zayıf hadislerle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tane zayıf hadis var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?"²⁴³

Cevap: Evvela, zayıf hadislerle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadislerle amel edebilmek için, zayıf hadisin ayete veya sahih hadise muhalefet etmemesi, bir bakışa ifade ile, o mevzuda zayıf hadisten başka "nass"ın bulunması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, "Kadınla istişare etmeyin" ifadesi değil sahih hadislere, bizzat Kur'an'a aykırıdır.

Saniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir "sahih asl"a delalet etmeleri meselesine gelince, sözkonusu rivayetlerin ifade ettiği manayı "mutlak" değil "mukayyed" olarak alırsak cevap müsbet olabilir. "Kadınlara istişare edin ve fakat muhalefet edin" veya "kadınlara itaat pişmanlıktır", "kadınların re'yi ile amel kalbi ifsad eder" gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, "hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin" manası çıkar. Halbuki en azından bazı meselelerde istişarenin bizzat Kur'an-ı Kerim'de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

Sünnette Nazari Beyan: Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'in hayatında kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğiz. Bunlar birkısım meselelerde "kadınlarla istişare etmeyi" emretmektedir.

"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin"(8)

"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin."(9)

"Bakire kızla, (evlendirmeden önce) babası müşavere etmelidir." (10)

"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı." (11)

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarlar, ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen birkısım nikahları, şikayet üzerine, iptal etmiştir(12). Resulullah'ın bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafına yapılan nikah akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir(13).

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde "istişare etmek"le kayıtlı ve me'mur değildir. Bu hususu te'yid eden bir rivayette "Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi" denmektedir(14). Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizi'de "kızıl rüzgâr"la alâkalı hadiste geçen "kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder" cümlesinde kılınan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste, ".. babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir" denmektedir.(15).²⁴⁴

Sünnette Fiili Örnekler: Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiili örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetlerine ait bir vak'ayı zikredebiliriz. Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakın sahibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık birkısım harika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri Hatice-i Tahire validemize açtılar. Validemiz (radiyallahu anhâ), Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ı şöyle teselli etti: "Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."(16)

2- Değişik bir örnek "ifk (iftira)" hadisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan ifk yani Hz. Aişe validemize (radiyallahu anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) zevce-i tahireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz. Aişe'nin cariyesi idi- gibi cariyeye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.(17)

²⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/160.

²⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/161-162.

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur, hem de mühim bir istişare hâdisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan alimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydeder. Resulullah (aleyissalâtu vesselâm)'ın Hudeybiye Sulhü sırasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vak'a. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altıncı yılında, Müslümanlar, başlarında Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) olduğu halde, umre yapmak kastıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm) yanındakilere: "Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı traş edin" emrini verir. Ne var ki Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili traş olmak, kurban kesmek gibi diğer menasiki de yapmaktan imtina ederler. Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) emri üç kere tekrarlar.. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resulullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radiyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Neyin var ya Resulallah?"

"Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" diye emrettim, hiç kimse bu çağrıma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."

"Ya Resulullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."

Bu tavsiye üzerine Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radiyallahu anhâ) dediği gibi, Resulullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radiyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler (18).

İmamul-Harameyn, bu hâdiseyi yorumlarken: "Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor" demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb'ın kızı örnek gösterilerek tenkid edilmiştir(19). Ashab'tan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlakı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab'tan kaydedelim:

1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vak'adır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için, bir tahdid getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın ayet okuyarak: "Ey Ömer, Allah "Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..." (20) diyerek tahdid yapmazken, sen nasıl yaparsın?" diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh): "Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti" diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar(21).

2- Şu kaydedeceğimiz misal mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde, Hz. Ömer (radiyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının "bekârlıktan" yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize (ve kadınlardan tecrübeli olanlara)(23) müracaat ederek: "Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdid eder(24).

3- el-İsabe'de İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren Hz. Ömer (radiyallahu anh)'ın, zaman zaman, akıl ve faziletce üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillâh'a da müracaat ettiğini ve hatta onun re'yini başkalarının reyine tercih edip, uyduğunu belirtir(25).

4- Halid İbnu Velid de, bazı meselelerde, kızkardeşi Fatıma Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.(26)

5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbnu Avf'ın Hz. Ömer (radiyallahu anh)'den sonra halife tesbitindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslam'da kadınların rey hakkı meselesine en mükni örnektir(23).

Meselemizi rivayetler açısından hülâsa etmek gerekirse, kadınla istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'anî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber (aleyissalâtu vesselâm)'ın ve bir kısım meşhur sahabilerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiili örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da "Yasağı mutlak değil, mukayyed olarak anlamak gerekmektedir" deriz.²⁴⁵

Bu Meselede Temel Prensip:

Kadınla istişare meselesini, istişare adabı üzerine, alimlerin sünnete dayanarak tesbit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "liyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münavi, "Kadınlara itaat pişmanlıktır" rivayetini - zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber- "erkeklerle ait işlerde" diye kayıtlar(27).

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf "erkek olduğu için" erkeğe müracaat hiçbir alim tarafından tavsiye

²⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/162-164.

edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb'ın kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.(28)
Şu halde liyakatlı olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil liyakattır.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar, fitrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde objektivite ve hasbîlik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hakimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynakarak "devletleri ve saltanatları fesada götürdüğünü" tesbit etmiştir(29).

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadis olduğuna hükmedenler de mefhumunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.²⁴⁶

DİPNOTLAR

1) Kur'an'da mübhem olarak geçen bu zatın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber olduğu (aleyhisselam) ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb Peygamber olmadığını (aleyhisselam) te'yid ederse de (Bak. İbnu Kesir, Tefsir 5, 273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

(2) Aslında bu rivayete ciddi hadis kitaplarında rastlanmaz.

(3) Münavi, Feyzu'l-Kadir 4, 263.

(4) Sahavi, el-Makaasidu'l-Hasene s. 248-249.

(5) Keşfu'l-Hafa 2, 3; Geniş bilgi için, bak. Münavi, a.g.e., 4, 262-63.

(6) Üsdü'l-Gâbe 2, 205; 6, 275, Suyûti, el-Leali'de (2, 174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helak olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyuti bu rivayeti, Taberani ve Hakim'in tahrir ettiğini, Hakim'in hadise "sahih" hükmünü verdiğini belirttikten sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allahu a'lem (doğruyu Allah bilir) sözüyle kapar.

(7) Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Alimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaatı, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" manasında te'vil ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

(8) Üsdü'l-Gabe 4, 15.

(9) Ebu Davud, Nikah 24.

(10) Ebu Davud, Nikah 24, 25.

(11) Buhari, İkrâh 3, Müslim, Nikah 64.

(12) Buhari, İkrâh 4.

(13) İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 15, 351; Azimabadi, Avnu'l-Mabud 6, 119.

(14) İbnu Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar 1, 27.

(15) Tirmizi, Fiten 38.

(16) Buhari, Bed'ü'l-Vahy 1,

(17) Buhari, Şehadat 16.

(18) Vakidi 2, 613.

(19) Keşfu'l-Hafa 2, 3.

(20) Nisa 4, 20.

(21) Bak. Bakillani, et-Temhid s. 199.

(22) A.e. s. 198.

(23) Said İbnu Mansur, Sünen 2, 186 Bakillani, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur. s. 526-27.

(24) İsabe 4, 341.

(25) Üsdü'l-Gabe, 7, 233.

(26) İbnu Kesir (v. 774), el-Baisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183.

(27) Feyzu'l-Kadir 4, 262.

(28) İbnu Kesir 5, 273.

(29) Feyzu'l-Kadir 4, 263.

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ

5757-1- عن عبادة بن تميم عن عمه: [أَنَّهُ أَبْصَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُضْطَجِعاً فِي الْمَسْجِدِ، رَافِعاً إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْخُرَى].
أَخْرَجَهُ السُّنَّةُ. وَزَادَ مَالِكٌ فَقَالَ: «وَبَلَغَنِي عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانَا يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.»

²⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/164-165.

1. (5757)- Abbad İbnu Temim'in amcasından naklettiğine göre, "amcası, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür." [Buharî, Salat 85, İsti'zan 44; Müslim, Libas 75, (2100); Muvatta, Kasru's-Salat 87, (1, 173); Ebu Davud, Edeb 36, (4866); Tirmizî, Edeb 19, (2766); Nesâî, Mesacid 28, (2, 50).]

İmam Malik şu ziyadeyi kaydetmiştir: "İbnu'l-Müseyyeb'ten bana ulaştığına göre Hz. Ömer ve Osman (radiyallahu anhümâ) da böyle yaparlardı."²⁴⁷

5758-2- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَسْتَلْقِ أَحَدُكُمْ ثُمَّ يَضَعُ إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْآخَرِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَالنَّهْيُ عَنْ ذَلِكَ إِنْ كَانَ لِبَاسِهِ أَوْ زَارَ دُونَ السَّرَاوِيلِ خَوْفًا مِنْ انْكَشَافِ الْعَوْرَةِ. فَأَمَّا مَعَ سَبُوحٍ أَوْ زَارَ وَلَبَسَ السَّرَاوِيلَ ف. وَبِهِ يَصِحُّ الْجَمْعُ بَيْنَ هَذَا الْحَدِيثِ وَالَّذِي قَبْلَهُ.

2. (5758)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz sırtüstü uzanıp, sonra da ayak ayak üstüne atmasın." [Müslim, Libas 74, (2099); Ebu Davud, Edeb 36, (4865); Tirmizî, Edeb 20, (2767, 2768).]²⁴⁸

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere birbirine muhalif iki hadisle karşı karşıyayız. Birincisinde Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne yattığı ifade edilirken, ikincide bu şekilde yatmaktan yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu mevzuda gelen rivayetleri değerlendiren alimlerimiz, sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne atmanın mübah olduğunu, Cabir (radiyallahu anh) hadisindeki yasağın ise kıyafetle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yani, kıyafet bu şekilde yatıldığı takdirde avret mahallinin açılmasına müncer olacaksa bu, yasaktır. Ama söz gelimi şalvar giymiş olmak gibi, avret mahallinin açılmasına meydan vermeyecek bir kıyafet taşıyor ise yasak değildir.

Kâdı İyaz, normal durumlarda, ashabının arasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın bağdaş kurarak veya dizlerini dikerken oturduğunu, bu çeşit oturuşunun zaruret, yorgunluk veya istirahat arzusu gibi bir sebebe binaen olabileceğine dikkat çeker. Ancak Nevevî hazretleri, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu tarz yatışta bir mahzur olmadığını, ümmetine talim maksadıyla da böyle yatmış olabileceğini belirtir. Nitekim, müteakiben görüleceği üzere bazı yatış tarzlarını yasaklamıştır.²⁴⁹

5759-3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَجُلًا مُضْطَجِعًا عَلَى بَطْنِهِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ ضِجْعَةٌ يُحِبُّهَا اللَّهُ تَعَالَى]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

3. (5759)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) karnı üzerine yatmış bir adam görmüştü; hemen müdahale edip: "Bu Allah Teala hazretlerinin sevmediği bir yatıştır!" buyurdular." [Tirmizî, Edeb 21, (2769).]²⁵⁰

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, Aleyhissalâtu vesselâm yüzükoyun yatmayı yasaklamıştır. Bu yatışın keraheti "Allah'ın sevmediği bir yatış" olarak tavsif edilmek suretiyle belirtilirken, bir başka rivayette "cehennem ehlinin yatışı"na benzetilerek belirtilmiştir. Yaîş İbnu Tihfe'nin babası, Tihfe'den nakline göre, Tihfe, Suffa ehliindendi ve mescidde yatıp kalkıyordu. Birgün Aleyhissalâtu vesselâm onu yüzükoyun yatarken görüp ayağıyla dürterek uyandırmış ve: "Bu Allah'ın buğzettiği bir yatıştır" buyurmuştur.²⁵¹

5760-4- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَنَامَ الرَّجُلُ عَلَى سَطْحٍ لَيْسَ بِمَحْجُورٍ عَلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ. «الْمَحْجُورُ عَلَيْهِ» الَّذِي لَهُ حَائِطٌ يَمْنَعُ مِنَ السَّقُوطِ.

4. (5760)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kişinin korkuluğu olmayan damda uyumasını nehyetti." [Tirmizî, Edeb 82, (2858).]²⁵²

AÇIKLAMA:

²⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/167.

²⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/167-168.

²⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.

²⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.

²⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/168.

²⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.

Resulullah burada tehlikeye karşı tedbirli olmaya davet etmektedir. Damda yatmak yasaklanmıyor, düşme ihtimali olan, düşmeye karşı tedbiri olmayandan da yatmak yasaklanıyor. Geceleyin yatmak yasaklanmış olması zihne gelse de, bu nevden bir kayıt olmadığı için ıtlak üzere alıp, "gece ve gündüz" diyebiliriz. Çok genişliği sebebiyle büyük damları istisna ederek, dar olan küçük damlarla kayıtlamak bile mümkündür. Zira, Yahudilerin Hz. Ömer zamanında Hayber'den sürülüşleriyle ilgili kıssada geçtiği üzere, sürgün hadisesinin ele alınmasına, İbnu Ömer'in damda yatarken Yahudiler tarafından aşağıya düşürülmesi hadisesi sebep olmuştur. Şu halde, Ashab, ihtiyaç duydukça korkuluksuz da olsa damda yatmaya devam etmiş olmalıdır. Çünkü normalde damlara korkuluk yapmak âdet değildir.²⁵³

5761-5- وعن بعض آل أم سلمة قال: [كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَحْوًا مِمَّا يُوضَعُ] "نُسَانُ فِي قَبْرِهِ، وَكَانَ الْمَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ". أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

5. (5761)- Ümmü Seleme ailesinden biri rivayet etmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatağı, insanın kabrine konduğu şekildeydi, mescid de baş tarafındaydı." [Ebu Davud, Edeb 106, (5044).]²⁵⁴

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisi farklı şekillerde anlamıştır:

* Ebu Davud, "insan uyku sırasında yönünü nereye çevirmeli?" adını taşıyan bir bab başlığı altında kaydetmek suretiyle, hadisten Resulullah'ın yatağının istikamet olarak, kişinin kabre konuşuna uygun bir yönlendirmeye tabi tutulduğunu anlar.

* Bazıları, Resulullah'ın yatağı, ölenin kabrine konan yatak nevindendi. Nitekim daha önce kaydettiğimiz üzere (5412), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabrine, sağlığında uyku sırasında kullandığı kırmızı renkli kadife serilmiştir.

* Aliyyu'l-Kâri, Mirkat'ta: "Resulullah'ın uyumak için serdikleri, kabrine konanlara pek yakındı" der.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resulullah uyumak üzere yattığı zaman, başının mescid istikametine geldiği ifade edilmektedir.²⁵⁵

5762-6- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنَ اللَّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ «يَعْنِي بَالًا» فَعَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

6. (5762)- İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin kalktı, kazayı hacette bulundu. Yani bevletti. Arkadan ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra, tekrar uyudu" [Ebu Davud, Edeb 105, (5043).]²⁵⁶

AÇIKLAMA:

Birkısım hadislerinde Resulullah, yatmazdan önce abdest almayı ve böylece taharet üzere uyumayı tavsiye eder. Bu rivayette Aleyhissalâtu vesselâm'ın geceleyin uyanma adabı nakledilmektedir: Kalkıp kazayı hacet yapıyor, sonra yüz ve ellerini yıkayarak tekrar yatıyor. Bu yüz ve elleri yıkamada bir abdest tazelemesi yoktur. Şayet namaz abdesti almış olsaydı sarıh olarak belirtilirdi.²⁵⁷

5763-7- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَفْنَاءَ الْكَعْبَةِ مُحْتَبِيًا بِيَدَيْهِ هَكَذَا، وَوَصَفَ] حَبَاءَ وَهُوَ الْقَرْفُصَاءُ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ .

7. (5763)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Ka'be'nin avlusunda gördüm, elleriyle şöyle ihtiba edip oturmuştu" dedi ve ihtiba oturuşunu (göstererek) tarif etti. Bu kurfusâ idi." [Buharî, İsti'zan 34].²⁵⁸

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu Kamus'ta şöyle tarif edilir: "Bir adam ihramına sarınıp bürünmek, bir kavle göre dülbend ve kemer makulesi ile sırtını ve baldırlarını sarıp toparlamak manasındadır ki, dervişler ıstılahında kemende girmek

²⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.

²⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169.

²⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/169-170.

²⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.

²⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.

²⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170.

tabir olunur." Buhârî, rivayetine ihtibayı kurfusâ ile tefsir ediyor. Kurfusâ, Kamus'un açıklamasına göre, çileye giren sufilerin oturması gibi, kabalarını yere koyup, uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini dikip, ellerini kemer gibi inciklerinden kucaklayarak oturmağa denir. Bir kavle göre, dizleri üzere gergi gibi kapanarak karnını uyluklarına yapıştırıp, ellerini koltuklarını kastığı halde oturmaktır ki, bedevi oturuşudur.

Bu oturuş çeşidi, kırdâ, bayırdâ dayanacak birşey bulamayan kimsenin, biraz dinlenmek için yaptığı bir oturuştur

İbnu Ömer, Resulullah'ın bu oturuşunu bilfiil göstererek tarif etmiştir. İbnu Hacer'in kaydettiği bir başka rivayette, bu tarif sırasında sağ eliyle sol elin bileğinden tuttuğu belirtilir. Ayrıca, bazı rivayetlerde Resulullah'ın iki eliyle ihtiba ettiği belirtilir. Şu halde iki veya tek elle ihtiba yapılabilmektedir.

Üzerinde ihramdan başka giyeceği olmayan kimse ihtiba tarzıyla oturunca avret yerlerinin açılma ihtimali vardır. Bu sebeple elleriyle halka yapıp üstten tutmak zorundadır.²⁵⁹

5764-8- وعن عائشة رضي الله عنها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى خَاصِرَتِهِ، وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ]. أخرجه رزين. قلت: وعلقه البخاري في ترجمة، والله أعلم.

8. (5764)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Kişinin (namazda) elini boş böğrüne koymasını mekruh addederdi ve: "Bunu Yahudiler yapar" derdi." [Rezin tahrir etmiştir. Ancak Buhari bunu bir bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir (Buhârî, Enbiya 50).]²⁶⁰

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazda ihtisârın mekruh olduğunu ifade eder. Bazı rivayetlerde: "Resulullah eli boş böğrü üzere koymayı yasakladı" denmiştir. Farklı rivayetlerde yasaklanan husus değişik kelimelerle gelmiştir; hasr, muhtasır, ihtisâr gibi. Ulema çoğunlukla hep: "Namazda eli boş böğür üzerine koymak" diye tefsir etmiştir. Ancak Herevî, el-Garibeyn adlı eserinde, ihtisârı "namazın rekatlerinde bir veya iki ayet okuyarak namazı kısa tutmak" diye cezmen tefsir edenleri de hikâye etmiştir. Hatta bunu, namazda tu'manine denen rûku ve sücudda yer verilen fasılaları kaldırıp bunları kısaltmak olarak tefsir eden de çıkmıştır. İhtisâr kelimesinin geçtiği vecihlerde bu manalar caiz ise de, tehassur ve hasr kelimelerinin geçtiği vecihlerde bu tevcih mümkün değildir. İhtisârı, kıraatte geçen secde ayetlerini hazfetmek şeklinde yorumlayan da olmuştur.

2- Elin böğre konması sadece namaz halinde mekruh değil, namaz dışında da mekruhtur. Bazı rivayetler bunu namazla kayıtlarken, birçok rivayetler namazla kayıtlamaz, namaz dışında da mekruh olduğunu belirtir.

3- Eli boş böğür üzerine koymanın yasaklanışındaki hikmet ve sebep nedir? Bu hususta ulema ihtilaf eder. Çünkü farklı rivayetler gelmiştir.

* İblis mütehasır olarak yere indirildi, denmiştir.

* Yahudiler bunu çokça yaptıkları için onlara benzemekten nehyedilmiştir, denmiştir.

* Bu, cehennem ehlinin istirahatidir, denmiştir.

* Nağme söyleyenler, ellerini böğürlerine koyarak söylerler, denmiştir.

* Bu tarz tavrı mütekebbir olanlar takınır denmiştir.

* Musibete düşenler böyle yapar denmiştir.

İbnu Hacer, bunlar arasında Hz. Aişe'nin söylediği "Yahudiler yapar" sebebini en kavi bulur. Ancak her görüşün bir haklılık yönünün olabileceğini de söyler.²⁶¹

İstidrad

Kitabımızda uykuya müteallik bir bölüm ayrılmış olması üzerinde durmak icab eder. İslam uykusu meselesine hem Kur'an'da hem de hadislerde yer vermiştir. Kur'an iki ayrı ayette uykunun istirahat için yaratıldığını belirtir. Gece uykusundan başka kaylûle denen gündüz uykusu da her iki temel kaynağımızda medar-ı bahs edilir. Uykunun vakitleri, miktarı, uyumanın adabı gibi pek çok teferruat hadislerde işlenir.

Yorgun insanın, dinlenmek için eğlence, mükeyyifat ve uyuşturucu gibi, bünyeyi daha da yorup yıpratıcı vasıtalarla kaçtığı bir devrede, uykunun dinlendirici yönüne dikkatleri çekmek, uykuyu en verimli kılmanın ilmi yollarını aramak gerekmektedir.

Burada böyle bir iddiada bulunmaksızın, konunun, dinimizde yukarıda kaydedilen sekiz hadis çerçevesinin dışında, çok daha geniş buutlar içerisinde işlendiğine dikkat çekmek istiyoruz:²⁶²

²⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/170-171.

²⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/171.

²⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/171-172.

²⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/172.

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI:

"İslam, boş zaman kabul etmez" derken, istirahati reddeder manası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'an-ı Kerim'de dinlenme ve istirahate yer verilir. Hatta en iyi dinlenmenin nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dair birkısım teferruat bile açıklanır.²⁶³

Dinlenme Vasıtası Uyku:

Kur'an-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vasıtası olduğu iki ayrı ayette ifade edilir: "Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vasıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır" (Furkan 47; Nebe 9).²⁶⁴

Kur'an-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vasıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vasıtaların, her zaman gayeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olamayacağı da anlaşılır.(10)²⁶⁵

Gece ve Gündüz Uykuları:

Yukarıda temas ettiğimiz ayetlerde uykunun dinlenme vasıtası olduğu açık olarak belirtilmiş ise de, uyku vakti tasrih edilmemiştir. Fitrî ve ağılebi duruma göre, gece vakti uyku vaktidir. Ancak, Kur'an-ı Kerim, "Gündüz maişet vaktidir" dediği halde "gece de uyku vaktidir" diye bir ifadede bulunmaz. Hatta bir ayette: "Gece gündüz uyumanız ve onun fazlından nasib aramanız da onun ayetlerindendir" (Rum 23) buyrulur.

Burada, uykunun, gündüz de olabileceği açık olduğu gibi, Allah'ın fazlından geceleyin de talepte bulunabileceği açık olarak ifade edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, bu durum günümüzde, -bilhassa vardiyeli çalışma düzenine girmiş fabrika ve büyük işyerlerinde olmak üzere- gece mesaisi yapmak zorunda kalan muhitlerde büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in bu meseleye atfettiği ehemmiyetin derecesini, öğle uykusu (kaylûle) ile alâkalı ayette daha açık olarak görmekteyiz. Nur suresinde yer alan bu ayete göre, -gerçek dinlenme fırsatı olarak tavsif edilmiş bulunan- uyku için, gün ortasında bir zaman ayrılmalıdır:"

(Ey iman edenler! Sağ elinizin malik olduğu (köle ve cariyeler) bir de sizden olup da henüz buluş çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur" (Nur 58).

Ayette işaret edilen "öğle sıcağında elbisenin çıkarılması zamanı" gündüzleyin nısf-ı neharda icra edilecek uykudur. Buna kaylûle denmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bilhassa gece kalkışına yardımcı olduğu için (İbnu Mace, Sıyam, 22) buna çok ehemmiyet vermiştir. Rivayetler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kaylûleyi normalde öğle namazından sonra yaptığını, ancak sıcak zamanlarda öğle namazından önceye aldığını (Fethu'l-Bari, 3/39, 80), cuma günleri ise, her defasında cum'a namazından sonraya bıraktığını belirtir.

Bu mevzuda gelen nasslar ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tatbikatı, bize birkaç prensip vazetmektedir:

* Gecede kıyamu'lleyl yapılarak gecenin değerlendirilmesi gerektiği gibi, gündüzleyin de kaylûle yapılarak istirahata zaman ayırmak gerekmektedir. Kaylûle, bilhassa sıcak gün ve mevsimlerde ehemmiyetlidir. Ömrün azami verimliliği buna bağlıdır.²⁶⁶

²⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173.

²⁶⁴ Türkçe meâllerde "dinlenme", "istirahat" diye tercüme edilen kelimelerin Kur'ânî aslı sübâtır ve işten kesilme, çalışmayı terk mânalarına gelir (Müfredât: 220).10) Günümüzde, dinlenmek üzere başvuru olan oyun, eğlence, içki gibi vasıtaların gayeye ne derece hizmet ettiği, iş hayatında verimliliğe ne ölçüde müessir olduğu, yukarıda bahsettiğimiz İslâmî vasıtaların müessiriyet derecesi gerçekten araştırmaya değer bir husustur. Şu kadarını hatırlatalım ki, Komünist Rusya, 1985 yılı içinde, içkinin iş hayatına olan menfî te'sirini gözönüne alarak içki yasağı getirmiştir. İlgili haberin bir pasajını 23 Mayıs 1985 tarihli Hürriyet Gazetesinden takip edelim: "...Sovyetler Birliği'nin bazı cumhuriyetlerinde, alkol yüzünden fabrikalardaki üretim, hafta sonu tatillerinin ardından yüzde 30'a indiği, iş kazalarının ise yüzde 50'lik bir artış gösterdiği gene istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçlardan. Ülke'deki boşanmaların yüzde 50'si de eşlerden birinin alkolik olması nedeniyle gerçekleşiyor."

²⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173.

²⁶⁶ Şu açıklama, kaylûlenin ehemmiyetini belirtmekten başka miktar hakkında da fikir verdiği için burada kayda değer: "...Bu uyku (kaylûle), hem ömrü, hem rızkı tezyîde medardır. Çünkü, yarım saat kaylûle, iki saat gece uykusuna muadil gelir. Demek, ömrüne her gün bir buçuk saat ilave ediyor. Rızkı için çalışmak müddetine, yine birbuçuk saati ölümün kardeşi olan uykunun elinden kurtarıp yaşıyor ve çalışmak zamanına ilave ediyor" (Lem'alar, s.256).Şunu da belirtelim ki, müfessirler diğer bâzı âyetlerin delâletine dayanarak "kaylûle" deyince mutlaka "uyku" anlaşılması gerektiğini, "uyku refakat etmese bile, gündüzün sıcağı arttığı sırada, gün ortasında (nısf-u nehâr) yapılan istirahat kaylûle deneceği" ne dikkat çekmişlerdir (Râzi: 14/21).

- * Meseleye ayet-i kerimenin de yer vermesi, gündüz uykusunun çok yönlü olarak (sağlık, verimlilik, zaman disiplini, ailevi sohbet ve terbiye vs.) ehemmiyet taşıdığını gösterir.
- * Gündüz istirahatı, uyku şeklinde, evde ve de öğle vaktinde olmalıdır.
- * Nun suresinde gelen ayette belirtilen üç vakit dışında istirahat zamanı ayırmayıp, değerlendirilmesi esastır.
- * Ev dahilinde istirahat zamanında kılık kıyafette serbestlik esastır. Bu anlarda, buluş çağını aşmış aile efradının hususiyetlerinin korunması, birbirine "izin"le uğramaları esastır.
- * Gerçek istirahatın esas mahalli evdir, vakti geceder, vasıtası da uykudur.²⁶⁷

Sükunet Ve İstirahat Zamanı Gece:

Yukarıda kaydettiğimiz ayetlerde dinlenmenin en iyi vasıtasının uyku olduğu belirtilmektedir. Ancak, uyku, geceleyin de olabilir, gündüzleyin de. Bu sebeple, Kur'an ayetleri çerçevesinde 24 saatlik gün içerisinde istirahata tahsis edilmesi gereken asıl zaman bölümünü tesbitte bu ayetler tek başlarına yeterli değildir. Esasen, bu meseleye daha pek çok ayette temas edilmiştir. Üstelik diğer ayetlerde meseleye "dinlenme vasıtası" açısından değil, "istirahat zamanı" açısından temas edilir. Ve kullanılan kelime bile değişir. Bu gruptaki ayetlerde, tam tamına "işten kesilme, çalışmayı terk" yani dinlenme manasına gelen (Müfredat, 200) sübat kelimesiyle değil, "hareketlilikten sonra sabitleşme, yerleşme" manasına gelen seken kökünden gelen başka kelimelerle temas edilir ve gece vaktinin sükunet için yaratıldığı belirtilir.

"O, geceyi, içinde sükun ve istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzde (çalışıp kazanmanız için) aydınlık olarak yaratmıştır" (Yunus 67; Gafir 61).

"O sizin faidenize olarak, içinde sükun ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazl u kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Bu, onun rahmetindendir. Belki artı şükredersiniz" (Kasas 73).

Şu halde, Kur'anî nasslara göre, günlük zamanın tanziminde, dinlenme ve istirahat zamanlarının esas itibariyle geceye bırakılması gerekmektedir. Ancak bu mutlak bir gereklilik değildir.²⁶⁸

Dinlenme ve İstirahatın Mahalli Ev:

Kur'an-ı Kerim, en iyi dinlenme vasıtasının "uyku" olduğunu belirttiğine göre, en iyi dinlenme mahallini de belirtmiş olmaz mı? diye bir soru hatıra gelebilir. Esasen bu sorunun cevabı, aynı ayette zımnen verilmiş olmaktadır: "En iyi dinlenme mahalli, uyku uyunan yer, yani evdir." Nitekim, yorumla ulaşılan bu cevap başka ayetlerde sarıh olarak ifade edilir: "Allah sizin için meskenlerinizi huzur ve sükun yeri kıldı" (Nahl 80).

Kur'an'da ev manasına çokça kullanılan mesken kelimesi, sükunet bulunan yer manasını ifade eder. Aynı manada kullanılmayan beyt kelimesi de geceleyin sığınılacak yer demektir. Beyt kelimesi bilhassa müfred olarak yeryüzündeki insan meskeni manasında nadiren kullanılır. Aile manası galibtir. Bir de Kâbe manasında çokça kullanılmıştır.

Şu halde, Kur'an-ı Kerim, sükûnet ve dinlenme aranacak en mükemmel mahal olarak "evleri" göstermiş olmaktadır. Kişinin günlük hayatında, sükûn, huzur ve dinlenme maksadıyla evinden başka bir yer araması, bu düşünce ile kahveye, sinemaya veya diğer eğlence yerlerine gitmesi temelde bir aldanma olmaktadır.

Nitekim İslam'ın bütün şa'asıyla yaşandığı devirlerde umumi eğlence yerleri ya yoktur veya son derece sınırlıdır. Bugün en ücra köylere kadar girmiş bulunan kahvehaneler, maddî ve bilhassa manevî bakımdan maruz kalınan tedenni durumlarıyla başlamış ve ona bağlı olarak sayıca artmıştır.^{269 270}

NİFAK BÖLÜMÜ

5765-1- عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَرُبُّعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَتْ مُنَافِقًا خَالِصًا. وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَوْهَا: إِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ]. أخرجه الخمسة. «الْجَوْرُ» الكذب والفسق، والمراد به هنا الفحش .

1. (5765)- İbnu Amr İbni'l-As (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edince hıyanet eder, konuşunca yalan

²⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/173-175.

²⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/175.

²⁶⁹ Bugünkü kahvehanenin (veya daha kibar adıyla kıraathanenin) ilk çıkışını işaretleyen bir kayda Ebu'l-Ferec İsfahânî'nin (v. 356/966) el-Ağânî'sinde rastlarız. Şöyle der: "Abdülhakem İbnu Amr İbn-i Abdillâh İbn-i Safvânel-Cumahî bir beyt (ev) tanzim etti. İçerisine santraç, tavla ve kırka (çocuklara mahsus bir oyun) takımları ve diğer her ilimden bahseden defterler koydu. Duvar üzerine de askılık olarak çiviler çaktı. Oraya gelenler, elbiselerinin bunlardan birine astıktan sonra bir defter alarak okuyor veya bir oyun takımı alarak arkadaşlarıyla oynuyordu" (Accâc, es-Sünne Kable't-Tedvîn, s. 301, el-Ağânî'den naklen).

²⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/175-176.

söyler, söz verince sözünde durmaz, husumet edince haddi aşar." [Buhârî, İman 24, Mezalim 17, Cizye 17; Müslim, İman 106, (58); Ebu Davud, Sünnet 16, (4688); Tirmizî, İman 14, (2634); Nesâî, İman 20, (8, 116).]²⁷¹

AÇIKLAMA:

Nifak, batinın zâhire muhalefetidir. Eğer bu, imanî itikadda olursa buna nifaku'lküfr denir, eğer inanç esaslarına müteallik olmazsa buna nifaku'l-amel denir, buna bizzat yapmak da girer, terk de girer. Nifakın pek çok mertebeleri, dereceleri vardır. Esasen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Başlıcalarına dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka rivayette nifakın dört değil üç âlameti olduğu söylenir: "Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, itimad edilince ihanet eder." Hatta bu sonuncu vechin izahında alimler: "Bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere bir uyarıda bulunmuştur" derler ve şu açıklamayı yaparlar: "Diyanetin aslı üç esasa inhisar eder: Kavl (söz), fiil (iş), ve niyet. Aleyhissalâtu vesselâm kizb ile kavlin fesadına, hıyanetle fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına uyarıda bulunmuştur."

Nevevî der ki: "Ulemadan bir kısmı, zikri geçen hasletler bazan, tekfir edilemeyeceği hususunda herkesin icma ettiği, Müslümanlarda da bulunduğu için, bu hadisi müşkil bulmuştur. Aslında hadis müşkil değildir, bilakis manası da sahihtir. Muhakkik alimlerimiz derler ki: "Bu hadisin manası şudur: "Sayılan bu hasletler nifaktırlar. Bu hasletleri taşıyanlar, bu vasıflarda münafıklara benzerler ve onların ahlaklarıyla ahlaklanmışlardır."

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu açıklamasını daha da açar: "Derim ki: "Bu cevaptan çıkan netice, hadisteki münafık tesmiyesinin mecaza hamlidir, yani "Bu hasletleri taşıyan kimse münafık gibidir" demektir. Bu yorum da "nifak"tan kastedilen şeyin "nifaku'lküfr" olmasına binaendir. Nitekim, mezkur işkale cevap olarak şu açıklama da getirilmiştir: "Hadiste geçen "nifak"tan murad nifaku'l-ameldir. Bunu, daha önce de belirttik. Bu açıklama Kurtubî'nin de hoşuna gitmiş, hatta Hz. Ömer'den gelen şu rivayetle buna delil de getirmiştir. Hz. Ömer, Huzeyfe (radiyallahu anhümâ)'ye "Bende nifaktan bir şey biliyor musun?" demiştir. Hz. Ömer burada nifaku'lküfrü kastetmiş değildir, bilakis nifaku'l-ameli kastetmiştir."

Bazı alimler, "hadiste mezkur sıfatlara nifak denmesi, o hasletleri irtikab etmeye karşı korkutma ve sakındırma maksadını güder, zahir, kastedilenden farklıdır" demiştir. Bu açıklamayı da Hattâbî beğenmiştir. Hattâbî şu ihtimale de yer verir: "Bu sıfatla muttasıf olan kimse, o haslete iyice alışmış ve kendisinde sabit bir yol, değişmez bir huy halini almış olan kimsedir." Bu tahminini hadiste geçen إِذَا edatıyla delillendirir. "Bu edat hangi fiilin başına getirilirse, onun tekrarrünü ifade eder" der.

Bazı alimler de: "Hadisteki nifak ıtlakı, o hasletlerin galebe çalması sebebiyle onları mühimsemeyen, hafife alan kimseye aittir" demiştir. "Çünkü, derler, kimin hali bu olursa umumiyetle o kimsenin itikadı da bozuk olur."

Bazıları bir başka nokta-i nazardan hadisi değerlendirmiştir. Bunlara göre, münafık kelimesinin başındaki eliflam, "ahd" içindir. Yani münafıkla kastedilen belli muayyen bir şahıs vardır veya Resulullah devrindeki münafıklar hakkındadır. Bu görüş sahiplerinin verdikleri örnekler hep zayıf hadislerle dayanır."

Özetleyerek aldığımız bu yorumları kaydeden İbnu Hacer yapılan bu açıklamalar arasında Kurtubî'nin hoşuna giden te'vilin en güzel te'vil olduğunu söyler.²⁷²

5766-2- وعن حذيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [إِنَّمَا كَانَ التَّفَاقُّ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ #، فَأَمَّا الْيَوْمَ فَأَيْنَمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ إِيْمَانٍ]. أخرج البخاري .

2. (5766)- Hz. Huzeyfe (radiyallahu anh) anlatıyor: "Nifak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde vardı. Şimdi ise, imandan sonra küfür vardır." [Buhârî, Fiten 21.]²⁷³

AÇIKLAMA:

Burada Huzeyfe İbnu'l-Yeman (radiyallahu anh) ne demek istemiştir? Bunun izahında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

* İbnu't-Tin der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde münafıklar, dilleriyle inanıyorlar, kalpleriyle inanmıyorlardı. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra gelenler İslam içinde ve İslam fitratı üzere doğdular. Öyleyse onlardan kim küfre düşerse mürteddir. Bu sebeptir ki, münafıkların tabi olduğu ahkâmla, mürtedlerin tabi olduğu ahkam farklı olmuştur."

* İbnu Hacer de şu yorumu yapar: "Huzeyfe (radiyallahu anh)'nin, nifaka düşmeyi nefyetmediği açık, her halukârda o, önceki münafıklarla sonraki münafıkların hükümlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Çünkü nifak, küfrü gizleyip iman izhar etmektir. Bunun her asırda olması mümkündür. Hüküm farklılık kazanmıştır. Çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), onlarla iyi geçiniyor, onların İslam diye izhar ettiklerini onlardan kabul ediyordu, hatta onlardan İslam'a muhaliflik ihtimali zuhur etse bile. Amma Aleyhissalâtu vesselâm'dan

²⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/177.

²⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/177-178.

²⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/179.

sonra, İslam'a muhalif bir şey izhar eden kimse, izhar ettiği bu şeyden dolayı derhal muaheze edilir, kendileriyle iyi geçinmeye ihtiyaç kalmadığı için iyi geçinme hatırına bu hatalar gözardı edilip terkedilemez."

* Bazı alimler de şunu söylemiştir: "Hz. Huzeyfe'nin maksadı, İmama itaati terketmenin cahiliye işi olduğunu söylemektir. İslam'da ise cahiliye yoktur veya cemaate tefrika sokmak Cenab-ı Hakk'ın "Tefrikaya düşmeyin..." emrine aykırıdır. Bütün bunlar artık gizlikapaklı değildir. Öyleyse bu, imandan sonra küfür gibidir."²⁷⁴

5767-3- وعن 'سود قال: [كُنَّا فِي حَلَقَةٍ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَجَاءَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَتَّى قَامَ عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ الْيَفَاقُ عَلَى قَوْمٍ خَيْرٍ مِنْكُمْ. قَالَ 'سُودُ: سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْوَسْطَى مِنَ النَّارِ. فَتَبَسَّمَ عَبْدُ اللَّهِ، وَجَلَسَ حُذَيْفَةُ فِي نَاجِيَةِ الْمَسْجِدِ. فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ فَفَرَّقَ أَصْحَابَهُ فَرَمَانِي بِالْحَصْبَاءِ، فَأَتَيْتُهُ. فَقَالَ حُذَيْفَةُ: عَجِبْتُ مِنْ ضَجِكِهِ، وَقَدْ عَرَفْتُ مَا قُلْتُ، لَقَدْ أُنْزِلَ الْيَفَاقُ عَلَى قَوْمٍ كَانُوا خَيْرًا مِنْكُمْ، ثُمَّ تَابُوا، فَتَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ]. أخرج البخاري. ومقصود حذيفة بهذا: أن جماعة من المنافقين صلحوا واستقاموا وكانوا خيراً من أولئك التابعين الذين خاطبهم لمكان الصحبة والصحبة والصح كيزيد ومجمع ابني جارية بن عامر رضي الله عنهما، فكانه أشار بالحديث إلى قلب القلوب .

3. (5767)- Esved rahimehullah anlatıyor: "Hz. Abdullah İbnu Mes'ud (radiyallahu anh)'un ders halkasında idik. Huzeyfe (radiyallahu anh) geldi ve yanımızda durup bize selam verdi:

"Nifak, sizden hayırlı bir kavme indirildi" dedi. Esved de (hayretle):

"Sübhānallāh, Aziz ve Celil olan Allah: "Münafıklar cehennemden en aşağı derekesindedir" (Nisa 145) buyuruyor" dedi. Bunun üzerine Abdullah tebessüm etti. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Derken Abdullah kalktı ve arkadaşları da dağıldılar. Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı, yanına geldi. Bana: "Abdullah'ın gülmesi tuhafıma gitti, halbuki o benim söylediğimi bilen birisi. Yemin olsun nifak, siz (tabiiler)den daha hayırlı bir kavme indirildi. Onlar (nifaktan) sonra tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti" dedi." [Buharî,Tefsir, Nisa 25.]²⁷⁵

AÇIKLAMA:

1- Alimler, ayete dayanarak "münafıkların azabı kâfirlerin azabından daha şiddetlidir. Çünkü onlar, dinle istihza etmektedirler" demişlerdir.

2- Hadiste sahabelerin tabiinden daha hayırlı olmalarına rağmen nifakın yani münafıklığın onlardan çıkmış olmasını söylemekle Hz. Huzeyfe muhataplarına ciddi bir uyarıda bulunmuş olmaktadır.

İbnu Hacer der ki: "Münafıklıkla iptila edilenler sahabe tabakasından idiler. Sahabe ise tabiin tabakasından hayırlıdır. Lakin Allah onları nifakla iptila etti. Onlar irtidad ettiler ve münafık oldular, böylece onlardan hayırlılık gitti. Birkısmı tevbe etti ve hayırlılık onlara geri geldi. Sanki Hz. Huzeyfe, hitap ettiği kimseleri sakındırdı ve onlara gururlanıp aldanmamalarını hatırlattı. Çünkü kalp dönücüdür. Bugünkü hal üzere gidemeyebilir. Bu sebeple onları imandan çıkmaya karşı sakındırdı. Çünkü ameller sona göre değerlendirilecektir. Onlara, imanlarından son derece güven içinde olsalar bile, Allah'ın mekrine karşı emin olmamaları gereğini açıkladı. Nitekim onlardan önceki ve kendilerinden daha hayırlı olan sahabe tabakasından buna rağmen irtidad edenler ve nifaka düşenler olmuştur. Sahabeden sonra gelen tabakanın aynı şeye düşmesi haydi haydi imkan dahilindedir."

Abdullah İbnu Mes'ud (radiyallahu anh)'un tebessümünün , Hz. Huzeyfe'nin bu isabetli açıklaması karşısındaki taaccübünden ileri geldiği belirtilmiştir.

Hz. Huzeyfe, Hz. Abdullah'ın tebessümünün mahiyetini anlayamamış olmalı ki, niye tebessüm etti diye hayret etmiş ve hayretini el-Esved'e açıklama ihtiyacını duymuş ve: "Niye güldüğüne hayret etmekte haklıyım, çünkü o benim ne demek istediğimi tam anladı ve sözlerimdeki doğruluk ve isabetliliği de biliyor" manasında serd-i kalam etmiştir.

Hadisten, içine düştükleri nifak ve küfürden dönen zındıkların tevbesinin makbuliyetine delil çıkarmışlardır.²⁷⁶

5768-4- وعن ابن أبي مليكة قال: [أَذْرَكْتُ ثَيْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ # مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا كُلُّهُمْ يَخَافُ الْيَفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَ يَأْمَنُ الْمَكْرَ عَلَى دِينِهِ، مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ: إِنَّهُ عَلَى أَيْمَانِ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ]. أخرج البخاري في ترجمة .

4. (5768)- İbnu Ebi Müleyke rahimehullah anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olup da Bedir Gazvesi'ne katılanlardan otuz kadarına yetiştim. Hepsisi de kendi hesabına nifaktan korkuyorlar ve dinlerinde fitneye düşmekten kendilerini emniyette hissetmiyorlardı." [Buharî, İman 36 (Bab başlığında kaydetti).]²⁷⁷

²⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/179.

²⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/180.

²⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/180-181.

²⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/181.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, mü'minin iman üzere son nefesini vereceğinden emin olmayıp, "nifaka düşer miyim endişesiyle her an tetikte olması gereğini te'yid ediyor. İbnu Hacer, hadisin açıklanması sadedinde İbnu Ebi Müleyke'nin karşılaştığı ve dolayısıyla imanından endişe içinde olan, nifaka düşmekten korku duyanları belirtme sadedinde Hz. Aişe, kızkardeşi Esmâ, Ümmü Seleme, Dört Addullahlar, Ebu Hureyre, Ukbe İbnu'l-Haris, Misver İbnu'l-Mahreme vs'nin ismini zikreder. Devamlı der ki: "Bunların amelde nifaka düşmekten korktuklarını cezmen söylüyor. Esasen, başkalarından bunun aksine bir rivayet de mevcut değildir. Dolayısıyla sanki burada bir icma mevcuttur. Çünkü mü'mine amelinde, her an, ihlasa muhalif birşeyler arız olabilir. Onların böyle bir durumdan korkmaları illa da onlardan bunun vukuunu gerektirmez. Bu, onların vera ve takvadaki mübalağalarından ileri gelen bir haldir. Allah onlardan razı olsun, şefaatçilerimiz kılsın."

İbnu Battal der ki: "Onlar korktular, çünkü ömürleri uzadı ve beklemedikleri değişmelere şahit oldular, bunları bertaraf etmeye güçleri yetmedi. Sükut ile müdahale haline düşmekten korktular."

2- Hadisin devamında İbnu Ebi Müleyke der ki: "Onlardan hiçbiri imanda, Hz. Cebrail ve Mikail imanı üzere olduğunu iddia etmedi. İbnu Müleyke, bu sözüyle o yüce sahabilerin kendilerine iman meselesinde nifakın arız olmadığını cezmen söylemediklerini belirtmektedir. Çünkü, bu husus, Cibril aleyhisselam'ın imanı mevzuunda cezmen ifade edilir.

3- Buhârî hazretleri, aynı rivayetin devamına Hasan Basri rahimehullah'ın şu sözünü ekler: "(Allah Teala'dan) ancak mü'min korkar, ondan kendini ancak münafık emniyette hisseder." Nitekim ayet-i kerimede "Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır" (Rahman 46). Bir başka ayette de "Hüsranı düşmüş bir kavmden başka kimse Allah'ın mekrinden emin değildir" (A'raf 99) buyrulur. Dikkat edersek Hasan Basri'nin kelimasında korkulacak şey mezkur değildir. Alimlerden bir kısmı, kastedilen şeyin "Allah" olduğunu söylemiştir. Diğer bir kısım alimler de nifak olduğunu söylemiştir. Siyak nifak görüşünü destekler ise de, her iki mefhum da muhtevaya uygundur.²⁷⁸

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

5769- 1- عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ افْتَبَسَ بَاباً مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لَغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللَّهُ فَقَدْ افْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، الْمُتَجَمِّمُ كَاهِنٌ، وَالْكَاهِنُ سَاحِرٌ وَالسَّاحِرُ كَافِرٌ]. أخرجه رزين .

1. (5769)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, Allah'ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse sihirden bir şu'be iktibas etmiş olur. Müneccim kâhindir; kâhin sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir." [Rezın tahrir etmiştir.]²⁷⁹

5770- 2- وفي رواية: [مَنْ افْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ افْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، رَادَّ مَا زَادَ]. أخرجه أبو داود .

2. (5770)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Kim yıldızlarla ilgili bir ilim iktibas etmişse sihirden bir şübe iktibas etmiş demektir. (Yıldız ilmi) arttıkça (sihir ilmi de) artar." [Ebu Davud, Tıbb 22, (3905).]²⁸⁰

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde Resulullah kendi devrinde ilm-i nücumun bir nevi sihirbazlık olduğuna dikkat çekiyor. Yıldızlar ilmi diye tercüme ettiğimiz bu ilim şubesini müneccimlik ilmi diye de ifade edebiliriz. Şimdilerde gayr-ı ciddi gazetelerin meşguliyet sahasına giren yıldız falı nevinden bilgiler. Hadisin üslubundan bu ilimle meşguliyetin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), daha önce teferruatlı olarak sunduğumuz üzere, sihirle meşguliyeti haram kılmıştır. Müneccimliğin sihirden bir parça olduğunun söylenmesi onun da yasak kılındığının ifadesi olmaktadır. Bu yasağın mahiyeti müteakip hadiste daha iyi anlaşılacak ise de burada şunu belirtmede fayda var: Hadislerde yasaklanan ilim, bugünün tabiriyle astronomi denen yıldızlar ilmi değil, astroloji denen falcılık ilmidir. Astroloji'ye "ilim" denir mi diye zihne gelebilecek bir soruyu hemen cevaplandıralım: "İlim" kelimesinin günümüzde kullanılışı itibariyle astroloji, falcılık ve birkısım sanatlara "ilim" demek yadırgansa da İslam alimlerinin ilim kelimesini kullanma an'anelerine göre yadırganmaz. Sözelimi Taşköprüzade'nin mevzuatı'ul-ulum adlı, ilimleri tasnif eden eseri tedkik edildiği zaman günümüzde "ilim" kelimesini izafede zorluk çekeceğimiz nice bilgi şubelerine hep ilim dendiğini görürüz.

Resulullah tarafından yasaklanan yıldızlar ilmi hakkında şarihler şu açıklamayı yapar: Yasaklanan ilm-i nücum, yıldız bakanların, henüz vukua gelmemiş olan yağmurun yağması, fiyatların değişmesi gibi hadisat ve vukuat

²⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/182.

²⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183.

²⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183.

hakkındaki beyanlarıdır. Namaz vakitlerini hesaplamada, kible tayinini yapmada lazım olan ilimler bu yasağa dahil değildir.

Begavî Şerhu's-Sünne'de der ki: "Yıldızlar ilminden yasaklanan, münecimlerce, henüz vukua gelmeden gelecekte vukuunun bilindiği iddia edilen hadiseler ilmidir: Rüzgârların ne zaman eseceğine, yağmur ve karın ne zaman yağacağına, sıcak ve soğğun ne zaman zuhur edeceğine, fiyatların (ne şekilde ne zaman) değişeceğine dair bilgiler gibi. O kimseler bunları, yıldızların yürümesi, toplanmaları ve ayrılmaları sayesinde bildiklerini iddia ederler. Bunlar, Allah'ın kendisine mahsus kıldığı bir ilimdir. Kendisinden başka kimse bunları bilemez. Nitekim ayet-i kerimede "Kıyamet vaktine dair bilgi Allah katındadır. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir" (Lokman 34) buyrulur.

Begavî'nin bu saydıklarının bir kısmı günümüzde ilim ve araştırma mevzuudur. Hadis bunları yasaklıyor mu diye hatıra gelebilir. Dikkat edilirse yasaklanan husus, içtimâî araştırmalara, istatistik ve mukayeselere dayanarak yapılan yorum ve tahminler değildir. Mezkur meselelerin "yıldızların seyrine, toplanıp dağılmasına" dayanarak ileri sürülen ilim iddiasıdır.

İslam alimleri bu hususu belirtmeyi de ihmal etmezler: "Müşahede ve rasat yoluyla anlaşılan ve zevalin ve kible cihetinin bilinmesi gibi faydalı hususların bilinmesine yardımcı olan yıldızlar ilmi yasağa dahil değildir. Nitekim ayet-i kerimede: "Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için var eden de O'dur. Bilen bir kavim için biz delillerimizi böyle açıkladık" (En'am 97) buyrulmuştur. Böylece Aziz ve Celil olan Allah vakitleri bilmede takip edilecek yolları tesbitte yegâne vasıtanın yıldızlar olduğunu haber vermektedir. Eğer yıldızlar olmasaydı kible istikameti bilinemezdi." Aliyyu'l-Kâri, bu hususta şu dikkat çekici rivayeti Hz. Ömer (radiyallahu anh)'den kaydeder: "Yıldızlar ilminden kible ve yolları tanıtacak kadarını öğrenin (astrolojiye, kâhinliğe kaçan kısmında) durun."

2- Hadisin sonunda yer alan رَادَ مَا رَادَ ibaresi mübhemdir. Bu sebeple farklı yorumlar yapılmıştır. Tercihimiz olan yorumu, tercümede parantez arasında kaydettik. Ayrıca şu tahmin de burada kayda değer:

* Bu ravinin bir ilavesi de olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: "Resulullah münecimlik ilmini kötülemeye anlattı da anlattı."²⁸¹

5771-3- وعن زيد بن خالد رضي الله عنه قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الصُّبْحَ بِالْحَدِيثِ فِي إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: هَلْ تَذَرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ، قَالَ: أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ؛ فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطَرْنَا بِفَضْلِ اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ ف ذَلِكَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ؛ وَمَنْ قَالَ: مُطَرْنَا بِنُوءٍ كَذَا وَكَذَا ف ذَلِكَ كَافِرٌ بِي مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ التِّرْمِذِيُّ «النُّوَاءُ» هُوَ طُلُوعُ نَجْمٍ وَغُرُوبُ آخَرٍ، وَإِنَّمَا غَلِظَ النَّبِيُّ ﷺ فِي أَمْرِهَا، الْعَرَبُ كَانَتْ تَنْسِبُ الْفِعْلَ إِلَيْهَا، فَأَمَّا مَنْ جَعَلَ الْمَطَرَ مِنْ فِعْلِ اللَّهِ وَأَرَادَ بِقَوْلِهِ: مُطَرْنَا بِنُوءٍ كَذَا: أَيِ فِي وَقْتٍ كَذَا، وَهُوَ هَذَا النُّوَاءُ الْفَنِي فَذَلِكَ جَائِزٌ .

3. (5771)- Zeyd İbnu Halid (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de, bize geceleyin yağın yağmurun peşinden sabah namazı kıldırması. Namazı bitirince cemaatın önüne geçti ve:

"Rabbimiz ne dedi biliyor musunuz?" buyurdu. Cemaat: "Allah ve Resülü bilir!" dediler.

"Allah Teala hazretleri: "Kullarımdan bir kısmı bana mü'min, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. "Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" diyen bana mü'min, yıldızları da inkar edici olarak sabahladı. Kim de: "Falanca falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı" dediyse o da bana kâfir, yıldız mü'min olarak sabaha erdi" dedi!" buyurdular." [Buhârî, Ezan 156, İstiska 28, Megazi 35, Tevhid 35; Müslim, İman 125, (71); Muvatta, İstiska 4, (1, 192); Ebu Davud, Tıbb 22, (3906); Nesâî, İstiska 16, (3, 165).]²⁸²

ACIKLAMA:

1- Hadiste, yağmurun yıldızların tesiriyle yağdığı inancına düşenler küfre nisbet edilmektedir. Bu hüküm sadece yağmurla sınırlı olmamalıdır. Kişi, maruz kaldığı nimetleri veya müşahede ettiği hadiseleri Allah'tan başka birşeyle açıkladığı takdirde küfre nisbet edilebilecektir.

Alimler buradaki küfürle iki ayrı küfrün kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

* Şirk koşma küfrü, İmanla mukayese yapılmış olması bu ihtimale bir karîne olmaktadır.

* Nimete karşı küfrü; buna küfân-ı nimet veya nankörlük de diyoruz. Bu ihtimalin verilmesine hadisin bir başka veçhinde gelen: "Kim, suyuvermiş olmamıza karşı bana hamd ü senada bulunursa, işte bu bana iman etmiştir" ibaresidir. Keza bir başka rivayette de: "...Bana veya nimetime küfretmiş olur" ibaresinin gelmiş olmasıdır. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette de: "...onlardan bir kısmı kâfir, bir kısmı şakir olarak sabaha ermiştir" ibaresi

²⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/183-185.

²⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/185-186.

vardır. Şu halde, hadiste geçen "küfür"den maksadın imanî küfür olmayıp nimete nankörlük" olduğunu anlamayı haklı çıkaracak karineler mevcuttur.

O halde hadisin değerlendirilmesinde her iki muhtemel mananın nazar-ı dikkate alınması gerekir. Mü'min, zaten şiddetle tahzir edildiği şirk-i hafiye düşmemek için, hayır ve şer her şeyin yaratılış cihetiyle Allah'tan geldiğini bilecektir. Hele hayır, nimet, saadet gibi hoş şeylerin Allah'ın hem iradî olarak takdiri hem de yaratması olarak bilip hamdini, şükürünü eda etmesi gerekir. Belirtilen yanlış inançlara başkasında rastlandığı zaman, bu inancın küfran-ı nimet olabilme ihtimalini gözönüne alarak tekfir etme cihetine gitmemesi uygun olur. Nitekim bazı şarihler, Resulullah yıldızlar bahsinde şiddet göstermiştir. Çünkü Arapların hadisatı onlara nisbet etme âdetleri vardı. Ama, yağmuru Allah'tan bilen bir kimsenin o yıldızın doğduğu vakti kastederek: "Falanca yıldızda yağmura kavuştuk" **demesi caizdir, demişlerdir.**²⁸³

5772-4. وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ أَمْسَكَ اللَّهُ الْقَطَرُ عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أَرْسَلَهُ، صَبَحَتْ طَائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ كَافِرِينَ، يَقُولُونَ: سُبْحَنَا بَنُو الْمُجْدَحِ]. أخرجہ النسائي. «المجدح» بكسر الميم وسكون الجيم وآخره جاء مهملة: نجم يقال له الدبران، وبعضهم يضم الميم.

4. (5772)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer Allah Teala hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi." [Nesaî, İstiska 16, (3, 165).]²⁸⁴

AÇIKLAMA:

Micdeh (veya mücdeh) yıldızı: Bu, eski Arap inancında yağmura delalet ettiği kabul edilen bir yıldızın adıdır. Bu yıldız Deberan yıldızı dendiği de belirtilmiştir.²⁸⁵

5773-5. وعن قتادة قال: [خَلَقَ اللَّهُ هَذِهِ النُّجُومَ لِثَلَاثٍ: جَعَلَهَا زِينَةً السَّمَاءِ، وَرَجُومًا لِلشَّيَاطِينِ، وَعَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ هَذَا فَقَدْ أَخْطَأَ حَظَّهُ وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ وَتَكَلَّفَ مَا يَغْنِيهِ وَمَا عَلِمَ لَهُ بِهِ وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ الْإِنْبَاءُ وَالْمَلَكَةُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ].

5. (5773)- Katâde rahimehullah demiştir ki: "Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın zineti kıldı, (semaya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikamet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar."²⁸⁶

5774-6. وعن الربيع مثله وزاد: [وَاللَّهُ مَا جَعَلَ اللَّهُ فِي نَجْمٍ حَيَاةَ أَحَدٍ وَوَمَوْتَهُ وَرِزْقَهُ؛ إِنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَيَتَعَلَّلُونَ بِالنُّجُومِ]. أخرجہ رزين . قالت: وعلق منه البخاري من أوله الى قوله: ما علم له به، والله أعلم .

6. (5774)- Rebî de aynısını rivayet etmiş ve şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Allah'a yemin olsun. Allah hiç kimsenin ne yaşamasını, ne ölmesini, ne de rızkını herhangi bir yıldızla bağlamıştır. Bunu söyleyenler Allah hakkında yalan düzüyorlar ve kendilerine bahaneler uydur(up avun)uyorlar." [Rezin tahriç etmiştir. Buhârî, önceki kısmı, başından "...bilgisi olmayan" ibaresine kadar muallak olarak kaydetmiştir (Bed'ü'l-Halk 3).]²⁸⁷

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, Buhârî'nin bu muallak rivayetini Abd İbnu Humeyd'in mevsul olarak kaydettiğini ve sonuna şu ziyadeyi eklediğini belirtir: "Allah'ın takdirinden cahil bir kısım insanlar bu yıldızlarla ilgili olarak kehanet ihdas edip kim falan yıldızın doğmasında ağaç dikerse şöyle olur, kim feşmekan yıldızın doğmasında sefere çıkarsa böyle olur diye laflar ettiler. Ömrüme yemin olsun! Yıldızlardan hiçbir yıldız yoktur ki, onun doğması sırasında hem uzun boylu hem kısa boylu hem kızıl hem beyaz, hem güzel hem çirkin dünyaya gelmemiş olsun. (İnsanların olacak şeye alâmet kıldıkları) şu yıldızların, şu hayvanın, şu kuşun gayba hiçbir delaletleri yoktur."

²⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/186.

²⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

²⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

²⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/187.

²⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188.

Görüldüğü üzere İslam, Kur'an'ıyla, hadisiyle, ulemasıyla falcılık, kehanet, ruh çağırma gibi gayptan haber vermeye yönelik her çeşit meşguliyeti temelden reddedip, derecesine göre küfürden bir şube addetmektedir.²⁸⁸

Bir İstidrad:

RUH ÇAĞIRMA MESELESİ²⁸⁹

Gaybtan haber verme nevine giren ve günümüzde, bir kısım sosyetik ve "ilimci" çevrelerde yaygınlık kazanan ruh çağırma hadisesiyle ilgili bir tahlili, bu meseleler -mahiyetini bilmediği için- bulaşma temayülü gösteren bir kısım dindarları ikaz için Bediüzzaman'dan kaydedeceğiz. Bediüzzaman burada birkaç noktaya bilhassa dikkat çekmektedir:

1) Bunlarla uğraşanlar, esas itibariyle dinden uzak çevrelerdir. Bunların ruhçumaneviyatçı görünümeleri Müslümanları aldatmamalıdır.

2) Bu işlerle uğraşanlar, haber getirenler habis ruhlardır; cinlerin kâfir takımıdır. Bu sebeple böylesi seanslarda İslam'a, şeriata, Kur'an ve sünnete aykırı haberler gelebilir. Bu sebeple zayıf ve cahiller imanlarını, İslamlarını zedeleyebilirler.

Bediüzzaman, ruhçuların haber alma hadisesini inkar etmiyor, fakat haber getirenlerin ulvi ruhlar, mü'min cinler olmadığı için, getirdikleri haberlerin yalan yanlış, imanları zedeleyici olduğunu söylüyor.

3) Peygamber, veli gibi âli ruhlar, bu işlerle uğraşan mübtezel insanların ayağına gelmezler. Esasen, onları çağırarak edebe aykırıdır. Belki nefis tezkiyesi yoluyla, Suyûtî hazretleri gibi ruhen yükselmek suretiyle onlara yaklaşılabilir.

4) Her halukârda ruh çağırma gibi işlerle meşguliyet mü'min kişinin harcı ve meşguliyeti olmamalıdır, faydası yoktur, zararı çoktur. بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ السَّامِعُ لَكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا

"Aziz, sıddık kardeşlerim!

Evvelen: Çok emarelerle ve bazı hadiselerle katiyyen tahakkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zaif damarını bulup Hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zayıflandırmak için Nurun ve Nur talebelerinin düşmanlarının çok planları var. Medar-ı ibret bir-iki nümuneyi beyan ediyoruz:

Birinci nümunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini, başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhani bir meşreb ile meşgul edip, hizmet-i imaniyeye karşı zayıflandırmak için bazı şahıslar ispiirtizma denilen ölümlerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi eski zamanda kâhinlik denilen.. şimdi de medyumluk nam verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar. Halbuki:

Bu mesele, felsefeden ve ecnebiden geldiği için ehl-i imana çok zararları olabilir. Ve çok su-i istimalata menşe' olmakla beraber içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünkü, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından ervah-ı habise ve şeytana yardım eden cinnîlerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanın kalbine ve hem de İslamiyet'e zarar vermek ihtimali var. Çünkü: Maneviyat namına hakaik-i İslamiyeye ve akide-i umumiyyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervah-ı habise iken kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip belki, kendilerine bazı büyük veliler namını verip İslamiyet'in esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikatı tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler.

Mesela: Nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasıyla, hararetiyle, şekliyle görünüyor fakat, o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese: Benim ziyam dünyayı istila ediyor. Benim hararetim herşeyi ısıtıyor ve küre-i arzdan bir milyon defadan daha büyüğüm dese, ne derece hilaf-ı hakikat olduğu anlaşılır. Aynen bu misal gibi; bir peygamber, güneş gibi hakiki makamında iken o ispiirtizmanın veya medyumluğun cam parçası hükmündeki istidadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa yüz derece muhalif olur. İspirtizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o manevî güneşin kudsi mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünkü: Esfel-i safilindeki bir cam parçası manen a'layı illiyyinde olan o manevî güneşin hakikatını yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka bir şey değildir. Ancak onun makamına karib olmak için, Celaledin-i Suyûtî ve bir kısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o manevî güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nur'un isbat ettiği gibi, peygamberin velayetiyle bir nevi sohbeti.. kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur.

Fakat Nübüvvet hakikatı, velayetten ne derece yüksek ise, ispiirtizma vasıtasıyla veya terakkiyat-ı ruhiyye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakiki peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden yeni ahkâm-ı şer'iyyeye medar-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celb-i ervah da; hem hilaf-ı hakikat, hem hilaf-ı edeb bir harekettir. Çünkü a'layı illiyyinde ve kudsi makamlarda olanları esfel-i safilin hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Adeta bir padişahı

²⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188.

²⁸⁹ Bu mevzuyla daha önce de temas etmiştik: 4.cilt s. 347 ve devamı.

kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celaledin-i Suyûtî, Celaledin-i Rumî ve İmam-ı Rabbanî gibi zatların seyr u sülûk u ruhanîleri gibi seyr u sülûk ile yükselerek o kudsî zatlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rû'yayı sadıkada ervah-ı habise ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahı; ervah-ı habise, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp; sünnet-i seniyyeye ve ahkâm-ı şer'iyyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve sünnet-i seniyyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan, ervah-ı tayyibe değildir. Mü'min ve Müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habisedir. Bu şekilde taklid ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur, herşeyin hakikatını beyan etmiş. Başka izahata ihtiyaç bırakmamış. Risale-i Nur onlara kafidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede; ahkâm-ı şeriat ve sünnet-i seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lazım ve elzemdir. Yoksa büyük hata olur.

Bir ihtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkid; ecnebiden, fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispiritizmadan gelen ve manevî bir şekil giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslamiyet'ten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâhillerin girmesiyle bir derece su-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofiliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslamiyet'e hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebiden gelen meşreb ise, hem tarikat ve hem İslamiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların meslekini de sükut ettirmeğe çalışıyor ve adileştiriyor. Ehl-i tasavvufun zaif ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."²⁹⁰

HİCRETLER BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Bu bölüm Kitabı'l-Hicreteyn yani İki Hicretler Kitabı adını taşır. İki hicretten maksad: Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicretle, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret kastedilir. Mutlak olarak hicret deyince Mekke'den Medine'ye olan hicret anlaşılır. Zira Fahr-ı Âlem Efendimiz de bu hicrete katılmıştır ve bu hicret İslam tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasıdır. İslam'ın cemaatten devlete geçişi, sabırdan aksiyona; yani pasif aksiyondan fiilî aksiyona yani sabırdan, önce müdafaaya, sonra da fetihlere geçiş demektir. Manası ve hasıl ettiği neticeleri büyük olan bir hadisedir. İslam tarihinin belki de en mühim hadisesidir.

Bu bölümde, hicretle ilgili beş hadis yer almaktadır. Hadisler daha ziyade hicretin tarihî vak'a yönüne temas etmektedir. Halbuki hicret, İslam dininde derin manaları olan, günümüz Müslümanlarına bile yön veren, istikamet çizen, tercih amili olan, ufuk açan mesajlarla dolu bir mefhumdur, bir hayat görüşü, bir dava stratejisidir. Bu sebeple, hicretle ilgili gerekli açıklamaları bahsin sonunda dercedeceğimiz uzunca bir tahlile bırakarak, burada, hicretin siyasî yönüne rengini vuran bir anlaşma metnini kaydedeceğiz. İslam'ın İlk Anayasası olarak değerlendirilen bu vesika Medine'deki Müslümanlarla diğer gayr-i müslim cemaatlerin münasebetlerini, temel hak ve vazifelerini tesbit etmektedir. Resulullah, Medine'ye hicret eder etmez Medine'de mevcut, muhtelif dinî ve siyasî grupların temsilcilerini toplayarak bu metni hazırlamış, hepsinin Müslümanlarla ve kendi aralarında cereyan edecek münasebetlerini tanzim etmiştir. Hicretin siyasî ehemmiyetinin en bariz delillerinden biri olan bu vesikanın, Hicret Bölümü'nün giriş kısmında neşrini uygun buluyoruz."²⁹¹

Medine Site Devleti Anayasası:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

Madde 1- Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

Madde 2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (camia) teşkil ederler.

Madde 3- Kureyş'ten olan muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Madde 4- Benû Av'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (Müslümanların teşkil ettiği) her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 5- Benû Haris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

²⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/188-191.

²⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/192.

Madde 6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'miler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 7- Benû Cuşem'ler kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 8- Benu'n-Neccar'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 9- Benû Amr İbn Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 10- Benu'n-Nebit'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 11- Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve makul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 12-a) Mü'minler, aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

Madde 12-b) Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevla(kendisi ile akdî kardeşlik rabitası kurulmuş kimse)sına müracaat edemez. (Diğer okunuşa göre): Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlası ile onun aleyhinde olmak üzere bir anlaşma yapmayacaktır.

Madde 13- Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize veya haksız bir fiil ika'ını tasarlayan, yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Madde 14- Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

Madde 15- Allah'ın zimmeti (himaye ve teminatı) bir tektir: (Mü'minlerin) en ehemmiyetsizlerinden birinin (himayesi) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira, mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlası (kardeşi) durumundadırlar.

Madde 16- Yahudilerden bize tabi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

Madde 17- Sulh, mü'minler arasında bir ve tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

Madde 18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

Madde 19- Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

Madde 20-a) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

Madde 20-b) Hiç bir müşrik, bir Kureyşlinin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz. (Yani, Kureyşlilere tecavüz etmesine mani olamaz.)

Madde 21- Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kat'i delillerle sabit olur da, maktulün vesilesi (yani hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helal (doğru) olur.

Madde 22- Bu sahife(yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösterene kıyamet günü, Allah'ın lanet ve gadabı nasib olacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ne de bir taviz bedeli alınacaktır.

Madde 23- Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selam O'na olsun.

Madde 24- Yahudiler, mü'minler gibi muharebeye devam ettiği müddetçe (kendi harb) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

Madde 25-a) Benû Avf Yahudileri mü'minlerle birlikte -(İbn Hişam'da bu, "maa" (yani "ile") olarak; Ebu Ubeyd'de ise "min" (yani "den") olarak zikredilir)- bir ümmet (camia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, gerek mevlaları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

Madde 25-b) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- Benû'n-Neccar Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 27- Benû'l-Haris yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 28- Benû Saide Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 29- Benû Cuşem Yahudileri de Benu Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 30- Benû'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 31- Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız, kim ki haksız bir fiil irtikab eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardide etmiş olacaktır.

Madde 32- Cefne (ailesi) Sa'lebe'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 33- Benuş-Şuteybe de Benû Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

Madde 34- Sa'lebenin mevlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitane), bizzat Yahudiler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 36-a) Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse (Müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed (s.a.v.)'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36-b) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır. "Yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır." Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 37-a) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 37-b) Hiç kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez. Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

Madde 38- Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 39- Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimseler için Yesrib vadisi dahili (cevf), mukaddes (haram) bir yerdir.

Madde 40- Himaye altındaki kimse (car), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

Madde 41- Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

Madde 42- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler, arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve Rasulullah Muhammed (s.a.v.)'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himaye altına alınmayacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45-a) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girilen harp vak'aları müstesnadır.

Madde 45-b) Her bir zümre (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda) kendilerine ait mıntıkadan sorumludurlar.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefesine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

Madde 47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki, bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki, Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed (s.a.v.) himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.²⁹²

5775-1- عن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى أَبِي فِي مَنْزِلِهِ فَأَشْتَرَى مِنْهُ رَجُلًا، فَقَالَ لِعَازِبٍ: ابْعَثْ مَعِيَ ابْنَكَ يَحْمِلُهُ إِلَى مَنْزِلِي، فَقَالَ أَبِي: اخْمِلْهُ فَحَمَلْتُهُ وَخَرَجَ أَبِي مَعَهُ يَنْتَقِدُ ثَمَنَهُ. فَقَالَ لَهُ أَبِي: يَا أَبَا بَكْرٍ حَدِّثْنِي كَيْفَ صَنَعْتُمَا لَيْلَةَ سَرَيْتَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ #؟ قَالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَمِنَ الْعَدِ حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَ الطَّرِيقَ يَمُرُ فِيهِ أَحَدٌ، فَرَفَعْتُ لَنَا صَخْرَةً طَوِيلَةً، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأْتِ عَلَيْهَا الشَّمْسُ بَعْدُ. فَتَرَلْنَا عِنْدَهُ فَاتَّبَعْتُ الصَّخْرَةَ وَسَوَّيْتُ بِيَدِي مَكَانًا يَتَأَمُّ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ # فِي ظِلِّهَا، ثُمَّ بَسَطْتُ عَلَيْهِ فَرْوَةً، ثُمَّ قُلْتُ: نَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَأَنَا أَنْفُضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ، فَنَامَ وَخَرَجْتُ أَنْفُضُ لَهُ مَا حَوْلَهُ، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بَعْنَمِهِ إِلَى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الَّذِي أَرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أَنْتَ يَا عُمُ؟ فَقَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ، فَقُلْتُ: أَفِي غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفَتَحْلُبُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: أَنْفُضِ الصَّرْعَ مِنَ الشَّعْرِ وَالْثَّرَابِ وَالْقَدَى. فَفَعَلَ، وَحَلَبَ فِي قَعْبٍ مَعَهُ كُثْبَةٌ مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِيَ إِدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِيِّ # يَرْتَوِي وَيَشْرَبُ وَيَتَوَضَّأُ، فَاتَّبَعْتُ النَّبِيَّ

وَهُوَ نَائِمٌ فَكَرِهَتْ أَنْ أُوقِظَ، فَوَقَفْتُ حَتَّى اسْتَيْقَظَ. فَصَبَبْتُ عَلَى اللَّبَنِ مِنَ الْمَاءِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلُهُ فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيْتُ، ثُمَّ قَالَ لِي: أَلَمْ يَأْنِ لِلرَّجُلِ؟ قُلْتُ: بَلَى فَارْتَحَلْنَا بَعْدَ مَا زَالَتِ الشَّمْسُ وَاتَّبَعْنَا سَرَّاقَةً بَنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، وَنَحْنُ فِي جَلَدٍ مِنَ الرُّضِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَيْنَا. فَقَالَ: تَحَرَّرْنَا إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا، فَدَعَا عَلَيْهِ النَّبِيُّ #، فَارْتَحَلْنَا يَدُ فَرَسِهِ إِلَى بَطْنِهَا. فَقَالَ: إِنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمْ دَعَوْتُمَا عَلِيَّ فَادْعُوهُ لِي فَإِنَّهُ لَكُمْ أَنْ أُرَدَّ عَنْكُمْ الطَّلَبُ، فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ #، فَجَعَلَ يَلْقَى أَحَدًا أَوْ قَالَ: قَدْ كُنَيْتُمْ مَا هُنَا، فَ يَلْقَى أَحَدًا أُرَدَّهُ. قَالَ: وَوَقَى لَنَا. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ . «الجلد» الرض الغليظة الصلبة.» وارتطمت» نسبت في الرض ولم تكد تتخلص .

1. (5775)- Bera İbnu'l-Âzib (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh), evinde babama uğradı. Ondan bir semer satın aldı. (Babam) Âzib'e:

"Benimle oğlunu gönder, onu evime kadar götürüversin!" dedi. Babam bana:

"Haydi onu götürüver!" dedi. Ben de götürüverdim. Babam onunla beraber çıktı, bedelini alacaktı. Babam, Ebu Bekr'e:

"Ey Ebu Bekr! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la (hicret ettiğin) gece ne yaptınız?" diye sordu.

"Evet o gece yürüdük. Ertesi günü de öğle vaktine kadar yürüdük. Yolumuz تنها idi, hiç kimseye rastlamadık. Önümüze uzun bir kaya çıktı. Kayanın henüz güneşin değmediği bir gölgesi vardı. Yanına konakladık. Ben kayanın yanına geldim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, duldasından uyuması için elimle bir yeri düzledim. Sonra ortaya bir post yayıp:

"Ey Allah'ın Resülü! (Siz biraz istirahat buyurup şurada) uyuyun, ben etrafınızı gözetlerim!" dedim. Derken yatıp uyudu, ben de çıkıp etrafını gözetlemeye başladım. Kayaya doğru sürüsüyle gelmekte olan bir çobanla karşılaştım. O da bizim gibi gölgeye sığınmak istiyordu.

"Sen kimlerdensin ey delikanlı?" diye sordum. Medine veya Mekke' den bir adama aitti. Ben tekrar:

"Koyununda süt var mı?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Sağar mısın?" dedim.

Tabii dedi ve sağmak üzere bir koyun yakaladı.

"Memede kıl, toztoprak çerçöp olabilir, bunları bir çırp!" dedim. Dediğimi yaptı, beraberindeki bir kaba bir miktar süt sağdı. Benim de yanımda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) için taşıdığım bir kap vardı. İçmede, abdestte onu kullanırdı. (Sütü kendi kabıma aktararak) (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldim. Uyuyordu. Uyandırmak istemedim. Uyanıncaya kadar yanında durdum. Süte biraz su kattım, dibi serinledi.

"Ey Allah'ın Resülü, buyurun için!" dedim. O içti ben de memnun oldum. Sonra: "Yola koyulma vakti gelmedi mi?" dedi.

"Evet!" dedim. Güneşin zevalinden sonra hareket ettik. Peşimize Süraka İbnu Malik İbni Cu'sem düştü. Biz sert bir arazide yürüyorduk.

"Ey Allah'ın Resülü, bize yaklaştı!" dedim.

"Üzülme! Allah bizimledir!" buyurdu. Aleyhissalâtu vesselâm, Süraka' ya beddua etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Süraka:

"Anladım ki, siz bana ilendiniz. Ne olur benim için dua edin. Allah için ben de takipçileri sizden geri çevireceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm dua ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

"Ben size bedel burada gereken (aramayı) yaptım (kimse yok)!" dedi. Böylece her kime rastladı ise geri çevirdi. Hülâsa, bize verdiği sözü tuttu." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 45, Lukata 11, Menakıb 25, Eşribe 12; Müslim, Züh'd 75, (2009).]²⁹³

5776-2- وعن أبي بكر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَظَرْتُ إِلَى أَقْدَامِ الْمُشْرِكِينَ، وَنَحْنُ فِي الْغَارِ، وَهُمْ عَلَى رُؤُسِنَا. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ إِلَى قَدَمَيْهِ، بُصَرْنَا فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، مَا ظَنُّكَ بِأَنَّ اللَّهَ تَالِيَهُمَا؟]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَالتِّرْمِذِيُّ .

2. (5776)- Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstünde idiler.

"Ey Allah'ın Resülü dedim, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:

"Ey Ebu Bekr! buyurdular, Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?" [Buharî, Fezailu'l-Ashab 2, Menakıb 45, Tefsir, Beraet 1; Müslim, Fezailu's-Sahabe 1, (2381); Tirmizî, Tefsir, Tevbe, (3095).]²⁹⁴

ACIKLAMA:

²⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/199-200.

²⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/200.

1- Bu iki rivayet, birçok mucizelerin cereyan ettiği hicret hadisesinden bazı sahneleri anlatmaktadır. Birinci hadisin Ahmed İbnu Hanbel'deki veçhinde, Hz. Ebu Bekr'in semeri evine kadar taşıma teklifine Hz. Azib (radiyallahu anhümâ), Ashab'ın sünnet rivayetine verdikleri ehemmiyeti aksettiren bir taleple cevap verir: "Sen bana, Resulullah'la beraber olduğun hicreti nasıl yaptığını anlatmazsan hayır!" Hz. Ebu Bekr bu talep üzerine anlatır.

2- Bazı rivayetlerde, Resulullah'ın Süraka'ya deriden mamul bir kâğıt üzerine yazılı bir eman vesikası verdiği belirtilir.

3- Rivayetler, Aleyhissalâtu vesselâm'ın en tehlikeli anlarda bile sükunet ve tevekkülünden bir şey kaybetmediğini göstermektedir: Gerek müsella vaziyette Süraka'nın saldırısı, gerekse, mağaraya kadar takip edilimleri ve içeriden dışarıdakilerin ayaklarını görme, seslerini duyma derecesinde düşmanlarının yaklaşmasına rağmen "Allah bizimledir" teslimiyetini izharı, onun imanının teslimiyetinin kuvvetini göstermeye yeterlidir.

4- Hadiste, Hz. Resulullah ve Hz. Ebu Bekr'in çobanın sütünü içtikleri ifade edilmektedir. Başkasına ait olan bir koyunun sütünü nasıl içtikleri sorusuna muhtelif cevaplar verilmiştir:

* Araplar misafirperver oldukları için çobanlarına yolcuların ihtiyacını görme yetkisi vermişlerdir.

* Çoban Resulullah ve Hz. Ebu Bekr'in yakın dostlarından birine aitti. Bu takdirde caizdir.

* Resulullah ve Hz. Ebu Bekr muzdar kaldıkları için içmiş olabilirler.

5- Hadiste ayrıca Resulullah'ın mucizeleri, Hz. Ebu Bekr'in fazileti, büyüğe, küçüğe hizmeti, eman dileyene eman verilmesi gibi pekçok hususlar mevcuttur.²⁹⁵

5777-3- وعن عبدالله بن السعدي رضي الله عنه قال: [وَقَدْنَا عَلَى النَّبِيِّ #، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي تَرَكْتُ قَوْمًا مِنْ خَلْفِي، وَهُمْ يَزْعُمُونَ أَنَّ الْهَجْرَةَ قَدْ انْقَطَعَتْ. فَقَالَ: لَنْ تَنْقَطِعَ الْهَجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ]. أخرجه النسائي.

3. (5777)- Abdullah İbnu Sa'di (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına bir heyet olarak geldik. Ben:

"Ey Allah'ın Resülü! Muhakkak ki ben, arkamda, artık hicretin sona erdiğini zanneden bir kavim bıraktım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Küffarla kıtal edildiği müddetçe, hicret sona ermeyecektir!" buyurdu." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 146).]²⁹⁶

5778-4- وعن يعلى بن أمية قال: [جِئْتُ بِأَبِي أُمَيَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! بَايِعْ أَبِي عَلَى الْهَجْرَةِ. فَقَالَ: أَبَايَعُهُ عَلَى الْجِهَادِ، وَقَدْ انْقَطَعَتِ الْهَجْرَةُ]. أخرجه النسائي.

4. (5778)- Ya'la İbnu Ümeyye anlatıyor: "Fetih günü babam Ümeyye'yi getirip: "Ey Allah'ın Resülü! Babamla hicret şartı üzere bey'at yap!" dedim. Ama O:

"Onunla cihad etme şartı üzerine bey'at yaparım, artık hicret sona ermiştir" cevabını verdi." [Nesâî, Bey'at 15, (7, 145).]²⁹⁷

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet hicretle ilgili birkaç temel telakkiyi vermektedir:

* Hicret bir ara zaruri idi. Bilhassa Medine'deki Müslümanların sayıca artması, güçlenmesi lazımdı. Hem de sağda solda münferid Müslümanlar ağır baskı altında kalarak İslam'ı yaşayamıyorlardı. Bu sebeple "hicret etmeyenin imanı makbul değildir" denecek derecede, Medine'ye hicret farz kılınmış, hicretin fazileti zihinlerde yer etmişti.

* Ama bu hal, Mekke'nin fethiyle sona erdi. Çünkü artık Müslümanlar güçlenmiş, fevç fevç insanlar ona dahil olmaya başlamıştı. Herkes dinini istediği yerde korkusuzca yaşayabilirdi. Resulullah, mükerrer beyanlarla Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilan etti. Fetihten sonra hicret üzere bey'at etmek isteyenleri geri çevirdi.

* Resulullah'ın "Fetihten sonra hicret yok" ifadesi zahirde mutlak ise de, "Medine'ye" diye kayıtlamak gerekmektedir. Çünkü Abdullah İbnu Sa'di rivayetinde de görüldüğü üzere düşmanla cihad yapıldığı müddetçe hicrete ihtiyaç duyulacak ve meşru varlığını kıyamete kadar devam ettirecektir.²⁹⁸

5779-5- وعن سهل بن سعد رضي الله عنه قال: [مَا عُدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النَّبِيِّ # وَ مِنْ وَقَاتِهِ، مَا عُدُّوا مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ]. أخرجه البخاري.

²⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/200-201.

²⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/201.

²⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202.

²⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202.

5. (5779)- Sehl İbnu Sa'd (radiyallahu anh) anlatıyor: "(Sahabiler İslamî takvimin başlangıcını tesbit ederken) ne Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bi'set zamanına ne de vefat zamanına itibar etmediler. Fakat Medine'ye gelişine itibar ettiler." [Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.]²⁹⁹

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye devrinde Arapların elbirlik kullandıkları sabit bir takvimleri yoktu. Mühim hâdiselere göre takvimler kullanılır, bir müddet sonra terkedilirdi.

Hicrî takvimi, duyulan ihtiyaç üzerine istişarelerle ilk defa kabul edip tatbikata koyan Hz. Ömer oldu. Cevherî, tarihte ilk takvimin Tufan'dan itibaren konduğunu belirtir. İslam'da ilk takvimin Hz. Peygamber devrinde, Medine'ye gelince konulduğuna, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu maksatla Rebiülevvel'i esas aldığına dair Zührî'den bir rivayet mevcut ise de, alimler bunu mu'dal bilir ve Hz. Ömer zamanında bulunduğu ittifak ederler.

Süheylî, Ashab'ın, tarihi hicretle başlatma işini şu ayetten aldıklarını söyler: "...Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir" (Tevbe 108). "Çünkü der, malum olduğu üzere, mutlak manada bir ilk gün yoktur. Öyleyse bu "ilk"lik muzmer olan bir şeye izafe edilecektir. Bu muzmer (kapalı) olan şeyde İslam'ın aziz olduğu, Resul-i Ekrem'in Rabbine emniyet içinde ibadet ettiği, mescidin yapılmasına başladığı zamandır, bu devrin ilk günüdür. Böylece, Ashab o günü tarih başlangıcı kabul etmede fikir birliğine vardılar. Onların fiilinden anlarız ki, Cenab-ı Hakk'ın "ilk günden beri" sözünü onlar, "İslamî tarihin ilk gününden beri" diye anladılar.

İbnu Hacer, Süheylî'nin bu yorumuna tamamen katılmayarak: "Hatıra öncelikle gelen, "İlk günden beri" kavli-i şerifinin manası Resulullah ve ashabının Medine'ye girdiği ilk gündür, doğruyu Allah bilir" der.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, takvimin başlangıcını tesbitte Ashab'ın, farklı görüşleri müzakere edip, "hicret"te karar kıldıklarını göstermektedir. Rivayette Resulullah'ın bi'set ve vefat zamanlarına itibar edilmediğinin belirtilmesi bunu ifade eder. Nitekim bu maksatla Aleyhissalâtu vesselâm'ın doğumu, bi'seti, hicreti ve ölümünün esas alınması müzakere edilmiştir. Nitekim İbnu Abbas'tan gelen bir rivayette şöyle denir: "Hz. Ömer (radiyallahu anh) takvim başlangıcı koymaya teşebbüs edince, sahabiler toplandı. Onlarla müzakere etti. Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Aleyhissalâtu vesselâm'ın vefat zamanını esas almayı, Hz. Talha bi'setle başlatmayı, Hz. Ali hicretle başlatmayı, diğer bazıları da Resulullah'ın doğumunu esas almayı teklif ettiler. Hicretin on altı veya on yedinci yılında toplanan bu şûra, müzakereler sonunda Hz. Ali'nin teklifini kabulde ittifak etti. Ancak hangi ayın esas alınması hususunda da ihtilaf edildi. Abdurrahman İbnu Avf, haram ayların evveli olduğu için Receb'i, Talha da ümmetin mübarek ayıdır diye Ramazan'ı, Hz. Ali de sene başıdır diye Muharrem'i yıl başlangıcı olarak teklif ettiler. Bu meselede de Hz. Ali'nin görüşü kabul gördü."

Hz. Ömer'i takvim meselesini ele almaya sevkeden amil hususunda kitaplarda muhtelif rivayetler var. Umumiyetle, Yemen'de mevcut olan tatbikatın, böyle bir şeye olan ihtiyacı hatırlattığını belirtir. İbni Sirin'den gelen bir rivayete göre: "Yemen'den gelen bir zat: "Ben Yemen'de tarih dedikleri bir şey gördüm. Şu yılda, şu ayda diye yazıyorlar" der. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bu güzel bir şey, öyleyse siz de tarihleyin" der ve şûrayı toplar. Bir başka rivayete göre, Ebu Musa (radiyallahu anh) Hz. Ömer'e "Sizden bana tarihsiz mektuplar geliyor" diye yazar, bunun üzerine Hz. Ömer şûrayı toplar. Bir diğer rivayete göre, Hz. Ömer'e ödeme zamanı Şaban yazan bir borç senedinin davası gelir. "Bu hangi Şaban, geçen mi, içinde bulunduğumuz mu, gelecek Şaban mı? Şu halde insanlara bir şey (takvim) koyun ki bunu ona göre bilsinler" der.

Öyle anlaşıyor ki, gelişen medeni hayat ve devlet hayatı müslümanlara pekçok yönden takvime olan ihtiyacı duyurmuş, takvimsizlikten doğan pekçok hâdiseye şahid olunmuştur. Ortaya çıkan birikim, meseleyi ele almaya itmiştir.

* Son olarak şu hususu daha açık olarak tebarüz ettirmek isteriz: Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmış olmakla beraber, yıl başı olarak Resulullah'ın hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret, Rebiülevvel ayında vuku bulduğu halde takvim, biraz geri alınarak Muharrem'de başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak yukarıda da kaydedildiği üzere Muharrem'in (eskiden beri) yılbaşı sayılması" gösterilmiş ise de, İbnu Hacer, şöyle bir yorumda bulunur: "Çünkü hicrete azmetme başlangıcı Muharrem'de olmuştu. Şöyle ki (Akabede yapılan ikinci) bey'at, Zilhicce ayında vukua geldi. İşte bu hicretin mukaddimesi idi. Bu beyatten sonra ilk doğan hilal, Muharrem oldu. Hicret etmeye azm, Muharrem hilalinde oldu. Böylece takvimin Muharrem ayında başlatılması uygun ve münasip oldu. Takvimi Muharrem ayından başlatmaları hususunda, vakıf olduğum açıklamaların en kuvvetlisi (bence) budur."³⁰⁰

I. İstidrad

Takvim meselesi, zaman anlayışının ortaya çıkardığı bir meseledir. Takvim, zamanı belli bir plana göre değerlendirme, amele tahvil etme endişesinin maddî ifadesidir, delilidir. Bidayetten beri büyük medeniyet kuran

²⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/202-203.

³⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/203-204.

bütün cemiyetlerin takvimi vardır. Etiler, Sümerler, Mısırlılar gibi. Makro alanda takvim şeklinde ifadesini bulan zaman telakkisi sadece cemiyetin meselesi değil, aynı zamanda her ferdin meselesidir. Hayattaki başarılar zaman içinde gerçekleştirildiği için, gerek fertlerin ve gerekse milletlerin başarısını, kristalize olmuş, maddeye dökülmüş zaman olarak değerlendirebiliriz. Zamanını değerlendirme şuuruna eren, en büyük endişesi zamanı değerlendirme olan ferdler ve cemaatler terakki eder, bunu kaybedenler de tedennî.

Dinimizin büyük hedeflerinden biri de mensuplarında zaman şuru uyandırmaktır. Bu sebeple her söylediğinin, her yaptığının iki melek tarafından yazıldığı bildirilmiş, bülüğdan ölüme, her anından hesap vereceği inancı Kur'an ve hadislerde tekrarlar işlenmiştir.

Biz burada, zaman meselesini Kur'an-ı Kerim'in nasıl ele aldığını göstermek, bu mevzuya giren mesaildeki sistemi ve ısrarını ibraz etmek maksadıyla şu açıklamayı sunuyoruz:

Ümidimiz ve duamız yeniden diriliş dönemimizde, bunun zenbereğini teşkil edecek olan İslamî zaman telakkisini, Rabbimizin bu ümmet-i merhumeden esirgememesidir.³⁰¹

Din Ve Zaman

Bugün Müslümanlar çoğunluk itibariyle zaman konusunda kaygısız hale gelmiş ise de, dinimiz, ana kaynaklarında, zaman meselesi üzerinde ısrarla durur. Bizzat Kur'an-ı Kerim, zaman üzerinde dikkatleri canlı tutmak için zamanı hatırlatan tabirleri sıkça kullanır. Ayetleri hadislerle birlikte mütalaa edince, şu husus açıkça görülür: Dinin bu iki kaynağı, yıllık, aylık, haftalık ve bilhassa günlük hayatın tanzimiyle ilgili çok ince teferruatlara yer vermektedirler. Her çeşit farz, vacib ve nafil namazlar, zaman tanzimine de yönelik gayeler taşımaktadırlar. Bu açıdan, din emirlerinin büyük çoğunluğuyla, insana zamanını âzamî ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir, hatta asıl gayesi budur denilebilir.³⁰²

Kur'an'ın Zamanı İfade Şekli

Kur'an-ı Kerim'de zaman mefhumu, çok çeşitli kelime ve tabirlerle ifade edilir. Buna rağmen bizzat zaman kelimesine rastlanmaz. "Zaman", lügat açısından "uzun veya kısa olan vakit" manasına gelir, yani mutlak zamanı ifade eder. Kur'an, zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih eder ve kullanır. Bu kelime lügat yönüyle, "bir iş için belirlenen zamanın nihayeti" demektir. Yani belirli, sınırlı bir zaman ifade eden kelime, diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı Kerim'in pratik gayesini görüyoruz. Yani fiilî hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha mühimdir. Bunların hatırlatılması, nazari, zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmiş olmaktadır. Zaman mes'elesi de böyle. Zamanla ilgili tabirlerin sayısı, insanın günlük hayatında arzettiği ehemmiyetle doğru orantılı olarak artmaktadır.³⁰³

Mutlak ve Mübhem Zaman:

Başka manaları yanında "zaman" manasını da taşıyan asr kelimesi 1 defa; başlangıcından nihayetine âlemi kucaklayan zaman manasına dehr kelimesi 2 defa; zamanda mübhem ve uzun bir müddet manasına hukub, ahkab 2 defa; yakın insanların yaşadığı devir manasına karn, kurun kelimeleri 20 defa geçer. Bu sonuncu kelime her defasında geçmiş devirleri kasteder.

Daha müşahhas, daha sınırlı zaman ifade eden kelimelerden "vakt" kökünden 13 ayrı kelime gelir. Vakt kelimesinden sonra saat kelimesine daha çok yer verilmiştir. 48 defa geçen bu kelime "zamanın bir cüz'ü, bir parçası" demektir. 40 yerde kıyamet manasınadır, 8 yerde de müddet ve sınırlı zaman manasında kullanılmıştır. Zamanın çok daha küçük cüz'ünü ifade eden an (ki dilimize de aynı manada girmiştir) çoğul olarak anâ şeklinde üç yerde geçer. Daha kısa bir müddet ifade eden lemhu'lbasar (göz açıp kapama vakti) tabiri de 2 yerde geçer. 35 kere geçen hîn de birşeyin husûl bulma vakti demek olup manaca mübhemdir, izafetle vuzuha kavuşur. Mutlak zaman Kur'an'da bazan da hînle ifade edilmiştir.³⁰⁴

Ebediyet mefhumu 117 defa (ebed kökünden 28 defa, huld kökünden 87 defa ve sermed kökünden 2 defa) geçer. Bunun çokluğunu yine pratiklik yönünden açıklamak mümkündür. Zira, Kur'an-ı Kerim'in ana davalarından biri ahiret ve binaenaleyh, ebedî hayattır. Ebediyeti hatırlatan kelimelerin çokluğu tabii ve hatta zaruridir (Bak: Şema 1).³⁰⁵

Muayyen Belli Zaman:

³⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/204-205.

³⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/205.

³⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/205-206.

³⁰⁴ Zamanla ilgili tâbirlerin târifleri, İsfehânî'nin Müfredâtü'l-Kur'ân'ından alınmıştır.

³⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206.

Mutlak manada veya mutlaka yakın mübhem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, mutlak ve sonsuz zamanın yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta, fakat sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hududları belli ve insan hayatı ile sıkı alâkalı muhtelif dilimlerini ifade eden tabirler çokça gelmiştir. Hatta bunlardan hangisi, bir ferd için daha ehemmiyetli ise o, diğerlerine nazaran, ehemmiyeti nisbetinde daha çok sayıda zikredilmiştir. Görüleceği üzere, yevm, yani "gün" kelimesi en çok zikredilen kelimedir.³⁰⁶

Zamanın Sıkça Hatırlatılması:

Kur'an-i Kerim'de zamanı hatırlatan kelimeler çoktur. Bunlardan direkt hatırlatanları çoğunlukla kaydettik. Sadece "gün", "gündüz", "gece" kelimeleri ile gündüz ve gecenin kısımlarına temas eden tabirlerin Kur'anda dağılımını gözönüne alacak olsak şu durumla karşılaşırız: Kur'an-ı Kerim, ilk sayfalarından itibaren, en son sayfalarına kadar, hiç fasıla vermeden, okuyucusuna "zaman mefhumu"nu hatırlatmaktadır. Ve bu hatırlatmaların sayısı bir cüzden diğerine fazla fark etmemektedir. Sadece sonlarda bariz artış kaydeder ki, bu da sonlardaki surelerin kısalığından ve "namaz sureleri" olmaları hasebiyle en çok okuma şanslarına sahip olmalarından ileri gelir (Bak: Şema 2).³⁰⁷

Kur'an'da Zamanın Taksimi: Takvim

Söylediğimiz gibi, Kur'an, en ziyade "gün" kelimesi üzerinde durur ve zamandan münezze olan Allah nezdinde "gün"ün varlığından bahseder: "Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir" (Hacc 47; Secde 5).

Şu halde mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı da olsa, Allah nezdinde bir İlahî günün varlığına dikkat çekilmiş olmaktadır. "İlahî gün"ün sarahaten zikri, dolaylı ve zımnî olarak İlahî yılın ve binnetice "İlahî takvim"in varlığını -ifham edip- hatıra getirir.

Kur'an'daki bu işaret, bizim için takvim meselesinin ciddiyet ve ehemmiyetini kavramada yardımcı olur. Pratik açıdan, mühim olan, arzî ve beşerî takvimdir. Bu mevzuda ise ayetler çoktur ve sarihtir: Yukarıda temas ettiğimiz şekilde geçmiş zamanlara delalet eden karn, kurun (çağ, çağlar) kelimelerine 20 yerde temas ettikten başka 21 yerde ay (şehr), 30 yerde de yıl (sene, âm, hıcc ve havleyn kelimeleriyle) mefhumlarına yer verir.

Şu ayatte bir yılın 12 ay olduğu, takib edilecek takvimde, kamerî esasa müstenid sistemin esas olduğu belirtilir: "Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah'a göre, ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram ayıdır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin..." (Tevbe 36).

Şu ayette ise, sarih olarak takvimde kamerî sisteme uyulması emredilir. "(Ey Muhammed), sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: "Onlar insanlara vakitlerin ve bilhassa hacc zamanlarının ölçüsüdür" (Bakara 189).

Dinî İşlerde Kur'anî Takvim Değişmemeli:

Az önce kaydettiğimiz birinci ayet, esasları kamerî sisteme dayalı bir takvim ortaya koymakla kalmaz, başka çeşit takvim kullanmayı da bir manada yasaklar. Şöyle ki: Ayetin yukarıda "öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin" şeklinde meali kaydedilen kısmı, icazı sebebiyle, "O aylar hakkında nefsinize zulmetmeyin" şeklinde anlaşılmalı da müsaidir. Bu mananın içinde -en azından dinle ilgili işleri tanzimde- bir başka takvime uyma yasağı açıktır. Zira bu davranış nefse zulüm olarak tavsif edilmektedir. Nitekim kaydedeceğimiz müteakip ayet nesî -denen ve mahiyet itibarıyla kamerî takvimde oynayarak dinî meseleleri güneş takvimine uydurmaktan ibaret olan cahiliye devri- tatbikatını "küfürde ileri gitmek" olarak ilan etmiştir: "Haram ayları geciktirmek (yani nesî) küfürde bir artıştır. Onunla kâfirler saptırılır. İnkâr edenler, Allah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için, onu bir yıl haram, bir yıl helal sayıyor, böylece Allah'ın haram ettiğini helal kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel gösterildi. Allah o kâfirler guruhunu hidayete erdirmez."³⁰⁸ Şu halde dinî emirleri bir başka takvime bağlamak, Kur'an'da menedilmiştir.³⁰⁹

Bir Ayın Taksimatı:

Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da, daha küçük bölümlere ayrılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de haftayı ifade eden Arapça "üsbû" kelimesi geçmez. Ancak cumartesi manasına gelen "sebt" kelimesi yedi sefer geçer. Her seferinde, Yahudilerle -ki, ashabu'ssebt (cumartesi güncüler) olarak tavsif edilirler (Nisa 47)- ilgili olarak kullanılan (Bakara 65; Nisa 47, 154; A'raf 163 (üç kere) Nahl 124) bu kelimenin Arapça'ya, bu manada İbranice'den geçtiği ve yedi günlük bir zaman dilimi yani hafta manasına da geldiği şarihlerce belirtilir. Hicretten sonra, Müslümanlar arasında, cahiliye devrinin arubesi yerine kullanılmaya başlayan ve hafta manasına da kullanılan "cuma" kelimesi, haftalık farz namazı tesbit vesilesiyle Kur'an'da bir kere geçer (Cuma 9). Böylece Kur'an-ı Kerim, tarihin kaydettiği bütün medenî milletlerde görülen yedili haftalık

³⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206.

³⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/206-208.

³⁰⁸ Tevbe 37. Bu âyet, günümüzde de, meselâ Ramazan aynı devamlı kış mevsimine almayı teklif edenlere cevap olmaktadır.

³⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/208-210.

sistemi te'yid etmiş olmaktadır. Çünkü cum'a günü (eskinin yevmü'l-arûbesi) o zamanın mutad takvim sisteminde yedi günde bir kere gelmektedir.³¹⁰

Günlük Zaman Ve Taksimi:

Kur'an-ı Kerim zamanla ilgili olarak dikkat çekmede en büyük ağırlığı "günlük zaman"a verir. Bunu iki şekilde yapar:

1- "Gün manasına gelen yevm kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemi, tesniye, marife, nekre) 475 defa zikredilir.

2- Bir gün önce "gece" ve "gündüz" olmak üzere iki ana, sonra da, bunlardan her biri daha teferruatlı birçok tali bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısım"lara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

Hemen şunu belirtelim ki, Arapça'da leyl (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin fecr-i sadık denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifade eder. Geri kalan müddete de nehar (gündüz) denir.³¹¹

Gündüz ve Taksimi: Günün bir yarısı olan gündüz (nehar) 57, diğer yarısı olan gece (leyle) 92 kere zikredilir.

Gündüz ile gece kelimelerinin tekerrür sayılarında "gece"nin lehine yarıya yakın fark gözükmekte ise de, gündüzün kısımlarıyla ilgili zikirler aradaki farkı azaltır. Şöyle ki: Gündüzle ilgili olarak sabah vakti, "subh" kelimesiyle 7 kere (bu kökten fiillerle 41'i bulur, ancak fiil halinde sabaha ermek manasından başka, "olmak" manası da var), "gudüvv" kökünden gelen kelimelerle 15, "bükre" kelimesiyle 9, "fecd" kelimesiyle 6 kere zikredilir. Ayrıca gündüzün diğer kısımlarını ifade eden duha (kuşluk) kelimesi 6, Tulû'sşems (güneşin doğması) tabiri 2, zahire (öğle sıcağı vakti) kelimesi 1, felak (tan yeri) kelimesi 1, tarafeyennehar (güneşin iki tarafı) tabiri 1, etrafu'nnehar tabiri 1; dülûku'sşems (güneşin batıya meyli) tabiri 1 defa zikredilir. Bunların toplamı 50'ye ulaşır. Bunu, neharın zikir sayısı olan 57'ye ilave edince, gündüz vaktini hatırlatan zikirler 107'ye ulaşır.³¹²

Gece ve Taksimi: Gece deyince güneşin batma anından şafağın sökmesine kadar geçen müddetin kastedildiğini daha önce belirtmiştik. Gece müddeti, yıllık olarak ele alınınca günün tam yarısı eder. Şu halde, bunun da ihmal edilmemesi, âzamî şekilde değerlendirilebilmesi için, tedkik, tanzim konusu yapılması gerekir.

Kur'an-ı Kerim, gündüz gibi, geceyi de birçok kısımlara ayırır ve herbirini çok sayıda zikreder: "İşa (yatsı) kökünden 13, asıl (akşam) kelimesi 7, ânâu'lleyle (gece saatleri) tabiriyle 3, gurûbu'sşems (güneşin batması) tabiriyle 2, ğasık (şiddetli karanlık) kelimesiyle 1, Gasaku'lleyle (gecenin ilk karanlığı) tabiriyle 1 kere, hîne tümsûn (akşam olunca) tabiriyle 1 olmak üzere, gecenin kısımları toplam 27 kere zikredilir. Bunu gecenin zikir adedi olan 92'ye ekleyince 117 rakamına ulaşırız (Bak: Şema 2). Gece manasına gelen beyat ile, bu kökten gelip gece geçirme manasına gelen fiiller bu rakamın dışındadır (onlar 8 adettir).

Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyet itibariyle namaz vakitlerini tesbit ve tavsif maksadlarına raci olarak Kur'an'da zikredilmektedir. Bir başka ifade ile, bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hale getirilmiş olmaktadır.³¹³

Namaz Vakitlerinin Zaman Taksimindeki Yeri: Yukarıdaki açıklamadan şu neticeyi çıkarabiliriz: Farz namazlarının mühim gayelerinden biri, Müslüman kimseye, günlük zamanını taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilî tatbikatı ve emirlerinde göreceğimiz üzere, bu vakitler yatma, kalkma eve çekilme, istirahat, evi terketme, ziyaret, sohbet gibi günlük olarak yapmak zorunda olduğumuz bir kısım kaçınılmaz iş ve davranışların zamanlarını tesbit etmektedir.

Her namaz, bir zaman tanzimi olunca, Kur'an'da, namazdan bahseden bütün ayetler aynı zamanda "zaman şuuru" vermeyi gaye edinen ayetler sınıfına dahil olur. Kur'an'da namaz, en çok salat kelimesiyle ifade edilmiştir ve 100'e yakın miktarda zikri mevcuttur. Rûku, sucud, kıyam gibi başka kelimelerle ifade edilen namaz manası bu rakamın içine dahil değildir.

Nafileleri de gözönüne alınca, gecede beş adet namaz sözkonusudur. Farzlar akşam ve yatsıdır, vacib olan yatsıdan sonra kılınan vitir; nafileler de akşam-yatsı arasında kılınan evvabin namazı ile, sabah vaktinden önce kılınan teheccüd namazıdır.³¹⁴

II. İstidrad

Aşağıda sunacağımız yazı 21 Kasım 1979 tarihine müsadif 15. hicrî asrına giriş vesilesiyle yapılmış bir makaledir. Hicret hâdisesinin ehemmiyetini çok yönlü olarak kavramada yardımcı olacağı ümidiyle burada iktibasını uygun görüyoruz.³¹⁵

³¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/210.

³¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/210-211.

³¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211.

³¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211.

³¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/211-212.

³¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/212.

TEBLİĞ, TERBİYE VE SİYASÎ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET

Giriş:

Lügatta "kişinin başkasını el veya dil veya kalben terketmesi" manasına gelen (1) hicret kelimesi, İslam kültüründe çok zengin manalar taşıyan bir tabir, bir mefhum olmuştur.

Hicret, "vak'a" ve "tabir" olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayat ve hadislerinde mühim bir yer tutar. Hatta "en mühim vak'a" ve "en mühim tabir"lerden biri olarak tavsif edilse mübalağa edilmemiş olur. Zira "hicret", kuru bir tarihçinin iddia edeceği şekilde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında belli bir tarihî vak'anın isim ve ünvanı olmaktan ibaret değildir. Hicret, aynı zamanda, irşad ve tebliğde metod, düşmanla münasebette siyâsî taktiktir.

Hz. Ömer devrinde sahabelerin, Müslümanlar için bir takvim vazetme ihtiyacını duydukları vakit, takvimin başlangıç noktası olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında yer eden diğer mühim hâdiseler meyanında Mekke'den Medine'ye hicret vak'asını seçmiş olmaları, vak'a olarak "hicret"e onlarca atfedilen ehemmiyeti noktalar (2). Nitekim Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın doğumu, ilk vahyin gelişi, ilk tebliğ emri, Bedir Savaşı, Hudeybiye Sulhü, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı ve bu sırada "Bugün dininizi ikmal ettim" (37 ayetinin inişi) gibi hâdiseler gerçekten, Resulullah'ın hayatında cereyan eden, İslam tarihinin mühim hadiseleridir, her biri takvim başlangıcı olarak alınabilecek vak'alardır. Ama bunlar arasından sadece hicret vakasının icma ile (4) seçilmiş olması "Hicret"in onlar açısından -münhasıran hâdiseler olarak değerlendirilmiş olduğunu farzetsek bile- ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifadeye kâfidir. Kaldı ki, Hz. Ömer (radiyallahu anh) hicreti, "hakla batılın arasındaki fark" olarak vasıflar(5).

Şu halde, bu yazımızda, muhtelif yönleriyle "hicret"in ehemmiyetini belirtmeye çalışacağız. Makalede temas edeceğimiz ana başlıklar şunlardır:

I. Tabye ve Taktik Olarak Hicret: (Burada sabır, hicret ve cihadın birbirini tamamladığı açıklanacaktır.)

II. Siyâsî Vak'a Olarak Hicret.

III. İrşad ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret.³¹⁶

I. Tabye Ve Taktik Olarak Hicret

Hicret kelimesi, herşeyden önce bir hadiseyi, İslam tarihinin en mühim hâdisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür manalar da menşei bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekecek.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu. İnsanlar ilah diye hevesatlarının timsali olarak kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar insan olmanın hürmet ve kerametinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir fukara da himaye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sahip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş müdafaasız, bıçare bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu mealde hitap etti: "Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak batıldır, hevesata uymak sapıklıktır. Başı boş değilsiniz, bu dünyada belli bir gaye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise, zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin, haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulmetmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himaye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz bilin... vs."

Hz. Peygamber'in bu davetine uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkar edegeldikleri, zulmedegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şiddetle karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği mü'minler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta mü'minleri öldürmeye başladılar.

³¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/212-213.

İşte "hicret"i siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslam'ı söndürme faaliyetlerine karşı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dinî "neşretmek" ve "yaşamak" için başvurduğu taktikleri tarihî sıra içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu noktayı ifade için, Hicret'i, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in İslam'ı neşirde, düşman tehdidine karşı başvurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve birincisi Sabır, diğeri Cihad'dır. Hicret ise, bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhanın ifadesidir.

Öyleyse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), dinî "yaşama" ve "tebliğ etme" vazifesini ifade ederken, düşmandan gelen mukabil tehdid ve tehlikeye üç suretle karşı koymuştur:

- a- Sabır,
- b- Hicret,
- c- Cihad.

Şu halde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında hiç değişmeyen ve daima aynı kalan, "dinî yaşama ve neşir" gayelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafık olarak başvurmuş olduğu birer vasıttan ibarettir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:³¹⁷

a- Sabır:

Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, Müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay (6), dayak (7) küfür (8), hakaretten (9) boykot (10) ve öldürmeye (11) varıncaya kadar işkencenin her çeşidine başvuruyorlardı (12). Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi(13).

İşte bu işkence ve takip devresinde Müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiilî bir mukabele derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple, nazil olan ilk surelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de "sabır"dır. Mesela ilk nazil olan surelerden biri olan el-Asr suresinde: "Birbirlerine sabır tavsiye edenler" övülür (14). Bir diğer surede: "Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir" (15) denir.

Bir kısım ayetlerde İlahî hitap doğrudan doğruya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'edir: "Sen (habibim) şimdi sabret. Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haklıdır. (Buna) kat'î iman beslememekte olanlar zinhar seni (sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler." (16) "(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan." (17) "Rabbinin rızası için katlan" (18) vs. Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: "İsmail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâdet. Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi." (19)

Hülasa, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu İlahî emir ve ikazların sonucu olarak Mekke devresinde kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi, mukabele-i bi'lmişilde bulunmadı, sadece sabretti. Mü'minlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti (20). Rivayetler, zulme maruz bir Müslümana rastladığı vakit, her seferinde: "Ey falanca, sabret, mükâfaatın cennettir!" dediğini belirtir (21)

Bu devrede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iman, sabır olarak tarif edecek kadar "sabır"a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde Müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen (22) Amr İbni Abese'nin: "İman nedir?" sorusuna Hz. Peygamber aleyhissalatu vesselâm: "Sabır ve müsamahadır" cevabını vermiştir (23). Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir (24). Yani uyulduğu takdirde mutlaka hidayet ve aydınlığa götüren bir nur (25).

Birkısım Müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olsun beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gayr-i memnûn olarak şu cevabı verdi: "Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler." (26)

Hatta bazı rivayetlere bakılınca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabır hususundaki bu ısrarı -en azından bazıları nazarında- mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu belli bir mücadele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, birkısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen, sabretmek gerekiyordu. Taberi'nin bir rivayeti bu hususu te'yid etmektedir. Der ki: "(Bir an oldu ki) Müslümanlar bu elîm vaziyete artık tahammül edemeyecek hale gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle dediler: "Biz kendimizi müdafaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsaade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin, artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdafaa etmemiz için bize müsaade et. Eğer vuruşmak gerekiyorsa vuruşacağız." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı şu oldu: "Ben Allah'tan emir

³¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/213-215.

almadıkça size, kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem." O gece, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu: "(Ey Peygamber), daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların (ulûl-azm) sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme." (27). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ertesi gün mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder. (28).

O safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden sonucu meçhul maceraya müsaade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de bu emirlere uyarak sabrediyordu.

Bu davranışın başka neticeleri de vardı. Sabır, müstakim kalb ve gönüllerle bütün suçu "Rabbimiz Allah'tır" (29) demekten ibaret olan sabırlı ve sessiz mazlûmlar lehinde acıma ve şefkat gibi birkısım hisler uyandırıyor. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı. Nitekim Allah'ın arslanı Hz. Hamza'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştur. Şöyle ki:

Bir gün, Ebû Cehl, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e çok ağır hakâretler yapar ve bununla da yetinemeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i tecavüze karşı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hal, hâdiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüğürlü hüğürlü saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in amcası Hamza radiyallahu anh, kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen Hz. Hamza, Ebû Cehl'i yaralamakla kalmayıp, Müslümanlığını da ilân eder (30).

Kureyş müşriklerini, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına hükmettirerek tecavüzlerini frenlemeye sevk eden (31) bu mutlu hadise Resûlullah'ın zulme ve tecavüze karşı sabrının bir meyvesi idi.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zulüm ve işkencelere, bu safhada sabırla mukabele etmedeki, belirtmeye çalıştığımız gayesini, Hz. Hamza'ya bu vesile ile verdiği cevapta daha açık olarak görmekteyiz. İşkenceye şahit olan kadının açıklaması üzerine yanına gelen amcası Hz. Hamza'ya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: "Amcacığım, bırak beni, ne babası, ne annesi, ne amcası, ne de bir kimsesi olan bir adamla meşgul olma."³¹⁸

b- Hicret

Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye gelmişse, ya yok oluş kabul edilecek veya orası terkedilecek, yani hicret edilecektir.

Burada en mühim husus, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşmış olup olmadığı hususunda verilecek karardaki isâbettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir? Bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?

Bu mühim noktanın çözümünde sosyolojiden istimdâd edebiliriz. Sosyologlar içtimâî şe'nियette tehdit ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağı, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecavüz ettiği takdirde mukavemetin kırılıp, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahade ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak A. Toynbee, yeryüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakkî ve tedennilerini bu tehdit -cevap (aksülamel), baskı- tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilânihâye artmayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp tamamen söneceğini belirtir (32). Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden (32/2) müellif terakkî için muhitin belli ölçüler dahilinde tehdit ve baskıda bulunmasının gereğinde ısrar eder. Terakkiye âmil olan tehditli muhite o, "uygun vasat (=juste milieu)" der (33).

Şüphesiz, gayemiz burada Toynbee'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimâî şuûnatta câri olan ve âdetullah dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhasından hicret safhasına geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tesbite çalışıyoruz.

Şu halde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin mü'minler üzerindeki tehdit ve baskısı, dini "yaşamak" ve "neşretmek" şartıyla hayatta kalmaya imkân veremeyecek bir dereceye ulaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicrete izin ve karar vermiştir. Hz. Aişe'nin: "Mü'min, dini için Allah'a ve Resûlü'ne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı" sözü de bu durumu ifade eder (34). Nitekim, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minlere dinlerini, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen, kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira âilevî pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. Ebu Cehl'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de hicrete karar verdi.

³¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/215-217.

Şu halde hicret, bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılacak yaşatılmasına müsait vasatın aranmasıdır. Nitekim İbnu İshâk'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece -herkesce maruf ve meşhur olan- Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu "her bir cihete" yapılmıştır (35). Bu cümleden olarak hemen kaydedebiliriz ki, Zekvân İbnu Abdi Kays, Birinci ve İkinci Akabe biatlarında hazır bulunmuş bir Medineli olmasına rağmen, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken, Mekke'ye hicret etmiş ve Ashab arasında "ensârî muhâcîrî" diye tanınmıştır (35/2). Aynı ensârî muhâcîrî lakabıyla tanınanlardan Abbas İbnu Ubâde'yi (35/3) ve Abdullah İbnu Umeyr'i (35/4), Ukbe İbnu Vehb İbni Kelde'yi (35/5) burada zikredebiliriz.

Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tesbit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vebidir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği takdirde Kur'an-ı Kerim mâzur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte âyet-i kerime:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten) aciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir." (36)

Kur'an-ı Kerim diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: "Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun peygamberlerine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki, onun mükâfaatı Allah'a düşmüştür..." (37)

Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramaları ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: "Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ü ızdırıp içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahalisi zalim olan şu memlekettten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardım yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?" (38)

Hicreti, "dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti" olarak anlayınca, Hz. Peygamber'in hayatında bir değil, birçok "hicretler"e rastlarız. Şöyle ki:

1- Peygamberliğin ilk yıllarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendi evini bırakarak Erkam'ın evine yerleşir. Kendi evinden Erkam'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, Erkam'ın evinin durumu idi. Burası merkezî bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatı, gerekse neşri din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. Hz. Ömer radiyallahu anh dahil birçokları İslâm'a burada girdi. Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Müslümanlar, sayıca ve kuvvetce gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar (39).

2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan Müslümanlar için tahammülfersa bir hal alınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) o zaman şöyle demişti: "Habeşistan'a gidin. Zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın." (40) Habeşistan'a olan hicret iki dalga halinde gerçekleşir.

Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin Müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla izah eder (41).

3- Ebû Tâlib'in ölümünden sonra, Kureys'in tecavüzleri son derece artmıştı (42). Hz. Peygamber'i himaye eden Abdu Menafoğulları'na reis olan Ebû Leheb, Resûlullah'ı ailevî himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. Ebû Cehl'in derras bir şekilde araya girmesiyle Ebu Leheb himayeyi kaldırdı (43). Hz. Peygamber'in durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda son derece müşkil bir hal almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taife gitti (44). Ne var ki orada, yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.

4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün Müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını -az önce de belirttiğimiz üzere- dini neşretmek ümidiyle birlikte, hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.

Hicretin burada kayda geçen müsbit neticelerinden biri, sabırla ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissî plândadır, şefkat ve merhamet duygularının tahrکیدir. Nitekim, Amir İbnu Rebia'nın annesi, henüz müşrik olan İbnu'l-Hattâb'a: "Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz" dediği zaman, sertlik ve merhametsizliğiyle meşhur olan muhatabının (yani Hz. Ömer'in) fevkalâde merhamete, rikkate geldiğini belirtir. İbnu Hişâm'da bu muhavere, Hz. Ömer radiyallahu anh'ın Müslüman oluşu anlatılırken -onun Müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak- nakledilmektedir. (45)

Hülâsa Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbik koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdit ve tehlikeye mukavemette Müslümanların başvurdıkları mütemmim iki silâh "sabır" ve "hicret"ti.³¹⁹

³¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/217-220.

c- Cihad:

Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha cihaddır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm)'in hayatında cihad, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için başvurulmuş bir vâsıta. Tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, başvurulmuş birer vasıta olmaları gibi.

On üç yıl Mekke devrinde mü'minlerin silahı sabırdır. Maddî mukabele kesinlikle yasaktır. Cihad izninin hicretten sonraya ait olduğu alimlerce kabul edilen bir hussutur (46). Cihada izin veren ayeti ihtiva eden Hacc suresinin bir kısım ayetleri Mekke'de nazil olmuş ise de, diğer bir kısım ayetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan ayetler hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerse de (47) cihada izin veren ayetin Medenî olması kuvvetle muhtemeldir.

Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, İbnu Kesir'in "en uygun (elyak) bir vakitte" meşru kılındığını belirttiği (48) cihadla ilgili olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil, mukayyedir. "Kendileriyle mukatele edilen (yani düşmanların hücumuna uğrayan mü'min)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kadirdir. Onlar (o mü'minlerdir ki) haksız yere ve ancak "Rabbimiz Allah'dır" dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır."(49)

Dikkat edilirse burada cihad izni kayıtlıdır ve sadece "kendileriyle mukatele edilen ve zulme uğrayanlar" olarak tavsif edilen Mekkeliler muhacirlere hastır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatı incelendiğinde, Bedir Savaşı'na kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.

Ancak Müslümanların siyasî durumu ve maddî gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nisbette cihad umumi bir vecibe halini alacaktır: "Size harp açanlarla, Allah yolunda, siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın, ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harp açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir." (50)

Burada, Müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu ayet Hudeybiye Sulhü'nden önceye aittir (51). Bu vahiyden sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir.(52)

Daha muahhar bir vahiyde, "...O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakit, boyunlarınızı vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun" (53) denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer ayette daha kesin bir cihad emri vardır: "Ey peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran.." (54)

Kur'an-ı Kerim'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihad emrine gelince bu öncekilere nazaran daha sert, daha umumidir: "Haram ayları çıktığı zaman, artık o müşrikler, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..."(55)

Bu ayette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihad emrini daha umumi, daha mutlak şekilde ifade eden ayetler de mevcuttur: "Kendilerine kitap verilenlerden, ne Allah'a ne ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin."(56) "Yeryüzünde bir fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin..."(57)

Hülasa etmek gerekirse; dinin tatbik ve neşrinde takip edilen İlahî tabye ve taktik, sabırla başlatılıp hicretten geçip müdafaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyasî şartlara ve elde edilen maddî ve kemmî insan gücüne paralel olarak cihad emirleri ağırlaşmış ve "yeryüzünde fitne kalmayınca, kâmil din İslam oluncaya kadar" olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedricî gelişmeyi, ölüm döşğinde yatan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in en son ağzından çıktığı belirtilen bir kaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: "Arap Yarımadası'ndan (Yahudileri ve Hristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır."(58)

Hülasa, sabır, hicret ve cihad, düşman tehdidine karşı koymada İslam'ın vazettiği aynı dinamik prensiptir. Birbirine zıdlık değil aynıyet sözkonusudur. Şartlara göre yağmur, kar, buz şeklinde değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslam'ın tehdiye karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada başvurduğu dinamik prensip, içtimâî şartlara göre sabır, hicret ve cihad şekillerine bürünmektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinin şartlarındaki terakkiye tabi olarak gelen ayetlerde nasih, mensuh aramak da bizim için isabetli bir davranış olmaz. Ayetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.³²⁰

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret

Hicret, bir başka açıdan dinin kurtarılışı manasına gelmektedir. Bilhassa Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'ye hicretinden ve Medine'nin İslamî merkez vaziyetini ihrazından sonra, civardaki Müslümanların Medine'ye merkez-i İslam'a hicretleri bir başka mana, bir başka ehemmiyet taşımıştır.

³²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/220-222.

Medine'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar orada bir Müslüman cemaat meydana getirmişlerdi. Yerli halktan da himayeci mü'minler vardı. Ancak, herşeye rağmen oradaki Yahudi, münafık ve müşrik kesafeti içerisinde sayıca azınlıkta idiler. Bilhassa Hz. Peygamber'in gelişyle birçok menfaatlerinin haleldar olduğuna kani olarak gizliden gizliye muhalefet yürüten münafıklar sayıca çok, nüfuzca ağır idiler. Küçümsenemeyecek bir tehlike olduklarını defalarca ortaya koyacaklardır. Üstelik Mekkeli müşrikler de Medine'ye sığınmış olan Müslüman hemşehrilerinin peşlerini bırakmış değillerdi. Hatta Yahudilerle münasebet halinde idiler.

Sayılan bu tehlikelere, her an bunlarla işbirliği yapabilecek durumda olan civardaki, henüz tamamı müşrik olan kabileleri de ilave edebiliriz. Bunlar, Medine'ye sığınmış olan bir avuç Müslümana karşı ittifak yapabilecek durumda idi. Nitekim Hendek Harbi'nde bütün bunların anlaşarak yekvücut hale geldiği de görülmüştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu tehlikeyi görüyor ve önüne geçmek için, müşrik kabilelerle ittifak, saldırmazlık, yardımlaşma anlaşmalarına varıncaya kadar (59) her çeşit siyasî tedbirleri alıyor, fırsatları âzamî şekilde değerlendiriyordu.

İşte bu tedbirlerden biri, Medine'de Müslümanları sayıca çoğaltarak fiilen kuvvet kazanmaktı. Sayıca çoğaltmanın bir vasıtası Medine ahalisi içerisinde mühtedilerin sayısını artırmak ise, bir diğeri de civar kabilelerde İslam'a girenleri Medine'ye celbetmekti. Bu açıdan, Medine'ye hicret eden her Müslüman, şahsında İslam'ı kurtarmış olmakla kalmıyor, aynı anda, Medine'de Hz. Peygamber'in kuvvetini, siyasî ağırlığını artırarak İslam'ı takviye etmiş oluyordu.

Gerek Kur'an'da ve gerek hadislerde hicrete teşvikle ilgili olarak gelen ifadelerde bu siyasî gayeyi görmemek mümkün değildir.

Her ne pahasına olursa olsun, mü'minleri Medine'de toplamak, sağda solda hiçbir siyasî ağırlık ifade etmeyen münferid kimseleri küfre karşı tartılmakta olan Müslümanlığın Medine'deki kefesinde mizana dahil etmek gerekiyordu. Bu sebeple hicret "her inanan kimseye" FARZ ilan edildi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Hicret etmeyen kimsenin imanının makbul olmayacağını" ta'mim etti ve: "Bir müşrik, Müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez" (60) buyurdu. Bu hususu te'yid eden Kur'an-ı Kerim: "...İman edip de hicret etmeyenlere ise, hicret edecekleri zamana kadar, sizin onlara hiçbir şey ile velayetiniz yoktur..." (61) der. Bir başka ayette de böylelerinin dost bile edinilmemesi emredilir: "...O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. Eğer (aldırış etmeyip) yüz çevirirlerse onları nerede bulursanız yakalayıp tutun, onları öldürün." (62) İbnu Abbas, ayetin hicret etmeksizin Mekke'de kalan ve haklarında nasıl davranacakları hususunda Medine'de Müslümanlarca münakaşa edilmekte olan bir grup Müslüman hakkında nazil olduğunu belirtir(63).

Hz. Peygamber hicreti "göçebe olmayan (yerleşik) bir kimse için felaketlerin en büyüğü" olarak tavsif eder(64). Şu halde mü'minlerin bu felaketi göze alarak Medine'deki merkezin takviyesine koşabilmeleri için onlar bu hususta, ziyadesiyle teşvik edilmeli, emre uyup uymamalarına müeyyide getirilmeli idi. Kur'an ve hadislerde, hicret etmeyenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğine dair gelen yukarıda kısmen kaydettiğimiz ifadeler bu maksada racidir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin ehemmiyetini zihinlere nakşetmede o kadar muvaffak olmuştu ki, artık Ashab: "Hicret etmeyen kimseler cennete giremeyecek" diyebiliyordu.

Diğer taraftan, bu hem meşakkatli ve hem de İslam'ın kurtarılması gibi büyük neticeli amele bir mü'min için arzu edilen manevî mükâfaatların en büyüğü vaadedilmişti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) en efdal amelin ne olduğunu soran kimseye: "Şu halde sana hicret gerekir, zira ondan daha efdal amel bilmiyorum" cevabını verir (66). Bir başka hadiste Resulullah, (Allah katında) en büyük mükâfaatın hicret edene verileceğini beyan eder(67).

Hicretin fazilet ve değerini Kur'an-ı Kerim birçok ayetleriyle mü'min kalb ve gönüllerde tesbit eder. Şu ayette faziletli ameller sayılırken, hicret, imandan sonra zikredilir: "İman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların Allah yanında derecesi çok büyüktür. Kurtuluşa (dünya ve ahiret saadetine) erenler de işte onların ta kendileridir. Rableri onlara rahmetini, rızasını, onlara içlerinde tükenmez ve ebedî bir naim (nimet) bulunan cennetleri müjdeler. Onlar orada ebedî ve sermedî kalıcıdırlar. Çünkü Allah katında muhakkak büyük ecir (ve mükâfaatlar) vardır."(68)

"İşte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, andolsun suçlarını örteceğim ve andolsun Allah canibinden bir mükâfaat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de sokacağım. (Daha büyük ve) güzel mükâfaat ise Allah'ın yanındadır."(69)

Kur'an ve hadiste gelen, hicrete teşvik hususundaki tahşidat, bu zor ve meşakkatli ameli mü'minler nazarında son derece meğrub ve aranan bir amel haline getirmişti. Öyle ki, hicretten elde ettikleri fazilet ve üstünlük noktasında Ashab'ın -birbirleriyle tefahur- ve münakaşalarına bile rastlarız: Buhârî, Müslim ve diğer kitaplarda gelen bir rivayet, Hz. Ömer ile Habeşistan'a hicret edenlerden olan Esmâ Bintu Üneys arasında geçen bir hadiseyi sergiler. Rivayette belirtildiği üzere, Hz. Ömer (radiyallahu anh) bir defasında Esmâ'ya: "Biz hicret meselesinde sizden öndeyiz ve (bu sebeple) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde sizden daha efdaliz" demişti. Hz. Esmâ da bunun aksini iddia ederek kendilerinin (yani Habeşistan muhacirlerinin) daha önde ve daha efdal olduklarını iddia etti. Münakaşa ilerleyince meseleyi Hz. Peygamber'e vaz ederler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) anlaşmazlığı Hz. Esmâ (radiyallahu anhâ) lehine çözer: "Sizden, sadece bir hicret (Mekke'den

Medine'ye) yapan birisi benim nazarımda , iki hicret (Mekke'den Habeşistan'a, Habeşistan'dan da Medine'ye) yapan birisinden daha efdal olamaz." Bu cevap, Habeşistan muhacirleri arasında büyük bir sevinç ve memnuniyet hasıl eder. O kadar ki, onlar yanında Resulullah'ın bu sözü, dünyanın her şeyinden daha sevgili olur.(70)

Hicret, böylece mü'minler nazarında son derece değerli, son derece arzulan, aranan kıymetli birşey durumuna geçince, bedeviler bile, geride mal, evlad, anne, baba, dünyalık her ne varsa hepsini terkederek "çok uzak yerlerden" (71) "hicret şartı" üzerine biat yapmak maksadıyla, Medine'ye, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e koşuyorlardı.(72)

Nuaym İbnu Abdillâh (radıyallahu anh)'la ilgili fıkra hicretin ehemmiyetini takdirde bir başka örnektir: "Nuaym iyilik sever bir insandı. Kabilesinde ilk Müslüman olan kimse idi. Hicret etmek isteyince kabilesi senin dinin ne olursa olsun biz senden razıyız diyerek onu salmadılar. Böylece ilk iman edenlerden olduğu halde Hudeybiye'ye kadar hicret edemez.

Medine'ye geldiği zaman Resulullah fevkalâde iltifat eder, kucaklar, öper ve: "Senin kavmin sana benimkinden hayırlı!" buyurur. Nuaym:

"Hayır! Bilakis, senin kavmin daha hayırlı ey Allah'ın Resulü!" der. Resulullah:

"Kavmim beni memleketimden çıkardı. Senin kavmin seni salmadı" buyurur. Fakat Nuaym'ın cevabı cevapsız kalır:

"Ama ey Allah'ın Resulü! Senin kavmin seni Hicret'e çıkardı. Benim kavmim beni ondan mahrum etti." (72/2)

Resulullah bu cevaba sükut eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sükutu ikrardır."

Hicretin ve hicret üzerine biatın Müslümanlar nazarında kazanmış olduğu ehemmiyeti göstermek için, hicret üzere biatın kaldırılmış bulunduğu Mekke Fethi'nden sonra bile, bu vasıfta biat yapabilmek için bazı Müslümanların şefaathçilere bile başvuracak kadar ısrar ettiklerini (73) kaydetmekte fayda var. Bunlardan birinin hikâyesi aynen şöyle:

Saffan İbnu Abdirrahman, Mekke'nin fethi günü, babasını Resulullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna çıkartarak: "Ya Resulullah babamı hicretten mahrum etme, ona da bir nasib ayır" diye ricada bulunur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret kalkmıştır" diye menfi cevabı üzerine Saffan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine karşı hürmet ve sevgi ile dolu olduğu amcası Abbas (radıyallahu anh)'ı bularak babasının "hicretten bir nasib" alabilmesi, muhacir vasfının manevî mükâfaatından hissemend olabilmesi için, Resulullah nezdinde şefaathçi olmasını rica eder. Abbas da kabul eder.

Ancak, Arabistan müşriklerinin yegâne kal'a ve istinadgâhı olan Mekke'nin fethinden sonra İslam'ın artık takviye için muhacirlere ihtiyacı kalmamış olması ve Müslümanların da her yerde dinlerini istedikleri gibi tatbik edecek nüfuz ve pozisyonu elde etmiş bulunmaları sebebiyle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "hicret müessesesi"ni kaldırmaya karar vermiştir, bu sebeple ricacı olarak gelen amcası Abbas'a cevabı menfidir ve şöyle der: "Mekke'nin fethinden sonra hicret mümkün değildir." (74) Benzer bir talebe Mücaşi' İbnu Mes'ud da Resulullah'tan: "Hayır! Artık seninle İslam üzere biat ederiz. Zira Fetihten sonra hicret yok" cevabını alır(74/2).

Burada Hz.Peygamber'in ilga ettiği hicret, İslam'ın yaşanabildiği ahalisi Müslüman olan bir beldeden bir başka Müslüman beldeye olan hicret, daha hususi manasıyla, Resulullah'ın sağlığında Mekke ve havalisinden Medine'ye olan hicretti. Bu hususu gerek raviler ve gerekse alimler te'yid ederler (75). Daha umumi manada hicretin devam ettiğini açıklayacağız.³²¹

III. İrşad Ve Tebliğde Metod Olarak Hicret

Bu noktanın kavranabilmesi için, "hicret" kelimesiyle, buraya kadar üzerinde durduğumuz, İslam tarihinde, Resulullah devrinde cereyan eden belli bir vak'a veya vak'aları kasdetmeyeceğimizi belirtelim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da buyurduğu gibi, vak'a olan hicreti, Mekke Fethi'nin gerisinde bırakacağız. Mekke Fethi'nden sonra, hicret, artık belli bir hâdiseye değil, bir mefhumdur, manadır. Her an, her yerde, her devirde, her gönülde, kıyamete kadar baki kalacak bir mefhum.

Öyle bir mefhum ki, -önceki izahlardan anlaşılacağı üzere- şe'ninde ferdî planda, İslamî yaşayışı arama, umumi planda, dini takviye ve kurtarma gibi iki mühim hakikat bulunduğu için şiddetle farz kılınarak, son derece övülerek değer ve muhteva kazandırılmış bir mefhum, imandan sonra en faziletli amel statüsü kazandırılmış; ehemmiyeti zihinlere, kalp ve gönüllere nakşedilmiş bir mefhum. Ondan bir hisse alabilmek için her çeşit dünyevî fedakârlıkları yaptırarak kadar, araya şefaathçılar koyduracak kadar, hakkında efdaliyet münakaşalarına ve Resul'ün hakemliğinde murafaaya tevessül edilecek kadar mü'minin ruhuna nakşolmuş; benliğinin her bir parçasına ehemmiyeti işlenmiş bir mefhum.

İşte Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minlerin derununda böyle mualla bir makam almış; sırça, fildişi, elmas gibi dünyanın en kıymetli cevherlerinden inşa edilmiş saraylarına değişilmeyecek kadar üstün tutulmuş olan bu mefhumun, bu "hicret müessesesi"nin Mekke'nin fethiyle yıkılmasını, mü'minin iç âleminin bu semavî, bu cennetî saraydan boşaltılmasını istememiştir.

³²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/222-226.

Bunun hem mana ve mefhum olarak devamını, ila nihaye devamını, hem de kendinden sonra gelecek olan mü'minlerin dahi bundan nasibdar olmalarını sağlamak için, her sözü her devirde her mü'min kulakta aynı değeri taşıyan, her kelamı bir nevi vahy-i İlahî olan, mübarek ağızlarından haktan başka bir şey çıkmayan Allah elçisi şöyle tebliğ buyurdu: "Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir." (76) Diğer bir hadiste "Hicret ikidir, biri kötülüklerden hicret, diğeri de Allah ve Resulü'ne hicrettir" buyrulmuştur(76/2).

Aynı mana başka rivayetlerde daha farklı ifadelerle tebliğ ve te'yid edilmiştir: "...Hicret kötülüğü terk etmendir." (77) "Hakiki muhacir, hata ve günahları terk edendir." (78) "Hakiki muhacir, Allah'ın üzerine haram kıldığı şeyleri terk edendir."(79)

Hicretin en efdalinin ne olduğunu soranlara Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği cevap da söylediklerimizi te'yid eder: "...Rabbimin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir" (80) vs.

Cenab-ı Hak'tan gelen ezeli hakikatları tebliğle muvazzaf olan selahiyetli makamın müjdelediği bu hicret, herkes için her zamanda mümkün ve vakidir.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "hicret" in mefhum olarak devamını sağlamaktan başka, din açısından, gerçekten son derece mühim olduğu halde avam-ı nas tarafından ehemmiyeti hakkıyla kavranamayacak olan bir kısım amellerin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit maksadıyla da değeri herkesçe malum ve müsellemler, zihinlere iyice yerleşmiş bulunan "hicret mefhumu"ndan istifade etmiştir. Bu cümleden olarak, çeşitli ayet ve hadislerle üzerinde ısrarla durulan "iyi niyet", "cihada iştirak", "anne babaya iyilik" gibi birçok ameller, lisan-ı nübüvvetle "hicret" ayarında ameller olarak ifade edilmiştir. Mesela bir hadiste: "Mekke fethinden sonra hicret yok, ancak (aynı derecede sevap olan) cihad ve iyi niyet var. Cihada çağırıldığınız zaman (severek) koşun" (81) buyrulur Nevevî'ninde ifade ettiği gibi, bu hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mesela niyeti hicretin yerine koymakla mutlak iyiliğe niyet etmeyi teşvik etmiş olmaktadır.(82)

Bir diğer hadiste, zor şartlar altında (fitne) dinin her tatbikinin bir "hicret" olduğu (83), bir diğerinde anne ve babaya ifa edilecek hizmetin hicretten daha ehemmiyetli olduğu (84) belirtilir.

Füdeyk Ebu Beşir ez-Zebîdî (radiyallahu anh) Resulullah'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar zannediyorlar ki, hicret etmeyen helak olmuştur, (bu doğru mu?)" diye sorar. Resulullah şu cevabı verir:

"Ey Füdeyk! Namazı kı, zekatı ver, kötülüklerden hicret et, ondan sonra yeryüzünde de dilediğin yerde otur!" (84/2).

Az önce kaydettiğimiz, Mekke Fethi'nden sonra hicretin kalktığını ilan eden hadisin açıklaması sadedinde Tıybî (v. 743 h.) söylediklerimiz te'yiden şunları söyler: "Hadisin manası şudur: Vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret bitmiş, yerini cihad sebebiyle ayrılmaya bırakmıştır. Binaenaleyh cihad sebebiyle hicret bakidir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyet muteberdir."(85)

Görüldüğü üzere, bu çeşit rivayetlerde hicret, tarihî vak'a değil, o vak'adan ehemmiyet ve muhteva kazanmış bir mefhumdur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dini insanlara tebliğ; kalb, gönül ve fiillere tesbitte başvurduğu vasıtalarından bir vasıta, belli şartlarda gönüllerde inşa edilmiş bir müessesedir. Hicreti konu edinen birçok hadislerin gayesi bu müesseseyi ihya ve ibkadır, dinin zindelik ve müessiriyetini artırmada her an bu müesseseden istifade etmektir.³²²

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret

Hicretin bir diğer yönü terbiyevîdir. Bu yönüyle de hicret, ehemmiyetçe, diğer yönlerinden geri kalmaz. Yukarıda belirtilen ehemmiyetteki hicretlerle terbiye âlemimizde; günlük hayatımızda her vakit baş başa olduğumuzun bilinmesinde, her zaman belirtilen ehemmiyetle hicretleri yapmakla imtihan edilmekte olduğumuzun idrak edilmesinde fayda var. Hicrî 15. asır idrak edişimiz kutlanırken, İslam kültüründe yer etmiş bulunan hicret mefhumunun, sadece tarihî bir vak'a olarak belli bir takvime başlangıç noktası yapılması meselesi olarak ele alınmaması, mevzuun böylesine kısırlaştırılmaması için, hicretin bu yönünün de belirtilmesine ihtiyaç ve lüzum vardır.

Mevzuyu bu açıdan kavrayabilmek için, terbiyemuhit münasebetlerini belirtmemizde fayda var. Şunu hemen kaydedelim ki, fertlerde şahsiyeti inşa eden unsur ve amillerin başında içtimâî muhit gelir. Batıda, yakın zamana kadar, zengin aile çocuklarının fakir aile çocuklarına nazaran fitraten daha zeki, daha kabiliyetli oldukları kabul edilir, hayattaki başarılı durumları bununla izah edilirdi. Bugünün batılı terbiyecileri, bu fıkirden vazgeçmişlerdir. Onlara göre, zengin aileleri, çocuklarına doğumlarının ilk günlerinden itibaren sağladıkları maddî ve manevî imkanlar, çocuklarda mevcut fitrî kabiliyetlerin daha iyi gelişmesini sağlamaktadır (86). İşte bu haldir ki, asırlarca batı efkâr-ı umumiyesini aldatabilmiştir.

Artık bugün, gerek Doğulu, gerek Batılı bütün terbiyeciler, çocuğun gelişmesinde; kişinin iyi veya kötü, kâmil veya nakıs bir şahsiyeti kazanmasında en başta ailevî şartlar olmak üzere, muhitin kesin rolünü kabul

³²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/226-228.

etmektedir(87). Hiç kimse gayr-ı ilmîlik ve gayr-i ciddilik ithamına maruz kalmayı göze almadan aksini iddia edemez.

Hatta, toptan çevre şartlarını ele almadan her çeşit içtimâî ve kültürel değişimi okullar vasıtasıyla, okullarda istenen programı tatbik etmek suretiyle gerçekleştireceğine inanan acemi, yarı cahil, mütefelsif inkılabıcılar, hatalarını, teşebbüslerinin kültürel tahrip ve fiyasko ile neticelendiğini gördükleri vakit anlarlar, fakat tashih veya ıslah için vakit çok geçmiş olur. Cezayirli mütefekkir Malik İbnu Nebi, bu hususta şunları söyler: "Ferd içtimâî vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhitine has şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili bir hâdise olmaktan çok, muhite bağlı bir hâdisedir... Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır... Mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini mektebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda aldanılmış olur."(88)

Burada maksadımız, mektebin kültürel ve medenî hayattaki yerini tahlilden ziyade, muhitin terbiye nokta-i nazarından ehemmiyetine dikkat çekmek, ferd üzerinde muhitten gelen ve ferdî iradeyle yenilmesi hemen hemen mümkün olmayan birtakım emrivakilerin olduğuna dikkat çekmektir. Bu mühim noktayı belirtmede Üstad Bediüzzaman'ın görüşlerine de burada temas etmeden geçemeyeceğiz. Birçok vesilelerle muhitin kişi üzerindeki tesirlerine temas eden Bediüzzaman, bu meseleyi en güzel, en cami bir tarz ve vüs'atte içtihadla ilgili Yirmi yedinci Söz'de beyan eder. Sözkonusu risalede "İçtihad kapısı açık olmakla beraber oraya girmeye bazı maniler var" görüşünü izah sadedinde, büyük müctehidlerin yetiştiği selef devrinde, içtihadla kaabiliyetli olan kimselerin, o zamanki "içtimaiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye"nin tesiriyle çabuk parladığını söyler ve devamla der ki: "İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler Rabbinin marziyyatını anlamağa müteveccih olduğundan içtimaiyat-ı beşariyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fitratı, suursuz olarak herşeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya herbir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına içtihadla bir istidad izharını telkin ediyordu..."

Muhitin tesiriyle alâkalı tahliline devam eden Üstad, bu zamanda "Medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyevînin ağırlaşmasıyla" başlamış olan muhitten ferdin aldığı tesirlerin, içtihadla olan kaabileyetini gerileteceğini açıklayarak, Süfyan İbnu Uyeyne'yi misal verir: "İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfzedip, alimlerle mübahese eden Süfyan İbn-i Uyeyne olan bir müctehidin zekasında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin" der.(89). Bu ifadelerden, muhitin, kişinin şahsiyeti üzerindeki te'sirinin ağırlık ve miktarı meselesinde Bediüzzaman'ın yüzde doksan gibi büyük bir payı muhite ayırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şu halde alimlerin ittifakla ifade ettikleri husus şudur: İnsan, içinde bulunduğu, yaşadığı muhite tabidir. İyi muhitten iyi, kötü muhitten de kötü tesirler alacaktır.

İşte, insan fitratına hakim olan bu hakikatten dolayıdır ki, birçok dinî nasslar mü'minin, herşeyden önce, Müslüman bir muhitte yaşamasını emretmekte, gayr-i müslim bir muhitte yaşamaktan men etmektedir. Vazedilen ölçüye göre, mü'min, müşrikten "ateşleri birbirini görmeyecek kadar" uzak evlerde ikamet etmelidir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben ateşleri birbirini görmeyecek kadar müşriklerin arasında ikamet eden bir Müslümana (yardım etmek) (90)ten beriyim"(91) buyurur. Hadisin şarihlerinden Hattâbî (92), İbnu'l-Esir (93), Sindî ve Süyûtî (94) ittifakla bir Müslümanın evini, müşriklerden uzak tutması gerektiğini böyle davranmanın ona bir vecibe olduğunu belirtirler.

İbnu'l-Esir, sebep olarak müşriklerde ahde vefa ve emniyet olmadığını söylerse de, bizim açımızdan tatmin edici bir izah değildir. Çeşitli tedbirlerle onların ahd u emanı, kâmil manada gerçekleştirilse, garanti edilse bile, meselenin terbiyevî yönü halledilemez, terbiye için şart olan salih muhit kazanılamaz. Muhitin salih olma şartlarından biri Müslüman olmasıdır.

Hattâbî, bu hadisten, "bir Müslümanın ticaret maksadıyla dar-ı harbe gidip dört günden fazla orada ikamet etmesinin mekruh olduğu" hükmünü çıkarır. Hattâbî'nin rakam da vermesi, bu konudaki keraheti vurgulamaya raci olsa gerektir. Zira Münavî'nin de belirttiği üzere (95) bu ve benzeri hadisler kafirden akrabası olanı sıla-i rahimden men etmediği gibi, (uzun müddet ikamet olmadığı takdirde) ticaret, alışveriş gibi dünyevî işler için onlarla münasebetten de men etmiyor.

İbnu'l-Hacc el-Malikî, kâfir diyarına seyahat yasağını, "el-İslamu ya'lu vela yu'la aleyhi" yani "İslam daima galebe çalar, ona galib olunamaz" hadisinden çıkarır ve: "Eğer onların diyarına gidecek olursa, orada onların sözleri üstün olduğundan Müslüman seyyahın sözü kısık kalır, bu sebeple yasaklanmıştır" der(96).

Küfür diyarında bulunmakla alâkalı olarak ifade edilen tahdid ve kerahetin çeşitli yönleri olmakla beraber, bizim burada tebarüz ettirmek istediğimiz en mühim yönü terbiyevîdir. İslam dini sözkonusu keraheti muhitin ferd üzerinde, ferde rağmen icra edeceği telkin gücünü nazar-ı itibara alarak vazetmiştir. Öyle ise, mü'min muhitten gelecek te'sirler, dini yaşayış ve tefekkürüne tesir edecek bir müddete ulaşmadan yabancı muhitten ayrılmalıdır. İkamette bu sınırı aşan bir kimse: "Kim müşrikle bir olur, (yani muvafakat, refakat, onunla beraber yürüme)(97) ve (onun diyarında)(98) onunla ikamet ederse, aynen müşrik gibi olur" (99) hadisinin tehdidine hedef olur. Böyle bir durumda ona orayı terk, yani hicret terettüp eder.

Yukarıda Kur'an'dan kaydetmiş bulunduğumuz ayet, bu çeşit hicreti yapmamaktan herkesi mesul tutmaktadır: "Nefislerine zulmedenler oldukları halde, meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: "Ne işte idiniz?" "Biz yeryüzünde zayıf kimselerdendik, hicret etmekten acızdık" derler. Melekler de "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya" derler."

Bu çeşit hicretin, "tevbeler kabul edilmeye devam ettiği (yani güneşin batıdan doğması gibi kıyametin büyük alâmeti zuhur etmediği) müddetçe" (100) "küffarla savaş edildiği müddetçe" (101) baki kalacağını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) beyan eder.

İçtimâî muhitin kötülüğü elle, dille değiştirilmediği gibi, kalbî buğuzla da tesirinden kurtulamayacak kadar icbarî bir durum aldığı takdirde Müslümanın yapması gereken bu hicrete de aynen Resulullah devrinde yapılan hicret gibi ehemmiyet verilmiş, teşvik edilmiştir: "Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah'a ve Resulü'ne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun eciri gerçekten Allah'a düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." (102) Hz. Peygamber'in: "Hicret, Allah'ın yasakladığı şeyi... Allah'ın hoşlanmadığı şeyi... Allah'ın haram kıldığı şeyi terketmektir" gibi ifadeleri terbiyevî maksatla yapılacak bu hicretleri ifade eder.

Terbiyevî şartları haiz olmayan gayr-i salih içtimâî muhiti behemahal terketmekle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin Mısır'dan çıkış hikâyesini (103) kavimlerinin küfründen dolayı onları terkederek mağaraya giren (104) Ashab-ı Kehf hikâyesini (105) görüyoruz. İbnu Haldun, Yahudilerle ilgili hikâyede, onların Mısır'dan çıktıktan sonra, Filistin'e geldikleri zaman, Hz. Musa'nın oradaki yerlilerle harbetme teklifine: "Ey Musa, o zalimler orada iken biz hiçbir zaman oraya giremeyiz. Artık sen ve rabbin beraber gidin de ikiniz harbedin, biz mutlaka burada oturucularız" (106) diye vaki itirazlarını, uzun zaman Mısır'da köle olarak yaşadıkları için şecaat, cesaret ve hamiyetlerini yitirmiş olmalarıyla izah eder. Onları, bu itirazına karşı Cenab-ı Hakk'ın cezalandırarak 40 yıl çölde "başboş, şaşkın şaşkın dolaştırma" hadisesini de mevzumuz bakımından mühim bir izaha tabi tutar. Der ki: "Allah, onları başboş oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısır'la Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (umran), ne de bir şehre uğradılar. Kur'an'ın anlattığı üzere Şam bölgesinde yaşayan Amalika ve Mısır'da yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiiyeti gitmiş, tezellül ve meskenet kendine huy haline gelmiş olan eski neslin yok olup, onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahr çekmemiş izzet-i nefis ve hamiiyet sahibi yeni bir nesil yetişmesidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zaruri olan asgarî müddettir." (107).

Bugün içtimâî intibakta zorluk çeken çocuklara tatbik edilen ve uygulanmasında ya çocuğu daha elverişli bir muhite götürmek veya aile, okul, yakın çevre gibi çocuğun temas ettiği çevreyi uygun hale getirmek şıklarından birine başvuru, "çevre terapisi"ni (108) andıran bu duruma Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde de enteresan misallere rastlarız. Başta Buhârî, Müslim olmak üzere, hadis kitaplarında (109) çeşitli vecihleriyle gelen bir hadiste Hz. Peygamber: "Sizden önce yaşayanlar arasında bir adam vardı, 99 kişi öldürdü..." diye hikâyeye başladıktan sonra bu adamın, bir gün yaptıklarından pişman olarak tevbe imkanı aradığını, tavsiye üzerine danışmak için gittiği birinci rahibin: "Buna tevbe mi olur!" cevabı üzerine onu da öldürdüğünü, adamcağızın soruşturmayaya devam ettiğini ve kendisine, başvurmak üzere bir başka alim tavsiye edildiğini..." anlatır. Mevzumuz yönünden önemli olan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu ikinci adamın ağzından naklen söylemiş olduğu sözlerdir. İbnu Mace'deki veçhinde aynen şöyle: "Bak hele! Seninle tebven arasına kim girebilir? (Ancak), yaşamakta olduğun bu habis köyden çıkacaksın, zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimâî şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır (110). Falanca köye gideceksin, o salih bir köydür. Orada Rabbine ibadet et." Müslim'deki veçhinde: "...Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor, onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir" denmektedir.

Son olarak şunu belirtelim ki, terbiyevî endişeyle hicret edilmesi gereken içtimâî muhit tabiri içtimâî halkaların hepsini ifade eder. Yani, bu gayr-i salih muhit aile muhiti olabilir, arkadaş muhiti olabilir, meslektaşlar muhiti olabilir, komşular muhiti olabilir, köy, şehir veya en geniş şekliyle cemiyet muhiti olabilir. Şu halde dinin hicret emri hepsine şamildir.

Nitekim Hz. Peygamber: "Kişi dostunun dini üzerinedir, öyle ise her biriniz, dost edindiği kimselere dikkat etsin" (111) diye arkadaş meselesine dikkat çekerken, Kur'an-ı Kerim de kesin bir üslubla bu meseleyi nazara verir: "Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişkisi kesilmiş olur." (112)

Bu içtimâî muhitlerden en mühimi, her çeşit içtimâî müessese ve diğer içtimâî halkaların hepsini kuşatan cemiyet muhitidir. İmam-ı Malik: "Münkerlerin açıkça işlendiği yerden göçmek gerekir. Eğer kötülükler gizli olursa sadece işleyene zarar verir, aleniyet kesbeder de bertaraf edilmezse herkese zarar verir" demektedir (113).

Netice Olarak:

Söylediklerimizi şöyle hülâsa edebiliriz: Hicret, tarihî bir vak'a olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebliğ vetiresi içerisinde başvurulmuş bir safhadır. Topyekun harp taktiğidir. Şartların, düşmandan gelen tehdit ve tehlikeyi sabırla bertaraf edilemeyecek kadar kötüleştiği, dini yaşama imkânı kalmadığı anda başvurulmuştur. Hicret kötü şartlardan kaçış değil, dini yaşatacak şartların aranışıdır. Taktik olarak tahammülü mümkün olmayan kötü şartların sabrıdır, cihadıdır. Bu açıdan sabır, hicret ve cihad birbirini tamamlayan İslamî intişar vetiresinin halkalarıdır.

Hicret mefhumunun tarihî vak'a yönünden ehemmiyetinin büyüklüğü, mü'minlerin zihinlerinde ona müstesna bir mevki kazandırmıştı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebliğ ve terbiyede bundan istifade maksadıyla: "Hakiki hicret kötülükleri terk etmektir" demiş, dinin övdüğü mühim amelleri yapmanın bir nevi hicret olacağını hatırlatmıştır.

Şu halde mü'minin önünde, dudaklarından sadece hak kelimeler çıkan Fahr-i Âlem (aleyhissalâtu vesselâm)'in "amellerin en üstünü" olarak müjdelediği hicreti hergün yapma imkânı vardır. 15. hicrî asra girerken bunun şuuruna ermek ve başkalarını da erdirmek vazife olsa gerektir.³²⁴

KAYNAKLAR

1. İsfehani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn ibnu Muhammed er-Rağıb (v. 502), el-Müfredat Fi Garibi'l-Kur'an, Mısır 1961, s. 53.2.
- Bak. Taberi, Muhammed İbnu Cerir (v. 310), Tarihu'l-Mülûk, ve'l-Umem Mektebetu Hayyat, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 252.
- Hakim Ebu Abdî'l-İlah, en-Neysaburi (v. 405), el-Müstedrek Ala's-Sahibeyn, Haydarabad, Deken, 1335 (baskısından ofset), Beyrut 3, 14; Buharî, Menakıbu'l-Ensar 48.3.
- Kur'an, Maide 3.4. Taberi, a.g.e., 2, 252.5.
- Aynı eser, aynı sayfa.6. İbnu Hişam, Ebu Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218), es Siretü'n-Nebeviyye, Mısır 1955, 1-2, 289, 408-409.7. A.e. 1-2, 318; Taberi, a.g.e., 2, 224.8.
- İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291;
- İbnu Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed (v. 230), Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 1,211.9.
- İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 291;
- Buhari es-Sahih, Kahire 1313 (baskısından ofset), 1958;
- Taberi a.g.e., 2, 223-24.10.
- İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 208;
- Taberi, 2, 22511.
- İbnu Hişam, 1-2, 318, 320.12. Bak. Taberi, a.e.g., 2, 229; İbnu Hişam a.g.e., 1-2, 317-321.13. İbnu Hişam 1-2, 320.
14. Kur'an, el-Asr 3.15. Kur'an, Zümer, 10.16. Kur'an, Rum 6.17. Kur'an, Mearic 5.18. Kur'an, Müddessir 7.19. Kur'an, el-Enbiya 85-86.20. İbnu Hişam,a.g.e., 1-2, 406.21. A.e., 1-2, 320.22. İbnu'l-Esir, İzzü'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 630), Üsdü'l-Gabe Fi Ma'rifeti's-Sahabe, Kahire, 1970, 4, 201.23. Ahmed İbnu Hanbel (v. 241) Müsnedu Ahmed, Kahire, 1313 (baskısından ofset), Beyrut, tarihsiz, 4, 385.24. Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacc el-Kuşeyrî (v. 261). Sahihu Müslim, Kahire, 1955, Taharet 1,25. Nevevî, Muhyi'd-Din Ebu Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Müslim, Mısır, Tarihsiz, 3, 101.26. Buhari, a.g.e., Menakıbu'l-Ensar 63, 29 (5, 56,57); Ebu Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî (v. 202), Sünenü Ebi Davud, Daru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tarihsiz, Cihad 106 (3, 47).27. Kur'an, Ahkaf 35.28. Taberi, a.g.e., 416.29. Kur'an, Hacc 39-40.30. Taberi, a.g.e., 2, 224; İbnu Hişam 1-2, 291-92.31. Taberi, a.g.e., 2, 224.32. Toynbee, Arnold J. L'Histoire (Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia), Gallimard, Paris 1951, p. 164.32. 2. A.e.g. p. 104.33. A.e., p. 158.34. Buhari, a.e., Megazî 53. (5, 194).35. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 467.35-2. İbnu'l-Esir, Usdü'l-Gabe 2, 168.35-3. A.e., 3, 164.35-4. A.e. 3, 179.35-5. A.e., 3, 62.36. Kur'an, Nisa 97.37. Kur'an, Nisa 100.38. Kur'an, Nisa 75.39- İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 242-43; İbnu'l-Esir, a.g.e., 1, 74; İbnu Abdî'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf (v. 463), e-İsti'ab Fi Ma'rifeti'l-Ashab, Kahire 1328 (baskısından ofset), 1, 108.
40. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 322.41. Taberi, a.g.e., 2, 222; İbnu Hişam, 1-2, 321.42. Taberi, a.g.e., 2, 229.43. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211.44. İbnu Sa'd a.g.e., 1, 211-12; Taberi, a.g.e., 2, 229-30.
45. İbnu Hişam, a.g.e., 1-2, 342.46. bak. Ebu Bekr İbnu'l-Arabi (v. 543), Ahkamu'l-Kur'an, Kahire, 1968, 3, 1295-96; İbnu Kesir İmâdü'ddin Ebu'l-Fida İsmail (v. 774), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966, 4, 648-49.47. Bak, Suyuti, Celalü'd-Din Abdurrahman Ebu Bekr (v. 911) Tefsiru Celaleyn, Dimeşk, 1378, s. 438; Hamdi

³²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/234.

Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Tefsir, İkinci Baskı, İstanbul, 1960, 5. 3379.48. İbnu Kesir, a.g.e., 4, 648.49. Kur'an, Hacc 39-40.50. Kur'an, Bakara 190-91.51. Bak. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400-401.52. İbnu Kesir, a.g.e., 1, 400.53. Kur'an, Muhammed 4,54. Kur'an, Tahrim 9.55. Kur'an, Tevbe 5.56. Kur'an, Tevbe 29.57. Kur'an, Enfal 39.58. Malik İbnu Enes (v. 179), el-Muvatta, Mısır 1951, Medine 18, 19 (2, 204); İbnu Hişam, a.g.e., 3-4, 356.59. Hamidullah Muhammed, İslam Peygamberi, Tercüme: Said Mutlu, İstanbul 1966, 1, 286-293.60. İbnu Hacer el-Askalanî (v. 852), Selamet Yolları, Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1972, 4, 94.61. Kur'an, Enfal 72.62. Kur'an, Nisa 89.63. İbnu Kesir, a.g.e., 2, 352.64. Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303). Sünenün-Nesâî (el-Mücteba), Kahire, 1930 (Suyuti'nin şerhi ve Sindi'nin Haşiyesi ile birlikte), Bey'at 12 (7, 144).65. A.e., Bey'at 15 (7, 146).66. A.e., Bey'at 12 (7, 144).67. Nesai, Bey'at 12 (7, 144); Müsned-ü Ahmed, 2, 160, 191.68. Kur'an, Tevbe 20, 22; Bak Kur'an, Enfal 72, 75; en-Nahl 41, 110.69. Kur'an, Al-i İmran 195.70. Buhari, a.g.e., Megâzî 38 (5, 174-175); Müslim, Fedailu's-Sahabe 169.71. Nesâî, a.g.e., Bey'at 12 (7, 144).72. A.e. Bey'at 10-11 (7, 143); Müslim, İmaret 87; Müsned-u Ahmed 2, 160.72-2.Usdü'l-Gabe, a.g.e., 5, 346.

73. Nesai, Bey'at 15; Buhari, Megazi 53 (5, 193); Müslim, İmaret 83-87.74. İbnu Mace, Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Yezid el-Kazvini (v. 275). Sünenü İbnu Mace, Kahire, 1952; Keffarat 12; Üsdü'l-Gabe, a.g.e., 3, 280.74-2. A.e., 5, 61.75. Bkz. İbnu Mace, Keffarat 12; Nevevî, Şerhu Müslim 13, 8; İbnu Hacer, Fethu'l-Bari, Mısır, 1959, 8, 229.76. Buhari, İman 4 (1, 9), Rikak 26 (8, 127); Nesai, İman 9, (8, 105).76-2. Usdü'l-Gabe, a.g.e., 4, 185.77. Müsnedü Ahmed 4, 114.78. İbnu Mace, Fiten 2, (2, 1298).

79. Müsnedu Ahmed 3, 412; Ebu Davud, Vitr 12 (2, 69).80. Müsnedu Ahmed 2, 160, 191; 3, 391; 4, 385.81. Müslim, İmaret 85.82. Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8.83. Müslim, Fiten 130.84. Nesai, Bey'at 10 (7, 143).84-2. Üsdü'l-Gabe a.g.e., 4, 351.85. İbnu Hacer, Selamet Yolları 4, 95.86. Mialaret, Gaston Introduction a'la Pedagogie, PUF, Paris, 1967, p. 37.87. Bak. Cahız Ebu Osman Amr İbnu Bahr (v. 250), Kitabu'l-Hayevan, Beyrut, 1969, 4, 71; 5, 370; 7, 100; Maverdi Eb'l-Hasen Ali ibnu Muhammed (v. 450), Edebu'd-Dünya ve'd-Din İstanbul 1299, s. 188; İbrahim Hakkı Erzurumi (v. 1194), Marifetname, İstanbul, 1330, s. 95-96; Kınalızade Ali Efendi, Ahlak-ı Alaî (v. 980), Bulak, 1248, 2, 46; Spengler, Oswald, İnsan ve Teknik, Tercüme; Kamil Turan, Ankara 1973, s. 80.88. Malik İbnu Nebi, Perspectives Algeriennes Cezair, 1964, p. 41, 43.89. Bediüzzaman Said Nursi, Sözler, İstanbul 1962, s. 471.90. Sindi, Ebu'l-Hazen Muhammed İbnu Abdil Hadi (v. 1138), Haşiyetu's-Sindi Ala'n-Nesai, Mısır, 1349, 8, 36.91. Nesai, Kasame 25 (8, 36); Ebu Davud, Cihad 104, (3, 45).92. Hattabi, Ebu Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Mealimu's-Sünen, Haleb, 1932, 2, 272.93. İbnu'l-Esir, Mecdü'd-Din Seadat el-Mübarek İbnu Muhammed el-Cezeri (v. 606), en-Nihaye Fi Garibi'l-Hadis, Kahire 1963, 2, 117.94. Suyuti, Zehrü'r-Rüba (Şerhu'n-Nesai), Sünenü Nesâî ile birlikte basılmıştır, 8, 36.95. Münavi, Şemsü'd, -Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrauf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Cami'us-Sağir, Beyrut, 1972 (Ofset, 6, 112).96. İbnu'l-Hacc el-Maliki Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Muhammed (v. 737) el-Medhal, basıldığı yer meçhul, 1293, 3, 105.97. Azimabadi, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Avnu'l-Mabud, Medine, 1968, 7, 478.98. Münavi, a.g.e., 6, 109.99. Ebu Davud, Cihad 174 (3, 89).100. Müsnedü Ahmed 1, 192; 4, 62; Ebu Davud, Cihad 2, (3, 3).101. Nesai, Bey'at 15 (7, 146).102. Kur'an, Nisa 100.103. Kur'an, Maide 20.104. Kur'an, Kehf 16, 105. Kur'an, Kehf 9-26.106. Kur'an, Maide 24.

107. İbnu Haldun Abdurrahman (v. 808), el-Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 141-142.108. Çağlar, Doğan, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi. A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara, 1974. s. 218.109. Buhari, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mace, Diyat 2, Müsnedü Ahmed 3, 20.110. Parantez içindeki sözler tarafımızdan konmuştur.111. Hakim, el-Müstedrek, 4, 171; Ebu Davud, Edeb 18.112. Kur'an, Al-i İmran 28.113. İbnu Ma'n ed-Dürri Hüseyin İbnu Fahri'd-Din (v. 1109), Temyiz, Yzm. Damad İbrahim Paşa, Nu. 945, Varak 220/a.

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hediye, umumiyetle karşılık beklemeक्सizin iyi niyet, ilgi ve hatta sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara denir. Dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediye her ne kadar karşılık beklenmemesi esas ise de hediye alan taraf da elinden geldiği nisbette bir mukabelede bulunur, en azından teşekkür eder. Dolayısıyla "hediye"nin olduğu yerde hediyeleşme yani karşılıklı bir beşerî kaynaşma, hissî teati var demektir, en azından sevgi ve dostluk alışverişi başlıyor demektir. İnsanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasını kendisine gaye edinip, bunu teşvik eden, zeminini ve gerekli şartlarını hazırlayan İslam dini, hediye meselesine bigâne kalmamalı, hatta yer vermeli, en makul bir nizama bağlamalıdır.

Üzerinde çalıştığımız bu eserde hediyeye bir bölüm ayrılması, meselenin dinde nasıl mühim bir yer tuttuğunun ifadesi olmaktadır. Ancak, bu bahiste sadece beş hadise yer verilmiş olması, mevzuun ehemmiyet ve şümülünü

yeterince aksettirmeyebilir. Bu sebeple, hediye bahsine umumi açıklama kısmında biraz genişçe temas etmeyi gerekli buluyoruz.³²⁵

Hediye, Sadaka Değildir:

Hemen belirtelim ki hediye sadaka değildir. Resulullah hediye kabul ederdi, sadakayı almazdı. Bunun Al-i Beyt'e haram olduğunu söylerdi. Şöyle buyurmuştur: "Sadaka ile Allah rızası gözetilir, hediye ile Resulullah'ın rızası ve ihtiyacın giderilmesi gözetilir." Eve bir şey getiren olunca bunun sadaka mı, hediye mi olduğunu sorardı, hediye ise şahsen istifade edebilirdi, değilse istifade etmeden muhtaçlara dağıtırdı.³²⁶

1) Hz. Peygamber'in Teşvikleri:

Resulullah'ın hediyeyeleşmeye teşvik edici hadisleri çoktur. Bu teşviki yaparken, hediyenin hasıl edeceği mes'ud neticeleri de zikreder: "Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir."

"Hediyeleşin, birbirinizi sevin, "Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hasıl eder."

"Hediyeleşin, sevgi yönüyle artın", "Hediyeleşin, çünkü hediye kalpte karalık olan (kin, buğz ve adavet) duygularını giderir" "Ziyaretleşin, hediyeleşin. Çünkü ziyaret sevgiyi perçinler, hediye de kalpteki (buğz, kin, adavet gibi) kötü duyguları söker atar."

Bazı rivayetler Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hediyeyeleşmeyi insanlar arasındaki sıra (irtibat) için emrettiğini belirtir: Hz. Enes'in de çocuklarına aralarında birbirlerine cömertçe harcamayı vasiyet ederken "Çünkü o, aranızda en iyi sevgi vasıtasıdır" demiştir.

Hediyeleşme ile sılanın nasıl hasıl olacağını da şu hadis açıklar: "Hediye işitmeyi, kalbi ve görmeyi giderir." Bunu tamamlayan bir rivayette "Hediye hakim kişinin gözünü kör eder" buyrulur. Münavi'nin açıkladığı üzere, Resulullah, bu ifadeleriyle insanda hakim olan bir kanuna dikkat çekiyor. O da şu: "İnsan nefsi, kendine iyilik yapanı sevmeye fitratı üzere yaratılmıştır." Öyle ise, hediye verenin kalbinde, hediye edene karşı sevgi hasıl olduğundan, kim kendisine ihsanda, hediye bulursa, onun hakkında söylenen kötülükleri işitmeme, onun kusurlarını görmeme meylindedir. Bu sebeple bazı rivayetlerde "Hediye, ihtiyaçların önünde ne iyi anahtardır" dendiğini görürüz.³²⁷

Hediye Kabul Edilmeli:

Resulullah bir kısım hadislerinde, yapılan hediyeyi reddetmemeyi, kabul etmeyi emreder: "Kime bir kardeşinden talep ve sündüklük etmediği halde bir iyilik gelirse, onu kabul etsin, geri çevirmesin. Zira o, kendine Allah'ın gönderdiği bir rızaktır. Hediye, değersiz bile olsa kabul edilmeli" der.³²⁸

Hediyeye Mukabele Etmeli:

Hediyeleşmeye teşvik eden bir kısım hadislerde, gelen hediyeye mukabele etmek emredilir. "Kim size bir iyilik yaparsa ona karşılığını verin, bir [karşılık] bulamazsanız, ona dua edin. Hatta bilin ki, dua ile onun karşılığını verdiniz." Bir kısım hadisler Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisine gelen hediyelere mukabelede bulunduğunu, çoğu kere kat kat fazlasını verdiğini belirtir. "Resulullah hediyeyi kabul eder, karşılığını da verirdi."³²⁹

³²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238.

³²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238.

³²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/238-239.

³²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/239.

³²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/239-240.

İhsanları Bende Kılmak:

Kaydedilen hadisler insanın iyilik karşısındaki fitrî durumlarını ortaya koymaktadır. Bu bir bakıma beşerî zaafıdır. Yani, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilecek bir deva, hem de insanları satın almada, kötü maksadlarla kendine bende etmede bir silah olmaktadır. Bu eskiden beri bilinen bir husustur. Hatta Ahlak-ı Alâiye'de kaydedilen bir fıkra mevzumuz açısından calib-i dikkat olduğu için buraya kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Buna göre Büyük İskender, İran'ı fethettiği zaman çok sayıda ulema, hükema ve efadilla karşılaşır. Bunlara nasıl bir muamele takip edeceğini bilemez. Bunları toptan öldürüp öldürmeyeceğini Aristo'dan sorar. Meşhur Yunan feylesofu ona mektupla şu cevabı yazar: "Amma ekabir-i acem ve emsal-i İran hususunda buyurduğunuz, eğer onları cümle ihlak ve katle kadir isen, ab ve heva-ı İran zemini tağyir etmeğe hud kadir değilsin. Pes bunların emsali yine zahir olsa gerek, pes cehd eyle ki bunları ihsanla bende edesin. Belki ihsanî öyle eyle ki, kadimî bendelerinden rıbka-i ubudiyetine rakabeleri dahi efkende ola." "Sen her ne kadar İran büyüklerini toptan katletmeye kadir isen de, İran diyarının su ve havasını değiştiremezsin. O topraklar aynı insanları yine yetiştirir. Öyleyse onları ihsanla kendine kul et. Hatta ihsanî öyle yap ki, onların boyunları sana kulluk etmeye kendiliğinden uzansın."³³⁰

Hediyeden Dönülmez:

Hediye ile alâkalı olarak Resulullah'ın koyduğu adabtan biri de hediyeden geri dönmemektir. Hediyeden döneni, kustüğünü geri yiyen köpeğe benzetir.³³¹

Yasak Hediye

Resulullah, hediye gözü kör, kulağı sağır, kalbi bende kılan gücü gördüğü için adalete, dürüst icraata mani olacak hediyeleşmeyi yasaklamıştır:

"İhsan sıra-ı rahme vesile olduğu müddetçe alın. Dine karşı bir rüşvete dönüşünce sakın hediye kabul etmeyin.

"Bazı hadislerde rüşvet olan hediyeler hakkında açıklamalar gelmiştir "Emîrin hediye alması haramdır. Kadî'nın rüşvet alması küfürdür."

"Umeraya hediyeler hırsızlıktır" "İmama hediye gulüldür (devlet malını yağmalama)."

Şu halde memurun hediye alması, memura hediye verilmesi rüşvet sayılmıştır, haram ilan edilmiştir.

Resulullah'ın zekat toplamak üzere gönderdiği memurlardan, dönüşte "şu zekat malı, şu da bana verilen hediye" diyen olmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm, memurun aldıkları meyanında hediye sayılmayıp rüşvet olacakları anlamada muteber bir ölçü koyar:

"Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi?" Şu halde, memuriyet vasfı olmadan evinde oturduğu halde verilmeyecek olan bir şey memura verildi mi bu rüşvettir.

Şefaât mukabili alınan da rıbadır: Yasak hediyelerden biri, biri lehinde şefaâtçi olur, işinin olmasına yardımcı olursa, buna mukabil alınan ücret rüşvettir.

"Kim bir din kardeşine şefaâtçi olur ve bu şefaatine karşı ücret alırsa riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber Yahudilerinden, mahsuldeki İslam'ın payını kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak alması için Abdullah İbnü Revaha'yı gönderir. Yahudiler buna rüşvet teklif eder. O: "Ey Yahudi cemaati, Allah'a yemin olsun siz nazarımda insanların en menfurusunuz..." der ve reddeder. Onlar bu manzara karşısında:

"Ey İbnü Revaha! Sen bu yaptığın (dürüstlük) sebebiyledir ki semavat ve arz ayaktadır" diye takdirlerini ifade ederler.³³²

³³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240.

³³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240.

³³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/240-241.

Hangi Hediye Temizdir:

Hibe ve hediyelerden bir kısmını almamız caiz olmadığı belirtilirken, bazı alimler, rüşvet dışında kalan hediyeyi üç grupta mütalaa ederler:

1- Kendi d nunda (seviyesinin altında) olanlara yapılan hibe. Bu gerçek ikram ve l tuftur. Buna karşılık vermek gerekmez. İbnu Ömer "Umeradan gelen hediyeler fitnedir" demiştir.

2- Birbirine denk olanların hibesi.

3- D n (aşağı durumda) olanın (kendinden)  st n olana hibesi. Bunda karşılık gerekir. Esasen veren daha fazla bir karşılık bekler. Kar ılığın miktarı örfe bağlıdır.

Resulullah'ın hayatında bu meselede farklı tatbikata rastlanır. Mevcut imk na göre mukabele esas ise de, bazan "verilenden razı mısın?" diye sorduğu, muhatabı "Hayır!" dedikçe verdiği, sormaya devam edip "Evet!" deyinceye kadar verdiği olmuştur. Bazı rivayetlerde bir deve hediye eden bedevinin, mukabilinde verilen altı deveден razı olmayıp dedikodu yaptığı, hatta böylesi bir vak'aya üzülen Hz. Peygamber'in bir daha bedeviden hediye kabul etmeyeceğine dair yemin ettiğine rastlamaktayız.³³³

Gelen Hediyeler

Hz. Peygamber prensip olarak hediye kabul ettiği için kendisine yakın çevreden sıkça hediye gelmiştir. Ayrıca her zaman olduğu gibi, o devirde de liderlerin, şeflerin birbirlerine hediye göndermeleri  det idi. Bu sebeple komşu kral ve  eflerden de hediyeler geldi.

Gelen bu hediyeler arasında her  e idiyle yiyecek, giyecek (cübbe, takım bürde, mest)  adır, koku küpü, kılıç, deve, at, katır, dinar (para), carıye gibi o devrin kullanımında mevcut herşey vardı.

Hediye gönderen krallardan Habe  Kralı Neca ı (bir uft sade siyah mest, cam bardak,    adet harbe, habe ı ba lı altın bir yüzük), Kayser (dinar, zencebil dolu k p, ipek cübbe...); Mısır lideri Mukavkıs, (ipek hulle, Mariye, Mariye'nin kızkarde i S r n, Me'bur adında hadımla tırılmı  bir köle, bir katır, cam bardak, s rmedanlık, ayna, tarak); Melik-i Eyle (beyaz bir katır); Yemen Kralı Zu Yezen (otuz    deve ödeyerek satın aldığı bir ipekli takım) ve İran Kralı Kisra'nın adı geçer.

Resulullah gelen hediyeleri kendi kullandığı gibi, yakınlarına ve diğer ihtiyaç sahibi Müslümanlara taksim eder veya hediye olarak gönderirdi. Yanında başkalarının da bulunduğu bir halde, dağıtımı mümkün bir hediye gelince hemen mevcutları dağıttırdı. "Kime bir hediye geldiğinde yanında başkaları varsa, onlar bunda ona ortaklırlar" buyurmuştur.³³⁴

M  riklerden Hediye

Yukarıda ismi geçen krallar umumiyetle gayr-i müslimdir. Öyleyse bu hadisler, Resulullah'ın gayr-ı m slimden hediye kabul ettiğini, dolayısıyla bunun caiz olduğunu ifade eder. Ancak "Ben müşriklerin hediyesini almaktan yasaklandım" hadisinde daha açık ifadesini bulan bazı rivayetlerden m  riklerden hediye almanın caiz olduğu belirtilmektedir. Bu mesele ile ilgili ulemanın açıklaması 5784 numaralı hadisin açıklamasında geleceği için burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak Ahmed İbnu Hanbel ve Bezzar'ın kaydettikleri bir rivayete göre "Kat le Bintu Abdi'l-Uzza, kızı Esm  Bintu Ebi Bekr'e bazı hediyelerle gelir. Fakat Esm , m  rik olduğu için hediyesini kabul edip evine sokmak istemez. Durum Resulullah'a sorulunca "Allah, ancak sizinle din hususunda sava mı , sizi yurdunuzdan çıkarmış ve  ıkarılmanıza yardım etmiş olanları dost edinmekten sizi men eder..." (M mt hine 9) mealindeki ayet nazil olur. Bu vahiy  zerine Esm , Kat le'yi evine alır ve hediyesini kabul eder."

Bu vesile ile şunu belirtmede fayda var: Alimlerin büyük çoğunluğu (cumhur) gayr-ı müslimlerin bayramlarında hediyele menin mekruh olduğunu söylemekte müttefiktir. Bu bayramlara M hrican ve Nevruz, Milad (yılba ı) bayramları örnek olarak zikredilir.³³⁵

³³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve  erhi, Akçağ Yayınları: 16/241-242.

³³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve  erhi, Akçağ Yayınları: 16/242.

³³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve  erhi, Akçağ Yayınları: 16/242-243.

Resulullah'ın Hediyesi

Resulullah hediye kabul ettiği gibi hediye de gönderirdi. Onun hediyesi, ya gelen hediyeye mukabele şeklinde, ya da doğrudan bir hediye şeklinde tezahür ederdi. Hanımlarına, yakınlarına, tavzif ettiklerine, kendisine gelen heyet mensuplarına vs. hediyeler verirdi. Bilhassa hey'et olarak gelen temsilcilerin hediyesine ayrı bir ehemmiyet atfeder, onlardan hiçbir ferdin hediyesiz kalmamasına dikkat ederdi. Hatta vefat ederken söylediği en son vasiyetlerinden biri de, gelen elçilerin hediyelerinin ihmal edilmemesi ile ilgili idi. İsteyenlere hiç "hayır!" demeyip verdiği, peşpeşe üç kere isteyene de her defasında verdiği rivayetler gelmiştir.

Resulullah'ın hediyesi, miktar olarak, şahsın içtimâî mevkiine ve itibar durumuna göre farklılıklar arzederdi. Bazan büyüğe iki bürde, çocuğa bir bürde; Hanif heyetine 50 okka verirken, Taylılara 5 okka, Zeydu'l-Hayl'a 12 kûsur okka hediye vermiştir.

Resulullah'ın hediye olarak verdikleri arasında giyecek, yiyecek, koku, at, deve, et, arazi, maden, hurmalık vs. görülür.

Mevzu üzerine gerekli olan birkısım açıklamalar bu bölümde yer alan hadislerle ilgili olarak kaydedilecektir.³³⁶

5780-1- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَهَادُوا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ، وَتَحْقِرَنَّ جَارَةً لِّجَارَتِهَا وَلَوْ شِيقَ فِرْسَنٍ شَاةٍ]. أخرجه الترمذي. «وَحَرَ الصَّدْرِ» غشه ووساوسه. «فِرْسَنُ الشَّاةِ» ظلفها.

1. (5780)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşku giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile." [Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 6, (2131).]³³⁷

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, hediyeleşmeye teşvik etmekte, hediyeleşmenin kalplerdeki bazı kötü duyguları gidereceğini belirtmektedir. Metinde geçen وَحَرَ الصَّدْرُ tabirini kuşku diye tercüme ettik. Ancak alimler bunun muhtelif manalar ifade ettiğini belirtirler; vesveseler, kin ve gayz, adavet (düşmanlık), çok şiddetli öfke.

Yani bir insanın diğerine karşı besleyebileceği her çeşit menfî duyguların hediyeleşme suretiyle kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Hadisin devamında komşudan bahsedilmesi, hediyeleşmenin öncelikle komşular arasında cereyan etmesi gereğine bir irşattır. Öyle ki, az, maddî değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyeleşmesini tavsiye buyurmaktadır.

Bu tavsiye, bilhassa apartman hayatı yaşayan ve bu sebeple komşudan gelecek gürültü, çocuk kavgası, koku, kirlenme... gibi çeşitli rahatsızlıklara maruz olan günümüz insanına daha bir ehemmiyet arzetmektedir. Hediyeleşmeler, gittikçe birikim yaparak büyüyecek komşuluk rahatsızlıklarını küçültecek, azaltacak, ciddi tatsızlıkların çıkmasını önleyecektir.

Resulullah hediyeleşmenin "paça parçası olsa bile hakir görülmemesini" tavsiye eder. Bazı şarihler, "Aslında paça parçasının hediye edilmesi âdet değildir. Aleyhissalâtu vesselâm azlıkla mübalağa için bunu zikretmiştir" demiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az ve değersiz bir şeyle de olsa hediyeleşmeye davet etmektedir. Çünkü bunda sevginin artması, kuşku girmesi, maişet işinde yardımlaşma vardır. Hediyeleşmenin azı sevgiye daha çok delil olur, yükü daha hafifletici olur, hediye edene de daha kolay olur, çünkü külfet azdır. Çünkü çok olan hediyeye her zaman muktedir olunamaz. Azla devamlı yapılan da çok hükmüne geçer.³³⁸

³³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/243.

³³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/244.

³³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/244.

5781-2- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي .

2. (5781)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hediyeyi kabul eder, ona karşılıkta bulunurdu." [Buhârî, Hibe 11; Ebu Davud, Büyü 87, (3536); Tirmizî, Birr 34, (1954).]³³⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resulullah'ın "hediyeleşme" düsturunu tatbik ettiğini göstermektedir. Kendisine gelen hediyeleri kabul ediyor ama mukabelede de bulunuyor. Birkısım Malikî alimleri bu hadisle istidlal ederek hibe eden kimse mislini talep edenlerden biriye ve şart koşmaksızın mutlak bir tarzda hediye bulunmuş ise, bu hediye mukabelenin vacib olduğunu söylemiştir. Fakirin zengine hediyesi gibi. Ama zengin fakire hediye ederse o karşılık beklemez, dolayısıyla onun hediye bulunması vacib değildir. Hadisin, vücube delaleti Resulullah'ın hediyeleşmeye devamından ileri gelir.

İmam Şafii yeni görüşünde Hanefiler gibi hükmeder: "Karşılık almak için hediye batıldır. Bununla bir akid meydana gelmez. Çünkü bu bedeli (semeni) belli olmayan bir satış akdidir. Ayrıca, hibenin mevzuu teberrudur. Bu manayı iptal etmek teberruluktan çıkar, muavaza (karşılıklı verişme) olur. Halbuki gerek şariat ve gerekse örf, satışla hibeyi ayırdetmiştir. Karşılığı gerektiren akde satış denmiş, hibe denmemiştir. Bazı Malikîler, buna: "Eğer hibe asıl itibariyle karşılık gerektirmese bu takdirde sadaka manasını kazanırdı. Halbuki o sadaka değildir. Çünkü hediye edenlerin çoğunun durumu, karşılık bekler ve hususen fakir ise" diye cevap vermiştir.³⁴⁰

5782-3- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ أَهْدَيْتَنِي كُرَاعَ لَقَبْلَتْ، وَلَوْ دُعِيتُ إِلَيْهِ، جَبْتُ]. أخرجه الترمذي .

3. (5782)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bana bir koyunun inciğe kadar ayağı hediye edilse kabul ederim, böyle bir yemeği yemeye çağrılısam icabet ederim." [Tirmizî, Ahkam 10, (1338).]³⁴¹

AÇIKLAMA

"Kürâ kelimesi farklı manalar taşıs da, şarihler burada koyunun inciğe kadar ayak kısmını ifade ettiğini belirtirler. Yani, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hediye olarak gelen her şeyi, kıymetine bakmadan kabul buyurmuşlardır. Bu hadis Buhârî'de Ebu Hureyre rivayeti olarak biraz farkla gelmiştir: "Eğer ben bir kol veya bir ayağa davet edilsem, giderdim, eğer bir kol veya bir ayak hediye edilse kabul ederdim."³⁴²

5783-4- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَهْدَى كِسْرَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هَدِيَّةً فَقَبِلَ مِنْهُ وَإِنَّ الْمُلُوكَ أَهْدَوْا إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُمْ]. أخرجه الترمذي .

4. (5783)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kisra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bazı şeyler hediye etti. Aleyhissalâtu vesselâm ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediye bulundular, o da onlardan bunu kabul etti." [Tirmizî, Siyer 23. (1576).]³⁴³

AÇIKLAMA:

³³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.

³⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.

³⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/245.

³⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.

³⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.

Bu rivayet, Resulullah'a civar hükümdarlardan hediyeler geldiğini, Aleyhissalâtu vesselâm'ın da o hediyeleri kabul buyurduğunu göstermektedir. Şarih Aynî, bu konudaki rivayetleri değerlendirerek Resulullah'a gelen bir kısım hediyeleri şöyle kaydeder:

- * Necaşî, cam bardak hediye eder.
- * Eyle Meliki beyaz bir katır hediye eder, Resulullah da ona bir hırka hediye eder.
- * Devmetu'l-Cendel'in Ukeydir'i sündüs bir cübbe hediye eder.
- * Melik-i Rum (Herakliyus) sündüsten kızıla boyanmış bir giyecek hediye etti.
- * Melik zi Yezen bir takım (hulle) hediye etti. Bunu otuz üç deveye satın almıştı.
- * Fedek lideri yiyecek ve giyecek hediye etti.³⁴⁴

5784-5- وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أُهِدِيْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ هَدِيَّةً، فَقَالَ: أَسَلَّمْتُ؟ فَقُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَإِنِّي نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذي. «الزَّبْدُ» بسكون الباء الموحدة: الرغد والعطاء.

5. (5784)- İyaz İbnu Himar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hediye bulunmuştum. Bana: "Müslüman mı oldun?" diye sordu.

"Hayır!" dedim.

"Ben müşriklerin hediyesini almaktan menolundum!" buyurdular (ve hediyemi almadılar)." [Ebu Davud, Harac 35, (3057); Tirmizî, Siyer 24, (1577).]³⁴⁵

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı müşriklerden hediye aldığına dair rivayetler olduğu gibi, "müşrikten hediye almaktan yasaklandım" diyerek reddettiğini ifade eden rivayetler de var. Sadedinde olduğumuz hadis bunlardan biri. Tirmizî: "Bu imtina, serbestiden sonra vaki olan bir yasaklama sebebiyle olabilir" diye bir ihtimal yürütür. Bu ihtilafı farklı şekillerde te'lif edenler olmuştur:

- * İmtinası, hediyesi ile sevgi ve muvâlat (dostluk) arzu edenlere karşı idi; kabulü ise, hediyesini kabul ettiği takdirde ünsiyet ve İslam'a kalbini kazanmayı ümid ettiği şahıstandı.
- * Ehl-i Kitap'tan olanların hediyesini kabul etti, putperestlerinkini kabul etmedi.
- * Umera dışındakilerden imtina etti, ki bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın hasaisindendi.
- * Kabul hadisleriyle red hadisleri neshedildi.
- * Red hadisleriyle kabul hadisleri neshedildi.

İhtimal ve zanla nesh sabit olmaz.

İbnu Hacer bu yorumları zayıf bulur. Şu yorum da bu ihtimalden uzak değildir: "Bu meselede, her ne kadar aslanan müşriğin hediyesini kabul etmemek ise de hususi veya umumi bir maslahat sebebiyle kabul edilebilir de."³⁴⁶

5785-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَكْرَةً فَعَوَّضَهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَتَسَخَّطَ، فَبَلَغَ

³⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/246.

³⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/247.

³⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/247.

ذَلِكَ النَّبِيِّ #، فَحَمَدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ فَنًا أَهْدَى لِي بَكْرَةً فَعَوَّضْتُهَا مِنْهَا سِتًّا بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطًا لَهَا، لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَقْبَلَ هَدِيَّةً مِنْ قُرَشِيٍّ أَوْ أَنْصَارِيٍّ أَوْ ثَقَفِيٍّ أَوْ دُوسِيٍّ]. أخرجه أصحاب السنن .

6. (5785)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a genç bir deve hediye etti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona makubil altı genç deve verdi. Bedevi, memnun kalmadı. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Allaha hamd ü senadan sonra:

"Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. [Allah'a] yemin olsun, [şu günden sonra Muhacirler], Kureyşliler, Ensariler, Sakifliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!" buyurdular." [Tirmizî, Menakıb, (3940, 3941); Ebu Davud, Buyû 82, (3537); Nesâî, Umra 5, (6, 280).]³⁴⁷

AÇIKLAMA:

Teysir'in kaydettiği metin, hadisin Tirmizi'deki veçhidir. Ebu Davud'daki veçhinde yer alan tamamlayıcı ziyadeleri köşeli parantez içerisinde gösterdik. Yine Tirmizî'de yer alan bir diğer rivayet, vukua gelen bazı üzücü hallerin Resulullah'ı hediye kabulünde bazı tahdidlere sevkettiğini göstermektedir. Rivayet şöyle: "Benî Fezâre'den bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ormandan ele geçirdiği develerinden birini hediye etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm ona bir mukabelede bulundu ise de adam memnun olmadı. Arkasından Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberde şöyle söylediğini işittim: "Araplardan bazıları var ki, biri bir hediye bulur, ben ona yanımda olan miktarınca karşılık veririm, fakat buna razı olmaz. Dahası onun sebebiyle bana karşı memnuniyetsizlik izhar eder. Allah'a yemin olsun (huzurunuzdaki) şu oturma anından itibaren, Kureyşî, Ensarî, Sakafî veya Devsî hariç hiçbir Araptan hediye almayacağım."

Bu hadislerle dayanan alimler, daha çok istemeye bahane edilecek hediye'nin kabulünün mekruh olduğunu söylemişlerdir. Resulullah'ın zikrettiği zümreleri hediyelerini kabul meselesinde istisna kılmasının sebebi onların tokgözlülük, cömertlik, sehavet, himmet yüceliği, hediye karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri geldiği de belirtilmiştir.³⁴⁸

5786-7- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ شَفَعَ حَدَّ شَفَاعَةٍ فَأَهْدَى لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا فَقَدْ أَتَى بَابًا عَظِيمًا مِنْ أَبْوَابِ الرَّبِّ]. أخرجه أبو داود .

7. (5786)- Ebu Ümame (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim bir kimse için şefaati olur, o da bu şefaatine karşı bir hediye bulursa hediye kabul ettiği takdirde, riba kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur." [Ebu Davud, Büyû 84, (3541).]³⁴⁹

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadislerden hareketle, şefaati hasenenin mendub ve hatta bazı durumlarda vacib olduğunu belirttikten sonra, bu hizmete karşı hediye almanın caiz olmayacağını belirtirler. "Bu, hizmetin ecir ve sevabının ziyanına sebep olur, tıpkı ribanın, helal olanı ziyana uğrattığı gibi" derler.³⁵⁰

5787-8- وعن عبادة بن الصامت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [عَلِمْتُ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الصَّفَةِ الْكِتَابِ وَالْقُرْآنِ فَأَهْدَى إِلَيَّ رَجُلٌ مِنْهُمْ قَوْسًا. فَقُلْتُ: لَيْسَتْ لِي بِمَالٍ، وَأَرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى، عَيَّنَّ رَسُولُ اللَّهِ # فَ، سَأَلْتُهُ. فَأَتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! رَجُلٌ أَهْدَى إِلَيَّ قَوْسًا مِمَّنْ كُنْتُ أَعْلِمُهُ الْكِتَابَ وَالْقُرْآنَ وَلَيْسَتْ لِي بِمَالٍ وَأَرْمِي عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ: إِنْ كُنْتُ تُحِبُّ أَنْ تُطَوِّقَ طَوْقًا مِنْ نَارٍ فَأَقْبَلْهَا]. أخرجه أبو داود .

³⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/248.

³⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/248.

³⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249.

³⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249.

8. (5787)- Ubade İbnu's-Samit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ehl-i suffadan bir kısım insanlara yazı ve Kur'an'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de: "(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil , onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soracağım" dedim. Gidip sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim. Kendilerine yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Büyü 37, (3417).]³⁵¹

ACIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Davud'daki aslında ibare لَيْسَتْ بِمَالٍ şeklindedir. Yukarıdaki metinde لي ziyadesi var. Bunu koruduk. Manada ciddi bir fark hasıl etmiyor. "Yay, zaten bir mal değildir" yerine (Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil" şeklinde tercüme ettik. Bu ifadeyi, bazı alimler hediye etti أَهْدَى fiilinin failine veya mütekellim zamirine müteallik bir hal olarak değerlendirip "Onunla "örfte yay ücret addedilmez" veya "O, satışını yapmak için edindiğim bir mal değil, o bir mühimattır" demek istediğini söylemişlerdir.

2- Resulullah kitabet ve Kur'an öğretimine karşı ücret almaya karşı çıkıyor. Ulema bu hadisin yorumunda ihtilaf etmiştir: Dinî öğretim mukabili ücret alınmamalı mı? diye. Bu takdirde din öğretimi aksayabilecektir. Neticede bazı kayıtlarla ücret alınabileceğine hükmedilmiştir. İslam'ın kuruluş döneminde hiç kimse verdiği hizmete mukabil ücret almazdı, bir hizmet ehline ücret verilmesi değişik problemler hasıl edebilirdi.

Ancak, zaman zaman, her bir içtimâ meselede dinî kokudan şiddetle kaçınan zümreler, tatbikatı dinin aleyhine neticeler verebilecek bir kısım meselelerde dinî fetvadan kaçınmayıp hatta 1950'den öncesine kadar din adamlarına yeri geldikçe "din hizmetine karşı ücret almak günahtır" bahanesini ileri sürerek -devlet bütçesinden maaş vermeyenler- yarım yamalak ayet ve hadislerden delil getirenler bu meseleyi de gündeme getirdikleri için, hadis hakkındaki bazı açıklamaları kaydedeceğiz:

Hattâbî der ki: "Ulemadan bir kısmı, bu hadisin manası hakkında ihtilaf etti:

* Bazıları: Hadisin zahirini esas aldı ve "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın mübah olmadığına hükmü. Zührî, Ebu Hanife, İshak İbnu Rahuye bu görüştedir.

* Bir kısmı: Bidayette ücret şart koşmadıkça verilen ücreti almada bir beis yok dedi. Hasan Basrî, İbnu Sîrin, Şa'bî bu görüştedir.

* Bir kısmı ise (herhangi bir şart ve kayıt koymadan) bunu mübah addetti. Atâ, Malik, Şafii, Ebu Sevr bu görüştedir.

Bu üçüncü grup, Sehl İbnu Sa'd'ın şu rivayetiyle amel ettiler: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadına evlenme teklif ettiği halde mehir olarak verecek hiçbir şeyi olmayan bir kimseye "Onu sana, Kur'an'dan bildiğin kısımları ona öğretmen mukabilinde nikahlıyorum" buyurdu." Bunlar, Ubade hadisini şöyle te'vil ederler: "O, teberru olarak öğretmişti, o işte Allah rızasına niyet etmişti, öğretme sırasında, karşılığında bir ücret, bir menfaat almayı hiç düşünmemişti. Bu sebeple Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) uhrevî ücretini iptal etmeyi ona yasakladı ve hatta vaidde (korkutmada) bulundu. Ubade'nin bu meseledeki durumu, bulduğunu sahibine geri veren veya denize batan malını teberru olarak hasbeten çıkarıveren kimsenin durumuna benzer, böyle bir kimse yaptığı hizmete mukabil bir ücret alamaz. Eğer o bunu hasbi olarak yapmazdan önce bir ücret talep edecek olsa, o zaman onun ücret alması caiz olurdu. Suffa ehli, halkın sadakasıyla yaşayan fakir kimselerdi. Onlardan mal almak mekruhtu, onlara mal vermek müstehabtı."

* Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kur'an öğretimine karşı ücret almanın farklı durumları var:

** Müslümanlar arasında bu işi yapan başkaları da varsa, Kur'an öğretimine karşı ücret almak helaldir. Çünkü bu farz, onun üzerine taayyün etmez.

** Ama Müslümanlara Kur'an'ı öğretecek bir başkasının yokluğu halinde veya böyle bir yerde bu işi yapabilecek kimseye hizmetine mukabil ücret almak helal olmaz.

Haberle ilgili ihtilaf bu esas üzerine te'vil edilmelidir."

³⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/249-250.

Tabii burada şöyle bir soru hatıra gelir: "Öğretebilecek kimsenin geçimini sağlayacak geliri yoksa?"

Şu halde Kur'an'ın öğretimini, dinin talimini aksatmayacak, kolaylaştıracak, esnek yorumlar ümmetin maslahatına daha uygundur. Bu işte niyet esastır. İktisad, kanaat, mütevazî hayat standardı gibi, asgarî bir hayat seviyesiyle yetinip hasbeten lillah Kur'an'ımızın ve dinimizin talimine bezl-i hayat, en doğru, en isabetli, rızayı İlahi'ye en uygun yoldur. Öyleyse aza kanaatle, Bediüzzaman'ın dediği gibi, "ehl-i ilmi, ilmi, vasıta-i cer etmekle itham edip "ilmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar!" diyen insafsızları fiilen tekzib etmelidir. Esasen dine hizmet yolunu, Resulullah, Kur'an diliyle mükerrer ayetlerle "Ben ücretimi insanlardan değil, Allah'tan isterim" düsturunu vaz ederek göstermiştir. Yasin suresinde de ücret istemeyenlere, insanların daha çok itimat kesbedip alâka göstereceğine işaret buyrulmuştur: "Doğru yolda olan ve sizden bir ücret de istemeyen kimselere uyun" (21. ayet).³⁵²

HİBE BÖLÜMÜ

5788-1- عن ابن عباس وابن عمر رضي الله عنهم قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَجْلُ لِرَجُلٍ أَنْ يُعْطِيَ عَطِيَّةً أَوْ يَهَبَ هِبَةً ثُمَّ يَرْجِعَ فِيهَا إِلَى الْوَالِدِ فَيَمَّا يُعْطِي وَلَدَهُ].

1. (5788)- İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radiyallahu anhüm) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bir kimse bir atıyyede bulunur veya bir hibede bulunursa, sonradan atıyye ve hibesinden rücu etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir."³⁵³

5789-2- وفي رواية: [الَّذِي يَرْجِعُ فِي عَطِيَّتِهِ أَوْ هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ]. أخرجه أصحاب السنن .

2. (5789)- Bir rivayette: "Atıyye veya hibesinden dönen, kusmuğuna dönen köpek, gibidir" denmiştir." [Ebu Davud, Büyü 83, (3539); Tirmizî, Büyü 52, (1299); Nesâî, Hibe 2, (6, 265); İbnu Mace, Hibe 2, (2377).]³⁵⁴

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin tasrih ettiği üzere, bu rivayet, kabzedilen hibe, sadaka gibi her çeşit bağıştan rücu etmenin haram olduğu hususunda açıktır. Sadece baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. Zevî'l-erhamdan kardeşler, amcalar vs.'ler de hibelerinden dönemezler, haramdır. İmam Şafii, Malik ve Evzai bu görüştedir.

* Ebu Hanife ve diğer bir kısım ulema, "hibeden dönmeyi maalkerahe caiz" addetmişlerdir. Bu görüşü Tahavi şöyle açıklar: "Hadisteki "kusmuğuna dönme" tabiri, kusmuk haram olduğu için, her ne kadar tahrimi iktiza etse de kusmuğuna dönen köpeğe benzemesi adem-i tahrime delalet eder. Çünkü köpek kulluk vazifesiyle mükellef değildir ve dolayısıyla kusmuğu ona haram değildir. Öyleyse hadisten murad, köpeğin fiiline benzemekten kaçınmaktır." Tahavi'nin bu yorumunu bazı alimler tenkid etmişlerdir.³⁵⁵

5790-3- وللخمسة عنه مرفوعاً: [أَلَيْسَ لَنَا مَثَلُ السُّوءِ الَّذِي يَعُودُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَبْقَى ثُمَّ يَرْجِعُ فِي قَيْئِهِ].

3. (5790)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'dan merfu olarak şu hadis kaydedilmiştir: "Kusmuğuna rücu eden köpek gibi hibesinden dönen kimsenin kötü örneği bize yakışmaz." [Buharî, Hibe 14, 30, Hiye 14; Müslim, Hibat 5 , (1622); Ebu Davud, Büyü 83, (3538); Tirmizî, Büyü 62, (1298); Nesâî, Hibe 2, (6, 265).]³⁵⁶

³⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/250-251.

³⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.

³⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.

³⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/252.

³⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253.

5791-4- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ أَبَاهُ أَتَى بِهِ النَّبِيَّ # فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي نَحَلْتُ ابْنِي هَذَا غُفْمًا. فَقَالَ: # أَكُلَّ وَلَدِكَ نَحْلَتَهُ مِثْلَ هَذَا؟ قَالَ: . قَالَ: فَأَرْجِعْهُ]. أَخْرَجَهُ السَّيْتَةُ «الْحِلَّةُ» الْعَطِيَّةُ وَالْهَبَةُ .

4. (5791)- Nu'man İbnu Beşir (radiyallahu anhumâ)'in anlattığına göre, "babası onu (Nu'man'ı) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirmiş ve: "Ey Allah'ın Resülü! Ben bu oğluma bir köle bağışladım! [Sen bu bağışına şahid ol]" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Her çocuğuna böyle bir bağışta bulundun mu?" diye sormuş, babası "hayır!" deyince: "Öyleyse bağışından dön!" emretmiştir." [Buhârî, Hibe 2, 11, Şehadat 9; Müslim, Hibat 9, (1623); Muvatta, Akdiye 39, (2, 751); Ebu Davud, Büyû 85, (3542, 3543, 3544, 3545); Tirmizî, Ahkam 30, (1367); Nesâî, Nahl 1, (6, 558-261).]³⁵⁷

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazılarında, Beşir (radiyallahu anhu)'in, oğlu Nu'man'a yaptığı bağışa şahid kılmak üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldiği, Resulullah'ın onun meramını dinledikten ve diğer çocuklarına benzer bir bağışta bulunmadığını sorup öğrendikten sonra:

"Hayır! Ben şahidlik yapmam. Onların sana karşı saygıda eşit olmaları seni mesrur etmez mi?" dedi. Beşir'den "Elbette eder!" cevabını alınca:

"Öyleyse bu bağış olmaz!" buyurduğu nakledilir.

Bir diğer rivayette, Beşir'i Resulullah'a, onu bu hibeye şahid kılmak üzere gönderen Beşir'in hanımıdır. Resulullah'ın Beşir'e bir rivayetteki cevabı şöyledir:

"(Diğer çocuklarına da bağışlamadı isen) öyleyse beni şahid kılma, zira ben zulme şahidlik edemem."

2- Babanın, çocuklarından birine, diğerlerine vermediği bir bağışta bulunabilir mi meselesi ulema arasında münakaşalıdır. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri haram olduğunu ifade etmektedir. Tavus, Atâ, Mücahid, Urve, İbnu Cüreyc, İbrahim Nehai, Ahmed, İshak ve bu meyanda Zahirîye uleması, böyle bir bağışın batıl olacağını söylerler ve verilenin geri alınması gereğine hükmederler.

Ebu Hanife, Şafii -bir rivayette Ahmed, Ebu Yusuf, İmam Muhammed- böyle bir bağışın caiz olacağına kanidirler. Hadiste geçen "geri al" emri vücut ifade etmez, fazilet ve ihsan kabilindendir. Bu görüş mensupları görüşlerini Resulullah'tan yapılan başka rivayetlere dayandırır.³⁵⁸

5792-5- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال: [لَمَّا فَتَحَ النَّبِيُّ # مَكَّةَ، قَامَ خَطِيبًا فَقَالَ: أَلَا يُجُورُ مَرْأَةٌ عَطِيَّةٌ إِيَّيْ بَذَنَ زَوْجَهَا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

5. (5792)- İbnu Amr İbni'l-As anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi fethettiği zaman şu hitabede bulundu:

"Bilesiniz! Kocasının izni olmadan bir kadının (kocasının malından) bağışta bulunması caiz değildir."³⁵⁹

5793-6- وفي رواية: [يَجُورُ مَرْأَةٌ فِي مَالِهَا إِذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عَصَمَتَهَا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

6. (5793)- Bir başka rivayette de şöyle gelmiştir: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe, bir kadına malından hibede bulunması caiz değildir." [Ebu Davud, Büyû 86, (3546, 3547).]³⁶⁰

AÇIKLAMA:

³⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253.

³⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/253-254.

³⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254.

³⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254.

Abdullah İbnu Amr'dan gelen bu rivayetler, kadının kocasındaki tasarruf yetkisine temas etmektedir: Kadın bağış, hibe gibi tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin almalıdır. Bu izin olmadan yapacağı tasarruf caiz değildir. Fakihler, yasağın tahrîmî olduğunu belirtirler.

İkinci rivayetin metninde geçen **فِي مَالِهَا** ibaresinde zamir müennestir. Dolayısıyla zahîrî mana şöyle olur: "Kocasının nikahında olduğu müddetçe kadın, kendi malından hibede bulunamaz." Bu durumda, sadece kocasının malında değil, kendi malında da kadının, kocasından izin almadan tasarrufta bulunmaması gerekmektedir.

Fukahadan bazıları, bu zahiri esas alarak evli kadının kendi malında tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin alması gereğine hükmetmiştir. Bu görüş mensupları, bu kısıtlamaya, kadının akli noksanlığını gösterirler. Tavus ve İmam Malik, kadının kendine ait malın üçte birinde dilediği gibi tasarruf hakkının varlığını söylemiştir. Üçte birden fazlayı taşıyacak tasarruf kocasıyla istişaresiz olamaz.

Ancak cumhur, hadisi başka rivayetlere dayanarak te'vil eder. Bu çoğunluğa göre, "Kadının elinin altında bulunan koca malı" maksuddur. "Kendi malından" diye kadına nisbeti, malın kadının tasarrufu altında bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla kadın, kendi malında, dilediği gibi tasarruf edebilir, yeter ki sefihe olmasın. Eğer sefihe veya gayr-ı reşide olursa caiz değildir. Nitekim sahih rivayetlerde Resulullah'ın kadınlara hitap ederek: "Ey kadınlar cemaati! Allah yolunda sadaka verin!" demiş ve yardım talep etmiş, kadınlar yüzük, küpe, halezik gibi... kıymetli eşyalarını Bilal'in eteğine atmışlar, bunu yaparken kocalarından izin almamışlardır. İbnu Hacer, "Cumhurun kitap ve sünnette gelmiş pek çok delili vardır" der.³⁶¹

VASIYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vasiyet lügat olarak, ulaşmak manasına gelir. Şer'an, kişinin ölümünden sonrasıyla ilgili ahdidir. Bu ahde vasiyet denmesi, ölen kişinin ölümünden sonra, hayatında olana onunla kavuşmuş olmasından dolayıdır. Şer'an, menhiyattan zecr, emirlere teşvik için vaki olan beyanlara da vasiyet denir ise de, burada ölen kişinin vasiyetiyle ilgili teferruat maksuddur.

Dinimiz, gerek erkek ve gerek kadın için şahsî malı üzerinde vasiyet hakkı tanımıştır: Resulullah "Kişinin vasiyeti yanında hazır bulunmalıdır" buyurarak, vasiyet meselesinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Sahih bir vasiyetin olması için kadın-erkek, mü'minkâfir, evlibekâr farkı gözetilmez. Vasiyette kadın kocasından izin de almaz. Vasiyetin sıhhati için iki şart aranır: Akıl ve hürriyet. Mümeyyiz durumdaki çocuğun vasiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hanefîlere ve Şafiîlerin ezher(galib) görüşüne göre çocuğun, mümeyyiz de olsa vasiyet yetkisi yoktur. Malik, Ahmed -ve bir görüşünde Şafii- "mümeyyizin vasiyeti sahihtir" demiştir.

Mal üzerinde vasiyetin sahih olması için, kişinin mal bırakmış olması gerekir. Ayette "Sizden birisine ölüm yaklaştığı zaman, eğer ardında mal bırakacaksa vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyet yapsın" (Bakara 180) buyrulmuştur. Ayet-i kerimede zikri geçen hayırdan muradın mal olduğunda ittifak edilmiştir. Çünkü malı olmayanın vasiyeti de olmaz. Ancak hayırla çok malın kastedildiğini zannederek "az malı olana vasiyet hakkı yoktur" diyen de olmuştur. Her halukârda esas olan "az da olsa, çok da olsa malı olanın vasiyet edebilme hakkıdır" bu sabittir. Şafiîler, malda az çok tefriki yapmadan, "vasiyetin mendub olduğu"na hükmetmişlerdir. Vasiyet malsız da olabilir: Çocuğun işlerini tedvir edecek kimseyi belirlemesi veya çocuklarına dinî ve dünyevî ne gibi işler yapılması gerektiğini vasiyet etmesi gibi. Böyle bir vasiyetin mendubiyetini reddeden alim görülmemiştir.

Vasiyette az mal ile çok malın nisabı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali'ye göre yedi yüz dirhem azdır, bir rivayette de sekiz yüz dirhem mal azdır. İbnu Abbas'tan da benzeri bir rivayet gelmiştir. Hz. Aişe'ye göre çok iyal bırakan kimse için üç bin dirhem de bıraksa çok değildir. Hasılı bu, nisbî bir durumdur, şahıslara ve ahvale göre farklılıklar arzeder, kesin bir nisab söylenemez.³⁶²

* VASIYETE TEŞVİK

5794-1- عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَاحَقُّ أَمْرِ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ أَنْ يَبْيِتَ لَيْلَتَيْنِ إِيَّاهُ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ]. أخرجہ السنۃ .

1. (5794)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

³⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/254-255.

³⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/256-257.

"Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan Müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." [Buharî, Vesaya 1; Müslim, Vasiyyet 4, (1627); Muvatta, Vasiyyet 1, (2, 761); Ebu Davud, Vesaya 1, (2863); Tirmizî, Cenaiz 5, (974); Nesâî, Vesaya 1, (6, 238, 239).]³⁶³

AÇIKLAMA:

Hadis, vasiyete değen -az veya çok- bir malı olan herkesin beraberinde yazılı bir vasiyetname taşımasını tavsiye etmektedir. Hadisin üslubu vücut hükmüne uygun ise de, cumhur bunu vücut manasında anlamamış, buna uyulmasını tahsin etmek maksadıyla böyle bir üsluba yer verilmiş olduğunu söylemiştir. Zahirîler, buna dayanarak vacib demiştir. Cumhur "kişinin üzerinde emanet veya borç varsa" kaydını koyarak, borçluların bunu belirten bir vasiyetinin olması gereğine dikkat çekmiştir. Bu vasiyetin yazılı olması, durumunda değişiklik hasıl oldukça vasiyet metninin yazılı olarak değiştirilmesi ve bunun şahidlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.³⁶⁴

5795-2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْأُولَادَيْنِ وَأَقْرَبِينَ، وَكَانَتْ الْوَصِيَّةُ كَذَلِكَ حَتَّى تَسَخَّرَهَا آيَةُ الْمِيرَاثِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. (5795)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) "Ölen, mal bırakmışsa ebeveyn ve akrabalarına vasiyette bulunsun..." (Bakara 180) ayeti hakkında demiştir ki: "Miras ayeti neshedinceye kadar vasiyet bu şekilde vacib idi." [Ebu Davud, Vesaya 5, (2869).]³⁶⁵

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve miras ayeti gelmezden önce vasiyeti farz kılan, miras ayeti ile de neshedilmiş bulunan ayetin meali şudur: "Sizden birisine ölüm yaklaştığı vakit, eğer ardında mal bırakacaksa, vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyetini yapsın. Bu Allah'tan sakınanlar üzerine bir borçtur" (Bakara 180). Tekrar ediyoruz: Bu ayet-i kerimenin hükmü Nisa suresinin baş kısımlarındaki miras paylarını belirleyen ayetlerle neshedilmiştir. Ayrıca bu ayeti neshedecek mahiyette olmak üzere: "Allahu Zülcelal hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse artık herhangi bir varis lehine vasiyet yoktur" buyurmuştur.³⁶⁶

* VASIYETİN ZAMANI

1. (5796)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi sadaka efdaldır?" diye sorulmuştu:

"Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen! Bu şekilde tasadduku, can boğazına gelip de falana şu kadar, feşmekana bu kadar diyeceğin zamana kadar devam ettir. O sırada (yaptığın tasaddukun sana bir faydası yoktur, çünkü malın, artık) zaten birilerinin olmuştur." [Buharî, Vesaya 7, Zekat 11; Müslim, Zekat 92, (1032); Ebu Davud, Vesaya 3, (2865); Nesâî, Vesaya 1, (6, 237).]³⁶⁷

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Allah Teala nezdinde hangi sadakanın daha makbul ve üstün olduğunubelirtmektedir: İnsan sağlıklı, henüz dünyevî arzular, dünyevî istikbal hesapları canlı ve galib, mesela zengin olma amelinde, fakirliğe düşme endişesini de yaşamakta, bu sebeple parayı cimrice harcamakta vs. İşte bu halet-i ruhiyeyi taşıırken Allah rızası için para harcamak pek makbul bir ibadettir. Resulullah, bu suretle harcamayı can boğaza gelinceye kadar fasılasız devam ettirmeyi tavsiye etmektedir.

Böyle yapmaz da dünyadan el etek çekip ölüme yaklaştığı zaman falana şu kadar filana bu kadar diye yapacağı tasaddukun fazla bir kıymeti yoktur. Artık yemek istese yiyemez, giymek istese giyemez, sağlıklı da eskisi gibi yeterli değil, dünyadan zevk alamıyor, ahireti düşünmeye başlamış ve bu esnada sadaka da veriyor. Resulullah bu sadakanın fazla bir kıymet arzetmeyeceğini bildiriyor. Ölüm sath-ı mailinde, mal da artık başkasının olmuştur: Mirasçılar. Öyleyse, bu maldan Allah rızası için yaşlılıktan önce, bir hayat boyu aralıksız harcanmalıdır. Esasen, hiç kimse, ani bir ölümlle karşılaşmayıp yukarıda tasvir edilen fırsatı da elde edeceği

³⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/257.

³⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/257.

³⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.

³⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.

³⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258.

hususunda garanti veremez. Her hal u kârda hayata bağlılık şartlarında sadaka vermek daha makbul, daha sevaplıdır.³⁶⁸

* SADAKANIN MİKTARI

5797-1- عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [جاءني رسول الله # يَعودُنِي عامَ حَجَّةِ الوداعِ مِنْ وَجَعِ اسْتَدَّ بِي: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى، وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَ يَرِثُنِي إِ ابْنَةٌ لِي، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلْثِي مَالِي. قَالَ: . قُلْتُ: فَالْشَّطْرُ؟ قَالَ: . قُلْتُ: فَالْثُلْثُ؟ قَالَ: الثُّلُثُ، وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ، إِنَّكَ إِنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّوْنَ النَّاسَ، وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجَهَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِ أَجَرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلَ فِي أَمْرَاتِكَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَخْلَفْتُ بَعْدَ أَصْحَابِي؟ قَالَ: إِنَّكَ لَنْ تَخْلَفَ فَتَعْمَلَ عَمَّ تَبْتَغِي بِهِ وَجَهَ اللَّهِ إِ أَرَدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرَفَعَةً، وَلَعَلَّكَ أَنْ تَخْلَفَ حَتَّى يَنْفَعُ اللَّهُ بِكَ أَقْوَاماً وَيَضُرَّ بِكَ آخَرِينَ. اللَّهُمَّ امْضُ صَحَابِي هَجَرْتَهُمْ وَ تَرَدُّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ، لَكِنَّ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ حَوْلَةَ يَرِثُنِي لَهُ رَسُولُ اللَّهِ # أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنَةُ. قَوْلُهُ: «يَرِثُنِي لَهُ إِلَى آخِرِهِ» مَدْرَجٌ فِي الْحَدِيثِ .

1. (5797)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığımı için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.

"Ey Allah'ın Resülü dedim. Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana varis olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedi. Hemen "Hayır, olmaz!" buyurdular.

"Yarısı?" dedim. Yine "olmaz!" buyurdular.

"Üçte biri?" dedim.

"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin varislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen aziz ve celil olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resülü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim.

"Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle bir kısım kavimlere hayır ulaştırarak, diğer bir kısımlarına da şer" buyurdular. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şöyle dua ettiler:

"Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" Ve sözlerini [Hicret evi olan] Mekke'de ölmüş olan Sa'd İbnu Havle hakkında sarfettikleri "Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!" mersiyesiyle tamamladılar." [Buharî Cenaiz 37, Vasaya 2, 3, Fezailu'l-Ashab 49, Megazi 77, Nafakat 1, Marza 13, 16, 43, Feraiz 6; Müslim, Vesaya 5, (1628); Muvatta 4, (2, 763); Tirmizî 6, (975); Ebu Davud, Vesaya 2, (2864); Nesâî, Vesaya 3, (6, 241, 243).]³⁶⁹

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Veda Haccı senesinde, Sa'd İbnu Ebi Vakkas hastalanmış, hastalığı şiddet kesbedince Aleyhissalâtu vesselâm geçmiş olsun ziyaretine uğramış, ancak bu ziyaret sırasında geçen konuşmalar, mühim teşriata vesile olmuştur.

* Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez. Kişinin malında vasiyet ederek varisler dışında tasarruf edilmesini sağlayacağı miktar üçte birdir. Bu hususta fukaha ittifak eder. Hanefiler, Malikîler, Şafililer, Evzaî, Sevri, Leys, Ahmed, İshak ve bütün muhaddisler böyle hükmetmiştir.

* Önceki hadiste varislerden herhangi biri lehine maddî vasiyet yapılamayacağı belirtilmişti. Çünkü varislerden herbiri belli, muayyen bir hakka sahiptir, bundan fazlasının verilmesi helal olmaz.

2- Hadisin sonunda, Sa'd İbnu Havle'nin zavallı olduğu ifade edilmiştir. Onun niçin zavallı addedildiğini araştıran şarihlerimiz, onun Mekke'de ölümüyle izah ederler. Çünkü hicretle ilgili bahiste de gördüğümüz üzere, hicret faziletli bir ameldir. Hicret eden bir kimse, terkettiği eski diyarına artık dönmemeli, dönse de az kalıp, hemen hicret ettiği yere gitmelidir. Mezkur Sa'd, Mekke'de vefat etmekle pek çok manevî kayıplara uğramış, zavallı denmeye müstehak olmuştur. Bazı hadislerde, kişinin hicretle terkettiği eski yere geri gelmesi şiddet ifade eden tabirlerle yasaklanır ve bunun, bir nevi irtidad olduğu belirtilir. Bazı rivayetler, Habeşistan muhacirleri arasında da yer alıp, Bedir Savaşı'na da katılan Sa'd'ın, Hudeybiye Anlaşması sırasında Medine'yi terk ederek Mekke'ye geldiğini ve Mekke'de öldüğünü belirtir. Resulullah'ın onu, bu hali sebebiyle zavallı addettiğinde ihtilaf edilmez.

³⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/258-259.

³⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/260.

3- Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, niyet-i halise şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.

4- Ebu Zerr (radıyallahu anh) gibi bir kısım sūfimesreb büyüklerimiz mal biriktirmeyi mekruh addetseler de, mal biriktirip zengin olmak caizdir. Zira Sa'd zü'lmal (mal sahibi) olarak tavsif edilmiştir. Aleyhissalātu vesselâm bunu yasaklamış olsaydı Sa'd İbnu Ebi Vakkas zü'lmal olmazdı. Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf gibi başka örnekler de mevcut.

5- Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak efdaldır. Bu hadis, zenginlik mi fakirlik mi efdaldır münakaşasında, zenginliğin efdaliyetine de bir delil olmaktadır.

6- Hayırlı ameller ve ibadetler yapmak için uzun ömür dilemek müstehabtır.

7- Bu hadis Aleyhissalātu vesselâm'ın ihbar-ı gayb nevinden bir mucizesidir. Çünkü aynen buyurduğu gibi, Allah, Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radıyallahu anh)'a hem o hastalığından afiyet, hem de uzun ömür lutfetmiş, Sa'd da Irak valisi olmuş, birkısım savaşımlara katılmış, kiminin hidayetüne, kiminin öldürülmesine, kiminin de esir alınmasına vesile olmuştur.³⁷⁰

* VARİSE VASIYET

5798-1- عن عمرو بن خارجه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [حَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى نَاقَتِهِ، وَأَنَا تَحْتَ جَرَانِهَا وَهِيَ تَقْصَعُ بِجَرَانِهَا، وَإِنَّ لُعَابَهَا لَيَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَ وَصِيَّةٌ لَوَارِثٍ]. أخرجه أصحاب السنن، لكن رواية أبي داود عن أبي أمامة «الجران» بطن العنق مما يلي الرض. و«القصع» شدة المضع. و«الجر» ما يخرج البعير من بطنه ليَجْتَرَهُ، وإنما يفعل ذلك البعير إذا كان مطمئناً. فإذا خاف شيئاً قطع الجر .

1. (5798)- Amr İbnu Hatice (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalātu vesselâm) devesinin üzerinde hitabede bulundu. Ben devenin boynunun altında idim. Deve durmadan geviş getiriyor, hayvanın salyası omuzlarımin arasında akıyordu. İşte bu esnada Aleyhissalātu vesselâm'ın şu sözünü işittim:

"Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Bu sebeple varislerden biri lehine vasiyet yoktur." [Tirmizî, Vesaya 5, (2122), Nesai, Vesaya 5, (6, 247).]³⁷¹

5799-2- وعن طلحة بن مصرف قال: [سَأَلْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. هَلْ أَوْصَى النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: . قُلْتُ: فَكَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ، أَوْ أَمَرَ بِهَا وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى]. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

2. (5799)- Talha İbnu Musarrıf anlatıyor: "İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya: "Resulullah vasiyette bulundu mu?" diye sordum.

"Hayır" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse, kendi vasiyette bulunmaksızın halka nasıl vasiyeti farz kılar veya emreder?" dedim.

"Kitabullah'ı vasiyet etti!" diye cevap verdi." [Buhârî, Vesaya 1, Megazî 83, Fezailul-Kur'an 18; Müslim, Vasiyet 16, (1634); Tirmizî, Vesaya 4, (2120); Nesâî, 2 (6, 240).]³⁷²

AÇIKLAMA:

İbnu Ebi Evfa vasiyetin mutlak manada nefyini kastedmiyor. Çünkü, zaten vasiyet Kur'an'la sabit bir müessese. Nitekim İbnu Ebi Evfa bu maksadını ortaya koymak, Resulullah'ın da vasiyete yer verdiğini göstermek için, sözünü: "Aleyhissalātu vesselâm Kur'an-ı Kerim'i vasiyet etmiştir" cümlesiyle tamamlıyor. İbnu Ebi Evfa bu sözünü Aleyhissalātu vesselâm'ın "Size, uyduğunuz takdirde sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey bırakıyorum: Kitabullah" hadisini kastedmiş olabilir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın para, mal, köle nevinden şahsî bir varlık üzerinde vasiyet bırakmadığını kastedmiştir.

Bu ifadede mübalağa var mı sorusuna gelince, "yok!" demek gerekir. Çünkü Buhârî'de de kaydedilen bir rivayette: "Resulullah (aleyhissalātu vesselâm) öldüğü zaman dirhem, dinar, köle veya herhangi başka bir şey bırakmamıştı. Bıraktığı şeyler beyaz katırı ile silahlı ve (yolculara) bağışladığı bir arazi idi" denmektedir. Hz. Aişe de Aleyhissalātu vesselâm'ın "dirhem, dinar, koyun, deve hiçbir şey bırakmadığını, vasiyette bulunmadığını" belirtmiştir.

Öyleyse, geride servet olabilecek herhangi bir mal bırakmayınca, bittabi olmayan mal üzerinde vasiyet de olmayacaktır. Nevevî, burda zikri geçen araziye Resulullah'ın sağlığında bağışladığını, katır, silah ve benzeri şeylerin de miras malı kılınmadığını, Aleyhissalātu vesselâm'ın geride bıraktığı her şeyin sadaka yapıldığını, bu sebeple bunlardan sonra vasiyet edebilecek malî değeri olan bir şey bırakmadığını belirtir.

³⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/260-262.

³⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/262.

³⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/263.

Son olarak bir husus daha belirtelim: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, vefat sırasında ifade ettiği birkaç vasiyeti mevcuttur. Rivayetlerde bu bize intikal etmiştir. Müslim ve Nesai'de gelen bazı rivayetlere göre üç vasiyet-i Nebevi mevzubahistir:

1) Arap Yarımadası'nda iki din olmamalıdır: "Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır." Bazı rivayetlerde bu şart, Yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması şeklinde ifade edilmiştir: "Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkarın."

2) Heyetlere hediye verilmesi: "(Size taşradan gelecek heyetlere (hiçbir ferdini unutmaksızın) benim verdiğim gibi siz de hediye verin."

3) Namaz ve köleler: "Resulullah'ın en son medar-ı bahs edip tavsiye ettiği husus "Namaz ve sağ ellerinizin malik olduğu köleler ve cariye idi."

Esasen İbnu Ebi Evfa'nın "Kitabullah'ı vasiyet etti" ifadesinin içinde pek çok şey vardır. Çünkü dinin temel kaynağı odur, dinde olupda Kur'an'da olmayan ciddi bir mesele yoktur. Hatta Aleyhissalâtu vesselâm tarafından teşri edilmiş bulunan her şey Kur'an'da mevcuttur denebilir. Çünkü Kur'an'da: "Resulumüz size her ne getirmişse onu alın, her ne yasaklamışsa ondan kaçının, terkedin" (Haşır 7) emredilmiştir.³⁷³

5800-3- وعن 'سود بن يزيد قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ وَصِيًّا لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَتْ: مَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ، وَقَدْ كُنْتُ مُسْنِدَتَهُ إِلَى صَدْرِي، فَدَعَا بِالطَّسْتِ، فَلَقَدْ أَخَذْتُ فِي جَبْرِي، وَمَا شَعَرْتُ أَنَّهُ مَاتَ، فَمَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَالنَّسَائِيُّ. «إِنْجَنَاتُ» انْتِثَاءً وَانْكَسَارًا، أَرَادَتْ أَنَّهُ اسْتَرَخَى فَاثْنَتِ أَعْضَاؤِهِ.

3. (5800)- Esved İbnu Yezid anlatıyor: "Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin yanında, Hz. Ali'nin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vasisi olduğunu söylemişlerdi:

"Resulullah ona ne zaman vasiyette bulundu? Öleceği sırada o benim göğsüme yaslanmış vaziyette idi, bir leğen getirtti. Kucağımda bükülmüştü, öldüğünü bile hissetmedim. Öyleyse ona ne zaman vasiyet etti" diye itiraz etti." [Buhârî, Vesaya 1, Megazî 83; Müslim, Vasiyyet 19, (1636); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).]³⁷⁴

5801-4- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده: [أَنَّ الْعَاصِمَ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِيَّ أَوْصَى أَنْ يُعْتَقَ مِائَةُ رَقَبَةٍ. فَأَعْتَقَ عَنْهُ ابْنُهُ هِشَامُ خَمْسِينَ، وَأَرَادَ ابْنُهُ عَمْرُو أَنْ يُعْتَقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ. فَقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ، فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ أَبِي أَوْصَى أَنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مِائَةُ رَقَبَةٍ، وَإِنَّ هِشَامًا أَعْتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَى خَمْسُونَ، أَفَأَعْتَقَ عَنْهُ؟ فَقَالَ #: إِنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِمًا فَأَعْتَقْتُمْ عَنْهُ، أَوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ، أَوْ حَجَّجْتُمْ عَنْهُ بَلَعَهُ ذَلِكَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

4. (5801)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an cediti anlatıyor: "As İbnu Vail es Sehmî [kendi adına] yüz kölenin azad edilmesini vasiyet etti. Oğlu Hişam, ona bedel, elli tanesini azad etti. Oğlu Amr da ona bedel geri kalan elliye azad etmek istedi ve:

"Hele Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir sorayım!" dedi, ona gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Babam, kendi adına, yüz köle azad edilmesini vasiyet etmişti. Hişam onun adına elli köle azat etti! Benim üzerime de elli tanesi kaldı. Onun adına ben azad edebilir miyim?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm, bana:

"Eğer o Müslüman idiyse, ona bedel azad etseniz veya ona bedel sadaka verseniz veya ona bedel hacc yapıverseniz bu ona ulaşırdı" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 16, (2883).]³⁷⁵

AÇIKLAMA:

Son rivayet, gayr-i müslim bir kimsenin vasiyetine uyulup uyulmayacağı meselesiyle ilgilidir. Çünkü As İbnu Vail, her ne kadar İslam devrini idrak etmiş ise de, Müslüman olmadan ölmüştür. Bu sebeple olacak ki, oğlu Amr, Müslüman olmadan ölmüş bulunan babasının vasiyetine uyarak köle azad etmesi caiz mi, değil mi diye tereddüt geçirerek Aleyhissalâtu vesselâm'a gidip sorar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabını değerlendiren alimler, sadakanın kâfire faydası olmayacağına hükmederler. Hadisten çıkan diğer hüküm de şudur: Müslümana malî ve bedenî ibadetler fayda sağlamaktadır.

Hülasa hadis, kâfirin Müslüman olan varislerine, kâfirin yaptığı, kurbiyete matuf vasiyetlerini infazın vacibe olmadığına delil kılınmıştır.³⁷⁶

* YETİMİN VASİSİ

³⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/264.

³⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/264-265.

³⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/265.

³⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/265-266.

5802-1- عن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا، وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي، تَأْمَرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَتَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي .

1. (5802)- Ebu Zerr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ey Ebu Zerr! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için sevdiğimi senin için de aynen severim. Öyleyse iki kişi üzerine emir olmayasın, yetim malına da velilik yapmayasın." [Ebu Davud, Vesaya 4, (2868); Nesâî, Vesaya 10, (6, 255).]³⁷⁷

AÇIKLAMA:

1- Vasi, bir kimsenin ölümünden sonra, onun malları ve çocukları hakkında muhafaza ve tasarruf yetkisi olan kimsedir. Kayyim ile vasi arasında şöyle bir fark vardır: Vasi hem muhafaza ve hem de tasarrufla yetkili olduğu halde, kayyim, sadece muhafaza ile yetkilidir, tasarruf yetkisi yoktur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, herkesin vasilik yapamayacağını, onun için bazı vasıfların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Ebu Zerr (radiyallahu anh)'e nisbet edilen zayıflık, menfaaları celb, mazarratı defle ilgili olmalıdır. Öyleyse vasi, yetimin menfaatini gözetebilecek dirayete sahip olmalıdır. Bu dirayetiyle lehine durumları tahkik edebilmeli, aleyhine durumlara karşı tedbirler düşünüp, icra edebilmelidir. Hz. Yusuf'un diliyle Cenab-ı Hakk veli olmanın iki mühim şartını belirtmiştir: **إِنِّي خَفِيطٌ عَلَيْهِ**

a) **Hafız (koruyucu, muhafaza edici) olmak, yani maslahatları celb, mazarratları def edecek kudrette olmak.**

b) Alim: Veliliğin mahiyetini, sorumluluklarını bilmek. Meseleyi değerlendiren alimler bu iki şartı nefsinde taşımayan kimsenin vasi veya veli olmasının haram olduğunu söylemişlerdir. Taberanî'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm: "Zayıf imam mel'undur" buyurmuştur.³⁷⁸

5803-2- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ # فَقَالَ: إِنِّي فَقِيرٌ وَلَيْسَ لِي شَيْءٌ وَلِي يَتِيمٌ. فَقَالَ: كُلُّ مَنْ مَالَ يَتِيمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَ مَبَادِرٍ، وَ مُتَأَلِّلٍ مَالٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي. «المبادر» المسارع .

2. (5803)- Amr İbn Şuayb an ebihi an ceddihi anlatıyor: "Bir adam Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de kendine mal et" buyurdular." [Ebu Davud, Vesaya 8, (2872); Nesâî, Vesaya 11, (6, 256).]³⁷⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, yanında yetim barındıran kimsenin, yetimin malından yemesine bazı kayıtlarla müsaade ediyor: Adam fakir olacak, yetimin malını israfa kaçmayacak şekilde tasarruf edecek, kendine has bir sermaye yapmayacak.

Yetim malının vasiye mübah kılınışının sebebi şöyle açıklanmıştır: "Velinin malın korunmasında, nemalandırılmasında çalışmış olması ve çocuğun işlerinin ıslahı için gayret göstermiş bulunması gibi sebeplerle ameline mukabil bir istihkak kesbetme manası vardır, bu sebeple ona mübah kılınmıştır. Ancak, maruf üzere ve ameline mukabil olacak miktarda almalıdır."

Yetim malından yenilip yenilemeyeceği ihtilafında İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)'ın "Vasi, bu maldan mal hususunda çalışması varsa yiyebilir" dediği rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Hasan Basrî ve İbrahim Nehai "yer, yediğini ödemez de" demişlerdir. Evzaî, Said İbnu Cübeyr: "Yer, fakat yediğini, yetim büyüyünce öder" demiştir.³⁸⁰

5804-3- وعن علي رضي الله عنه قال: [حَفِظْتُ مِنَ النَّبِيِّ # اثْنَيْنِ: يُنْمَ بَعْدَ احْتِمَامٍ، وَ صُمَاتٌ يَوْمَ اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود.

3. (5804)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan iki şey öğrendim: "İhtilamdan sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur" [Ebu Davud, Vesaya 9, (2873).]³⁸¹

³⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/266.

³⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/266.

³⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/267.

³⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/267.

³⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/268.

AÇIKLAMA:

Yetim, anne ve babadan birini veya her ikisini kaybeden kimsedir. Sözgelimi babasını kaybeden bir çocuk ne zamana kadar "yetim"dir sorusuna bu hadis cevap vermekte: "İhtilam olma yani bülüğa erme halinde yetimlikten çıkacağını, artık o kimsenin yetim sayılmayacağını" belirtmektedir.

Hadisin devamı, bir cahiliye âdetini yasaklamaktadır: İster i'tikaf sırasında ister i'tikaf dışında gün boyu sükut etmek. İşte hadis bunu yasaklamaktadır. Böylesi manasız eziyetler ibadet değildir, bunlarda Allah'a yakınlık yoktur.

Şunu da kaydedelim ki, konuşmamak suretiyle oruç tutmak daha önceki şeriatlarda meşrudur. Hatta buna ayet-i kerimde bile işaret edilmiştir: Hz. Yahya ile müjdelenen Zekeriya aleyhisselam buna bir alâmet istediği zaman Cenab-ı Hak "Alâmetin, üç gün işaretle anlaşıma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbini çok an, akşam sabah hamd et" dedi" (Al-i İmran 41). Münavi der ki: "(Konuşmamak suretiyle tutulan oruç) bizden önceki ümmetlerde meşru olduğu gibi, bizde meşru değildir. Bunda, Hristiyanlığa benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır."³⁸²

VAAD BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Vaad, dilimizde vaadetmek veya söz vermek diye ifade edilir. Dinimiz, mensuplarına vaadinde durmayı emreder. Kişinin İslamını tamamlayan hususlardan biri de budur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsmail bu vasfıyla nazarlara arz edilir. "Kitapta İsmail'i de an. Muhakkak ki o, vaadinde sadıktı ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi" (Meryem 54). Birkısım alimlerimiz, vaadini yerine getirmemeyi şu mealde ayette zikredilen duruma benzetmiştir: "Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında pek büyük bir gazab sebebidir" (Saf 3). Kur'an'da ahidlerin yerine getirilmesiyle ilgili birçok ayet vardır. Bir tanesini mealen kaydediyoruz: "Ahdi de yerine getirin. Muhakkak ki ahidden dolayı mesuliyet vardır" (İsra 34). Hadiste de sözünü tutmamak, münafıklık alâmetlerinden bir olarak zikredilmiştir.

Bazı alimler, kişinin vaadini, kendisi üzerine bir şehadeti olarak değerlendirmiştir. Vaadin yerine getirilmesini bütün ulema dinî bir emir olarak değerlendirmiş, fakat farz olmadığını söylemiştir. Ancak, şunu da belirtelim ki, bazı alimlere göre, mevzu üzerine varid olan ayet ve hadislerin delaleti, onun vacib olmasınadır. Böylesi şiddetli vaidlerle vaade riayet emredilirken, vaade uymamanın kerahet-i tenzihiyeye hamli, bazılarınca çelişki olarak değerlendirilmiş: "Hele bir bakılsın. Vaadden dönmeye haram derken vaade uymak vacib değildir denebilir mi, veya uyulması vacib olmayan bir vaadi tutmamakla günaha girilir denebilir mi?" denmiştir.

Şu halde vaadi yerine getirmenin vacib olduğunu söyleyen de olmuştur. Bazı Malikî alimler: "Vaad bir sebebe bağlı ise, o vaade uymak vacibtir, değilse değildir" demiştir. Sözgelimi kim: "Benimle evlenirsen sana şunu alacağım" dese, o da kabul etse bu vaadin yerine getirilmesi vacibtir."

Hibe, kabzedildikten sonra mı daha önce mi kişinin mülküne girer, münakaşa edilmiştir. Vaad ile ilgili bazı vecizeler:³⁸³

VAAD

Bin kere va'dedeceğine bir kere va'dini yerine getir!

Verilen sözde durma, insan olmanın gereğidir.

Yüzüpgezen zeminde birşey bitmez. Va'dini yerine getirme hassasiyeti imandan, va'dinden dönme de nifaktan kaynaklanmaktadır. İnsanların bir kısmı bütün bir hayat boyu vicdanlarında akdettikleri muâhedenin gereğini yerine getirmeye çalışır; bir kısmı da böyle bir muâhededen habersiz yaşar. İşte bu noktada mü'min, münafıktan ayrılır.(26)

5805-1- عن عبد الله بن أبي الحمساء رضي الله عنه قال: [بَايَعْتُ

رَسُولَ اللَّهِ # بَيْعَ قَبْلِ أَنْ يُبْعَثَ، وَبَيْعَ لَهُ بَيْعَةً، فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ، فَتَسْبِيْتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: يَا قَتِي لَقَدْ سَفَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ]. أخرجه أبو داود .

1. (5805)- Abdullah İbnu Ebi'l-Hamsa (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a daha bi'set (peygamberlik) gelmezden önce bir şey satın almıştım. O alışverişten ona hâlâ bir miktar (borç) bakiyesi kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaadettim. Ama bunu unuttum. Üç gün geçtikten sonra hatırladım, geldiğimde o hâlâ (sözleştiğim) yerindeydi.

³⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/268.

³⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/269.

"Ey genç bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 90, (4996).]³⁸⁴

AÇIKLAMA:

Hadis, sözünde durma meselesine fevkalâde çarpıcı bir örnek vermektedir: Buluşmak üzere anlaşılan yere zamanında gelip beklemek ve bu bekleyişi üç gün devam ettirmek. Şarihler bu uzun bekleyişi alacağını kurtarmak maksadıyla değil, vaadindeki sıdk sebebiyle yaptığını belirtirler. Nevevî der ki: "Ulema şu hususta icma etmiştir: "Bir kimse, bir başkasına dinen yasaklanmamış olan herhangi bir şey vaatetmişse, bu vaadini tutması gerekir. Bu, vacib midir, müstehab mıdır hususunda ihtilaf edilmiştir:

* İmam Şafii, Ebu Hanife hazretleri ve cumhur "Müstehabtır, terkeden faziletten mahrum kalır, şiddetli bir mekruh işlemiş olur. Hulfu'lvaad yönüyle günah işlemez. Ancak, eza vermek kastıyla bunu yapmışsa o zaman günahkâr olur" demiştir.

* Bir grup alim, bunun vacib olduğuna hükmetmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardandır.

* Bazı alimler: "Tafsil gerekir, şartlara göre yukarıda söylenen hükümlerden biri terettüp eder" demiştir.

Birinci veği te'yid eden bir rivayete göre Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) söz verince "Umulur ki" derdi. İbnu Mes'ud'un bir rivayetine göre de inşaallah demedikçe vaadde bulunmazdı.

Buna rağmen muhatap, vaaddan cizm (kesinlik) anlamış ise, bir zorluk yoksa yine de vaadi yerine getirmek gerekir. Vaadettiği sırada, içinden, yapmama hususunda kesin kararlı ise, bu münafıklıktır."³⁸⁵

5806-2- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أُعْطِيتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا، ثُمَّ: فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى فُيْضَ رَسُولُ اللَّهِ #، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ # عِدَّةٌ أَوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنِي. قَالَ جَابِرٌ: فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أُعْطِيتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثُمَّ قَالَ: فَأَعْطَانِي. قَالَ جَابِرٌ: فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي. ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّلَاثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي. فَقُلْتُ لَهُ: قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي، فَمَا أَنْ تُعْطِنِي وَإِنَّمَا أَنْ تُبْخَلَ عَنِّي. فَقَالَ: أَقُلْتُ تَبْخُلُ عَنِّي؟ وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ؟ قَالَتْهَا ثُمَّ: مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِيَّانَا أَرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ.]

2. (5806)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Bahreyn'in sadaka malı geldi mi sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim" dedi ve üç kere eliyle gösterdi. Bahreyn'in malı gelmezden önce Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti. Mal Hz. Ebu Bekr'e gelince, bir münadi ile halka şöyle ilanda bulundu:

"Kime Resulullah'ın bir vaadi veya bir borcu var idiyse bana gelsin!"

Cabir der ki: "Ben hemen Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anhümâ)'e gittim ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bahreyn'in sadaka malı geldi mi ben sana şöyle şöyle vereceğim" deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana derhal verdi.

Cabir der ki: "Bundan sonra da Ebu Bekr'e rastladım ve yine istedim. Ama bu sefer vermedi. Sonra tekrar ona geldim, yine vermedi, sonra üçüncü sefer geldim yine vermedi. Ben de:

"Sana bir geldim vermedin, sonra bir daha geldim yine vermedin, bir kere daha geldim yine vermedin. Ya bana verirsin, ya da seni bana karşı cimri bileceğim"dedim. Bunun üzerine:

"Bana karşı cimri bileceğim mi dedin? Cimrilikten daha kötü hangi hastalık var?" dedi ve bunu üç kere tekrar etti ve devam etti:

"Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istedim" dedi". [Bana bir avuç avuçlayıp verdi].³⁸⁶

5807-3- وعن محمد بن علي قال: [سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: جِئْتُهُ. فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ: عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسِمِائَةً. فَقَالَ: خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ]. أخرج الشيخان .

3. (5807)- Muhammed İbnu Ali anlatıyor: "Cabir İbnu Abdillâh'ı dinledim. Diyordu ki:

"Hz. Ebu Bekr'e geldim. Ebu Bekr bana [birkaç avuç avuçlayıp verdikten sonra] "Şunları bir say!" dedi. Ben de saydım. Hepsini beş yüz taneydi. Hz. Ebu Bekr: "Bunun iki mislini al!" dedi." [Buhârî, Hibe 18, Kefalet 3, Şehadat 28, Humus 17; Müslim, Fezail 60, (2314).]³⁸⁷

AÇIKLAMA:

³⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/270.

³⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/270-271.

³⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/271-272.

³⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/272.

1- Hz. Ebu Bekr, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaadini yerine getiriyor. Bunu yaparken Hz. Cabir'den herhangi bir delil istemiyor. Esasen, Hz. Cabir bunu, Resulullah'ın bir borcu değil, bir vaadi olarak istemiştir. Bu hâdise, İslam'da devlet reisinin hazineden tasarrufta geniş yetki sahibi olduğunu gösterir.

2- Hz. Ebu Bekr, ikinci sefer talebi karşısında Cabir (radiyallahu anhumâ)'e ihsan etme işini geciktirmiş, üç sefer istedikten ve hatta "cimrilik" ithamını işittikten sonra vermiştir. Bu geciktirmenin sebebini İbnu Hacer: "Ya bundan daha mühim bir iş sebebiyle yahut da hemen verseydi, bu hal, Cabir'i tekrar isteme hırsına iter diye korkmuştur veya bu çeşit durumlarda isteyenler çok olmasın diye düşünmüştür, değilse mutlak şekilde vermemek düşüncesinden değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir de: "Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istemiştım" dedi" diyerek açıklar.

3- Hz. Ebu Bekr'in verdiği avuç, tek elin avucu değildir. حثية iki elle yapılan ve koç avuç dediğimiz avuçtur. ³⁸⁸

VEKÂLET BÖLÜMÜ

5808-1- عن حكيم بن حزام رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ مَعَهُ بَدِينًا يَشْتَرِي لَهُ بِهِ أَصْحِيَّةً فَاشْتَرَى كَبْشًا بِدِينَارٍ وَبَاعَهُ بِدِينَارَيْنِ، فَرَجَعَ وَاشْتَرَى أَصْحِيَّةً بِدِينَارٍ، فَجَاءَهُ بِأَصْحِيَّةٍ وَالدِّينَارِ، فَتَصَدَّقَ ﷺ بِالدِّينَارِ، وَدَعَا لَهُ أَنْ يُبَارَكَ لَهُ فِي تِجَارَتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (5808)- Hakim İbnu Hizam (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine bir dinar vererek kurbanlık bir koç almaya gönderdi. Çarşıdan bir dinara bir kurbanlık satın aldı. Ancak onu (beriye gelince) iki dinara sattı. Geri dönüp bir dinara bir koç satın aldı. Böylece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir dinar ve bir koçla geldi. Resulullah dinarı tasadduk etti. Hakim'e de bu ticaretinde mübarek kılması için Allah adua etti." [Ebu Dvud, Büyû 28, (3386); Tirmizî, Büyû 34, (1257).]³⁸⁹

AÇIKLAMA:

1- Vekalet, şeriatte, kişinin bir başkasını kendinin yerine mutlak veya mukayyed olarak koyması, ikame etmesi demektir. Meşru amellerden biridir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resulullah'ın kendi adına bir kurbanlık almak üzere bir dinarlık para vererek gönderdiği Hakim'in macerasını aksettiriyor: O bir dinarı vererek satın aldığı koçu iki dinara satıyor, bir dinara tekrar bir koç alıyor. Resulullah'a hem bir koç hem de bir dinarla dönüyor, olanları anlatıyor. Aleyhissalâtu vesselâm bu tarzın meşruluğunu ifade zımında, Hakim'e bereketle dua eder.

3- Hadis, vekilin "bir dinara bir koç al" diyerek göndermesi halinde bir dinara veya yarım dinara bir koç almasının cevazını gösterir. Zira böyle bir alışverişte mal sahibinin dediği olmuş, ayrıca parasında artış da husule gelmiştir. Bu hadisi esas alan bir kısım alimler bey'ülfuzûlinin cevazına hükmetmişlerdir. İmam Malik, iki görüşünün birinde, Ahmed kavli kadiminde, Şafii, Hz. Ali, İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer hep bu görüştedirler.

İmam Şafii kavli cedinde: "Bey-i mevkuf ve şıra-ı mevkuf batıldır" demiştir.

Ebu Hanife: "Bey-i mevkuf sahihtir, şıra-i mevkuf sahih değildir" demiştir. Ona göre, bir malı, malikinin mülkünden çıkarmak, idhalin hilafına, malikin iznine tabidir.

İmam Malik'ten Ebu Hanife'nin sözünün tam aksi rivayet edilmiştir. ³⁹⁰

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vakf, kelime olarak durdurmak manasına gelir. Istılah olarak, İmameyn'in tarifine göre, "Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teala'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden menetmektir" diye tarif edilmiştir. Bu tarif İslam fukahasının vakıf anlayışını ifade eder. Ancak herkesin istifadesine sunulan müessese manasında vakıf, insanlık kadar eskidir. Tarihî vesikalar, vakfın önce dinî olarak başladığını, sonradan insanî, medenî, içtimâî sahalara yayıldığını gösterir. İlk vakıfları, herkesin müştereken ibadet yaptığı mabedlerin teşkil ettiği söylenmektedir.

Vakıf İslam'la birlikte ayrı bir gelişme göstermiştir. Hiçbir medeniyette vakıf müessesesi, İslam'da olduğu kadar gelişme ve cemiyete küllî hizmet kaydetmemiştir. Bu durumda, dinin vakfa verdiği önem rol oynamıştır. Dinimiz vakfa ayrı bir kudsiyet atfetmiş, imkan sahiplerini vakıf yapmaya fevkalâde teşvik etmiş, vakıf

³⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/272.

³⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/273.

³⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/273-274.

yapacakların koyacakları şartları "şari'in hükmü" gibi addederek, istediği şartlarla vakıf yapma selahiyeti tanımış ve bu şartın kıyamete kadar değiştirilemeyeceği garantisini vermiştir.

İslam'da ilk fiilî vakıf örneğini bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vermiştir. Resulullah, önce Medine'de sahip olduğu yedi ayrı akarını, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından hissesine düşeni Allah yolunda vakıf buyurmuşlardır.

Peygamberlerinden gördükleri bu güzel sünnete imkanları ölçüsünde uymaya çalışan Ashap'tan pekçoğu, kıymetli akarlarını vakfetmişlerdir. Hz.Cabir (radiyallahu anh): "Muhacir ve ensardan imkan sahibi olup da vakıfta bulunmayan tek kişi bilmiyorum" der.

Bu meyanda, Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in Hayber'de sahip olduğu "Kasm" adındaki pek kıymetli hurmalıkla ilgili vakfı bilhassa meşhur olmuştur. İslam'ın neşrine hizmet eden Daru'l-Erkam da bu vakıflar arasında yer alır. İslam tarihinde vakıflar, çeşitli maksadlara hizmet eder. Fakirleri himaye etmek, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs, sükna vs. temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları himaye etmek vs. Medrese, han, cami, çeşme, yol, köprü gibi ammenin menfaatine hizmet eden müesseseler kurmak, bunların ayakta kalmaları için gerekli masraflarını karşılamak gayesiyle de çok sayıda vakıflar kurulmuştur. Bu çeşit vakfın ilk örneğini hicrî 88 (miladî 706) yılında Velid Bin Abdülmelik vermiştir: Şam'da yaptırdığı meşhur Ümeyye Camii'nin masraflarını karşılamak üzere birkısım köy ve mezrayı vakfetmiştir.

İçtimâî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bu çeşit vakıfların İslam tarihinde ifa ettiği hizmetin büyüklüğüne ayrıca parmak basmak gerekir. Zira, devletlerin dış ve iç gaileler sebebiyle maddeten zayıf ve yorgun düştükleri, me'murlarının maaşlarını bile ödeyemeyecek hale geldikleri dönemlerde bile, bu müesseseler, vakıfları sayesinde sarsılmadan hizmetlerini yürütebilmişler, böylece ilmi hayat ve dinî hizmetler en kritik, en fena şartlarda bile aksamadan devam edebilmiştir.

Günümüzde bilhassa maarif hizmetlerinin yürütülmesinde, devletimizin halkın katkılarını ısrarla teşvik etmeye başlaması, devlethalk işbirliği ile ortaya konmaya başlayan müesseselerin bir teşvik unsuru olarak bilhassa propaganda edilip tanıtılması, vakfın ehemmiyetinin tekrar anlaşılmasında oldukça manidar bir gelişmedir.³⁹¹

İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ:

İslam'da vakfın gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Malını vakfeden Müslümanlar, bidayetten beri hep bu maksadı gütmüşler ve vakfiyelerinde bunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Halbuki, diğer dinlerde, yapılan hayrattan, her seferinde uhrevî mükâfaat düşünülmemiş, dünyevî maksad, re'fet (acıma) hissi, insaniyet fikri de ön plana alınmıştır. Müslümanlıkta ise "takarrüb ilallah" tabirinden vecizeleştirilen "Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını aramak" gayesi esas alınmış ve bu, İslamî manadaki vakfın sıhhat şartlarından biri addedilmiştir.

Bu hususu, vakıf kurmak veya kurulmuş vakıflara bağışlarıyla yardım etmek isteyen Müslümanların iyi bilmeleri gerekir.

İslam alimleri, ehemmiyetine binaen, vakfı tarif ederken bu manayı zihne getirecek tabire yer vermeye bilhassa itina göstermişlerdir: Zira elbirlik kabul edilen tarife göre, "Vakıf: Menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir aynı (malı) Cenab-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet hapsedmektir." Tarifte görüldüğü üzere, Müslümanların yaptığı vakıf tarih boyunca hep malı Allah'ın kılma manasını taşımıştır.

Atalarımızın, mallarını vakfederken dünyevî başka maksadlar da güttüğü şeklinde ileri sürülen iddialar tamamen indidir ve gerçeği aksettirmekten çok uzaktır.

"Sevdiklerinizden İnfak Etmedikçe Hayra, Sevaba Eremezsiniz" (ayet): Şunu hemen belirtelim ki, İslam dünyasında mevcut her hayırlı müessesenin esas kaynağını Kur'an ve sünnet teşkil eder. Vakıf müessesesinin kaynağı da böyledir. Resulullah devriyle ilgili çok sayıda rivayet gösteriyor ki: "Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz" ayeti indiği zaman, Ashab çoğunlukla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e müracaat ederek en çok sevdikleri şeyleri Allah rızası için bağışladıklarını bildirmişlerdir. Bu bağışların bir kısmı sadaka, bir kısmı köle azadı şeklinde yapılırken, bir kısmı da vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. On dört asırdan beri Cenab-ı Hakk'ın: "Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba erişemezsiniz" hitabı, mü'min vicdanları çınlatarak hayır keselerini açık tutmalarını sağlamış, kıyamete kadar da aynı inançlı gönüllerde makes bulmaya, çınlamaya devam edecektir: Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba ulaşamazsınız.³⁹²

Sadaka-i Cariye:

Durmadan akan hayır çeşmesi: Bazı çeşmeler, pınarlar vardır, akar da akar; belki de dünyanın kurulduğu günde başlamıştır akmaya. O kadar bol, o kadar zengindir ki, kıyamete kadar serin suyu, tatlı şırıltısı, güzel manzarasıyla susamış ciğerlere hayat, kederli gönüllere haz ve ümit, aşık ruhlara ilham vereceğinden herkes emindir.

³⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/275-276.

³⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/276-277.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah yolunda yapılacak bir kısım hayırları bu çeşmeye benzetir. Ancak bu çeşme, başka çeşmedir; bu çeşme hayır çeşmesidir, bu çeşme sadece insanlara dünyevî hizmet vermez, kurucularına da ebedî nur ve gıda akıtır. Bu, kıyamete kadar akacak, aktıkça sahibinin amel defterini, hayır havuzunu da dolduracak, onu ebedî nura boğacak bir çeşmedir, bu çeşme, SADAKA-İ CARİYE'dir.

Nedir bu sadaka-i cariyeye? Bu Allah rızası için, insanlara hizmet veren bir eser bırakmaktır. Bu, ilimdir, ilmi müessesedir, yoldur, köprüdür, kütüphanedir, müessese kurarak, burs vererek yetiştirilmiş insandır, fedakârlıklara katlanarak hayırlı şekilde büyütülmüş evlattır. İşte Resulullah'ın müjdesi; kendi kelimeleriyle: "Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i cariyedir, biri insanların faydalanacağı bir ilimdir, üçüncüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır." İslam alimleri çoklukla sadaka-i cariyeye ile vakfın kastedildiğini söylerler.³⁹³

Lamba Kimin?

Bir babanın emriyle, beş kardeşten biri lambanın şisesini, diğeri camını, üçüncüsü gazyağını, dördüncüsü fitilini alsın, beşincisi de kibrit getirip yaksın.

Bu lamba kimindir?

Lambadan istifade edenler, lambanın sahibine dua etseler, dua ve teşekkürü hepsi de hak sahibi değil midir?

Evet Allah yolunda yapılan hayır işleri, vakıflar, müesseseler de böyledir. Biri düşünür, teşebbüsü başlatır. Diğer pekçokları yardımıyla müesseseyi kurarlar. Derken bir hizmet çarkı işlemeye başlar. Bir tuğla, bir civata ile de buna katkıda bulunan, niyetiyle o hayır fabrikasının manevî gelirine ortak olur. Hayır müesseselerine yardımın gerçek manası budur.

Cenab-ı Hak, hayır yolunda verilen bir tuğla veya civatanın bir bina veya fabrikaya dönüşebileceğini, atılan bir tohumun bir harman mahsül olabileceğini şu ayetle haber verir:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hali gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah, ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir."

Resulullah da başta vakıf olmak üzere, dine hizmet etmek, Allah rızasını aramak maksadıyla başlatılan teşebbüslerin desteklenmesini teşvik maksadıyla: "Kim Allah rızası için bir bağırıtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir köşk inşa eder" buyurmuştur.

Tek başına fitil, lamba olmayacağı gibi, kuş yuvası kadar mekanda tek başına mescid olamaz. Ama Allah'ın rızası niyetiyle teşkil edilen, harmana atılan imkan daneleriyle her şey olur. Hayır vakıflarının desteklemenin manası budur.³⁹⁴

5809-1- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [أصاب عمر رضي الله عنه أرضاً بخيبر فأتى النبي # فقال: يا رسول الله! إني أصبت أرضاً بخيبر لم أصب ما قط هو أنفس عندي منه فما تأمرني به؟ قال: إن شئت حبست أصلها وتصدق بها قال: فتصدق بها عمر رضي الله عنه أنه يباع أصلها، و نباع، و ثورث و توهب. قال: فتصدق عمر في الفقراء، وفي الرقاب، وفي سبيل الله وابن السبيل. زاد في رواية: والضيف. جناح على من وليها أن يأكل منها بالمعروف أو يطعم صديقاً غير متألل مال. أخرجه الخمسة. المتألل الذي يدخر المال ويقتنيه .

1. (5809)- İbnu Ömer (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radiyallahu anh) Hayber'de (ganimetten) bir arazi sahibi oldu. (Bunu tasadduk etmesini emreden bir rüyayı üst üste üç gün görmesi üzerine) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resülü! Ben Hayber'de bir tarlaya sahip oldum. Şimdiye kadar yanımda böylesine değerli bir arazim hiç olmadı. Bu tarla için bana ne emir buyurursunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilersen onun aslını (Allah için) hapsed ve [gelirini] tasadduk et!" buyurdular. Bunu üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh) araziye tasadduk etti ve aslının satılamayacağını ve satın alınamayacağını, varis olunamayacağını, hibe edilemeyeceğini söyledi.

Ravi der ki: "Ömer bu araziye fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda harcamalara ve yolculara bağışladı. - Bir rivayette misafirlere de denmiştir-. Onun işlerini üzerine alanın ondan maruf üzere yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir beis yoktur, yeter ki, malı kendine sermaye yapmasın." [Buhârî, Şurût 19, Vesaya 28, İman 33; Müslim, Vasiyyet 15, (1632); Ebu Davud, Vesaya 13 (2878); Tirmizî, Ahkam 36, (1375); Nesâî, Ahbas 1, (6, 230); İbnu Mace, Sadakat 4, (2396).]³⁹⁵

AÇIKLAMA:

³⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/277.

³⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/278.

³⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/279.

Haz. Ömer'in vakfettiği bu nefis arazi ganimet yoluyla kendisine intikal etmiş, ancak o yeni iştilarlarla normal hissesini genişletmiştir. Araziyi vakfedince Haz. Ömer, gelirinin, şartına uygun olarak tasarruf yetkisini kızı Hz. Hafsa'ya bırakır, ondan sonra da Haz. Ömer ailesinden büyüklere verilmesini belirtir. Bazı rivayetlere göre, bu vakfiyenin metni şöyledir:

"Emirü'l-mü'minin, Allah'ın kölesi Ömer'in, Semğ adlı arazi hakkında yazdığı namedir. Bunun tedviri yaşadığı müddetçe Hafsa'yadır. Hafsa onun gelirini Allah'ın gösterdiği yerlere infak edecektir. Hafsa vefat edince (arazinin tedviri) onun ehlinden re'y sahibi olan birine geçecektir."

Haz. Ömer, üst üste üç gün gördüğü rüya üzerine bu değerli arazisini vakfetmeye karar verir. Rivayetler, rüyada onun Semğ'i tasadduk etme emrini aldığını belirtir. Şunu da belirtelim ki, Haz. Ömer'in vakfı sadece Semğ değildir. Değerce ondan geri kalmayan Sırma İbnu'l-Ekva arazisini de vakfetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetine göre "İslam'da vakıf şeklinde yapılan ilk sadaka Haz. Ömer'in sadakasıdır."

İbnu Hacer, "Cahiliye devrinde vakıf var mı, bilmiyoruz" der. İmam Şafii, vakfın Müslümanlara ait bir hususiyet olduğunu söylemiştir.³⁹⁶

5810-2- وعن يحيى بن سعيد قال: [نسخ لي عبد الحميد بن عبد الله (ابن عمر بن الخطاب رضي الله عنهم صدقة عمر رضي الله عنه: بسم الله الرحمن الرحيم: هذا ما كتب عبد الله عمر في ثمن فقص من خبره نحو حديث نافع عن ابن عمر وقال: غير متأمل ما، وفيها فما عفا عنه من ثمرة فهو للسائل والمحروم، قال: وساق القصة، قال: وإن شاء ولي تمنع اشترى من ثمره رقيقاً لعمله، وكتب معقيب، وشهد عبد الله بن أرقم بسم الله الرحمن الرحيم، هذا ما وصى به عبد الله عمر أمير المؤمنين إن حدث به حدث أن ثمناً وصيرمة ابن أكوغ والعبد الذي فيه، والمائة السهم الذي بخير ورقيقه الذي فيه، والمائة التي أطعمه محمد # بالوادي، تليه حفصة ما عاشت. ثم يليه ذو الرأي من أهلها، أن يباغ و يشترى، ينفقه حيث رأى من السائل والمحروم وذو القربى، و حرَج على من وليه إن أكل أو أكل أو اشترى رقيقاً منه]. أخرجه أبو داود. «عفا» أي زاد وفضل. «والمحروم»: الممنوع الذي صرف عنه الرزق. و«ثمن» وصيرمة ابن أكوغ» مان بالمدينة معروفان كانا لعمر رضي الله عنه فوقهما .

2. (5810)- Yahya İbnu Said anlatıyor: "Abdulhamid İbnu Abdillâh (İbni Abdillâh) İbni Ömer İbni'l-Hattab (radiyallahu anhümâ), Haz. Ömer'in sadaka (kıldığı arazinin vakfiyesini) bana istinsah ediverdi. Şöyle yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in Semğ (nam arazi) hakkında yazdığı (vakfiyename)dir." Burada (Ravi Yahya İbnu Said) Haz. Ömer'le ilgili haberinde Nafi'in İbnu Ömer' den naklettiğinin benzerini anlattı ve: "Bir malı kendinin kılmaksızın" dedi. Yine o vakfiyename de şu da vardı: "(Mütevellinin ihtiyacından sonra) onun mahsulünden her ne artarsa, bu, (sayılan diğer ödeme mahallerinden başka) dilenciler ve yoksullar içindir."

Devamla der ki: "Kıssayı aynen nakletti ve dedi ki: "Semğ'in velisi dilerse, oranın mahsulünden ödeyerek köle satın alıp, arazinin işlenmesinde kullanır. Bunu Muaykib yazdı, Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu."

Bismillahirrahmanirrahim: Bu, Allah'ın kulu mü'minlerin emiri Ömer'in vasiyetidir. Eğer ona (Ömer'e) bir şey olursa (yani Ömer ölürse), Semğ, Sırma İbnu'l-Ekva ve orada (ki işleri yürütmek üzere) bulunan köle, Hayber'de bulunan yüz hisse ve orada bulunan köle, Vadi(l-Kura) da Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in bana taam olarak verdiği yüz (vask)ın idaresi, yaşadığı müddetçe Hafsa'ya aittir. (Hafsa'dan) sonra onun idaresi Hafsa'nın ailesinden re'y sahibi birine aittir, o şartla ki bu emval satılmaz, satın alınmaz. (Mütevelli, ihtiyaçtan artan mahsül) dilenci, muhtaç ve akrabalarından munasib gördüklerine infak eder. (Bu vakfın idaresini üzerine alan mütevellinin) bundan yemesinde, yedirmesinde veya o paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur." [Ebu Davud, Vesaya 13, (2879).]³⁹⁷

ACIKLAMA:

1- Ebu Davud merhum, burada Haz. Ömer'in vakfiyesi ile ilgili iki ayrı rivayet metnini birleştirerek kaydetmiş durumda. Birinci metin "Rahman, Rahim olan Allah'ın adıyla..." diyerek tercümesini verdiğimiz birinci besmele ile başlayıp "Abdullah İbnu'l-Erkam şahid oldu" ibaresine kadar devam eden kısımdır.

İkinci metin ise "Bismillahirrahmanirrahim" diye başlayıp "...O paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur" ibaresine kadar olan kısımdır.

Görüldüğü üzere ikinci vesikada, birincide olmayan bazı ziyadeler var. Meseleye temas eden eski ve yeni kaynaklar, umumiyetle her iki rivayete de yer vermektedirler. Rivayetin bidayetinde görüldüğü üzere Abdulhamid İbnu Abdillâh, her iki vasıkayı da Yahya İbnu Said için istinsah etmiştir.

2- Vakfiyede biri Semğ semtinde, diğeri de Sırma İbnu'l-Ekva semtinde olmak üzere başlıca iki arazinin ismi geçmektedir. Haz. Ömer her ikisini de vakfetmiş olmaktadır. Bazı rivayetler Semğ arazisinin hurmalık olduğunu tasrih eder.

³⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/279-280.

³⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/281.

3- İslam'da ilk vakfiye mahiyetini taşıyan bu kıymetli vesikada, sonradan fevkalâde gelişecek olan vakfiyenamelerin hususiyetlerini rüşeym halinde bulmak mümkündür:

* Müt-evelli belirleniyor: Hz. Hafsa'dır. Demek ki bir vakfın birinci derecede sorumlusu (müt-evelli, müdür, kayyim...) bir kadın olabiliyor.

* Müt-evelli, vakıftan şahsî ihtiyaçlarını görecektir, bunda bir mahzur yoktur.

* Masraf yani harcama yerleri belirleniyor. Bu, vakfa meşru olan, dilediği harcama yerlerini göstermede, vakfa gaye tayininde hürriyet tanıyor. Hz. Ömer'in vakfiyesinde, sadaka (devlet gelirleri)nin harcama yerlerini (masraflarını) gösteren ayete atıf yapılmaktadır (Tevbe 60). Nitekim vakfiyenin daha baş kısmında "dilenciler ve yoksullar" tabiri yine Kur'an'dan alınmış olmakla birlikte Tevbe suresi altmışıncı ayette sayılanlara bir ilave olmaktadır.

* Vakfedilen malın temellük edilemeyeceği, satılamayacağı, satın alınamayacağı da ayrıca belirtilen hususlar arasında yer almaktadır.

* Vakfın işletilmesi, geliştirilmesi için gerekli istihdamlar yapılacak, bunun masrafı vakıftan karşılanabilecektir.

* Vakıf belli bir müddet için değil, ebediyyen vakfedilmiştir

* Vakıf, hukuki bir akiddir, şahidlerin huzurunda yazılan bir vesika ile tescil edilmiştir.

Ancak burada şu hususu açıklamamız gerekmektedir. Bazı rivayetler vakfın Hz. Peygamber zamanında ve hatta "İslam'da ilk" olarak yapıldığını ifade ettiği halde yukarıda metinde Hz. Ömer kendisini emîr'ü'l-mü'minîn olarak tavsif etmekte ve vakfiyenin katibi olarak, Hz. Ömer'in hilafeti esnasında resmî katipliğini yapmış olan Muaykib (radiyallahu anh)'in ismi zikredilmiştir. Bu durum, mezkur emvalin, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında şifahî olarak vakfedildiğini, vakfiyenamenin hilafeti sırasında yazıya geçirildiğini ortaya koyar.

Muaykib ilk Müslümanlardan biridir. Hem Habeşistan'a, hem de Medine'ye hicret eden bahtiyarlardandır. Resulullah'la birlikte gazvelere katılmıştır. Hz. Ömer zamanında hem katiplik hem de hazinedarlık yapmıştır. Abdullah İbnu'l-Erkam da meşhur sahabelerdendir, Hz. Ömer'in beytu'lmal memurlarındandır, radiyallahu anhüm ecmain.³⁹⁸

YEMİN BÖLÜMÜ

(Sekiz fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

*

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİN ETME YERİ

*

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

*

³⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/281-283.

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

*

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

*

NİYET

*

LAGV

*

TEVRİYE

*

İHLAS

*

LİCAC

*

SEKİZİNCİ FASIL

KEFFARET-İ YEMİN

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizdeki andın karşılığı olan yemin kelimesi Arapça'da, lügat olarak el manasına gelir. El (yemin) kelimesinin and manasına kullanılması, yeminleşme sırasında ellerinden tutuşma âdetlerinden ileri gelmiştir. Bize de geçen bu âdete, bilhassa alışveriş akdi sonuçlandırılırken halen başvurulur. Arap dilcileri şu tahmini de ileri sürerler. "Sağ elin şe'ni, bir şeyi korumaktır, and'a yemin denmiştir. Zira üzerine yemin edilen şey korunmuştur; elle olan telebbüsü sebebiyle üzerine yemin edilen şeye de yemin denmiştir." Yemin kelimesinin cem'i eymen veya eyman'dır.

Kelime şer'an, Allah'ın isim veya sıfatını zikrederek bir şeyi te'kid etmek manasına gelir. Yani bir şey yapmak veya yapmamak hususunda beyan edilen azme veya iddiaya kuvvet vermek, muhatabı ikna etmek maksadıyla Allah Teala'ya kasem veya talak veya itlak gibi bir şeye talik suretiyle yapılan bir akittir. Mesela "vallahî filan işi yaptım" veya "yapmadım" cümlesi kasem suretiyle yapılan bir yemin olduğu gibi "falân işi yaparsam kölem azad olsun" veya "hanımım boş olsun" şeklinde yapılan bir yemin de talik suretiyle yapılan bir yemin olur. Dilimizde and diye de ifade ederiz. Ancak yemin ve kasem kelimeleri de en az and kelimesi kadar, hatta ondan daha çok kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki nezir (adak) de bir nevi yemindir. Kitabımız nezir ve yemini ayrı ayrı ele aldı ise de, hadis kitaplarımızda, aralarındaki yakınlık sebebiyle, çoğu kere "Kitabu'l-Eyman ve'n-Nüzûr" adını taşıyan bölümlerle beraber mütalaa edilir.

Beşerî münasebetlerde akitlerin bir parçası, birkısım davâlarda iddianın sübut veya nefyi için delil olarak şahidin ifade ve yeminine başvurulduğu için, dinimiz yemin bahsine hususi bir ehemmiyet atfetmiştir. Ayet ve hadislerde yeminle ilgili beyanlara, açıklamalara yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayeti de orada zikrettik (5727. hadis), burada tekrar etmeyeceğiz.

Mevzuya giren şu kelimeleri bilmemizde fayda var: Berr yemini tutmaktır, Bârr yeminini tutana denir. Hânis yeminini tutmayan, bozan kimseye denir, hânis günahkârdır, yemin keffareti ve tevbe ile günahından kurtulmaya çalışır.³⁹⁹

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

5811-1- عن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِرَجُلٍ حَلَفَهُ: اخْلِفْ بِاللَّهِ الَّذِي إِلَهُهُ مَا لَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْينِي لِلْمَدْعَى]. أخرجه أبو داود .

1. (5811)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin teklif ettiği bir kimseye şöyle söyledi:

"Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et!" [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).]⁴⁰⁰

AÇIKLAMA:

İslam'da ihtilaflı davalarda, ispatlayıcı delil getirme işi, iddia sahibine (Müddei) düşer, davalı dediğimiz müddeâ aleyhe de yemin düşer. Sadedinde olduğumuz hadiste, Resulullah davalının nasıl yemin etmesi gerektiğini belirtmektedir. İslam yemin meselesini işlerken, muteber olan ve olmayan yeminlere de yer verir. Normal olarak yemin, Allah'ın ad ve sıfatlarıyla yapılır. Şeref, namus vs. üzerine yapılan yeminler, yemin değildir.⁴⁰¹

5812-2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال: [أَكْثَرُ مَا كَانَ يَحْلِفُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ، وَمُقَلَّبَ الْقُلُوبِ]. أخرجه الخمسة إمسلاً .

2. (5812)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı yeminlerin çoğu şöyleydi: "Kalpleri çeviren Zat'a yemin olsun, hayır!" [Buharî, Eyman 3, Kader 14, Tevhid 11; Muvatta, Nuzur 14; Ebu Davud, Eyman 16, (3263); Tirmizî, Nüzûr 12, (1540); Nesâî, Eyman 2, (7, 2, 3).]⁴⁰²

5813-3- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اجْتَهَدَ فِي الْيَمِينِ قال: ، وَالَّذِي نَفْسُ أَبِي الْقَاسِمِ بِيَدِهِ]. أخرجه أبو داود .

3. (5813)- Ebu Said (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeminde mübalağa edince: "Hayır! Ebu'l-Kasım'ın nefsinin elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun ki..." derdi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3264); İbnu Mace, Kefarat 1, (2090).]⁴⁰³

5814-4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذَا حَلَفَ: ، وَأَسْتَعْفِرُ اللَّهَ]. أخرجه أبو داود .

4. (5814)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Yemin ettiği zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemini: "Hayır! Allah'a istiğfar ederim ki..." şeklindeydi." [Ebu Davud, Eyman 12, (3265).]⁴⁰⁴

5815-5- وعن قتيلة بنت صيفي امرأة من جهينة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قالت: [أَتَى يَهُودِيٌّ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: إِنَّكُمْ تُنَادُونَ وَإِنَّكُمْ تُشْرِكُونَ، وَتَقُولُونَ: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتُ، وَتَقُولُونَ: وَالْكَعْبَةِ. فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَرَادُوا أَنْ يَحْلِفُوا أَنْ يَقُولُوا: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ؛ وَيَقُولُ أَحَدُهُمْ: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شِئْتُ]. أخرجه النسائي .

5. (5815)- Katîle Bintu Sayfî -ki Cüheyne'den bir kadındır- (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir Yahudi uğradı ve:

"Siz Müslümanlar Allah'a benzerler koşuyor ve şirke düşüyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Allah istedi ben de istedim." Yine diyorsunuz ki: "Ka' be'ye yemin olsun!"

Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'a, yemin etmek istedikleri zaman "Ka'be'nin Rabbına kasem olsun!" demelerine ve: "Allah istedi sonra da ben istedim" demelerini emretti." [Nesâî, Eyman 9, (7, 6).]⁴⁰⁵

³⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/285.

⁴⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.

⁴⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.

⁴⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/286.

⁴⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.

⁴⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.

AÇIKLAMA:

Yemin, şanı yüce olan şeyler üzerine yapılır. Bu sebeple öncelikle dinen mukaddes olan şeyler üzerine yemin tecviz edilmiştir. Allah'ın zat ve sıfatları gibi. Cahiliye devrinde birkısım putlar üzerine de yemin edilirdi. Resulullah bunları yasaklamıştır.

Yukarıda, Resulullah'ın umumiyetle yaptığı yemin şekilleri görülmektedir. Bu örnekler bize, Aleyhissalâtu vesselâm'ın farklı şekillerde yemin etmiş olduğunu göstermektedir.

5814 numaralı Ebu Hureyre hadisinde "Allah'a istiğfarım olsun, hayır!" şeklindeki ifade, yeminden ziyade, yemine benzeyen bir tabirin yemin makamında kullanılmasıdır. Manası: "İş, söylediğimin hilafına olursa Allah'a istiğfar ederim" demektir. Görüldüğü üzere bu yemin değildir, ancak sözü te'kid maksadıyla yemin makamında söylenmiş bir sözdür. Aliyyu'l-Kâri, **وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ** ifadesindeki vavın atıf vavı olabileceğinden hareketle mahzûf bir matuf aleyh olması gerekir der ve şöyle bir manaya tevcihini uygun bulur: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mübalağalı şekilde yemin ederek (Hayır!) kelimasını kullanınca "Ve estağfirullah (Allah'a istiğfar ederim)" derdi. Yani bu, "Benden vaki ve sadır olup Allah'ın bildiği şeylere karşı Allah'a istiğfar ederim" demektir. Zira, her ne kadar bunda muaheze yoksa da, ebrarın hasenatı mukarrebini seyyiatıdır." ⁴⁰⁶

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

5816-1- عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ # عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَخْلِفُ بِأَبِيهِ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَخْلِفُوا بِأَبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ خَالِفًا فَلْيَخْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَصْنُمْتُ]. أخرجہ السنۃ .

1. (5816)- İbnu Ömer (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer (radiyallahu anhu)'in, babasını zikrederek yemin ettiğini işitti: "

"Allah Teala hazretleri, sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin veya sussun" buyurdu." [Buhari, Eyman 4; Müslim, Eyman 1, (1646); Ebu Davud, Eyman 5, (3250); Tirmizî, Eyman 8, (1534); Nesâî, Eyman 5, (7, 4, 5).] ⁴⁰⁷

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yemin sırasında uyulması gereken en mühim edeblerden birini tesbit etmektedir: Yemin Allah'ın adıyla yapılmalıdır. Allah'a kasem olsun denmelidir. Babama kasem olsun şeklinde baba zikredilerek yemin yasaklanmış olmaktadır. Hadisin bir başka veçhi şöyledir: "Babalarınız, analarınız veya putlarla yemin etmeyin, sadece Allah'ın adıyla yemin edin."

Şarihler, hadisi açıklarken Kureyş'in, cahiliye devrinde, babalarını zikrederek yemin ettiklerini, bunun onlar arasında yaygın bir âdet olduğunu belirtirler. Rivayetler Hz. Ömer'in de "Babama kasem olsun, babama kasem olsun" diye yemin etmiş bulunduğunu tasrih ederler. İbnu Ebi Şeybe'nin kaydında Hz. Ömer kendisi anlatır: "Bir grupla konuşuyorduk. Bir ara "Hayır! Babama kasem olsun!..." demiştim. Arkamdan birisi: "Babanızın adına kasem etmeyin!" dedi. Geriye dönüp bakınca, o kimsenin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) olduğunu gördüm. Şöyle diyordu: "Biriniz Hz. İsa'nın adıyla kasemde bulunsan helak olur. Kaldı ki Hz. İsa babalarınızdan daha hayırlıdır."

Tirmizî'nin İbnu Ömer'den kaydettiği bir rivayette İbnu Ömer bir adamın: "Hayır! Ka'be'ye yemin olsun!" diye yemin ettiğini işiti ve: "Allah'tan başka bir şeyi zikrederek kasem etmeyin. Zira ben, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Allah'tan başkasını zikrederek yemin eden kimse küfretilmiş veya şirk koşmuş olur" dediğini işittim" der.

Hemen belirtelim ki, buradaki "küfür ve şirk"le tehdid, zecrde mübalağa içindir. Mamafih Allah'tan başka şeyle yemin etmenin haram olduğuna hükmedenler bu hadisi esas almıştır.

2- Bu yasağın sebebini alimler şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka şeyle yemin yasağındaki sır şudur: Bir şeyle kasem, ona tazimi gerektirir. Hakikat-ı halde azamet (büyüklük) sadece Allah'a mahsustur." Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak tin (incir), zeytin, sema, Tur, duha (kuşluk vakti) gibi bazı mahlukata yemin etmektedir. Alimler bunu iki yoruma tabi tutarlar:

1) Onların ehemmiyetine, şerefine dikkat çekmek, o hususta düşünmeye, araştırmaya sevk etmek.

2) Bu yeminlerde mahzûf bir kelime vardır, takdiri şöyledir: Tinin Rabbine kasem olsun, kuşluk vaktinin Rabbine kasem olsun!.." gibi.

⁴⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287.

⁴⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/287-288.

⁴⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/289.

3- Hadisin zahiri her ne kadar, yeminin sadece Allah'la yapılacağını ifade ediyor ise de, fukaha, yeminin Allah'la zatı ile, yüce sıfatlarıyla da olabileceğinde ittifak etmiştir. Bir kimse "yeminim olsun" derse, ashab-ı rey ve fakihler bunu yemin kabul eder, gereğini tutmazsa hânis olur, kefarete gerekir. "Şu işi yaparsam kâfir olayım, Hristiyan olayım gibi sözlerin yemin sayılıp sayılmayacağı ihtilaflı ise de "yemin kastetmişse yemindir, hânis olursa yemin kefareti gerekir" denmiştir.

"Allah canımı alsın", "helak olayım" gibi kendisine beddua sayılan sözlerle yemin eden kimsenin bu sözü yemin olur mu olmaz mı ihtilaf edilmiştir. Hanefilere göre yemin değildir. Bazı alimler hânis olursa bir kefarete gerekir demiştir. Rivayetlerde gelen Resulullah'ın "Babası hakkı için kurtuldu" sözünün yemin kastı olmaksızın, lisan-ı nebeviden çıkan bir cümle olduğu kabul edilmiş, bununla ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.

4- Yasağın hükmüne gelince, bu meselede ulema ihtilaf etmiştir.

* Malikîler, tahrim mi kerahet mi hususunda iki görüş ileri sürmüş ise de meşhur olan "kerahet"dir.

* Hanbelîler de ihtilaf eder, ancak meşhur olan "tahrim"dir.

* Zahirîler de "haram" demiştir.

* Şafîîler de bu meselede ihtilaf etmiştir. İmam Şafîî: "Allah'tan başka bir şeyle yeminin masiyet olacağından korkarım" diyerek tereddüd izhar etmiştir. Ancak Şafîî'nin ashabının cumhuru buradaki kerahetin tenzihi olduğunda hemfikirdir. İmamul-Haramine: "Şafîî mezhebi bunun mekruh olduğuna kesin hükmeder" der. Bazıları şu tafsile yer verir: "Yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin Allah hakkında inandığı şekilde tazime değdiği itikadıyla hareket etmişse, bu şekilde yapılan yemin haramdır, böylesi bir itikad küfür olur. Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri bu inançla yapılan yemini kasteder. Ama, böyle bir tazim inancına yer vermeden Allah dışında bir şeyle yapılan yemin küfre nisbet edilmez, ancak yemini de yemin değildir. Maverdî der ki: "Hiç kimseye, bir başkasına Allah'tan başka bir şeyle yemin teklif etmesi caiz olmaz, talakla, azadlıkla, nezirle teklif caiz olmadığı gibi. Eğer hakim bunlardan biriyle yemin teklif edecek olursa cehli sebebiyle derhal azli gerekir." Nevevî der ki: "Allah'ın isim ve sıfatları dışında bir şeyle yemin etmek mekruhtur. Bu Resulullah ile olmuş, Ka'be, melekler, emanet, hayat, ruh vs. ile olmuş farketmez, hepsi de mekruhtur. Kerahetçe en şiddetlisi emanet ile yapılan yemindir."⁴⁰⁸

5817-2- وعن بريدة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ حَلَفَ بِأَمَانَةٍ فَلَيْسَ بِمُتْلٍ]. أخرجه أبو داود .

2. (5817)- Büreyde (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim emanetle yemin ederse bizden değildir!" [Ebu Davud, Eyman 6, (3253).]⁴⁰⁹

AÇIKLAMA:

1- Emanet, Kur'an'da geçen bir kelime olup onunla farz olan oruç, hacc, namaz gibi ibadetler, vedia (emanet), nakit, eman gibi şeyler kastedilir. Öyle ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yemin etmek emredilince, Allah'ın emirlerinden biri olan emanetle yemin etmek o emre aykırı bir davranıştır. Allah'ın sıfatları ile emirlerini eşit kılmak gibi yanlış bir davranış olur. Nitekim, diğer mahlukatla yemin de yasaklanmıştır.

"Bizden değildir" ifadesini alimler "müttakilerden değildir", "bizim sünnetimiz üzere (üsve) gidenlerden değildir", "Müslüman büyükleri zümresinden değildir" diye yorumlamışlardır. Her şeye rağmen, İmam Şafîî, "Allah'ın emaneti üzerine olsun şu işi yapacağım" cümlesini, yemin kasdıyla söyleyen bir kimsenin bu sözünü yemin kabul eder ve hânis olduğu takdirde kefareti vacib kılar. Yemin kastetmeden söylerse yemin olmaz. Malikîlerden Eşheb merhum: "Emanetle mahluk da kastedilir, Allah'ın zatının sıfatı da kastedilebilir, ikincisi kastedilince ağızdan çıkan söz yemin olur, birinci kastedilirse yemin olmaz" der. İmam Âzam'a göre de bir kimse: "Allah'ın emanetine yemin olsun!" derse bu sözü yemin sayılır. Şafîî, kasıt olmazsa yemin saymaz.⁴¹⁰

5818-3- وعن إبراهيم، يعني النخعي قال: [كَانُوا يَنْهَوْنَ، وَنَحْنُ غُلَمَانٌ، أَنْ نَحْلِفَ بِالشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ]. أخرجه البخاري في ترجمة .

3. (5818)- İbrahim Nehaî merhum anlatıyor: "Biz çocukken, (büyüklerimiz) bizi şahadet ve ahd ile yemin etmekten menederlerdi." [Buharî, Eyman 10.]⁴¹¹

AÇIKLAMA:

1- İslam uleması "eşhedu billahi", "şehidtu billahi" şeklinde sarfedilen sözün yemin sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefîler ve Hanbelîler bunun yemin olacağını kabul ederler. Nehaî ve Sevrî de bu

⁴⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/289-291.

⁴⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/291.

⁴¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/291-292.

⁴¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/292.

görüştür. Şafîiler "yemin kasdıyla olursa" şartını koşarak "yemin olur" demiştir. Şafîi'ye göre eşhedü (şehadet ederim) sözüyle yemini değil, Allah'ın emrini, vahdaniyetini kastetmiş olabilir. Bazı alimler sadece "eşhedü (şehadet ederim)" demenin yemin olmayacağını, "eşhedu billahi" derse yemin olacağını söylemiştir.

Hanbelîlerin racih görüşüne göre sadece eşhedu kelimesi de yemindir. Evzaî ve Rebîa'nın kavli de budur.

2- Şehadet ve ahd ile yeminden maksad "eşhedu billahi" veya "aleyye ahdullahi (Allah'ın ahdi üzerime olsun)" diyerek yemin etmektir.

Buhârî'nin Kitabı's-Şehadat'da kaydettiği veçhinde İbrahim Nehaî: "(Büyüklerimiz), şehadet ve ahdimiz sebebiyle bizi dövrlerdi" diyerek gereksiz yerlerde yemin etmeye dillerinin alışmamasına hususi gayret gösterdiklerini belirtir. Muhtelif hadislerde, ciddi bir gerek yokken yemin etmek, taleb edilmeden şehadette bulunmak yasaklanmıştır.⁴¹²

5819-4- وعن بريدة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ: إِنِّي بَرِيءٌ مِنَ اللَّهِ، فَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ. وَإِنْ كَانَ صَادِقًا فَلَنْ يَرْجِعَ إِلَى اللَّهِ سَأَلِمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي .

4. (5819)- Büreyde (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim yemin eder ve "...İslam'dan berî olayım!" derse, eğer sözünde yalancı ise, dediği gibi olur, yalancı değil de gerçeği söylemişse İslam'a salim olarak dönmeyecektir." [Ebu Davud, Eyman 9, (3258); Nesâî, Eyman 8, (7, 6).]⁴¹³

AÇIKLAMA:

Burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeminde başvurulmaması gereken bir ibareye dikkat çekmektedir. Kişinin: "Şu işi yaparsam -veya yapmazsam- İslam'dan berî olayım" şeklindeki yemini münasib bir yemin değildir. "Eğer sözünde yalancı ise, yalan olduğunu bile bile böyle bir söz sarfederse söylediği gibi olur" buyuruyor Resulullah ki, bu, o kimse hakkında pek ciddi bir kayıptır. Alimler: "Şunu yaparsam kâfir olayım" veya buna benzer bir sözle yemin eden kimse o şeyi yapacak olursa bu kimse kâfir olmuş mudur? diye münakaşa etmiştir:

* İbnu Abbas, Ebu Hureyre (radiyallahu anhüm), Atâ, Katâde ve cumhur-u fukaha: "Böyle bir kimseye yemin kefareti yoktur, kâfir de olmaz" derler. Ancak bunu kalbine yerleştirirse o zaman kâfir olur.

* Evzaî, Sevrî, Hanefiler, Ahmed, İshak: "Bu yemindir, üzerine kefaret terettüp eder" demişlerdir.

Her halukârda bu durumdaki bir kimseye tevbe gerekir. Kefaret gerekmez diyenler, işlenen cinayetin, yeminde hânîs olmaktan öte bir günah olduğunu kastederler. Buna da tevbe kefareti olur, tabii ki Allah affederse. Allah, böylesi vartalardan mü'minleri muhafaza buyursun.⁴¹⁴

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

5820-1- عن عمران بن حصين رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ مَصْبُورَةٍ كَاذِبًا فَلْيَتَّبِعُوا بَوَجهَهُ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود. «اليمين المصبورة» هي الزمة لصاحبها من جهة الحكم .

1. (5820)- İmran İbnu Husayn (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim, (mahkeme gereği, yapması icabeden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Ebu Davud, Eyman 1, (3242).]⁴¹⁵

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada rastgele bir yeminden değil, mahkemede bir hakkı tesbit veya nefyedecek bir davadaki yeminden söz etmektedir. İşte bir hak davasında karara müessir olacak yalan bir yemin, büyük bir mesuliyet sebebidir. O yalan yemini sebebiyle kişi, cehennemdeki yerini hazırlamaktadır. Hadiste sebebiyle diye tercüme ettiğimiz بَوَجهَهُ tabirinden "yüzünün üstüne" manası da çıkmaktadır. Bu durumda manayı: "Yalancı, yüzünün üstüne yıkılmış olarak kalacağı cehennemdeki yerini hazırlar" şeklinde anlayabiliriz. Hadiste geçen yemin-i masbure "hapsedilen yemin" demektir. Halbuki hapsedilen yemin değil, şahıstır. Şu halde esas maksad hapsedilen kişinin yapacağı yeminde yalan söylemeyi zikretmektir. İslamî muhakeme

⁴¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/292.

⁴¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/293.

⁴¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/293.

⁴¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/294.

usulünde ispatlayıcı delil getirme işi dava sahibine aittir. Davalı da yemin eder. Öyleyse hadis "hapse girdiği bir dava sebebiyle yalan yere yemin ederek hakkında yapılan iddiayı çürütürse" demek istiyor. Biz, metnin tercümesinde kelimelere değil, manaya uygun bir meal verdik.

Begavî, Şerhu's-Sünne'de: "Hadiste, kim bir başkasının elindeki aynı (malı) iddia eder veya o kimsede alacağı olduğunu dava eder, adam da bunu inkar ederse, söz, yemin ettiği takdirde davalıya ait olduğuna, beyyine (ispatlayıcı delil) getirmek de davacıya ait olduğuna delil vardır" der.⁴¹⁶

5821-2- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ حَلَفَ عَلَى مَالِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانٌ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ # مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا إِلَى آخِرِ الْآخِرَةِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا النَّسَائِيَّ.

2. (5821)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah: "Kim Müslüman bir kimsenin malı hakkında yalan yere yemin ederse, (Kıyamet günü) Allah'la karşılaştığında O'nu kendisine karşı gadablanmış bulur!" buyurdular. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu sözlerini tasdik eden ayetleri Allah Teala'nın kitabından okudular: "(Ahirzaman peygamberine iman hususunda) Allah'a verdikleri ahdi ve ettikleri yemini, az bir dünya malı karşılığında değiştirenlere gelince, onların ahirette hiçbir nasibi yoktur. Kıyamet gününde Allah onlara ne bir hitapta bulunur, ne rahmetiyle nazar eder ve ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı pek acı bir azaptır" (Al-i İmran 77). [Buharî, Eyman 17; Müslim, İman 234, (138); Ebu Davud, Eyman 2, (3243); Tirmizî, Tefsir, Al-i İmran, (2999).]⁴¹⁷

5822-3- وعن إياس بن ثعلبة الحارثي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِمِمينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. قَالُوا: وَلَوْ شَيْئًا يَسِيرًا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: وَلَوْ كَانَ قَضِيْبًا مِنْ أَرَاكِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَمَالِكٌ وَالنَّسَائِيُّ.

3. (5822)- İyas İbnu Sa'lebe el-Hârisî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim Müslüman bir kimsenin hakkını, yemini ile ele geçirirse artık onun için cehennem vacib olmuştur. Allah Teala ona cenneti de mutlaka haram kılmıştır."

"Ey Allah'ın Resülü! Az bir şey olsa da mı?" diye sormuşlardı.

"Misvak ağacından bir çubuk bile olsa!" cevabını verdi." [Müslim, İman, 218, (137); Muvatta, Akdiye 11, (2, 727); Nesâî, Kada 29, (8, 246).]⁴¹⁸

ACIKLAMA:

Yemin vasıtasıyla bir Müslüman kardeşinin malını ele geçiren kimsenin cehennemlik olması iki suretledir:

* Ya bu haramı helal addederek küfre düşmüş ve ebedî cehennem hayatını kazanmıştır.

* Ya da, bu haramı işlemenin günahı sebebiyle cezasını çekmek üzere muvakkaten cehenneme girmiştir. Böylece cennete ilk girenler arasında yer almaz.⁴¹⁹

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİNİN YERİ

5823-1- عن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَخْلِفُ أَحَدٌ عِنْدَ مَنْبَرِي هَذَا عَلَى يَمِينِ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكِ أَخْضَرَ، إِنْ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ، وَهَذَا لَفْظُهُ.

1. (5823)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa, mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Muvatta, Akdiye 10, (2, 727); Ebu Davud, Eyman 3, (3246); İbnu Mace, Ahkam 9, (2325).]⁴²⁰

ACIKLAMA:

⁴¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/294-295.

⁴¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/295.

⁴¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/295-296.

⁴¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/296.

⁴²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/297.

Bu hadis, minber-i şerifin hürmetini yüceltmektedir. Zira minberin yanındaki yemin ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

* Günaha sebep olan diye ifade ettiğimiz yemin-i âsimeyi şarihler yalan yemin diye açıklarlar. Aslında âsime vasfı yeminin değil, o yemini yapanın vasfı olması gerekir. Mecaz-ı mürsel nevinden yemine vasıf yapılmıştır.

* Yeşil misvak tabiriyle ehemmiyeti ve değeri son derece düşük olan şey kastedilmiştir. Çünkü o, parayla satılmayacak kadar bol bulunan bir nesnedir.

* Alimler: "Hadis, minber-i Nebi'nin yanında yalan yere yemin eden kimsenin günahının büyüklüğüne delildir" derler. Keza, bu hadisle istidlal eden bazı alimler: "Harem, Aleyhissalâtu vesselâm'ın minberi ve mescidi gibi muayyen yerlerde yemin eden kimseye karşı sert davranmak caizdir" demiştir. İbnu Hacer, cumhurun bu görüşte olduğunu kaydeder. Hanefîler ise, böylelerine sert davranmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sahabelerin bazısının, ihtilafı durumlarda hasımlarından rükünmakam arasında ve Resulullah'ın minberi üzerinde yemin etmeye çağırdıkları, bazılarının da bu çeşit davete icabet etmediği, sahabelerden bazılarının da Kur'an üzerine yemin etmeye çağırdıkları rivayetlerde gelmiştir.⁴²¹

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

5824-1- عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ خَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَقَالَ: إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَقَدْ اسْتَنْتَى، فَإِنْ شَاءَ رَجَعَ، وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ مِنْ غَيْرِ حَنْثٍ]. أخرجه 'اربعة'.

1. (5824)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yemin eder ve "inşaallah" derse istisna yapmış olur. Dilerse rücu eder, dilerse hânis olması mevzubahis olmadan terkeder." [Muvatta, Eyman 10, (2, 477); Ebu Davud, Eyman 11, (3261, 3262); Tirmizî, Eyman 7, (1531); Nesâî, Eyman 18, 39, (7, 12, 25); İbnu Mace, Kefarat 6, (2105- 2106).]⁴²²

AÇIKLAMA:

Hadis, bir şeyi yapıp veya yapmayacağı hususunda yemin eden bir kimsenin yeminine "inşaallah" ibaresini ilave ettiği takdirde, yerine istisna getirdiğini, dolayısıyla o işi yapmadığı takdirde hânis olmayacağını, kendisine yemin kefareti gerekmeyeceğini belirtmektedir.⁴²³

5825-2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: قَالَ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: 'طُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى تِسْعِينَ امْرَأَةً كُلُّهَا تَأْتِي بِفَارِسٍ مُقَاتِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَلَمْ يَقُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إِأْمْرَةً وَاحِدَةً، فَجَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: وَائِمْ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فُرْسَاناً أَجْمَعُونَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (5825)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Süleyman aleyhisselam (bir gün):

"Bugün, kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım. Hepsi de Allah yolunca cihad edecek bir yiğit doğuracak!" dedi. Arkadaşı (veya melek) ona:

"İnşaallah de barî!" uyarısında bulundu. Ama Hz. Süleyman inşaallah demedi.

Söylediği gibi, o gün, bütün hanımlarına uğradı. Kadınlardan sadece biri hamile kaldı. O da yarım insan doğurdu."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözüne devamla:

"Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun! Eğer Süleyman aleyhisselam "inşaallah" demiş olsaydı hepsi de Allah yolunda atlı olarak cihad eden çocuklara sahip olacaktı" buyurdu." [Buhârî, Enbiya 40, Eyman 3; Müslim, Eyman 23, (1654); Nesâî, Eyman 39, 40, (7, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Süleyman'ın mezkur kıssasına temas eden rivayet muhtelif vecihlerden, bazı noksan ve ziyadelerle gelmiştir. Bunlardan bir kısmını Buhârî kaydetmiştir.

* Rivayetler, Hz. Süleyman'ın hanımlarının sayısını değişik gösterir: Altmış, yetmiş, doksan, doksan dokuz, yüz. İbnu Hacer bu farklılıkları şöyle yorumlar: "Altmış kadın hür hanımlarıdır, daha fazlası cariye veya bilakistir. Yetmiş, mübalağa içindir. Doksan ve yüz'e gelince bu, doksandan fazla, yüzden az olduklarını ifade eder. Doksan diyen küsuru atmış olur, yüz diyen yuvarlak hesaplama üste

⁴²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/297.

⁴²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/298.

⁴²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/298.

tamamlamış olur..." Vehb İbnu Münebbih'ten gelen bir rivayete göre Hz. Süleyman'ın bin adet hanımı mevcuttu. Bunlardan üç yüz tanesi mehîre (yani mehri yüksek hür kadın), yedi yüzü de cariyedir. Bunu te'yid eden ve el-Müstedrek'te kaydedilen bir rivayete göre, Hz. Süleyman'ın camdan mamul bin beyti (evi) vardır. Beytler ahşap üzerine inşa edilmiştir, içlerinde üç yüz asaletli hanımı, yedi yüz de cariyesi ikamet etmektedir.

* Hz. Süleyman aleyhisselam, hayır temennisi sadedinde her hanımından Allah yolunda cihad edecek bir evlad sahibi olacağını söylüyor. Fakat, ümidi ve arzusu çok fazla olduğu için temenni üslubunu aşarak cezmen söylüyor. Onun bu davranışında hayır kasdı, rızayı İlahî arzusu esastır, dünyevî bir düşünce mevcut değildir. Seleften bazı büyüklerimiz: "Resulullah bu hadislerinde, Allah'a tevfizden yüz çevirip temenniye yapışmanın afetine karşı uyarmaktadır" demiştir. Hz. Süleyman'ı, Resulullah'ın ifadesiyle büyük zarara uğratan, inşaallah demeyi unutmasına sebep olan şeyin, bu hal yani temenni duygusunun galebesi olduğunu da belirtirler.

* Rivayetlerde Hz. Süleyman'a inşaallah demeyi hatırlatan arkadaşı mı, melek mi ihtilaflıdır. Bazı rivayette "arkadaşı veya melek" diye şekk ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde de, "arkadaşı yani melek" denmiştir. Bu durum arkadaştan muradin melek olduğuna dair gelen ibarenin Resulullah'ın bir açıklaması olmayıp, sonradan ravilerce yapılan tefsirî bir derc olduğunu gösterir. Öyleyse bazı alimlerce: "Bu, yanında kitaptan bir ilim olan Asif İbnu Berhiya adındaki zattır" şeklinde yapılan tefsirlerin, sağlam bir karineye dayanmadığını söyleyenler daha haklı gözükmektedir.

Aslında arkadaşı ile melek tabirleri arasında zıtlık yok, ancak arkadaşı daha umumi bir mana taşır. Esasen Hz. Süleyman'ın cinnî ve insî yardımcıları ve müşavirleri vardı.

* Hz. Süleyman'ın inşaallah dememesi, onun kalbinde olmadığı manasına gelmez. Bilakis, bir peygamber olarak inşaallah'ın ifade ettiği mana ve mefhumu kalbinde eksiksiz taşıyordu. Ancak, önce kalbindeki ile iktifa etti. Sonra da onu, -dendiğine göre kendisine arız olan bir sebepten dolayı- diliyle söylemeyi unuttu. Bunun cezası olarak da sakat bir çocuktan başka bir şey elde edemedi. Resulullah: "Eğer inşaallah deseydi hânîs olmayacaktı" (yani sözü aynen vaki olacak, söylediği sayıda, Allah yolunda cihad edecek atlı yiğitleri olacaktı)" buyurmuştur. Bu mana rivayetlerde farklı ibarelerle ifade edilmiştir.

2- Ulema hadisten bir çok fevaid çıkarmıştır:

* Hayır işleri yapmak üzere esbabını hazırlamak fazilettir.

* Birçok mübah ve lezzetli şeyler, niyet ve kasıtle müstehab derecesine yükselir.

* İstikbale matuf olarak "şunu yapacağım" diyen kimsenin inşaallah demesi müstehabtır.

* Yemine inşaallah takmak, yeminin hükmünü kaldırır. Ulema: "İnşaallah kelimesi yemine muttasıl olursa hükmü kaldırır" demekte ittifak eder. Bununla istidlal edenler yeminle inşaallah arasına girecek az miktardaki kelamın ittisali bozmayacağını söyler.

* Hadis, yeminin hükmünü kaldırmada, inşaallah lafzınının telaffuzunun şart olduğuna, niyyetin, içinden geçirmenin yetmeyeceğine delildir. Ulema bu meselede de ittifak etmiştir.

* Hadis, peygamberlerin ibadet ve ilimlerle meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen, erkeklik ve cima yönüyle müstesna bir güç sahibi olma hususiyetini taşıdıklarını, Allah'ın onları bu meselede mümtaz kıldığını ifade eder. Nitekim bu durum, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında, inkârı kabil olmayan parlak mucizelerinden biri olarak karşımıza çıkar: Rabbine olan fazlaca ibadetlerine, ilim ve tebliğ faaliyetlerine, halka olan çeşitli meşguliyetlerine ve hatta bedenî zaafı gerektiren yiyip içmesindeki azlığa, darlığa rağmen çok cima ile mümtaz olmuştur. Bir gecede sayıları on biri bulan bütün hanımlarına tek gusülle uğradığı rivayetlerde gelmiştir. Bazı alimler bu rivayetlerden hareketle: "Allah'a karşı en ziyade takva sahibi olanların şehveti daha güçlü olur. Zira muttaki olmayan kimse, nazar ve benzeri yollarla tatmin bularak gücünü zayıflatır" demiştir.

* Zann-ı galibe dayanarak istikbalde olacak şeyden haber vermek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman, zannına dayanarak vahye dayanmadan, cezmen ihbarda bulunmuştur. Bunu vahye dayasaydı mutlak olurdu.

* Peygamberler de sehiv yapabilirler, bu haklarında caizdir. Sehiv onların makamlarının yüceliğine halel vermez.

* Yemin sırasında Allah'ın ismini zikretmemek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman "bugün kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım..." derken yemin etmiştir, fakat Allah'a kasem olsun diyerek Allah'ın ismini zikretmemiştir. Bunun yemin olduğuna delil Aleyhissalâtu vesselâm'ın, hadisın bazı veçhinde "...İnşaallah deseydi hânîs olmayacaktı" sözüdür. Zira hânîs, yemininde durmayana denir. Öyleyse Hz. Süleyman'ın sözünde Allah ismi mukadderdir. Öyleyse yemin için ismullahı şart görmeyenler için hadis delildir ve "yemin olsun!" "kasem olsun", "ahdim olsun!" gibi ifadeler yemindir. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Hanefiler bu görüştedir. Malikîler: "Niyeti yeminse" şartıyla yemin kabul ederler. Bazı Şafîîler "mutlak olarak yemin değildir" derler.

* Söylemesi çirkin olan kelamı kinaye yoluyla ifade caizdir. Nitekim rivayette Hz. Süleyman cimayı kast ederek: "Kadınlarıma uğrayacağım" demiştir.⁴²⁴

ALTINCI FASIL

⁴²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/299-301.

YEMİNİ BOZMAK

5826-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ خَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَكْفُرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي .

1. (5826)- Hz. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal kefarete vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlı olanı yapsın." [Müslim, Eymân 12, (1650); Muvatta, Eymân 11, (2, 478); Tirmizî, Eymân 6, (1530).]⁴²⁵

5827-2- وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنِّي وَاللَّهِ إِن شَاءَ اللَّهُ أَخْلَفْتُ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِكْفَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ]. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

2. (5827)- Hz. Ebu Musa radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşallah, herhangi bir şeye yemin edilince, yeminin aksini yapmayı daha hayırlı göreceğim olsam, yeminimi kefaretle, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım." [Buharî, Eymân 14; Müslim, Eymân 10, (1649); Ebu Dâvud, Eymân 17, (3276); Nesâî, Eymân 15, (7, 9, 10), Sayd 33, (7, 206).]⁴²⁶

5828-3- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَخْنُثُ قَطُّ فِي يَمِينٍ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ كَفَّارَةً، فَقَالَ: أَخْلَفْتُ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتُ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِ تَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَكَفَرْتُ عَنْ يَمِينِي]. أخرجه البخاري .

3. (5828)- Hz. Aişe radiyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radiyallahu anh, aziz ve celil olan Rabbimiz yemin kefareti indirinceye kadar yaptığı yeminlerinde hiç hânis olmadı. Ayet inince dedi ki: "Artık, bir yemin edip, sonra aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu göreceğim olsam, (yeminim yerini bulsun diye direnmem) derhal daha hayırlı gördüğüm hususu yapar, yeminim için de kefarete ederim." [Buharî, Eymân 1.]⁴²⁷

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen üç hadis, herhangi bir hususta "şunu yapacağım!" veya ".yapmayacağım!" diye yemin edildikten sonra, yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmeye teşvik etmektedir.

Fayda getirmeyecek şeyi "yemin ettim" diye yapmada ısrarın bir manası yoktur, yemin kefareti bulunarak zararlıdan vazgeçmek en sağlıklı yoldur. Bu hususun, yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de ele alınıp, ders verilmiş olması meseleye bir başka ehemmiyet kazandırmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz ayet meâlini yeri gelmişken bir kere daha kaydetmek isteriz: "Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanlışmanızdan dolayı sizi mesul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise, kendi âilenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek, yahut bir köle veya cariye hürriyetine kavuşturmadır. Buna imkan bulamayan, üç gün oruç tutar. Edip de bozduğunuz yeminlerin kefareti budur. Her şeye yemin etmemek, ettiğiniz yemini unutmamak ve bozmamak, bozduğunuz yeminin de kefareti vermek suretiyle yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor" (Maide 89).

Kur'an-ı Kerim, bu meseleyi te'yiden bir başka yerde tekrar ele alır: "Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, günden sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye mâni kılmayın..." (Bakara 224).

Yukarıda, bilhassa 5828 numarada Hz. Ebu Bekir ile ilgili rivayet, yerine getirilmesi mahzurlu olan yeminlere uyulmayıp, kefarete ödeme ruhsatını veren bu vahiylerin İslâm cemiyetine nasıl bir rahatlama getirdiğini açıkça göstermektedir: Bu vahiy gelinceye kadar, zarar getirecek de olsa her yeminin gereğini yerine getiren Hz. Ebu Bekir, vahiyden sonra mahzurlu gördüğü işleri, yeminine rağmen yerine getirmiyor, kefarete ödeyip vicdanî huzursuzluktan kurtuluyor. Hz. Ebu Bekir, bu sözü, Hz. Aişe'nin ifk hadisesinde en çok rol sahibinin Mistah radiyallahu anh'nin olduğunun ortaya çıkmasıyla gelişen hadiseler üzerine söylemiştir. Şöyle ki: Hz. Aişe'ye iftira atanların başında Mistah'ın geldiğini öğrenen Hz. Ebu Bekir, Mistah'a yapmakta olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti. Bunun üzerine şu mealdeki ayet nazil oldu: "Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar da, yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret etmiş olanlara bir daha bağıştta bulunmamak hususunda yemin etmesinler, affetsinler ve müsamaha göstereyinler. Allah'ın sizi affetmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Nûr 22). Bu vahiy üzerine Hz. Ebu Bekir, Mistah'a olan yardımı tekrar başlatır.

⁴²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/302.

⁴²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/302.

⁴²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/303.

Kaydedilen ikinci hadis de, bu mevzuda Aleyhissalâtu vesselâm'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmıyor, daha hayırlı gördüğü işi yapıyor ve yeminini bozduğu için kefarete bulunuyor. Birinci hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ümmete yemin sebebiyle şerri işlememesini, hayır nede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için kefaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir. Bakara sûresinden kaydettiğimiz âyet, bu meselede ne kadar açık ve çarpıcı: Allah adına yapılan yeminler:

* Hayır yapmaya mani olmamalıdır.

* Günahtan sakınmaya mani olmamalıdır.

* İnsanların arasını düzeltmeye mani olmamalıdır.

Yemin, yeminde durmak, kişinin şahsiyetini güçlendiren, kendisine olan güveni artıran bir husustur. Yemininde duran insanlar, daha sıkı, daha güvenli dayanışmaya girebilirler, teşebbüs güçleri artar. İctimâî yönü fazla olan yemin müessesesi, Kur'an nazarında mühim bir hadisedir. Bu sebeple tekrar tekrar, değişik yönleriyle ele alınmıştır. Şu âyetle, meselenin başka yönlerine temas edilmiştir:

"Allah sizi, yanlışlıkla veya yanlış olarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok bağışlar; halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat tanır" (Bakara 225).

Yemini tutmanın ehemmiyetini tesbitte şu ayet de ehemmiyetli bir yer tutar:

"Hanımlarıyla cinsî temasta bulunmamak üzere yemin edenler için dört aylık bir bekleme vardır. Bu müddet içinde yeminlerini bozup, kefareti verirlerse şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Bakara 226).⁴²⁸

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

* NİYET

5829-1- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الْيَمِينُ عَلَى نِيَّةِ الْمُسْتَخْلِيفِ، وَفِي أُخْرَى: يَمِينُكَ عَلَى مَا يُصَدِّقُكَ بِهِ صَاحِبُكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

1. (5829)- Ebu Hureyre radiyallahu anı anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Yemin, yemin isteyen niyetine göredir"

Bir diğer rivayette: "Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir" denmiştir. [Müslim, Eymân 21, (1653); Ebu Dâvud, Eymân 8, (3255); Tirmizî, Ahkâm 19, (1354).]⁴²⁹

AÇIKLAMA:

* Nevevî hadisin manasını şöyle açıklar: "Bu hadiste, hâkimin yemin talebi üzerine yapılan yemin kastedilmektedir. Şöyle ki: Bir adam birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hâkim davalıya yemin ettirecektir. İşte davalı hâkimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etse bile, adamın yemini hâkimin söylediği maksada göre mün'akit olur, niyetini gizleyip tevriyede bulunması adama (Allah katında) fayda vermez. Ulemâ bu meselede ittifak eder, delil de sadedinde olduğumuz hadis ve icmadır.

Halbuki diğer hallerin tamamında yemin, yemin edenin niyetine bağlıdır. Bu umumî hükme istisna teşkil eden yemin, kendisiyle alâkalı bir davada hâkimin teklif ettiği yemindir, bu yeminde, yemin edenin değil, yemin isteyen hâkimin veya nâibin zikrettiği maksad esastır, yeter ki yemin isteyen yemin isteme hakkı olsun."

* Haksızlık halinde yemin, yemin edenin niyetine göredir. Burada tevriye (asıl niyeti gizleme) caiz ve faydalıdır. Bunun örneği 5831 numarada, az sonra gelecek olan rivayette görülür: Süveyd İbnu Hanzala anlatıyor: "Resûlullah'a gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda Vâil İbnu Hucr da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Halkı yemine zorladılar. Ben Vâil'in kardeşim olduğuna yemin ettim, böylece Vâil'i saldı. Resûlullah'a gelip, bizi yemine zorladıklarını, ben de: "Vâil kardeşimdir" diyerek yemin ettiğimi söyledim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Doğru söyledin, Müslüman Müslümanın kardeşidir" buyurdular." Burada Süveyd, haksız muamele karşısında tevriye yapıp arkadaşını kurtarmış ve Resulullah bunu te'yid etmiştir.

* Hadiste geçen "arkadaş"tan murad müddeî de denilen davacıdır.⁴³⁰

* LAĞV

⁴²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/303-304.

⁴²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/304.

⁴³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/305-306.

5830-1- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [أُنزلت هذه الآية: يُؤاخذكم الله باللغو في أيمانكم. في قول الرجل: والله، وبلى والله]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود.

1. (5830)- Hz. Aişe anlatıyor: "Şu ayet kişinin kullandığı "Vallahi hayır!" "Billahi evet!" gibi sözler sebebiyle nazil olmuştur. (Meâlen): "Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mes'ul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise..." (Maide 89). [Buhârî, Eymân 14; Muvatta, Eymân 9, (2, 477); Ebu Davud, Eymân 28, (3254).]⁴³¹

AÇIKLAMA:

Lağv, lügatta itibar edilmeyen, değer verilmeyen söz manasına gelir. Yemin bahsinde lağv, Hz. Aişe'nin açıkladığı üzere, mükellefin dilinden kasıtsız olarak çıkan sözdür. "Bu, zann-ı galibe göre yapılan yemin" diye açıklayan da olmuştur. Binaenaleyh yanlışlıkla veya doğru zannıyla yalan yere yapılan yeminler yemin-i lağv olarak değerlendirilmiş ve buna bir hüküm terettüp etmeyeceği kabul edilmiştir. Bu nevi yemini yapanların Allah'ın affına mazhar olacağı umulur. Ayet-i kerîmenin de bunu ifade ettiği kabul edilmiştir. Dilimizi fuzulî yere yemine alıştırmamak en doğru yol ise de, yemin-i lağv sebebiyle kişinin hânis olmadığını, binnetice kefaret gerekmeceğini bilmemiz faydalıdır.⁴³²

* TEVRİYE

5831-1- عن سويد بن حنظلة رضي الله عنه قال: [أَخْرَجَنَا نُرَيْدُ رَسُولِ اللَّهِ #، وَمَعَنَا وَائِلُ بْنُ حُبْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخَذَهُ لَهُ. فَتَحَرَّجَ الْقَوْمُ أَنْ يَخْلِفُوا وَخَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَاتَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ # فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ الْقَوْمَ تَحَرَّجُوا أَنْ يَخْلِفُوا وَخَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فَقَالَ: صَدَقْتَ. الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ]. أخرجه أبو داود. «النَّحْرُج» الهرب من الوقوع في الحرج وهو «ثم .

1. (5831)- Süveyd İbnu Hanzala radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Beraberimizde Vâil İbnu Hucr radiyallahu anh da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Herkesi yemin etmeye zorladılar. Ben, "o, kardeşimdir" diye yemin ettim. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Resûlullah'a gelince olup biteni anlattım. "(Önümüzü kesen) grup herkesi yemine zorladı, ben de onun kardeşim olduğuna yemin ettim" dedim. "Doğru söylemişsin, Müslüman Müslümanın kardeşidir!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Eymân 8, (3256); İbnu Mâce, Kefârât 14, (2119).]⁴³³

AÇIKLAMA:

Tevriye, gizleme demektir. Yeminde asıl maksadı gizlemeye de tevriye denmiştir. Kişi muhatabını aldatarak hakiki maksadını gizleyecek bir muhtevada yemin edebilir. Bu çeşit bir yemin câiz midir, câizse hangi şartlarda caizdir? Ulemâ meseleyi rivayetlere dayanarak tahlil etmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun caiz olduğu yer vardır. Nevevî der ki: "Elhasıl, yemin kâdı veya naibinin kendisini ilgilendiren bir davada talep ettiği yemin dışındaki bütün hallerde yemin edenin niyetine göre değerlendirilir". Nevevî devamla tevriye için der ki: "Tevriye ile kişi her ne kadar hânis olmaz ise de, yemin talep edenin hakkını iptal edecek ise böyle bir tevriyeyi yapmak caiz değildir. Bu hususta ulemâ icma etmiştir." Kadı İyâz şu hususta da icma vaki olduğunu kaydeder: "Yemin talep edilmediği ve yeminine bir hak taalluk etmediği halde yemin eden kimse için niyeti esastır, sözü de kabul edilir. Ancak, üzerinde bir başkasının hakkı varsa, talep üzerine veya kendiliğinden yaptığına bakılmaksızın yeminin zahiri ile hükmedilir, bu hususta ihtilaf yoktur."⁴³⁴

* İHLAS

5832-1- عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [اخْتَصَمَ رَجُلَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # فَسَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ # الْمُدَّعِيَّ الْبَيِّنَةَ فَلَمْ يَكُنْ لَهُ بَيِّنَةٌ فَاسْتَحْلَفَ الْمَطْلُوبَ فَحَلَفَ بِاللَّهِ الَّذِي إِلَهَ آهُوَ، فَقَالَ #: بَلَى قَدْ فَعَلْتُ، وَلَكِنْ قَدْ غَوَّرَ لَكَ بِإِحْصِ قَوْلِ إِلَهٍ اللَّهُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5832)- İbnu Abbâs radiyallahu anhümâ anlatıyor: "İki kişi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti.

⁴³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/306.

⁴³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/306.

⁴³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/307.

⁴³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/307.

Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır, sen (iddia edileni) yaptın. Velâkin Lâilâhe İllallah sözündeki ihlas sebebiyle mağfiret olundun!" buyurdu" [Ebu Dâvud, Eymân 16, (3275).]⁴³⁵

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), davalının bile bile yalan yere yemin ettiğini vahiy yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Normalde, vahiy beklemeksizin hükmü hep zahire göre veren Resûlullah, burada davalının yalan yere yemin ettiğini yüzüne haykırmıştır. Bu hal, zaman zaman hükümleri vahye müsteniden verdiği delil olmaktadır.

Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm, burada mevzubahis olan davalının, yalan yemin etmekten hasıl olan günahının, yemin esnasında telaffuz ettiği kelime-i tevhidin bereketine mağrifet edildiğini söylüyor. Alimler, bu hadisi esas alarak büyük günahların "tevhid kelimesi" ile affedilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim Ahmed İbnu Hanbel'in, İbnu Ömer'den kaydettiği bir hadiste şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adama: "Sen şu şeyi yaptın mı?" diye sormuştu. Adam:

"Hayır! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kasem olsun yapmadım!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cibril'in kendisine, "O, söylediğin şeyi yaptı. Ancak Allah, onu, "kendisinden başka ilah olmayan Allah" sözünden dolayı affetti" dediğini haber verdi." İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, benzer bir hadisin sonunda şu ziyade yer alır: "... Cebrail gelerek, adamın yalancı olduğunu, bunun nezdinde diğerinin hakkı bulunduğunu haber verdi. Aleyhissalatu vesselâm da davalıya, "davacının hakkını" vermesini emreder, yalan yere yaptığı yeminin kefarete, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmesinin veya şehadetinin yettiğini belirtir."

Şunu hemen kaydedelim: Yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Bu husus bir çok hadiste beyan edilmiştir. Yalan yere yeminin ıstılâhî adı elyemînu'lgâmustur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemîn-i gâmusu: "Müslüman kişinin malına sahiplenmeye sebep olan yalan yemin" diye tarif etmiştir: **الَّذِي يَقْطَعُ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ**⁴³⁶

* LİCÂC

5833-1- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: نَحْنُ الْخُرُونَ السَّابِقُونَ؛ وَقَالَ: 'نَ يَلِجُ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ أَتَمَّ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي افْتَرَضَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ. يَقَالُ: «لَجَ يَلِجٌ وَاسْتَلَجَ فِي يَمِينِهِ» إِذَا لَحَ فِي اسْتِمْرَارٍ عَلَيْهَا وَتَرَكَ تَكْفِيرَهَا وَرَأَى أَنَّهُ صَادِقٌ فِيهَا. وَقِيلَ هُوَ أَنْ يَحْلِفَ وَيَرَى أَنْ غَيْرَهَا خَيْرٌ مِنْهَا فَيَقِيمَ عَلَى تَرْكِ الْكَفَّارَةِ وَالرَّجُوعَ إِلَى مَا هُوَ خَيْرٌ فَذَلِكَ أَتَمُّ لَهُ: أَى أَكْثَرَ إِتْمَاءً مِنْ أَنْ يَأْتِيَ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ .

1. (5833)- Hz. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) : "Biz öne geçecek sonuncularız!" buyurdular. Keza:

"Birinizin ailesine karşı yaptığı yeminde inadlaşması, Allah nazarında Rab Teâlâ'nın farz kıldığı kefareti ödemesinden daha ağır bir günahtır!" buyurdu." [Buharî, Eymân1; Müslim, Eymân 26, (1655).]⁴³⁷

AÇIKLAMA:

Licâc, yaptığı yemini yerine getirmede ısrar etmektir. Halbuki yeminde ısrar caiz değildir. Yeminin bozulması daha hayırlı gözükiyorsa yemin bozulur, hayırlı olan aksi yapılır. Ancak yemin kefareti ödenir. Öyleyse bilhassa ailesine karşı yapılan yeminden, kefaret ödeyerek hemen dönmek gerekir. Bu hadis, böyle bir yeminden dönmenin Allah nazarında daha büyük bir kusur teşkil edeceğini, yemin sahibini daha günahkâr kılacağını ifade etmektedir. Bu davranışa giren kimse, azîz ve celîl olan Allah'ı, böylesi yeminlerimizden kefarete ödeyerek dönmemizi talep eden emirlerini dinlememiş olmaktadır.⁴³⁸

SEKİZİNCİ FASIL

KEFARET

⁴³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/308.

⁴³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/308-309.

⁴³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/309.

⁴³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/309.

5834-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلْفِهِ: بِأَلْتِ وَالْعُرَى. فَلْيَقُلْ: إِلَهَ إِي اللَّهِ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَى أَقَامِرَكَ فَلْيَتَصَدَّقْ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي بِشَيْءٍ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ قَالَ الْخَطَّابِيُّ: أَيُ فَلْيَتَصَدَّقْ بِقَدَرِ مَا كَانَ قَدْ جَعَلَهُ خَطَرًا فِي الْقَمَارِ .

1. (5834)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kim yemin eder ve yemininde: "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" derse hemen "Lailahe illallah!" desin. Kim de arkadaşına: "Gel seninle kumar oynayalım" derse hemen (birşeyler) tasadduk etsin!" [Buhâri, Eyman 5, Tefsir, Necm, Edeb 74, İsti'zan 52; Müslim, Eyman 5, (1647); Ebu Davud, Eyman 4, (3247); Tirmizî, Nüzur 17, (1545); Nesâî, Eyman 11, (7, 7).]⁴³⁹

5835-2- وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [كُنَّا نَذْكُرُ بَعْضَ أَمْرٍ وَأَنَا حَدِيثُ عَهْدٍ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَحَلَفْتُ بِأَلْتِ وَالْعُرَى. فَقَالَ لِي أَصْحَابِي: بِشَيْءٍ مَا قُلْتَ، قُلْتَ هُجْرًا، فَاتَّيْتُ النَّبِيَّ #، فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: قُلْ إِلَهَ إِي اللَّهِ وَخُذْ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنْفُتْ عَلَى يَسَارِكَ ثَنًا، وَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ تَعَذَّلْتُ. أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ .

2. (5835)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. "Lat ve Uzza'ya kasem olsun!" diyerek yemin ediverdim. Arkadaşlarım bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip durumu anlattım:

"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semanın mülkü O'na aittir. Bütün hamdler de onadır, O her şeye kadirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!" buyurdular." [Nesâî, Eyman 12, (7, 7-8).]⁴⁴⁰

ACIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Müslümanların yemin adabından en mühimini belirtmektedir: Yeminler Allah'ın adına olmalıdır, başka çeşit yeminlerden kaçınmalı ve bilhassa cahiliye putlarının adıyla yemin yapılmamalıdır.

2- Lat ve Uzza, cahiliye Araplarının en büyük putlarından ikisinin ismidir. Kur'an-ı Kerim'de de zikirleri geçer. Bunlardan Lat, Taifte Sakif kabilesine ait bir putun ismidir. Yeri hususunda bazı ihtilaflar gelmiştir. Bir kısım rivayetlere göre Mekke'dedir, bir kısmına göre de Nahl'dedir ve put Kureys'e aittir.

Uzza ise, Gatafan kabilesinin tapındığı bir ağaçtır. Bazı rivayetlerde ise put olduğu belirtilir. Gerek Lat ve gerek Uzza'nın birer mabed ismi olduğu da gelen rivayetler arasındadır.

3- İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Ulema dedi ki: "Kim Lat ve Uzza'ya veya bir başka puta kasem ederse veya: "Şu işi yaparsam Yahudi olayım, Nasranî olayım veya İslam'dan dışarı çıkayım veya peygamberi reddetmiş olayım" derse bu yemin mün'akid olmaz, adamın Allah'a istiğfar etmesi gerekir, ona kefarete terettüp etmez. Lailahe illallah demesi müstehab olur." Hanefilere göre kefarete gerekir, ancak: "Ben ehli bid'a olayım", "Peygamberi terketmiş olayım" gibi sözler hariç, bunlarda kefarete gerekmez. Bu sözü sarfeden küfre düşer mi düşmez mi ihtilaflıdır.

Nevevî, bu çeşit sözlerle yemin etmenin haram olduğunu, edene tevbe gerekeceğini söyler. Nevevî'den önce Maverdî ve başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir.

Hattâbî, Bagavî bir kısım alimler: "Bu hadiste İslam dışı şeylere kasemde bulunanlara bununla günahkâr da olsalar kefarete gerekmeyeceğine, ancak tevbe gerekeceğine delil vardır" derler. Onlara göre, tevbe de, Resulullah'ın tevhid kelimesini emretmesi sebebiyle gerekmektedir. Böylece, Aleyhissalâtu vesselâm, yemin edenin cezasının günahıyla ilgili olacağına, malıyla ilgili bir şey terettüp etmeyeceğine işaret etmiş olmaktadır. Tevhidi emretmiş olması da Lat ve Uzza'ya kasemin kâfirlere benzemeyi getirmesindendir. Böylece, tevhidle telafi edilmesini emretmiş olmaktadır.

Tîbî der ki: "Lat ve Uzza ile yeminden sonra kumarın zikredilmiş olmasındaki hikmet şudur: "Bu yemini yapan, yeminde kâfirlere muvafakat etmiş olmaktadır, bu sebeple tevhid emredilmiştir, kumara çağırana da, oyunda onlara muvafakat etmiş olmaktadır, bunun kefareti için de sadaka verilmesi emredilmiş olmaktadır."

Hadis, eğlenceye çağıran kimseye, sadaka vermenin kefarete olduğunu ifade eder, oynayan kimsenin kefaretinin te'kidli olacağı açıktır.⁴⁴¹

İLAVELER BÖLÜMÜ

(Burada dört fasıl vardır)

⁴³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/310.

⁴⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/310-311.

⁴⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/311-312.

*

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

*

İKİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ AFETLERE GİREN HADİSLER

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

LİSANIN AFETLERİYLE İLGİLİ HADİSLER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLERE GİREN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

5836-1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَ: يَا عُمُ! احْفَظِ اللَّهَ بِحَفَظِكَ، احْفَظِ اللَّهَ تَجِدْهُ نُجَاهَكَ، أَوْ قَالَ أَمَامَكَ، تَعَرَّفَ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَغْرِفُكَ فِي الشَّدَةِ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ تَعَالَى، وَإِذَا اسْتَعْنَيْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ تَعَالَى، فَإِنَّ الْعِبَادَ لَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ تَعَالَى لَكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ، حَفَّتِ الْقُومُ وَطُوبِتِ الصُّحُفُ، فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ لِلَّهِ تَعَالَى بِالرَّضَا فِي الْيَقِينِ فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَإِنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكَرَّرَ خَيْرٌ كَثِيرًا، وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّصَرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأَنَّ الْفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرُ يُسْرَيْنِ]. أخرجه رزين بهذا اللفظ، والترمذي باختصار .

1. (5836)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkinde idim. Bana şu nasihatla bulundu:

"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebini) koru, Allah da seni (dünya ve ahirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünya ve ahiretin fenalıklarına karşı hamî) bulasın -veya önünde demişti-. Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısin. (Dünya ve ahiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemlerin mürekkebi kurudu ve sayfalar dürüldü. Sen, yakinî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret(i ilahî) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır." [Rezun bu elfazla tahrir etmiştir. Tirmizî'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Sıfatu'l-Kıyamet 60, (3518).]⁴⁴²

AÇIKLAMA:

1- Hadisin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar imkan nisbetinde parantez içerisinde olmak suretiyle metine dahil edildi.

2- Burada biraz açıklama kaydedeceğimiz husus hadisin son kısmında geçen "bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır" ifadesidir. Bu ibare biraz kapalıdır. Buradaki "bir zorluk" ve "iki kolaylık"tan murad nedir?

⁴⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/314-315.

İbnu Kesir, İnşirah suresinde geçen "Şüphesiz, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır" (İnşirah 5-6) ayetlerini açıklarken ayetle ilgili olarak Katâde'nin bir yorumunu kaydeder: "Ayette zorluk manasına gelen **الْعُسْرُ** marife olarak iki sefer geçmektedir; keza kolaylık manasına gelen **يُسْرٌ** sefer geçmektedir, ama bu nekredir. Dolayısıyla marife olan zorluk (el-usr) kelimeleri marife oldukları için aynı zorluk tek zorluk olmakta, kolaylık manasına gelen **يُسْرٌ** ise nekre olduğu için her biri ayrı olan iki kolaylık sayılmaktadır. Böyle olunca, ayet-i kerimde bir zorluğa bedel iki kolaylık mevzubahis edilmiş olmakta ve Resulullah: "İki kolaylığa bir zorluk asla galebe çalamayacak" diye sevinçle müjdelemektedir. Rivayet aynen şöyle: "Hasan-ı Basrî (mürsel olarak) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ferahlı ve mesrur bir çehle ile gülererek çıktı. Şöyle diyordu: "Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Zira şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."

Mevzuyla ilgili olarak İbnu Kesir'in kaydettiği bir diğer rivayeti de burada kaydetmeyi faydalı görüyoruz: "Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bir kayanın karşısında oturuyordu. Bir ara: "Zorluk gelip şu kayanın içine girse mutlaka kolaylık peşinden gelip içeri girer ve oradan zorluğu çıkarır" buyurdu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: "Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır" mealindeki ayetleri inzal buyurdu."

Bir diğer rivayette Resulullah şöyle buyurmaktadır: "Semadan yardım, çekilen şiddet miktarınca iner, sabır da musibet miktarınca iner."

Öyle ise, ayet ve hadisler, mü'mine ümid ve metanet verme gayesini gütmektedir: Sıkıntımız ne kadar şiddetli, musibetimiz ne kadar büyük olursa olsun, ye'se düşmeye gerek yok. Cenab-ı Hak o nisbette sabır ve yardım indirecek, kolaylığını zorluğunun iki katı yapacaktır. Sabır ve metanetten vazgeçme, ye'se ve fütura düşme..."⁴⁴³

İşte bu kadar kısa, öz cümleler içine; kadere, teslimiye ait en girift, en zor meseleler sığdırılmış ve en sade bir üslupla, bu derin mevzu vüzuha kavuşturulmuştur. Aynı zamanda aksiyon ve hamle adına; ibadet manasını da dahil ederek söylenebilecek pek çok şey bu birkaç cümlede hülâsa edilmiştir".(H) ORJİNALDE BÖYLE BİR ŞEY YOK.

5837-2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ # يَوْمًا 'صَحَابِيهِ: مَنْ يَأْخُذْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلْ بِهِنَّ أَوْ يُعَلِّمْ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ؟ قُلْتُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَخَذَ بِيَدِي فَعَدَّ خَمْسًا. قَالَ: اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ، وَأَحْسِنْ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَاجِبٌ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَ تَكْثِرِ الضَّحْكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحْكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ]. أخرجه الترمذي .

2. (5837)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına: "Şu kelimeleri kim [benden] alıp onlarla amel edecek ve onlarla amel edecek olana öğretecek?" buyurdular. Ben hemen atılıp:

"Ben! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm elimden tuttu ve beş şey saydı:

- * Haramlardan sakın, Allah'ın en abid kulu ol!
- * Allah'ın sana ayırdığına razı ol, insanların en zengini ol!
- * Komşuna ihsanda bulun, mü'min ol.
- * Kendin için istediğini başkaları için de iste, Müslüman ol!
- * Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür." [Tirmizî, Zühd 2, (2306); İbnu Mace, Zühd 24, (4217).]⁴⁴⁴

5838-3- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَمَرَنِي رَبِّي بِتِسْعٍ: خَشْيَةِ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَنِيَّةِ، وَكَلِمَةِ الْعَدْلِ فِي الْعُصْبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدِ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَنْ أَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي، وَأَعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي، وَأَغْفُو عَمَّنْ ظَلَمَنِي، وَأَنْ يَكُونَ صَمْتِي فِكْرًا، وَنُطْقِي ذِكْرًا، وَنَظَرِي عِبْرَةً، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه رزين .

3. (5838)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rabbim bana dokuz şey emretti:

- * Gizli halde de aleni halde de Allah'tan korkma(mı),
- * Öfke ve rıza halinde de adaletli söz (söylememi),
- * Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),
- * Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,
- * Beni mahrum edene de vermemei,
- * Bana zulmeden affetmemi,
- * Susma halimin tefekkür olmasını,

⁴⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/315-316.

⁴⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/316.

- * Konuşma halimin zikir olmasını,
- * Bakışımın da ibret olmasını,
- * Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi. " [Rezin tahric etmiştir.]⁴⁴⁵

5839-4- وعن علي رضي الله عنه قال: [وَجَدْنَا عَلَى قَائِمٍ سَيْفَ رَسُولِ اللَّهِ #: أَعَفَّ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَصَلَّ مَنْ قَطَعَكَ، وَأَحْسِنَ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ، وَقُلْ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه رزين .

4. (5839)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk:
"Sana zulmedenı affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!" [Rezin tahric etmiştir.]⁴⁴⁶

5840-5- وعن زيد الخير رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَتُخْبِرَنِي مَا عَمَّ اللَّهُ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَمَا عَمَّهُ فِيمَنْ يُرِيدُهُ؟ فَقَالَ: كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَا زَيْدُ؟ قُلْتُ: أَحِبُّ الْخَيْرَ وَأَهْلَهُ، وَإِنْ قَدَرْتُ عَلَيْهِ بَادَرْتُ إِلَيْهِ، وَإِنْ قَاتَنِي حَزَنْتُ عَلَيْهِ وَحَنَنْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: #: فَتِلْكَ عَمَّ اللَّهُ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَلَوْ أَرَادَكَ لِغَيْرِهَا لَهَيَّاكَ لَهَا]. أخرجه الترمذي .

5. (5840)- Zeydu'l-Hayr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ey Alah'ın Resülü dedim, Allah'ın rızasını arzu eden kimselere ve Allah'ın rızasını arzu etmeyen kimselere Allah'ın koyduğu alâmet nedir, bana haber verin!" Cevaben:

"Ey Zeyd sen nasıl sabahladın?" diye sordu.

"Hayrı ve hayır ehlini seviyorum: Eğer hayır yapmaya muktedirsem yapmaya koşuyorum. Eğer yapamaz, kaçırırsam bu sebeple üzülüyorum ve onu yapmaya şevkim daha da artıyor! " dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu söylediklerin Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alamettir. Eğer Allah senin başka bir şey olmanı isteseydi, seni ona hazırladı" buyurdular. " [Hadisi Rezin tahric etmiştir.]⁴⁴⁷

5841-6- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الْقَصْدُ وَالتَّوَدُّ وَحُسْنُ السَّمْتِ جَزَاءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جَزَاءً مِنَ النَّبُوَّةِ]. أخرجه مالك والترمذي، واللفظ له. «الْقَصْدُ» الوسط بين الطرفين. و«التَّوَدُّ» التَّائِي والتَّثَبُّتُ. و«السَّمْتُ» الهيئة الحسنة والمراد أن هذه الخصال من شمائل الأنبياء. وانها جزء معلوم من اجزاء افعالهم فاقتدوا بهم فيها وتابعوهم. أن من جمع هذه الخصال كان فيه جزء من النبوة ن النبوة غير مكتسبة و مجتلبة با، سباب بل هي كرامة من الله تعالى .

6. (5841)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni (li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmi dört cüzünden bir cüzdür. " [Muvatta, Şi'r 17 (2, 954, 955); Ebu Davud, Edeb 2, (4776).]⁴⁴⁸

AÇIKLAMA:

Burada sayılan mümtaz sıfatlar, Allah'ın bir lütuf ve ikramı olarak bütün peygamberlere verilmiştir. Ta ki, insanlar onlara uymak suretiyle bu hasletleri kendilerine mal etsinler.

Bunların peygamberliğin yirmi dört cüzünden biri olması, peygamberliğin bölünebildiği, mukteseb olduğu manasına gelmze. Çünkü o, her şeyden önce Allah'ın bir lütfudur, iktisabla ulaşılamaz. Üstelik Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) son peygamberdir, ondan sonra yeryüzüne, kıyamete kadar peygamber gelmeyecektir.

Bazı alimler hadisten şu manayı da anlamışlardır: "Kimde bu vasıflar toplanırsa, o kimse, halk onu ta'zim, tebail ve tevkir ile karşılar. Allah da ona, peygamberlerin elbisesi olan takva elbisesini giydirir."⁴⁴⁹

5842-7- وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالنِّكَاحُ، وَالسَّوْكَاءُ]. أخرجه الترمذي .

7. (5842)- Ebu Eyyub (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Haya, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma. " [Tirmizî, Nikah 1, (1080).]⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/317.

⁴⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/317.

⁴⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/318.

⁴⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/318-319.

⁴⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319.

AÇIKLAMA:

1- Dört şeyin eski peygamberlerin sünnetinden olması, bunları onların fiilen yapıp ümmetlerine de yapmaya kavlen teşvik ettiklerini ifade eder. Dolayısıyla "eski peygamberler"e nisbet edilen şeylerin, insanlığın bidayetine kadar gittiği ve hatta Hz. Adem aleyhisselâm'a dayandığı söylenebilir. Bu ifade, zikredilen şeylerin insanlık için ehemmiyetli olduğunu da gösterir. Vahy-i İlahi, bidayetten beri, bazı mühim şeyleri insanlığa duyurmuş, hayata sokmuş, müesseseleştirmiş demektir. İslâm'ın bu telakkisi, insanlık tarihini mutlak vahşet ve cehaletle ve hatta maymunla başlatan bir kısım Batıcı maddeperestlerin görüşünden tamamen ayrılır.

Hadisin şerhinde bazı alimler, Hz. İsa örneğinde olduğu üzere, bir kısım evlenmeyen peygamberler bulunduğunu göstererek, üslupta tağlibe yer verildiğini, ifade âmm da olsa istisnaların olabileceğini belirtirler. Bunu misvak, koku gibi diğer hasletler için de düşünmek mümkündür. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hadiste, esas itibarıyla bunların ittıradından çok, eskiliğini duyurmak istemektedir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde haya yerne hitan zikredilmiştir. Hitan erkek çocuklarının sünnet edilmeleridir. Bunun da eskiliğine dikkat çekilmiş olur. Nitekim bazı hadislerde hitanın Hz. İbrahim'den beri teşri edildiği, ilk defa Hz. İbrahim'in sünneti olduğu belirtilmiştir.

3- Bazı şarihler, haya ile her insanda fitrî ve cibillî olan hayanın kastedilmediğini, dinin muktezası olan hayanın kastedildiğini belirtirler. Çünkü dinin ısrarla üzerinde durduğu, hayaya giren edepler vardır: Avret yerlerinin örtülmesi, mürüvvete yakışmayan hallerden kaçınmak, fuhşiyat ve kabalıklardan, çirkin sözlerden uzak durmak gibi.

4- Haya yerine bazı rivayetlerde حياء

yani kına kelimesi zikredilmiştir. Bunun tashif olabileceğine dikkat çekmiştir. Çünkü kına erkeklerle haramdır, zira kadınlara benzeme vardır. Kına ile yaşlıların saçını boyaması, önceki peygamberlerde olan bir sünnet değildir. Resulullah teşri buyurmuştur, dolayısıyla bunun eski peygamberlere nisbeti sahih olmaz (Mirkat).⁴⁵¹

5843-8- وعن عبدالمهيمن بن عباس بن سهل بن سعد الساعدي عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: # نَأَاُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

8. (5843)- Abdulmüheymin İbnu Abbas İbni Sehl İbni Sa'd es-Saîdî, babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Teenni Allah Teala'dandır, acele de şeytandan." [Tirmizî, Birr 66; (2013).]⁴⁵²

AÇIKLAMA:

Teenninin Allah'tan olması, Allah'ın teennili hareket etmekten razı olması, karşılığında sevap vermesi demektir. Acelenin şeytandan olması, şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acelecilik, kişiyi titizlik ve neticeyi düşünmekten alıkoymaz, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı, hayır mı, şer mi getireceğini hesaplamasına fırsat vermez. Pekçok ayet ve hadiste menfî işler hep şeytana nisbet edilmiştir. Amr İbnu'l-As: "Kişi acelenin meyvesi olarak hep nedamet devşirmiştir" der. 5846 numaralı hadiste de acele üzerine bazı ilave açıklama kaydedeceğiz.⁴⁵³

5844-9- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: شَجَّ عَبْدُ الْقَيْسِ: إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُجِبُّهُمَا اللَّهُ تَعَالَى وَرَسُولُهُ الْجُلْمُ، وَنَأَاُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

9. (5844)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Eşeccü Abdi'l-Kays'a dedi ki: "Muhakkak ki sende Allah ve Resulünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teenni." [Tirmizî, Birr 66, (2012); Müslim, İman 25, (17).]⁴⁵⁴

AÇIKLAMA:

⁴⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319.

⁴⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/319-320.

⁴⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/320.

⁴⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/320-321.

⁴⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/321.

1- Eşecc izafetli olarak gelmiştir. Abdu'l-Kays'ın Eşecc'i demektir. Yani Abdulkays kabilesinin Resulullah'a gönderdiği heyetle gelen Eşecc olup, asıl adı Münzir İbnu Aiz'dir, Eşecc el-Abdî diye de tesmiye edilmiştir.

2- Hilm, Nevevî'ye göre burada akıl demektir. Kadı İyaz da hilmî "aklın sıhhatine ve sonuçları düşünen iyi görüşün varlığına delalet eden kelam" olarak tarif eder. Enat ise yine Nevevî'ye göre tesebbüt (titizlik) ve aceleyi terk demektir; dilimizde teenni dediğimiz şey; önünü sonunu, ne getirip ne götüreceğini hesap ederek hareket etmektir.

Resulullah'ın Eşecc (radiyallahu anh)'e bu iltifatının sebebiyle ilgili olarak şu vak'a rivayetlerde gelmiştir: "Abdulkays heyeti Medine'ye gelince heyet mensupları Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir an önce görmek için acele ile huzuruna koşuşurlar. Eşecc ise, hayvanların başında kalır, onları biraraya toplar, devesini dağlar, en iyi elbisesini giyer, kendine çekidüzen verdikten sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıkar. Aleyhissalâtu vesselâm onu kendine yaklaştırıp yanı başına oturtur. Sonra hey'ete:

"Hem kendiniz hem de kavminiz adına biat etmeye mi geldiniz?" buyururlar. Cemaat: "Evet!" der. Eşecc ise:

"Ey Allah'ın Resulü! Siz kişiyi, dininden daha ağır gelen bir şeyle techiz etmiyorsunuz. Biz size kendi adımıza biat edelim, kavmimize de onları davet edecek birini gönderelim, bu çağrı üzerine kim bize uyarırsa o bizdendir, kim imtina eder de uymazsa onunla savaşalım!" der. İşte bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Doğru söyledin. Sende iki haslet var..." diyerek Eşecc'e iltifat buyurur.⁴⁵⁵

5845-10- وزاد داود في رواية ذكر فيها قصة طويلة عن زارع: [وَكَانَ فِي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا قَالَ لَهُ ذَلِكَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَنَا أَتَخَلَّقُ بِهِمَا أَمْ اللَّهُ تَعَالَى جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: بَلَى اللَّهُ جَبَلَنِي عَلَيْكُمَا. فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى خُلَّتَيْنِ يُجِبُّهُمَا اللَّهُ تَعَالَى وَرَسُولُ].

10. (5845)- Ebu Davud merhum, Abdu'l-Kays heyetinde dahil olan Zâri'den naklettiği ve uzunca bir kıssanın da bulunduğu rivayetinde şu ziyadeye yer verir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bunları söyleyince o (Eşecc):

"Ey Allah'ın Resulü! Bu iki hasletle ben (şahsi gayretimle) mi ahlâklandım yoksa Allah mı cibilliyetime (yaratılışıma, tabiatıma) koydu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Allah Teâlâ Hazretleri seni o iki haslet üzere yarattı!" buyurdular. Bu cevap üzerine Eşecc: İKİ PARAGRAF ORJİNALDEN YAZILDI. BİLGİNİZE CD'DE YOK.

"Allah ve Resulü'nün sevdiği iki haslet üzere beni yaratan Allah'a hamd olsun!" dedi. [Ebu Davud, Edeb 161, (5225).]⁴⁵⁶

5846-11- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِفٍ فِي عَمَلٍ خَيْرٌ]. أخرج أبو داود .

11. (5846)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Teenni, ahiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir." [Ebu Davud, Edeb 11, (4810).]⁴⁵⁷

AÇIKLAMA:

Teenni bazı hadislerde mutlak olarak istihsan edilirken, burada kayıtlanmakta, ahiretle ilgili ameller istisna edilmektedir. el-Kadî: "Ahiret amellerinde teenni gayr-ı mahmuddur. Allah'a yakınlığı artırmak, dereceyi yükseltmek için ahirete müteallik işlerde azim ve bütün gayretin sarfı gerekmektedir" demiştir. Tîbî de şöyle der:

"Hadisin manası şöyle olmalıdır: "Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip tehir edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Rabbimiz Teala hazretleri "Hayırda yarışın" (Bakara 148)."Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın.." (Hadid 21) buyurmaktadır. Münavi, bu meseleye büyüklerden birinin menkıbesini örnek verir: "Beşinci helada idi, aceleyle hizmetçisini çağırdı ve: "Gömleğimi indir, falancaya ver!" emretti. Hizmetçisi: "Biraz sabretsen de heladan çıksan olmaz mı?" deyince: "Onu bağlamak hatırıma geldi, nefsimin bu karardan vazgeçmeyeceğinden emin değilim" cevabını verir."

Şunu da bilmekte fayda var: Bazı alimlerimiz hayırlı olduğu kesin olan işlerin acele yapılmasında bir beis görmemişlerdir. Buna delil olarak şu ayet gösterilir: "Gerçekten onlar daima hayırlı işlerde koşar ve rahmetimizi umup azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi.." (Enbiya 90).

Aliyyu'l-Kâri bu meselede bir noktaya daha dikkatlerimizi çeker: "Allah'ın emirleri olan taatları yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatları yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır, bunlardan birincisi mahmud ikincisi mezmumdur." Yani ibadetleri vakti vaktinde yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/321-322.

⁴⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322.

⁴⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322.

⁴⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/322-323.

5847-12- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَفَّيْتُمُوهُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

12. (5847)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin." [Nesâî, Zekat 72, (5, 82); Ebu Davud, Zekat 38, (1672).]⁴⁵⁹

ACIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde Allah'ın simini şefaatçi kılarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlarının yerine getirilmesini talep etmektedir.

* Allah'ın adını zikrederek sığınma talep edene sığınma vermeyi şarih Tîbî şöyle açıklar: "Kim size yardım talebiyle "sizin" veya "gayrınızın" şerrinden korunmak maksadıyla: "Allah için bana şerrini dokundurma" derse bunu kabul edin. Allah'ın ismine hürmeten şerrinizi ondan uzak tutun" demektir. Hadis şöyle takdir edilebilir: "Kim, Allah'a sığınıp onun adına merhamet dileyerek sizden sığınma talep ederse..."

Kısacası dilimizde "Allah aşkına", "Allah için", "Allah rızası için", "Allahını seversen" gibi tabirler zikredilerek yapılan birkısım taleplere müsbet cevap verilmesi, böylesi durumlarda Rabbimiz Teala'nın yüce isminin hatırının gözetilmesi emredilmektedir. O ad adına yapılan istiaze kabul edilecek, o ad adına istenen sadaka verilecektir. Allah adının mü'minin gönlünde büyük yeri olmalı, o korunmalıdır. Bizim O'ndan olacak taleplerimizin kabulünün, O'nun gönlümüzde yer eden mevkiinin yüceliğiyle mütenasib olacağını bilmeliyiz.

2- Hadiste istenen diğer bir husus davetlere icabettir. Bu mutlak gelmiştir. Ancak başka hadisleri göz önüne alan alimlerimiz, "Bu davete icabet etmede Şer'i bir mani yoksa" diye kayıtlamışlardır. Sofrada içki bulunması gibi bir maninin olması halinde davete icabet edilmeyebilir.

3- Diğer bir talep, kavli veya fiili, maddi veya manevi bir iyilikte, ikramda bulunan imkan nisbetinde aynı ölçüde mukabelede bulunmaktır. Bu husus "İyiliğin mükafaatı iyilikten başka bir şey olur mu?" (Rahman 60); "Allah sana nasıl ihsanda bulundu ise sen de başkalarına ihsanda bulun" (Kasas 77) gibi ayetlerde dile getirildiği gibi, pekçok hadislerde de tekrar edilmiştir. Hadislerin bir kısmı daha önce kaydedildi (5780-5787 numaralı hadisler görülebilir).

4- Hadisin sonunda, Aleyhissalâtu vesselâm bize iyilik ve ihsanda bulunana, aynı ile mukabele edemediğimiz takdirde dua işini tekrarlamayı tavsiye etmektedir. Duanın tekrarı hakkını ödediğimize kani oluncaya kadar" devam edecektir. Bu hususta Resulullah şöyle buyurmuştur: "Kime bir iyilik yapıldığı zaman bu iyiliği yapana "Allah hayırlı mükafaatını versin!" derse en güzel senada bulunmuş olur." Bazı alimlerimiz bu hadise dayanarak: "Kim kendisine iyilik yapana bir kere جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا derse üzerindeki karşılığı ödemiş olur, öbürünün hakkı çok bile olsa!" demiştir. Bu sözyle kişi, yapılan iyiliğe mukabeledeki aczini itiraf ederek ona (dünyevî ve uhrevî) mükâfaatını verme işini en iyi vekil olan Rab Teala'ya havele etmiş oluyor. Resulullah böylece senanın en iyisini yapıldığını söyleyerek, yapılan iyiliği en iyi vekil olan Allah'ın karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Bazı büyükler: "Elin karşılık vermede kısa ise, dilini şükür ve duada uzat" demiştir.⁴⁶⁰

5848-13- وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِنْ هُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ تَعَالَى]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ .

13. (5848)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsünüzanda bulunmadan son nefesini vermesin." [Müslim, Cennet 81, (2877); Ebu Davud, Cenaiz 17, (3113).]⁴⁶¹

5849-14- وفي أخرى للشيخين والترمذي، عن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي]. زَادَ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ: [وَأَنَا مَعَهُ إِذَا دَعَانِي].

14. (5849)- Sahiheyne ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen diğer bir hadiste Resulullah şöyle buyurmuştur: "Allah Teala hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir."

⁴⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/323.

⁴⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/324-325.

⁴⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/325.

Müslim ve Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "O bana dua edince ben onunlayım." [Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Zikr 1, (2675); Tirmizî, Zühhd 51, (2389).]⁴⁶²

5850-15- وفي رواية 'بي داود والترمذي، عن أبي هريرة أيضاً قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ حُسْنَ الظَّنِّ بِاللَّهِ تَعَالَى مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ].

15. (5850)- Ebu Davud ve Tirmizî'de Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediği kaydedilmiştir:

"Allah Teala hakkında hüsnüzan, güzel ibadettendir." [Tirmizî, Daavat 146, (3604); Ebu Davud, Edeb 89, (4993).]⁴⁶³

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç rivayetin üçü de Allah hakkında hüsnüzanda bulunma hakkındadır. Hepsi de mü'minleri Allah hakkında hüsnüzanda bulunmaya teşvik etmektedir. Birinci hadiste, ölmezden önce Allah hakkındaki zannımızı mutlaka güzel kılmamız istenir. Bunun niçin gerekli ve ehemmiyetli olduğu müteakip hadislerde belirtilir.

* Çünkü Allah Teala hazretleri kullarına, kendisi hakkında beslediği zanna uygun şekilde muamele edecektir.

* Çünkü hüsnüzan da başlı başına güzel bir ibadettir.

2- Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak demek, istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği, mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edeceği, ibadet edince mükâfaatta bulunacağı kanaatini beslemek demektir. Halbuki alimler, bu hususta beyne'rreca ve'lhavf tabiriyle ifade edilen ümid ve korkuyu beraber taşımanın esas olduğunu belirtmişlerdir. Yani hakkımızda adaletini tatbik edip layık olduğumuzu verdiği takdirde azaba düşeceğimiz endişesini yaşayıp devamlı tevbe istiğfar etmeliyiz, yaptığımız tevbe ve istiğfarları Allah'ın kabul edeceğini umarak şevklenmeli, rahatlamalıyız. Bunlardan sadece birinin içimizde galebesi İslamî edebe uymaz. Hatta, Nevevî'nin belirttiği üzere, gençlik ve sağlık halinde korkunun galebesi müstahsen addedilmiştir. Ancak sadedinde olduğumuz hadise göre, ölüme yakın, ümidin galebe çalması gerekmekte, hüsnüzan galebe çalmadan son nefesin verilmemesi ısrarla tavsiye edilmektedir. Bu ısrarın bir sebebi yine Müslim'de kaydedilen bir diğer ihbardır:

"Her kul, hangi hal üzere ölürse o hal üzere diriltilecektir." Yani Allah hakkındaki hüsnüzan üzere ölen, o hal üzere diriltilecektir.

Bu noktada Hattâbî'nin farklı bir yorumunu da hatırlatmak isteriz: "Amelleri iyi olan kimseler Allah hakkında hüsnüzanda bulunabilir. Bu sebeple (aleyhissalâtu vesselâm) hadiste sanki: "Amellerinizi güzel kılın da Allah hakkındaki zannınız güzel olsun, kiimin ameli kötü ise zannı da kötüdür" demek istemiştir."

Rafii de şöyle bir açıklama getirmiştir: "Hadisten, tevbe ve zulümden vazgeçmeye bir teşvik anlamak da caizdir. Zira bir kimse bunu yaparsa Allah hakkındaki zannı güzelleşir ve rahmetini ümid eder."

Nevevî der ki: "Allah hakkında zannı güzelleştirmenin manası, Allah Teala'nın kendisine merhamet edeceğini zannetmesi ve bunu Allah'ın af ve rahmeti üzerine varid olan ayet ve hadisleri ve onlarda tevhid ehline vaadedilen af ve mağfireti ve kıyamet günü onların mazhar olacakları rahmeti düşünüp tedebbür ederek bu hususta ümit beslemesidir."

3- Hadis-i kudsi olarak gelen: "Ben kulumun benim hakkımdaki zannına göreym..." hadisine gelince: "Bunun Buhârî'de kaydedilen bir veçhi şöyledir: "Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreym. O , beni zikretti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira yaklaşıyorum, o bana bir zira' yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."

Bu hadiste ümidin korkuya galip kılınmasına bir teşvik görülmektedir. Bazı alimler buradaki zannı "ilim"le te'vil ederken, bazıları da "yakın" ile te'vil etmiştir. Böyle olunca mana: "Ben kulumun benim hakkımdaki yakinine, dönüşü bana, hesabı benim üzerime olacağına dair ilmime, keza benim onun hakkında hayır veya şerden lehine veya aleyhinde vereceğim hükmün reddedilmeyeceğine, benim menettiğimi verecek, verdiğime mani olacak birisinin olmadığına dair kanaatine göreym" olur. Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Kulumun benim hakkımdaki zannı" ibaresinin manası: Vaadinde sadık olan Resulullah'a dayanarak dua edince icabet zannı, tevbe edince kabul zannı, istiğfar edince mağfiret zannı, şartlarına uyarak ibadet yapınca mükâfaat zannı beslemektir. Bu hususu bir başka hadis te'yid eder: "İcabetten emin olarak Allah'a dua edin."

Kurtubî devamla der ki: "Bu sebepledir ki, kişiye, Allah'ın kabul edip, günahlarını affedeceğine, kani olarak, üzerindeki vecibeleri yerine getirmesi gerekir. Zira o bunu vaadetmiştir. O vaadinde dönecek değildir. Şayet, yaptığı ibadetleri Allah'ın kabul etmeyeceğine: bu gayretlerinin kendisine fayda vermeyeceğine inanır veya öyle bir zanna düşerse, işte bu Allah'ın rahmetinden yeistir ve bu büyük günahlardandır. Kim bu hal üzere ölürse, bu

⁴⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/325.

⁴⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/326.

hadisin bazı vecihlerinde geldiği üzere, kişi zannına havale edilir. Öyleyse kulum, hakkımda dilediği zanda bulunsun."

Kurtubî sözünü şöyle bağlar: "Kulun ısrarlı şekilde mağfiret zannında bulunması da halis cehalet ve aldanma olur. Bu inanç kişiyi Mürcie mezhebine götürür."⁴⁶⁴

5851-16- وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتِيعِ السَّبِيلَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ]. أخرجه الترمذي .

16. (5851)- Hz. Ebu Zerr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her nerede olursan ol Allah'tan ittika et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et." [Tirmizî, Birr 55, (1988).]⁴⁶⁵

AÇIKLAMA:

Allah'tan ittika, takva sahibi olmak demektir. Onun azabından korkup bütün emirlerini yapıp nehiylerinden kaçınmak suretiyle kişi muttaki olabilir. Dinin temeli takvadır. Takvaya riayet etmeyen, dini hayatında kâmil olarak temsil edemez.

"Her nerede" diye çevirdiğimiz حيث kelimesinden her ne halde olursan ol manası da anlaşılabilir. Böylece "yalnız, başkasının yanında, fakirlikte, zenginlikte, bollukta, darlıkta, hastalıkta, sağlıkta" gibi değişik haller zikredilebilir. Bütün hallerde takva esas alınmalıdır.

Seyyie'den daha ziyade, küçük günahlar haseneden de namaz, sadaka, istiğfar gibi hayırlar anlaşılmalıdır. Bu halde küçük günahlardan sonra işlenecek bu nevi hayırlar onlara kefarete olacaktır.

Hayır vesilesiyle Allah'ın günahı yok etmesi, hem kişinin kalbinden günahın lekesini silmesi, hem de kişinin amel defterinin günah safasından günahı silmesi şeklinde gerçekleşir, kişinin her ikisine de ihtiyacı var. Çünkü küçük günahlardan hasıl olan lekeler çoğalarak kalbi tamamen kaplayıp karartabilir. Bu sebeple "küçük günahlarda ısrar etmek büyük günahdır" denmiştir. Mü'min küçük günahı da ciddiye alıp, tevbe, istiğfar, sadaka ve namaz gibi amellerle ondan kurtulma ve temizlenme gayretinde olmalıdır. Unutulmamalı ki: "Her bir günah içinde küfre giden bir yol vardır."

İnsanlara güzel ahlakla muamele çok farklı şekillerde olabilir, yerine göre tatlı dil, güler yüz, müsamaha, bağışlama, kusurlarını görmeme, hatasını yüzüne vurmama, ayıbını teşhir etmeme, eza ve cefasına katlanma, ihtilaf, hediye vs. Bunu yapabilen, hem dünyada hem ahirette mükâfaatını görecektir. Dünyada felah, başarı, sıhhat, takdir ve sevgi, ahirette Cenab-ı Hakk'ın mağfiretine mazhariyetle necat ve kurtuluş.⁴⁶⁶

5852-17- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ # عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ قَالَ: الْفَمُ، وَالْفَرْجُ؛ وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذي .

17. (5852)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu:

"Ağız ve ferc!" buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular:

"Allah'a takva ve güzel ahlak!" buyurdular." [Tirmizî, Birr 62, (2005).]⁴⁶⁷

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, insanların uhrevî kurtuluş ve felaketlerinde en ziyade müessir olan sebepleri açıklamaktadır. Cevami'u'lkelim ile mümtaz olan Efendimiz bu mühim meseleleri ana sebeplerine irca etmek suretiyle herkesin anlayacağı ve kabul edeceği bir basitlik içinde açıklıyor:

Cennete götüren iki sebep var:

1) Allah'a takva. Bu farzların ifası, haramların terkidir. Tabii ki bunun dereceleri var. Takvanın en aşağı derecesi şirkten kaçınmaktır.

2) Güzel ahlak. Güzel ahlak deyince öncelikle halka karşı davranışlar gözönüne alınacak. Abdullah İbnu'l-Mübarek, güzel ahlakı "güler yüz, bol iyilik, eziyetten kaçınmak" diye tarif etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kızmadan, kin bağlamadan, insanlardan gelene tahammül etmen" diye tarif etmiştir. Bazı alimler: "Güzel ahlakın en aşağı mertebesi insanlara ezayı terketmektir, en yüce mertebesi de kendisine kötülük yapanlara iyilik yapmaktır" demiştir.

⁴⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/326-327.

⁴⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/328.

⁴⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/328-329.

⁴⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/329.

Tibî: "Allah'a takva, kulun, kendine olan bütün emirleri yapması, yasaklardan kaçması sebebiyle Yaratana muamelesinin iyiliğine işaret olmaktadır; güzel ahlak da, halkla olan muamelesinin iyi olduğuna işarettir. İşte bu iki haslet cennete girmeyi gerektirir" zıtları da ateşe girmeyi gerektirir.

Bu iki haslete mukabil olarak ağız ve ferc zikredilmiştir. Ağıza dil de dahildir. Dile hakimiyet dinin tamamının kurtuluş vesilesidir, helal yemek ise bütün mertebeleriyle takvanın başıdır. Fercin muhafazası diyanetin en yüce mertebesini teşkil eder. Cenab-ı Hak kurtuluşa eren mü'minlerin belli başlı vasıflarını sayarken: "ferclerini haramdan koruyanlar"ı da zikretmiştir. İslam alimleri ferc şehvetini, insana en ziyade galip olan ve harekete geçtiği zaman "aklı en az dinleyen şehvet" olarak tavsif ederler. Hakikat böyle olunca, kişi muktedir olduğu manileri bertaraf ederek bütün sebepleri hazırlayacak durumda bulunduğu halde Allah korkusuyla zinayı terkederse elbetteki yüce bir mertebe kazanacaktır. Nitekim Rab Teala hazretleri şöyle buyurmaktadır: "Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsinin hevaya uymaktan uzak tutarsa, cennet onun gideceği yerdir" (Naziat 40).

Hadiste gerek ebedî saadet ve gerekse ebedî şekavetin sebepleri içinde en mühimlerinin mezkur iki sebebin biraraya gelmesi olduğu belirtilmiştir. Saadet için takva ve güzel ahlakın biraraya gelmesi, şekavet için ağız ve fercin kötülükte birleşmesi.⁴⁶⁸

5853-18- وعن أنس رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، قِيلَ: فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْبَرُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا، وَأَحْسَنُهُمْ لَهُ اسْتِعْدَادًا قَبْلَ نُزُولِهِ بِهِمْ]. أخرجه رزين .

18. (5853)- Hz. Enes (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soruldu: "Mü'minlerden hangisi efdal (en faziletli)dir?"

"Ahlakça en güzelleridir!" cevabını verdi. Tekrar soruldu:

"Peki, mü'minlerden hangisi en akıllıdır?"

"Ölümü en çok zikreden ve kendilerine gelmezden önce onun için en iyi hazırlığı yapanlardır. İşte akıllılar bunlardır." [Rezin tahrir etmiştir. (İbnu Mace, Zühhd 31, (4259).]⁴⁶⁹

5854-19- وعن سمرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: الْحَسْبُ الْمَالُ، وَالْكَرْمُ التَّقْوَى]. أخرجه الترمذي.

19. (5854)- Hz. Semüre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Haseb maldır, kerem takvadır." [Tirmizî, Tefsir, Hucurat, (3268).]⁴⁷⁰

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin cemiyet içinde taşıdığı değer, kazandığı itibardır. Bazan "Baba ve dedeleri cihetinden gelen şeref ve haysiyet" diye tarif edilir. Resulullah sadedinde olduğumuz hadiste kişinin bu izafî ve içtimâî şerefının esas itibariyle mal ve maddeye dayandığını ifade etmek için "Haseb, maldır" buyurmuştur. Hasebin insanlar tarafından izafe edilen itibari değer olduğunu belirtmiştir. İnsanlar yanında şeref ve itibar sahibi olan bir kimse Allah nezdinde kerim (değerli) addedilmeyebilir. Allah yanında değerli (kerim) olan, takva elbisesini giyendir, müttakidir.

Hadisin manası şöyle ifade edilebilir: "İnsanlar nezdinde, kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde değerini artıran şey de takvadır."⁴⁷¹

5855-20- وعن أبي بكرة رضي الله عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ؛ قِيلَ: فَأَيُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قَالَ: مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ]. أخرجه الترمذي .

20. (5855)- Hz. Ebu Bekre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sorulmuştu:

"Ömrü uzun, ameli de güzel olandır" buyurdular."

"Öyleyse insanların kötüsü kimdir?" diye soruldu:

"Ömrü uzun, ameli kötü olandır!" buyurdular." [Tirmizî, Zühhd 22, (2331).]⁴⁷²

5856-21- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَخْبِرْكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. قَالُوا: بَلَى، قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ يَرْجَى خَيْرَهُ وَيُؤْمِنُ شَرَّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ يَرْجَى خَيْرَهُ وَيُؤْمِنُ شَرَّهُ]. أخرجه الترمذي .

⁴⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/329-330.

⁴⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/330.

⁴⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.

⁴⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.

⁴⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/331.

21. (5856)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün): "Size en hayırlınız ve en şerliniz kim olduğunu haber vermeyeyim mi?" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Cemaat: "Evet, haber veriniz!" dedi.

"En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmaya kimsedir." [Tirmizî, Fiten, 76, (2264).]⁴⁷³

5857-22- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: حَصَلْتَانِ مَنْ كَانَتْ فِيهِ كِتَابَةُ اللَّهِ تَعَالَى شَاكِرًا صَابِرًا، وَمَنْ لَمْ تَكُونَا فِيهِ لَمْ يَكُنْهُ اللَّهُ شَاكِرًا وَصَابِرًا، مَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ. وَمَنْ نَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى مَا فَضَّلَهُ بِهِ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللَّهُ شَاكِرًا صَابِرًا، وَمَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ إِلَى مَنْ هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاسِيفَ عَلَى مَا قَاتَهُ مِنْهُ لَمْ يَكُنْهُ اللَّهُ شَاكِرًا وَصَابِرًا]. أخرجه الترمذي .

22. (5857)- İbnu Amr İbni'l-As (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İki haslet vardır, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder:

* Diyanette kendinden üstün olana bakıp, ona uymak.

* Dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamdetmek.

İşte böyle olan kimseyi Allah şükredici ve sabredici olarak yazar.

Kim de diyanette kendinden aşağı olana bakar, dünyalıkta da kendinden üstün olana bakar ve elde edemediğine üzülsürse Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz." [Tirmizî, Kıyamet 59, (2514).]⁴⁷⁴

5858-23- وعن عقبه بن عامر قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا النَّجَاءُ؟

قَالَ: أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ، وَلَيْسْغَكَ بَيْنَكَ وَابْنِكَ عَلَى خَطِيئَتِكَ]. أخرجه الترمذي .

23. (5858)- Ukbe İbnu Amir (radiyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resülü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?" diye sormuştum, şöyle cevap verdiler: "Dilini tut, evini genişlet, günahlarına da ağla!" [Tirmizî, Zühd 61, (2408).]⁴⁷⁵

5859-24- وعن مالك قال: [بَلَّغْنِي أَنَّهُ قِيلَ لِلْقَمَانِ الْحَكِيمِ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا نَرَى؟ قَالَ صِدْقُ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءُ الْمَانَةِ، وَتَرْكُ مَا يَغْنِينِي]. وَزَادَ فِي رَوَايَةِ وَالْوَفَاءُ بِالْوَعْدِ .

24. (5859)- İmam Malik anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Lokman Hekim'e: "Sende gördüğümüz bu (meziyetin mahiyeti) nedir?" diye sormuşlardı. [Bununla onun faziletlerini kastetmişlerdi]. Şu cevabı verdi:

"Doğru sözlülük, emaneti yerine getirmek, beni ilgilendirmeyen şeyi terketmek.

"Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Vaadime vefakârlık etmek." [Muvatta, Kelam 17, (2, 990).]⁴⁷⁶

5860-25- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أ أَخْبِرْكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ، وَمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيْنٍ سَهْلٍ]. أخرجه الترمذي .

25. (5860)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, (halka) her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır." [Tirmizî, Kıyamet 46, (2490).]⁴⁷⁷

5861-26- وعن ثوبان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِيٌّ مِنْ تَثٍّ: الْكِبَرِ، وَالْغُلُولِ، وَالذَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذي .

26. (5861)- Hz. Sevbân (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim şu üç şeyden berî olarak ölürsen cennete girer:

* Kibir,

* Gulûl,

⁴⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/332.

⁴⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/332.

⁴⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.

⁴⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.

⁴⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/333.

* Borç [Tirmizî, Siyer 21, (1572, 1573).]⁴⁷⁸

AÇIKLAMA:

1- Gulûl, savaşa katılan askerlerden birinin ganimet malından çalmasıdır. İslamî prensibe göre savaşta elde edilen ganimetlerin hepsi komutana teslim edilir. Komutan, bunu gaziler arasında adilane bir surette taksim eder. İşte, aldığı ganimeti getirmeme hadisesine gulûl denmiştir. Bu, hırsızlığın bir nevidir. Resulullah bir iğneye, bir ayakkabı bağına varıncaya kadar, değeri ne kadar düşük de olsa her bir nesnenin mutlaka getirilmesini emretmiştir. Getirmemek gulûldür, hırsızlığın bir nevidir. Üzerinde gulûl bulunan bir asker ölecek olsa şehitliği kaybeder.

Alimler, gulûlü izah ederken, devlet malına yönelik herçeşit suistimalleri, zimmetleri, hırsızlıkları buna dahil etmişlerdir. Savaş sırasında yiyecek, silah, binecek gibi ganimetlerin gulûl olma durumu hangi şartlarda gulûldür, hangi şartlarda gulûl değildir, çokça münakaşa edilmiştir, daha önce temas ettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadiste dikkat çeken husus borç meselesidir. Bu mesele de daha önce genişçe açıklandı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), borçlanmanın israf kapısı olması haysiyetiyle, borçtan kaçınmayı emretmiştir. Hatta bidayetlerde borçlu olarak ölenlerin cenazesine bile katılmamıştır. Sonradan borç meselesindeki ısrarını kaldırmıştır. Yine de kişinin ödemekte zorlanacağı borçtan kaçınması esastır. Varislerine miras yerine borç bırakarak vefat etmek insanlar nazarında iyi olmayacağı gibi Allah nazarında da iyi olmadığını hadis ifade etmektedir.⁴⁷⁹

5862-27- وعن الخَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: حَلِيمٌ أَذُو عَثْرَةٍ وَحَكِيمٌ أَذُو تَجْرِبَةٍ]. أخرجه الترمذي .

27. (5862)- Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Halim olan zelle sahibidir, hakim olan tecrübe sahibidir." [Tirmizî, Birr 86, (2034).]⁴⁸⁰

AÇIKLAMA:

Halim, hilm sahibi demektir, hilm de insanda tabiat yavaşlığı, ağırbaşlılık, teenni il edavranmak, ceza vermede acele etmemek gibi manalara gelir. Hais, halim kimselerin de zelleden yani hatadan, kusurdan, yanlış adım atmaktan uzak olmadığını ifade etmektedir. Bazı alimler hadis, "Kâmil manada halinin ancak zelle (hata) yapan kimsenin olabileceği" manasını taşıdığına dikkat çekmişler, "Çünkü, hata yapıp, bundan dolayı mahcup olan insan affa mazhar oldu mu, ancak o zaman affetmenin nasıl bir yücelik olduğunu anlar, başkası bir kusur işlerse o zaman onlara hilmle davranır" demişlerdir.

Keza hadis, hakim kişinin de gerek nefsinde de ve gerekse başkasında tecrübe sahibi olduğunu ifade eder. Ancak burada da hadis "Kâmil manada hakim kişinin, hadiseleri tecrübe edenler, faydalı ve zararlıları, mesalih ve mefasidleri tecrübe edenler arasında bulunacağı" manasını taşıdığına dikkat çekilmiştir.⁴⁸¹

5863-28- وعن حذيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَكُنْ أَحَدُكُمْ إِمْعَةً، يَقُولُ أَنَا مَعَ النَّاسِ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَحْسَنْتُ وَإِنْ أَسَاءُوا أَسَاءْتُ، وَلَكِنْ وَطَّنُوا أَنْفُسَكُمْ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَنْ تُحْسِنُوا وَإِنْ أَسَاءُوا أَنْ تَجْتَنِبُوا إِسَاءَتَهُمْ]. أخرجه الترمذي. «مَعَةً» الذي يثبت مع أحد و على رأى لضعف رأيه .

28. (5863)- Hz. Huzeyfe (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sakin sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halka iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin." [Tirmizî, Birr 63, (2008).]⁴⁸²

AÇIKLAMA:

"Kararsız" diye çevirdiğimiz immea, rey sahibi olmayan zayıf karakterli kimselere denmektedir. Şahsiyet koyup, bir fikri, bir şahsı benimseyip sabit kalamadığı için herkese "seninleyim" diyebilmektedir.

Resulullah, bu halin atılmasını, hep başkasına tabi olma yolları arayacağına kişinin iyilikte sabit kalmasını, ne olursa olsun şerrin yardımcısı, hamisi durumuna düşülmemesini tavsiye etmektedir. Kişinin iyilik yapamama

⁴⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.

⁴⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.

⁴⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/334.

⁴⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335.

⁴⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335.

durumunda, başkasına kötülük yapması gerekmez. Kendini kötülükten tutmak da bir nevi iyilik yapmaktır ki, hadislerde bu tavsiye edilmiştir.⁴⁸³

5864-29- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَتَعَرَّضُ مِنَ اللَّبِّ لِمَا يُطِيقُ]. أخرجه الترمذي .

29. (5864)- Huzeyfe (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir mü'minin nefsinin alçaltıp zelil kılması muvafık değildir.

"Orada bulunanlar: "Kişi nefsinin nasıl zelil kılar?" dediler.

"Takat getiremeyeceği belaya karşı kendini ileri sürer!" buyurdular." [Tirmizî, Fitn 67, (2255).]⁴⁸⁴

5865-30- وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنْ أَكْتُبِيَ إِلَيَّ كِتَابًا تُوصِينِي فِيهِ وَتُكْثِرِي، فَكَتَبْتُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ التَّمَسَّ رِضَا اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى مَوْتَةَ النَّاسِ، وَمَنْ التَّمَسَّ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ وَكَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى النَّاسِ، وَالسَّامُ عَلَيْكَ]. أخرجه الترمذي .

30. (5865)- Hz. Muaviye (radiyallahu anhu)'in anlattığına göre, Hz. Aişe (radiyallahu anha)'ya: "Bana bir mektupla vasiyetini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı:

"Selam üzerine olsun! Emma ba'd: Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kıfayet eder. Kim de Allah'ın öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder" dediğini işittim, selam üzerine olsun!" [Tirmizî, Zühd 65, (2416).]⁴⁸⁵

AÇIKLAMA:

Hadis, halkın çevremizin manevî baskısıyla Allah'ın rızasına uymayan hareketlerden kaçınmamızı irşad buyurmaktadır. Bu hadisi daha açık hale getiren Resulullah'ın bir diğer tavsiyesi şöyle: "Kim Allah'ın rızasını, halkın adem-i rızasında ararsa, Allah ondan razı olur, halkı da ondan razı kılar. Kim de Allah'ın adem-i rızasından halkın rızasını ararsa Allah ona buğzeder ve halkı da ondan soğutur."⁴⁸⁶

5866-31- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ غَرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خَبٌّ لَئِيمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذي. «غُرٌّ» أى ليس بذى مكر فهو يندفع نقياده ولينه، وهو ضد الخبِّ. يريد أن المؤمن المحمود من طبعه الغرارة وقلة الفطنة للشر وترك البحث عنه كرمًا وحسن خلق جة .

31. (5866)- Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'min saftır, kerimdir. Facir, hilekârdır, leimdir (alçaktır)." [Ebu Davud, Edeb 6, (4790); Tirmizî, Birr 41, (1965).]⁴⁸⁷

5867-32- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود .

32. (5867)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'min, bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz." [Buhârî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63, (2998); Ebu Davud, Edeb 34, (4862).]⁴⁸⁸

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis mü'minin hile hurda düşünmediğini, kimsenin içini araştırmayıp, zahirine göre değerlendirdiğini ifade ediyor. Bunun için de iyi niyet, hayırhahlık, uysallık gibi vasıflar mevcuttur. Saf kelimesiyle bu mana ifade edilebilir. Ancak saf kelimesi bazı kullanışlarda safdil denen hakkını aramayacak, hemen herkes tarafından aldatılacak manasında da kullanılır. Gırrı bu manada anlamamız caiz değil. Çünkü müteakip hadis, mü'minin açıkgöz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmekte, aynı yılın tarafından iki kere sokulmaması gerektiğini irşad buyurmaktadır. Şu halde önceki hadiste ifade edilen saflık, bu hadiste ifade edilen

⁴⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/335-336.

⁴⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336.

⁴⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336.

⁴⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/336-337.

⁴⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337.

⁴⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337.

uyanıklıkla beraber olacak. Başkasının zararını hiç aramamak, kötülük düşünmemek gibi bir iç temizliği, fakat bize gelecek kötülüklerle karşı da uyanıklık, aldanmaya yer vermeme titizliği istenmektedir.

Hattabi, hadisin ihbar sigasında olsa da emir ifade ettiğini, dolayısıyla Aleyhissalâtu vesselâm'ın gerek dünya ve gerek din işlerinde, Müslümanın uyanık, titiz ve kararlı olmasını, gafleti bırakıp fitnatla hareket ederek peş peşe aldanmaya meydan vermemesini emrettiğini söyler.

Bazı alimler de: "Hadisin manası: Bir kimse bir günah işleyince dünyada cezasını çekerse ahirette ceza verilmez" demiştir.

Bazı alimler: "Bu hadisteki mü'minden murad kâmil mü'mindir. Kâmil mü'min, marifetinin yardımıyla hadisatın inceliklerine vakıf olur ve vukua geleceği önceden tahmin ederek tedbirini alır. Böyle olamayan gafil mü'minler, bir çok seferler sokulurlar" demiştir

.Bazı alimler şu yorumu yapmışlardır: "Şahsiyetli, sırf Allah için gadablanan mü'min, gadreden mütemerrid zalimin zulmüne göz yummaz, ona karşı halim olmaz, ondan bilakis intikamını alır. Nitekim Hz. Aişe: "Resulullah, kendi nefsi için intikam almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlal edenlerden Allah için intikam aldırdı" der.

Bu hadisi değerlendiren bazı alimler: "Hilm, mutlak manada mahmud (güzel) bir haslet değildir, tıpkı cömertlik gibi. Nitekim Rabbimiz Teala hazretleri de Ashab-ı Güzin'i tarif ederken "Kâfirlere karşı yavuzdurlar, aralarında merhametlidirler" (Fetih 29) buyurmuştur.

Hadis hakkında ulemanın yürüttüğü bu yorumların, farklı çevre şartları, zaman şartları gözönüne alınacak olursa, hepsinin bir haklılık yönü olduğu anlaşılır.⁴⁸⁹

5868-33- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ إِنْسَلَخَ وَلَمْ يُعْفَرْ لَهُ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا وَهُوَ حَيٌّ وَلَمْ يَذْخِرْهُ الْجَنَّةَ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

33. (5868)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salat okumayan kimsenin de burnu sürtülsün!" [Tirmizi, Daavat 110, (3539).]⁴⁹⁰

AÇIKLAMA:

1- Burnu sürtülsün tabiri "zelil olsun" demektir. Resulullah'ın bu sözü öyle olacağına bir ihbar olduğu gibi, öyle olması için bir bedduadır da, ikisi de olabilir.

2- Hadis burada zikredilen üç durumun kurtuluş için fevkalâde ehemmiyetli fırsatlar olduğunu belirtiyor:

* Anne ve babanın hukukuna riayet onların makbul dualarını celbedecektir.

* Resulullah'a okunacak salavat makbul bir duadır, kolay bir mağfiret vesilesidir.

* Ramazan ayının orucu, oruçlunun tevbe ve istiğfarı, bu ayda bulunan ve bin aydan hayırlı olduğu Kur'an tarafından müjdelenen Kadir gecesi gibi fevkalâde fırsatlar malumdur. Şu halde bu fırsatları değerlendirmeden Ramazan'ı geçiren kimsenin burnu sürtülecek, zelil kılınacak demektir.⁴⁹¹

5869-34- وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ: فِي النَّارِ، فَلَمَّا قَفَا دَعَا، فَقَالَ: إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

34. (5869)- Hz Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:

"Ey Allah'ın Resülü babam nerededir?" diye sormuştu.

"Cehennemde!" buyurdular. Adam (gitmek üzere) geri dönünce, Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırdı ve:

"Muhakkak ki, benim babam da senin baban da ateştedir!" buyurdu." [Müslim, İman 347, (203); Ebu Davud, Sünnet 18, (4718).]⁴⁹²

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhterem peder ve validelerinin uhrevî durumları çokça münakaşa edilmiş bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayete göre cehennemliktirler. Ama mü'min gönüller, Aleyhissalâtu vesselâm'ın peder ve validelerinin ateşte olmasına razı olmuyor, dilleri bunu söylemeye varmıyor. Üstelik, onlar hakkında "ehl-i necattır, cennetliktir" demeye imkan veren kuvvetli karineler var. Bu karineleri

⁴⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/337-338.

⁴⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.

⁴⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.

⁴⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339.

esas alanlar onların ehl-i cennet olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hususta en ziyade söz söyleyen Celaleddin Suyûtî hazretleridir. O, bu mesele üzerine bazı nazım, bazı nesir muhtelif risaleler te'lif etmiş, orada deliller ve delillerle ilgili bazı yorumları kaydederek Resulullah'ın ebeveynlerinin ehl-i cennet olduklarını cezmen beyan etmiştir. Bu risalelerden birinin adı: et-Ta'zim ve'l-Minnet fi enne Ebeveyni Resulullah fi'l-Cennet'dir.

Onların imamını teyid eden deliller şöyle özetlenir:

1) Onlar Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den intikal eden ve haniflik adıyla bilinen dinî bir an'aneye tabi idiler, bu dinin mü'mini idiler.

2) "Fetret devri mü'mini" idiler. Fetret devri demek, iki peygamber arasında geçen ve peygambersiz olan ara devredir. Bu durumda, İslam'dan önce her kavme müstakil peygamber gelme esasına binain iki peygamberin gönderilme müddetleri içinde yaşasa bile, önceki peygamber kendilerine Resul olarak gönderilmeyen, yeni gelene de yetişemeyen kimse fetret devri insanı sayılır. Resulullah'ın ebeveyni, Hazret-i İsa Araplara gönderilmediği ve Resulullah'ın nübüvvetine de yetişemedikleri için fetret devri insanı sayılırlar. Ayet-i kerimde kendilerine resul gelmeyen hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir: "Peygamber göndermedikçe de Biz k imseye azab edici değiliz" (İsra 15). Kaldı ki, Hz. İbrahim'den bakiye kalan dini bir an'ane cahiliye devri Araplarında mevcut idi.

3) Zayıf da olsa, bir rivayette, Resulullah'ın duası ile, ebeveyninin dirilip, İslam'a iman edip tekrar öldükleri ifade edilmiştir.

Bu meselenin münakaşasına girmeden, mevzu üzerine Bediüzzaman'ın bir cevabını kaydedeceğiz: "Resul-u Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in peder ve valideleri, ehl-i necattır ve ehl-i cennettir ve ehl-i imandır. Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin mübarek kalbini ve o kalbin taşıdığı farzedane şefkatini, elbette rencide etmez. Eğer denilse: Madem öyledir, neden onlar Resul-u Aleyhissalâtu vesselâm'a imana muvaffak olamadılar? Neden bi'setine yetişemediler?

Elcevap: Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin peder ve validesini, kendi keremiyle, Resul-u Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm'ın farzedane hissini memnun etmek için, valideynini minnet altında bulundurmuyor. Valideynlik mertebesinde, manevî evlad mertebesine getirmemek için, halis kendi Minnet-i Rububiyeti altına alıp, onları mes'ud etmek ve Habib-i Ekremini de memnun etmeği rahmeti iktiza etmiş ki, valideynini ve ceddini, ona zahiri ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyeni, faziletini, saadetini onlara ihsan etmiştir. Evet, âli bir müşirin, yüzbaşı rütbesinde olan pederi huzuruna girmesi, birbirine zıd iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah, o müşir olan Yaver-i Ekremin merhameten, pederini onun maiyetine vermiyor."⁴⁹³

5870-35- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: رَأَى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ رَجُلًا يَسْرِقُ، فَقَالَ: سَرَقْتَ؟ قَالَ: كَلَّا، وَالَّذِي إِلَهَ أَهْوُ فَقَالَ عِيسَى: أَمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَذَّبْتَ عَيْنِي]. أخرج الشيخان والنسائي.

35. (5870)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İsa aleyhisselam hırsızlık yapan bir adam görmüştü:

"Hırsızlık mı yaptın?" dedi. Adam:

"Asla! Kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun" diye cevap verince Hz. İsa:

"Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim!" dedi." [Buharî, Enbiya 48; Müslim, Fezail 149, (2368); Nesâî, Kudat 36, (8, 249).]⁴⁹⁴

AÇIKLAMA:

Bu hadisin açıklanması, alimler arasında bazı münakaşaları, farklı tevilleri getirmiştir. Öncelikle şunu belirtelim: metinde geçen سَرَقْتَ "çaldın" demektir. Biz, bunu siyaka uygun olarak soru tarzına döküp "Hırsızlık mı yaptın?" diye çevirdik. Kurtubî, hadisi şöyle yorumlar: "Hz. İsa'nın adama söylediği سَرَقْتَ hırsızlık yaptın sözünün zahiri: Adamın yaptığı hırsızlık hususunda kesin bir haberdir. Çünkü adamı, gizlice, ihtiyatla malı alırken görmüştür. Adamın "Asla!" sözü bu ihbarı reddir, ayrıca yeminle de reddini te'kid etmiştir. Hz. İsa'nın: "Allah'a inandım, gözlerimi tekzib ettim" sözü: "Allah'ın adını vererek yemin eden kimseyi tasdik ettim, sözgelimi, adam, kendi hakkı da bulunan bir maldan almış olabilir veya malın sahibi, adama daha önce alma izni vermiş olabilir veya adam, malı karıştırarak bir bakmak üzere ondan almış olabilir, hırsızlık niyeti yoktur." Kurtubî, ayrıca der ki: "Hz. İsa'nın kesin bir hırsızlık iddiasında bulunmamış olması da muhtemeldir, bu sözleyle: "Sen yoksa hırsızlık mı yapıyorsun?" manasında, soru edatı kullanmaksızın sormuştur ki bu tarz soru yaygındır." Şurası açık ki, normal bir soru ihtimali uzaktır. Çünkü Hz. Peygamber, hadiseyi bir hırsızlık vak'ası olarak takdim etmiştir. Malın adama helal olma ihtimali de pek zayıftır, çünkü hırsızlık olduğu cezmen ifade edilmiştir. İbnu'l-Cevzî, bu çeşit yorumları tekellüflü bulur. Der ki: "Hz. İsa'nın kalbinde Allah öyle yüce bir mevki tutuyordu ki, hiçbir kimsenin O'nun adını kullanarak yalan yere yemin etmesine vicdanı razı olmadı. Böyle olunca yemin edenin itham edilmesiyle, gözlerini itham etme şıklarından birini tercihle başbaşa kaldı. İşte bu

⁴⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/339-341.

⁴⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/341.

durumda töhmeti gözlerine tercih etti. Tıpkı, Adem aleyhisselam gibi; o da İblis kendisine hayır nasihatte bulunduğu dair yemin ettiği zaman İblis'in doğru söylediğini zannetmişti." Hadisten, şüphenin arız olduğu hallerde hadd cezasının düşeceğine delil çıkarılmıştır.⁴⁹⁵

5871-36- وعن مالك قال: [بَلَّغَنِي أَنَّ رَجُلًا كَتَبَ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَيْنَ هَلِ التَّقْوَى عَمَاتٍ يُعْرِفُونَ بِهَا، وَيُعْرِفُونَهَا مِنْ أَنْفُسِهِمْ، مَنْ رَضِيَ بِالْقَضَاءِ، وَشَكَرَ عَلَى النُّعْمَاءِ، وَصَبَرَ عَلَى الْبُؤْسِ، وَصَدَّقَ فِي اللِّسَانِ، وَوَفَى بِالْوَعْدِ وَالْعَهْدِ، وَدَانَ حُكَامِ الْقُرْآنِ، وَإِنَّمَا مَامُ سَوْقٍ مِنْ أَسْوَاقٍ، فَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْحَقِّ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْحَقِّ حَقَّهُمْ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْبَاطِلِ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْبَاطِلِ بِاطِلَهُمْ]. أخرجه رزين .

36. (5871)- İmam Malik anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, bir adam İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'ye şöyle yazdı: "Haberiniz olsun: Takva ehlinin, birkısım alâmetleri vardır ki, bunlar sayesinde kendileri bilinebilir, onlar da bunları bilirler: Şöyle ki müttakî:

* (İhtilaf halinde) verilen hükme razı olur,

* Nimetlere şükreder,

* Belaya sabreder,

* Dilinden doğru çıkar,

* Vaadine ve ahbine vefa gösterir,

* Kur'an'ın ahkâmını kendine yol yapar.

İmam, çarşılardan bir çarşı (gibi)dir, hak ehlinen ise, ehl- ihak, hak (yükünü) ona yıkar; batıl ehlinen ise, batıl ehli de batıl (yükün)ü ona yıkar." [Rezin tahrir etmiştir.]⁴⁹⁶

İKİNCİ FASIL

NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER

5872-1- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: ثَلَاثَةٌ يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَ يَرْكَبُهُمْ وَلَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ: رَجُلٌ عَلَى فَضْلٍ مَاءٍ يَفْتَحُ يَمْنَعُهُ ابْنُ السَّبِيلِ، يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ: الْيَوْمَ أَمْنَعُكَ فَضْلِي كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَالٍ تَعْمَلُ بِذَلِكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُلًا بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاللَّهِ تَعَالَى لَقَدْ أَخَذَهَا بِكَذِّهَا وَكَذَّا فَصَدَّقَهُ وَأَخَذَهَا وَهُوَ عَلَى غَيْرِ ذَلِكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ إِمَامًا يُبَايِعُهُ إِنْ دُنِّيَا، فَإِنْ أَعْطَاهُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَفِي لَهُ، وَإِنْ لَمْ يُعْطِهِ لَمْ يَفِ لَهُ]. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (5872)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Üç kişi vardır ki, Allah kıyamet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elim bir azab vardır:

* Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse, kıyamet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgıyorum, tıpkı senin (dünyada iken) kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der.

* İkinci vaktinden sonra, bir mal satıp müstesirisine Allah Teala'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse.

* Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyalıktan istediklerini verirse biatında sadıktır, vermezse sadık değildir." [Buhari, Şırb 2, Hiyel 12; Müslim, İman 173, (108); Ebu Davud, Büyü 62, (3474, 3475); Nesâî, Büyü 6, (7, 247).]⁴⁹⁷

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın kıyamet günü konuşmaması; rızasını, af ve mağfiretini ifade eden konuşma yapmamasıdır. O gün her insanın en ziyade muhtaç olduğu şey bu konuşmadır. Mevkıf denen hesap meydanında uzun ve pek sıkıntılı bekleyişten sonra, af ve mağfireti ilan eden İlahî hitaptan mahrumiyet kadar büyük ziyan olamaz. Öyleyse, hadis-i şerif bu mahrumiyetin ana sebeplerinden üç tanesini zikretmektedir. Müteakip hadisten de anlaşılacağı üzere, bu büyük hüsrana sebep olan başka sebepler de var.

Resulullah, bu hadislerinde kıyamet gününde büyük hüsrana sebep olan öyle üç şey zikrediyor ki, bunlar birçok kimseler nazarında pek büyük sayılmayan davranışlardır. Sözgelimi bunlar sıkça üzerinde durulan "büyük günahlar", haramlar arasında zikredilmemişlerdir.

⁴⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/341-342.

⁴⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/342-343.

⁴⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/344.

Elbette mü'mini bu hadis şöyle bir muhakemeye sevkedecektir: Sıkça ele alınan kebairden olmayan, pek ciddi gözükmeyen bu davranışlar böylesi ciddi mahrumiyetlere sebep oluyorsa, ya kebairin işlenmesi, ya tekrarlar, ısrarla emredilen feraizin terki? Ebedî hayatımda bunlar ne gibi kayıplarına sebep olacak?

2- Resulullah'ın dikkat çektiği üç şeyden biri, ihtiyaç fazlası sudur. Buhârî'nin bir rivayetinde "yolda fazla suyu bulunduğu halde bunu meneden" diyerek, meseleyi biraz daha açıklar. Yolda, kırdan, sahrada, hayatî ehemmiyet taşıyan suyun fazlası ihtiyaç sahibine mutlaka verilmelidir, çünkü temin imkanı yoktur.

* Yalan yere yemin ne zaman yapılırsa yapılsın meşru değildir, haramdır. Burada ikinci namazından sonra diye kayıtlımasının hikmeti nedir? sorusu hatıra gelir. Şarihler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Aliyyu'l-Kârî'nin kaydına göre:

** Böylesi ağır yeminler o sıralarda yapılır.

** O vakit, kârsız olarak eve dönme zamanıdır, bu sebeple kâr etmek için yalan yemin yapılır.

** İkindiden sonranın zikri, o zamanın şerefi sebebiyledir, bu sebeple o şerefli vakitte yapılan yalan yemin daha galiz, daha çirkin bir yemin olur. Bu sebeple, Aleyhissalâtu vesselâm hüküm verme meclislerini ikinci namazından sonra teşkil ederdi.

Kastalânî, esasta aynı olsa da biraz farklı bir üslupla şunları söyler: "Hadis, ikinci sonrasında kayıtlama gayesi gütmeyiz, bilakis çoğunluk duruma göre beyanda bulunmuştur. Zira, böylesi yeminler ekseriyetle günün sonunda yapılır, o sıralarda, herkes bir an önce işlerini bitirip evine dönmek ister."

Be-tahsis ikindinin zikrini, bu vaktin, günlük amellerin Allah'a yükseltilme zamanı olması sebebine bağlayan alim de olmuştur.

Elbette her bir görüşün bir haklılık yönü vardır.

3- Hadiste geçen imamdan maksad, halife yani devlet reisidir. İmama itaat esastır. Ona Allah rızası için biat etmek, bu biattan dünyevî ve şahsî menfaat beklememek esastır. İmam, herkese onu tatmin ve memnun edecek menfaat dağıtamayacağına göre, bu maksatla biat edenler, aradıklarını bulamayınca itaatten yüz çevirecekler, dolayısıyla birlik ve dirlik bozulacaktır. Bu sebeple Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), İslam cemaatinin birliğini yaralayacak bir meseleye böylece dikkat çekmiş olmaktadır. İmamet meselesini daha önce işlediğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

4- Hadiste geçen tezkiyeyi günahattan arındırma olarak tercüme ettik. Bazı alimler "medh u sena" olarak anlar ve "Allah onları medh u sena etmez" diye ifade eder.⁴⁹⁸

5873-2- وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَنْتَهُ يَكْلُمُهُمُ اللَّهُ وَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَرْكَبُهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالَهَا ثَنَاءً، قُلْتُ: خَابُوا وَخَسِرُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَانُ، وَالْمُنْفِقُ سَلَعَتْهُ بِالْحَلْفِ الْكَاذِبُ]. أخرجہ الخمسة إلبخاري. «المُسْبِلُ» هو الذي يسبل إزاره إذا مشى تكبراً وفخراً. «وَالْمَنَانُ» الذي يمن بصنيعه وعطائه.

2. (5873)- Hz. Ebu Zerr (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üç işi vardır, kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azab vardır!" buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: "Ey Allah'ın Resülü! Öyleyse onlar büyük zarar ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?" dedim. Şöyle saydılar:

"(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği başa kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!" [Müslim, İman 171, (106); Ebu Davud, Libas 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyü 5, (1211); Nesâî, Büyü 5, (7, 245).]⁴⁹⁹

5874-3- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَنْتَهُ يَكْلُمُهُمُ اللَّهُ وَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَرْكَبُهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ]. أخرجہ مسلم، مختصراً، والنسائي بتمامه. «العَائِلُ» الذي له عيال يحتاج أن يقوم بأمرهم.

3. (5874)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah Teala hazretleri onlara konuşmaz, nazar etmez, günahlardan da arındırmaz, onlara elim bir azab vardır:

* Zina eden yaşlı,

* Yalan söyleyen devlet reisi,

* Büyüklenen fakir." [Müslim, İman 172, (107); Nesâî, Zekat 77, (5, 86).]⁵⁰⁰

ACIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada üç farklı kişinin durumuna dikkat çekmektedir:

⁴⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/345-346.

⁴⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/346-347.

⁵⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/347.

1) Zina eden yaşlı: Zina aslında herkese haram edilmiştir. Hatta cezaların en ağırısı zina suçuna takdir edilmiştir. Fakat yaşlının zikri, bu cürmü işlemeye sevkeden sebeplerin onda son derece azalmasından ileri gelir. Gençlikteki cehalet artık onda yoktur. Gençleri zinaya zorlayan garizi ve fitrî olan şehvî duygular onda sönmüştür veya son derece azalmıştır. Bu durumda zina İlahî emri hiç kaale almamak olmaktadır.

2) Devlet reisinin yalanı da, aynı durumdadır. Kişiyi yalana sevkeden korkudur. Devlet reisinin korkacağı bir üst makam olmadığı, tebasına müdahane ve yaranmak gibi bir ihtiyacı bulunmadığı için o, kişiyi yalan söylemeye sevkeden sebeplerden tamamen uzaktır. Öyleyse, onun yalan söylemesi tıpkı yaşlının zinası gibi. Hak nazarında suçunu hafifletici hiçbir mazerete dayanmaz. Üstelik devlet reisinin yalanından hasıl olacak zarar ve falaket bütün milleti ilgilendirir. Devletin bekası kalem ve kılıncı üzerinde bilinir. Kalem idarenin adalet ve dürüstlüğünü temsil eder. Devlet reisinin yalan kalemle sembolleşen idarî, adlî bütün mekanizma ve sistemlerin ihlali demektir. Bunun cezası elbette büyük olacaktır.

3) İslam'da her çeşit kibir yasaklanmıştır. Büyüklük Allah'a mahsustur. Bunun fakirde görülmesi daha da kötü olmaktadır. Çünkü zengin malı sebebiyle kibirlenince, ne de olsa bir sebebe dayanır. Ya fakir? Yok olan bir şeyle kibirlenmesi Allah nazarında daha kötü bir davranış olmaktadır. Fakirin istiğnası ile kibrini karıştırmamak gerekir. İstiğna ve izzet-i nefis elbette memduhdur. Ama, aralarında zahirî bir benzerlik olsa da izzet-i nefisle kibir aynı şey değildir. Resulullah'ın zemettiği şey, fakirdeki istiğna ve izzet-i nefis değil, kibirdir. Bu kibir onu dünyada pekçok şeyden mahrum bırakır, kendisinin ve yakınlarının sıkıntılarını daha da artırır.⁵⁰¹

5875-4- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَنْتَظِرُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: الْعَاقُ لَوَالِدَيْهِ، وَالْمَرْأَةُ الْمُنْتَرِجِلَةُ، وَالذَّيْثُ]. أخرجہ النسائي .

4. (5875)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Anne ve babasının hukukuna riayet etmeyen kimse, erkekleşen kadın ve deyyus kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 80).]⁵⁰²

5876-5- وله في أخرى: [تَنْتَظِرُ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: الْعَاقُ لَوَالِدَيْهِ، وَمُذْمِنُ الْخَمْرِ، وَالْمُنَانُ بِمَا أُعْطِيَ]. «الْمُنْتَرِجِلَةُ» هي التي تتشبه بالرجال في هيئتهم وأفعالهم. «والذَّيْثُ» من الرجال الذي غير له وحمية .

5. (5876)- Yine Nesai'nin bir rivayetinde Resulullah şöyle buyurmuştur: "Üç kişi vardır, cennete girmeyecektir: Anne babasının hukukuna riayet etmeyen kimse; içki düşkün olan kimse; verdiği başa kakan kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 81).]⁵⁰³

AÇIKLAMA:

* Kadının erkekleşmesi, kılık kıyafetinde ve e'falinde erkeğe benzemesidir. Dinimiz bu iki cinsin kılık kıyafette hatta hal ve tavırda birbirlerine benzemelerini yasaklamıştır. Yasak sadece kadının erkeğe benzemesiyle ilgili değildir. Başka hadislerde erkeğin kadına benzemesi de yasaklanmıştır. İslam alimleri ilim ve re'ye kadınların erkeğe benzemelerinin mahmud olduğunu belirtirler.

* Deyyus, dilimize de giren bir kelimedir. Kadına karşı kıskançlık duymayan, hamiyyeti olmayan kimse demektir. Her insanda yaratılıştan gelen bu his, su-i irade ile zayıflatılabilir, tıpkı hayvanlara terbiye yoluyla bazı alışkanlıklar kazandırılabilirdiği gibi. Ancak fitrî, tabiî, gerekli ve memduh olan bu kıskançlık hissini zorlanarak zayıflatılması insanı hayvanlaştıran bir durum ortaya çıkarır. Dinimiz bunu reddeder.

* İçki düşkünlüğü, tevbe etmeden ölecek kadar içkiye devam eden kimsedir. Resulullah içki düşkünlüğünü, soru üzerine: "Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimse" diye tarif eder.

* Allah'ın nazar etmemesi, rahmet ve mağfiretle bakmaması demektir. Değilse, hiçbir şey O'nun nazarından hariç kalmaz.

* Yapılan iyiliğin başa kakılması da dinimizin kötülediği bir husustur. İyilik Allah rızası için yapılır. Başa kakmak karşı tarafın şahsiyetini ezmektir. Ayet-i kerimde "Güzel sözün, başa kakılarak eza verilen sadakadan hayırlı olduğu" ifade edilmiştir (Bakara 263).

* Cennete girmemesi, ilk girenler arasında olmaması demektir. Ebediyen cennete girmeyecek demek değildir. Sayılan fiiller haram ise de, küfrü gerektirmezler. Fasığın cezası ebedî cehennem değildir.⁵⁰⁴

5877-6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَنْتَظِرُ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أُعْطِيَ بِي ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرّاً فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ]. أخرجہ البخاري .

⁵⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/347-348.

⁵⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/348.

⁵⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/348.

⁵⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/349.

6. (5877)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri dedi: "Üç kişi vardır, kıyamet günü ben onların hasmıyım: "Benim adıma (yemin) edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satın parasını yiyen kimse, bir işçiyi ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse." [Buharî, Büyü 106.]⁵⁰⁵

AÇIKLAMA:

* İbnu't-Tin der ki: "Allah bütün zalimlerin hasmı olduğu halde, burada bilhassa üç kişiyi zikrederek, bunlara husumetin eşed olduğunu ifade buyurmuştur. Bu üç kişiden biri Allah'ın adı ile yemin ettiği halde, sonradan cayararak gadreden kimsedir. Bir diğeri hür kimseyi köle olarak satan kimsedir. Bu satıştan elde edilen para yenilmeyip başka maksadla kullanılsa, hüküm yine aynıdır. "Yeme"nin zikri, paradan maksadın öncelikle "yeme" olması sebebiyledir. Ebu Davud'un bir rivayeti "Üç kişi vardır, onlardan hiçbir namaz kabul edilmez" diye başlar ve "Bir hür kişiyi köleleştiren kimse" diye devam eder.

Mühelleb der ki: "Hür kimseyi satmanın günahı ağırdır. Çünkü, Müslümanlar hürriyette birbirlerine denktirler. Bu durumda kim bir hürrü satarsa, Allah'ın ona mübah kıldığı tasarruflardan onu men etmiş ve Allah'ın onu çıkardığı zillete atmış olur." İbnu'l-Cevzî şöyle der: "Hür kişi abdullahtır (yani Allah'ın kölesidir). Öyleyse, kim ona karşı cinayet işlerse, hasım olarak karşısında efendisini (yani Allah'ı) bulur.

Şarihler, hürrün satılması meselesinde bazı teferruat kaydederler, onlardan sarf-ı nazar ederek borç meselesinde hürrün satılma an'anesini belirtmek isteriz. Borcunu ödemeyenler arasında kendini satarak borcunu ödeyenler olmuştur. Bir başka ifade ile, borçlu kimseler bu sebeple satış muamelesine maruz kalmıştır. İbnu Hazm'ın kaydettiğine göre, borç sebebiyle hürrün satılması görülen bir âdetti. Bu hal "Eğer borçlu kimse darlık içerisinde ise, ona, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar mühlet verin" (Bakara 280) ayeti nazil oluncaya kadar devam etti. Tabiinden Zühre İbnu Evfa'nın borç sebebiyle bir hürrü sattığı bazı rivayetlerde gelmiş ise de, İmam Şafii hazretleri hürrün hangi suretle olursa olsun satılmasının yasak olduğu hususunda ümmetin icmaından bahseder.

* İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemeyi, İslam alimleri, hür kimseyi köleleştirme olarak tavsif etmişlerdir. Hürrün satılması haramsa, karşılığını vermeden insanı çalıştırmak da onun gibi haramdır.⁵⁰⁶

5878-7- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

7. (5878)- Sehl İbnu Sa'd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Kim bana çeneleri ile bacakları arasındaki şeyler hususunda garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm." [Buharî, Rikak 23, Hudud 19; Tirmizî, Zühd 61, (2410).]⁵⁰⁷

AÇIKLAMA:

Çene diye tercüme ettiğimiz lıhye, gerek altta ve gerekse üstte, üzerinde dişlerin bitmiş olduğu kemiktir. Çeneleri arasındaki şeyden murad dil ve konuşmada işe yarayan diğer unsurlardır. Bacakları arasındakinden murad da ferçtir. Bunlar hakkında istenen garanti, onlarla günah işlemeyi terk garantisidir. Veya onların üzerine düşen hakkın edasıdır. Böyle olunca hadisin manası: "Kim diline terettüp eden vacibeleri yaparsa, yani konuşma, malayaniyatta sükut etme nevinden hakkı eda ederse, keza, fercini de helalden faydalanma, haramdan sakınma gibi kendine terettüp eden hakkı yerine getirirse, ben de ona cenneti garanti ederim" demek olur. Böylece hadis, dünyada kişiye en büyük belanın dil ve fercinden geleceğini beyan etmiş olmakta, dikkatini bu organlara çekmektedir.

Cennetin garantilenmesi, öncelikle oraya girme garantisini, sonra da orada yüksek derecelere ulaşma garantisini ifade eder. Tirmizî'nin bir rivayetinde bu hadisin meali bir başka üslubla ifade edilmiştir: "Allah kimi, çeneleri ile bacakları arasındaki şeylerin şerrinden korumuş ise, o kimse cennete girdi demektir."⁵⁰⁸

5879-8- وعن أبي برزة الأسلمي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنْ أَكْثَرَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ شَهَوَاتِ الْغَنَى، وَبُطُونَكُمْ، وَفُرُوجَكُمْ، وَمُضَّ ثَ الْفِتَنِ]. أَخْرَجَهُ رِزِينُ.

8. (5879)- Ebu Berze el-Eslemî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin hakkınızda en ziyade korktuğum şey, zenginlik hırsı ile karınlarınızın ve ferçlerinizin şehvetleri bir de

⁵⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/349-350.

⁵⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/350.

⁵⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.

⁵⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.

fitnelerin şaşırtmalarıdır." [Rezin tahric etmiştir. (Hadis Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir. 4, 420, 423.⁵⁰⁹⁻⁵¹⁰]

5880-9- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَ يَنْتَهَبُ نَهْبَةً ذَاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ]. أخرجہ الخمسة. قوله: «ذَاتَ شَرَفٍ» أي لها قدر فيرفع الناس أبصارهم إليها لعظم قدرها.

9. (5880)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Zani bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz, içkici, içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez; insanların, onun yüzünden gözlerini kendine kaldıracakları kadar nazarlarında kıymetli olan bir şeyi mü'min olarak yağmalamaz." [Buhârî, Mezalim 30, Eşribe 1, Hudud 1, 20; Müslim, İman 100, (57); Ebu Davud, Sünnet 16, (4689); Tirmizî, İman 11, (2627) Nesâî, Sarık 1, (8, 64).]⁵¹¹

ACIKLAMA:

1- Bu hadiste, mezmum olan ve haram edilen zina, hırsızlık, içki ve yağmalamanın tahrimi, farklı bir üslubla ifade edilmiştir: "Bunlar işlenirken kişide iman yoktur." İfadenin zahirî manası bu ise de, Nevevî'nin de belirttiği üzere, alimler "haram işleyenler kâfir olmazlar, fasık olurlar" mealindeki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat prensibini gözönüne alarak, "mü'min"i kâmil kelimesiyle kayıtlayarak "...kâmil mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz.." diye tefsire tabi tutarlar. Mü'mine, imanî tehlike endişesini hatırlatarak daha müessir olmak gayesiyle bu üslubun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pek çok meselenin tesbitinde bu çarpıcı üslubun takip edildiği görülür. Şu halde, nefiy, zatla ilgili değil, kemaliyle ilgilidir, tıpkı "ancak faydalı ilim ilimdir" "sadece ahiret hayatı vardır" tabirlerinde olduğu gibi. Öyle ise, bu hadis "Lailahe illallah diyen cennete gider, hırsızlık da yapsa, zina da yapsa" veya Ubade tubnu's-Samit'in: "Biz Resulullah'a zina etmemek, hırsızlık yapmamak... üzere biat ettik. Kim bunlardan birini yapar ve dünyada cezalandırılırsa bu ona kefarettir; kim de cezalandırılmazsa, onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse azab eder" hadisi; "Allah kendine şirk koşanı affetmez, bunun dışındaki bütün günahları dilediğinden affeder" (Nisa 48) ayeti ve bu manadaki başka ayet ve hadisler esas alınarak, sadedinde olduğumuz ve benzeri hadisler te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet büyük günah işleyenin kâfir olmayacağı hususunda icma etmiştir. Bütün bu durumlar, sadedinde olduğumuz hadisin ve benzerlerinin te'vil edilip "kâmil manada" ibaresiyle kayıtlanmasını zaruri kılmıştır."

2- Burada biraz açıklama gerektiren husus yağma meselesidir: Nehb'i kısaca yağma diye ifade ettik. Bu bir şeyi göz göre göre zorla almaktır. Nühbe yağmalanan maldır. Hadiste yasaklanan yağma, sahibinin, alınmasına razı olmayacak derecede, nazarında maddî veya manevî bir şerefi olan ve bu şeref sebebiyle alan kimseye gözlerini diktiği malın göz göre göre alınmasıdır. Bu, gizlice yapılan hırsızlıktan farklı bir alıştır. Zaten hadiste hırsızlık ayrıca zikredilmiştir. Yağmanın hırsızlıktan daha şedid bir durum olduğu belirtilir. Çünkü bunda fazla bir cür'et ve her çeşit değerlere kıymet vermeme, aldırma hali mevcuttur.

Kadı İyaz der ki: "Bazı alimler bu hadiste her çeşit günaha karşı bir uyarı ve tahzir olduğuna işaret etmiştir: Zina ile bütün şehvetlere, hırsızlıkla dünyaya rağbete ve harama karşı hırsla, içki ile Allah'tan sadır olup Allah'ın hukukuna karşı gaflet veren şeylere, vasfı yapılan yağma ile Allah'ın kullarına karşı istihfaf ve onlara hürmet ve onlardan hayanın terki ve meşru olmayan şekilde dünyalık cem'inde uyarıda bulunulmuştur."

Kurtubî'ye göre "bu hadis, kötülüklerin üç büyük temeline dikkat çekmektedir, bunların zıddı da iyiliğin üç ana esasını teşkil etmektedir. Bunlar: Haram olan ferçlerin mübah addedilmesi, aklî bozukluğa götüren şey, bu sadedde en ziyade yer verilen ve en çok zarar veren şey, şarab mevzubahis edilmiştir. Üçüncüsü de hırsızlıktır. Bu da başkasının malını haksız olarak almanın en çok görülen yoludur."⁵¹²

3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevaid:

* Zina eden -ister bakire, ister muhsan olsun, ister yabancı, ister mahrem olsun farketmeksizin hepsi- hadiste zikredilen tehdide maruzdur. Bu tehdide, zina ismi verilen haram değme, keza öpme ve bakma girmez. Çünkü bunlara, şariat örfünde her ne kadar zina dense de, buraya girmez. Çünkü başka deliller muvacehesinde bunlar küçük günahlara girer.

* Az çalan da çok çalan da, hatta yağmalayan da tehdidin altına girer. Ancak bir kısım alimlerin burada "nisab miktarını bulan mal" kaydını koyduğunu belirtmekte fayda var. Nisabın altında kalan miktarı çalmak dahi haram ise de, kesmeyi gerektiren nisaba girmeyen miktarın bu tehdide girmeyeceğini söylemişlerdir.

* Başkasının malını haksız yere almanın şe'nini büyütme var. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm yeminle ifade etmiştir, yeminde ta'zim vardır.

⁵⁰⁹ Hadis, Müsned'de... **شبهوات الف في بطونهم** şeklinde biraz farkla gelmiştir.

⁵¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/351.

⁵¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/352.

⁵¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/352-353.

* İçki alan -içtiği miktar az da olsa, çok da olsa- bu tehdiye maruzdur. Çünkü hamrın içilmesi kebairdendir.

* Bazıları, düğünde saçılan şekerlemeye varıncaya kadar her çeşit yağmanın haramlığına bu hadisten delil çıkarmış ise de, çoğunluk, sahibinin rızası olan, örfte bulunan yağmalamanın bundan hariç olduğu hükmünü benimsemiştir.⁵¹³

5881-10- وعن أبي هريرة أيضاً رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِذَا زَنِى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ] "يَمَانُ وَكَانَ عَلَى رَأْسِهِ كَالظُّلَّةِ، فَإِذَا نَزَعَ عَادَ إِلَيْهِ" "يَمَانُ". أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ. وَزَادَ التِّرْمِذِيُّ. وَرَوَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّهُ قَالَ: فِي هَذَا خُرُوجٌ عَنْ "يَمَانٍ إِلَى "سَمِ" نَزَعَ» أَيُّ أَقْلَعَ عَنِ الذَّنْبِ وَفَارَقَهُ .

10. (5881)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner." [Ebu Davud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627).]

Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Ebu Cafer el-Bâkır Muhammed İbnu Ali'nin: "Bunda imandan çıkıp İslam'a geçiş vardır" dediği rivayet edilmiştir."⁵¹⁴

AÇIKLAMA:

1- Bir önceki hadis üzerine alimler birçok yorumlarda bulunmuştur. Biz onlardan sadece bir kısmını ve umumiyetle benimsenenleri kaydettik. Yukarıdaki hadis, bu mevzuya getirilen Nebvî bir açıklamadır: Zaniden, zina esnasında iman ayrılmakta, geri dönmek üzere başının yukarısında beklemektedir. Bu ifadede iman, maddî bir teşbihe kavuşturulmuş olmaktadır. Buhârî'de gelen bir rivayette İkrime der ki: "İbnu Abbas'a zaniden iman nasıl çıkar diye sordum, bana: "Şöyle!" dedi ve parmaklarını kenetledi, sonra parmaklarını ayırıp, "Tevbe edince geri döner!" dedi ve tekrar parmaklarını kenetledi." Hakim'de Ebu Hureyre'den gelen bir açıklama kaydedilir. Bu açıklama şöyledir: "Kim zina eder veya içki içerse Allah ondan imanı çıkarır, tıpkı bir insanın gömleğini başından çıkarması gibi."

2- Tirmizî'nin ziyadesi şu yoruma sebep olmuştur : "Ebu Ca'fer merhum, imanı İslam'dan ayrı tutup ona daha hususi bir hüviyet tanımıştır. Böylece kişi imandan çıksa da İslam'da baki kalmaktadır. İbnu Hacer, bu yorumun, cumhurun: "Hadisteki imandan murad kâmil manadaki imandır, imanın kendisi değildir" sözüne muvafık olduğunu belirtir.⁵¹⁵

5882-11- وعن جندب رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ سَمِعَ سَمْعَ اللَّهِ بِهِ، وَمَنْ رَأَى رَأَى اللَّهِ بِهِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ. «سَمِعَ» بَفَنٍ إِذَا فَضَحَهُ وَأَظْهَرَ مِنْ عِيُوبِهِ مَا كَانَ يَسْتَرُهُ، وَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ بِالنَّاسِ فَعَلَ اللَّهُ بِهِ مِثْلَهُ: أَيُّ يَنْتَهِكُهُ وَيَكْشِفُ عِيُوبَهُ لِلنَّاسِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ .

11. (5882)- Hz. Cündüb (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allah da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riya yaparsa Allah da onun riyasını ortaya çıkarır." [Buhârî, Rikak 36; Müslim, Zühd 48, (2987).]⁵¹⁶

AÇIKLAMA:

Hadisin kelime kelime tercümesi "Kim işittirirse Allah da onu işittirir. Kim riya yaparsa Allah da ona riya yapar" şeklinde olmalıdır. İşittirmek, alimlerce , iki surette anlaşılmıştır:

1) İnsanların herkesçe bilinmeyen kusurunun teşhiri, başkalarına duyurulması. Bu dinin reddettiği bir davranıştır. Resulullah: "Kim bir mü'minin kusurunu dünyada örterse, Allah da onun kusurunu ahirette örter" buyurmuştur.

2) İkinci mana riyakârlıktır. Yani "kim, insanlara gösteriş olsun, onların aferini gelsin diye fazilet ve iyiliklerini izhar etmeye, duyurmaya çalışırsa..." demektir. Bu da süm'a denen dinin reddettiği bir başka huydur. Kişi hayrını, sevabını insanlara duyurmak için değil, Allah'ın rızası için yapmalıdır. Hele başkalarına yapılan iyiliklerin duyurulması pek mezumdur.

Cevami'u'l-kelime mazhar olan Aleyhissalâtu vesselâm burada birkaç kelimelik hadisleriyle İslam'ın temel meselelerini vazetmiş olmaktadır.

Kişi birkısım yasakları işleyince, maksudunun tersiyle cezalandırılmaktadır: "Ceza, amel cinsindendir."⁵¹⁷

⁵¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/353-354.

⁵¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/354.

⁵¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/354-355.

⁵¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/355.

⁵¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/355-356.

5883-12- وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ يَرْحَمِ النَّاسَ يَرْحُمَهُ اللَّهُ تَعَالَى]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

12. (5883)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlara merhametli olmayana Allah Teala merhamet etmez." [Tirmizî, Birr 16, (1923).]⁵¹⁸

AÇIKLAMA:

Hadis, insanlara karşı merhametli olmaya teşvik etmektedir. Bir başka rivayette bütün canlılara şamil olacak bir üslubla: "Yerde olanlara merhamet etmeyenlere gökte olanlar merhamet etmez" buyrulur. İbnu Battal bu hadislerle Müslümanın bütün mahlukata; mü'min, kâfir, hayvan, merhametli olmaya teşvik edildiğini belirtir. "Merhamet, canlılara yiyecek içecek vermek, hayvanlara ağır yük yüklememek, dövme, acıktırma, yorma gibi vasıtalarla onlara karşı haddi aşmamak şeklinde tezahür etmelidir" der. Bir başka hadiste "Rahmet sadece şaki (bedbaht) olandan çıkarılmıştır" buyrularak merhametsizliğin ebedi hüsrana alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayet-i kerimde "İyilik yaparsanız kendi nefsiniz için yaparsınız" (İsra 7) buyrularak mahlukata yapılan merhametin de, netice itibarıyla kişinin kendine yaptığına dikkat çekilmiştir.⁵¹⁹

5884-13- وعن جابر بن عبد الله أنصاري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: اتَّقُوا الظُّلُمَ، فَإِنَّ الظُّلُمَ ظُلُمَاتُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحْلَوْا مَخَارِمَهُمْ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

13. (5884)- Cabir İbnu Abdillâh el-Ensârî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zulûmden kaçının. Zira zulûm, kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevk etmiştir." [Müslim, Birr 56, (2578).]⁵²⁰

AÇIKLAMA:

1- Bazı alimler, hadisin zahiri manasının esas olduğunu söylemiş, dolayısıyla yapılan zulümlerin, kıyamette zalimin karşısına karanlıklar şeklinde çıkacağını, mü'minlerin önü ve yanları nurlu ve aydınlık olduğu halde, zalimin karanlık içinde kalıp yolunu bulamayacağını belirtmiştir. Nevevî, bunun kıyamet gününün şiddetleri olması ihtimalinden de bahseder ve: "Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır." (En'am 63) ayetinin bu şekilde tefsir edildiğini belirtir.

İbnu'l-Cevzî, zulmün iki şekilde yapılabileceğini belirtir ve bu konuda şu açıklamayı yapar: "Biri haksız yere başkasının malını almaktır. Diğeri de adaleti emreden kimseye karşı gelmektir. İkincisi birincisinden daha kötüdür."

İbnu'l-Cevzî, zulmün kalpteki kararmanın sonucu olduğunu, iman nuruyla aydınlanan bir kalbin, zulmün akibetini düşünerek zulme meydan vermeyeceğini söyler.

2- Cimriliğin sebep olduğu helakin, hem dünya hem de ahiret helaki olabileceğini söylemiştir. Zaten hadis, dünya helakini, dünyada bu sebeple birbirlerinin kanını döktüklerini, haramları bu yüzden, helal addettiklerini belirtmektedir. Bu tasvir, sadece dünya helakinin değil, ahiret helakinin de tasviridir.⁵²¹

5885-14- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ خَالِعٌ، وَجُبْنٌ خَالِعٌ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ. «الشُّحُّ أَشَدُّ الْبَخْلِ. وَ«الْهَلْعُ» أَشَدُّ الْجَزَعِ، وَالْمُرَادُ أَنَّ الشَّحِيحَ يَجْزَعُ جَزَعًا شَدِيدًا وَيَحْزَنُ عَلَى دَرَاهِمٍ يَفُوتُهُ أَوْ يَخْرُجُ مِنْ يَدِهِ. وَ«الْخَالِعُ» الَّذِي كَأَنَّهُ خَلَعَ فَوَادَهُ لَشِدَّةِ خَوْفِهِ وَفَزَعِهِ.

14. (5885)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur." [Ebu Davud, 22, (2511).]⁵²²

AÇIKLAMA:

⁵¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/356.

⁵¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/356.

⁵²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/357.

⁵²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/357.

⁵²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.

Hattâbî, "cimrilik" diye çevirdiğimiz "şuhh"u buhl'un aşırı şekli diye tarif eder. Buhl zaten: "Kişiyi üzerinde bulunan başkasına ait vacib bir hakkı vermekten mani olan, bu hak verildiği takdirde hırsa ve korkuya düşüren hal" olarak tarif edilmiştir. Şu halde şuhh bundan da ileri bir cimrilik mertebesi olmaktadır.⁵²³

5886-15- وعن أبي بكر الصديق رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكَرَ بِهِ]. أخرجه الترمذي .

15. (5886)- Ebu Bekr es- Sıddîk (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'mine zarar veren veya hile yapan mel'undur." [Tirmizî, Birr 27, (1942).]⁵²⁴

ACIKLAMA:

Mel'un, Allah'ın rahmetinden uzak manasına geldiğine göre, mü'mine zarar ve hile yapmanın, Allah katında nasıl ciddi bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müteakiben kaydedilen hadiste: "Kim (mü'mine) zarar verirse Allah da onu zarara uğratar. Kim de (Müslümana) meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir" buyrulmuştur. Zarar ve meşakkat mâna bakımından birbirine yakın ise de, zarar daha ziyade malın telef edilmesine, meşakkat ise şahsın kendisine ulaşan eziyete denir. Şu halde Müslümana bunların şu veya bu suretle, açıktan veya aldatma suretiyle gizlice yapılması haramdır. Allah'ın intikamını alacağı davranışlardır.⁵²⁵

5887-16- وعن أبي صرمة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا ضَارَّ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ مُؤْمِنًا شَاقَّ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي. «الْمَضَارَّةُ» المضرة .

و«الْمُشَاقَّةُ» النزاع .

16. (5887)- Ebu Sırma (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim mü'mine zarar verirse Allah da onu zarara uğratar. Kim de mü'mine meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir." [Tirmizî, Birr 27, (1941).]⁵²⁶

5888-17- وعن أبي تميمه رضي الله عنه: [أَنَّ أَصْحَابَهُ قَالُوا لَهُ، وَقَدْ حَدَّثْتَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ #: أَوْصِنَا، فَقَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يَنْتَبِهُ مِنَ النَّاسِ بَطْنُهُ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَدْخَلَ بَطْنَهُ إِطْبِيبًا فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه البخاري .

17. (5888)- Ebu Temîme (radiyallahu anh) anlatıyor: "Arkadaşları kendisine "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) size çok şeyler söyledi, öyleyse bize de bir tavsiyede bulunun!" demişlerdi. "İnsanda ilk (çürüyüp) kokacak olan yeri karnıdır. Öyleyse, kim, karnına temiz olandan başka bir şey girdirmeyebilirse mutlaka bunu yapsın!" tavsiyesinde bulundu." [Buhârî, Ahkam 9.]⁵²⁷

ACIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslı uzuncadır. Müellif bir kısmını tayetmiştir. Ancak çıkarılan bu kısımlar, daha önceki hadislerde zikredilmiş durumda.

2- İnsanda ilk kokacak yerin karnın olması, ölümden sonra ile ilgilidir. Hadisin bazı veçhinde bu, tasrih edilmiştir.

Hadiste yapılan nasihat mevkuttur. Rivayetin başka vecihlerinde de hep mevkuf olarak gelmiştir, ref zannını veren de vardır.⁵²⁸

5889-18- وعن أبي بكره رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ مِنْ أَنْ تُعْجَلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةُ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يُدْخَرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْبُعْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي .

18. (5889)- Ebu Bekre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İşleyene daha dünyada cezası çarçabuk gelmeye en layık günah zulüm ve sıla-ı rahmin koparılmasıdır, bu cezanın

⁵²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.

⁵²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.

⁵²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/358.

⁵²⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.

⁵²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.

⁵²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359.

dünyada gelmesi, ahiretteki cezaya kefarete değildir." [Ebu Davud, Edeb 51, (4902); Tirmizî, Kıyamet 58, (2513).]⁵²⁹

AÇIKLAMA:

Dünyada cezası gecikmeden gelmeye en layık iki günah zikredilmektedir:

1) Bağy: Bu her çeşit zulüm, haksızlık manasına geldiği gibi, sultana isyan, kibir manalarına da gelmektedir.

2) Kat'urrahm, bu, sıla-i rahmin koparılması yani akrabalık, yakınlık, arkadaşlık, komşuluk gibi insanlara karşı olan beşerî vazifelerimizin yerine getirilmemesidir. Bunlar arasında en mühimmi anne ve babaya karşı olan vazifelerimizdir. Hadiste ayırım yapılmadan, mutlak bir üslupla hepsi birden ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, bu iki günahın cezasının çabuk geleceğini belirttiği gibi, dünyevî cezanın uhrevî ukubete kefarete olmayacağına da ayrıca yer verir.⁵³⁰

5890-19- وعن عياض بن حمار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى يَبْغِيَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَ يَفْخُرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ]. أخرجه أبو داود .

19. (5890)- İyaz İbnu Hımar (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri, bana: "Mütevazi olun, öyle ki, kimse kimseye zulmetmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin" diye vahyetti." [Ebu Davud, Edeb 48, (4895).]⁵³¹

5891-20- وعن أبي بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: النَّارُ قَرِيبَةٌ مِنْ كُلِّ خَبٍّ بِخَيْلٍ مَنَانٍ؛ وَفِي رِوَايَةٍ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خَبٌّ، وَ يَخِيلُ وَ مَنَانٌ]. أخرجه الترمذی .

20. (5891)- Hz. Ebu Bekr es-Siddik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Cehennem, bozguncu, cimri ve başa kakıcı her insana yakındır."

Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur. "Cennete ne bozguncu, ne cimri, ne de başa kakıcı giremez." [Tirmizî, Birr 41, (1964).]⁵³²

5892-21- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: كُلُّوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ وَ مَخِيلَةٍ]. أخرجه النسائي، وأخرجه البخاري في ترجمة باب .

21. (5892)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Yiyiniz, tasadduk ediniz, giyiniz. Fakat bunları yaparken israfa ve tekebbüre kaçmayınız." [Nesaî, Zekat 66, (5, 79). Hadisi buhari, bab başlığında kaydetmiştir (Libas 1).]⁵³³

AÇIKLAMA:

Resulullah, hoşla giden yeme içme gibi hususların israf ve tekebbüre kaçmamak kaydıyla helal olduğunu belirtiyor. Aslında ayet-i kerimede de meseleye bu şekilde temas edilmiştir. "Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez" (A'raf 31). Çünkü "müsrifler şeytanların kardeşleridir" (İsra 27). İsrâf, gerek iş ve gerekse sözde haddi aşmak olarak tarif edilmiştir. Bu infakta daha belirgin olduğu için ayet ve hadiste öncelikle infaktaki israf medar-ı bahs edilmiştir.⁵³⁴

5893-22- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ أَحَدَنَا يَجِدُ فِي نَفْسِهِ يُعْرِضُ بِالشَّيْءِ، نَ يَكُونُ حَمَمَةً أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ إِلَى الْوَسْوَاسَةِ]. أخرجه أبو داود .

22. (5893)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dendi, herbirimiz içinde, (bazan öylesine çirkin) bir şeyin arız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup (kendisini) yakması ona daha sevimli gelmektedir!"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu söze şöyle mukabelede bulundu:

⁵²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/359-360.

⁵³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/360.

⁵³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/360-361.

⁵³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.

⁵³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.

⁵³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.

"Allahuekber, Allahuekber, [Allahuekber!] Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!" [Ebu Davud, Edeb 118, (5112).]⁵³⁵

5894-23- وعن أبي زميل قال: [فُلْتُ بِنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: مَا شَيْءٌ أَجْدُهُ فِي صَدْرِي؟ فَقَالَ: مَا هُوَ؟ فُلْتُ: وَاللَّهِ مَا بِهِ. فَقَالَ لِي: أَشَيْءٌ مِنْ شَيْءٍ؟ قَالَ وَصَحَّكَ؛ ثُمَّ قَالَ: مَا نَجَا أَحَدٌ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: فَإِنْ كُنْتَ فِي شَيْءٍ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ. قَالَ فَقَالَ لِي: إِذَا وَجَدْتَ فِي نَفْسِكَ شَيْئًا فَقُلْ: هُوَ الْوَلُّ وَالْخُرُّ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ]. أخرجهُ أَبُو دَاوُدَ .

23. (5894)- Ebu Zümeyl rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a (bir gün): "İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de ne?" diye sormuştum. Bana:

"Ne hissediyorsun ki?" dedi. Ben:

"Vallahi (onlar çok fena!) dilime alamam!" dedim.

"Şekk nevinden bir şey mi?" dedi ve güldü. Sonra açıkladı:

"Bu (çeşit vesveseler)den hiç kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teala hazretleri (Resulüne) şu ayeti inzal buyurmuştur. (Mealen): "Eğer sana indirdiğimiz (kitapta anlatılan bu kıssalar) hakkında bir şüphen varsa, senden evvel indirilmiş olanları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak (olan kitap) gelmiştir, sakın şüphe edenlerden olma!" (Yunus 94).]

İbnu Abbas bana dedi ki: "Eğer içinde herhangi bir vesvese bulursan şöyle de: "O (Allah), hem evveldir, hem ahirdir, hem zahirdir, hem batındır. O herşeyi bilendir" (Hadid 3). [Ebu Davud, Edeb 118, (5110).]⁵³⁶

ACIKLAMA:

1- Son iki hadis Ebu Davud'da "Vesveseyi Red" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hadislerin muhtevassından da anlaşılacağı üzere her insana arız olan vesveseler hakkında mü'mine bir bilgi verilmek istenmektedir. Bu bilginin özü şudur: "Her insan, gayrı ihtiyarî olarak bazı vesveselere düşmektedir. Bu vesveseler, iradeye tabi olmadan geldiği ve vicdanda bir tasdik bulmadığı için insana herhangi bir zararı yoktur. Bu çeşit imana, edebe muhalif vesveseler geldiği zaman telaşlanmadan imanı takviye edici, iman esaslarını hatırlatıcı ayetlerden okumalıdır.

İbnu Abbas'ın vesvese anında okunmasını tavsiye ettiği ayet Rabb Teala'nın zatî vasıflarıyla ilgili: "O, evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır, herşeyi bilicidir." Ayetin manasını şöyle anlamamız münasibtir: "O, evveldir: Başlangıcı olmadığı gibi, bütün varlıkların başlangıcı da O'nun ilim ve kudretine bağlıdır. O, ahirdir: Sonu olmadığı gibi, bütün varlıkların neticesi O'na bakar ve dönüşü O'nadır. O, zahirdir: Varlık ve birliğinin delilleri herşeyde apaçık görünür ve bütün varlıklar dış görünüşleri ve san'atlı yapıları ile O'nun kudret ve sanatına şahidlik eder. O batındır. Herşeyin hakikatine vakıftır ve herşeyin içyüzü O'nun kudret ve hikmetine şahidlik eder. O herşeyi hakkıyla bilendir."

2- Vesvese hususunda sorulunca İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), ayeti okuyarak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da benzer vesveselere maruz kaldığını, bunun üzerine Efendimiz'i takviyeye matuf o ayetin indiğini ifade etmek istiyor.

Müfessirler, ayette muhatap Resulullah mı başkaları mı ihtilaf etmiştir. Resulullah olduğunu söyleyenlerden bazısına göre: "Zahirde Resulullah ise de asıl murad edilen başkasıdır ve bu muhtevada başka örnekler vardır: "Ey peygamber! Allah'a muttaki ol, kâfirlere ve münafıklara itaat etme" (Ahzab 1) mealindeki ayette, "...Allah sorar: "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilahlar edinip diyen sen misin?" (Maide 116) ayetlerinde olduğu gibi." Meseleyi açıklayan Razi, buna bizim "kızım sana söyledim gelirim sen anla!" tabirinin karşılığı olan Arapça'daki اعنى واسمعى يا جارة deyimini örnek verir.

Müfessirlerin yer verdikleri bir diğer görüşe göre, "Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) bir beşerdir. Bu sebeple onun kalbine de, diğer insanlara olduğu üzere müşevves hatıraların ve sıkıntı veren fikirlerin gelmesi caizdir. İşte bu çeşit vesveseler bir kısım delillerin getirilmesi, beyyinelerin takriri ile bertaraf edilebilir. İşte Rab Teala hazretleri bu maksatla zaman zaman ayetler inzal buyurarak Resulünün benzer vesveselerini izale etmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisten İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır."

Bu meselede ileri sürülen farklı görüşleri, toptan büyük müfessirimiz Fahreddin-i Razi'nin tefsirinde bulabiliriz.⁵³⁷

5895-24- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كَلَفَتْ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعْرَتَيْنِ، وَلَنْ يَفْعَلَ؛ وَمَنْ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صَبَّ فِي أُنْفِئِهِ نَكٌّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عَذَّبَ

⁵³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/361.

⁵³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/362.

⁵³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/362-363.

وَكَلِّفَ أَنْ يَنْفُخَ فِيهِ الرُّوحَ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ. «E» نَكْ «بِمَدِّ الْهَمْزَةِ وَضَمِّ النُّونِ: الرِّصَاصُ أَسْوَدٌ.

24. (5895)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim görmediği halde rüya görme iddiasına kalkarsa (kıyamet günü) arpa daneciğine düğüm atması teklif edilir. Kim de kendisinden hoşlanmadıkları halde, bir grubun konuşmasını dinleme gayretine düşerse kıyamet günü kulağına erimiş kurşun dökülür. Kim bir sureti tasvir ederse (kıyamet günü) azaba uğrar ve bu yaptığına ruh üflemesi emredilir, ama üfleyemez." [Buhârî, Ta'bîr 45; Ebu Dâvud, Edeb 96, (5024); Tirmizî, Rü'ya 8, (2284).]⁵³⁸

ACIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, dinen yasaklanan bazı şeylere cür'et edenlerin azablarının şiddet ve devamını ifade için birkısım teşbihlere başvurmuştur:

* Rüya hususunda yalan söylenmemelidir. Yani görmediği rüyayı, görmüş gibi anlatmamalıdır. Böyle bir davranışın cezası, âhirette büyük olacaktır. Arpa danesinin düğümlemesinin teklifi bunu ifade eder. Çünkü, arpanın iki ucu bir araya getirilemez ki düğüm yapılabilsin. Bu yapılamadığı müddetçe azabı devam ettirilecek demektir.

* Kişi, kendisini sevmeyen, konuşmalarını dinlemesini istemeyen kimselerin konuşmalarını dinlememelidir. Bu yasağa uymayıp, merak sâikasıyla onların konuşmasını gizlice dinlemeye çalışan kimse kıyamet günü şiddetle cezalanacaktır.

* Canlı tasviri yapılmamalıdır. Bunu yapanlara, yaptıkları heykel ve resim nev'indeki şeylere ruh üflemeleri gibi, yapmaları imkânsız bir teklifte bulunulacak, yapamadıkları müddetçe azaba uğrayacaklardır.

Resim mevzuunu daha önce genişçe işlediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.⁵³⁹

5896-25- وعن وائلة بن اسقع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفُرَى أَنْ يُدْعَى الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ، أَوْ يُرَى عَيْنِيهِ مَا لَمْ تَرَ، أَوْ يَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ # شَيْئاً لَمْ يَقُلْ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ. «الْفُرَى» جَمْعُ فَرِيَةٍ، وَهِيَ الْكَذِبُ.

25. (5896)- Vâsile İbnu'l-Eska' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, en büyük yalanlardan biri, kişinin kendisini babasından başka birisine nisbet etmesi veya görmediği bir şeyi gözlerinin gördüğünü iddia etmesi, yahut da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmesidir." [Buhârî, Menâkıb 5].⁵⁴⁰

ACIKLAMA:

Dinimiz, neseb meselesine ehemmiyet vermiştir. Nikâh, miras gibi pekçok hukuki ve hassas meselelerin odak noktasını teşkil eden nesebin tağşışı, bu meselede insanların yanıltılması, arkadan birçok haramlara, haksızlıklara kapı açmak demektir. Bu sebeple olacak ki basit bir hadise gibi görülen yabana neseb iddiası ehemmiyetli bir hâdisedir. Hatta, hadisin Buhârî'deki aslında "Kişi, bu iddiayı bile bile yaparsa, Allah'a küfretmiş olur" ziyadesi mevcuttur. Bazı âlimler de bu ibareye: "...Haram olduğunu bildiği halde kendisini bir yabancıya nisbet etmeyi helal addederse..." diye kayıt koymuştur. Şunu da belirtelim ki çoğunluk, buradaki "küfr"ü, küfran-ı nimet ile te'vil etmiş, bu ifadenin, tağlîz ve zecr maksadıyla ağır bir üslûba yer verdiğini söylemiştir. mutlak ifade ile "Bunu yapan, ehl-i küfrün fiiline benzeyen bir fiilde bulunmuştur" demenin kastedildiği de söylenmiştir. Hadisin bir diğer veçhi de zecri ifade eder: "Aralarında nesebi bulunmayan bir kavme kendisini nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın" denmiştir.

Hadis, açık bir şekilde, kişinin bilinen nesebini inkar ederek bir başka nesebi iddia etmesinin haram olduğunu belirtiyor. Ancak "bilerek" kaydı, bilmeden yapılanı tehdidden hariç tutmuştur. İslâm'da sorumluluk bilme ve niyete tabidir.

Hadis, zecr maksadıyla herhangi bir günahı küfre nisbet etmenin caiz olduğunu da ifade eder.

Hadisin bazı vecihlerini de gözönüne alan bazı alimler, müddeinin kendine ait olmayan bir şeyi "benimdir" diye iddia etmesinin haram olduğuna hükmetmiş ve hatta mal, ilim, taallüm, neseb, hâl, salâh, nimet, velâ vs. hangi çeşitten olursa olsun bâtıl iddiaların hepsini buraya dahil etmiştir.

Herhangi bir bâtıl fiile terettüp eden mefsedelerin miktarca artması nisbetinde onun tahrîmi şiddet kazanmaktadır.⁵⁴¹

⁵³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/364.

⁵³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/364.

⁵⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/365.

⁵⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/365-366.

5897-26- وعن أبي قبة أن ثابت بن الضحاك رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِمَلَةٍ غَيْرِهَا، سَمِعَ كَاذِبًا مُتَعَدِّدًا فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عَذِبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَيْسَ عَلَى رَجُلٍ نَذْرٌ فِيمَا يَمْلِكُ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمَى مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ ذَبَحَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ ذَبَحَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ ادَّعَى دَعْوَةً كَاذِبَةً لِيَسْتَكْثِرَ بِهَا لَمْ يَزِدْهُ اللَّهُ إِلَّا قَلَةً]. أخرجه الخمسة وفي رواية أبي داود والترمذي اختصار.

26. (5897)- Ebu Kılâbe merhum anlatıyor: "Sabit İbnu Dahhâk radiyallahu anh anlatmıştı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim, bile bile, yalan yere İslâm'dan başka bir din ile yemin ederse, bu kimse dediği gibidir. Kim kendisini bir şeyle öldürüp (intihar ederse) kıyamet günü o şeyle azab verilir. Kişinin gücü dışında olan bir şey üzerine yaptığı nezir muteber değildir. Mü'mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mine küfür nisbet etmek onu öldürmek gibidir. Kim kendisini bir şeyle keserse kıyamet günü onunla kesilir. Kim malını çok göstermek için yalan bir iddiada bulunursa, Allah onun azlığını artırır." [Buhârî, Eymân 7, Cenâiz 84, Edeb 44, 73; Müslim, İman 176, (110); Tirmizî, İman 16, (2638); Ebu Dâvud, İman 9, (3257); Nesâî, Eymân 7, (7, 5, 6).]⁵⁴²

AÇIKLAMA:

1- İslâm'dan başka bir din ile yemin: "Bu işi yaparsam Hristiyan olayım" veya "Hristiyanlık hakkı için bu işi ben yapmadım" şeklindeki yeminlerdir. Yemin, yemin edilen şeyin şanını yücelttiği için, İslâm'dan başka bir din ile yemin yasaklanmıştır. Resûlullah bir başka hadiste: "Ben İslâmiyet'ten beriyim" derse, bakılır, eğer bunu yalan olarak söyledi ise, o kimse dediği gibidir. Ama doğru söyledi ise, yine de İslâm'a salim olarak dönemez." buyurur. Şu halde sadece yalan yemin değil, doğru da olsa kendisini başka dine nisbet ederek yemin etmek yasaklanmıştır. Bu bahis daha teferruatlı olarak daha önce geçtiği için teferruata girmeyeceğiz (5819-5835 numaralı hadisler).

2- Nezirle ilgili bahiste daha önce geçtiği üzere (5746. hadis), kişinin mülkünde olmayan bir şeyi zikrederek yaptığı nezir muteber değildir. Söz gelimi "Şu işi yapmazsam Boğaz Köprüsü senin olsun" gibi.

3- Lanet Allah'ın rahmetinden uzak kılmaktır. Mü'mine lanet dileğiyle bedduada bulunmak olsun, mü'mine küfür nisbet etmek olsun her ikisi de mü'mini öldürmek gibi ciddi bir varta ilan edilmektedir. Bu davranış, o mü'minle olan her çeşit "sıla"yı kökten kesecek, derin bir yara açacaktır. Resûlullah, tekfirin boşa kalmayacağını, tekfir edilen kimse kâfir değilse, hükmün tekfirden bulunanın üzerine rücu edeceğini söylemiştir. Mü'minler, Resûllerinin sözüne kulak verip, birbirlerine karşı bu tabirleri kullanmamalıdır.

4- İntihar da yasaklanmakta, müntehir ne suretle canına kıymışsa, âhiret hayatında ilânihaye aynı sûret çerçevesinde azab göreceği belirtilmektedir. Müntehirin imanı ve cenaze namazının cevazı münakaşa konusu olmuştur. Daha önce açıklama geçti.⁵⁴³

5898-27- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إِلَّا أَلْقَى اللَّهُ تَعَالَى فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ، وَفَسَا الرِّثَا فِي قَوْمٍ أَكْثَرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ، وَنَقَصَ قَوْمٌ الْمَكْيَالَ وَالْمِيزَانَ أَقْطَعَ عَنْهُمْ الرِّزْقَ، وَحَكَمَ قَوْمٌ بَغْيَرٍ حَقٍّ إِفْسَا فِيهِمُ الدَّمُ، وَخَنَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إِلَّا سَلَّطَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الْعُدُوَّ]. أخرجه مالك. «الخنز» الغدر ونقض العهد.

27. (5898)- İbnu Abbâs radiyallahu anhuma anlatıyor: "Bir kavimde gulûl (denen devlet malından hırsızlık) zuhûr ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah ondan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavim ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder." [Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).]⁵⁴⁴

AÇIKLAMA:

1- Hadis zahiren mevkuftur. Yani İbnu Abbâs radiyallahu anhümâ'nın sözü gözükmektedir. Ancak içtihadla söylenemeyecek meselelere temas edildiği için bu, hükmen merfu (Resûlullah sözü) kabul edilmiştir.

2- Resûlullah bu hadislerinde cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeleri zikretmektedir. Böylece, İslâm nazarında, içtimâî saadet ve medenî terakki ile ahlâkî yapının yakın ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu içtimâî dinamikler:

- * Devlet malının yağmalanmaması,
- * Namus ve iffet,
- * Ölçü ve tartılarda dürüstlük,
- * Mahkemelerde adalet,

⁵⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/366.

⁵⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/366-367.

⁵⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/367.

* Ahde vefa.

3- Bu hususlarla ilgili olarak Zürrânî'nin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:⁵⁴⁵

1) **Gulûl:** Ganimete yapılan hıyanettir. [Bunun her çeşit devlet malına yönelen hırsızlık ve yağmayı ifade ettiğini daha önce açıkladık. Ganimetten çalma mukabilinde kalbe atılan korku için: "Çünkü mal kalbi takviye eder, haram yolla alınca korkarlar" denmiştir. İbnu Abdilberr der ki: "Bu korku, düşmanlarındandır, onlardan korkarlar ve bir daha karşılaşmak istemezler, düşman da onlara galebe çalar. Şu da bilinmeli ki, bu korku sadece hırsızlığı yapanlara mahsus değildir, yapmayanlar ve onu uygun bulmayanlar da bundan hariç kalmazlar. Durumu düzeltmeye güç olduğu halde müdahale etmezler, kalpleri bu işi reddetmezse, korku herkese şâmil olur. Nitekim ayette Rabbimiz Teâla hazretleri (meâelen): "Keşke sizden önceki nesillerden, yeryüzünde fesadı önlemeye çalışan ilim ve fazilet sahipleri bulunsaydı. Ancak onlardan kurtardığımız pek azı bunu yaptılar. O nesillerden zulmedenler ise zevklerinin peşine düştüler ve mücrimler olup çıktılar" (Hud 116). Keza şu ayet var: "Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında, biz de kötülükten sakındıranları kurtarıp, zulmedenleri ise Allah'a itaatten çıkmakta ısrar etmeleri yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık" (A'raf 165).

2) Zinayı, gücü yetenler müdahale edip önlemezlerse o cemiyette ölümler artar. Bununla ilgili olarak Benî İsrail'den kıssa gelmiştir.

3) Ölçü ve tartıda hile, rızık kökten kaldırmaz, bereketi kaldırır, darlığa sebep olur. Dolayısıyla bu hadis "Kul işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır" hadisi veya "Rızık, ne taat artırır, ne de masiyet eksiltir" hadisi arasında münafaat yoktur. (Çünkü birincide rızıktaki bolluk maksuddur, ikincide ise rızık aslı yani zaruri olan, hayatın idamesine lüzumlu olan miktardaki hakiki rızıktır. Öteki ise mecazidir, onda artma eksilme olabilir. Ayetle garanti altında olduğu bildirilen rızık da bu ikinci rızıktır).

4- Hadis haksız yere verilen hükme yani adaletsizliğe, ceza olarak kanın yaygınlaşmasını gösteriyor. Yani adaletsizliğin hakim olduğu cemiyetlerde anarşi olacak, isyan olacak, mahkemelere güvenini kaybeden insanların, haklarını kendileri alma veya koruma gayretine düşeceklerini, bütün bu durumların cemiyeti yıkıma götüren kan dökme (=anarşi) hadiselerini yaygınlaştıracağını ifade ediyor. Bu sebeptir ki bütün İslâm cemiyetleri "adalet"i mülkün yani devletin temeli bilmiştir.

5- Son husus ahde vefadır. Kur'ân mükerrer ayetleriyle ahde vefayı, verilen sözün tutulmasını emretmektedir. Resûlullah bu hadiste vefasızlığın cezasını ve müeyyidesini hatırlatmaktadır: "Düşmanın tasallutu."

Bu içtimâî marazların bir hadiste ve belli bir sıraya göre zikri tesadüfen olmayabilir. Yani devlet malından hırsızlıkla başlayan tefessüh zina, ölçütartıda hile, adaletsizlik muhtelif safhalardan geçerek ahde vefasızlık noktasına ulaşmakta, Cenab-ı Hak düşmanlarını musallat ederek büyük bir ceza vermektedir: Bu cemiyet ya esarete düşecek, ya da dağılıp yok olacak. Musibetlerin tokadıyla uyanıp kendine gelmek, yeniden kurtuluş vetiresine girmek de bir başka ihtimal. Zira ayet-i kerimde, kendinde olan kötülükleri bertaraf eden kavme kurtuluş vaadedilmektedir (Ra'd 11).⁵⁴⁶

5899-28- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى ثَلَاثَةً: مُلْحَدٌ فِي الْحَرَمِ، وَمُتَّبِعٌ فِي الْأَسْرِ، وَمُطْلَبٌ دَمَ امْرِئٍ بَعِيرٍ حَقَّ لِيُهِرِقَ دَمَهُ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ. «الْمُلْحَدُ» الْمَائِلُ عَنِ الْحَقِّ، وَالْحَدُّ فِي الْحَرَمِ إِذَا ظَلَمَ فِيهِ وَتَعَدَّى.

28. (5899)- Yine İbnu Abbas radiyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi vardır:

* Harem'de sapıtıp haktan ayrılan,

* İslâm'a girdiği halde cahiliye sünnetini arayan,

* Haksız yere, kanını dökmek için bir adamdan kan talep eden." [Buharî, Diyât 9.]⁵⁴⁷

ACIKLAMA:

1- İlhad haktan sapma manasına gelir. Büyük günaha ilhad dendiği gibi küçük günaha da ilhad denilebilir. Bu durumda Harem'de işlenen küçük günahın Allah indinde başka yerde işlenen büyük günahdan daha kötü olduğu manası çıkar. Buna "müşkil" diyen İbnu Hacer, ilhadla hadiste büyük günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir.

2- İslâm'da cahiliye sünneti aramaktan murad, kişinin, birinde bir hakkı olduğu takdirde onu bizzat kendisinden talep etmesi gerekirken onunla müşterekliği olan evlad, kardeş, akraba gibi kendisi dışında birinden o hakkını almaya çalışmasıdır. Bununla, cahiliye âdetlerinin devamı, onların yayılıp infaz edilmesini arzu edenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Cahiliye sünnetinin içine cahiliye devrinin her çeşit örf, âdet ve tatbikatları girer.

3- Allah'ın buğzuna sebep olan kan talebi normal bir talep değildir. Haksız yere, haddi aşan bir taleptir. Zaten haksız tabiri de bu talebin meşru bir kısas talebi olmadığını göstermektedir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/367-368.

⁵⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/368-369.

⁵⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/369-370.

5900- 29- وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [وَكَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَةُ أَنْ أَكْتُبَ إِلَى بَشَىءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ #؛ فَكَتَبَ إِلَيْهِ: سَمِعْتُهُ # يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ ثَتْنًا: قِيلَ وَقَالَ، وَإِضَاعَةُ الْمَالِ، وَكُثْرَةُ السُّؤَالِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود .

29. (5900)- Muğire İbnu Şu'be radiyallahu anh'ın anlattığına göre "Hz. Muâviye radiyallahu anh kendisine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğin bir şeyi bana yaz" diye mektup yazmıştır. O da Hz. Muâviye'ye şunu yazmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâla hazretleri, sizin için üç şeyi mekruh addetti:

* Dedikodu,

* Malın ziyâi.

* Çok sual!.." [Buhârî, Zekât 53, Edeb 6; Müslim, Akdiye 35, (539).]⁵⁴⁹

5901- 30- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [إِنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أَعْمَاءَ هِيَ فِي أُعْيُنِكُمْ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ، كُنَّا نَعُدُّهَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ # مِنْ الْمُؤَبَّاتِ]. أخرجه البخاري. «المُؤَبَّاتِ» المهلكات .

30. (5901)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Siz birkısım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Resulullah zamanında helake atıcılardan addederdik." [Buhârî, Rikak 32.]⁵⁵⁰

AÇIKLAMA:

1- Hadis, daha sahabe hayatta iken, Müslümanlar arasında dinî hassasiyetin bir hayli zaafa uğradığını ifade etmektedir. Hz. Aişe ve diğer sahabilerden bu paralelde yakınmalar çoktur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da muhtelif hadislerinde insanlarda görülecek olan bu gevşemeyi haber vermiştir. Bir Buhârî hadisi şöyle: "İlk salihler birer birer gider. Geriye insanların adileri kalır. Onlar tıpkı arpa döküntüsü veya hurma atıntısı gibidirler. Allah onlara beş paralık değer vermez." Yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste, zaman içinde alim ve fazıl kalmayıp, insanların, cahilleri kendilerine reis yapacakları ifade edilir.

2- Hz. Enes (radiyallahu anh), ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan kaçınmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Resulullah devrinde, insanların Aleyhissalâtu vesselâm'dan aldıkları dersin feyziyle küçük günahlardan bile ciddi şekilde kaçındıklarını beyan ediyor. Nitekim Resulullah:

"Küçük günahlardan sakının. Zira küçük günahların meseli, bir vadiye inen bir cemaate benzer. Onlardan herkes bir çöp getirir. Bu çöplerle yemeklerini pişirirler. Küçük günahlar da böyledir, birikince sahibini helaka atar.

"İbnu Battal: "Küçük günahlar çoğalınca büyük olur" demiştir. Bazı rivayetlerde, küçük günahları da, Ashab'ın, Resulullah zamanında "büyük" addettikleri belirtilmiştir. Ebu Eyyub el-Ensârî hazretlerinin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Kişi vardır, güzel amellerde bulunur ve buna güvenerek küçük günahları unuttur. Allah'a kavuştuğu zaman bu küçükler etrafını sarmış olur. Kişi vardır günah işler, fakat bu günahından devamlı korkar. Öyle ki Allah'a kavuştuğunda azabtan emin olur."⁵⁵¹

5902- 31- وعن واثلة بن أسقع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَظْهَرُ السَّمَاءُ بِأَخِيكَ فَيَعْفِيهِ اللَّهُ وَيَتْلِيكَ]. أخرجه الترمذي .

31. (5902)- Vâsile İbnu'l-Eskâ (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kardeşine karşı şamata yapma. Allah ona afiyet sana da belayı verir." [Tirmizî, Kıyamet 55, (2508).]⁵⁵²

AÇIKLAMA:

Şamata dilimize de geçen bir kelimedir; düşmanlık ettiğin veya sana düşmanlık eden kimsenin maruz kaldığı musibet karşısında sevinmektir. Resulullah mü'minin mü'mine şamata yapmasını menetmekte ve bu durumun tersine dönüp, şamata yapanın müsibete düşebileceğini hatırlatmaktadır. Şu halde şama, bir başka hadiste tavsiye edilen "düşmana karşı davranışta ölçülü olma" prensibine aykırı düşmektedir.⁵⁵³

⁵⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/370.

⁵⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/370.

⁵⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/371.

⁵⁵¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/371-372.

⁵⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.

⁵⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.

5903-32- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْمِي وَيُصِمُّ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

32. (5903)- Ebu'd Derda (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini görmez, kusurlarını işitmez olursun)" [Ebu Davud, Edeb 125, (5130).]⁵⁵⁴

AÇIKLAMA:

Bu hadis Ahmed İbnu Hanbel'de hem merfu ve hem de mevkuf olarak rivayet edilmiştir, merfu olması daha muvafık gözükmektedir. Hadis, kalbe hakim olan sevginin, mahbubun kusurunu göremeyecek kadar gözü kör ve kulakları sağır edeceğini belirtiyor. Dinimiz bu fitrî zaaf sebebiyle, pek yakınların şahadetini makbul addetmiştir, çünkü doğruyu söyleyemez.⁵⁵⁵

5904-33- وعن أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ مَجْزَى الدَّمِّ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

33. (5904)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytan insanoğlunda, kanın cereyanı gibi cereyan eder." [Ebu Davud, Sünnet 18, (47819).]⁵⁵⁶

AÇIKLAMA:

el-Kâdı ve bazılarının kaydına göre birkısım alimler hadisin zahirini esas alıp, şeytanın insanın içinde dolaştığını kabul etmek gerektiğini, Allah Teala hazretlerinin ona, insanın içinde, kanın dolaştığı gibi dolaşma güç ve kuvveti verdiğini söylemiştir. Bir kısmı da: "Bu, şeytanın saptırma ve vesveseyi çokça yapması sebebiyle yapılan bir istiareddir, şeytanın insandan, tıpkı kanın ayrılmadığı gibi hiç ayrılmadığını ifade etmektedir."⁵⁵⁷

5905-34- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَتَهْلِكُ وَفِينَا صَالِحُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

34. (5905)- İmam Malik rahimehullah'a ulaştığına göre, "Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ), Efendimiz'den sormuştur:

"Ey Allah'ın Resülü! Aramızda salihler mevcut iken bizler helak mi olacağız?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet, buyurmuşlardır, pislik (zina) artarsa!" [Muvatta, Kelam 22, (2, 991).]⁵⁵⁸

5906-35- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَبَ امْرَأَةً عَلَى رَوْحِهَا أَوْ عَبْدًا عَلَى سَيِّدِهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ .

35. (5906)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hanımını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı ayartan bizden değildir!" [Ebu Davud, Talak 1, (2175), Edeb 135, (5170).]⁵⁵⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadınla bizzat evlenmek veya bir başkasıyla evlenmesini sağlamak maksadıyla kocasından boşanmaya teşvik etmeyi, çeşitli yollara başvurarak boşanma hususunda kadını aldatmayı yasaklamaktadır. Keza, bir efendinin kölesi veya cariyesini, zina veya livataya sevk etmek veya kaçmasını sağlamak veya efendisini, onu satmaya zorlamak için hilelere başvurmayı yasaklamaktadır. Şu halde, kadınlakoca, köle ile efendi arasına sokulacak her türlü fitne ve fesad dinen yasaktır, pek büyük manevî mesuliyeti mucibtir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.

⁵⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/372.

⁵⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.

⁵⁵⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.

⁵⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.

⁵⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/373.

⁵⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/374.

5907-36- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَأَنْتُمْ بَشَرَارُكُمْ؟ الَّذِي يَأْكُلُ وَحْدَهُ، وَيَجْلِدُ عَبْدَهُ، وَيَمْنَعُ رَفْدَهُ].

أَخْرَجَهُ رَزِين .

36. (5907)- Yine Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Size şerhlerinizi haber vereyim mi? Onlar, tek başlarına yiyenler, kölelerini dövenler, yardımı esirgeyenlerdir." [Rezin tahriç etmiştir.]⁵⁶¹

ÜÇÜNCÜ FASIL

DİLİN AFETLERİ

5908-1- عن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَرْفَعُهُ قَالَ: [إِذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فَإِنَّ أَعْضَاءَ كُلِّهَا تُكْفِّرُ اللِّسَانَ فَقُولُ: اَتَّقِ اللَّهَ فِينَا، فَإِنَّمَا نَحْنُ بِكَ، إِنْ اسْتَقَمَّتْ اسْتَقَمْنَا وَإِنْ اعْوَجَجَتْ اعْوَجَجْنَا]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

1. (5908)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radiyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan anlatıyor:

"Ademoğlu sabaha erdi mi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikamette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler." [Tirmizî, Zühd 61, (2409).]⁵⁶²

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tekfir, kişinin tezellülâne eğilmesi, başını indirmesidir. Daha ziyade Yahudilerde görülen ve dilimizde temenna denen, kişinin hürmeten arkadaşının önünde eğilerek başını aşağı indirmesidir. Bu rüku değildir, ancak rükuya yakın bir eğilmedir.

Azaların dile konuşması, hakikat olabileceği gibi lisan-ı halle bir mecaz da olabilir denmiştir.

Hadis, bütün azaların iyilik ve kötülükte dile tabi olduğunu ifade ediyor. Bazı şarihler bir diğer hadise atf yaparak demiştir ki: "Eğer dersin ki: "Resulullah: "Vücutta bir et parçası var, eğer o düzelirse bedeninin tamamı düzelir, eğer o bozulursa bedeninin tamamı bozulur, bilesiniz o kalptir" buyurmuştur. Bu hadis arada bir zıtlık yok mu?" Biz de deriz ki: Arada zıtlık yoktur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır ve bedeninin dışındaki halifesidir. Öyleyse iş dile nisbet edilmişse bu, mecaz yoluyla yapılan bir nisbettir."⁵⁶³

5909-2- وعن سفيان بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ

يَا رَسُولَ اللَّهِ! حَدِّثْنِي بِأَمْرِ أُعْتَصِمُ بِهِ، قَالَ: قُلْ رَبِّيَ اللَّهُ، ثُمَّ اسْتَقِمْ، قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا أَخَوْفُ مَا تَخَافُ عَلَيَّ؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ، ثُمَّ قَالَ: هَذَا]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

2. (5909)- Süfyan İbnu Abdillah (radiyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resülü dedim, uyacağım bir amel tavsiye et bana!" Şu cevabı verdi:

"Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!"

"Ey Allah'ın Resülü dedim tekrar. Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" Eliyle dilini tutup sonra: "İşte şu!" buyurdu." [Tirmizî, Zühd 61, (2412).]⁵⁶⁴

5910-3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصُومْ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ. وَلَهُ فِي أُخْرَى، عَنْ ابْنِ عَمْرِو قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ صَمَتَ تَجَا» .

3. (5910)- Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun." [Tirmizî, Kıyamet 51, (2502).]

Tirmizî'nin İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)'den yaptığı diğer bir rivayette, Resulullah: "Kim susarsa kurtulur" buyurmuştur.⁵⁶⁵

AÇIKLAMA:

İnsanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve kıyamet gününde her kelimadan hesap verileceği için, ahirete inananların, hesabı kolay olan hayır konuşmaları tavsiye edilmektedir. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli,

⁵⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/374.

⁵⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/375.

⁵⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/375.

⁵⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.

⁵⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.

söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama, mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir. Hatta mübahda dahi sükut tavsiye edilmiştir. Çünkü o da mekruh ve hatta harama müncer olabilir.⁵⁶⁶

5911-4- وعن علي بن الحسين عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مِنْ حُسْنِ إِسْمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا يَغْنِيهِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ مَرْسًا وَالتِّرْمِذِيُّ مَوْصُوً.

4. (5911)- Ali İbnu'l-Huseyn, Ebu Hureyre (radiyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişinin malayani şeyleri terki İslam'ının güzelliğinden ileri gelir." [Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 3, (2, 903).]⁵⁶⁷

5912-5- وعن أنس رضي الله عنه: [تَوَفَّى رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ آخَرُ لَهُ، وَرَسُولُ اللَّهِ #: يَسْمَعُ: أَتَشْرِبُ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: وَمَا يُدْرِيكَ؟ لَعَلَّهُ تَكَلَّمَ بِمَا يَغْنِيهِ، أَوْ بَخِلَ بِمَا يَغْنِيهِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

5. (5912)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam ölmüştü, diğer biri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın işiteceği şekilde onun için şöyle söyledi: "Cennet mübarek olsun!" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:

"Nereden biliyorsun? Belki de o malayani konuştu veya kendisini zengin kılmayacak bir miktarda cimrilik etti!" [Tirmizî, Zühd 11, (2217).]⁵⁶⁸

AÇIKLAMA:

Malayani, dilimize de girmiş olan kelimelerdendir. Kısaca "dünya ve ahiret için zaruri olmayan şey" diye tarif edilir. Alimlerimiz, malayaniyi açıklamada bazı incelikleri beyan ederler. Pekçok hadiste buna temas edildiği için, şümulunu bilmemizde fayda var: İbnu Receb'e göre malayani hem fiil ve hem de sözlerimizde olabilir. Kişinin malayaniden uzaklaşması, haramları, şüpheleri, mekruhları, fuzuli olan mübahları terkiyle gerçekleşir. Fuzuli mübah, gerekli olmayan her şeydir. Müslümanlığın kemalini arayan kimseye bunların hepsini terketmesi gerekir.

Aliyyu'l-Kâri, tahlili biraz daha derinleştirerek: "Kişiyi fiil, söz, nazar ve fikrî olarak ilgilendirmeyen herşey malayanidir." Yani, sadece davranış ve sözde değil, baktığımız, düşündüğümüz, hayal ettiğimiz şeylerde de lüzumsuz ve gereksiz şeylerden kaçınmak gerekmektedir: "Malayani'nin hakikatı der, din ve dünyasının zaruretinde muhtaç olmadığı şeydir. Mevlasının rızasını kazanmada ona faydası olmayan şeydir; bunun da ölçüsü, onsuz hayatının devam etmesidir." Şu halde hayatımızın idamesinde muhtaç olunmayan şeyler malayanidir. Bu nokta-i nazardan fazla söz, ziyade davranış hep malayaniye girer.

Gazâlî'ye göre malayaninin tarifi: "Kişi, şüküt ettiği takdirde günaha girmediği, haline ve maline bir zarar vermediği her sözdür; sözelimi bir grupta oturup seyahatinden bahseden, bu seyahati sırasında gördüğü dağlar ve nehirlerden ve başından geçen hadiselerden, hoşuna giden yiyecek ve içeceklerden, kılık kıyafetten, karıştığı zatlar ve onların hallerinden anlatan bir kimse, eğer bu hususları anlatmayıp da sükut etseydi, ne günaha girerdi ne de bir zarara uğrardı. O kimse bu işte ileri gitse, ister istemez anlatıklarına bazı mübalağalar, ilaveler, çıkarmalar yapar ve kendini satmalar, değişik şeyleri görmüş olmakla böbürlenmeler, hava atmalar, şunun bunun gıybetini yapmalar, Allah'ın yarattıklarından bazı şeyleri tahkirler araya girer. Halbuki insan bu esnada pek kıymetli olan ömrünü zayi etmiştir. Zikir, tefekkür gibi daha kıymetli şeyler yapmak varken bu faydasız ve hatta zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiştir. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir."

Şu halde malayaniyi, İslam'ın insana getirdiği mesuliyet telakkisi çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Kalbinin, dilinin ve göz, kulak, akıl, hayal gibi bütün azalarının amellerinden hesap verecek olan insanın, bu hesapta terazinin sevap kefesine girmeyecek şeylerden kaçınması gerekir. Böylesi bir malayani anlayışı, insanı, hayal kurarken bile iradî olmaya, iradesiyle faydalı şeyleri hayal etmeye, her meselede şuurlu ve iradeli şekilde hayır aramaya ve bu alışkanlığı kazanmaya sevkeder. Nitekim ayette, "...Siz içinizde olanı açıklasınız da, saklasınız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker..." (Bakara 284) buyrulur. Bu ayet, söz ve fiil ötesinde, hayal, duygu ve düşüncelerin bile kayda geçirildiğini, zayı olup gitmediğini ifade etmektedir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/376.

⁵⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377.

⁵⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377.

⁵⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/377-378.

5913-6- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ تَعَالَى يُلْقِي لَهَا بَأً يَرْفَعُهُ اللَّهُ بِهَا دَرَجَاتٍ فِي الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ يُلْقِي لَهَا بَأً يَهْوِي بِهَا فِي النَّارِ سَعِيرِينَ خَرِيفًا]. أخرجه الثَّيِّبِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

6. (5913)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kul (bazan), Allah'ın rızasına uygun olan bir kelâmı, ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah onun sebebiyle cennetteki derecesini yükseltir. Yine kul (bazan) Allah'ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar." [Buhârî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49, (2988); Muvatta, 4, (985); Tirmizî, Zühd 10, (2315).]⁵⁷⁰

5914-7- وعن قيس بن أبي حازم قال: [دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسٍ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ، فَرَأَاهَا تَتَكَلَّمُ. فَقَالَ: مَا لَهَا تَتَكَلَّمُ؟ قَالُوا: حَبَّتْ مُصْمِتَةً، فَقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي، فَإِنَّ هَذَا يَحِلُّ، هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمْتِ. فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: مَنْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: مَنْ أَيُّ قُرَيْشٍ؟ قَالَ: إِنَّكَ لَسْتُؤَلِّ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: بَقَاؤُكُمْ مَا اسْتَقَامْتِ أَيْمَتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا أَيْمَةٌ؟ قَالَ: أَمَا كَانَ لِقَوْمِكَ رُؤُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمُ أَوْلَئِكَ]. أخرجه البخاري .

7. (5914)- Kays İbnu Ebi Hâzım rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh), Zeyneb adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun için hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler:

"Hiç konuşmadan hacc yapıyor!" dediler. Hz. Ebu Bekr kadına:

"Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce:

"Sen kimsin?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir:

"Muhacirlerden biriyim!" dedi.

"Hangi muhacirlerdensin?"

"Kureys'ten."

"Kureys'ten kimlerdensin."

"Oo! Sen çok soru sordun! Ben Ebu Bekr'im."

"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"

"İmamlarınız müstakim (doğru yolda) olduğu müddetçe bakisiniz."

"İmamlar ne demek?"

"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler, halk da onlara itaat eder?"

"Evet!"

"İşte onlar imamlardır." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 26 .]⁵⁷¹

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hiç konuşmadan hacc yapmanın caiz olmadığını göstermektedir. Hadis, Hz. Ebu Bekr'in sözü imiş gibi gözükse de merfu yani Resulullah'ın sözü kabul edilmiştir. Çünkü, Hz. Ebu Bekr'in ifade ettiği dinî hükmü ancak Resulullah verebilir, öyle ise Hz. Sıddık, o hükmü Aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş olmalıdır.

Hadisin başka veçhinde, adı geçen kadının bir nezir sonucu hiç konuşmadan haccetmekte olduğu tasrih edilir. Hz. Ebu Bekr, kadına konuşmasını emretmiş fakat kefarete bulunmasını emretmemiştir. Üstelik böylesi bir haccın "cahiliye işi" olduğunu söylemiştir. Birkısım alimler cahiliye usulünce aktedilen nezirlerin mün'akid olmayacağını, binaenaleyh, öylesi bir nezirden vazgeçmek gereğinden başka, herhangi bir kefarete terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

2- Hattâbî, cahiliye menasiki arasında samt (sükut)un da bulunduğunu, mesela kişinin, gece ve gündüz hiç konuşmamak üzere itikaf yaptığını, İslam'ın bunu yasaklayıp itikaf sırasında hayırlı şeyleri konuşmalarını emrettiğini kaydeder. İbnu Kudâme, el-Muğnî'de: "İslam şeriatında konuşmayı terk yoktur. Hatta rivayetlerin zahiri, bunun haram olduğuna delalet eder" diye hükmeder ve: "Böyle bir nezirde bulunana o nezre uyması gerekmez. Şafîî ve ashab-ı re'y de böyle hükmetmiştir. Bu hükme muhalefet edeni bilmiyoruz" der.

3- Hadis, en sonunda cemiyetin istikamet üzere olmasında baştakilerin, eşrafın ehemmiyet ve rolünü te'yit etmektedir. Zaten başka rivayetlerde "İnsanlar krallarının dini üzeredirler" buyrulmuştur. Baştaki dinin dışına çıksa kendisi sapmakla kalmaz, halkı da saptırır.⁵⁷²

⁵⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/379.

⁵⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/379-380.

⁵⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/380.

5915-8- وعن بريدة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّدًا فَقَدْ أَسْخَطْتُمْ اللَّهَ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود .

8. (5915)- Hz. Büreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Münafiğa "efendi" demeyin. Zira eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız." [Ebu Davud, Edeb 83, (4977).]⁵⁷³

AÇIKLAMA:

Seyyid: Efendi, sahib manasına gelir. Bu sebeple, bir gruba veya bir köleye veya bir emvale sahip olan kimseye seyyid denmektedir. Bunun dilimizdeki en yakın karşılığı efendidir. Yerine göre ağa kelimesi de kullanılabilir. Seyyid kelimesi, birisi hakkında kullanmak tazim, yani o kimseyi büyülemek manasını ifade ettiği için Allah'ın gadabına sebep olmaktadır. Çünkü İlahî ölçüler nazarında, münafık ta'zime müstehak olmayanlardandır. Çünkü o kendisine yalan ve nifakı prensip edinmiştir, hiç böyle birisi saygıya, efendiliğe müstehak olur mu? Hadisin şu manaya geldiği de söylenmiştir: "Eğer münafık, size efendi olursa, ona itaat etmeniz gerekecek, ona itaat edecek olursanız Rabbinizi kızdırmış olacaksınız" veya: "Münafiğa efendi demeyin, eğer ona efendi dersanız Rabbinizi kendinize kızdırmış olursunuz."⁵⁷⁴

5916-9- وعن أم حبيبة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: كُلُّكُمْ لِي ابْنُ آدَمَ عَلَيْهِ لَهٌ، إِمَّا أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ، أَوْ نَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أَوْ ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذي .

9. (5916)- Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ademoğlunun, emr-i bi'lma'ruf veya nehy-i ani'lmunker veya Allah Teala hazretlerine zikir hariç bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir." [Tirmizî, Zühd 63, (2414).]⁵⁷⁵

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Hadisin zahiri, istisna edilen; emr-i bi'lma'ruf, nehy-i ani'lmunker ve zikrullah dışında bütün konuşmaların kişinin aleyhinde olduğunu, mübah bir nev bulunmadığını gösteriyor. Ancak, bunu mübalağaya ve istikametli olmayan kelimadan zecrede (yani caydırmada) te'kide hamletmek gerekir. Şurası muhakkak ki, mübah söz, ahirette ona bir fayda sağlayacak değildir. Şu da söylenmiştir: "Hadisin takdiri şöyledir: "Ademoğlunun, zikri geçenler ve benzerleri dışında kalan her sözü, onun için bir üzüntü ve pişmanlıktır. Onda menfaatine bir yön yoktur. Bu sadedde gelen diğer birçok hadis de bunu te'yid eder. Sadedinde olduğumuz hadisin şu ayetten iktibas edilmiş olması muhtemeldir, (mealen): "İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükâfaat vereceğiz" (Nisa 114).] Şu hade gerek ayetlerde ve gerek hadislerde gelen hayra müteallik konuşmak çeşitleri dışındaki konuşmalar kişinin lehine değildir. Hadiste sadece üç tane istisnanın zikri, hem o üç kısma giren kelamın ehemmiyetini tebarüz ettirir, hem de bunlar dışında kalan mübah kelimalarda son derece dikkatli olmaya uyarı teşkil eder. Alimler, mübah kelamın aleyhte olmayacak hududda kalsa bile ahirette faydasının olmayacağına dikkat çekerekler. Normal bir sohbet mübahıdır, ama gıybet, dedikoduya, malayaniye bulaşma tehlikesi her an mevcuttur. Bütün mübahlar böyledir. Dolayısıyla, Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ın rızasına, ahiret ekimine âzamî ölçüde muvafık bir hayat tarzının yollarını gösterirken, telaffuz ettiğimiz kelim meselesinde, mü'minleri âzamî ihtiyatlı olmaya çağıran bir üslup takip etmiştir, mücazeftir yoktur."⁵⁷⁶

5917-10- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُبْغِضُ الْبَلِيعَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ الْبَقْرَةُ]. أخرجه الترمذي .

10. (5917)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri, insanlardan, sığırların dilleriyle toplamaları gibi, dilleriyle toplayan belagat sahiplerine buğzeder." [Tirmizî, Edeb 82, (2857).]⁵⁷⁷

⁵⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.

⁵⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.

⁵⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381.

⁵⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/381-382.

⁵⁷⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/382.

AÇIKLAMA:

Tahallül, sığırın dilini dışı üzerinde dolandırmasıdır. Fakat sığırlarda otu diliyle toplayıp, ağızlarına verme hadisesi ifade edilmektedir. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, belagat sahibi insanları sığırların bu yiyiş tarzlarına teşbih etmekle geçimini diliyle sağlayan belagat yani güzel söz sahibi insanları dikkatlere arzetmektedir. Bu kimseler çoğunlukla erkek olduğu için "erkek" diye tahsis etmiştir. Aslında aynı tarzda meslek icra eden herkes, kadın veya erkek, hadisin tehdidinin şümulüne girer. Bu sebeple tercümede "insanlar" kelimesini tercih ettik. Alimler, fitrî olan belagatın zemmedilmediğini, bunun şu veya bu tarzda insanları aldatma vasıtası yapılmasının zemmedildiğini belirtirler. Siyasî, iktisadî, ideolojik, askerî her çeşit propaganda belagata dayanır ve bunlar maalesef insanları ladatma ve istismar etmeyi hedeflemektedir. Resulullah buna alet olan "beliğ"leri tehdid etmektedir.⁵⁷⁸

5918-11- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَامِ لِيَسْتَبِي بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفًا وَ عَدًّا]. أخرجه أبو داود. «والمُرَادُ» بصرف الكم، ما يتكلفه الإنسان من الزيادة فيه على الحاجة وإنما كره # ذلك لما يدخله من الرياء والتصنيع ويخالطه من الكذب والتزويد. «استبَاء» افتعال من السبي كأنه ينهب بكمه قلوب السامعين.

11. (5918)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, insanların kalbini çelmek için kelamın kullanılışını öğrenirse, Allah kıyamet günü, ondan ne farz ne nafil hiçbir ibadetini kabul etmez!" [Ebu Davud, Edeb 94, (5006).]⁵⁷⁹

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadis metninde geçen sarfu'kelam tabirini ihtiyaç fazlası kelam diye ifade etmiştir. Bu durumda mana: "Kim insanların kalbini çelmek için ihtiyaç fazlası söz öğrenirse..." olur. Halbuki sarf kelimesinin çevirmek, kullanmak gibi daha geniş bir kullanımı var. Sözelimi ayet-i kerimde "Allah kalplerini çevirdi" (Tevbe 127) tabiri geçer. Sarraf kelimesi altını gümüşe, gümüşü altına, parayı dövize çeviren manasında halen kullanılmaktadır. Keza tasarruf da sarfın mübalağalı kullanımıdır. Yani demek istiyoruz ki, sadedinde olduğumuz hadiste geçen sarfu'kelam tabirini kelamı kullanma manasında anlamak da mümkün olacaktır. Öyleyse hadisten : "İnsanların kalplerini çelmek (veya esir etmek) için kelamı kullanmayı öğrenmenin yasaklandığını" anlayabiliriz. Böylece günümüzde geliştirilen propaganda, reklam gibi, insan tabiatının birkısım zaafılarını istismara dayalı meslek ve sanat ve hatta geçim dallarının din nokta-i nazarından değerlendirilmesi daha kolay bir hal alır.

Esasen, Hattâbî'nin açıklamasının devamı da hadisten anladığımız bu manayı dolaylı olarak te'yid eder. Der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sarfu'kelamı mekruh addetmiştir. Çünkü (bu ziyade sebebiyle) kişi, sözüne riya ve yapmacıklık sokmakta, yalan ve fazlalıklar karıştırmaktadır. Bunu önlemek için sözün ihtiyacı görecektir kadar olmasını, ilavede bulunmamasını, zahirinin batınına, sırrının aleniyyetine muvafık olmasını emretmiştir." Resulullah'ın bu yasağında reklam ve propagandanın ferdî, ailevî ve içtimâî zararlarının da maksud olduğu söylenebilir.

Hadiste geçen mevzumuzu tamamlayan ikinci kilit kelime, çelme diye tercüme ettiğimiz لِيَسْتَبِي deki istiba kelimesidir. Bu kelime düşmanı esir etmek manasına gelen seby mastarından gelir. Yani kalpleri çelme tabiri yerine kalpleri esir etme tabirini kullansak asla daha uygundur. Şu halde hadiste, kalpleri esir etmek maksadıyla belagat ve fesahatin kullanılması yasaklanmaktadır.

Yukarıda kaydedilen son birkaç hadis reklamcılıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple reklam üzerine bir istidrad kaydediyoruz:⁵⁸⁰

İSDİDRAD:

Hadislere Göre Reklam

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le reklamcılık arasında irtibat, ilk nazarda yadırganabilir; "Reklam günümüzün hadisesi, hadislerle irtibat kurmak bir zorlanma, bir tekellüf olmaz mı?" diyen bile çıkabilir. Böyle düşünmek, herşeyden önce Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrini yeterince tanımamaktan kaynaklanır. O devir içtimâî hayatında, günümüzdeki sosyal müesseselerden pek çoğuna tekabül eden karşılıklarına rastlamak mümkündür. Reklamcılık bunlardan biridir. Belki bugünkü kadar yaygın, bugünkü kadar

⁵⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/382-383.

⁵⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/383.

⁵⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/383-384.

kesif değildir, ama mevcuttur. Hatta bugünkü gibi tamamen müstakil bir endüstri, bir geçim dalı da olmayabilir, ama her şeye rağmen reklamcılık vardır, reklam faaliyetleri mevcuttur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde reklam işlerini daha ziyade şairler, hatipler ve kâhinler yürütüyorlardı. Meşhur bir hatibin veya şairin bir mal üzerine sarfedeceği bir cümle, bir beyit malı mergub yapıyor, değerini artırıyor. Evlenmekte zorluk çeken kızların bile, böyle bir övgü ile mergub hale gelmesi, taliplerinin artması olağan hadiselerdendi.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) şair ve kâhinlerin insanlar üzerindeki çoğunlukla istismar edilen ve kötüye kullanılan bu müessiriyetini gördüğü için, henüz peygamber olmamışken bile şair ve kâhinlerden hoşlanmazdı. Peygamberliğin başlangıcında mazhar olduğu olağanüstü haller, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı tecessüse değil, korkuya atmıştı. Bazı rivayetlerde, açık şekilde kâhin ve şair olmaktan korktuğunu ifade eder.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadisinde mealen "Beyanda sihir vardır" diyerek sanatlı sözün insan üzerindeki kesin tesirini belirtmiştir. Bu hadis beyanın akıl ve kalpler üzerinde -aynen sihirde olduğu gibi- irade dışında yön verici bir tesire sahip olduğunu belirtir. Yani nasıl ki sihirbaz, sihri ile, gözleri sihirleyerek batılı hak gösterdiği gibi, mahir bir hatip, sanatkârâne bir konuşmasıyla akılları çelip, muhakeme ve idrakini meşgul etmek suretiyle batılı hak veya hakkı batıl diye gösterebilir.

Şu halde belagatlı söz, insan fitratında müessir bir silahtır. Bu hayırda da, şerde de kullanılabilir. Hz. Peygamber, bunun şerde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Resulullah'ın müşrik şairlerle amansız mücadelesi, ayrı bir konudur.

Bugün reklam, aynen cahiliye kâhin ve şairlerinin tarzındaki secili sözlere ve aldatıcı üsluba dayandığı için, yukarıdaki hadislerle reklam arasında kurulan irtibatın garip karşılanmayacağını ümid ederiz. Kaldı ki doğrudan konuya temas eden hadisler de var. Bir hadis mealen şöyle: "Kim, kelamı kullanma sanatını, insanların kalbini (istediği istikamete) meylettirmek maksadıyla öğrenirse Allah, kıyamet günü, onun ne farz, ne de nafil hiçbir hayrını kabul etmez."

Şüphesiz bu hadis sırf reklamcılar hedefleyerek söylenmiş değildir. Ancak, söz sanatını kötüye alet eden her çeşit faaliyetleri buna sokabiliriz. Bugün reklamların, israfı artırma, zorla ihtiyaç uyandırma, zaruri olmayan birkısım istihlak maddelerini zaruri ihtiyaç maddeleri sınıfına sokma, talebi artırarak fiyatların yükselmesine sebep olma gibi pek çok zararları en iyimser çevreler bile kabul etmektedir. Reklamın zararları bizzat iktisatçılar tarafından kabul edilen bir keyfiyettir. Her zararlı şeye karşı olan İslam'ın başta israf pek çok zararlara analık yapan günümüzün reklamcılığına karşı olması pek tabiidir.

Mamafih, yukarıdaki hadis meseleye dolaylı olarak temas ederse de, daha doğrudan temas eden hadisler de var. Resulullah birinde şöyle buyurur: "Allah nazarında, insanların en menfur (rızkını) sığırlar gibi diliyle toplayan belagatlı kimsedir."

Bu hadis, fevkalâde bir teşbihle geçimini aldatıcı reklamcılığa bağlayan kimselere işaret etmektedir. Nitekim şarihler hadisi söylediğimiz şekilde açıklarlar: "Burada derler, geçimini teminde dilini kullananlar kastedilmektedir" ve şöyle devam ederler: "Nasıl ki, sığırlar, yerden dilleriyle yiyeceklerini toplarken yaškuru, yumuşaksert, yoncadiken ayırımı yapmazlar, bazı insanlar da kazançlarını temin ederken ,tıpkı onlar gibi hareket ederek, hakbatıl, faydalızararlı, haramhelal ayırımı yapmaksızın dilleriyle insanları aldatarak kazanırlar."⁵⁸¹

Söz Sanatı Kıyamet Alâmeti Mi?

Her çeşit gayrimeşru kazancın haram edilmiş olduğu dinimizde, görüldüğü üzere, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yiyeceğini diliyle toplayanlara ayrıca dikkat çekmesi, bunların farklı bir zümre olduğunu söylememize daha da haklılık kazandırmaktadır. Mamafih kaydedeceğimiz şu üçüncü hadis bu zümrenin, kıyamete doğru, yani belli bir zamandan sonra zuhur edeceğini belirtmektedir: "Tıpkı sığırların dilleriyle yemesi gibi, dilleriyle yiyen bir zümre çıkmadıkça kıyamet kopmaz."

Burada da aynı teşbih sözkonusu, Resulullah, istikbalde çıkacak ve geçimini "söz sanatı"na bağlayacak bir zümreyi, en bariz vasfıyla nazarlara arz etmektedir. Kıyamet alâmetleri arasında zikredilmiş olması, kötülenenlerin de ikinci bir unsurudur. Çünkü içtimâî bozukluklar, lisan-ı nübüvvet, hep kıyamet alâmeti olarak ifade edilmiştir.

Tekrar edelim: Hz. Peygamber, belagata, belîğ insana karşı değildir. Belagatın kötüye kullanılmasına karşıdır. Ayrı şekilde tüccarın veya müstahsilin malını tanıtmasına, pazara arz etmesine de karşı değildir. Medenî bir cemiyette ihtiyaç duyulan herhangi bir şeye İslam'ın karşı olmasını söylemek mümkün değildir.

Biz yukarıdaki hadislerden reklamcılığın aleyhine bir mana çıkardı isek, bununla temelde insan fitratındaki birkısım zaafı istismara dayanan günümüz reklamcılığını kastediyoruz. Mesela meşrubat reklamı yapılırken şehvî yönleriyle nazara verilen kadının araya sokulması tanıtma değil, beşerî zaafın istismarıdır. Hatta, kadının reklama sokulmasını, günümüz reklamcılığını İslam açısından gayr-ı meşru kılan bir başka amil olarak belirtmek isteriz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Benden sonra kadınlardan daha büyük fitne

⁵⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/384-386.

birakmıyorum" derken, kadının bu çeşit istismarlarını da kastetmiş olmalıdır. Modern reklamdan kadın çıkarılsa, onun zararlılığı yarı yarıya azalır. Reklamın söz kısmından da aldatıcı, iğfal edici unsurlar çıkarılsa geriye meşru tanıtma kalır.⁵⁸²

İslam Aldatmayı Yasaklar

Şunu da kaydetmek isteriz: Kanaatimizce bugünkü sesli ve görüntülü reklamı İslam nokta-i nazarından değerlendirirken sadece kadın ve istismarcı belagat yönüyle değerlendirmek yeterli değildir. Reklama giren aldatıcı (yalan) unsurlar da ciddiyetle gözden geçirilmelidir. İslam dini aldatmayı şiddetle yasaklar. Bu hususta pek çok hadis var. Birinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Bir Müslümanı aldatan veya zarar veren, ona hile yapan bizden değildir." Şu halde, bu nokta-i nazardan reklamlarda aldatıcı, zarar verici bir yön bulunduğu müddetçe onun tecvizi mümkün değildir. Televizyon ve radyolardan çıkan hal-i hazır reklamların "aldatıcı"lıktan "zararlı"lıktan uzak olduğu söylenemez.

Meseleye İslam açısından bakınca bir başka hususa daha temas etmek gerekecektir; ahlakî yön. Şüphesiz bu çok su götüreren bir noktadır. Hele ahlakî değerler meselesinde ölçüyü, miyarı kaybetmiş bir ortamda olunursa. Ben teferruata girmeden İslam'ın adaba giren bir inceliğini hatırlatacağım: Dinimiz, canı çekip de bulamayacakları daha fazla rahatsız etmemek gerekçesiyle sokakta aleniyet vasfını taşıyan şartlarda bir şeyler yemeyi edeb dışı ilan etmiş, mürüvvet (insaniyet) noksanlığına alâmet kabul etmiştir. Hatta böyle kimselerin şahitliği makbul mu, değil mi münakaşa bile edilmiştir.

Demek istediğimiz şu ki, büyük çoğunluğuyla milletimiz peynir-ekmeği bulmakta zorluk çekerken, bilmem hangi malın reklamını yapacağız diye sadece bin bir hile ile milleti soyan bir avuç zümrenin sofrasına girebilecek yemekleri televizyonda teşhir etmeyi fevkalâde kabalık ve milletimize karşı saygısızlık olarak görüyoruz. Ahlak meselesinde gerisi buna kıyas edilsin.

Şu halde, insan fitratındaki bazı zaafların istismarına yönelik belagat, seks, aldatma ve millî ahlakımıza uymayan unsurlara yer veren reklama İslam fetva veremez, çünkü zararlıdır.

Sigara, içki, muzır neşriyat gibi zararlıların reklamına ise hiçbir surette fetva vermeyeceği açıktır.

Bir avuç zümrenin menfaati için topyekün milletin zararına göz yummak medenilik sayılmaz.⁵⁸³

5919-12- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: هَلْكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَنَاءً]. أخرجهُ مسلم وأبو داود. «التَّنَطُّعُ» في الكم: التعمق فيه والتفاحص.

12. (5919)- İbnu Mesud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular!" [Müslim, İlm 7, (2670); Ebu Davud, Sünnet 6, (4609).]⁵⁸⁴

AÇIKLAMA:

Mütenatti, muteammik ve mütekarı, yani derinleşen manasındadır. İbnu'l-Esir lügat yönüyle boğazının gerisinden konuşan manasına geldiğini, kelimenin ağzın gerisindeki üst mağara (yutak kısmı) manasına gelen nita' kelimesinden geldiğini, sonradan gerek kelam ve gerekse fiildeki her çeşit derinleşmeye dendiğini belirtir.

Kelimenin kazandığı kullanım genişliğine etraflıca yer veren Münavi, hadiste mütenattiun ile kelama kazandırılan güzellik vasıtasıyla kalpleri esir etmeye çalışanların kastedildiğini belirttikten sonra, Zemahşeri'nin hadiste muhtelif kıraatlerde mücadele ve münakaşanın yasaklandığını, çünkü hepsinin (Resulullah tarafından öğretilmeleri sebebiyle) güzel ve doğru olmakta birleştiğini anladığını belirtir. Sonra açıklamasına devam eder: "Nevevî der ki: "Hadis, avama hitap ederken fesahat yapmaya zorlanarak, lügat parçalayarak veya söze i'rab inceliklerini doldurarak kelamda derinliğe yer vermenin mekruh olduğunu ifade etmektedir."

Münavi, diğer birkısım alimlerin de: "Hadiste nehyedilen mütenattiundan muradın "kendisini ilgilendirmeyen şeylerde mübalağaya kaçanlar" olduğunu söylediğini kaydeder. Keza bazı alimler de mütenattiun ile vukuu nadir ve halli zor meselelerden soru soran kimselerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Çok sual sormanın yasaklanmasıyla ilgili bahiste hadisin bu manasını esas alarak mütenattiunu dırdırcılar diye tercüme etmiştik. Diğer bazı alimler ise bununla "İbadetlerinde, şeriatın kanunlarından da dışarı çıkacak kadar aşırılıklara düşerek şeytanın vesveselerine alet olanların kastedildiğini" söylemiştir.⁵⁸⁵

⁵⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/386-387.

⁵⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/387.

⁵⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/388.

⁵⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/388.

Tali Meselelerde Araştırma Sebebi⁵⁸⁶

Mütenattüun kelimesinden alimlerin anladığı farklı manaların beyanı, alimlerimize mühim bir hususun aydınlatılması lüzumunu hissettirmiştir. İbnu Hacer, bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: "Gerçek şu ki: "Hakkında nass olmayan bir mesele hususunda araştırma iki kısımdır:

1) Bu, meselenin nassın delaletine girip girmediğini araştırmaktır. Nassın delaletine giriş veçhi ihtilaflı da olsa, bunun ortaya çıkarılması müstahsendir, matlubdur, mekruh değildir. Hatta bazı durumlarda bu iş, kendisine terettüp eden kimseye farzdır.

2) Farklılıklar üzerine dikkati teksif edip birbirine denk olan iki şeyi, bunların arasını birleştirecek bir vasıf bulunduğu halde, şeriata müsbet veya menfi bir tesiri olmayan bir fark sebebiyle ayırmak veya bilakis, iki farklı şeyi mesela reddedilecek bir vasıfla birleştirmek. İşte selef, bu çeşit tedkikat ve derinleşmeyi zemmetmiştir. Mütenattüun helak oldu hadisi de bunların haline mutabıktır. Alimler, bu söylenen derinleşmede zaman kaybı görmüşlerdir. Çünkü elde edilen neticede bir fayda yoktur. Bunun misali kitapta veya sünette veya icmada bir aslı olmayan vukuu nadir bir meselede teferruata inmekdir. Kişi böyle bir meselede neticeye ulaşmak için zaman ayırmıştır. Halbuki o zamanı bir başka şeye ayırsa idi onun için daha iyi olacaktı. Hele bu meşguliyet, onu, vukuu olan meselelerde geniş açıklama yapmaktan gaflete sevk etmişse zararı daha büyüktür.

Bundan da fenası, şeriatin, keyfiyetini araştırmadan iman etmeyi emrettiği bir kısım meselelerdeki araştırmadır. Sözelimi mahsusat yani duyularla algılanan âlemde bir benzeri, şahidi olmayan mesela kıyamet, ruh, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi meselelerden sualler bu gruba girer. Çünkü bunlar veya benzerleri sadece nakille bilinebilir. Bunların çoğuna, araştırma yapmaksızın iman gerekir.

Bazı alimler, tenattuun misalinin, sorulan şey hakkında müsaade fetvası verildikten sonra, yasak fetvasını verdirecek şekilde soruyu çoğaltmak olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Bir kimse, çarşıda satışa arz edilen malın, satanın eline nasıl ulaştığını araştırmadan satın almasının mekruh olup olmadığını sorsa, buna "caizdir, mekruh değildir" diye cevap verilir. Ama o tutup: "Ben o malın yağma veya gasb yoluyla satıcının eline ulaşmasından korkuyorum" diyecek olsa, o zaman bu meselede bir endişe araya girer ve kendisine şöyle cevap verilir: "Eğer bu paralelde sabit bir delil varsa onu satın almak haramdır, tereddüd varsa mekruhtur veya en azından evla olana muhaliftir." Eğer soru sahibi bu dırdıra yer vermeseydi müftü "caizdir" fetvasına bir eklemede bulunmayacaktı.

İbnu Hacer, sıkça vukua gelen hadiselerle ilgili sual kapısını kapamanın da iyi olmayacağına dikkat çektikten sonra, vukuu nadir meselelerde teferruata inmenin de mezmum olacağını belirtir. Sadedinde olduğumuz hadisi böyle anlamamızda isabet vardır.⁵⁸⁷

5920-13- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَدِمَ رَجُلٌ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبًا، فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا؛ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والترمذي .

13. (5920)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Meşrik cihetinden iki adam geldi ve bir hitabede bulundular. Onların beyanlarındaki güzellik herkesin hoşuna gitti. Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Beyanın bir kısmında mutlaka bir sihir var!" buyurdular." [Buharî, Tıbb 51; Muvatta, Kelam 7, (2, 986); Ebu Davud, Edeb 94, (5007); Tirmizî, Birr 81, (2029).]⁵⁸⁸

AÇIKLAMA:

Bu hadisin geniş açıklamasını daha önce kaydettiğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadarını tebarüz ettirebiliriz: Aleyhissalâtu vesselâm güzel sözde insanı teşhir eden bir güç olduğunu te'yid etmektedir. Bazı alimler, bu hadiste sözün güzelleştirilmesinin medhi ve buna teşvik olduğunu söylerken, bazıları da hadiste, kelamı güzelleştirme özentisinin zemmedildiğini söylemiştir. En doğrusu, beyan ve güzel sözün hakta kullanılmasının memduh, batıl ve aldatmada kullanılmasının mezmum olduğudur.⁵⁸⁹

5921-14- وعن أبي أمامة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَنَا زَعِيمٌ بَيِّتٌ فِي رِبْضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُجَقًّا، وَبَيِّتٌ فِي وَسْطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكُذْبَ وَإِنْ كَانَ مَازِحًا، وَبَيِّتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسَنَ خُلُقَهُ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، والترمذي عن أنس بمعناه. «رِبْضُ الْجَنَّةِ» ما حولها من العِمَارَةِ. «الْمِرَاءُ» الجدال والخصام .

⁵⁸⁶ Sual bahsine daha önce de temas ettiğimiz halde burada bir kere daha temas edip meselenin bir başka buudunu belirtmeye bizi sevkenen sebeplerden biri, zamanımızda, gizli şer güçlerin, okuyan gençlerimizi, gerçek meselelerden uzaklaştırmak, dinlerini, millî kültürlerini, memleketimizin gerçek problemlerini ve sağlıklı çözüm yollarını öğrenmelerine mâni olmak, kafalarını karıştırarak dinlerinde şüphelere sevk etmek için, her yıl, ciddiyet ve faideden uzak bir kısım sualleri piyasaya sürerek, onlarla meşgul etmeyi yoluna tutmalıdır. Bu ince husus iyi anlaşılmalı, soru geldiği zaman, soru meselesinin iç yüzü açıklanmalıdır.

⁵⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/389-390.

⁵⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/390.

⁵⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/390.

14. (5921)- Ebu Ümâme (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben, haklı bile olsa münakaşayı terkedene kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakî güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum." [Ebu Davud, Edeb 7, (4800).]⁵⁹⁰

5922-15- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: كَفَى بِكَ إِثْمًا أَنْ تَزَالَ مُخَاصِمًا]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

15. (5922)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sana günah olarak, husumeti devam ettirmen yeterlidir (çünkü bu, gıybeti kapı açar). [Tirmizî, Birr 58, (1995).]⁵⁹¹

5923-16- وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ قُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَصُمْتُهُ كُلَّهُ، قَالَ: فَادْرِي، أَكْرَهُ التَّرَكِيَّةَ؟ أَوْ قَالَ: بَدَّ مِنْ نَوْمَةٍ أَوْ رَقْدَةٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ .

16. (5923)- Hz. Ebu Bekre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse: "Ramazan'ın tamamında (namaza) kalktım, tamamında orucumu tuttum" demesin." (Hadisi Ebu Bekre'den rivayet eden Hasan Basri der ki): "Bilemiyorum, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözüyle kişinin nefsinin tezkiye etmiş olmasını mı mekruh addetti veya "uyumak da lazım yatmak da" mı de(mek iste)di?" [Ebu Davud, Savm 47, (2415); Nesâî, Sıyam 6, (4, 130).]⁵⁹²

ACIKLAMA:

1- Hadiste geçen dercin sahibi ihtilaflıdır. Ahmed İbnu Hanbel'e göre Hasan Basri'dir, bazı rivayetlerde Katâde'dir.

2- "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamında oruç tuttum" demek niçin yasaklanmıştır? Bu da farklı yorumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, Hasan Basri hazretleri, bu sözde kişinin nefsinin tezkiye etme havasını sezmiş, bu tezkiye için Resulullah'ın yasak koymuş olabileceğini söylemiştir.

Sindî der ki: "Şurası açık ki, uyku oruca mani değil. Buradaki yasaklamaya beyan edilen sebep, "Ramazan'ın tamamında kalktım, tamamını tuttum" demeyi yasaklamakta ise de "Ramazanı tuttum" demeyi yasaklamıyor. Bu durumda yasaklama sebebi, kalkma ve tutmanın medarı olan kabulle ilgilidir, bu ise meçhuldür." Sindî, hadisin Nesai'deki veçhinde geçen "gaflet de, uyku da vardır" cümlesindeki gaflet kelimesini de bu açıklaması istikametinde şöyle yorumlar: "Kişi bu gaflet hali sırasında, oruç edebine uymayacak bir şekilde asi olup günah işleyebilir, bu durumda oruç tutma iddiasına nasıl kalkabilir?"⁵⁹³

5924-17- وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبِثْتُ نَفْسِي، وَلَكِنْ لَيْقُلَنَّ: لَقِسْتُ نَفْسِي]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ. «لَقِسْتُ» بِكَسْرِ الْقَافِ: أَيِ غَثَّتْ، وَإِنَّمَا كَرِهَ «خَبِثْتُ» هَرَبًا مِنَ الْخَبَثِ .

17. (5924)- Sehl İbnu Hanif (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sakın biriniz: "Nefsim pis oldu!" demesin, aksine: "Nefsim kötü oldu" desin." [Buharî, Edeb 100; Müslim, Elfaz 17, (2251); Ebu Davud, Edeb 84, (4978).]⁵⁹⁴

ACIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada aynı manaya gelen iki kelimedenden birini, kişinin kendisi için kullanmasını yasaklamaktadır. Yasaklanan kelime hubuset (= habis olmak) dilimize de girmiştir. Alimler hubuset kelimesinin Arapça'da itikad olarak batıl için, söz olarak yalan, fiil olarak çirkin için, hülâsa gerek kavli ve gerekse fiili olan bütün haram ve mezmum olan sıfatlar için kullanıldığını belirtirler. Öyle ise Aleyhissalâtu vesselâm, kişinin nefsinin kötülerken kötülük ifade etmekle birlikte nezaheti taşımayan kelimelerin seçilmesini tavsiye etmiş olmaktadır. Hubuset kelimesinin aynı manaya gelen lakisete nazaran çirkin ve kaba olduğu belirtilir.

Hattâbî: "Böylece Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına, edeb ve mantık öğretmiş olmakta; güzeli kullanmaya, çirkinini terketmeye irşad etmiş bulunmaktadır" der.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391.

⁵⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391.

⁵⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/391-392.

⁵⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392.

⁵⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392.

⁵⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/392-393.

5925-18- وعن مالك أنه بلغه عن يحيى بن سعيد: [أَنَّ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مَرَّ بِخَنْزِيرٍ بِالطَّرِيقِ، فَقَالَ لَهُ: انْفُذْ بَيْنَ مَ . فَقِيلَ لَهُ: تَقُولُ هَذَا لِلْخَنْزِيرِ؟ فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ أَنْ أَعُودَ لِإِسَائِي النَّطَقَ بِالسُّوءِ] .

18. (5925)- İmam Malik'e Yahya İbnu Said'den ulaştığına göre "Hz. İsa yolda bir domuza rastlar. Ona: "Selametle yoldan çekil!" der. Yanında bulunanlar: "Bunu şu domuz için mi söylüyorsun.?" diye sorarlar. (O ise domuz kelimesini diliyle telaffuz etmekten çekindiğini ifade eder ve): "Ben, dilimin çirkin şeyi söylemeye alışmasından korkuyorum!" cevabını verir." [Muvatta, Kalam 4, (2, 985).]⁵⁹⁶

AÇIKLAMA:

Burada da bir nezahet örneği görmekteyiz. Hz. İsa aleyhisselam çirkin addedilen ve hakaret için kullanılan hınzır (=domuz) kelimesini ağzına almaktan çekiniyor. Şarih Zürkânî der ki: "Edebi Allah tarafından verilen o yüce zatta bu inceliği görmede şaşılacak bir şey yoktur."⁵⁹⁷

5926-19- وعن عائشة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ شَيْءٌ لَمْ يَقُلْ: مَا بَالُ فَن يَقُولُ: وَلَكِنْ يَقُولُ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه أبو داود .

19. (5926)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit: "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Fakat: "İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?" derdi." [Ebu Davud, Edeb 6, (4788).]⁵⁹⁸

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hiç kimseyi kötü yönüyle teşhir etmediğini, yüzüne ayıbını vurmadığını, herhangi bir kimseden gördüğü veya duyduğu menfi bir duruma "İnsanlar niye şöyle söylüyorlar, niye şöyle yapıyorlar" diyerek umumi bir üslubla temas ettiğini belirtmektedir. Resulullah'ın insanlara af ve müsamaha ile davranması için şu ayet inmiştir: "Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir" (A'raf 199), Rivayetlerde Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle Resulüne, insanlara davranışında bu ahlak esaslarına göre hareket etmesini emrettiği sarih olarak belirtilir.⁵⁹⁹

5927-20- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: # تَكْثُرُوا الْكَمَّ بغير ذكرِ اللَّهِ تَعَالَى، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَمِّ بغير ذكرِ اللَّهِ تَعَالَى قَسْوَةُ الْقَلْبِ، وَإِنْ أَبْعَدَ النَّاسُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى الْقَاسِي الْقَلْبِ]. أخرجه الترمذي .

20. (5927)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın zikri dışında kelimam çok yapmayın. Zira, Allah'ın zikri dışında çok kelimam, kalbe kasvet (katılık) verir. Şunu bilin ki, insanların Allah'a en uzak olanı kalbi katı olanlardır." [Tirmizî, Zühd 62, (2413).]⁶⁰⁰

5928-21- وعن أبي مالك اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: # أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، يَتْرُكُونَهَا: الْفَخْرُ بِأَحْسَابٍ، وَالطَّعْنُ فِي أَسْنَابٍ، وَاسْتِسْقَاءُ النُّجُومِ، وَالتَّيَاحَةُ؛ وَقَالَ: النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تَقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ]. أخرجه مسلم .

21. (5928)- Ebu Malik el-Eş'ari (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ümmetimde dört şey vardır, cahiliye işlerindendir, bunları terketmeyeceklerdir:

- * Haseble iftihar,
- * Nesebi sebebiyle insanlara ta'n,
- * Yıldızlardan yağmur bekleme,
- * (Ölenin ardından) matem!"

Resulullah sözlerine şöyle devam etti: "Matemci kadın, şayet tevbe etmeden ölecek olursa, kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırılır." [Müslim, Cenaiz 9, (934).]⁶⁰¹

⁵⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

⁵⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

⁵⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/393.

⁵⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394.

⁶⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394.

⁶⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/394-395.

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî maddî sebeplerle sahip olduğu itibara denir. Dinimiz bu sebeple övünmeyi, böbürlenmeyi yasaklamıştır. Üstünlük takvadadır. Ehl-i takva Allah karşısındaki, insanlar karşısındaki haddini hududunu bileceği için, ne kadar zengin de olsa mütevazî olur, böbürlenme olmaz, olsa zaten müttaki değildir.

Niyâha yas etmek, ölünün arkasından yüksek sesle feryad u figan etmektir.

Hadis, sayılan ve cahiliye devrine nisbet edilen bu hasletlerin haram olduğuna delildir.

Hadis, ayrıca son nefese kadar tevbelerin makbul olacağına bir müjdedir.⁶⁰²

-5929-22- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [استأذن رجل على رسول الله # فقال: بئس أخو العشيبة، فلما دخل انبسط إليه وأن له القول. فلما خرج قلت: يا رسول الله حين سمعت الرجل قلت كذا وكذا، ثم تطلعت في وجهه وانبسطت إليه؟ فقال: يا عائشة متى عهدتني فاحشاً؟ إن من شر الناس عند الله تعالى منزلة يوم القيامة من تركه الناس اتقاء فحشه]. أخرجه السنة والنسائي .

22. (5929)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girmek için izin istemişti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir aşiretin kardeşi ne kötü!" buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:

"Ey Allah'ın Resülü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı mültefit oldun, iyi davrandın" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Beni ne zaman kaba buldun? Kıyamet günü, Allah Teala hazretlerinin yanında mevkice insanların en kötüsü, kabalığın korkarak halkın kendini terkettiği kimsedir." [Buharî, Edeb 38; 48; Müslim, Birr 73, (2591); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 4, (2, 903, 904); Ebu Davud, Edeb 6, (4791, 4792, 4793); Tirmizî, Birr 59, (1997).]⁶⁰³

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelen kimse Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe el-Fezarî'dir. Kendisine el-Ahmakul-Muta' (itaat edilen ahmak) denmiştir. Yanına geldiği zamanki Resulullah'ın iltifatını, birkısım şarihler, onun kalbini kazanarak kavminin Müslüman olmasını sağlama ümidiyle izah etmiştir. Çünkü U-yeyne, kavminin reisi idi.

2- Alimler, Resulullah'ın davranışının mezmum olan gıybet girmedğini, dış güzelliğine aldanan bir kısım insanlara ondan herhangi bir zarar gelmesinden korkan kimseye, insanları onun şerrinden kurtarmak için, muttali olduğu bu durumu haber vermesi gerektiğini belirtirler. Ancak bunu paraya binaen değil, hayırhahlık niyetiyle yapmalıdır.

3- Kurtubî: "Hadiste, fık ve fuhşu bilinen her kimsenin, keza verdiği hükümde adaletsizlik yapan, insanları bid'alara çağıran kimselerin de gıybetlerinin caiz olduğu hükmü vardır, ne var ki, şerlerinden korunmak için bunları idare etmek (müdara) da caizdir, yeter ki bu idare Allah Telanın dininde müdahane müncer olmasın." Sonra der ki: "Müdahane ile müdara arasında şu fark vardır: Müdara dünyanın veya dinin veya her ikisinin de salâhı için dünyalığın harcanmasıdır, bu mübahattır, bazan da müstehabtır. Müdahane ise dünyanın salâhı için dinin terkidir. Aleyhissalâtu vesselâm, Uyeyne için, dünyalık harcadı, münasebetini güzel kıldı, konuşmasında rıfka yer verdi. Bununla birlikte onu sözleriyle övmedi, böylece kavli ile fiili arasında tenakuz girmedir. Zira onun hakkında söylediği söz doğrudur, ona olan davranışı iyi münasebettir."

4- İyaz der ki: "Allah bilir ya, o sırada Uyeyne henüz Müslüman değildi, bu sebeple onun hakkındaki söz gıybet sayılmaz veya Müslümandı ama Müslümanlığı samimi değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu durumu açıklamak istedi. Ta ki, onun batını bilmeyenler aldanıp zarara uğramasınlar. Nitekim, ondan, gerek Resulullah'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra, imanının zaafına delalet eden bazı işler sadır olmuştur. Böylece, onun hakkında Resulullah'ın söyledikleri, peygamberliğine delil teşkil eden mucize olur. Huzuruna girince onu yumuşak sözle karşılaması, onu kazanma gayesine matuftur."

5- Bu hadis müdarada, kâfir ve fasıkların gıybet edilmesinin cevazında asıldır.⁶⁰⁴

-5930-23- وعن عدي بن حاتم رضي الله عنه قال: [خطب رجل عند النبي # فقال: من يطع الله ورسوله فقد رشد، ومن يعصهما فقد غوى. فقال #: بئس الخطيب أنت، قل ومن يعص الله ورسوله]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي .

⁶⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/395.

⁶⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/395-396.

⁶⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/396.

23. (5930)- İbnu Hatim (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adam bir hitabede bulundu ve dedi ki: "Kim Allah ve Resulü'ne itaat ederse doğru yolu bulmuştur, kim de o ikisine isyan ederse doğru yoldan sapmıştır."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sen ne kötü hatipsin. Şöyle söyle: "...Kim Allah ve Resulüne isyan ederse..." buyurdular." [Müslim, Cum'a 48, (870); Ebu Davud, Edeb 85, (4981), Salat 229, (1099); Nesâî, Nikah 40, (6, 90).]⁶⁰⁵

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatibin: "Allah ve Resulü" tabirini zikredeceği yerde, onlar yerine "ikisi" diyerek kısaltmış olmasını tenkid etmiştir. Nevevî, bu yasağın sebebini şöyle izah eder: "Hutbenin şe'ni meseleyi açmak ve izah etmek, imkan nisbetinde remz ve işaretlerden kaçınmaktır. Nitekim bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir şey söylediği vakit anlaşılsın diye onu üç kere tekrarladığı rivayetlerde sabittir." Bir kısım alimler de: "Resulullah, hatib eşitlik gerektiren bir zamirde Allah'la Resulü'nü beraberce zikrettiği için müdahale etmiş, tazim için Allah'ın ismini önce zikredip, ona atfen kendi ismini zikretmesini emretmiştir" demiştir. Müteakiben kaydedilecek hadiste de görüleceği üzere, Resulullah: "Sizden kimse "Allah'ın istediği ve falan kimsenin istediği" demesin, aksine Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği desin" buyurmuştur. Bunlar birkısım kelimelerin kullanılmasında bile dikkatli olmanın gereğine işaret ederler. Hülâsa, Resulullah Allah'la peygamber arasında bir eşitlik anlayışının doğması muhtemel olan bir ifade tarzına karşı uyarılmış, böyle bir itikadın yanlışlığının bilinmesi için Allah'ın isminin, Resulü'nün isminden önce zikredilmesini emretmiş olmaktadır.⁶⁰⁶

5931-24- وعن حذيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فَنَنْ. وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فَنَنْ]. أخرجه أبو داود.

24. (5931)- Huzeyfe (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın istediği ve falanın istediği" demeyin, lakin şöyle deyin: "Allah'ın istediği , sonra da falanın istediği." [Ebu Davud, Edeb 84, (4980).]⁶⁰⁷

AÇIKLAMA:

Yukarıda Hattâbî'den kaydettiğimiz üzere, cümlede iki şeyi "ve" ile birleştirdiğimiz zaman o iki şeyin müsaviliği ve söylenende ortaklığı ifade eder. Halbuki sümme eşitlik ve ortaklığı değil, biri önce biri sonra olmak üzere yan yana dizilmeyi ifade eder. Böylece, sadedinde olduğumuz hadis, İlahî meşietin başka meşietlere tekaddüm ettiğini, diğerlerinin onun peşinden geldiğini ifade etmektedir.⁶⁰⁸

مسلم ومالك وأبو داود وروى «أهلگهم» بضم الكاف وفتحها. ومعناه بالضم أشدهم هكأ، وبالفتح أنه هو الذي أياهم من الرحمة بتجربتهم على ارتكاب الذنوب ومقارفة المعاصي .

25. (5932)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimsenin "İnsanlar helak oldu!" dediğini duyarsanız, bilin ki o, kendisi, herkesten çok helak olandır." [Müslim, Birr 139, (2623); Muvatta, Kelam 2, (2, 989); Ebu Davud Edeb 85, (4983).]⁶⁰⁹

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أَهْلَكْ kelimesi أَهْلَكْ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş daha yaygın olduğu için manada onu esas aldık. İkinci okunuşta mana, "insanları, böyle söyleyen kimse helak etmiştir" olur.

Her iki mana da doğrudur. Şöyle ki: "İnsanlar helak oldu, iyi kalmadı" sözünün içinde, herkesi kötülerken kendisini övme manası vardır. Bu mana hem ye'si, hem ucbu , hem de zulüm ve gıybeti ifade eder. Dolayısıyla böyle söyleyen, Resulullah, herkesin kötüsü olarak ilan edip, zemmetmektedir. Aslında kimin kimden üstün olduğunu Allah bilir. Alimler, kişi bu sözü, din hususundaki kendi hatalarını ve diğer insanların eksikliklerini gördüğü vakit üzüntüsünü ifade etmek maksadıyla söylemişse, bunun bir mahzuru olmayacağını belirtirler.

İkinci okunuşa göre de mana doğrudur. Çünkü: "İnsanlar helak oldu" diyen kişi bu sözünü insanları kendisi helake mahkum etmiştir, onları helak eden Allah değildir. Allah'ın rahmeti geniştir, dilediğine rahmetiyle

⁶⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/397.

⁶⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/397.

⁶⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

⁶⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

⁶⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398.

muamele edecektir. Öyleyse herkesin helak olduğunu söyleyen kimse, herhangi bir delile dayanmadan, zannıyla, zu'muyla bu hükmü vermiştir, böyle bir hükme itibar edilmez. Ayrıca böyle hükmeden kimse, bu sözüyle insanları ye'se atarak taati terketmeye ve günahlara girmeye sevk edebilir. Bu da onların helaka atılmasıdır" (en-Nihaye)."⁶¹⁰

5933-26- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: كُلُّ أُمَّتِي مُعَافَى إِلَّا الْمُجَاهِرُونَ، وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهِرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمًّا ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ فَيَقُولُ: يَا فَتَنَنْ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذًّا وَكَذًّا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَلَيْهِ]. أخرج الشيخان.

26. (5933)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günahı alenî işlemenin bir çeşididir." [Buharî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, (2990).]⁶¹¹

ACIKLAMA:

Hadis, bu ümmetten herkesin aff-ı İlahî'ye mazhar olacağını, bu umumi afftan sadece günahını aşikâr yapıp ilan edenlerin hariç kalacağını ifade etmektedir. Bazı alimler mananın: "Ümmetimden herkesin giybeti terkedilir, alenî işleyenler (mücahir) hariç" olduğunu söylemiştir. Bu manayı verenler muafa kelimesinin metruk manasında olduğunu, bunun aslı olan afvın terk manasına geldiğini söylerler.

"Günahı alenî işleyen" diye tercüme ettiğimiz mücahir, "günahını izhar eden, Allah'ın üzerine çektiği örtüyü kaldırıp günahını başkasına anlatan" diye tarif edilmiştir.

Nevevî: "Fiskını veya bid'asını açığa vuran kimsenin, açığa vurduğu günahlarıyla yadedilmesi caizdir, diğerleriyle yadedilmesi caiz değildir" der.

Günahın izhar edilmesini bazı alimler: "Allah, Resulü ve salih mü'minlerin hakkını istihfaftır (hafife almak)" diye değerlendirmişlerdir.

Günahların setri, istihfaftan selamettir. Çünkü günahlar kişiyi alçaltır. Ayrıca, işlenen günah, haddi gerektiriyorsa, örtme haddi önler, had gerektirmiyorsa tazirden kurtarır. Eğer günah sırf Allah'ın hakkına müteallik bir günah ise, Allah'ın rahmeti gadabını getirdiği için, Ekremü'l-ekremin olduğu için onları evleviyetle affeder. Bu sebeple Allah, dünyada örttüğü bir günahı ahirette de teşhir etmeyecek demektir. Şu halde günahını açığa vuran kimse bu imtiyazdan mahrum kalacaktır.

Resulullah bütün bu faziletleri sebebiyle günahların gizli kalmasını, açığa vurulmamasını emretmiştir: "Allah'ın yasakladığı şu pisliklerden kaçın. Kim de bunlardan bir şey işleyecek olursa onu Allah'ın örtmesiyle örtün" buyurmuştur.

Resulullah başka hadislerinde de sarîh olarak dünyada günahını açığa vurmayıp gizleyen kimseyi Allah'ın kıyamet günü affedeceğini müjdeler.⁶¹²

5934-27- وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يَفْصُ عَلَى النَّاسِ إِمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُخْتَلَأٌ]. أخرج أبو داود. أراد أن من لم ينصبه أمير وخطب الناس بنفسه مستبدًا بذلك طلبا للرياسة من غير أن يأمره أحد من أولي الأمر بذلك فهو مختلأ: أي مرء.

27. (5934)- Avf İbn Malik (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Halka kıssa (mevize, nasihat) anlatma işini emîr veya (emîrin tayin edeceği) memur veya tekebbür sahibi yapar." [Ebu Davud, İlm 13, (3665).]⁶¹³

ACIKLAMA:

1- Hadiste geçen kıssa anlatmadan murad halkı irşad etmek üzere yapılan konuşmalardır. Va'z, nasihat gibi. Bazıları "Bundan murad sadece hutbedir" demiştir.

2- Hadis bu işin rastgele insanlara bırakılamayacağını, öncelikle emîrin hakkı olduğunu belirtir. Emîr, her yerde her hutbeye (veya va'z u nasihata) yetişemeyeceğine göre, o işi yapacak kimseleri tayin eder, kendi adına o memurları konuşur. Me'mur kelimesiyle: "Allah tarafından memur edilen bazı alim ve velilerin kastedildiği" de söylenmiştir.

⁶¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/398-399.

⁶¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/399.

⁶¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/399-400.

⁶¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/400.

⁶¹⁴ İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 16/4/1.

⁶¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/406-407.

إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَنْفُقُ امْرَأَةً مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إِبْذِنِي، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَ الطَّعَامُ؟ قَالَ: ذَلِكَ مِنْ أَفْضَلِ أَمْوَالِنَا. وَقَالَ: الْعَارِيَةُ مَوَدَّةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالذَّيْنُ مَقْضِيٌّ، وَالزَّرْعُ غَارِمٌ. [أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (5937)- Ebu Ümame (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Öyleyse varis lehine vasiyet yoktur. Çocuk yatağa aittir. Zani için mahrumiyet⁶¹⁷ vardır. Gerçek hesapları Allah'a aittir. Kim kendisini babasından başkasına nisbet eder veya hakiki velisinden başkasını veli gösterirse, kıyamet gününe kadar Allah'ın laneti üzerine olsun." Resulullah devamla dedi ki: "Kadın, kocasının evinden onun izni olmadan (başkasına) infak edemez!" Kendisine: "Ey Allah'ın Resülü! Yiyecek de mi?" denildi." Bu, mallarınızın en kıymetlisidir!" buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler: "Ariyet (olarak alınan sahibine) ödenir. Minha (olarak alınan sahibine) geri verilir. Borç ödenir, kefil olan borçlu sayılır." [Tirmizî, Vesaya 5, (2121); Ebu Davud, Büyü 90, (3565).]⁶¹⁸

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birçok hükmü beraberce teşri etmektedir:

* Variseye vasiyet yapılamaz. Allah varislere murisin malından muayyen bir hak ayırmıştır. Öyle ise vasiyette de bulunarak bu miktar artırılmaz.

* Çocuk kimin yatağında doğmuşsa neseb itibariyle ona aittir. Yani anneye aittir. Burada anne, firaş (=yatak) olarak tesmiye edilmiştir. Hadis, çocuğun yatağa kim sahipse ona ait olduğunu ifade ediyor. Yatağın sahibi koca, efendi veya vatiu'sşüphe (kadına temas ettiği şüphesini taşıyan kimse) bu hususta birdir. Ancak zaniye neseb hakkı yoktur. Onun fiili ona hadd tatbikini gerekli kılmıştır. Çünkü hadiste zani için taş var" buyrulmuştur.

* Nesebini inkâr etmek, hakiki nesebini bildiği halde bir başkasına nisbet etmek haramdır. Neseb bağı veraset gibi birkısım hukuk getirdiği gibi evlenme yasakları gibi daha başka ahkâma da kaynaktır. Dolayısıyla bilerek nesebini inkâr veya yabancı bir nesebe intisab, İslâm'ın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok haramların işlenmesine, mahzurların vukuuna zemin hazırlayacaktır.

* "Gerçek hesapları Allah'a aittir" sözüyle şu kastedilmiştir: "Biz zanilere hadd uygularız, hesapları Allah'a kalmıştır, Allah dilerse onları affeder, dilerse günahları sebebiyle cezalandırır."

Sadedinde olduğumuz hadisin manası bu olmakla beraber, bir başka hadiste:

"Kime dünyada hadd tatbik edilmişse, ahirette bu günahı sebebiyle azab edilmez. Zira Allah Teala hazretleri, üzerine hadd vurulan bir kimseye cezayı iki sefer yapmaz, onun keremi buna müsaade etmez." Mamafih, hadisteki ibare ile, bir başka zinası veya günahı olup da hadd tatbik edilmeyen kimsenin kastedilmiş olması da muhtemeldir. İşte bunun hesabı Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir. Aliyyu'l-Kâri der ki: "Şöyle demek de mümkündür: "Biz şer'i ahkâmı zahire göre icra ederiz, sırları ise Allah bilir, öyleyse hesapları Allah'adır, hak ettikleri cezayı da Allah verir." Veya: "Cezalarının mütebakisi veya bu günahı ısrar etmelerinin cezası veya diğer günahlara girmelerinin cezası Allah'ın meşiet-i (dilemesi) altındadır."

* Kadın kocasının izni olmadan asgari değerinde bir şey tasadduk edemez. Yiyecek gibi kıymetli olan bir şeyi hiç edemez. Bu ifade, kadının evdeki maldan tasarrufta kocaya ne kadar bağımlı olduğunu ifade eder. Çünkü malın sahibi kocadır.

* Alimler, ariyetin, sahibine ödenmesi meselesinde ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf "zaman" mevzuundaki ihtilaflarıyla ilgilidir. Zamana hükmedenler "mevcutsa aynen öder, telef olmuşsa kıymetini öder" demiştir. Muhelif görüşte olanlara göre, ödeme esası iane alan kimsenin, aldığı malı sahibine geri vermeye mecbur edilmesidir.

* Minha: Kişi başkasına -sütünden istifade etmesi için- sütlü bir hayvanı veya meyvesinden istifade etmesi için meyveli bir ağacı ekmesi için tarlayı geçici olarak bağışlamış ise, bu mala minha denmektedir. Böylece minhanın malın aslının değil, ondan elde edilen menfaatin temlik olduğu ifade edilmiştir.⁶¹⁹

* Son olarak hadis, kefilin, kefil olduğu borcu ödemesi gerektiğini ifade ediyor.⁶¹⁹

5938-4- وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَسْمُوا الْعَنْبَ الْكَرْمَ، وَ تَقُولُوا: خَبِيَّةَ الدَّهْرِ، فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ]. [أخرجه الشيخان وأبو داود .

4. (5938)- Hz.Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üzümü kerm diye isimlendirmeyin. "Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsrânına!" diye kahırlı söz söylemeyin. Zira Allah'ın kendisi dehrdir." [Buhari, Edeb 101; Müslim, Elfaz 516, (2246, 2247); Ebu Davud, Edeb 81, (4974); Muvatta, Kelam 3, (2, 984).]⁶²⁰

⁶¹⁷ Hadisteki hâcer mahrumiyetten başka taş manasına da geldiği için "zâniye taşlama ile öldürme (recm) var" manası da analılmıştır.

⁶¹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/407-408.

⁶¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/408-409.

⁶²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/409.

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kısım hadislerinde dilin kullanılışı ile ilgili edebe dikkat çekmektedir. Günlük konuşmalarda mü'min kullandığı kelimelere bile dikkat etmelidir. Cemiyette geçmişten intikal eden veya bir moda esintisi ile lisana sokuşturulan bir kısım ifadeler, kelimeler, teşbihler vs. itikad inceliklerine muhalif olabilir, edebi rencide edebilir, imanî bir teyakkuzla bunlara karşı dikkatli ve hassas olmalıdır. Bu meselenin aslını Kur'an-ı Kerim'de geçen (mealen): "Ey iman edenler! Raînâ (bizi gözet) demeyin, unzurâ (bize bak) deyin ve peygambere kulak verin.." (Bakara 104), veya "Yahudilerden bir kısmı vardı ki, kelimelerin yerlerini değiştirirler, dillerini eğip büğerek, dini tahkir maksadıyla, sana: "İşittik ve isyan ettik. Dinle işitmez olasınca, bize hürmet et ki, bizden istifade edesin" derler. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu..." (Nisa 46) gibi ayetler teşkil eder.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, üzümle "kerm" denmesini ve dehre hakaretimiz söz sarfedilmesini yasaklamaktadır. Bu hususlarda ulemanın şu açıklamalarına rastlamaktayız:

* Kerm lafzı, cahiliye Arapları tarafından hem ineb yani üzüm (ve asması), hem de üzümünden yapılan şarab için kullanılıyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm kelimenin hem üzüm ve hem de şarap manasında kullanılmasını yasaklamış, kermin "üzüm" manasının zaman içinde unutulmasını arzu etmiştir. Çünkü kerm, şarabı hatırlatarak, onun içilmesine bir iştiağ uyandırarak harama teşvik vesilesi olabilir.

* Dehre sebbetme yasağına gelince, dehri lügatçiler "kâinatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismi" diye tarif etmiştir. Cahiliye devrinde, bütün hadisler bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan "dehr"e nisbet edilirdi. İnancı bu olan cahiliye adamları iki kısımdı. Bir kısmı, Allah'a iman etmez, dehirden ve hadiselerin mahalli olan gece ve gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. Dehriye denen bu fırkanın: "Bizi ancak dehr öldürür" dedikleri Kur'an'da hikâye edilmiştir (Casiye 24). İkinci kısmı ise bir yaratıcıya inanır, fakat kötü şeyleri ona nisbet etmezler, dehre nisbet ederlerdi, ve: "Vay dehrin mahrumiyet ve hüsrânına!" diye sebbederlerdi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu akideyi ortadan kaldırdığını, yasakladığını göstermektedir. Öyleyse hadiste, kâinata cereyan eden bütün hadiselerin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Kötü ve şer olan hadiselerin dehre nisbet edilerek dehre küfredilmesi yanlıştır. Bu inanç bir nevi şirktir. Halbuki İslam hayır ve şer her şeyi Allah'ın yarattığı inancını getirmiştir. Aslında şerri dehre nisbet işini Allah'ı tenzih için yaparlardı. İslam'a göre şerri yaratmada bir kusur yoktur. Kusur, şerri kesbetmededir. Cenab-ı Hak hayır dileyene hayır, şer dileyene şer yaratıyor. İmtihan için yaratılan insan için bundan başkası zaten düşünülemez.

Hadiste geçen "Allah'ın kendisi dehrdir" sözüne gelince; bu bütün varlığın hasıl olduğu mutlak zamanı tasarruf eden zatın Allah olduğunu, dehrin Allah'ın kontrol ve tasarrufunda olduğunu ifade eder.⁶²¹

5939-5- وعن وائل بن حجر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَقُولُوا الْكِرْمَ وَلَكِنْ قُولُوا الْعِنَبَ وَالْحَبْلَةَ]. أخرجه مسلم. و«الحبلَةَ» بفتح الحاء والباء، وربما سكنت القضيبة من شجر أ' عناب.

5. (5939)- Vâil İbnu Hucr (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kerm demeyin, fakat ineb ve habele (asma) deyin." [Müslim, Elfaz 12, (2248).]⁶²²

AÇIKLAMA:

Önceki hadis vesilesiyle yapılan açıklamaya ilaveten şunu ilave edeceğiz: Habele (veya habe) üzümün kütüğüne denmektedir. Dilimizde asma kelimesi, üzüm ağacının adıdır. Dolayısıyla habeleyi asma olarak tercüme edebiliriz. Aleyhissalâtu vesselâm, üzümü ifade için, şarap manasına da gelen kerm (üzüm) kelimesini kullanmaktansa, aynı manayı ifade eden ineb (üzüm) veya habele (asma) kelimelerinden birini kullanmayı emretmektedir.

Bu yasaklamayı zahiri manası olan üzümle ilgili olarak ele alırsak, muhtevanın sadece Arapça konuşanlarla ilgili olduğunu, lakin dilde kelimelerin kullanılmasındaki bazı inceliklere dikkat gerektiği nokta-i nazarından ele alırsak bütün mü'minleri ilgilendirdiğini görürüz.⁶²³

5940-6- وعن عبدالله بن حبشي رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ قَطَعَ سِدْرَةَ صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ]. أخرجه أبو داود. وقال: هذا الحديث مختصر. يعني: [مَنْ قَطَعَ سِدْرَةَ فِي فَتَةٍ يَسْتَنْظِلُ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عِبْنًا وَظُلْمًا يَغْيِرُ حَقَّ يَكُونُ لَهُ فِيهَا، صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ]. «السِّدْرُ» شجر النبق وورقة غسول.

⁶²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/409-411.

⁶²² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/411.

⁶²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/411.

6. (5940)- Abdullah İbnu Habeşî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir sidre ağacını keserse, Allah onun başını cehenneme uzatır." [Ebu Davud, Edeb 171, (5239).]
[Bu hadis hakkında kendisine sorulunca] Ebu Davud şu cevabı vermiştir: "Bu hadis muhtasardır. Manası şudur: "Kırda bayırda yolcuların ve hayvanların gölgesinden istifade ettikleri bir sidre ağacını, o ağaçta herhangi bir hak sahibi olmayan bir kimse, haksız olarak keserse Allah onun başını cehenneme uzatır" demektir."⁶²⁴

5941-7- وعن حسان ابن إبراهيم قال: [سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ، وَهُوَ مُسْتَنَدٌ إِلَى قَصْرِ عُرْوَةَ. فَقَالَ: أُنْزِيَ هَذِهِ الْبُؤَابُ وَالْمَصَارِيعُ كُلُّهَا؟ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرٍ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةَ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ؛ وَقَالَ: بَأْسٌ بِهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

7. (5941)- Hasan İbnu İbrahim anlatıyor: "Hişam İbnu Urve'ye sidre ağacının kesilmesi hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bu sırada Urve'nin kasrına dayalı vaziyette idi, şöyle cevap verdi: "Şu kapıları, kapı kanatlarını hep görmüyor musun? Bunların hepsi Urve'nin sidre ağacındandır. Urve onu tarlasından kesmiş ve: "Bunda bir beis yok!" demişti." [Bir başka rivayete göre, Hişam, soru sahibi Hasan İbnu İbrahim'e cevabında şöyle devam etmiştir: "Ey Iraklı! Bu (yasak hikâyesi, senin getirdiğin bir bid'adır." Hasan İbnu İbrahim, Hişam'a: "Hayır bid'a sizin canibinizden geldi. Ben Mekke'de şöyle söyleyeni işittim: "Allah sidre ağacını kesen kimseye lanet etsin!" [Ebu Davud, Edeb 171, (5241).]⁶²⁵

ACIKLAMA:

Son iki rivayet sidre ağacının kesilmesinin yasak olup olmaması ile ilgilidir. Öncelikle şunu belirtelim; sidre ağacı, dilimizde Arabistan kirazı⁶²⁶ diye bilinen bir ağaçtır. Kur'an'da bir kaç kere zikri geçer. Yaprakları kurutulup dövülür ve yıkanma esnasında sabun gibi temizleyici olarak kullanılırdı. Bu ağacın durumu, kaydedilen iki rivayetten de anlaşılacağı üzere münakaşa edilmiştir. Hatta İmam Suyuti hazretleri, Keşfu'z-Zünûn'un kaydına göre Refu'l-Hazer an Katır's-Sidr adlı bir de risale te'lif etmiştir.

Meseleyi münakaşa eden alimler, bu ağacın kesilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Kesimini mutlak şekilde yasaklayacak bir kudsiyeti yoktur. Yasak, hadisi kitabına alan Ebu Davud merhumun da not ettiği üzere, ağacın taşıdığı kudsiyetten ziyade, onun insanlara olan faydalılık durumundan ileri gelmektedir. Binaenaleyh, hadisi, devre ve şartlara göre, devlet yetkililerinin bir kısım ağaçların kesimine tahdid ve yasak koyabileceklerine şer'i bir delil olmaktadır.

Şerhlerde mesele üzerine daha geniş açıklama var ise de bize bu kadarı yeterlidir.⁶²⁷

5942-8- وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [أَمَرَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ # بِحِمَارٍ قَدْ وُصِمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ: لَعَنَ اللَّهُ مَنْ وَسَمَهُ، وَنَهَى عَنِ الضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ، وَعَنِ الْوَسْمِ فِيهِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

8. (5942)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yanlarında yüzü dağlanarak en vurulmuş bir merkep olduğu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğrayanlar oldu: "Bunu böyle enleyenlere Allah lanet etsin!" buyurdular ve yüze vurmaktan ve yüze enlemekten nehyettiler." [Müslim, Libas 106, (2116); Ebu Davud, Cihad 56, (2564); Tirmizî, Cihad 30, (1710).]⁶²⁸

ACIKLAMA:

Vesm, Arapça'da nişan vurmak, işaret koymak gibi manalara gelir. Dilimizde enlemek deriz. Köylerde, her ailenin kendine mahsus bir eni vardır, onu hayvanlarına vurur. Böylece, hayvanların hangi aileye ait olduğu bilinir. Umumiyetle kulaklara dağlama, delme, dilme ve yarma suretlerinden biriyle bu en vurulur. Sadedinde olduğumuz hadiste, böyle bir damganın yüze vurulması yasaklanmaktadır. Çünkü en, sabit kalan bir damgadır. Bu, hayvanın tabii güzelliğini bozar.

2- Nevevî der ki: "İnsan olsun hayvan olsun muhterem olan bütün canlıların yüzlerine vurmak yasaktır. Merkep, at, deve, katır, koyun vs. bu hususta birdir. Yasak insan hakkında daha şiddetlidir. Çünkü yüz, güzelliklerin toplandığı yerdir. Ayrıca yüz hassas bir uzuvdur, vurmaktan iz kalabilir, bu onu çirkinleştirir veya duyu organlarından birine zarar verir.

Yüze en vurmaya gelince, bu bi'l-icma yasaktır. İnsan dışındaki hayvanların yüz hariç herhangi bir yerine en vurmak ise caizdir."

⁶²⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412.

⁶²⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412.

⁶²⁶ Bu ağaç, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın neşrettiği mealde sedir olarak tercüme edilmiştir (Sebe 16, Vâkı'a 28), yanlıştır, sidre ağacı sedir ağacı değildir.

⁶²⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/412-413.

⁶²⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/413.

Hayvanların kulağına Aleyhissalâtu vesselâm'ın bizzat en vurduğuna dair rivayetler vardır. Müteakip iki rivayet bu sadededir. Mamafih dağlama yoluyla en vurmanın mekruh olduğunu söyleyen alim de olmuştur.⁶²⁹

5943-9- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [رَأَى رَسُولُ اللَّهِ # جَمَاراً مُؤَسِّمَ الْوُجْهِ فَأَنْكَرَ ذَلِكَ. قَالَ: قَوْلَ اللَّهِ أَسْمُهُ أَفْصَى شَيْءٍ مِنَ الْوُجْهِ، وَأَمَرَ بِحِمَارٍ فَكَوَى فِي جَائِعَتَيْهِ، فَهُوَ أَوَّلُ مَنْ كَوَى الْجَائِعَتَيْنِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ. «الْجَائِعَتَانِ» موضع الرقمتين من أست الخمار، وهو مضرب الفرس بذنبه على فخديه، وقيل: هما حرفا الوركين المشرفين على الفخذين.

9. (5943)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yüzünden enlenmiş bir merkeb görmüştü, bunu uygun bulmadığını belirtti ve:

"Allah'a yemin olsun! (Ben olsaydım) eni bu hayvanın yüzünün en uzak noktasına vururdum!" buyurdu. Sonra emir verdi, kendi merkebinin sağrılarını en vuruldu. Böylece sağrıları ilk dağlayıp (en vuran) Aleyhissalâtu vesselâm oldu." [Müslim, Libas 108, (2118).]⁶³⁰

5944-10- وعن أنس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [عَدَوْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # لِيُحْكِمَهُ فَرَأَيْتُهُ وَفِي يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِيمُ إِبِلَ الصَّدَقَةِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ وَأَبُو دَاوُدَ.

10. (5944)- Hz. Enes (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ebi Talha'yı, tahnik ediversin diye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm'a) götürdüm. Onu elinde en vurma şışı olduğu halde zekat develerini enlerken buldum." [Buhari, Libas 22, Zekat 69, Zebaih 35; Müslim, Libas 112, (2119); Ebu Davud, Cihad 57, (2563).]⁶³¹

AÇIKLAMA:

Enleme ile ilgili açıklama yukarıda geçti.⁶³²

5945-11- وعن جابر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ، أَوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ فَكُفُّوا صِيبَانَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ. فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ، وَأَغْلِقْ بَابَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ، وَأَطْفِ مَصْبَاحَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ، وَأَوْكِ سِقَاءَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ، وَخَمِّرْ إِيَّانَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ أَنَّ تَعْرُضَ عَلَيْهِ شَيْئاً فَأَنَّ الشَّيْطَانَ يَفْتَحُ بَاباً مُغْلَقاً، وَأَطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فَإِنَّ الْفُؤَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فَأَحْرَقَتْ أَهْلَ الْبَيْتِ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ الْإِسْلَامِيَّةُ. «جُنْحُ اللَّيْلِ» إقبال ظمه، وقيل شدة ظلمته. «الْوُكَاءُ» خيط يشد به المزادة ونحوها. «التَّخْمِيرُ» التغطية.

11. (5945)- Hz. Cabir (radiyallahu anhu) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Karanlık çıktığı zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakın. Kapını kapa, Allah'ın ismini zikret. Kandilini söndür, Allah'ın ismini zikret. Yemek kabının ağzını kapa ve Allah'ın ismini zikret, (kapayacak birşey bulamadığın takdirde [çubuk gibi] herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak suretiyle de olsa (bunu yap)! Zira şeytan, kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fasıkçık (fare), olur ki, fitili çeker de ev halkını yakar." [Buhari, Bed'ü'l-Halk 11, 14, Eşribe 22, İsti'zan 49, 50; Müslim, Eşribe 96, (2012); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 21, (2, 928, 929); Ebu Davud, Eşribe 22, (3731, 3732, 3733, 3734); Tirmizi, Et'ime 15, (1813).]⁶³³

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste Resul-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), terbiye, emniyet, sağlık gibi farklı sahalara giren hayatî tavsiyelerde bulunmakta, pratik bilgiler sunmaktadır.

* İbnu'l-Cevzi, akşam karanlığında çocukların dışarı salınması ile ilgili ifadeyi şöyle açıklar: "Bu saatte, çocuklar hususunda korkulur. Çünkü şeytanların girdikleri pislik umumiyetle çocuklarda vardır. Diğer taraftan, şeytana karşı korunmayı sağlayacak zikir çocuklarda yoktur. Şeytanlar ise, yayılmaları esnasında, takılıp kalmaları mümkün olan şeylere takılıp kalırlar. Bu sebeple o vakitte çocuklar hususunda korkulur. Şeytanların o vakitte yayılmalarındaki hikmete gelince, onlar için geceleyin yayılmak gündüzleyin yayılmaktan daha kolay, daha çok mümkündür. Çünkü karanlık, şeytanî kuvvetler için aydınlıktan çok daha müsaittir. Sadece

⁶²⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/413-414.

⁶³⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

⁶³¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

⁶³² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/414.

⁶³³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/415.

karanlık değil, bütün siyahlar bu şekildedir. Bundandır ki, bir Ebu Zerr rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm namazı bozan şeyler arasında "şeytan olan siyah köpek" in de yer aldığını söylemiştir.

Hadiste, şeytanın verebileceği şerlere karşı çeşitli tedbirler zikredilmektedir: Kapların, kapıların iyi kapanması, bu işleri yaparken besmele çekilmesi, çocukların ve hayvanların akşamıatsı arasında rastgele ortalığa bırakılmaması. Bir başka hadiste: "Kul evine girerken besmele çekerse, şeytan: "Biz bunların yanında geceleymeyiz" der" buyrulmuştur."⁶³⁴

5946-12- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [جَاءَتْ فَأَرَّةٌ تَجُرُّ قَتِيلَةً فَأَلْقَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ # عَلَى الْخُمُرَةِ الَّتِي كَانَتْ قَاعِدًا عَلَيْهَا، فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعِ دِرْهَمٍ. فَقَالَ #: إِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا سُرُجَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَذُلُّ مِثْلَ هَذِهِ عَلَى هَذَا فَتَحْرِقُكُمْ]. أخرجه أبو داود. «الْخُمُرَةُ» حصير صغير من سعف النخل أو نحوه .

12. (5946)- Hz. İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar bir yer yaktı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan, böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 173, (5247).]⁶³⁵

5947-13- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [اِحْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ # بِشَأْنِهِمْ. فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ النَّارَ عَدُوٌّ لَكُمْ. فَإِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا هَا عَنْكُمْ]. أخرجه الشيخان .

13. (5947)- Ebu Musa (radiyallahu anh) anlatıyor: "Medine'de bir ev, geceleyin aile halkı içinde olduğu halde yandı. Durumları Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilmişti: "Bu ateş var ya! Sizin düşmanınızdır. Uyuduğunuz zaman onu söndürün de size zarar vermesin!" buyurdular." [Buhârî, İsti'zan; Müslim, Eşribe 101, (2016).]⁶³⁶

5948-14- وعن علي بن عمر بن علي بن الحسين بن علي رضي الله عنهم قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: أَمْلُوا الْخُرُوجَ بَعْدَ هَذِهِ الرَّجُلِ فَإِنَّ لِلَّهِ دَوَابَّ يَبْتَئُهُنَّ فِي أَرْضٍ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ]. أخرجه أبو داود .

14. (5948)- Ali İbnu Ömer İbni Ali İbni'l-Hüseyn İbni Ali (radiyallahu anhum) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ayaklar çekildikten sonra (evlerden dışarı) çıkmayı azaltın. Çünkü Allah Teala hazretlerinin bir kısmı hayvanatı vardır, bu saatten sonra (yuvalarından çıkıp) ortalığa yayılırlar." [Ebu Davud Edeb 115, (5103).]⁶³⁷

AÇIKLAMA:

Hadis, geceleyin herkes evine çekilip ortalık sükunete erdikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Burada bir tahrim mevzubahis değildir, bir tavsiye, bir irşad, daha evla olana bir işaret vardır. Münavi, sebep olarak, sokakların tenhalaşma saatinde sokağa çıkıldığı takdirde, bu sükûnette ortaya çıkan bir kısım hayvanlara eza verilebileceğini veya hayvanlardan ezaya maruz olunabileceğini belirtir. "Öyle ise der, ihtiyata uygun olanı o zamanlarda dışarı çıkmamaktır." Ancak hadiste gerekli hallerde çıkmaya ruhsat da mevcuttur.⁶³⁸

5949-15- وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ # الْمَدِينَةَ وَهُمْ يَأْبُرُونَ النَّخْلَ، فَقَالَ: مَا تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: شَيْنًا كُنَّا نَصْنَعُهُ فَقَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَصْنَعُوهُ لَكُنْ خَيْرًا فَتَرَكُوهُ فَتَنَفَضْتُ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَخُذُوا بِهِ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ رَأْيٍ فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ]. أخرجه مسلم. «تَأْبِيرُ النَّخْلِ» تلقيحه وإصحه. «وَتَنَفَضْتُ الشَّجَرَةَ حَمَلَهَا» إذا ألقتة من أنه بها.

15. (5949)- Rafi İbnu Hadic (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiğinde Medineliler hurma telkih ediyorlardı:

"Ne yapıyorsunuz?" diye onlara sordu. Medineliler:

"Bu, eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey! deyip (açıkladılar). Aleyhissalâtu vesselâm da: "Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur!" buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları (o yıl çağla) döktü (ve meyve tutmadı).

⁶³⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/415-416.

⁶³⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/416.

⁶³⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/416-417.

⁶³⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/417.

⁶³⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/417.

Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilince şöyle buyurdular:

"Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re'yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım!" [Müslim, Fezail 140, (2362).]⁶³⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dinî emirleri ile dünyevî meselelerle ilgili beyanları arasında bir tefrik yapılabileceğini ifade eder. Çünkü hurma telkihi işini terketmeleri istikametindeki tavsiyesinden bilahare rücu etmiştir.

Hâdis şudur: Bilindiği üzere, incir ağacı gibi hurma ağacı da erkek veya dişidir. Meyve dişi ağaçta hasıl olur. Ancak, dişi ağacın meyve tutabilmesi için, erkek ağacın çiçeklerinden hasıl olan tozun dişi ağacın çiçeklerine kadar ulaşarak telkihi etmesi (döllenmesi) gerekmektedir. Eğer bu döllenme olmazsa, meyve rüşeymi daha çağla iken dökülür ve meyve hasıl olmaz.

Erkek ağaçtan çıkan tozların dişi ağaca ulaşmasını rüzgârlar, arılar, kelebekler tabii olarak yapmakta ise de, bunun insan eliyle, daha şuurlu ve sistemli olarak yapılması halinde daha garantili ve dolayısıyla ürün daha bol olacağından, Medineliler bu işi her yıl eskiden beri yapmakta imiş. Aleyhissalâtu vesselâm bu tatbikata muttali olup mahiyetini de öğrenince, bunun bir faydası olmayacağını, terkinin evla olacağını söyler.

Ama ağaçlar yeterince meyve tutmaz, kendi kendine döllenebildiğince bir ürün verir ve tabii ki düşük olur.

Durum Resulullah'a söylenince: "Ben bir insanım, dünyanın işini benden iyi bilirsiniz!" buyurur.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: "Her sözü vahye dayanan Resulullah gerçeğe mutabık olmayan, sırf hevaya dayanan söz de sarfeder mi?"

Biz bu soruya iki suretle cevap vereceğiz:

1) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), her hususta rehberimizdir. İzdırıp, öfke, keder, neşe, musibet hallerinde de rehberdir. Musibete uğrayan insan nasıl davranmalı, hastalanan ne yapmalı, ızdırabı olan, öfkelenen ne şekilde hareket etmeli vs. Hayatımızın mühim bir yönünü de yanlışlarımız, hatalarımız, isabetsiz karar ve hükümlerimiz teşkil eder. Rehber-i ekmelimiz (aleyhissalâtu vesselâm), yanlış örnekleri de vererek, çekinmeden hatadan dönme sünnetini va'zetmiştir. Bilhassa mevkii, makamı, rütbesi yüksek olan kimselerin hatalarını itiraf etmeleri zor olur ve yanlış hükümleri büyük çapta zararlara sebep olur. Halbuki mü'min kişi, böyle bir durumda kolayca: "Peygamberim bile hatalı karardan rücu etmiştir" diyerek kolayca derhal dönüş yapabilir.

Binaenaleyh bu çeşit yanlışları, hatalı içtihadlarda bulunarak rücu etmeleri, Peygamberimiz'in kâmil manada rehberlik vazifesinin gerekli olan bir parçasıdır. Nitekim Muvatta'da gelen bir hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, unutmaya, yanlışla gibi hadiselerin İlahî iradenin sonucu olarak vuka geldiğini ifade etmiştir: "Ben unutturum veya unutturulurum, ta ki sünnet koyayım."

Bu hadisle Resulullah gerçekten pek feyizli bir sünnet koymuştur. Kişi, yanlış karar verince, bundan dönmelidir, mevkii, makam, ünvan hatadan dönmeye mani olmamalıdır.

Rehber-i ekmel olabilmesi için Resulullah'ın bazan da yanlışması zaruri idi, aksini düşünmemiz mümkün değildir. Böylesi bir yanlışma ve hata Resul-i Ekrem'in yüceliğini daha da artıran bir yanlışmadır.

2) Meseleye ikinci nokta-i nazar, vahyin farklı derecelere sahip olması, Resulullah'ın Kur'an-ı Kerim dışında mazhar olduğu vahyin de bir kısım mertebeleri bulunmasıyla ilgilidir: "Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha ilave edilse, Allah'ın kelimeleri yazmakla tükenmezdi..." (Lokman 27) ayetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın kelamı Kur'an veya diğer semavi kitaplardan ibaret değildir. Elbette Kur'an Kelamullah olarak en yüce mertebededir. Ancak, bilhassa zîşuur ve zihayat mahlukatın (ins, cin, melek, hayvanat) bütün tekellüm ve ilhamatları, İlahî irade ve yaratma ile olmakta, her birinde kabiliyetlerine göre Allah'ın kelam sıfatının farklı tecellileri meydana gelmektedir. Bu tecelli olmasaydı tekellüm ve muhabere olamazdı.

Şu halde Resulullah'ın peygamberlikten ayrı olarak sahip olduğu beşerî şahsiyeti itibariyle de farklı veçheleri, durumları olacaktır. Öyleyse onun sözleri arasında bir kısım mertebelerin olacağını kabul etmemiz gerekecektir. Aksi takdirde "hepsi vahy-i İlahîdir" diye, bütün sözlerini Kur'an mertebesinde görmemiz bizi hataya sevkeder. Kur'an ve sünnet ayırımının bizzat Aleyhissalâtu vesselâm yapmış, Ashab yapmış, Tabiun ve Etbauttabiin uleması yapmış.

Bize düşen, ulemanın yolundan gidip her şeyin hakkını vermektir, ifrat ve tefritten kaçınmaktır. Zira zamanımızda Kur'an'la sünneti karıştıracak müfritlere rastlanabileceği gibi, -bilhassa sadedinde olduğumuz hadisi örnek vererek- Kur'an dışında her şeyi inkârı kalkan, hadisi tanımayan kimselere de çokça rastlanmaktadır. Resulullah'ın sözlerindeki bu mertebeye Bediüzzaman şöyle dikkat çekmiştir:

"Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem resuldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:

⁶³⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/418.

Biri: "Vahy-i sarîhî"dir ki, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) onda sırf bir tercümandır, mübellîğdir (tebliğ edicidir), müdahalesi yoktur. Kur'an ve bazı ehadis-i kudsiye gibi...

İkinci kısım: "Vahy-i zımnî"dir. Şu kısmın mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı, Resul-ü Ekrem(aleyhissalâtu vesselâm)'e aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvire Zat-ı Ahmediyye (aleyhissalâtu vesselâm), bazen yine ilhama ya vahye istinad edip beyan eder, veyahud kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilat ve tasviratı ya vazife-i risalet noktasında ulvi kuvve-i kudsiyye ile beyan eder veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı amme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder. İşte her hadiste bütün tafsilatına, vahy-i mahz noktasıyla bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muamelatında, risaletin ulvi asarı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak mutlak bir surette ona vahyen gelir. O da kendi ferasetiyle ve tearûf-ü umumi cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşabihata ve müşkilata bazen tefsir lazım geliyor, hatta tabir lazım geliyor. Çünkü: Bazı hakikatlar var ki, temsil ile fehme takrib edilir. Nasıl ki bir vakit huzur-u Nebevî'de derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: "Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi cehennemine dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür." Bir saat sonra cevap geldi ki: "Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp, cehenneme gitti." Zat-ı Ahmediyye (aleyhissalâtu vesselâm)'nin belîğ bir temsil ile beyan ettiği hadisenin te'vilini gösterdi." ⁶⁴⁰

5950-16- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا وَإِذَا سَمِعْتُمْ نَهيقَ الجَمَارِ فَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ شَيْطَانًا]. أخرجه الخمسة إ النسائي .

16. (5950)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütuf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür." [Buharî, Bed'ülhalk 15; Müslim, Zikr 82, (2729); Ebu Davud, Edeb 115, (5102); Tirmizî, Da'avat 58, (3455).]⁶⁴¹

5951-17- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: إِذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكَلْبِ وَنَهيقَ الحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُمْ يَرَوْنَ مَا تَرَوْنَ]. أخرجه أبو داود .

17. (5951)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Geceleyin köpeklerin havlamasını ve merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman, şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar, sizlerin görmediklerinizi görürler."⁶⁴²

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste birkaç hayvanın sesleriyle ilgili açıklama yapılmaktadır.

1) Horoz diğer hayvanlardan farklı bir hususiyet taşır: Bilhassa geceleri ötüşünü belli periyodlarla yapar ve bunu hiç değiştirmez. Her gün fecirden önce ve fecirden sonra muntazam ötüşleri vardır. Gecelerin uzayıp kısılması onun fecir öncesi ve fecir sonrası periyodik ötüşlerini aksatmaz. Şafîler, sabah vaktinin tayininde horozların ötüşünü esas almayı hükme bağlamışlardır. Nitekim bir başka rivayette "Horoza sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır" buyrulmuştur.

Resulullah, horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfî olmadığını, İlahî irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arz etmektedir. Onlar madem ki bu işe mükkel bir meleği görerek ötmektedirler. Öyleyse o sırada yapılacak duaya meleğin "amin"i kazanılabilir. Böylece yapılan duanın kabul görme şansı artar. Ayrıca bu duayı yapan meleklerin, kendisi için istiğfarını ve ihlasına şahadetlerini de kazanmış olur. Bu yorumu yapan İyaz devamla der ki: "Bu hadisten hareketle, salihlerin huzurunda, teberrüken duada bulunmak müstehab addedilmiştir." Halimî, yukarıda kaydettiğimiz horoza sövmeyi yasaklayan hadisten: "Her ne ki, kendisinden bir istifade, bir hayır elde edilir, ona sövmek veya hakaret etmek caiz değildir, bilakis hürmet ve tekrim gerekir" hükmünü çıkarmıştır. Şarih Davudî, "horozdan beş şey öğrenilir" der ve sayar: "Güzel ses, seherde uyanma, kıskançlık, sehavet ve kesretü'l-cima."

2) Köpek havlaması ve merkeb anırmasına gelince; bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevk etmelidir. Bazı alimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gadabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

Şu halde günlük hayatını kulluk edebi içerisinde geçirmekle mükellef olan insan, şahid olduğu farklı tezahürlerin her birini Allah'ı hatırlamaya vesile kılıp zikir edecektir: Horoz sesiyle Allah'tan lütfunu isteyecek, merkeb ve köpek sesiyle şeytandan istiaze de bulunacaktır. Başka hadislerde yıldız kayması, rüzgâr esmesi vs. başka zikirlerin vesile ve fırsatları kılınmıştır.⁶⁴³

⁶⁴⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/418-420.

⁶⁴¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421.

⁶⁴² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421.

⁶⁴³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/421-422.

5952-18- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعَيْنَةِ، وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ، وَتَرَكْتُمْ الْجِهَادَ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ دُونَ يَزْرَعُهُ عَنْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ]. أخرجه أبو داود. «العين» أن يبيع التاجر من رجل سلعة بثمن معلوم ثم يشتريها منه بأقل من الثمن الذي باعها به. وأكثر الفقهاء على جوازها مع الكراهية، وسميت عينة لحصول النقد لصاحب العينة، اشتقاقها من العين، وهو النقد الحاضر.

18. (5952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İyne usulüyle alışverişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraate razı olur ve cihadı da terkiderseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize tekrar rücu etmedikçe o zilleti kaldırmaz." [Ebu Davud, Büyü 56, (3462).]⁶⁴⁴

AÇIKLAMA:

1- İyne usulüyle satışı şarihler şöyle tarif etmiştir: Tüccar, malını veresiye olarak belli bir vade ile müşteriye satar. Sonra bu malı müşteriden daha ucuz bir fiyatla satın alır. Bu tarz alışveriş caiz mi, değil mi münakaşa edilmiştir. İmam Malik Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel gibi bir kısım fukaha "caiz değil" derken, İmam Şafii ve ashabı "caizdir" demiştir.

2- Hadis, esas itibariyle, insanların ticaret ve ziraate kendilerini vererek cihadı ihmal etmelerini yasaklamaktadır. İlk nazarda, hadisten ticaret ve ziraatin kötülendiği anlaşılabılır. Aksine hadis, cihadın terkinden gelecek zillete dikkat çekmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere Aleyhissalâtu vesselâm aslî meslekler olarak "ticaret, ziraat ve san'atı" saymıştır. Ama ne ticaret, ne ziraat ne de san'at cihad gibi mühim bir meşguliyeti ihmale sevketmemelidir. Şevkânî'nin dediği gibi "İslam'ın izzet ve diğer dinlere üstünlüğünü izhar vesilesi olan "Allah yolunda cihad"ın terki halinde Allah, Müslümanlara, düşüncelerinin aksiyle muamele ederek zillet verir: Atların sırtında olduktan sonra sığırların peşlerine takar, halbuki at sırtı, sığırın peşinden makamca daha üstün, daha izzetlidir."⁶⁴⁵

ORJİNALİNDE BÖYLE BİR ŞEY YOK!

"Zannediyorum bu hadisin bize anlattığı, işaret ettiği hususları ancak, sanayî inkılâbı ve sanayî hareketlerinden sonra anlayabildik.. onu da doğru anlayabildi isek.. cihadı, zaten unutmuştuk; sanayî derken ziraat ve hayvancılığı da ihmal ettik ve kendimizi bir başka dengesizliğin berzahında bulduk. Oysaki, yapılacak şeyi, hem de 14 asır evvel Allah Rasûlü haber veriyordu. Ve O, her meselede olduğu gibi, bu meselede de fevkalâde dengeliydi. Elbette ki, ziraat ve hayvancılık olacaktır. Nitekim bu tür çalışmaları teşvik eden hadis-i şerifler de vardır. Ancak, bütün himmeti bunlara hasretmek, işte doğru olmayan budur.Şehir hayatına karışmadan, bir dağa çekilip, kendi füyuzât hisleriyle baş başa kalmayı arzulayan insandan tutun da, teşebbüs gücünden mahrum ziraatçı ve hayvancıya kadar şümülû olan bu ifade, bize mühim bir iktisat ve ekonomi dersi vermektedir. Ayrıca, devletler muvazenesinde yerinizi almak için, gerekli caydırıcı gücü elde tutmadığınız, cihadı terkettiğiniz veya cihadı terkedip de, devletler muvazenesindeki yerinizi kaybettiğiniz zaman Allah, size altından kalkamayacağınız bir mezellet musallat edeceğini.. tegallüpler, esaretler, tahakkümler altında kalıp ezileceğinizi de hatırlatmaktadır ki, bu durum, yeniden dine dönüp, İslâm'ı hayata hayat kılacağınız âna kadar da devam edecektir. Verdiğimiz misâl, -anlatma darlığı da mahfuz- deryadan bir katredir ve Allah Rasûlü'nün bu hususta daha nice sözleri var. Ne var ki biz, bu biricik misâlle iktifa edeceğiz. Allah Rasûlü, nasıl ki, istidat ve kabiliyetleri tahdid edip sınır altına almamış, öyle de bedenî güç ve kuvvetleri dahi hakir görmemiştir. Görmemiş ve aksine şöyle buyurmuştur: "Kuvvetli bir mü'min, (beden sıhhatine sahip olan bir mü'min) Allah indinde zayıf mü'minden daha hayırlı ve sevimlidir."(109)Allah indinde sevimli olmak isteyenler, kalb sıhhatiyle beraber beden sıhhatine, cisim sıhhatiyle beraber ruh sıhhatine de sahip olmalıdırlar. Görülüyor ki, Allah Rasulü (sav): "Zayıflayacaksınız, perhize girecek, bedenî güç ve kuvvetinizi kıracaksınız ki Allah indinde makbul olasınız" demiyor. Belki ruhbanlığa, keşişliğe ve papazlığa karşı realiteyi, fitrî ve tabîî olmayı öne çıkarıyor ve meselelere, tabiatı içinde bir mecra araştırıyor; ve bizi o istikamete kanallize ediyor.(110)

5953-19- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سِكَّةً وَشَيْئاً مِنْ آلَةِ الْحَرْثِ، فَقَالَ: يَدْخُلُ هَذَا بَيْتَ قَوْمٍ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الذِّلَّ]. أخرجه البخاري. والمعنى أن أهل الحرث تتألمهم الذلة لما يطالبون به من الخراج والعشر ونحوهما.

19. (5953)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saban ve diğer bir ziraat aleti görünce: "Bunun girdiği bir eve, Allah mutlaka zillet de sokar!" dediğini işittim." [Buharî, Hars 2.]⁶⁴⁶

AÇIKLAMA:

⁶⁴⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/422.

⁶⁴⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423.

⁶⁴⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423.

Bu hadis de ziraatin girdiği yere zilletin gireceğini ifade etmektedir. Bazı şarihler, buradaki "zillet"le tarladan verilecek verginin kastedildiğini belirtirler. "Çünkü derler, idareciler, arazi hukuku olarak vergi talep ederler." Arazi de çalışma, ehl-i zimmetin karşısına çıkan ilk meşguliyet idi. Sahabe araziye bağlanmaktan hoşlanmıyordu. İbnu't-Tin bu hadisin, Resulullah'ın gaybıtan haber verme nevine giren bir mucizesi olduğunu belirtir ve "Zira der, şimdi müşahede edilen şu ki, zulmün çoğu ziraatle meşgul olanların başında patlamaktadır." İbnu't-Tin'i te'yiden şunu ilave edebiliriz: Yirminci asırda müşahede edilen de aynıdır: İktisadî hayatı ziraate bağlı olan ve hele ziraatte iptidailiği temsil eden "saban"a bağlı olan memleketler "üçüncü dünya" denen geri memleketlerdir. Sanayileşen, ziraatini de yeni tekniklerle yapan memleketler ilerlemiş, kalkınmış memleketlerdir. İleri memleketlerde umumi nüfus içerisinde ziraatle uğraşanların nisbeti % 15 ile % 10 arasındadır. Zillate mahkum geri milletlerin halkı ise, büyük çoğunluğu ziraatle meşguldür ve ziraatleri de iptidaidir; "saban"a bağlıdır.

Ama ziraat ihmal mi edilmeli. Hayır! Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm ziraate teşviklerde de bulunmuştur: "Hangi Müslüman bir dikim veya ekimde bulunur, ondan da bir kuş veya insan veya hayvan yerse, bu onun için bir sadaka yerine geçer." Bu hadiste arazinin imar edilmesine, ekilip dikilmesine fevkalâde bir teşvik var.

Bu paralelde başka hadisler de var. Öyleyse, hadislerde ziraate hem teşvik var ve hem de ziraatin mahzurlarına uyarı var. İmam Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, rivayetlerde gelen bu ihtilafı durumu te'lif edip bağdaştıran bir başlık altında kaydeder. Bab başlığı şöyle:

"Ziraat aletiyle meşgul olmanın akibetlerinden yahud ziraatte, emredilmiş olan sınırın geçilmesi nevinden sakınılacak şeyler babı"

Buhârî'nin başlığı, ziraat aleyhine gelen rivayetlerin ziraatten hasıl olacak kötü sonuçlara hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani, kişi ziraatle meşguliyeti sebebiyle kendisine emredilmiş olan birkısım vecibeleri ihmal ederse bu mahzurludur veya ziraatle meşguliyette haddi aşarak gerekli olan başka meşguliyetleri ihmal ederse bu da mahzurludur. Meseleyi bir millet seviyesinde ele alacak olursak, akıllı idarecilerin, bir zamanlar memleketimizde görüldüğü üzere "Türkiye bir ziraat memleketidir" diye yanlış politikalar takip yerine, "Türkiye sanayileşmelidir", "Beynelmîlel ticarete yeri olmalıdır" gibi ziraatin de dışına çıkan hedefler tesbit ederek, nüfusunun bir kısmını ziraatın dışına çıkarıp başka sahalara kaydırması gerekir. Hadisten alimlerimiz bunu anlamıştır. Ziraat hususunda farklı beyanlarda bulunan Resulullah da bunu kastetmiş olmalıdır.⁶⁴⁷

5954-20- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَتَبَ رَسُولُ اللَّهِ # إِلَى كِسْرَى وَإِلَى قَيْصَرَ وَإِلَى النَّجَاشِيِّ، وَلَيْسَ بِالنَّجَاشِيِّ الَّذِي صَلَّى عَلَيْهِ، وَإِلَى كُلِّ جَبَّارٍ غَنِيٍّ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

20. (5954)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kisra'ya ve Necâşî'ye -bu Necâşî, üzerine cenaze namazı kıldığı Necâşî değildir- ve bütün inatçı cebbarlara, onları aziz ve celil olan Allah'a davet eden mektuplar yazdı." [Müslim, Cihad 75, (1774); Tirmizî, İsti'zan 23, (2717).]⁶⁴⁸

AÇIKLAMA

Burada, Resulullah'ın, komşu devletlerin reislerine gönderdiği İslam'a davet mektuplarından bahsedilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm mezkur mektupları Hudeybiye Sulhü'nden dönünce yazmıştır. Bir anda altı ayrı lidere elçiler çıkararak mektuplar göndermiştir. Bu bahis teferruatlı olarak daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sadedinde olduğumuz hadiste ilave bir açıklama yer almaktadır: Resulullah'ın mektup gönderdiği Necâşî, öldüğü vakit gıyabında cenaze namazını kıldırıldığı Necâşî değildir. Esasen Necâşî, isim olmayıp ünvandır. İlk Müslümanlarda halife veya emîr'ülmü'minin, Osmanlılarda padişah, İran'da şah.. dendiği gibi Habeşliler'de de o devirlerde devlet reisine Necâşî denmekte imiş. Muhammed Hamidullah'ın tahkikine göre, Resulullah'ın sağlığında Habeşistan'da iki ayrı Necâşî yaşamıştır, bir üçüncünün de yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Bu hususta kesin konuşmaya vesikalar yeterli değildir (İslam Peygamberi 478-515 numaralı paragraflar).⁶⁴⁹

5955-21- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ # بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأَهُ مَرْقَهُ، فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَنْ يُمَرَّقُوا كُلُّ مَمَرَّقٍ]. أَخْرَجَهُ الْبَخَارِيُّ.

21. (5955)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kisra'ya mektubunu göndermişti. Kisra, mektubu okuyunca yırttı. Aleyhissalâtu vesselâm da "paramparça olmaları için" beddua etti." [Buhârî İlm 7.]⁶⁵⁰

AÇIKLAMA:

⁶⁴⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/423-424.

⁶⁴⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425.

⁶⁴⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425.

⁶⁵⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/425-426.

Hadis, Buhârî'deki aslından özetlenerek alınmıştır. Orada, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mektubu Bahreyn'in idarecisine gönderdiği, onun da Kisra'ya yolladığı ifade edilir.

Başka rivayetler, Bahreyn'deki idarecinin, bilahere İslam'la şereflenen Münzir İbnu Savâ olduğunu, İran kirasının da Ebreviz⁶⁵¹ İbnu Hürmüz İbnu Enuşirevan olduğunu belirtir.

Rivayetler, mektubu okutan Kisra'nın daha bidayetteki üslub hoşuna gitmediği için öfkelenerek, okumayı tamamlatmadan kibir ve öfkeyle yırttığını belirtir. Onu kızdıran husus, mektuba kendi ismiyle değil, Allah Resulü'nün ismiyle başlamış olmasıdır. Mektup şöyle:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın Resulü Muhammed'den İranlıların büyük reisi Kisra'ya:

Hidayet yoluna girip ona tabi olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resulü' ne iman edene, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir tek ve ortaksız bulunduğu, Muhammed'in O'nun resulü ve kulu olduğuna şehadet edip kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslam daveti ile (İslam'a) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip uyandırmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resulüyüm. O halde sen İslam'a gir de emniyet ve selameti bul! Şayet kaçınacak olursan bu halde hiç şüphesiz Mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır."

Mektubun saygısızca karşılanıp yırtıldığı haberi Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca: "Allah da onun mülkünü paramparça etsin!" diye beddua eder.

Meselenin kaynaklarda gelen devamına göre, Kisra Perviz, bu mektup üzerine, Yemen'deki valisine yazarak, Resulullah'ın derhal merkeze gönderilmesi için emir verir. Yemen valisi bu maksadla Medine'ye bir heyet çıkarır. Heyet mektubu verince Aleyhissalâtu vesselâm, ertesi güne cevap yazacağını söyler. Ertesi gün heyete: "Bu gece benim efendim (Rabbim) senin efendini Seroeh eliyle öldürttü!" der. Heyet Yemen'e geri döner. Orada, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bildirdiği günde Kisra'nın öldürüldüğünü tahkik edince Müslüman olurlar.

Resulullah'ın Kisra'ya yazdığı mektubun aslı günümüze intikal etmiştir.⁶⁵²

5956-22- وعن أسامة بن زيد رضي الله عنهما قال: [رَكِبَ النَّبِيُّ # عَلَى حِمَارٍ عَلَيْهِ إِكْفَتْ تَحْتَهُ قُطِيفَةٌ فَذَكِيَّةٌ وَأُرْدَفَتْ أَسَامَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَرَأَاهُ، يَعُوذُ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي بَنِي الْحَرْثِ بْنِ الْخَزْرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَسَارَا حَتَّى مَرَا بِمَجْلِسٍ فِيهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سَلُولٍ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي، فَإِذَا فِي الْمَجْلِسِ أَحْطَاطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عُبَادَةُ ابْنُ أَبِي أَنْفَةَ بَرْدَاهُ، ثُمَّ قَالَ: تَغَيَّرُوا عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ # عَلَيْهِمْ ثُمَّ وَقَفَ، وَنَزَلَ فَدَعَاهُمْ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى، وَقَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَنْفَةَ الْقُرْآنَ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي: أَيُّهَا الْمَرْءُ إِنَّهُ أَحْسَنُ مِمَّا تَقُولُ إِنْ كَانَ حَقًّا فَتُؤَدُّنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا. ارْجِعْ إِلَى رَحْلِكَ، فَمَنْ جَاءَكَ فَاقْصُصْ عَلَيْهِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَعَشْنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا، فَإِنَّا نَحِبُ ذَلِكَ فَاسْتَبْتِ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ حَتَّى كَادُوا يَنْتَابُرُونَ فَلَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ # يَخْفِضُهُمْ حَتَّى سَكَنُوا، ثُمَّ رَكِبَ النَّبِيُّ # ذَابْتَهُ، ثُمَّ سَارَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ #: يَا سَعْدُ! أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى مَا قَالَ أَبُو حُبَابٍ؟ يُرِيدُ عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أَبِي، قَالَ كَذَا وَكَذَا: فَقَالَ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اعْفُ عَنْهُ، وَاصْفَحْ عَنْهُ فَوَالَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللَّهُ بِالْحَقِّ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ وَلَقَدْ اجْتَمَعَ أَهْلُ هَذِهِ الْبُحَيْرَةِ عَلَى أَنْ يُتَوَجَّهَ فَيُعَصِّبُوهُ بِالْعَصَابَةِ، فَلَمَّا أَبَى اللَّهُ تَعَالَى ذَلِكَ بِالْحَقِّ الَّذِي أُعْطَاكَ اللَّهُ شَرْقَ بِذَلِكَ، فَذَلِكَ الَّذِي فَعَلَ بِهِ مَا رَأَيْتَ. فَعَفَا عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ #، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ # وَأَصْحَابُهُ يَعْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلَ الْكِتَابِ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى وَيَصْبِرُونَ عَلَى أَدَى. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَدَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ؛ وَقَالَ تَعَالَى: وَدَكْثِيرٌ مِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوِ يَرُدُّكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ، وَكَانَ النَّبِيُّ # يَتَأَوَّلُ فِي الْعَفْوِ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ حَتَّى أَذِنَ اللَّهُ فِيهِمْ، فَلَمَّا غَزَا # بَدْرًا، وَقَتَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، وَقَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ # وَأَصْحَابُهُ مُنْصَوِّرِينَ غَانِمِينَ، مَعَهُمْ أَسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، قَالَ ابْنُ أَبِي سَلُولٍ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عُبَادَةُ ابْنُ أَبِي أَنْفَةَ هَذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ، فَبَايَعُوا رَسُولَ اللَّهِ # عَلَى أَدَى. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ. قَوْلُهُ «يَنْتَابُرُونَ» يُقَالُ ثَارَ الْقَوْمَ لِلْخِصَامِ إِذَا انْقَضَوْا مَسْرِعِينَ «يَقَاعُ الْفِتْنَةِ» وَتَنَابَرُوا تَفَاعَلُوا مِنْهُ. «يَخْفِضُهُمْ» أَيِ يَهْوِيهِمْ وَيَسْكُتُهُمْ. «الْبُحَيْرَةُ» تَصْغِيرُ بَحْرَةٍ وَهِيَ الْبَلَدَةُ، وَالْمَرَادُ بِهَا الْمَدِينَةُ الشَّرِيفَةُ. «وَشَرْقَ بِذَلِكَ» أَيِ غَضَبَهُ، شَبَّهَ مَا أَصَابَهُ مِنْ فَوَاتِ الرِّيَاسَةِ بِالْغَضَةِ. «الصَّنَادِيدُ» أَشْرَافُ وَالسَّادَةُ الشَّجْعَانُ وَاحِدُهُمْ صَنْدِيدٌ. وَقَوْلُهُ «هَذَا أَمْرٌ قَدْ تَوَجَّهَ» أَيِ قَدْ اسْتَمَرَّ فِ مَطْمَعٍ فِي إِزَالَتِهِ.

22. (5956)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzerinde semer bulunan bir merkebe bindi, altında Fedek kadifesi vardı. Üsameyi de arkasına aldı. Beni'l-Haris İbnu'l-Hazrec'te oturan Sa'd İbnu Ubade (radıyallahu anh)'ye, Bedir Savaşı'ndan önce geçmiş olsun ziyaretine gitti.

⁶⁵¹ M. Hamidullah ismin Perviz olduğunu belirtir.

⁶⁵² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/426-427.

Beraberce giderken, aralarında Abdullah İbnu Ubey İbnu Selül'ün de bulunduğu bir cemaate rastladılar, oturuyorlardı. Abdullah İbnu Ubey o sırada henüz Müslüman olmamıştı. Cemaatte Müslümanlar, müşrikler, putperest olanlar, Yahudiler, Müslümanlar karışık vaziyette idi. Bu cemaatte Abdullah İbnu Ravaha (radiyallahu anh) da vardı. Onlara Resulullah'ın bindiği merkebin kaldırdığı toz isabet edince, Abdullah İbnu Ubey burnunu örtüsüyle sarıp: "Bizi toz içinde bırakma!" diye homurdandı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaate selam verip durdu. Merkepten inip onları Allah'a davet etti, onlara Kur'an okudu. Abdullah İbnu Ubey, Aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Be adam! Bundan daha güzel birşey yok. Eğer söylediğin hak ise, bizim cemaatimizi rahatsız etme, evine dön! Kim sana gelirse ona anlat!" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbnu Ravaha da:

"Evet ey Allah'ın Resülü! Sen bizim toplantılarımıza gel! Zira biz bunu istiyoruz!" dedi. Bundan sonra Müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler aralarında atıştılar. Nerdeyse birbirleriyle kapışacaklardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yatıştırmak için gayret sarfetti ve sustular.

Resulullah da bineğine atlayarak yoluna devam etti ve Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın yanına gelip evine girdi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ey Sa'd! Ebu Hubab'ın ne dediğini işittin mi?" dedi. Ebu Hubab'la Abdullah İbnu Ubey'i kastediyordu. "Şöyle şöyle söyledi" buyurdu. Sa'd İbnu Ubade:

"Ey Allah'ın Resülü! Onu affet, Sana Kitab'ı gönderen Zat-ı Zülcelal'e kasek olsun, Allah'ın sana indirdiği Hak geldiği zaman, bu beldenin ahalisi, ona taç giydirmeye, sarık sarmaya ittifak etmişlerdi. Allah Teala hazretleri sana verdiği bu hakikatla onun başa geçmesini engelleyince, bu onun boğazına takıldı. İşte, şahid olduğun densizliği ona yaptıran da budur!" dedi. (Bu açıklama üzerine) Resulullah onu bağışladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyorlar, onların eza ve cefalarına sabrediyorlardı. Allah Teala hazretleri şöyle buyurmuştu: "Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir" (Al-i İmran 186). Rab Teala bir başka ayet-i kerimede de şöyle buyurmuştur: "Kitap ehlinde çoğu, imanınızdan sonra sizi tekrar inkara döndürmek isterler. Bu, kendilerine hak iyice belli olduktan sonra nefislerinde duydukları kıskançlık yüzündendir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin ve onları kınamayın. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kadirdir" (Bakara 109).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın buradaki emrini aflu te'vil ediyordu. Bu hal Allah'ın onlarla (savaşa) izin vermesine kadar devam etti. (İzin gelince) Aleyhissalâtu vesselâm Bedir Gazvesi'ni yaptı. (Bu savaşta) Allah Teala hazretleri Kureyş'in ileri gelenlerinin canlarını aldı. Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı zafer ve ganimet elde ederek ve Kureyş'in ileri gelenlerini de esir alarak döndüler. Abdullah İbnu Ubey İbni Selül ve beraberindeki putperest müşrikler:

"Bu (İslam) hadisesinin artık talihi döndü!" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a İslam üzere biat ettiler ve Müslüman oldular." [Buhari, Cihad 127, Tefsir, Al-i İmran 15, Marda 15, Libas 98, Edeb 115, İsti'zan 20; Müslim, Cihad 116, (1798).]⁶⁵³

ACIKLAMA:

Hadis, münafıkların Müslüman oluşlarını anlatmaktadır. Onlar, Müslümanlara karşı esas itibariyle, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineğinin ayaklarından kalkan tozu bahane ederek izhar ettikleri hasmane tavrı taşıdıkları halde, İslam'ın Bedir zaferinden sonra güçlenen Müslümanlar karşısında ayrı bir cephe almaktansa araya karışmayı, İslam safında görünmeyi menfaatlerine daha yakın görürler ve Müslüman olurlar. Zaman içinde birçok vesilede samimiyetsizliklerini izhar edeceklerdir.

* Hadis, Abdullah İbnu Ubey'i nifakla muhalefete iten sebebi de açıklıyor: "Resulullah'ın hicretinden önce, Medine halkı, kendilerine lider olarak Abdullah İbnu Ubey'i seçmeye karar vermiş, hatta giydirilecek taç, başının ölçüsü alınarak sipariş bile edilmiştir. Ne var ki Resulullah'ın hicretini müteakip o mesele askıya alınır ve Adullah'ın riyaseti suya düşer.

Resulullah'ın münafıklara karşı takip ettiği siyaseti daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık.

* Hadiste açıklanan diğer bir husus, müslümanların, Allah'ın emri ile Bedir savaşına kadar kâfir ve münâfıkların eziyetlerine sabırla mukabele etmiş olmalarıdır. Müşriklerle savaş, Mekke döneminde kesinlikle yasaktır. Hicretten sonra ilk defa muhacirlere olmak üzere mukabele etme izni verilmiştir. Bedir savaşına Muhacir ve Ensâr her iki grup da katılmıştır. Bu savaşta, müslümanlar Allah'ın nusret ve izniyle az kayıpla çok sayıda esir ve ganimetlerle dönerler. Ayrıca azılı İslâm düşmanı Kureyşli liderlerin pek çoğu öldürülür.⁶⁵⁴ Cd'de daha kısa yazılmış, kitabdakinin aynısını yazdım. Bilginize.

⁶⁵³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/429-430.

⁶⁵⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/430-431.

5957-23- وعن خالد بن معدان قال: [وَفَدَّ الْمُقْدَامُ بْنُ مَعْدَى كَرَبَ، وَعَمَرُو ابْنُ السُّودِ، وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي أَسَدٍ مِنْ أَهْلِ تَبَسْرِينَ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِلْمُقْدَامِ: أَعْلَمْتَ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا تُوُفِّيَ، فَارْجِعَ الْمُقْدَامُ. فَقَالَ لَهُ فَتَنٌ-1: أَتَعُدُّهَا مُصِيبَةً؟ فَقَالَ الْمُقْدَامُ: وَلَمْ أَرَاهَا مُصِيبَةً، وَقَدْ وَضَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حِجْرِهِ، فَقَالَ: هَذَا مِنْ بَنِي وَحْشِينَ مِنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا؟ فَقَالَ السَّدِيُّ: حِمْرَةٌ أَطْفَأَهَا اللَّهُ تَعَالَى، فَقَالَ الْمُقْدَامُ: أَمَّا أَنَا فَتَنٌ أَبْرَخَ الْيَوْمَ حَتَّى أَغِيطَكَ وَأَسْمِعَكَ مَا تَكْرَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَا مُعَاوِيَةُ إِنَّ أَنَا صَدَقْتُ فَصَدَّقْنِي، وَإِنْ أَنَا كَذَبْتُ فَكَذِّبْنِي، قَالَ أَفْعَلُ: قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللَّهِ، هَلْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَنْهَى عَنِ لُبْسِ الذَّهَبِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ لُبْسِ الْحَرِيرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللَّهِ، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ لُبْسِ جُلُودِ السَّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ الْمُقْدَامُ: فَإِنَّ اللَّهَ لَقَدْ رَأَيْتُ هَذَا كُلَّهُ فِي بَيْتِكَ يَامُعَاوِيَةُ، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: قَدْ عَلِمْتُ أَنِّي لَنْ أَتُجَرَ مِنْكَ يَا مُقْدَامُ قَالَ خَالِدٌ: فَأَمَرَ مُعَاوِيَةُ لِلْمُقْدَامِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِمَا لَمْ يَأْمُرْ لِصَاحِبِيهِ، وَفَرَضَ عَلَيْهِ فِي الْمُنِينَ، فَقَرَّهَا الْمُقْدَامُ عَلَى أَصْحَابِهِ وَلَمْ يُعْطِ السَّدِيُّ أَحَدًا شَيْئًا مِمَّا أَخَذَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ: أَمَّا الْمُقْدَامُ فَرَجُلٌ كَرِيمٌ بَسَطَ يَدَهُ وَأَمَّا السَّدِيُّ فَرَجُلٌ حَسَنٌ مَسَاكٍ لَشَيْئِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي .

23. (5957)- Halid İbnu Ma'dan anlatıyor: "Muaviye İbnu Ebi Süfyan (radiyallahu anhümâ)'a (hilafeti esnasında) Mikdam İbnu Ma'dikerb, Amr İbnu'l-Esved ve Kinnesrin ahalisinden Benî Esedli bir adam bir heyet halinde geldiler. Hz. Muaviye, Mikdam'a:

"Hasan İbnu Ali (radiyallahu anhümâ)'nin vefat ettiğini biliyor musun?" dedi. Haberi işiten Mikdam "İnna lillah ve inna ileyhi raciun!" diyerek (üzüntüsünü ifade etti.) Ona falan (Muaviye):

"Bunu bir musibet mi addediyorsun?" dedi. Mikdam:

"Niye musibet addetmiyeyim? Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu kucağına almış "Bu bendendir. Hüseyin ise Ali (radiyallahu anhümâ)' dendir!" buyurmuştu dedi. Benî Esed'den olan adam da (Hz. Muaviye'ye yaranmak için, Hz. Hasan'ın ölümünü bir fitnenin sönmesine teşbihe):

"Allah bir ateşi söndürdü!" diye söze karıştı. Mikdam:

"Bugün ben, seni kızdırmaya ve hoşlanmadığın şeyleri sana duyurmaya devam edeceğim!" dedi. Sonra şöyle seslendi:

"Ey Muaviye! Eğer doğru söylersem beni tasdik et, yalan söylersem beni tekzip et!" Hz. Muaviye (radiyallahu anh): "Pekâla öyle yapacağım" dedi. Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın altın takınmayı yasakladığını işittin mi?" dedi. Hz. Muaviye: "Evet!" dedi.

Mikdam:

"Allah aşkına söyle! Resulullah'ın ipek giymeyi yasakladığını biliyor musun?" diye sordu. Hz. Muaviye: "Evet biliyorum!" dedi. Mikdam tekrar sordu:

"Allah aşkına söyle! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vahşi hayvan derisini giymeyi, üzerlerine binmeyi yasakladığını biliyor musun?" Muaviye yine:

"Evet biliyorum!" diye cevapladı. Hz. Muaviye'nin bu sözü üzerine Mikdam dedi ki:

"Allah'a kasem olsun ey Muaviye, bütün bunları ben senin evinde gördüm." Hz. Muaviye şu cevabı verdi:

"Ey Mikdam, anladım ki senin elinden bana kurtuluş yok (söylediklerinin hepsi doğru)!"

Halid (İbnu Velid) der ki: "Hz. Muaviye, Mikdam (radiyallahu anhümâ)'a diğer iki arkadaşına (Amr İbnu'l-Esved ve Esedli adam) nazaran daha çok ihsan ve atada bulunulmasını emretti. Ayrıca (Mikdam'ın) oğluna (beytülmalinden) iki yüz (dirhem) tahsisatta bulundu. Mikdam ise (Hz. Muaviye'nin verdiği) ihsanları arkadaşlarına dağıttı. Esedli ise aldıklarından kimseye birşey vermedi. Bu durum Hz. Muaviye'ye ulaşınca: "Mikdam kerem sahibi cömert birisidir. Elini açmıştır. Esedli adam ise malik olduğu şeyi iyi tutan birisidir" dedi." [Ebu Davud, Libas 43, (4131); Nesâî, Fere' ve'l-Atire 12, (7, 176).]⁶⁵⁵

ACIKLAMA:

1- Hadis, Hz. Muaviye (radiyallahu anh)'nin Hz. Hasan vefat edinceye kadar, onun hilafeti elde etmek maksadıyla bir harekette bulunur diye korktuğunu ve teyakkuza içinde olduğunu göstermektedir. Halbuki, Hz. Hasan (radiyallahu anh), babası Hz. Ali vefat edince, büyük bir çoğunluğun teveccühü ile halife seçilmiş olmasına rağmen Müslümanlar arasında masum kanı dökülmesin diye halifelikten feragat ederek Hz. Muaviye ile anlaşmıştı. Hz. Muaviye'nin hilafetten olma endişesi, sadece Hz. Hasan sebebiyle değil, Hz. Hüseyin ve hatta başka güçlü zatlar sebebiyle idi. Nitekim, bir gün oğlu Yezid'e şöyle tavsiyede bulunmuştur:

"Ben senin için, hilafet hususunda Kureyş'e mensup şu dört kişiden başkasından korkmuyorum: Hüseyin İbnu Ali, Abdullah İbnu Amr, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdurrahman İbnu Ebi Bekr."

2- Burada bildiği hakikatleri hiç çekinmeden ve pervasızca Hz. Muaviye'ye haykıran Mikdam, sahabidir ve meşhurlardandır. Şam'a yerleşmiştir.

⁶⁵⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/432-433.

3- Hadis, Hz. Muaviye'nin hakşinaslığını, hakkı söyleyen kimselere karşı takdirkârlığını da ifade etmektedir. Müdahenede bulunan Esedli adama fazla itibar etmediği halde, gerçekleri dobra dobra söyleyen Mikdam'a bol ihsanda bulunmuştur.

4- Hadis, yırtıcı hayvanların derisinin kullanılmasının haram olduğunu göstermektedir. Sebebini şarihler, onda zinet ve kibirlenme bulunması ile açıklarlar. Nehy kesilene de kesilmeyene de şamildir. İbnu'l-Esir, en-Nihaye'de kaplan derisiyle ilgili olarak der ki: "...Aleyhissalâtu vesselâm, bunun kullanılmasını, bunda zinet ve tekebbür bulunduğu ve ayrıca, onun acemlerin ziyayi olduğu için veya onun tüyleri debbağlanma kabul etmediği için nehyetmiştir. Hiçbir imam, kesilmemiş olan bir kaplan derisini debbağlamakla tüyünün temizleneceğini söylememiştir. Esasen avlanması zor olduğu için kaplanın derisi çoğunlukla kendiliğinden öldüğü zaman alınır." Hadiste geçen "binme", oturma manasındadır. Kaplan vs. vahşi hayvanların derisi, hayvanların sırtına bağlanıp üzerine oturulurdu. Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit kullanımlarını yasaklamış olmaktadır. Şafilere göre nehiy mutlaktır, çünkü debbağlamak vahşi hayvanların derisi için temizlik değildir. Debbağlamanın temizleme sağlayacağını söyleyenlere göre yasak, debbağlanmasından önceye aittir. Bunu kullanmanın gayr-ı müslimlerin âdeti olması sebebiyle, yasağın her halukârda mutlak olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁵⁶

5958-24- وعن عبد الله بن عمرو الخزاعي عن أبيه رضي الله عنه قال: [دعاني رسول الله # وأراد أن يبعثني بمال إلى أبي سفيان إلى مكة ليقيمهم في قريش بعد الفتح. فقال: التمس صاحباً، فجاءني عمرو بن أمية الضمري، فقال: بلغني أنك تريد الخروج إلى مكة وتلتمس صاحباً، قلت: أجل، قال: فأنا لك صاحب، فجننت رسول الله #، قلت: قد وجدت صاحباً، قال: من؟ قلت: عمرو بن أمية، فقال: إذا هبطت بـد قومي فاحذر، فإنه قد قال القائل: أخوك البكرى تأمنه، فخرجنا حتى إذا كنا بأبواء، فقال: إني أريد حاجة إلى قومي، ووددت أن تلثب لي قلبي، قلت: انصرف راشداً، فلما ولي ذكرت قول رسول الله #، فشدت على بعيري فخرجت أوضع، حتى إذا كنت بأبواء، إذا هو بعارضني في رهط فأوضعت، فسبقته فلما رأيته قد فئت جأني، فقال: قد كانت لي إلى قومي حاجة، قلت: أجل. ومضينا حتى قدينا مكة. فدفعنا المال إلى أبي سفيان رضي الله عنه]. أخرجه أبو داود. «أوضع ناقته» إذا حثها على السير، و«يضاع ضرب من السير سريع.

24. (5958)- Abdullah İbnu Amr el-Huzâî, babası (radıyallahu anh)' tan naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Fetih'ten sonra beni çağırdı ve benimle, Mekke'ye Ebu Süfyan'a, Kureysîliler arasında dağıtması için, biraz mal göndermek istedi. Bana: "Kendine bir arkadaş ara!" buyurdu. Derken bana Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî geldi ve: "Duydum ki, sen Mekke'ye gidecekmisin ve yanına bir arkadaş arıyormuşsun!" dedi.

"Evet!" dedim.

"Ben sana arkadaşım!" dedi. Ben hemen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip: "Kendime bir arkadaş buldum!" dedim.

"Kim?" buyurdular.

"Amr İbnu Ümeyye'dir!" dedim.

"O, kavminin yöresine gelince ona karşı muteyakkız ol! Çünkü evvel adam⁶⁵⁷ şöyle demiş: "Bekrî arkadaşına güvenme!" buyurdular! Derken yola çıktık. Ebva'ya kadar geldik. Amr: "Benim, kavmimle bir işim var. Beni burada biraz beklemeni arzu ediyorum!" dedi. Ben de: "İşin rastgelsin!" dedim. Ayrılınca, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünü hatırlayıp devemi hızlandırdım. (Ebva'dan) çıkıp deveyi hızlı yürümeye zorladım. Ezafir'e gelince, Amr'ın bir grup adamla karşımdan geldiğini gördüm. Devemi daha da hızlandırdım ve onu geçtim. Kendine hedef olmaktan kurtulduğumu anlamıştı, yanındakiler geri döndü. Amr (tek başına) bana yetişti ve:

"Kavmimle bir işim vardı! (İşimi görüp bitirdim)" dedi. Ben de:

"Pekâla!" dedim. Yolumuza devam edip Mekke'ye geldik. Ben emanet malı Ebu Süfyan (radıyallahu anh)'a teslim ettim." [Ebu Davud, Edeb 34, (4861). Hadisin senedi zayıftır].⁶⁵⁸

5959-25- وعن همام بن منبه قال: [حدثنا أبو هريرة رضي الله عنه أحاديث، منها قال: قال رسول الله #: اشتري رجلاً ممن كان قبلكم عقاراً من رجل فوجد الذي اشتري العقار في العقار جرة فيها ذهب. فقال للبائع: خذ ذهبك فإنما اشتريت العقار ولم أبتع منك الذهب. فقال البائع: إنما بعثتك أرض وما فيها، فتأكما إلى رجل. فقال الرجل: ألكما ولد؟ فقال أحدهما: لي غم، وقال: أحر لي جارية، فقال: ألكما الغم الجارية، وأنفقا عليهما منه، وتصدقنا. أخرجه الشيخان.

25. (5959)- Hemmam İbnu Münebbih anlatıyor: "Ebu Hureyre (radıyallahu anh) bize pekçok hadis söylemişti. (Bir defasında) şöyle dedi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Sizden önce yaşayanlardan bir adam bir kimseden bir akar satın aldı. Bu akarı satın alan kimse, orada, içinde altın bulunan bir küp buldu. Satana gelip: "Altınını al! Ben senden akarı satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Satan da: "Ben sana araziyi içinde bulunan herşeyiyle birlikte sattım!" dedi. (Anlaşamayınca) bir adamı hakem

⁶⁵⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/433-434.

⁶⁵⁷ Atasözü şeklinde umumilik kazanan bu çeşit nasihatlar bazı yörelerimizde "evvel adam demiş ki" diyerek anlatılır.

⁶⁵⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/435.

tayin ettiler. Adam (onları dinledikten sonra): "Sizin çocuklarınız var mı?" dedi. Onlardan biri: "Oğlum var", diğeri de "kızım var!" dedi. Hakem: "Oğlanla kızı evlendirin! Bu paradan ikisi için harcayın ve tasaddukta bulunun" dedi." [Buhari, Enbiya 50; Müslim, Akdiye 21, (1721).]⁶⁵⁹

AÇIKLAMA:

1- Akar, lügatte ev ve çiftliğe denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste akarlar tarlanın kastedildiği tasrih edilmiştir.

2- Alıcı ile satıcı arasında akid yönüyle bir ihtilaf mevzubahis değil. Fakat, bulunan altının akde dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. İbnu Hacer der ki: "Böyle bir durumda, bizim şeriatimizin hükmü şudur: "Söz müşterinin sözüdür, altın da satanın mülküdür." Hadisteki ihtilafın akdin suretiyle ilgili olma ihtimali var; yani; müşteri: "Akidde arazi ve içindekilerin satıldığı tasrih edilmediğini, sadece arazinin satıldığını söylemiş, satan da: "İçindekilerin satıldığı da tasrih edildi" demiş olabilir" denmiştir.

Hadisin bir başka veçhinde "müşterinin bir ev satın aldığı, onu tamir ettiği, bu sırada bir hazine bulduğu, bu hazineyi teslim alması için eski sahibini çağırınca, onun: "Bunu ben görmedim, bundan haberim de yok" dediği ve her ikisinin kadıya başvurarak: "Bunu teslim alacak birini gönder, o dilediğin yere koysun" dedikleri, kadının buna yanaşmadığı" belirtilir. İbnu Hacer devamla şu yorumu kaydeder: "Bu durumda bulunan bu malın hükmü, o şeriatte -bilinirse ki mal cahiliye devrinde gömülmüştür- rikaz hükmüne tabidir; aksi halde, bilinirse ki Müslümanlar tarafından gömülmüştür, bu durumda lukata hükmüne tabidir, şayet ne zaman gömüldüğü bilinemezse, malın hükmü yitik mal hükmündedir, beytulmale konur veya belki de şeriatlerinde böyle bir tafsilat yoktu, bu sebeple kadı mal üzerine belirtilen şekilde hükmetti."

3- Hadiste, aralarında hükmetmek üzere "bir adam"ı hakem yaptıkları ifade edilmiştir. Bu adamın kadı olduğu belli değildir. Ancak hadisin bir başka veçhinde bu zatın halk için tayin edilen hakim olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, hadis iki dava sahibinin rastgele bir adam çağırarak aralarında hükmettirmelerinin ve bu hükmün de infaz edilmesinin caiz olacağını söyleyenlere delil olmaz. Bu husus alimler arasında ihtilafıdır. İmam Malik ve Şafii: "Caiz olur yeter ki adamda hüküm verme ehliyeti bulunsun ve aralarında hakla hükmetsin, hükmün belde kadısının hükmüne muvafık olup olmaması birdir" demişlerdir. Şafii sadece hududu bundan müstesna kılar. Ebu Hanife, verilen hükmün belde kadısının hükmüne muhalif olmamasını şart koşturmuştur. Kurtubî, "adamdan, bunlardan biri için hüküm çıkmadığını, adamın kendine zahir olan duruma göre mezkur malın hükmü, yitik malın hükmüne tabi olması gereğini esas alarak bu iki zatta müşahade ettiği, vera ve iyi hal sebebiyle bunların o mala bir başkasından daha ehak olduklarını görüp, bunların neslinin iyi olacağını, çocuklarının salih olacaklarını ümid ederek aralarında sulh yapmaya hükmetti" diye cezmen beyanda bulunur.

Bazı alimler, buna dayanarak, "İki kişinin arasını bulup ihtilaflarını tatlıya bağlamak için hakim olmaya, resmen bu işle vazifeli olmaya gerek yok, herkes bunu yapabilir" demiştir.⁶⁶⁰

5960-26- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَجِدُونَ النَّاسَ كَابِلٍ مَائَةٍ تُوْجَدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ]. أخرجه الشيخان

والترمذي. والمراد بذلك أن المرضى المنتخب من الناس في عزه وجوده كالنجيب من "بل الذي يوجد في كثير من "بل .

26. (5960)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanları, içinde binmeye mahsus tek hayvan olmayan yüz develik bir sürü gibi bulursun." [Buhari, Rikak, 35; Müslim, Fedailu's-Sahabe 232, (2547); Tirmizi, Emsal 7, (2876).]⁶⁶¹

AÇIKLAMA:

1- Râhile binmeye mahsus devedir. Bunlar, develerin iyi cinsini teşkil eder, muti ve uysaldırlar. İnsanların sohbe, güvene elverişli olanının azlığı böyle ifade ediliyor: "Yüz develik sürüde bir tane iyi bulunmadığı gibi, yüz insan içerisinde de bir tane iyi bulmak zordur" demek isteniyor.

2- Hattâbî der ki: "Bu hadisi alimler iki surette te'vil ettiler:

* İnsanlar dinî ahkâmıda eşittirler, ahkâm onlardan şerefce, makamca üstün olanlara bir imtiyaz tanımaz, düşük olanlara nazaran üstünlük vermez. Hepsî de, içinde tek râhile bulunmayan yüz develik sürü gibidirler. Râhile seyahat esnasında üzerine binilen devedir. Öyleyse hepsi hamule gibidir, yani yük vurulan deve gibidirler, seyahate ve üzerine binmeye elverişli değildirler.

* İnsanların çoğu eksikliği olan kimselerdir, fazilet sahipleri pek nadirdir. Bunlar yük develeri arasında binek develeri (râhile) gibi nadirdirler. Bu hususa şu ayet de işaret buyurur: "Lakin insanların çoğu bilmezler."

⁶⁵⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/436.

⁶⁶⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/436-437.

⁶⁶¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/438.

Müteakip alimler, her iki yoruma da açıklamalarında yer vermişlerdir.⁶⁶²

5961-27- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ يَصْعَدُ التَّنْبِيَةَ تَنْبِيَةَ الْمُرَارِ فَإِنَّهُ يُحْطُّ عَنْهُ مَا حُطَّ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَكَانَ أَوَّلُ مَنْ صَعَدَهَا خَيْلَنَا بَنِي الْخَزْرَجِ، ثُمَّ تَتَمَّ النَّاسُ، فَقَالَ #: كُلُّكُمْ مَغْفُورٌ لَهُ إِذَا صَاحِبُ الْجَمَلِ أَحْمَرُ، فَأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا: تَعَالَ يَسْتَغْفِرْ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ #، وَكَانَ يَنْشُدُ ضَالَّةً. فَقَالَ: مَنْ أَجَدَ ضَالَّتِي خَيْرٌ لِي مِنْ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِي صَاحِبُكُمْ]. أخرجہ مسلم. «تَنْبِيَةُ الْمُرَارِ» بضم الميم وكسرهما، والضم أشهر، وهي عند الحديبية. «تَتَمَّ النَّاسُ» أى جاءوا كلهم وتموا.

27. (5961)- Hz. Cabir (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mûrar yoluna kim çıkacak? Gerçekten ondan, günah olarak, Benî İsrail'den affedilen kadar günah affedilecek!" Oraya ilk çıkan Benî Hazrec'ten bizim süvarimiz oldu. Sonra herkes peşpeşe oraya geldi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kızıl devenin sahibi [olan bedevî] hariç hepiniz mağfirete erdiniz!" buyurdular. Biz adamın yanına gelip: "Gel! sana da Resulullah istiğfarda bulunursun!" dedik. O ise bir yitiğini arıyordu. "Yitiğimi bulmam, benim için, arkadaşınızın istiğfarından hayırlıdır!" dedi." [Müslim, Münafık 12, (2880).]⁶⁶³

AÇIKLAMA:

Seriyye, sarp dağ yolu manasına gelir. Resulullah'ın oraya çıkma mukabilinde büyük sevap vaadetmesi oranın düşmana yakın ve tehlikeli, çıkılması da zor bir yer olması sebebiyledir. Rivayette belli değil ise de, bunun bir sefer sırasında söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sefer Hudeybiye Seferi olabilir. Kızıldevenin sahibinin Ced İbnu Kays adında bir münafık olduğu belirtilmiştir.⁶⁶⁴

5962-28- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَدُورُ رَحَى السَّيْفِ بِخَمْسِ وَثْنِينَ أَوْ سِتِّ وَثْنِينَ أَوْ سَبْعِ وَثْنِينَ، فَإِنْ يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ، وَإِنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَامًا، قُلْتُ: مِمَّا بَقِيَ أَوْ مِمَّا مَضَى؟ قَالَ: مِمَّا مَضَى]. أخرجہ أبو داود.

28. (5962)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İslam'ın değirmeni otuz beş veya otuz altı veya otuz yedi (yıl) döner. Eğer, (dini terkederek kendilerini) helak ederlerse, daha önce helak olanların yolunu tutmuş olurlar. Dinleri ayakta kalırsa, onlar için yetmiş yıl ayakta kalır!" Ben dedim ki: "(Bu yetmiş yıllık müddet) zikri geçen (otuz beş yıllık müddet)ten sonra mı başlayacak, yoksa geçen kısım buna dahil mi?" "Mezkur müddet buna dahildir!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten1, (4254).]⁶⁶⁵

AÇIKLAMA:

Hadis bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur. İbnu'l-Esir'in, Camiu'l-Usul'de kaydettiğine göre, hadisin manası şudur: "İslam bidayette tam doğru bir istikamet takip edecek ve zalimlerin çıkaracağı fitne hadiselerinden uzak olacaktır. Bu istikametli hal 35 yıl devam edecektir. Resulullah bu sözü, vefatına beş veya altı yıl kala söylemiş olmalıdır. Bu, Hülefa-i Raşidîn'in 30 yıl olan hilafet müddetine eklenince, hadiste geçen 35 rakamı ortaya çıkar. Eğer "otuz beş" rakamı hicretten itibaren hesap edilirse, o tarih de Mısırlı ihtilalcilerin, Hz. Osman (radiyallahu anh)'ın evini muhasara ettikleri zamana müsadif olur. 36 rakamını esas alırsak Cemel Vak'ası'na, 37 rakamını esas alırsak Sıffin Vak'ası'na müsadiftir.

"Yetmiş yıl ayakta kalır" ifadesini Hattâbî şöyle izah eder: "Mana muhtemelen: "Emevilerin saltanat müddetidir. Bundan sonra Abbasilere geçmiştir. Zira, hükümlüğün Benî Umeyye'de kesinleşmesi ile Horasan'da Abbasi Devleti'nin dailerinin zuhur etmesi arasında yetmiş yıl kadar bir müddet mevcuttur." Bu açıklama önceki açıklama ile uyuşmadığı için su götürür."

Türbüştî, bu tenkide katılır ve şöyle bir açıklama kaydeder: "Resulullah bu rakamlarla Emevilerin ve de başkalarının saltanatını kastetmemiştir. Aksine bununla, ümmetin idarecilere itaat; hududu ve şer'î ahkâmı tatbik etme müddetini kastetmiştir. Bunu da hicretle başlatmıştır. Ashab'a, 35 veya 36 veya 37 yıl aynı hal üzere devam edeceklerini, sonra aralarına ihtilaf girip birliklerinin bozulacağını, eğer helak olurlarsa önceden helak olan milletlerin yolunu takiben helak olacaklarını, eğer halleri eskiden olduğu gibi, itaat ve hakka yardım etme esaslarına dönerse, iyi hal üzere yetmiş yıl kadar devam edeceklerini haber vermiş olmaktadır."

⁶⁶² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/438.

⁶⁶³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439.

⁶⁶⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439.

⁶⁶⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/439-440.

Bu açıklamada da vak'aya mutabık olmayan bazı hususların varlığı gösterilmiştir. ⁶⁶⁶

5963- 29- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنِّي رَجُؤُ أَنْ يُعْجِزَ اللَّهُ أَمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أَنْ يُؤَخِّرَهَا نِصْفَ يَوْمٍ، قِيلَ لِسَعْدٍ: كَمْ نِصْفُ يَوْمٍ؟ قَالَ: خُمُسُائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه أبو داود .

29. (5963)- Sa'd İbnu Ebi Vakkas (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ümid ederim ki Allah, ümmetimi Rabbinin nezdinde yarım gün te'hirden aciz kılmayacaktır."

Sa'd'a: "Yarım gün ne kadardır?" diye sorulmuştu. "Beş yüz yıl" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Mehalim 18, (4350).]⁶⁶⁷

AÇIKLAMA:

1- Şarihler hadisin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. En ziyade yer verilen açıklamaları kaydedeceğiz:

1) Bir yoruma göre Resulullah: "Ben ümid ederim ki, ümmetimin Allah yanındaki mevki, onun ömrünün, şu içinde bulunduğum zamandan beş yüz yıl geçinceye kadar uzamasına yetecektir. Yani kıyamet en az beş yüz yıl sonra kopacaktır."

2) Bir diğer yoruma göre, Resulullah, dünyada beş yüz sene dininin bakî kalacağını ve milletin nizam üzere devam edeceğini kastetmiştir. Yani, ümmeti ayıplardan ve günahları irtikabtan salim olarak beş yüz yıl tehir edilecek, ümmet bu müddet boyunca salah-ı halini muhafaza edecektir.

3) Bir de şu söylenmiştir: "Ümmetimin zenginleri, kıyamet günü kendilerinden önce cennete girmiş olan fakirlere orada kavuşmak üzere, mevkıfta hesap vermek üzere beş yüz sene beklemekten aciz değildir."

2- Hadiste geçen "yarım gün" tabirini Hz. Sa'd (radiyallahu anh) "Beş yüz yıl" diye açıklar. Onu bu yoruma sevkeden husus ayette gelen rakamdır. (Meal): "Rabbinin katında bir gün sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir" (Hacc 47).⁶⁶⁸

5964- 30- وعن عيسى بن واقد رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا كَانَتْ سَنَةٌ ثَمَانِينَ وَمِائَةً فَقَدْ أَخْلَلْتُ مَتْنِي الْعُرْبَةَ وَالتَّرْهَبَ فِي رُؤُوسِ الْجِبَالِ]. أخرجه رزين-1).

30. (5964)- İsa İbnu Vâkid (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yüz seksen (hicrî) yılı gelmiş olsaydı, ümmetime bekârlık ve dağların başlarında ruhbanlığı helal kılarım." [Rezin tahrir etmiştir].⁶⁶⁹

AÇIKLAMA:

Bu hadisin sahih olmadığına dikkat çekilmiştir. Çünkü sahih hadislerde Resulullah hep evlenmeye teşvik etmiş, bekârlığa teşvikte bulunmamıştır. Sahih hadislerle muhalefet eden rivayetler merduddur. Öyle ise bekârlığa teşvik edici rivayetlere itibar edilemez.⁶⁷⁰

5965- 31- وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَمِّي الْفَارَةَ الْفَوَيْسِقَةَ، وَقَالَ: أَرَاهَا إِ مِنْ الْمَمْسُوحِ، فَأَبْهَأَ إِذَا جُعِلَ لَهَا أَلْبَانُ، بَلْ لَمْ تَشْرَبْ، وَإِذَا جُعِلَ لَهَا أَلْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ]. أخرجه رزين. قلت: وهو في صحيح البخاري، والله أعلم .

31. (5965)- Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) fareye fuveysika der ve şunu ilave ededi:

"Ben bunu meshe uğramışlardan biliyorum. Çünkü o, kendisine (içmesi için) deve sütü konulsa onu içmez. Ama koyun sütü verilse onu içer." [Rezin tahrir etmiştir. Buhârî'de kaydedilmiştir (Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zühd 62, (2997).]⁶⁷¹

AÇIKLAMA:

⁶⁶⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/440.

⁶⁶⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/441.

⁶⁶⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/441.

⁶⁶⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.

⁶⁷⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.

⁶⁷¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442.

1- Fuveysika, fasık kelimesinin ism-i taşğîridir, fasıkcık demek olur. Fasık haddi aşan asi manasına gelir. Şeriat istilâhı olarak fasık, haramları işleyen, farzları terkeden demektir.

2- Mesh: bir şeyin daha kötü bir surete çevrilmesidir. insanın sureten hayvan olması gibi. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste farenin meshe uğramış insan olma ihtimaline yer verilmektedir. Bu husus müteakip hadiste hınzır ve maymun hakkında cezmen beyan edilmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, Müslim'de Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den kaydedilen veçhinde bu yönüyle daha açıktır: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne olduğu bilinmiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz, onlara deve sütü konsa içmezler, koyun sütü konsa içerler." Ebu Hureyre devamla der ki:

"Bu hadisi Ka'b'a rivayet ettim. Bana "Bunu sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittin mi?" dedi. Ben: "Evet!" dedim. O birçok defalar aynı soruyu tekrarlayınca, kendisine: "Tevrat mı okuyorum? (Elbette, Resulullah'tan işittiğimi anlatıyorum. Bana vahiy gelmiyor, Ka'bu'l Ahbar gibi daha önceki semavî kitapları da bilmiyorum, öyleyse anlattıklarımın kaynağı sadece Hz. Resulullah'tır, ondan işittiklerimdir!)" dedim."

3- Mesh mevzuunun anlaşılması için, bu meseleye Kur'an-ı Kerim'de temas edildiğinin de bilinmesi gerekir. Cenab-ı Hak muhtelif ayetlerde, Allah'ın emirlerini dinlemeyip nefislerine uyan ve peygamberlerine asi olan geçmiş kavimlere, ibretlik olmak üzere gelen ceza çeşitlerinden birinin de mesh olduğunu belirtir. Ezcümle, Benî İsrail, "deniz kenarında bulunan bir karyede cumartesi gününün hürmetine riayet etmeyerek dinin hududunu tecavüz etmişlerdi de, biz de onlara maymun olunuz, sürünüz dedik. Ve bu kıssayı o zaman hazır olanlara ve arkalarından gelen ve gelecek haleflerine (bütün insanlara) ibret-i müessire ve müttakilere de bir mev'ize ve muhtıra yaptık" (Bakara 65-66).

Bir başka ayette meshe uğrayanlara verilen cezanın en büyük ceza olduğu ifade edilmiştir: "(Ey Muhammed, o Ehl-i Kitab'a) şöyle de: "Sizin şer dediğinizden, Allah katında bir ceza olarak daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanet edip gazabına uğrattığı ve içlerinden bir kısmını maymun ve domuz yaptığı, tağuta kulluk eden kimselerin ahiretteki yeri pek kötü bir mekandır ve onlar dosdoğru yoldan ayrılmakta herkesten ziyade sapkın kimselerdir" (Maide 60).

Burada zikredilen maymun ve domuzla çevrilme hadisesinin yorumunda müfessirler bazı farklılıklara yer verirler. Bir kısmı, bu ayette kastedilenlerin önceki ayette zikredilen ashab-ı sebt (=cumartesinin hürmetini ihlal edenler) olduğunu, gençlerinin maymun, ihtiyarlarının hınzır suretine çevrildiklerini söyler. Bazıları da, - Hristiyanlarda da mevzubahis olan maide-i İsa ashabının meshini gözönüne alarak- "Ayette geçen maymuna çevrilmeden murat ashab-ı sebt, hınzıra çevrilmeden murad da "maide-i İsa ashabıdır" demiştir.⁶⁷²

Mesh Maddî Mi Manevî Mi?

Müfessirler, bu mesele üzerinde de ayrıca durmuşlardır. Bir kısmı meshin sadece manevî olduğunu, bir kısmı da hem maddî hem de manevî olduğunu söylemiştir. Aslında ikisini de kabul etmek gerekir. Zira ayet ve hadislerin zahirleri maddî ve manevî mesh hususunda açıktır. Ancak günümüzün, imanı zayıf veya hiç yok bir kısım insanları, insanların maymundan geldiğine dair batıl bir iddianın saplantısı ve maddeciliğin şaşkınlığı içinde insandan maddî olarak maymun veya domuz yapılacağını aklına zor sığdırırlar. Bunlara mesh hadisesinin manevî de olma yönü öncelikle medar-ı bahsedilebilir. Her iki meshin varlığına da inanan Elmalılı Hamdi merhum mevzuu tahlil eder ve der ki: "(Ayette zikredilenler) zahiren ve batınen kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa, zahiren ve sureten insan, batınen ve manen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran mesh-i tamme kail olmuşlardır. Fakat mücahid ve ona peyrev (tabi) olan diğer müfessirîn bu hükmün temsili olduğuna ve binaenaleyh mesh-i manevîye kail olmuşlardır ki, zamanımızın zihniyetine bu daha karib (yakın) görünüyor."

Mevzunun tamamlanması için müteakip açıklama da okunmalıdır.⁶⁷³

5966-32- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْقَرْدَةُ وَالْخَنَازِيرُ، هِيَ مِمَّا مَسَخَ اللَّهُ تَعَالَى؟ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَهْلِكْ قَوْمًا فَجَعَلَ لَهُمْ نَسًّا، وَإِنَّ الْقَرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ كَانَتْ قَبْلَ ذَلِكَ]. أَخْرَجَهُ رَزِين .

32. (5966)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resülü! Maymun ve domuzlar Allah Teala'nın mesh ettiği insanlardan mı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Allah Teala hazretleri bir kavmi helak etti mi ona nesil (devam) vermez. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı." [Müslim, Kader 33, (2663).]⁶⁷⁴

AÇIKLAMA:

⁶⁷² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/442-443.

⁶⁷³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444.

⁶⁷⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444.

Önceki hadiste de belirtildiği üzere, mesh, insanın maymun, domuz gibi çirkin hayvanlar şeklinde suretinin değiştirilmesidir. Bu hal, ceza olarak, Benî İsrail'den bir grubun başına gelmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, bu suretle cezalandırılan kimselerin neslinin devam etmeyeceğini, onların ölümleriyle o neslin tükeneceğini ifade etmektedir. Hadis ayrıca, maymun ve domuz cinslerinin hayvan olarak, Benî İsrail'in başına gelen mesh hadisesinden önce de mevcut olduğunu te'yid etmektedir. Dolayısıyla bugün yeryüzünde mevcut maymun ve domuzların, mesh suretiyle cezalandırılan o insanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak, her devirde olduğu gibi günümüzde de manevî meshten bahsedilebilir. İnsanoğlu Rabbi'nin emirleri çerçevesinde hareket etmeyip, nefsanî temayülleri istikametinde yoldan çıkar, içgüdü deneni inisiyaklarının doğrultusunda hareket ederse, kazandığı manevî şahsiyeti, kendisinde galebe çalan vasfa göre, domuz, köpek, sırtlan, ayı, yılan, maymun vs. suretlerinden birini kazanır. Çünkü hayvanlardan herbiri mezmum olan bir vasfı temsil eder: Sözelimi: Maymun taklitçilik ve şahsiyetsizliği, yılan hıyaneti, domuz pislik ve deyyusluğu temsil ederler.

Batı medeniyetinin insandaki hevayı teşcî ederek, insanları manen meshe attığı kanaatini, eserlerinde tekrar tekrar işleyen Bediüzzaman'dan birkaç pasaj kaydediyoruz:"

(Mimsiz Batı medeniyetinin) cazibedar hizmeti, heva ve hevesi teşcî ve arzularını tatmin ve metalibini (talep ettiği şeyleri) teshildir. O heva ise, şe'ni, insaniyeti derece-i melekiyeden, derece-i kelbiyete indirmektir. İnsanın mesh-i manevîsine sebep olmaktadır. Bu medenilerden çoğu, eğer içi dışına çevrilse kurt, ayı, hıncır, maymun postu görülecek gibi hayale gelir."

Bir başka ifadesi şöyle: "Ey kâfirlerin çokluklarından ve onların bazı hakaik-i imaniyenin inkârındaki ittifaklarından telaşa düşen ve itikadını bozan biçare insan! Bil ki, kıymet ve ehemmiyet, kemiyette ve adet çokluğunda değil, çünkü insan, eğer insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılab eder. İnsan, bazı frenkler ve frenkmeşrebler gibi ihtirasat-ı hayvaniyede terakki ettikçe, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alır. Sen görüyorsun ki, hayvanatın kemmiyet ve adet itibarıyla hadsiz bir çokluğu varken, ona nisbeten insan gayet az iken, umum enva-ı hayvanat üstünde sultan ve halife ve hakim olmuştur. İşte muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenab-ı Hakk'ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fâtır-ı Hakim, onları dünyanın imareti için halk etmiştir. Mü' min ibadına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vahid-i kıyasî yapıp, akıbetinde müstehak oldukları cehenneme teslim eder."

İnsanın maruz kaldığı manevî meshle ilgili bu açıklama, insanın hayvandan da aşağı derekelere düşeceğini haber veren şu mealdeki ayetin güzel ve muknî bir tefsiri olmaktadır: "Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan pek çoğunu biz, cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onunla anlamazlar. Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağıdırlar. Onlar gafillerin ta kendileridir." (A'raf 179).⁶⁷⁵

5967-33- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: هَلْ رَأَى فِيكُمْ الْمُغْرِبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغْرِبُونَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمُ الْجَنُّ]. أخرج أبو داود. إنما سمعوا مغربين. "نه دخل فيهم عرق غريب ووجد فيهم شبه الغريباء لمداخلة من ليس من جنسهم و على طباعهم وشكلهم، وقيل اراد بمشاركة الجن فيهم أمرهم إياهم بالزنى وتحسينه لهم فجاء أودهم من غير رشدة، ومنه قوله تعالى: وَشَارَكُكُمْ فِي الْمَالِ وَالْوَدِّ .

33. (5967)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün): "Aranızda muğarribler görüldü mü?" diye sordu. Ben:

"Muğarribler de ne?" dedim.

"Onlar kendilerine cinlerin iştirak ettikleri kimselerdir!" buyurdular." [Ebu Davud, Edeb 116, (5107).]⁶⁷⁶

AÇIKLAMA:

Muğarrib, dilimizde de mevcut garib kelimesi ile aynı kökten gelmektedir; garb. Bu, uzak demektir. Nitekim ailesinden uzakta olana garib denmiştir. Muğarrib, asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış manasına gelir. Hattâbî, hadiste zikredildiği şekilde cinin iştirak ettiği kimselere muğarrib denmesini, kendi cinsinden olmayan şekil ve tabiatça farklı varlıkların müdahalesi ile herhangi garib bir damarın bulunma veya uzak bir nesebten gelme şüphesi sebebiyle açıklar.

Bazı şarihler "onlara cinin iştiraki" ifadesiyle cinlerin onlara "zinayı emredip güzel göstermesi, böylece çocuklarının rüşd üzere olmaması"nın kastedildiğini söylemiştir. Nitekim bu manayı te'yiden ayet-i kerimede "Allah ona (şeytana): "Çık git" buyurdu. "Onlardan (insanlardan) her kim sana uyarsa, kâfi bir ceza olarak cehennem hepinizin cezasıdır. Onlardan kime gücün yeterse sesinle kandırıp yoldan çıkarmaya çalış. Onlara süvarilerin ve piyadelerinin, bütün yardımcılarıyla davette bulun. Mallarına ve evlatlarına ortak olup onları harama yönelt. Onlara vaadlerde bulun..." (İsra 64).

⁶⁷⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/444-446.

⁶⁷⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/446.

Fethu'l-Vedud'da muğarrib ile, cima sırasında Allah'ın zikrinden uzaklaştırıldığı için kendilerine bu işte şeytanın da iştirak ettiği kimsenin kastedildiğini söyleyen alimden de bahsedilmiştir.

Bazıları: "Muğarrib insan: "İnsan ve cinnin suyundan"⁶⁷⁷ müştereken yaratılan insandır. Çünkü böylece o insana yabancı bir damar girmiş, veya uzak bir nesepten gelmiştir. Böylece kendi cinslerinden olmayan bir şeyin müdahalesi ile asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış olurlar. Nitekim hadiste "Ey kadınlar! Sizden biri, cinlerin kendisiyle cima yaptığını hissediyor mu?" ibaresi gelmiştir. Burada Aleyhissalâtu vesselâm'ın, insanlar arasında maruf olan şu hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir: "Bazı kadınlara birkısım cinler aşık olur ve onlarla cima yaparlar."

İlmî açıklaması, günümüz ilminin kayıtlı ve sınırlı şartları içinde şimdilik zor olan bu mesele dinî nokta-i nazardan ehemmiyet taşımaları ki, Resulullah münasebet-i cinsiyeye başlarken okunacak duanın, şeytanın iştirakini önleyeceğini ve kadın o temastan hamile kaldığı takdirde şeytanın çocuğa zarar veremeyeceğini belirtmiş, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan ve ikamet okunmasına ehemmiyet vermiştir.

Mü'min hikmetini anlamasa da, aklı izahını yapamasa da vahye göre konuşan Peygamberimiz'in tavsiyelerini elinden geldiğince yapma gayretine girer. Bu onun Rabbine kulluk, Peygamberi'ne ümmetlik edebinin gereğidir.⁶⁷⁸

5968-34- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفَا، وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ، وَمَنْ أَتَى أَبْوَابَ السُّلْطَانِ افْتَنَّ، وَمَا أَزْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ دُئْرًا إِلَّا أَزْدَادَ مِنَ اللَّهِ بُعْدًا]. أخرج أصحاب السنن.

34. (5968)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Badiyede (kırdada, sahrada, köyde) yaşayan kabalaşır, av peşinden koşan gaflete düşer. Sultanın kapısına gelen fitneye düşer. Kişi sultana yakınlığı artırdığı nisbette Allah'tan uzaklaşır." [Ebu Davud, Sayd 4, (2859, 5860); Tirmizî, Fiten 69, (2257); Nesâî, Sayd 24, (7, 195).]⁶⁷⁹

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çevre şartlarının ve meslekî meşguliyetin ruh hayatı ve ahlakı üzerine derin tesirler bırakacağını belirtmektedir. Badiye çöl demektir. Bizim dilimizdeki kır ve köy kelimeleri de yerine göre badiyenin karşılığıdır. Bedevi daha ziyade çölde yaşayan, göçebe hayatı yaşayan kimseye denir. Bunlar görgü yönüyle kaba ve eksiklikleri olan insanlardır. Tefekkür hayatları da nakıstır. Dinin inceliklerini anlamazlar, oldukça maddeperesttirler. Onların dinî durumları Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir. (Meal): "Bedeviler, küfür ve nifakta insanların en şiddetlisidirler. Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmeye daha müsaide kimselerdir" (Tevbe 97). el-Kâdî, bedevilerin insanlarla münasebetlerinin azlığı ve aralarında ilim ehlinin yokluğu sebebiyle sıra-ı rahmla ifade edilen beşerî ve insanî inceliklerin çoğunlukla onlarda gelişmediğini, tabiatlarının böylece vahşileştiğini belirtir. Namazda konuşmak, mescide akıtmak gibi nice davranışlarını, Aleyhissalâtu vesselâm müsamaha ve afla karşılamış, onların saf olan kalplerini kolayca kazanmıştır.

2- Hadiste belirtilen diğer bir husus avcılarının gafil olacağıdır. Burada avcılık kısmen tavsiye edilmemiş olmaktadır. Gaflet, taat ve ibadetten, cuma ve cemaate katılmaktan geri kalmak olarak açıklanmış, ayrıca hayvanları öldürme işiyle vahşi hayvanlara benzediği için, zamanla avcının kalbinden şefkat ve merhamet duygularının azalacağı da belirtilmiştir. Alimler bunu oyun ve eğlence için avlananlara hamlederler. Şu halde av mübah ise de, bunu ihtiyaç halinde yapmalıdır, ihtiyaç yokken sırf eğlence için, zevk için avlanmak mekruhtur.

3- Hadiste sultanın huzuruna çıkmamak tavsiye edilmiş, sultanla görüşmenin kişiyi fitneye atacağı belirtilmiştir. Alimler bunu "zaruri olmayan görüşmeler" diye kayıtlarlar. Zaruret olunca mekruh olmamalıdır. "Çünkü derler, sultana uyacağı ve müdahaneye mecbur kalacağı için dinine zarar verir, muhalefet edecek olsa sultanın hışmına uğrayarak dünyasına zarar verir. Buna rağmen, sultanla temas kurup müdahane etmeden, nasihat edip emr-i bilma'ruf ve nehy-i anilmünkerde bulunabilen kimsenin en üstün cihadı yapacağı bizzat Resulullah tarafından müjdelenmiştir."⁶⁸⁰

5969-35- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: يُوشِكُ أَنْ طَالَتْ بِكَ مُدَّةٌ أَنْ تَرَى قَوْمًا فِي أَيْدِيهِمْ مِثْلُ أَذْنَابِ الْبَقَرِ يَغْتَوُونَ فِي غَضَبِ اللَّهِ وَيَرْوَحُونَ فِي سَخَطِ اللَّهِ، وَقَالَ: صَنَفَانِ مِنَ أَهْلِ النَّارِ، وَلَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مَائَتٌ مُمِيتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنَمَةِ الْبُخْتِ، يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَ يَرَحْنَ رِيحَهَا، وَإِنْ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا]. أخرج مسلم. قوله «كاسيات» أي بنعم الله. «عاريات» من شكره، وقيل يسترن بعض أجسامهن ويكشفن بعضها، وقيل يلبسن ثيابا رقيقاً تصف ما تحتها، فهن كاسيات في ظاهرهن عاريات في

⁶⁷⁷ Hadiste gelen, "cinnin iştiraki" meselesinin, cinnin suyu ile insanın suyunun karışması şeklinde maddileştirilmesi "bazı" şârihlerin şahsi kanaatidir. Bunlar, lafzın zahirinden ayırlamayan yorumcularıdır. Belirtmek isteriz: Hadisin medninde böylesine bir maddileştirme mevcut değildir. Meselenin bu kadar maddileştirilmesine katılamadığımızı belirtmek isteriz.

⁶⁷⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/446-447.

⁶⁷⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/448.

⁶⁸⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/448.

الحقيقة. و«مَائَتٌ» أي: زائغات عن طاعة الله وما يلزمهن من حفظ الفروج. «مُمِيت» يعملن غيرهن ذلك، وقيل مائت للشر مميت للرجال الى الفتنة، وقيل غير ذلك. وقوله «رُؤُسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ» أي يكبرونها من القانع والخمر والعمائم، أو بصلة الشعر بما يصيرها كأسنمة البخت.

35. (5969)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ömrün biraz uzarsa ellerinde sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyan birtakım insanları çok geçmeden göreceksin. Onlar Allah'ın gadabına uğrayarak sabaha ererler, Allah'ın nefretine uğrayarak akşama ererler." Resulullah bir başka rivayette de: "Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur" buyurdular." [Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).]⁶⁸¹

AÇIKLAMA:

1- Teysir iki ayrı rivayeti birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur. Biz iki paragraf şeklinde ayırdık. Her iki hadisi de Ebu Hureyre rivayet etmiş olmakla birlikte Müslim, bunları kitabına ayrı ayrı almıştır. Hatta, ikinci paragrafta yer alan rivayet Kitabı'l-Cennet'te daha önce yani 52 numarada kaydediliyor, birinci paragraftaki hadis ise daha sonra yani 53 numarada kaydediliyor. Dahası, bu hadis, Müslim'in az sayıdaki mükerrerlerinden biridir, daha önce Kitabı'l-Libas'ta 2128 müteselsil numara ile 125. hadis olarak kaydedilmiştir.

2- Alimlerimiz bu hadisleri, Resulullah'ın gaybtan haber verme nevine giren mucizelerinden olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü hadislerde zikri geçen ihbarlar az bir zaman sonra vukua gelmeye başlamıştır. Sığır kuyruğuna benzeyen şey, zabıta memurlarının kamçıları ile yorumlanmıştır. Resulullah'tan bir müddet sonra, bilhassa Emeviler devrinde halka zulmeden idareciler eksik olmamıştır. Mesele çoğu durumda "kamçılama seviyesi"nde kalmayıp idama kadar ulaşmıştır. İmam Malik, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Âzam gibi nice büyükler bile bu zulümlerden nasiplerini almışlardır. Resulullah halka zulmeden insanların akşam ve sabah Allah'ın hışım, gadab ve nefretlerine maruz kaldıklarını belirterek onların davranışlarını tel'in ediyor.

3- Kâsiyat "giyinmiş kadınlar" demektir, âriyat da "çıplak kadınlar" demektir. Kadın, hadiste iki zıt vasıfla tavsif edilmektedir: "Giyinmiş fakat çıplak kadın." Alimler, bunu farklı yorumlara tabi tutarlar:

* Bazıları kâsiyatı Allah'ın nimetine bürünmüş fakat şükür yönüyle çıplak yani nimetlerin şükrünü eda etmeyen kadınlar diye yorumlamıştır.

* Bir kısmı: Kadın kadınlık yönünü ortaya koymak, dikkatleri çekmek için, vücudunun bir kısmını örttüğü halde, diğer bir kısmını açar diye yorumlamıştır.

* Bir kısmı da bedenini gösteren şeffaf elbiseler giyenler kastedilmiş demiştir.

Bu açıklamaların hepsi doğrudur. İslamî tesettüre aykırı olan bütün giyimler bu hadiste ifade edilmiş durumdadır. İslamî tesettür sadece "giyinmek" aramaz, giyinmenin tarzını da ister.

* Belirlenen hududu örtecek büyüklükte olmalıdır; el, ayak ve yüz hariç bütün beden örtülmelidir.

* Vücut hatlarını gösterecek darlıkta olmamalıdır. Çok dar giyinen "giyinmiş çıplak" hükmündedir. Batı menşeli modaları takip edenler bu hallere düşmektedirler.

* Elbise bedeni göstermemelidir. Çok ince naylon ve şeffaf elbise giyenler de giyinmiş çıplak durumundadır.

* Hadislerde yasaklanan bir başka kıyafet şöret elbisesidir. Yani dikkatleri üzerine çekmek gayesini güden kıyafetler. İslam elbiseyi örtünmek için emrettiği halde günümüzde birçok çevreler elbiseyi örtünmeden çok dikkatleri üzerine çekme vasıtası olarak kullanıyorlar. Şu halde bu nev'e giren giyimler de giyinmiş çıplak manasına dahildir.

4- Mâilat: Lügat olarak eğilen, meyleden kadın demektir. Alimler umumiyetle Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılan, yanlış istikametlere meyleden diye anlamışlardır. Bazı alimler de bu tabirle sağını solunu oynatarak, kırıtarak yürüyenlerin kastedildiğini söylemiştir. Mümilat da başkasını baştan çıkaran, başkasına salınarak yürümeyi öğreten kadın manasına gelir.

5- Başlarını deve hörgücü gibi yapacak kadınlar tabiri bilhassa günümüzün kadınlarını tasvir ediyor gibidir. Kadınlar, değişik saç modaları uygulayarak saçlarını muhtelif şekillerde bağlayarak tepelerinde hotos denen çıkıntılar teşkil etmektedirler. Mü'min kadınlar, gerek giyecekte ve gerekse baş tuvaletinde bu hadislerin tehdidini dikkatle gözönüne alıp cennetin kokusundan bile mahrum kalmaktan korkmalıdırlar.⁶⁸²

5970-36- وعن سمرة بن جندب رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُقَدَّ السَّيْرُ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

⁶⁸¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/449-450.

⁶⁸² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/450-451.

36. (5970)- Semüre İbnu Cündüb (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) derinin iki parmak arasında dilinmesini yasakladı." [Ebu Davud, Cihad 74.]⁶⁸³

AÇIKLAMA:

Deriyi boydan boya dilim dilim bölerken bunun iki parmak arasında yapılması, bıçağın kayarak parmağı kesme ihtimali bulunduğu için yasaklanmış olmalıdır. Tıpkı kınından çıkarılmış vaziyette kılıç teatisini yasaklamış olması gibi, çünkü bu da bir kısım muhatarayı (riski) beraberinde getirmektedir.

Bu hadisten hareketle, bazan görülen, kumaş ve bez kesimlerindeki iki parmak arasından bıçak veya makas yürütme işi de yasak telakki edilebilir. Çünkü aynı tehlike burada da vardır. Dolayısıyla, kazaya sebep olması kuvvetle muhtemel iş ve uygulamalarda emniyet tedbirini dinî bir emir olarak telakki etmeliyiz.⁶⁸⁴

5971-37- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ # يَنْسُبُ أَحَدًا إِلَى الدِّينِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

37. (5971)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resulullah'ın kimseyi dinden başka bir şeye nisbet ettiğini görmedim." [Ebu Davud, Edeb 86, (4987).]⁶⁸⁵

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde insanlar kavim ve kabilelerine, hanedanlarına nisbet edilerek tanıtılırdı. Bu onlar için iftihar vesilesi idi. İslam iftihar edilecek intisabı dinde göstermiştir. İnsanları ayıran en mühim unsur dindir. Aynı dinde olan insanlar aynı değerleri paylaştıkları için müştereklik arzederler. Bu sebeple en mühim intisab dindir. Zamanımızda, bu mühim prensip unutulduğu için, kabrin öbür tarafına geçince Allah nazarında hiçbir değer taşımayan yeni intisablar öncelik kazanmıştır. Kardeş olmaları gereken bütün mü'minler bilhassa ırkî ve mahallî intisablara öncelik kazandırdıkları için geçmişte yekvücut olan İslam âlemi bir yamalı bohça gibi parça parça olmuş ve kendini yutacak düşmana hazır lokmalar haline gelmiştir.

Bu da yetmiyormuş gibi, aynı ırka mensup olanlar da yeni oyunlarla çağdaş, ilerici, gerici, devrimci, Batıcı... gibi daha tali intisab kutuplarına bölünerek millî birlikler atomize edilmiş, iyice tecezziye uğratılmıştır. Düşmanlarımızın iktisadî, siyâsî birliklerle bütünleşmeye başladığı yeni safhada, Müslümanlar da dinden başka intisabları atarak dinde birleşmeye gitmelidirler. Varlığımızın devamı buna bağlıdır.⁶⁸⁶

5972-38- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أَقْرَأَ رَسُولُ اللَّهِ # فِيمَا أَمَرَ وَسَكَتَ فِيمَا أَمَرَ، وَمَا كَانَ رُبُّكَ نَسِيًّا، وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

38. (5972)- İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda) emrolunduğu yerde açıktan okudu, emrolunduğu yerde sükut etti (gizli okudu). "Ve senin Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64); "Andolsun ki, Allah'ın Resulü'nde sizin için (her hususta) güzel bir örnek vardır" (Ahzab 21). [Buhârî, Ezan 105.]⁶⁸⁷

AÇIKLAMA:

Bu rivayette İbnu Abbas, akşam, sabah ve yatsı namazlarında açıktan yapılan kıraat ile, öğle ve ikinci namazlarında gizli yapılan Kur'an tilavetinin bir tesadüf, bir unutma işi olmayıp, Cenab-ı Hakk'ın Resulü'nü irşadıyla olduğunu, Hz. Peygamber'e her hususta İlahî emrin geldiğini, kıraat meselesinin de böyle olduğunu ifade etmektedir.

İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ), bu fikrine şahit olarak kaydettiği iki ayetin birincisiyle Rab Teala'nın herşeyi bildiğini, ikincisiyle de bütün Müslümanların, Resulullah'ta gelen örneğe uymak zorunda olduklarını, zira her hususta en güzeli O'nun temsil ettiğini söylemektedir.⁶⁸⁸

5973-39- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَا أُعْطِيَكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَآمَنْتُمْ بِهِ، إِنَّ أَنَا إِمَامُكُمْ، وَفِي رِوَايَةٍ: أَنَا قَاسِمٌ أَضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

39. (5973)- Hz. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

⁶⁸³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/451.

⁶⁸⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/451-452.

⁶⁸⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

⁶⁸⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

⁶⁸⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/452.

⁶⁸⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453.

"Ben size (kendiliğinden) ne bir şey veriyor, ne de sizi bir şeyden menediyorum. Ben sadece bir memurum (Allah'ın emrine göre veriyorum).

"Bir rivayette de şöyle demiştir: "Ben (sadece, emre uygun şekilde) taksim ediyicim, emredildiğim yere koyarım." [Buhârî, Humus 7; Ebu Davud, Harac 13, (2949).]⁶⁸⁹

AÇIKLAMA:

Resulullah bunu ganimet ve fey gibi malların taksiminde söylüyordu. Ta ki, herkes kendisine verilene razı olsun, ashabının içine, noksan ve ziyade sebebiyle, yanlış düşünceler girmesin. Nitekim bazı kereler taksimde tam bir eşitliğe riayet etmiyordu. Bazı kereler samimi, eski Müslümanlara hiç vermezken, müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacaklara veriyor, bazan da samimilere az veriyor, öbürlerine daha çok veriyordu. Bunun en güzel örneği Huneyn Savaşı'nda Havazinlilerden elde edilen ganimetin taksimi idi. Burada yeni Müslüman olan Mekkelilere bol bol verirken, Ensar'a az vermiş veya hiç vermemişti. Hatta Medineliler: "Resulullah artık hemşehrilerine kavuştu, bize ihtiyacı kalmadı, bizi terk ediyor..." gibi karamsar düşüncelere saplanmışlardı. Duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm, onların gönüllerini alıcı açıklamalar yaptı.

Kendisi taksimde olsun, ahkâmın tatbikinde olsun, heva ve şahsî arzusuyla hareket etmiyor, kimseyi kayırmıyor, kimseyi herhangi bir ahkâmın tatbikinden istisna tutmuyordu. Böyle bir yetkisi, imtiyazı yoktu. O sadece bir memurdu. Her işi İlahî emir tahtında yürütüyordu. Nitekim ayet-i kerimede de: "Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni insanlara bildir. Bunu yapmazsan elçiliğini yerine getirmemiş olursun..." (Maide 67) buyrulmuştur.⁶⁹⁰

5974-40- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كَانَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَبْدًا مَأْمُورًا، مَا اخْتَصَمْنَا مِنْ دُونِ النَّاسِ بِشَيْءٍ إِلَّا بَيَّنَّ: أَمَرَنَا أَنْ نُسَبِّحَ الْوُضُوءَ، وَأَنْ نَأْكُلَ الصَّدَقَةَ، وَنُنْزِي جِمَارًا عَلَى فَرَسٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

40. (5974)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden) me' mur bir kul idi. Bize (Al-i Beytine) insanlardan ayrı olarak üç şey dışında hiçbir tefrikte bulunmadı. O üç şey de şunlardır:

* Abdesti mükemmel yapmamızı emretti.

* Sadaka yemememizi emretti.

* Merkebi at üzerine aşırılamamızı emretti." [Tirmizî, Cihad 23, (1701); Nesâî, Taharet 106, (1, 89).]⁶⁹¹

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abbas'ın bu ifadesi Şia'nın: "Resulullah Al-i Beyt'e hususi bir ilim ve vasiyet bırakmıştır" şeklindeki ileri sürdükleri iddialara cevap sadedindedir. Şia, Hz. Ali'ye de, Resulullah'ın hususi bir ilim ve kendinden sonra halife olması için vasiyet bıraktığı şayiasını çıkarmıştır. Hz. Ali bu meselede sıkça suale maruz kalmış, o da verdiği cevapta bu iddiaları reddetmiş, Kur'an-ı Kerim dışında hususi bir ilim almadığını belirtmiş, "sadece kılıncımın kabzasındaki şu tomar hariç" demiştir. "Tomarda ne var?" sorusuna cevap sadedinde belirttiği hususlar bilinen şeylerdir. Daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

Bu hadiste zikredilen üç istisnadan ikisi dahi herkese tavsiye edilmiş hususlardır: Abdestin mükemmel alınması bütün ümmete mendubtur; merkebin at üzerine aşırılmaması da öyle... Bazı alimlere göre bütün ümmete mekruhtur. Maksad da hayvan neslinin korunmasıdır. Böyle hükmedenlere göre merkebi ve at karışımından hasıl olan katır melezdır ve ata nazaran değeri düşüktür: Katırda, savaş esnasında atın ortaya koyduğu manevra mahareti -ki kerr u ferr denir- mevcut değildir. Bu sebeple ganimetten ata ayrıca pay ayrılırken, katıra uygun bir şey ayrılmaz vs. Aksi görüşte olanlar, katırla ilgili tahdidin geçici olduğunu belirterek, atı merkebe aşırımda kerahet görmezler. Geriye kalan "sadaka malından yememe" tefriki Al-i Beyt'in izzet ve hürmetini muhafazaya matuftur. Çünkü Resulullah sadaka ve zekatı insanların malını temizleyen kir olarak tavsif etmiş ve Al-i Beytine yasaklamıştır. Hediye kabul edip zekat ve sadaka kabul etmemek O'nun hasaisinden, mümeyyiz vasıflarından biridir. Kendisine gelen hediyelere de fazlasıyla mukabelede bulunurdu.

Şunu da kaydedelim ki bazı alimler sayılan bu hususların Al-i Beyt hakkında vücud ifade edebileceğini söylemişlerdir.

2- Merkebin ata aşırılma yasağı üzerine yürütülen münakaşada, bunda mahzur görmeyenlerin delilleri üzerinde bir nebze durmada fayda görüyoruz.

Tahavi bu mesele üzerine yaptığı tahlilde, cevaz taraftarlarının birkaç delilini zikreder. Özetleyerek sunacağız:

* Eğer merkebi ata aşırarak mekruh olsaydı katıra binmek de mekruh olurdu Halbuki, katıra binmenin cevazında ümmet icma etmiştir. Resulullah'ın da katıra bindiği rivayetlerde gelmiştir. Resulullah'ın kerahet ifade eden

⁶⁸⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453.

⁶⁹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/453-454.

⁶⁹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/454.

hadisi, at besleyenler hakkında sevap vaadeden teşvikkar hadislerin katır besleyenler hakkında beyan edilmemesinden ileri gelir.

* Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olarak ifade edilmesine gelince, Tahavi bunu İbnu Abbas'tan kaydettiği şu rivayette açıklar: "Abdullah İbnu'l-Hasen (radiyallahu anh)'e rastladım, Ka'be'yi tavaf ediyordu. Al-i Beyt'e, merkebi ata aşırma ile ilgili hadisi okudum. Şunu söyledi: "Doğru söyledi. O zaman Benî Haşim'de at çok azdı. Atın aralarında çoğalmasını arzu etti." Abdullah İbnu'l-Hasen bu tefsiriyle, merkebi ata aşırma yasağının sadece Benî Haşim hakkında geldiğini belirtmiş oldu. Ayrıca, belirtti ki bu yasak tahrim için değildir. Bunun sebebi aralarında atın azlığı idi. Böyle olunca o illet kalktı, ellerinde at çoğaldı mı onlar da diğerleri gibi olur. Yasağın Al-i Beyt'e mahsus olduğu ortaya çıkınca, diğer Müslümanlara yasak mevzu bahis olmadığı anlaşılır. Atı çoğaltmaya her ne kadar sevap vaadedilmiş, bunun efdaliyeti belirtilmiş ise de, katır çoğaltma hakkında yasak konmamış olmalıdır." Tahavi, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in böyle hükmettiklerini belirtir.⁶⁹²

5975-41- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُنَا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ حَتَّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ أَكْظَمَ صَوْتٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ. «عُظْمُ الشَّيْءِ» أَكْبَرُهُ، وَأَرَادَ بِهِ هُنَا الْفَرِيضَةَ.

41. (5975)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize (bazan) sabah oluncaya kadar Benî İsrail kıssası anlatırdı. Anlatma işini farz namaz için kalkınca bırakırdı." [Ebu Davud, İlm 11, (3663).]⁶⁹³

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benî İsrail'den rivayet edilen ibretli kıssaların anlatılmasını tecviz etmiştir. Bunların hakikatı tahkik edilemez. Çünkü asıl kaynağından Resulullah dönemine kadar senet mevcut değildir. Birçoğunun uydurma olma ihtimali de vardır. Buna rağmen faydalılık yönü ağır bastığı için cevaz verilmiş olmalıdır. Alimlerimiz, bu cevazdan yalana cevaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtirler. Resulullah hiçbir surette yalana cevaz vermemiştir. Hele, Resulullah'a nisbet edilen rivayetlere çok dikkat etmek, hatırdan kalan yarım yamalak sözleri Resulullah'a nisbet etmemek gerekir.

Sadedinde olduğumuz hadis, zaman zaman Resulullah'ın İsrailî kıssalardan bizzat anlattığını, hem de uzun müddet anlattığını ifade etmektedir.

Şarihler, bu hadis vesilesiyle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bidayette, Ehl-i Kitab'ın kitaplarını okumayı yasakladı ise de, ahkâm-ı İslamiye iyice yerleşince, fitne korkusu kalktığı için yasağı kaldırdığını belirtirler. Ancak kizb olduğu bilinenlerin, herşeye rağmen rivayetin caiz olmadığını açıklarlar.⁶⁹⁴

5976-42- وعن علقمة بن عبد الله عن أبيه قال: [أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَن تَكْسَرَ سِكَّةُ الْمُسْلِمِينَ الْجَائِزَةُ بَيْنَهُمْ إِنْ مِنْ بَأْسٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ. وَالْمُرَادُ «بِالسِّكَّةِ» الدَّرَاهِمُ وَالْدَنَانِيرُ الْمَضْرُوبَةُ بِالسَّكَّةِ، وَإِنَّمَا كَرِهَ تَقْرِيبُهَا لِمَا فِيهَا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى، وَنَ ذَلِكَ يَضِيعُ قِيَمَتُهَا، وَقِيلَ كَانَتْ فِي صَدْرِ أَسْمَ عَدَدًا وَوزنًا، فَكَانَ يَعْمَدُ أَحَدُهُمْ إِلَى أَطْرَافِهَا فَيَأْخُذُهَا بِالمِقْرَاضِ تَنْقِصًا لَهَا وَبِخَسَا. وَقَوْلُهُ: «إِنْ مِنْ بَأْسٍ» أَيْ مِنْ أَمْرٍ يَقْتَضِي كَسْرَهَا إِمَّا لِرَدَائِعَتِهَا أَوْ شَكِّ فِي صِحَّةِ نَقْدِهَا.

42. (5976)- Alkame İbnu Abdillâh babasından naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Müslümanlar arasında (tedavülü) caiz olan sikke (dökülmüş paraların) bir kusur olmadan kırılmasını yasakladı." [Ebu Davud, Büyü 50, (3449).]⁶⁹⁵

AÇIKLAMA:

1- Sikke, esas itibariyle madenî para üzerine işlenen nakşa denir ise de, madenî paraya da sikke denmiştir. Gerek altından (dinar) ve gerekse gümüşten (dirhem) darbedilen (dökülen) bütün paralara da sikke denir.

2- Hattâbî, bu yasağın illet ve sebebi hususunda alimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Buna göre:

* Bazıları: "Üzerinde Allah'ın ismi olduğu için yasakladı" demiştir.

* Bazıları: "Kırmada malın ziyan olması var, bu sebeple yasakladı" demiştir.

* Bazıları da: "Dirhemleri kırıp etrafını alıyorlardı, bu yasaklandı" demiştir. Çünkü kırma artınca, para olarak kullanılmaz olur. Yeniden dökümü pahalıya mal olur.

* Bazı ilim adamları, paranın kırılmasını, ağırlığının düşme endişesiyle, hileyi önlemek için yasakladı demiştir.

⁶⁹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/454-455.

⁶⁹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/456.

⁶⁹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/456.

⁶⁹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/457.

3- Paranın kırılmasını tecviz eden "kusur" (be's) paraya hile karıştırılmış olması, ayarının düşürülmesi, sahte basılmış olması gibi durumlardır. Bazı alimler, "sultan, kendinden önceki sultanın bastırıldığı sikkeleri iptal edip, kendi adına sikke bastırmak istediği takdirde eskileri kırmak caiz olur" demiştir. Ancak bunun pahalıya malolan bir iş olduğu belirtilir.

Son olarak şunu kaydedelim: Hadiste gelen yasağa Kur'an'da şahid gösterilmiştir. Cenab-ı Hak: "...Halkın malından eksiltip de kimsenin hakkını yemeyin..." (A'raf 85) mealindeki ayet-i kerimede, -bazı yorumculara göre- paradaki eksiltme kastedilmiştir.⁶⁹⁶

5977-43- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ
#: أَعْلَهَا وَتَوَكَّلْ أَوْ أَطْلُفَهَا وَتَوَكَّلْ؟ قَالَ: اِغْلُفَهَا وَتَوَكَّلْ]. أخرجه الترمذي .

43. (5977)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" diye sormuştu. Ona: "Bağla ve tevekkül et!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2519).]⁶⁹⁷

AÇIKLAMA:

Hadis, hayvanı bağlamanın tevekküle aykırı olmadığını ifade etmektedir. Yani, bize terettüp eden tedbiri aldıktan sonra tevekkül etmemiz esastır. Tedbire tevessül etmeden tevekkül adına tedbir almamak İslam'ın tevekkül anlayışına zıddır. Bediüzzaman: "Tertib-i mukaddematta "tefviz" tenbelliktir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcudla iktifa dühimmetliktir" der.⁶⁹⁸

5978-44- وعن إبراهيم قال: [أَرَادَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ أَنْ يَسْتَعْمَلَ مَسْرُوقًا، فَقَالَ لَهُ عُمَارَةُ بْنُ عُقْبَةَ: أَسْتَعْمَلُ رَجُلًا مِنْ
بَقَايَا قَتْلَةِ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؟ فَقَالَ مَسْرُوقٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # لَمَّا أَرَادَ قَتْلَ أَبِيكَ
عُقْبَةَ، قَالَ: مَنْ لِلصَّبِيَّةِ؟ فَقَالَ: النَّارُ، وَقَدْ رَضِيتُ لَكَ مَا رَضِيَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ #]. أخرجه أبو داود .

44. (5978)- İbrahim Nehai anlatıyor: "Dahhak İbnu Kays, Mesruk'u işçi olarak kullanmak istemişti. Umare tu'bnu Ukbe ona:

"Hz. Osman (radiyallahu anh)'ın katillerinden baki kalmış bir adamı isti'mal mi edeceksin?" dedi. Mesruk rahimehullah da ona:

"Abdullah İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) bana rivayet etti: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) baban Utbe'yi öldürmek istediği zaman, (baban):

"Çocuklara kim hami olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ateş" buyurdular. Senin için Resulullah'ın (münasib görüp) razı olduğuna ben de razıyım!" dedi." [Ebu Davud, Cihad 128, (2686).]⁶⁹⁹

AÇIKLAMA:

1- Umâre'nin babası Ukbe İbnu Ebi Muayt insanların en bedbahtlarından biridir. Resulullah, Ka'be'nin avlusunda namaz kılarken, secde esnasında, hakaret için deve karnı atmıştır. Utbe'yi İbnu Mes'ud sabren öldürmüştür.

2- "Çocukları ateş himaye edecektir" şeklindeki Nebvî cevap iki suretle anlaşılmıştır:

1) Zayı olma: Yani eğer ateş, çocuklara kefil olmaya elverişli ise, işte kefil odur.

2) Cevap hakimane bir üslubla: "Sana ateş var" demektir. Yani: "Sen kendi işine bak, seni bekleyen ateş, problem olarak sana yeter, çocukların meselesini bırak, onlar sahipsiz değil. Allah onlara kefildir" demektir. Bazı alimlere göre hadiste esas olan mana budur. Diğer bazılarına göre önceki mana esastır. Bu kanaatte olan Aliyyu'l-Kâri: "Eğer ikinci mana esas olsaydı "ateş"e bedel "Allah" derdi" der.

Görüldüğü üzere Mesruk, Umare'nin kendine attığı taş, taş atarak cevap vermiş olmakta, mukabele etmiş bulunmaktadır.⁷⁰⁰

5979-45- وعن حذيفة رضي الله عنه قال: [جَاءَ السَّيِّدُ وَالْعَاقِبُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ # يُرِيدَانِ أَنْ يُعَايَنَاهُ، قَالَ: فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ تَفْعَلْ، فَوَاللَّهِ إِنْ كَانَ نَبِيًّا فَتَعْنَنَّا نُلْفِحُ أَبَدًا نَحْنُ وَوَعَقِبْنَا مَنْ بَعْدِنَا، قَالَا لَهُ: إِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا، وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا أَمِينًا، وَتَبِعَتْ مَعَنَا أَمِينًا فَقَالَ #: 'بُعِثْتُ مَعَكُمْ رَجُلًا أَمِينًا، حَقَّ أَمِينٌ، فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ # فَقَالَ: قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: هَذَا أَمِينٌ هَذِهِ أَمَةٌ]. أخرجه البخاري. وعن أبي هريرة رضي

⁶⁹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/457.

⁶⁹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

⁶⁹⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

⁶⁹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/458.

⁷⁰⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/459.

اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: لَوْ بَايَعَنِي عَشْرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَمْ يَتَّقِ عَلَى ظَهْرِهَا يَهُودِيٌّ إِلَّا أَسْلَمَ، وَفِي رَوَايَةٍ لَوْ آمَنَ بِي عَشْرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَمْ يَتَّقِ يَهُودِيٌّ إِلَّا أَسْلَمَ]. أخرجه الشيخان.

45. (5979)- Huzeyfe (radiyallahu anh) anlatıyor: "Necran'ın iki sahibi Seyyid ve Âkîb, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Onunla mülâane yapmak istiyorlardı.

Bunlardan biri arkadaşına:

"Bunu yapma! Eğer (Muhammed gerçek) bir peygamberse ve bize lanette bulunursa biz bir daha felah bulamadığımız gibi, bizden sonra gelecek nesiller de iflah olmazlar!" dedi. Resulullah'a gelip:

"Biz sana istediğini vereceğiz, bizimle emin birini gönder. Bizimle emin olmayanı gönderme!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ben sizinle gerçekten hakkıyla emin bir adam göndereceğim" buyurdu. Bunun üzerine Resulullah'ın ashabı (bu övülen şahıs olabilmek için) ona yaklaştı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, sen kalk!" emretti. Ebu Ubeyde kalkınca, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İşte şu, bu ümmetin emindir!" buyurdular." [Buhârî, Fedailü'l-Ashab 21, Megazî 72, İcazetü Haberi'l-Vahid 1.]⁷⁰¹

AÇIKLAMA:

1- Necran, Mekke'den Yemen cihetine giderken yedi merhale uzaklıkta genişçe bir bölgenin adıdır, yetmiş üç karyeye sahiptir, sür'atlı bir atlı için bir günlük yürüme mesafesindedir. İbnu İshak, halkı Hristiyan olan bu bölgeden yirmi kişilik bir heyetin, daha Mekke'de iken Resulullah'a geldiğini, Medine'de de uğradığını kaydeder. Böylece onların iki sefer heyet gönderdiklerine hükmedilir. Farklı rivayetlerde sayıları 14, 24 olarak geçer, hatta isimleri dahi zikredilir. Seyyid'in adı Eyhem'dir -Şurahbil de denmiştir- bu heyetin başkanıdır. Âkîb'in ismi Abdülmesih'dir.

Resulullah bunları İslam'a davet eder, onlara Kur'an tilavet eder. Fakat teklifi kabul etmezler. Resulullah bunun üzerine: "Benim söylediklerimi inkar ederseniz, gelin mübahale edelim" der. Mübahale: "İhtilaf eden her iki tarafın "Haksız olanlara Allah lanet etsin!" diye beraberce bedduada bulunmasıdır. Resulullah'ın bu teklifi şu mealdeki ayetle Kur'an'da ebedileşir: "Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimiz ve kendinizi çağırıp toplanalım. Sonra niyaz edelim ki, Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!" (Al-i İmran 61). Ayet üzerine Resulullah, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Fatıma'nın ellerinden tutup, lanetleşmek üzere yürür, ciddiyet ve kararlılığını gösterir. Necranlılar, böylesi ciddi bir mübahale teklifi karşısında duraklarlar. Müsaade isteyip kendi aralarında istişare ederler. Sözü dinlenen büyükleri (ki rivayetlerde bazan Seyyid, bazan Âkîb, bazan Şurahbil Ebu Meryem diye ihtilaflıdır): "Allah'a kasem olsun, eğer bu peygamber ise, lanetleşme yaptığımız takdirde ebediyen ne biz felah buluruz, ne de arkadan gelen nesillerimiz iflah olur" der ve bunu kabul etmeyip Müslümanların istediklerini vererek sulh yapmayı kabul ederler. Bazı rivayetlerde iki bin hulle (takım elbise) üzerine sulh yaparlar. Bunlardan bin takımı Receb ayında, bin takımı da Safer ayında teslim edilecek ve her hulle ile birlikte bir okiyye (gümüş) verilecek. İbnu Sa'd, Seyyid ve Âkîb'ın bundan sonra dönüp Müslüman olduklarını kaydeder.

2- Necranlılarla ilgili bu kıssadan bazı fevaid çıkarılmıştır:

- * Kâfirin, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu itiraf etmesi iman sayılmaz, İslam'ın ahkâmını iltizam şarttır.
- * Ehl-i Kitap'la mücadele caizdir, maslahat gerektirirse vacib de olabilir.
- * Hüccet zahir olduktan sonra, ısrar ettiği takdirde muhalefet edenle lanetleşme caizdir. İbnu Hacer der ki: "Tecrübe ile sabittir, haksız olduğu halde mübahaleye katılan kimse, mübahale ettiği günden itibaren bir yıl geçmeden musibete uğrar. Ben mülhidlerden bu hususta taassuba düşen birinin iki ay geçmeden helak olduğuna şahid oldum."
- * İmamın uygun göreceği mal mukabilinde zımmîlerle sulh yapılabilir. Bu mal cizye yerine geçer.
- * İmam, İslam'ın maslahatı için müsahala yaptığı gayr-ı müslimlere emin bir alimi göndermelidir.
- * Hadis, Ebu Ubeyde hakkında fevkalâde bir menkibe ihtiva etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Necran'a Hz. Ali'yi de gönderdiğine dair başka rivayetler bir diğer vak'a ile ilgili olmalıdır. Çünkü Ebu Ubeyde'nin onlarla gidip, Hristiyanlardan cizyelerini, Müslüman olanlardan da zekatlarını toplayıp getirdiği rivayetlerde açıktır.⁷⁰²

5980-46- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: تَكُونُ إِبِلٌ لِلشَّيَاطِينِ، وَبُيُوتٌ لِلشَّيَاطِينِ فَأَمَّا إِبِلُ الشَّيَاطِينِ فَقَدْ رَأَيْتُهَا، يَخْرُجُ أَحَدُكُمْ بِحَبِيبَاتٍ مَعَهُ قَدْ أَسْمَنَهَا فَتَ يَغْلُو بَعِيرًا مِنْهَا، وَيَمُرُّ بِأَخِيهِ قَدْ انْقَطَعَ بِهِ فَتَ يَحْمِلُهُ، وَأَمَّا بُيُوتُ الشَّيَاطِينِ فَتَ أَرَاهَا إِنْ هَذِهِ أَفْقَاصُ الَّتِي تَسْتُرُ النَّاسَ بِالذَّبْيِاجِ]. أخرجه أبو داود .

⁷⁰¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/460.

⁷⁰² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/460-461.

46. (5980)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şeytanlar için develer vardır. Şeytanlar için evler vardır. Şeytanlara ait develere gelince, ben, onları gördüm. (Şöyle ki): Biriniz, yedeğinde, iyi beslediği seçkin develerle (yola) çıkar, bunlardan hiçbirine binmez. Yol esnasında yürümekten kesilmiş (bir din) kardeşine rastlar, devesine onu da almaz (işte bu develer şeytana aittir, çünkü gösteriş ve tefahur için beslenmiştir). Şeytana ait evlere gelince, onların, (müreffeh) insalar tarafından (seyahata çıkınca kullanılan ve) ipeklerle örtülmüş kafeslerden (hevdeç) başkası olmadığını zannediyorum." [Ebu Davud, Cihad 62, (2568).]⁷⁰³

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ciddi bir ihtiyaç olmadığı halde sırf gösteriş ve tefahur için veya aşırı lüks ve tereffüh için yapılan harcamaları şeytana nisbet etmektedir. Burada bu söylenen hususa iki mühim örnek zikredilmiştir. Kullanılmayan ve ihtiyaç sahibi çıktığı zaman da ariyet olarak verilmeyen develer, yine tereffüh için edinilen ipek perdelerle örtülü hevdeçler. Hevdeç, yol sırasında develerin üzerine yerleştirilen küçük hücredir. Yolcu bunun içine girer. Onun sayesinde güneş, rüzgâr, kum gibi çölün birkısım zararlarından kendini korur. Aslında hevdeç yasaklanmış değildir. Resulullah'ın zevcelerinin, seyahat sırasında hevdeç içinde oldukları rivayetlerde açıktır. Hadiste reddedilen hevdeç, ipekle örtülmüş olanıdır. Bu, gösteriş ve tereffüh (lüks) alâmetidir. Bu iki örneğe kıyasen hayatımıza giren diğer lüks ve israf çeşitlerini de şeytana nisbet etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce de geçtiği üzere, Resulullah evde gösteriş için bulundurulmuş ihtiyaç fazlası yatağın da "şeytana ait" olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁴

47- 5981- وَعَنْ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: لَيْسَتْ السُّنَّةُ بِأَنْ تُمَطَّرُوا، وَلَكِنَّ السُّنَّةَ أَنْ تُمْطَرُوا وَتُمْطَرُوا وَ تَنْبُتُ الْأَرْضُ شَيْئًا]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ .

47. (5981)- Yine Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Kıtlık) senesi, yağmurun yağmadığı (sene) değildir. Asıl kıtlık senesi, yağmur bol bol yağdığı halde yerin hiçbirşey bitirmediği senedir." [Müslim, Fiten 44, (2904).]⁷⁰⁵

AÇIKLAMA:

Hadis, gerçek kıtlığın yağmursuzluktan olmayacağını belirtmektedir. Nitekim yağmur yağmadığı takdirde, belli bir ölçüde akarsulardan istifade olur. Fakat düzensiz çok yağışın hasıl edeceği durum daha da kötü olabilir. Ekinler, sebzeler fazla yağıştan da zarar görür, mahsuller olgunlaşamaz ve çürür. Günümüz şartlarında, hadisi, arazinin kirlenmiş olması sebebiyle yağmura rağmen otun bitmemesi veya havanın aşırı kirlenmiş olması sebebiyle yağmurun zehirlenmesi ve arazideki bitkilere ve ağaçlara yaramaması ve araziye çoraklaştırması olarak anlayabiliriz. Bu suretle, arazinin müteakip yıllarda kullanılma şansı da kalmamaktadır. Ekim sahalarının böylesi bir çevre kirlenmesine maruz kalması, o memlekete gerçek kıtlığı getirecek demektir. Hadisi, bu ikinci manada anlayıp, arazilerin kimyevî kirliliklerden korunmasına Nebevî bir ihtar kabul edilmesi kanaatindeyiz.⁷⁰⁶

48- 5982- وَعَنْ مَطَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ #: مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً فَإِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَآيَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ .

48. (5982)- Mutarraf İbnu Abdillâh İbni's-Şihhîr, babasından naklen diyor ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ademoğlunun misali, yanbaşında doksan dokuz tane (öldürücü) belanın bulunmasına benzer. Bu belalardan kurtulmuş olsa bile, sonunda ölünceye kadar çekeceği düşkünlük hali yakalayacaktır." [Tirmizî, Kader 14 (2151).]⁷⁰⁷

AÇIKLAMA:

Alimler, hadisten insanın musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz bir kader olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Etrafı her an isabet etmesi muhtemel ciddi belalarla çevrilidir. Bu belaların ,"ölüm" manasına gelen meniyye kelimesinin cem'i (çoğulu) olan menaya ile ifadesi, belaların öldürücü vasıfta ciddi olduğunu ifade etmek içindir.

⁷⁰³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462.

⁷⁰⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462.

⁷⁰⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/462-463.

⁷⁰⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463.

⁷⁰⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463.

Hastalıklar, yangınlar, boğulmalar, kazalar, trafik kazaları, anarşi, serseri kurşun vs. çeşitleriyle musibetler o kadar çoktur ki, kişi bunları fazla düşünecek olsa hayat iyice bir çekilmez hale gelir. Öyleyse hadis, bunların herkes için kaçınılmaz kader olduğunu düşünüp, tevekküle ve Allah'a itimat etmeye teşvik etmektedir. Bu musibetlerden sıyrılıp çıkanları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklemektedir. Herem'i düşkünlük diye ifade ettik. Dilimizde pîr-i fani kelimesi de bu manada kullanılır. Ayet-i kerime düşkünlüğü erzel-i ömür diye ifade eder ve "Bildigi şeyi bilmez hale gelme" (Nahl 6) olarak tavsif buyurur. Kişiye ölümü aratan bir hal, bir musibet de budur. Alimler buna devasız hastalık da demişlerdir.

Hülasa mü'min "dünyayı mü'min hapishanesi, kâfirin cenneti" bilmeli, Allah'ın takdir ettiği bu yazgıya razı olmalı, musibetlere sabrederek imtihanını başarıyla tamamlamalıdır. Mülk suresinde dünya hayatının zevk u sefa için değil, bir imtihan için yaratıldığı belirtilmektedir. Bu imtihanın soruları musibetlerdir, başarıma şartı da sabır ve rızadır.⁷⁰⁸

5983-49- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: نِعْمَتَانِ مَغْبُوتٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ]. أخرجه البخاري والترمذي .

49. (5983)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki (büyük) nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır:

* Sıhhat,

* Ve boş vakit!" [Buharî, Rikak 1; Tirmizî, Zühd 1, (2305).]⁷⁰⁹

AÇIKLAMA:

İbnu Battal der ki: "Hadisin manası şudur: "Muhakkak ki kişi, ihtiyaçları görülmemiş halde beden sıhhatli olursa, "boş" olur. Kimde bu iki husus tahakkuk ederse, aldanmama hususunda hırs göstermelidir. Bu durumda aldanması Allah'ın kendine verdiği nimetlerin şükrünü edayı terketmesidir. O'nun şükrü, Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınmasıdır. Bundan geri kalan aldanmıştır. "İnsanların çoğu" tabiri ile Resulullah aldanmışlıktan kurtulanların azlığına işaret etmiştir."

İbnu'l-Cevzi der ki: "İnsan, bazan sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş değildir; bazan geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. İkisi birleşince, Allah'a taat hususunda kişiye tenbellik galebe çalarsa o zaman "aldanmış" olur. Şöyle ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, burada kârı ahirette ortaya çıkacak ticaret yapılır. Kim boş vaktini ve sağlığını Allah'a taatte kullanırsa işte bu, gıpta edilecek (mağbut) kimsedir, kim de bunları Allah'a isyanda kullanırsa işte bu, aldanmıştır (mağbun). Çünkü boş vakti, meşguliyet; sağlığı hastalık takip eder."

Tîbî der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mükellefe, bir tüccarı misal olarak zikretmiştir: "Bu tüccarın sermayesi var, ana para zayi olmadan kâr etmek istiyor. Bunun yolu da alışveriş yapacak adam aramaktan geçer, aldanmaması için hem doğruluğa hem de maharete ihtiyacı var. İşte sağlık ve boş vakit sermayedir. Kişinin iman ederek nefsiyle ve din düşmanlarıyla mücadelede bulunarak Allah'la alışveriş muamelesine girişmesi gerekir, ta ki o dünya ve ahiret kârlarını elde etsin. Rabb Teala'nın şu sözü bu söylenene yakındır. (Meal): "Ey iman edenler! Pek acı bir azabtan kurtaracak kârlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Resulü'ne iman eder, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır" (Saff 10-11). Kişinin, elindeki sermaye ve kârı kaybetmemek için, nefse uymaktan, şeytanla muameleye girmekten kaçınması gerekir. Hadiste geçen "o iki şeyde insanların çoğu aldanmıştır" sözü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne benzer. (Meal): "Kullarımdan hakıyla şükredenler ne kadar az" (Sebe 13). Hadiste geçen "çok", ayette geçen "az"ın mukabilindedir.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Allah'ın kul üzerindeki ilk nimetinin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir:

* Bazıları: "İman!" demiştir,

* Bazıları: "Hayat!" demiştir.

* Bazıları: "Sıhhat" demiştir.

Ama doğru olanı öncekidir, çünkü o, mutlak bir nimettir. Hayat ve sıhhat ise dünyevî nimetlerdir, hakiki nimet değildirler. Onlar, imanla birlikte olursa nimettirler. İşte bu durumda insanların çoğu onlarda aldanırlar. Yani kârları ya tamamen gider veya azalır. Kim kendini devamlı olarak kötüyü emreden nefsinin kaptırarak rahat peşinde koşar ve Allah'ın koyduğu hududa riayet etmez ve ibadete devamı bırakırsa, işte bu aldanmıştır. Boş olan adamın durumu da böyledir. Çünkü meşgul kimsenin, boş kimsenin aksine umumiyetle bir mazereti olur, boştan ise mazeret kalkar ve boşluğu, aleyhine bir delil teşkil eder."⁷¹⁰

5984-50- وعنه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَدِمَ مُسَيِّلَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ

⁷⁰⁸ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/463-464.

⁷⁰⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/464.

⁷¹⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/464-465.

رَسُولُ اللَّهِ # فَجَعَلَ يَقُولُ: إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ أَمْرٌ مِنْ بَعْدِهِ اتَّبَعْتُهُ، وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ # وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ ابْنُ شَمَّاسٍ، وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ # قِطْعَةٌ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَتْ عَلَيْهِ فِي أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أُعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُو أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ، وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لِيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ، وَإِنِّي رَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فَبِكَ مَا أُرِيتُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَسَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ #، وَإِنَّكَ الَّذِي أُرِيتُ فَبِكَ مَا أُرِيتُ، فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ # قَالَ: بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ فِي يَدَيَّ سَوَارِينَ مِنْ ذَهَبٍ فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا، فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيَّ أَنْ انْفُخْهُمَا، فَانْفُخْتُهُمَا، فَطَارَا فَأَوَّلَتْهُمَا كَذَابِينَ يَخْرُجَانِ مِنْ بَعْدِي، وَكَانَ أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ صَاحِبُ صَنْعَاءَ، وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ صَاحِبُ الْيَمَامَةِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ. وَالْمُرَادُ «بِالْعَقْرِ» هُنَا الْهَكَ .

50. (5984)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müseylime-i Kezzab, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında [Medine'ye] geldi ve: "Eğer Muhammed bu işi (hilafeti) kendinden sonra bana bırakırsa ben ona tabi olurum" demeye başladı. Sonra kavminden kalabalık bir cemaatle Medine'ye geldi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da Sabit İbnu Kays İbni Şemmas ile birlikte ona uğradı. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir dal parçası vardı. Arkadaşlarının arasında oturmakta olan Müseylime'ye yaklaştı ve:

"Sen benden şu parçayı istemiş olsan dahi bunu sana vermem! Sen, Allah'ın senin hakkındaki emrini asla tecavüz edemeyeceksin. (Şayet bana itaatten) yüz çevirecek olursan Allah mutlaka senin hakkından gelecektir. Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin! [İşte Sabit, bana bedel sana cevap verecek!]" buyurup, oradan ayrıldı.]

İbnu Abbas der ki: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Öyle zannediyorum ki, sen hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin" sözü ile neyi kastettiğini sordum. Ebu Hureyre (radiyallahu anh) bana şu hususu haber verdi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştu ki:

"Ben bir gün rüyamda, elimde iki altın bilezik gördüm. Yine rüyamda onlara fazla bir ilgi göstermiştim. Allah Teala hazretleri: "Onlara üfle!" diye vahyetti, ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım." [Ravi, Ubeydullah der ki]: "Bunlardan biri, San'a'nın sahibi el-Anesî, diğeri de Yemame'nin sahibi Müseylime'dir." [Buharî, Menakıb 25, Megazî 70, 71, Tevhid 29; Müslim, Rü'ya 21, (2273).]⁷¹¹

ACIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ebubekir zamanında isyan bayrağı kaldıran iki yalancı peygamberden söz etmektedir. Kitaplarda Müseylime ile ilgili rivayetler, teferruatta bazı farklılıklar arzeder. Ancak en sahih olanı Sahiheyn'de gelen şeklidir.

Müseylime, rivayetten de anlaşılacağı üzere, Yemame'nin sahibiydi. Kendisi aynı zamanda edipti. Halkı arasında itibarı fazla olduğu için Rahmanu'l-Yemame lakabıyla anılırdı. Onu isyana, peygamberlik iddiasına sevkedecek olan husus da , bu itibarı ve kavminin desteğine olan güveni olmalıdır.

2- Bu rivayet, Resulullah'ın Müseylime'ye kadar geldiğini ifade etmektedir. Sabit İbnu Kays'la birlikte gelmiş ve Yemamelilerin huzurunda, peygamberliğe ortaklık, Resulullah'tan sonra idareye varislik, -bazı rivayetlere göre arzın ortaklaşa paylaşılması- gibi taleplerini reddedip, bu çeşit düşüncelerle hareket ettiği takdirde bir çöp bile istese vermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

3- Resulullah'ın onun yanına gelmesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. Müseylime'nin büyüklük taslayarak, kibrinden, Resulullah'ın huzuruna gelmekten imtina etmiş olarak ağırlıkların başında kalmış olabileceğini, ama Resulullah'ın önce, bütün heyetlere yaptığı gibi nezaketle muamele edip diplomasinin gereğini yerine getirdiği, iyi muamele ve tatlı sözle heyetin kalbini kazanmayı esas aldığı, sonra da Müseylime'de anlayış göremeyince, hakkındaki azimkâr kararını ve hüccetini adamlarının huzurunda kendisine duyurmak üzere yanına gelmiş olabileceği belirtilmiştir. Resulullah'ın bu davranışından, imamın, küffardan görüşme arzusu ile gelen bir heyete, Müslümanların maslahatı gerektiriyorsa, bizzat gidebileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Sabit İbnu Kays Resulullah'ın hatibi idi. İhtiyaç halinde onu bu maksatla istihdam ederdi. Müseylime'nin sözcülüğünü ettiği heyete, talepleri hususunda kesin cevabını veren Aleyhissalâtu vesselâm, heyetin arzulayacağı teferruati konuşma hususunda onu vekil bırakıp ayrılmıştır. Kendisi cevamiu'lkelimdi. Özur ifade etmişti: "Bir çöp bile vermeyecekti." Gerisini hatibiyle konuşabilirlerdi. Resulullah'ın bu davranışı da, Müslüman diplomasisine bir kaide kazandırmıştır. İmam, ihtiyaç duyduğu taktirde, bu çeşit temaslarda bir başkasını vekil tayin edebilir, hatipten istifade edebilir, inatçılara karşı belagat sahiplerinin yardımını talep edebilir.

Müseylimetu'l-Kezzab Resulullah'ın haber verdiği gibi, Hz. Sıddık (radiyallahu anh) zamanında Müslümanlar tarafından öldürülecek ve fitnesi defedilecektir. Müseylime'nin, Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi tarafından, aynı harbe ile öldürüldüğü rivayetlerde gelmiştir.

5- Resulullah rüyada gördüğü altın bilezikleri, yalancılarla te'vil etmiştir. Çünkü yalan, bir şeyi asıl yerinden bir başka yere koymaktır. Kolunda altın bilezik görmesini, altın erkeğe haram ve yasak olması sebebiyle, onu olmaması gereken yerde görmekle yalancı ile te'vil etmiş; kendinin olmayan şeyi iddia edecek adamın

⁷¹¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/466-467.

çıkacağını söylemiştir. Üflemekle uçmalarını da, her ikisinin de tepelenip, ortadan kaldırılacaklarıyla te'vil etmiştir. Üflemekle ortadan kalkan şeyin adılığı, düşüklüğü ve değersizliği ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.

6- Hadiste zikri geçen ikinci yalancı el-Esved el-Anesi'dir. Buna Zü'l-Himar da denirdi. Çünkü yüzünü örterdi. Himar, örtü manasına gelmektedir. Resulullah'ın San'a'daki İran asıllı amili Bâzan vefat edince, San'a'ya adamlarıyla gelen Zü'l-Himar oralara hakim olur ve Bâzan'ın hanımı el-Merzübane ile evlenir. Ancak, Merzubane'nin bir gece ona halis şarap içirerek sarhoş etmesi sonucu, duvarı delerek sarayına giren takipçi yiğitler, Zü'l-Himar'ı öldürürler. Duvarı delerek girmeleri, kapısını bin kadar muhafızın beklemesi sebebiyledir. Kadın ve sarayda bulunan bazı kıymetli eşyalar kaçırlır. Derhal Medine'ye haber uçurulur. Resulullah'ın vefatı sırasında haber gelir. Bazı rivayetler, onun Resulullah'ın ölümünden bir gün bir gece önce öldürüldüğünü, Resulullah'ın vahiy yoluyla durumdan haberdar olduğunu ve ashabına bildirdiğini, sonra haberin Hz. Ebu Bekr'e geldiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh)'in ridde denen bu irtidad hareketlerine karşı azimkâr davranışı, ciddiyet ve ısrarla üzerlerine giderek onları anında bertaraf etmesi İslam'a sebkâ eden mühim hizmetlerinden biridir. Bilhassa Müseylime'nin hareketi genç İslam devletini epeyce uğraştırmıştır.

7- Şunu belirtmede fayda var: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında başlayan bu irtidad ve isyan hareketlerine karşı nasıl bir yol takip edileceğini bizzat Aleyhissalâtu vesselâm tesbit etmiştir: Resulullah derhal aktif şekilde mukabele etmiş, çevredeki devlete sadık Müslüman idarecilere talimatlar göndererek, isyancıların gerek savaş ve gerekse suikast yoluyla ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Taberi Tarihi bu çeşit Nebevî mektuplardan 19 tanesinin metnini nakletmektedir.⁷¹²

51- 5985- وعن سلمة بن نعيم بن مسعود الشجعي عن أبيه رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لَهَا جِئْ قَرَأَ كِتَابَ مُسَيْلِمَةَ إِلَيْهِ: مَا تَقُونُ أَنْتُمَا؟ قَالَ: نَقُولُ كَمَا قَالَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ الرُّسُلَ تَقْتُلُ لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمْ]. أخرجه أبو داود .

51. (5985)- Seleme İbnu Nuaym İbnu Mes'ud el-Eşcaî, babası (radiyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, mektubu getiren iki elçiye şöyle söylediğini işitmiştir: "Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?" Elçiler:

"Biz de onun söylediğini söyleriz!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer elçileri öldürmemek kaide olmasaydı boyunlarınızı muhakkak uçururdum!" buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 166, (2761).]⁷¹³

ACIKLAMA:

1- Bu rivayet, Müseylime'nin Resulullah'a yazdığı bir mektubu mevzu bahis etmektedir. Ancak, mektubun muhtevasını vermemektedir. Başka kaynakların kaydına göre Müseylime'nin mektubu şöyledir:

"Allah'ın Resülü Müseylime'den Allah'ın Resülü Muhammed'e,

Selam üzerine olsun. Emma ba'd: Din meselesinde ben sana ortak kıldım. Arzın yarısı bizindir, yarısı da Kureyş'indir. Ne var ki Kureyş mütecavizdir."

Resulullah bu mektuba şu cevabı vermiştir:

"Bismillahirrahmanirrahim,

Allah'ın Resülü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye,

Selam hidayete tabi olana olsun. Emma ba'd: Arz Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras kılar. Akibet ise muttakilerindir."

Görüldüğü üzere Müseylime kendini resulullah olarak takdim etmekte ve arzın yarısını talep etmektedir. Elçiler de buna inanmış olduklarını ifade etmişlerdir. Resulullah bu sebeple "elçiye zeval yok" prensibi olmasaydı sizi öldürürdüm" demiştir.

Alimler Resulullah'ın bu sözünden hareketle küffardan imama gelecek elçi küfür ifade eden sözler de sarfetse, ona dokunmanın haram olduğuna hükmetmiştir.

2- Bu vesile ile şunu da ilave edelim: Hicri 11. yılda ortaya çıkan irtidad ve isyan eden ve hatta tıpkı Müseylime gibi mektup yazarak "ittifak anlaşması" yapmayı teklif eden Tuleyha da burada zikredilebilir. Resulullah'ın vefatından sonra ortaya çıkan isyankârlardan Zu't-Tac, Lakit İbnu Malik, el-Eş'as el-Kindî, Ümmü Zemil Bintu Ümmü Kirfe, Secâhî de burada zikredilebilir. Gatafanlılar arasında zuhur eden bu sonuncusu kendisinin dışı peygamber olduğunu da iddia etmiştir. el-Eş'asu'l-Kindî, el-Esved'in öldürülmesinden sonra Yemen'de zuhur etmiştir. Zu't-Tac, Umman'da, Ümmü Zemil de Gatafan'da zuhur etmiştir.

Bu mevzuyla tahlil eden Muhammed Hamidullah, açıklamalarını şöyle noktalar: "Gerek Resulullah Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve gerekse onun yerini alan Halife Ebu Bekr (radiyallahu anh) sükunet içinde fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bu büyük inkılab

⁷¹² İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/467-469.

⁷¹³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/469.

ve ıslahat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu İlahî hareketin bütün dünyaya hitap edebilmesi için gereken yolu açmıştır.⁷¹⁴

5986-52- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إِلَى الطَّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرِ، فَقَالَ: هَذَا قَبْرُ أَبِي رِغَالٍ فَكَانَ هَذَا الْحَرَمُ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَتْهُ النَّفْسُ أَفْمَةً الَّتِي أَصَابَتْ قَوْمَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ فَذُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ ذَلِكَ أَنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ عُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَإِنْ أَنْتُمْ نَبِشْتُمْ عَنْهُ أَصْبِئُمُوهُ فَأَبْتَدَرَ النَّاسُ فَاسْتَخَرُوا الْعُصْنَ]. أخرجه أبو داود .

52. (5986)- İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) beraberindekilerle Taife giderken bir kabre uğrayınca şunu söylemişti: "Bu kabir, Ebu Riğal'in kabridir. Şu Harem mıntıkası sebebiyle (kavmine gelen musibetten) masun kalmıştı. (Harem'den harice) çıkınca kavmini çarpan bela onu da burada yakaladı ve buraya defnedildi. Söylediğimin delili, altından bir dalın beraberinde gömülmüş olmasıdır. Eğer kabri açacak olsanız, onu bulup çıkarırsınız!"⁷¹⁵ Bunun üzerine halk, alelacele orayı kazıp mezkur altın dalı çıkardı." [Ebu Davud, Harac 41, (3088).]⁷¹⁵

ACIKLAMA:

1- Ebu Riğal'in şahsiyeti ihtilaflıdır. Bir rivayete göre Ebu Sakiftir. Yani Taiflilerin ecdadı. Semud kavminden idi. Harem bölgesi ondan belayı kırk gün bertaraf etmişti, ancak Mekke'deki işi bitip Harem'i çıkınca bela ona da çarpmıştır. Bir başka açıklamaya göre, "Mekke'yi basmaya gelen Ebrehe komutasındaki Habeş ordusuna delil olmuş yol gösteriyordu, yolda ölmüştür." Diğer bir açıklamaya göre Salih Peygamber'in öşür tahsildarındır, zalimane davranmıştır. Vergi için geldiği bir kabilede annesi ölen bir bebeğe süt veren tek koyunu zorla almıştır. Allah da onun belasını vermiştir.

Hülasa kötülüğe, uğursuzluğa misal olarak zikredilen bir kimsedir. Mekke ile Taif arasında kabri mevcuttur. Hacıların onun kabrini taşlaması âdet olmuştur.

2- Dal diye tercüme ettiğimiz gusn'dan muradın bir çırpı, baston yerine kullanılan uzunca bir çubuk olduğu tahmin edilmiştir. Ancak bu çubuk altındandır. Dendiğine göre yirmi küsur ritl ağırlığındadır.

3- Hattâbî der ki: "Bunun hükmü rikâzın hükmü gibidir. Çünkü cahiliye devrinde gömülmüş olan bir mal durumundadır, sahibi bilinmemektedir. Ebu Riğal ise, Allah'ın helak ettiği Semud kavminin bakiyesindendi. Onlardan bir nesil, bir devam kalmadı. Böylece bu mal rikaz hükmüne girmiştir. Hadiste, Müslümanlar için bir faide bir maksad mevcut olduğu takdirde müşrik kabirlerinin açılabilmesine, onların kabirlerinin, Müslüman kabirleri gibi bir hürmet taşımadığına delil vardır."⁷¹⁶

5987-53- وعن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ آخِرُ كَلِمِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: الصَّاتَةَ الصَّاتَةَ، اتَّقُوا اللَّهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

53. (5987)- Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son sözü: "Namaz! Namaz! Sağ ellerinizinsahip olduğu (köleler) hakkında Allah'tan korkun!" olmuştu." [Ebu Davud Edeb 133, (5156); ibnu Mace, Vesaya 1, (2698).]⁷¹⁷

ACIKLAMA:

1- Burda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en son tavsiyesini görmekteyiz. En son tavsiye bir bakıma, bir dinin peygamberi olarak onun nazarında en mühim şeyin ne olduğunu ifade eder. Bu namazdır. Nitekim başka hadislerde namaz dinin direği olarak ifade edilmiş, namazı gereğince kılanın dini ayakta tutacağı, kılmayanın da dini yıkmış olacağı belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de namazın insanı her çeşit kötülüklerden koruyacağı ifade edilmiştir (Ankebut 45). Resulullah'ın namazdan sonra dikkat çektiği şey insan hukukuna mütealliktir: Kölelere karşı Allah'tan korkmak. Yani kölenin haklarına riayet etmek. Yapamayacağı iş vermemek, gündüz çalıştı ise gece çalıştırmamak, ma'ruf üzere yedirip içirmek, dövmemek, hakaret etmemek... gibi köle hakkında beyan edilen esaslara⁷¹⁸ riayet. Türbüştî, "köle haklarının namazla birlikte zikri ile Resulullah bu hakların da namaz

⁷¹⁴ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/469-470.

⁷¹⁵ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/470-471.

⁷¹⁶ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/471.

⁷¹⁷ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/472.

⁷¹⁸ Resûlullah'ın köleye iyi muamele mevzuunda ne kadar hassasiyetle durduğunu göstermek için birkaç hadis kaydedeceğiz: "Resûlullah: "Kölelerine kötü muamelede bulunan cennete giremez" buyurmuştu ki "Ey Allah'ın Resulü! Bu ümmetin en çok köle ve yetimi olan ümmet olduğunu siz haber vermemiş miydiniz? Dediler. "Evet!" buyurdu. Öyleyse siz kölelerinize, aynen çocuklarınıza olan davranışınız gibi iyi davranın, yediğinizden yedirin." Tekrar sordular: "Dünyada bize en faydalı şey nedir?" Şu cevabı vardı: "Allah yolunda cihad etmek üzere beslediğiniz at ve sizin işinizi gören köleniz. O bir de namazını kıldımı artık kardeşinizdir." (İbnu Mâce).Ebu Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz için hizmetçisi yemeğini yapıp getirince, o yemeğin sıcaklığını ve kokusunu alması (canı

gibi mutlaka uyulması gereken bir vecibe olduğunu beyan etmeyi kastetmiştir" der. Bazı alimler kişinin malik olduğu hayvanların da buraya dahil olduğunu söylemiştir. Nitekim -daha önce kaydettiğimiz üzere- hadislerde hayvan hakları da medar-ı bahs edilmiştir

Köle haklarıyla ilgili olarak bu dikkat çekmenin gerisinde hür insanın hukuku mevcuttur. Yani, bir kısım haklardan mahrum ölenlerin hakkı ehemmiyet arzederse, hür insanların hakları daha çok ehemmiyet arzeder: Malı, canı, ırzı haramdır. Bu haramlar hususunda Allah'tan korkmak gerekir.

Bazı alimler, "sağ elin sahip olduğu" tabiriyle -belirtildiği üzere- kölelere ihsanı (iyi muameleyi) anlarken, diğer bazıları da "sağ ellerin sahip olduğu emvalin zekat hakkını" anlamıştır.

2- Resulullah "Namaz! Namaz!" buyurmuştur, ifadeyi mutlak bırakmıştır. Bu ifade veciz olmakla birlikte manası geniştir, ölüm anında olan lisan-ı nübüvve'te yaraşan bir özlülüğe sahiptir. Şu manaları takdir edebiliriz:

* Namazları, hakkını vererek kılın: Farzları, vecibeleri, sünnetleri, ta'dil-i erkânı üzere kılın.

* Namazlarınızı vakti vaktinde devamlı kılın.

* Namazın yeni nesillere öğretilmesini ihmal etmeyin.

* Namazları cemaatle kılın! vs.

3- Resulullah'ın son söyledikleri hususunda başka teferruat da var, daha önce geçti (5405).⁷¹⁹

Son Söz

Bu eserin müellifi -ki Allah onu gayesinde muvaffak kılsın ve rahmetinden ümit ettiği şeye ulaştırsın- der ki:

İşte hadislerden cemedip özetleyerek, seçip kısaltarak telif ettiğim eserin sonuna geldim.. Altı ana kitap böylece birleştirilmiş oldu. Bu eser sayesinde inşaallah, Kütüb-i Sitte'nin muhtevasına yeterince kavuşulmuş olacak. Şimdiye kadar böylesi bir çalışma kimseye nasib olmadı. Bu eseri, sırf Cenab-ı Hakk'ın rızası için te'lif ettim. Ne riya, ne gösteriş, ne böbürlenme niyetime yaklaşmadı. Rivayetlerin tekerrür edenlerinden en kısa, en cami olanlarıyla uzun hadislerden hacimce en az, en faydalı olanlarla yetindim. Bununla Rab Teala hazretlerinden bol sevap ümid ediyorum. O, öylesine cömerttir ki kendi hakkında beslenen ümitleri boş çevirmez. Kapısını çalıp isteyenlere hemen icabet eder.

Bu eseri İmam Ebu Abdillâh Muhammed İbn İsmail el-Buhârî'nin Sahih'inde vurduğu mühürle mühürlemek istiyorum. Onun mühür makamında kitabına koyduğu şey, bütün hayırların ve sarîh beşaretlerin esbabını cmeden pek ehemmiyetli bir hadistir. Ben bu hadisi, benden Resulullah aleyhissalatu vesselam'a kadar uzanan muttasıl senediyle kaydediyorum. Allah Teala hazretlerinden, halka ulaşmada onu bu dünyada bana sebep kıldığı gibi, ahirette rızasına ulaşmamda da sebep kılmasını talep ediyorum. Günah ve kusurlarımı itiraf edip, latif ve habir olan Rabbime güvenerek diyorum ki:

Bize şeyhimiz el-İmam el-Allametu'l-Asil vel-Muhaddisu's-Salih Zeynü'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed İbn Zeyni'l-Abidin Ahmed İbn Abdillatif eş-Şerci rahimehullah, 886 yılında Zebid şehrindeki evinde -ki bu şehri Allah imanla mamur eylesin- tarafımdan kendisine okunmak suretiyle haber verdi ve dedi ki:

"Bize şeyhimiz el-imam Muhaddisu'd-Diyari'l-Yemeniyye ve İbnu Muhaddisiha Nefisü'd-Din Ebu'r-Rebi Süleyman İbnu İbrahim İbni Ömer el-Alevî rahimehullah Teala 823 yılında (Yemen'in) Taizz şehrinde -sema değilse de- icazeten bize haber verdi ve dedi ki:

"Babam el-İmam Burhanu'd-Din icazeten, şeyhimiz el-imam el-Allame Şeyhu Ôl-Muhaddisin Şerefu'd-Din Musa İbnu Mürri İbnu Muhammed İbni Ali el-Gazûlî ed-Dimeşki semaen bize haber verdi ve dedi ki:

"Bize eş-Şeyh el-Ma'mer Müsnidü'd-Dünya Ebu'l-Abbas Ahmed İbnu Ebi Talib el-Haccar es-Salih öncekine icazeten, ikincisine semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize eş-Şeyh es-Salih Ebu Abdillâh el-Hüseyn İbnu'l-Mübarek ez-Zebidî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel İbnu İsa İbni Şuayb es-Siczi el-Herevi semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-Rahman İbnu Muhammed İbnu Muzaffer ed-Davudî, semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu Muhammed Abdullah İbnu Ahmed İbni Hamuye es-Serahsi semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu Abdillâh Muhammed İbnu Yusuf el-Firebrî semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize İmamı'l-Muhaddisin Ebu Abdillâh Muhammed İbni İsmail İbni İbrahim el-Buhârî rahimehullah Teala semaen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ahmed İbnu Eşkab tahdis etti ve dedi ki: "Bize Muhammed İbnu Fudayl, İmaretu'bnu'l-Ka'ka'dan o da Ebu Zürrâa'dan, o da Ebu Hureyre (radiyallahu anh)'den haber verdi ki, o şöyle demiştir.

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

çekmiştir). Öyleyse yanına oturup onunla birlikte yesin. Eğer yemek azsa hiç olsun eline bir veya birkaç lokmalık koysun." (Sahiheyn).Yine Ebu Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kölenin yemek, içmek (efendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir" (Müslim).Ebu Hüreyre diyor ki: "Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Salih bir kölenin ecri (Allah indinde) iki kattır." Ebu Hüreyre'nin ruhunu kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun "Şayet Allah yolunda cihad, hacc ve anneme hizmet olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim" (Müslim).Ebu Mûsa el-Eş'ari, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: "Rabbine ibadetini iyi yapan, efendisine karşı üzerindeki hakkı, hayırhahlığı, itaati tam eda eden kölenin ecri iki kattır" (Buhârî, aynı manada Müslim).

⁷¹⁹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/472-473.

"Dilde hafif, mizanda ağır, Rahman'ın yanında sevgili iki kelime vardır: Sübhanallahi ve bihamdihi, Sübhanallahi'l-azim (Allah'ı hamdederek tenzih ederim yüce Allah (noksan sıfatlardan) müberradır."

Teysirü'l-Vusul ila Camiil-Usul min Hadisi'r-Resul (sallallahu aleyhi ve sellem) burada sona ermiştir.

*** Eserin müellifi -ki Allah onun günahlarını affetsin ve ona hayatta da ölünce de hususi lütfuyla muamele etsin- der ki:

Bu ihtisar işini Hicret-i Nebeviye'nin 916 yılında Haram aylarında Zilkade ayının ilk gününe müsadif mübarek cuma günü kuşluk vaktinde tamamladım. Tashih ve mukabele işini de 917 yılının başında Allah'ın haram aylarından Muharrem ayının ilk gününde tamamladım. Hamdimiz, izzet ve celalinin bereketiyle sahih amellerin tamamlanmasını müyesser kılan Allah'adır.

Bu kitabın benden rivayetine, Müslümanlardan hayatımı idrak edenlerin hepsine izin verdim. Allah bunu da kerim olan rızasına halis kılsın, cennât-i naimine vesile kılsın.

Rabbimiz bunu bizden kabul et! Sen işiten ve bilensin.⁷²⁰

Mütercimın Son Sözü

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adı ile neşrettiğimiz eserin aslını teşkil eden Teysirü'l-Vusul ila Camiil-Usul adlı İbnu Deybe'nin eseri burada sona ermiştir. Bu değerli eserin açıklamalı şekilde tamamlanmasını bu aciz ve pürkusr kuluna müyesser kılan Rabbimize hamdimiz sonsuzdur. Eserin her bir harfı adedince elhamdülillah, okuyanların ve kıyamete kadar okuyacak olanların telaffuz edecekleri harfler adedince elhamdülillah.

Rabbimizden, eserin hazırlanması sırasında ve tab'ı sırasında beşerî eksikliklerimiz sebebiyle kasda makrun olmadan südür eden hatalarımızın affını diliyor, eksikleriyle birlikte rızasına ve sevgili Resulü'nün dar-ı bekada beraberliğine vesile kılmasını niyaz ediyoruz.

Cenab-ı Hak, ihlasla bu eseri okuyup, bizlere dua edecek mü'minlerden de razı olsun, onlara da dar-ı bekada Resul-i Ekrem'iyle beraberlik nasib etsin. Amin.

رَبَّنَا تَوَّادُّنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا تَقْبَلُ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ

Erzurum, 28.3.1992 Pazar⁷²¹

Not:

1- Bu eserin aslı olan Teysirü'l-Vusul ortalama 400'er sayfalık dört ciltten mürekkeptir.⁷²² Tercüme ve şerhinin 15 cilde tamamlanacağını tahmin ve böyle ilan etmiş olmamıza rağmen Mukaddime olarak esere koymayı gerekli bulduğumuz Usul-ü Hadis ve birkısım hadis meseleleriyle ilgili bahisler eserin tahmini hacmini taşırması oldu.

2- Ayrıca bu eserin aslı, her ne kadar Kütüb-i Sitte'nin bir ihtisarı ise de, altıncı kitabını, İmam Malik merhumun Muvatta nam meşhur ve muteber eseri teşkil etmektedir. Halbuki günümüzde Kütüb-i Sitte deyince, altıncı kitap olarak İbnu Mace'nin Sünen'ini kastederiz. Bu değerli çalışmamızdaki mezkur eksikliği gidermek için İbnu Mace'de yer alıp da diğer beş eserde (Buhârî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesai) yer almayan ziyade hadisleri, İbnu Mace'deki fikhî tertip üzere en sona aynen ilave etmeyi uygun gördük. Böylece hem Teysirü'l-Vusul'ün orijinalitesi korunmuş oldu, hem de İbnu Mace'nin ziyadelerinden mahrum kalınmamış oldu. Çalışmamız bu haliyle altı değil, yedi kitabı ihtiva etmektedir.

İbnu Mace'den ilave edeceğimiz ziyade hadislerin takriben iki cilt tutacağını tahmin ediyoruz.

3- Esere bir de Fihrist cildi ilave edeceğiz. Burada öncelikle, kitapta yer verilen mevzuların alfabetik sıraya göre listesini yapıp, kitabın nerelerinde geçtiğini cilt ve sayfa numaralarıyla göstereceğiz. Böylece, eser bir ansiklopedi mahiyetini kazanacak, istediğimiz dini bir bahsin nerelerde işlendiğini anında bulup kolayca istifade edeceğiz.

Fihrist cildinde ıstılahlar ve anlaşılması zor kelimelerle ilgili lügatçeye, hayatı işlenen sahabe ve diğer şahıslar, ayet ve hadislerle ilgili başka fihristlere de yer vereceğiz.

Bu mütemmim çalışmaların da bir an önce tamamlanmasını Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden Resul-ü Ekrem'ini şefaathçi kılarak talep ediyor, okuyucularımızın dualarını bekliyoruz.

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

İbrahim CANAN⁷²³

⁷²⁰ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/473-475.

⁷²¹ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/475-476.

⁷²² Teysirü'l-Vusul'ün muhtelif baskıları yapılmıştır. Bizim tercümede esas aldığımız nüsha 1390/1970 tarihli Kahire tab'ıdır.

⁷²³ İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/476.